

ISSN 2077-6861

Индекс 74253

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

Педагогика и психология

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

Pedagogy and Psychology

Research journal
Since september 2009

4(53) 2022

БАС РЕДАКТОР
Д. Билялов – PhD доктор

Редакция алкасы

Бас редактордың орынбасары – **Ә.Ә. Момбек**, п.ғ.к., кауымд.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы – **С.Т. Исалиева**, э.ғ.м.(Абай атындағы ҚазҰПУ); **У.М. Әбдігапбарова** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **А.Е. Абылкасымова** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Г.Қ. Касымова** – PhD докторы (**Қ.И.Сәтбаев** атындағы ҚазҰЗТУ); **А.Н. Кошербаева** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Г.Ж. Менлибекова** – п.ғ.д., профессор (Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ); **Ж.И. Намазбаева** – психол.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Д.Ж. Сакенов** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ); **Н.М. Стукаленко** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау МУ); **Ш.Т. Таубаева** – п.ғ.д., профессор (Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Д.Д. Шайбакова** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Н.Н. Хан** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ).

Халықаралық редакция алкасы

М.Р. Арпентьева – психол.ғ.д., доцент (Психол.-пед., мед.-элеум. көмек орталығы, Калуга, Ресей); **Э.Б. Бейляров** – психол.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Баку); **Я. Вежбински** – ф.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Е.А. Журба** – п.ғ.д., профессор (Украинаның ПГА БПИ, Киев); **А.Т. Калдыбаева** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **М.Д. Кенжеғалиева** – PhD докторы, профессор (Лейпциг университеті, Германия); **Б. Кривирадева** – PhD докторы, кауымд.профессор (К.Охридский атындағы София университеті, Болгария); **И.А. Малахова** – п.ғ.д., профессор (Беларусь ММЖӨУ, Минск); **Л.В. Мардахаев** – п.ғ.д., профессор (Ресей МӨУ, Москва); **Н.Б. Михайлова** – психол.ғ.к. (PhD), профессор (ХБЖҒАО, Германия); **Е.Ю. Протасова** – ф.ғ.д., профессор (Хельсинский университеті, Финляндия); **В. Пузович** – PhD докторы (ЖКББК, Белград, Сербия); **К. Тастанбекова** – PhD докторы, кауымд.профессор (Цукуба университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Билялов Д.Н. – доктор PhD

Редакционная коллегия

Момбек А.А. – зам.главного редактора, к.п.н. (PhD), асс.профессор (КазНПУ им.Абая); **Исалиева С.Т.** – ответ.секретарь, магистр соц.наук(КазНПУ им.Абая); **Абдигалбарова У.М.** – д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Абылкасымова А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Касымова Г.К.** – доктор PhD (КазНПУ им.К.И.Сатпаева); **Кошербаева А.Н.** – д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ им.Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.психол.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Сакенов Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ПГУ); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ им.Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ им.аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д.** – д.филол.н., профессор (КазНПУ им.Абая); **Хан Н.Н.** – д.п.н., профессор (КазНПУ им.Абая).

Международная редакционная коллегия

Арпентьева М. – д.психол.н., доцент (Центр психол.-пед., соц.-мед. помощи, Калуга, Россия); **Бейляров Э.Б.** – д.психол.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Журба Е.А.** – д.п.н., профессор (Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор, (Кыргызский ГУ имени И. Арабаева, Бишкек); **Кенжеғалиева М.Д.** – доктор PhD (Лейпцигский университет, Германия); **Кривирадева Б.** – доктор PhD, асс.профессор (Софийский университет им. К.Охридского, Болгария); **Малахова И.А.** – д.п.н., профессор(Белорусский ГУКНИ, Минск); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (Российский ГСУ, Москва); **Михайлова Н.Б.** – к.п.н., (PhD), профессор (Международный ЦОИНИ, Дюссельдорф, Германия); **Протасова Е.Ю.** – д.филол.н., профессор (Хельсинский университет, Финляндия); **Пузович В.** – PhD доктор, Колежд ВПО, Белград, Сербия); **Тастанбекова К.** – доктор PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония).

CHIEF EDITOR
Bilyalov D.N. – PhD doctor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor (Abai University); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai University); **Abdikapparova U.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Abylkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Kassymova G.K.** – PhD doctor (K.Satbayev University); **Kosherbayeva A.N.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.GumilyovENU); **Namazbaeva Zh.** – Doctor of Psychological Sciences; **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai University); **Khan N.N.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai University).

International editorial board

Arpentiyeva M. – doctor of Psychology, associate professor (Center for Psychological, Pedagogical, Social and Medical assistance, Kaluga, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinsky Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Zhurba E.** – doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Chief Researcher, Institute of Education Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev); **Kaldybayeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University, Бишкек); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor PhD (Leipzig University, Germany); **Kriviradeva B.** – PhD doctor, associate professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Malakhova I.A.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Belarusian State University of Culture and Arts, Minsk); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Russian State Social University, Moscow); **Mikhailova N.B.** – candidate of pedagogical sciences (PhD), professor (International Center for education and scientific information, Dusseldorf, Germany); **Protasova E.Yu.** – doctor of Philology, professor (University of Helsinki, Finland); **Puzovic V.** – PhD, College of higher vocational studies “Sports Academy”, Belgrade, Serbia; **Tastanbekova K.** – doctor PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan).

Учредитель: НАО «Казахский национальный педагогический университет имени Абая»
Перерегистрировано в Министерстве информации и общественного развития РК 19.03.2022 г.

№ KZ67VPY00033646

Периодичность: 4 раза в год

Адрес редакции: 050010, Алматы, пр.Достык, 13, телефон: 291-91-82

© КазНПУ им. Абая, 2022

Құрметті оқырмандар!

Сіздердің назарларыңызға біздің журналымыздың елу үшінші санының төртінші нөмірі ұсынылады. Журналдың «Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы» бөлімінде педагог-тәрбиешілерді жобалап оқытуда зерттеушілік іс-әрекет ұғымының педагогикалық-психологияның мәні, Қазақстан, ұлыбритания және сингапур елдерінің бастауыш мектепке арналған үлгілік оқу бағдарламаларының музыкалық білім беру мазмұнына салыстырмалы сипаттамасы, қашықтан оқытудың психологиялық және мотивациялық аспектілері ұсынылған.

Академиялық эссенің болашақ шет тілі мұғалімдерінің сыни тұрғысынан ойлауын дамытуға әсері, психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балаларда математикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістері және жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқының алдын алуда профилактикалық іс-шаралар жүйесін жетілдіру тақырыптары «Қолданбалы психология және психотерапия» бөлімінде қарастырылған.

«Білім беру саласындағы инновациялар» бөлімінде мектеп географиясын оқытуда географиялық ақпараттық жүйелерді пайдаланудың мүмкіндіктері, цифрлық білім беру ресурстары арқылы қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмаларды құрастырудың әдістері, краудсорсинг технологиясын болашақ мамандардың трансфессионалдық күзінеттілікті болжаушы ретінде пайдалану мүмкіндіктері ғылыми тұрғыдан негізделіп, оқырманның назарына ұсынылған.

Ғылыми журналдың «Білім берудің мәселелері мен келешегі» бөлімінде білім саласының өзекті мәселелері қарастырылған. Соның ішінде дизартриясы бар бастауыш мектеп оқушыларының мимикалық моторикасының ерекшеліктері, білім берудегі геймификация: қолдану мәселелері және дамыту перспективалары, студенттерді мектеп-колледж-ЖОО өзара әрекеттестігінде кәсіби даярлау және т.б. білім саласындағы өзекті мәселелерді зерттеуге арналған мақалалар.

Құрметті оқырмандар! Ғылым саласында республикалық сыйлықтарға ие болған университетіміздің үздіктерін, атап айтқанда, Ж.Ішпекбаев – гуманитарлық ғылымдар саласындағы үздік ғылыми зерттеуі үшін Ш.Уәлиханов атындағы сыйлық иегерін, К.Есенова – «Үздік ғылыми қызметкер-2022», мемлекеттік стипендия иегерін, Ш.Лайсханов – «Үздік оқытушы-2022», мемлекеттік стипендия иегерін, Ж.Хамзина, С.Абишева – мемлекеттік ғылыми стипендия иегерлерін, Э.Айтенова, А.Жунусбекова, Э.Уайдуллақызы – дарынды жас ғалымдарға арналған мемлекеттік ғылыми стипендия иегерлерін, сонымен қатар О.Абишева және А.Рыскан – «ЖОО үздік оқытушысы-2022» байқауының жеңімпаздарын шын жүректен құттықтаймын және шығармашылық табыс тілеймін!

Құрметпен, бас редактор

Bilejalov

Д.Біләлов

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Вашему вниманию предлагается четвертый номер пятьдесят третьего номера нашего журнала. В разделе «Методология и теория педагогики и психологии» представлены психолого-педагогическая сущность понятия исследовательская деятельность при проектном обучении педагогов-воспитателей, сравнительная характеристика содержания музыкального образования в типовых учебных программах для начальной школы стран Казахстана, Великобритании и Сингапура, психологические и мотивационные аспекты дистанционного обучения.

Актуальные темы современного образования как влияние академического эссе на развитие критического мышления будущих учителей иностранного языка, методы формирования математических понятий у дошкольников с задержкой психического развития, а также совершенствование системы профилактических мероприятий по профилактике суицидального поведения подростков представлены в разделе «Прикладная психология и психотерапия».

В разделе «Иновации в образовании» нашли свое научное обоснование и представлены вниманию читателя темы касающиеся возможностей использования географических информационных систем в обучении школьной географии, методов составления заданий для формирующего оценивания с помощью цифровых образовательных ресурсов, возможностей использования технологии краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов.

В разделе «проблемы и перспективы образования» научного журнала рассматриваются актуальные проблемы сферы образования. В том числе особенности мимической моторики младших школьников с дизартрией, геймификация в образовании: проблемы применения и перспективы развития, профессиональная подготовка студентов во взаимодействии школа-колледж-ВУЗ и др.

Уважаемые читатели! Поздравляю лучших ученых нашего университета, удостоенных республиканских премий в области науки, а именно Ж. Ишпекбаева – обладателя премии имени Ш. Уалиханова за лучшее научное исследование в области гуманитарных наук; К.Есенову со званием «Лучший научный сотрудник-2022», обладателя государственной стипендии; Ш.Лайсханова со званием «Лучший преподаватель-2022», обладателя государственной стипендии; передовых ученых Ж.Хамзину, С.Абишеву – обладателей государственных научных стипендий; Э.Айтенову, А.Жунусбекову, Э.Уайдуллакызы – обладателей государственных научных стипендий для одаренных молодых ученых; О.Абишеву и А.Рыскан со званием «Лучший преподаватель вуза-2022». Желаю всем творческих успехов!

С уважением, главный редактор Д.Билялов

DEAR READERS!

Allow me to present you with the fourth issue published in the sequence of fifty-three issues of our journal. The section "Methodology and theory of pedagogy and psychology" presents the psychological and pedagogical essence of the concept of research activity in the project training of teachers, comparative characteristics of the content of music education in standard curricula for primary schools in Kazakhstan, Great Britain and Singapore, psychological and motivational aspects of distance learning.

Current topics of modern education such as the influence of an academic essay on the development of critical thinking of future foreign language teachers, methods of forming mathematical concepts in preschoolers with mental retardation, as well as improving the system of preventive measures to prevent suicidal behavior of adolescents are presented in the section "Applied Psychology and psychotherapy".

The section "Innovations in Education" presents to the reader topics related to the possibilities of using geographical information systems in teaching school geography, methods of drawing up tasks for formative assessment using digital educational resources, the possibilities of using crowdsourcing technology as a predictor of transprofessional competencies of future specialists.

The section "problems and prospects of education" of the scientific journal deals with current problems in the field of education including the features of mimic motor skills of younger schoolchildren with dysarthria, gamification in education: problems of application and prospects for development, professional training of students in school-college-university interaction, etc.

Dear readers! Congratulations to the best scientists of our university, awarded by the republican prizes in the field of science, namely Zh. Ishpekbaev – the winner of the Sh.Ualikhanov Prize for the best scientific research in the field of humanities; K.Yessenova – "The best researcher-2022", holder of the state scholarship; Sh.Laishkanov – "Best teacher-2022", holder of the state scholarship; advanced scientists Zh.Khamzina, S.Abisheva – holders of state scientific scholarships; E.Aitenova, A.Zhunusbekova, E.Uaydullakzy – holders of state scientific scholarships for gifted young scientists; O.Abisheva and A.Ryskan – "The best university teacher-2022". I wish you all creative success!

Sincerely, Editor-in-Chief D.Bilyalov

Ж.А. МАМЫТБАЕВА^{1*}, У.Б. ТӨЛЕШОВА², А.Р.БОРАНБАЕВА³

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),

² Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті (Шымкент)

zhanat02014@mail.ru

ПЕДАГОГ-ТӘРБИЕШІЛЕРДІ ЖОБАЛАП ОҚЫТУДА ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТ ҰҒЫМЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘНІ

Аңдатпа

Мектетеппе дейінгі білім беру ұйымдарында болашақ педагогтарды даярлауда жобалап оқытудың мәнін ашып зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру мәселесінің қарастырылуы. Педагогикалық білім беру саласында нәтижеге жетуде зерттеушілік іс-әрекеттің маңызы басым. Іс-әрекет зерттеуде әлеуметтік ғылымдарда, психология мен педагогикада жиі қолданылатын философия мен зерттеу әдістемесі болып табылады. Болашақ педагогтер жобалап оқыту негізінде зерттеушілік қис-әрекеттерде күрделі мәселелерді шеше білуі тиіс. Жоғары оқу орнының студенттің танымдық, әлеуметтік белсенділіктері нығая түседі, оқуға деген қызығушылықтары артып, жобалық іс-шаралар негізінде болашақ педагог-тәрбиешілерге жобалап оқыту барысында жоба әдісі, жобалау, жобалау технологиясы, жоба әдісінің тұжырымдамалық негіздері, жоба әдісін пайдалануға қойылатын негізгі талаптар, жоба түрлері, жобалау әдістерінде жобаның дидактикалық құндылығы. Процесстерде іс-әрекетті зерттеуде болашақта жеке және ұйымдастырушылық өзгерістерді болжауға мүмкіндік беретін, негізгі себептерді түсіну үшін талдаулар жасау немесе деректер нәтижесінде мәселелерді шешуде интерактивті зерттеу процесіне байланысты. Ғылыми зерттеулерде жаңа ғылыми білімді дамыту процесі, танымдық іс-әрекеттің бір түрі. Іс-әрекеттерді зерттеуде практиктердің өз тәжірибелерімен проблемалық зерттеудің бір түрін эмпирикалық процесс деп қарастырған. Мақсаттылық әлеуметтік ғылымдар саласындағы білімді құру және бөлісу. Зерттеу объективтілікпен, репродуктивтілікпен, дәлелдермен, дәлдікпен сипатталады. Оның өзара байланысты екі деңгейі бар: эмпирикалық және теориялық.

Түйін сөздер: Болашақ педагогтар, зерттеушілік, зерттеушілік іс-әрекет, жобалау, тұжырымдама, технологиясы, ғылыми зерттеулерде, жобалап оқыту.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауында: «Білім беру жүйесінде ең алдымен, кадрлар саясатында білікті мамандарды даярлаумен қатар, өз бетінше шешім қабылдау жүйесіне және оларды тиянақты орындауда жауапкершілік деген көзқарасты өзгертуден бастау керектігін атап өтті. Болашақ мамандардың кәсіби біліктілігін арттыру мақсаттарында Үкіметке – Үздіксіз білім берудің тұжырымдамасын әзірлеуді тапсырылғандығы мәлім. Бұл құжаттарда бейресми білім беруде баламалы нұсқалардың көптеп енгізуі, өз бетінше оқу нәтижесін мойындауда, кәсіби

дағдыларды сертификаттау мәселелері қарастыру қажеттігі ескерілді. Біз болашақ педагогтердің қабілетін айқындап, кәсіби бағыт-бағдар беру саясатына көшуіміз қажет екендігін қарастырды. Ғылым саласындағы жағдайларға ерекше назар аударуды талап ете отырып, нәтиже шығаруды тапсырды [1]. Мемлекет басшысының жолдауында негізделгендей білікті мамандарды даярлау болашақ педагогтерінің білім алу мен тәрбиелеуінен бастау алатындығына толықтай келісуімізге болады.

Негізгі бөлім. Қазіргі қоғамдағы болып жатқан өзгерістер мен жеке тұлғаға қойылатын талаптары өзгеруде. Осыған байланысты қазіргі заманғы адам көшбасшылық

әлеуетке ие болуы керек, ақпараттың үлкен көлемін жеңе білуі, қарым-қатынастар жасай білуідегі және топпен жұмыс істеуі керек, сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардың қоршаған орта мен танымдық процестің дамуына, жобалап оқытудың негіздерін, болашақ педагог-тәрбиешінің құзыретінде деп танылып жүзеге асырылуы қажет деп танытады [2,34 б.].

Тұлғаның сыни тұрғыдан түсінумен байланысты бір уақытта зерттеу жүргізу процесі арқылы трансформациялық өзгерістерге ұмтылуымен жүзеге асады. Курт Левин Массачусет технологиялық институтының профессоры, алғаш рет 1944 жылы «іс-әрекетті зерттеу» терминін енгізді. Іс-әрекеттерді зерттеуді «әр түрлі жоспарлау, іс-қимыл және фактілер шеңберінен тұратын қадамдар спиралын қолданатын» әлеуметтік іс-әрекеттерге әкелетін түрлі әлеуметтік әрекеттер мен зерттеулердің шарттары мен салдарын салыстырмалы зерттеу деп сипаттады. Болашақ педагогтер жобалап оқыту негізінде зерттеушілік іс-әрекеттерінде күрделі мәселелерді шеше білуі тиіс. Зерттеушіліктегі негізгі іс-әрекеттер пәндік білімді де, зерттеу қызметін жүзеге асыру саласындағы білім мен дағдыларды да, яғни әдіснаманы да меңгерудің жоғары деңгейін болжайды. «Зерттеушілік іс-әрекеті» философиялық тұрғыдан алғанда ойлау нәтижесінде туындайтын жаңа білімдерді өңдеумен байланыстыруда әрекет етуі деп тұжырымдасақ.

Д.Берлайнның зерттеушілік іс-әрекет негізін қалаушылардың бірі болған. Белгісіздіктен туындаған ынтаны бәсеңдетпеуге бағытталған әрекетпен түсіндіреді. Оның зерттеуі физиологиялық бағыттылықтағы «зерттеу іс-әрекеті» іс-әрекет арқылы жоқтан барды жасау десе.

А.Н. Поддьяковтың зерттеуінде зерттеу іс-әрекеті арқылы қоршаған ортадағы жаңа материалдар жинақтау мен табуға бағытталған белсенді әрекет» деген түсінік береді [3,53 б.]. Бүгінгі таңда жаһандандудың әсерінен жоғары оқу орындары тек өз қоғамының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ғана емес, сонымен бірге бүкіл әлемдегі өзгерістер мен инновациялық технологиялардың за-

маны [4,61 б.]. Сонымен қатар, жоғары оқу орындары білім алу арқылы және осы ақпарат арқылы қоғамды дамытумен айналысады. Осы себепті бұл елдердің даму деңгейін анықтайтын ең маңызды фактор жоғары білім сапасы болып табылады Т.Тәжібаевтың көзқарасы бойынша зерттеушілік іс-әрекеттер тұлға әрекеттерінің бір мақсатқа жетудегі бағыттылығындағы оқудағы немесе еңбек нәтижесінде өнімді шығарудағы саналы әрекет нәтижесі деп пайымдайды [5,9 б.]. Мектеп жасына дейінгі болашақ педагог тәрбиеші болашақта өз алдына тұрған тұлғаға еңбек ету әрекетінде нәтижеге жетуді үйретумен қатар зерттеушілікке деген қызығушылықтарын оятып саналы ұрпатардың өсіне жағдай жасайды.

Р.М. Қоянбаев адам қоғамдағы қатынастарға ену арқылы тұлғаның әрекет жасауындағы тәжірбиені игеруінде. Зерттеушілік іс-әрекет адамдардың іс-әрекет нәтижелерін объективті заңдылықтарын қамти отырып, қоғамдағы еңбек дағдыларын іске асырылатын іс-әрекеті деп түсіндіріледі [6,87 б.].

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында болашақ педагогтарды даярлауда жобалап оқытудың мәнін ашып зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру мәселесінің қарастыруы туындап отыр осы тұрғыдан алғанда жобалап оқыту негізінде зерттеушілік іс-әрекетін дамытуға арналған ілімдерге, көзқарастар мен пікірлерге талдау жасау жұмысымыздың негізгі міндеті болып есептеледі. Балаларды ерте жастан дамыту үшін психологиялық-педагогикалық жағдай құру бойынша мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің және ата-аналардың ынтымақтастығы бағдарламасы (бұдан әрі-бағдарлама) тәрбиеленушілерді тәрбиелеу мен дамытуда бірыңғай тәсілдерді белгілеу мақсатында әзірленді. Жобалап оқыту бейімделуді қалыптастыруға ықпал етеді, түрлі ұжымдарда жұмыс істеуге дағдыландыру негіз болады. Жобалық міндеттермен айналыса отырып, болашақ педагогтар белсенді ойлана бастайды.

Жоғары оқу орнының студенттің танымдық, әлеуметтік белсенділіктері нығая түседі, оқуға деген қызығушылықтары ар-

тып, жобалық іс-шаралар негізінде зерттеу дағдылары, сонымен қатар ынтымақтастық пен өз көзқарастары, яғни қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Біріншіден, сипатталған оқу жобасы мәселені талқылау нәтижесінде оның мақсаттары мен міндеттері туралы түсінікке қол жеткізілді. Содан кейін, шешімін табу әдісін іздеу нәтижесінде, жобалаушы педагогтар жоба ұсынды, содан кейін жобаны енгізеді.

Жобалау мен жобалап оқыту философияда, мәдениеттану мен әлеуметтануда психология ғылымдар әдіснамасында қарастыруды қажет етеді. Бүгінгі ғылыми әдебиеттерде жобалау алда болуы тиіс өте қысқаша және өте нақты сипаттамасын жасау қызметі деп түсіндіріледі, бұл жерде ең маңызды құралы болашақ сипаты туралы, оның қолжетімдігі туралы, мақсаттық-құндылықтық ұстанымның болуында [7,19 б.]. Күнделікті нормалар мен салт-дәстүрлер, әдет-ғұрыптар философия ғылымы ретінде қарастыратын болсақ. Философия құрамындағы педагогикалық білім мен жобалап оқытудың байланысының даму деңгейі екендігі байқалады.

Әдіснамалық негіздері мен әдістері.

Болашақ педагог-тәрбиешілерге жобалап оқыту барысында жоба әдісі, жобалау, жобалау технологиясы, жоба әдісінің тұжырымдамалық негіздері, жоба әдісін пайдалануға қойылатын негізгі талаптар, жоба түрлері, жобалау әдістерінде жобаның дидактикалық құндылығын екі аспект бойынша қарастыруға болады – болашақ педагогтар тұрғысынан және оқытушы педагогтар тұрғысынан. *XIX ғ. мен XX ғ. басында Жонь Дьюи* философ, ағылшын педагогы сол кездегі жаңа прагматизм философиясын дамытып, нақты перспективалар мен оңтайлы жағдайларды анықтауға тырысты қоғамның демократиялық даму жолдары, демократия және оның біліммен байланысы туралы өзіндік түсінік қалыптастырды. XX ғ. басында жобалар әдісі бүкіл әлемде кеңінен таратыла бастады, көптеген эксперименттік мектептерде жобалар әдісі бойынша да, оның түрлері негізінде де (*Дальтон-жос-*

пар, Иена-жоспар және т.б.) оқыту өріс алғаны мәлім еді. Дьюидің айтуы бойынша оқудың соңғы нәтижесі бойынша ойлау дағдыларын дамыту болды, бұл ең алдымен өзін-өзі оқыту қабілеті деп түсінілді. Оның көзқарастарына сәйкес, адамдарға пайдалы, практикалық нәтиже беретін және бүкіл қоғамның игілігіне бағытталған шынайы және құнды. Сонымен қатар, баланың даму сипатын түсінуде онтогенездегі бала адамзаттан кейін қоршаған әлемді тану жолын қайталайды деген идея қаланды [8,16-23 б.].

«Әрбір мектеп жасына дейінгі баланың жетістігіндегі» жобасы:

Мектеп жасына дейінгі баланың кәсіби бағдарлауы; кәсіби өзін-өзі анықтауы; болашақ кәсіби жолды таңдау; жеке білім беру траекториясын құру; салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру; мүмкіндігі шектеулі балалардың өзін-өзі дамытуы; аймақтық қосымша білім беру жүйесін дамыту; ресейлік білімнің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру; жұмыс берушілердің білім беру ұйымдарының қызметін басқаруға қатысуы; белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыру; үйлесімді дамыған және әлеуметтік жауапты тәрбиелеу негізінде жеке тұлғаны рухани-адамгершілік құндылықтарды халықтарының; еліміздің тарихи және ұлттық-мәдени дәстүрлер білуге жағдай жасау; студенттердің оқу уақытын оңтайландыру

Болашақ педагог-тәрбиешілер үшін кәсіби білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында. Әр адам үшін жаңа мүмкіндіктер және болашақ педагогтар үшін жобалар жасауда мамандандырылған және елдің барлық аймақтарында білім беру жүйелерін модернизациялаудың үлкен мүмкіндіктерін ашады, олар педагогтерді, тәрбиешілерді, тәлімгерді орта кәсіптік білім беру мекемесінің оқытушысын және жоғары оқу орнының ғылыми педагогикалық қызметкерін қалыптастыруға бағытталған қазіргі заманның сұраныстары деп айтуға болады. Болашақ педагог-тәрбиешілер тұрғысынан жоба жасаудың мүмкіндіктері; топта немесе жалғыз өзекті өнімнің жасалуы; болашақ педагогтардың өздері мақсат

пен міндет түрінде тұжырымдайтын өзекті мәселені шешуі; өз мүмкіндіктерін барынша пайдалану; өзін таныту, өз күшін сынап көруі, өз білімін қолдануы; әкелетін пайдасы; қол жеткізілген нәтижені көпшілік алдында көрсету және т. б.

Болашақ педагогтар тұрғысынан жоба жасаудың мүмкіндіктері; топта немесе жалғыз қызықты жобаның жасалуы; болашақ педагогтардың өздері мақсат пен міндет түрінде тұжырымдайтын қызықты мәселені шешуі; өз мүмкіндіктерін барынша пайдалану; өзін таныту, өз күшін сынап көру, өз білімін қолдану; әкелетін пайдасы; қол жеткізілген нәтижені көпшілік алдында көрсету және т.б. Болашақ педагогтардың жоба жасаудағы мүмкіндіктердің тұжырымдамасын шешу.

Педагогтың (оқытушының) көзқарасы бойынша жоба бұл өзіндік ерекшелікті іскерліктерді, дағдыларды және құзыреттерді, соның ішінде:

– проблематизация (проблемалық жағдайды қарастыру, бар қарама-қайшылықтарды бөліп көрсету, проблеманы және кіші проблеманы тұжырымдау, мақсаттар мен міндеттерді қою және т. б.);

– мақсат қою және қызметті жоспарлау;

– интроспекция және рефлексия;

– ақпаратты іздеу және сыни ұғыну (нақты материалды іріктеу, оны түсіндіру, қорыту, талдау);

– зерттеу әдістерін меңгеру;

– стандартты емес жағдайларда білімді, дағдыларды практикалық қолдану және т.б. Студент пен педагогтардың жобалау негізіндегі дидактикалық құндылықтар аспектісіне тұжырымдама жасалынды.

Жоба әдісін қолдануға қойылатын негізгі талаптарды:

1. Зерттеудің шығармашылық жоспарында маңызды мәселенің болуы.

2. Болжамды нәтижелердің маңыздылығы (теориялық, танымдық, практикалық).

3. Жобаға қатысушылардың дербес (жеке, жұптық, топтық) қызметі.

4. Кезеңдік нәтижелерді көрсете отырып, жобаның мазмұндық бөлігін құрылымдау.

5. Зерттеу әдістерін қолдану.

Оқытуда жобалар әдісі – оқыту жүйесінде қолданылады, онда студенттер үнемі күрделене түсетін практикалық тапсырмалар мен жобаларды жоспарлау және орындау процесінде білім алады [9]. Жоба әдісін дидактикалық категория ретінде қарастыра отырып, мәселені (технологияны) егжей – тегжейлі дамыту арқылы дидактикалық мақсатқа жету әдісін есте ұстаған жөн, ол белгілі бір жолмен жасалған нақты, практикалық нәтижемен аяқталуы керек. Жүргізілген зерттеулер жобалап оқыту әдісіне негізделген. Ол мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеудегі студенттер үшін маңызды болып табылатындығын анықтай келе сандық және сапалық талдаулар жүргізіледі. [10, 145 б.].

И.В. Комарованың пікірінше, жобалау зерттеу қызметі – білім беру мен білім алушылардың маманының басшылығымен зерттеушілік, шығармашылық міндеттерді шешуін болжайтын қызмет түрі екендігіне тоқталды. [11, 106 б.].

Ғылыми еңбектерде Е.Г. Кагаров жоба әдісін жүзеге асыру бойынша зерттеу жүргізді. Зерттеу [12] нәтижелерінде әдістің ерекшеліктерін анықтауымен байланысты болды:

– балалардың мүдделеріне сүйену;

– проблемаларды ересек өмірден түйіну;

– шығармашылық;

– дербестік.

Зерттеудегі жобалаудың мақсаты жаңалықтардың теориялық және практикалық маңыздылығы бар ғылыми білім алу болып табылады. Бұл жобалауда зерттеу логикасына толығымен бағынады және нақты құрылымға ие, ғылыми зерттеулермен толық сәйкес келеді. Зерттеу жобасы академиялық зерттеудің барлық ережелерін сақтай отырып, өзекті мәселені зерттеуді білдіреді. Мұндай оқу жобалары үшін объектіні, пәнді және зерттеу әдістерін дұрыс анықтау маңызды. Ғылыми зерттеулерде жаңа ғылыми білімді дамыту процесі, танымдық іс-әрекеттің бір түрі. Зерттеу объективтілікпен, репродуктивтілікпен, дәлелдермен, дәлдікпен сипатталады. Оның өзара байланысты екі деңгейі бар:

эмпирикалық және теориялық. Біріншісінде ғылымның жаңа фактілері анықталады және оларды жалпылау негізінде эмпирикалық заңдылықтар тұжырымдалады [13].

Жоба әдісін ғылыми зерттеулерде түрлеріне қарай шығармашылық, рөлдік және ойын жобалары, ақпараттық т.б. болып бөлінеді.

Шығармашылық жобалар. Осы типтегі жобалардың мақсаты шығармашылық өнім алу – газет, шығарма, альманах, бейнеролик, мереке, экспедиция және т.б. Шығармашылық жобалардың ерекшелігі-олар студенттер мен мұғалімдердің бірлескен іс-әрекетінің егжей-тегжейлі құрылымын қажет етпейді, ол тек нәтижеге сәйкес жоспарланады және дамиды. Алайда, бұл жобалар Түпкілікті нәтиженің нысаны мен құрылымын ойластыруды талап етеді: мереке сценарийі, шығарма немесе мақала жоспары, газет дизайны мен айдарлары және т. б.

Рөлдік және ойын жобалары. Осы жобалардың ерекшелігі олардың атауына байланысты: жобалар әдеби кейіпкерлердің, тарихи немесе ойдан шығарылған кейіпкерлердің рөлдерін ойнайды, ал жобаның нәтижесі тек жобаның соңында ғана пайда болады. Ойын нәтижесінде жоба құрылды ма? Жобаның негізгі мақсаты не?

Зерттеу қызметі өз бетінше білім алу қабілетіне ықпал етеді және ойлау мәдениетін қалыптастыруға бағытталған, оның негізінде: қарама-қайшылықтарды көру және мәселелерде, гипотезалар жасау, фактілерді анықтау, сипаттау және түсіндіру, байқау, эксперименттер жүргізу болып табылады.

Зерттеу процесі ғылыми қызметтің әдіснамалық негіздерін қолдануды қамтиды. Сондықтан бұл қызметті оқу және зерттеу ретінде қарастырған жөн, ал біздің енгізілген жұмыстар негізінде оқу және зерттеу жобалары болып табылады [14].

С. Дворецкий жобалауды ұйымдастыру әдістемесі негізінде бірнеше принциптерге бөлді. Жобалау принциптеріне нормалары мен ережелеріне сүйенеді, олардың жиынтығы болашақта өзін-өзі ұйымдастыратын жүйесін құруда бірнеше принциптеріне тоқталсақ.

Қатысудың абсолютті ерікті принципі - білім беру процесінің кез-келген субъектісіне жобалауға қатысуға мүмкіндік беруі;

Жеке даму принципі – жобалар негізінде жеке дамуы, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігін қарастыруы керек. Бұл ретте жобалаудың маңызды бөлігі жобалау субъектісінің өзін өзгерту болып табылады;

Басқару принципі – жобалау процесінің нақты ұйымдастырылуын, өңделуін және бақылануын білдіреді, түсінуді талап етеді жобалау процесінің құрылымын, оның кезеңдерін бөлу, кезеңнен кезеңге ауысуды бақылау. Бұл принцип педагогтарға шындықтан ажырата білуге, жоба процесінің маңызды объективті жақтарын ажыратуға мүмкіндік береді.

Тұтастық принципі – педагогтың әдістемелік жүйесінің компоненттері мен жобалау кезеңдері арасында берік байланыс орнату. Оқу техникасы білімді тарату тәсілдерін қамтамасыз етуге ғана емес, жобалау субъектісінің өзіндік жұмысы үшін атқарылатын принциптер. С. Дворецкий ұсынған жобалауды ұйымдастыру әдістемесіндегі [15,17 б.] жоғарыда аталған принциптерге сәйкес есепке негізделген заманауи жобалық іс-әрекеттің психологиялық ерекшеліктері.

Ол мыналарды көздейді:

1. Оқу жобасын орындау процесін жеке келеген кезеңдерге бөлу және жобалық қызметке дайындықтың мотивациялық, танымдық, эмоционалды - еріктік және ақпараттық компоненттерін қалыптастыруға бағытталуы;

2. Мақсаты мен ерекшеліктеріне сәйкес студенттердің оқу-танымдық қызметін жандандырудың психологиялық-педагогикалық жағдайларын анықтау жобалаудың әр кезеңінде;

3. Жобалау үшін оқу-әдістемелік және бағдарламалық-техникалық құралдар кешенін анықтау;

Профессор С. Дворецкийдің идеясының анықталған кезеңдерін және бейімделуін ескере отырып, жобалық іс-әрекеттің

негіздерін игеру процесінде студенттердің [15,18 б.]. Студенттерге білім беру мен оқу оқу-танымдық іс-әрекетін белсендіруге әсер жобасына арналған 1-кестесінде көрсетілген. ететін жалпы факторларды қарастырылды

Жобалау кезеңдері	Оқу-танымдық іс-әрекетті жандандырудың дидактикалық шарттары	Оқушыларды жобалық қызметке дайындау мақсаттары
Бастамашы кезең	студенттерді жобалау тақырыптарын әзірлеуге тарту; тақырыпты проблема түрінде тұжырымдау; шешілетін міндеттердің өзектілігі, әлеуметтік- маңыздылығы, практикалық бағыттылығы, конкурсқа қатысу.	Дағдыларды қалыптастыру: Жобаның мақсаттары мен міндеттерін қою; желілік жоспарлау әдістерін қолдана отырып жобалау стратегиясын әзірлеу.
Негізгі кезең	-өз бетінше таңдау міндеттерді шешу; -алынған шешімдерді талдау және жобалаудың топтық сипаты; - пәнаралық жобаларды орындау; -жұмыс сапасын кезең-кезеңмен бақылау.	Дағдыларды қалыптастыру: - жобалау объектісін жүйелік талдау; -сапа көрсеткіштерін ескере отырып, жобаларды әзірлеу -ақпаратпен жұмыс істеудің әртүрлі әдістерін қолдану.
Прагматикалық кезең	оқу-әдістемелік, ғылыми- техникалық, анықтамалық әдебиеттер санының жеткілікті болуы; мүмкіндіктерді пайдалану компьютерлік жүйелер мен ақпараттық технологиялар.	Жобаны пайдалана отырып ресімдеу дағдыларын қалыптастыру: - электрондық кітапханалар; -мәліметтер базасы және білім; -мәтіндік, графикалық компьютерлерлік; -фото, бейнематериалдар;
Қорытынды	қазылар алқасының жобаларды қорғауға қоятын талаптары туралы ақпараттың қолжетімділігі; кеңес алу мүмкіндігі кәсіпорын мамандары, ЖОО оқытушылары, мұғалімдер; жобаны қорғауға дайындық бойынша топтық жұмыс.	Дағдыларды қалыптастыру: - инновациялық шешімдер; -коммуникативті өзара әрекеттесу.
Нәтижесі	- жеңімпаздарды марапаттау, мысалы, туристік сапарлар; -келесі ұрпақ студент үшін жобаны оқу-танымдық жұмыста пайдалану.	Дағдыларды қалыптастыру: -жұмысты мұрағаттау, «портфолио» дайындау.

1-кесте. Студенттерге білім беру мен оқу жобасына арналған іс-әрекеттік кезеңдер

Нәтижелер және пікір алмасу. Болашақ педагог-тәрбиешілерді жобалап оқыту технологиясы арқылы зерттеушілік іс-әрекетке дамытуда жобалар мұқият ойластырылған құрылымды, дамыған мақсаттарды, анықта-

маларды қажет етеді барлық қатысушылар үшін жобаның өзектілігі, нақты оның ішінде эксперименттік және тәжірибелік жұмыстар, нәтижелерді өңдеу әдістері. Мұндай жоба ғылыми зерттеулермен сәйкес келеді деп

айта аламыз, оның орындалуы міндетті тақырыпты негіздеу, зерттеу мәселелері мен міндеттерін тұжырымдау, гипотеза жасау, ақпарат көздерін және мәселені шешу жолдарынтабу, нәтижелерді жобалау және талқылау.

А.В.Хуторской құзыреттілікпен «студенттің белгілі бір саладағы сапалы өнімді қызметі үшін қажетті білім беру дайындығына қойылатын әлеуметтік талаптарды» түсінеді [16,28 б.] деп түсіндіріледі. Ғалымның көзқарасы бойынша құзыреттілік бұл «тиісті құзыреттілікке ие болу, студенттің белгілі бір әлеуметтік және жеке маңызды саладағы тәжірибесіне байланысты жеке қасиеттерінің жиынтығы» [16,29 б.]. Осылайша, автор құзыреттілікті өзара байланысты жеке қасиеттердің жиынтығы ретінде қарастырады (білім, білік, дағды, қабілет, құндылық - семантикалық бағдарлау) және оларды белгілі бір іс-әрекетте қолдануға дайын болу.

Зерттеу нәтижелері ретінде ғылыми әдебиеттерді талдау қолданылды, онда жобалық оқыту әдісін қолдану туралы эмпирикалық, эксперименттік мәліметтер де, теориялық жалпылау да бар; коммерциялық өкілдермен қарым-қатынастың жеке тәжірибесіне талдау және жалпылау жүргізілді коммерциялық және әлеуметтік жарнаманы өндіруге немесе пайдалануға байланысты коммерциялық емес құрылымдар; сондай-ақ, индукция және экстраполяция қолданылды, бұл зерттелген мәселелер бойынша бірқатар теориялық жалпылау жасауға мүмкіндік берді. Жоба зерттеушілік іс-әрекетінде болашақ педагогтердің зерттеушілікке қызығушылық процесіне тартады. Болашақ педагогтер оқу процесінде пассивті түрде сабақтарға қатысуының алдын алады, жобалауда зерттеушілік құзыреттілігін арттырып белсенді позицияны көрсетеді. Жобалық зерттеулерде болашақ педагог тәрбиешілердің қызығушылығы артады, ғылыми зерттеушілік жұмыспен зерттеулерге деген қызығушылығы артып, үлгерімі артады. Бұл процессте нақты зерттелініп отырған – жоба өнімінде алынады. Сол сияқты, педагог-тәрбиешілерді даярлау бағдарламаларына жиі өзгерістер енгізіледі,

өйткені олар педагогтарды даярлау жүйесін жетілдіруге және педагог – тәрбиешілердің біліктілігін арттыруға бағытталған, әсіресе жұмысқа қабылданғанға дейін мұғалімдерді даярлау арқылы жүзеге асады.[17,928 б.]. Педагог-тәрбиешілердің зерттеушілік тапсырмаларды мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктерін және жеке ерекшеліктері мен білім мазмұнындағы көлемдерін ескере отырып жүзеге асырылады. Шығармашылық арқылы тапсырмаларды орындауы мен ұсынуындағы талаптары ескеріледі [18,21 б.]. Мектепке дейінгі білім беру саласы бағытында ғылыми зерттеу жұмыстарына теориялық зерттеулер мен технологиясын анықтап қолданысқа ендгізу болды. Әр кезеңнің өзіндік мәселі тұрғысынан ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізіліп отырды. [19]. Әрбір келесі технологиялық қадам алдыңғы кезеңнің жалғасы мен дамуын білдіретін, бір тұтас бөлігі болып табылады, сондықтан тұтастай қызмет етеді, яғни барлық ұйымдастырушылық және педагогикалық іс - шаралар, және мақсатқа жетуді қамтамасыз етеді. Мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен дамыту үшін пәндік – кеңістіктік даму ортасын жобалауды негізге алды [20,115 б.].

Е.С.Милинчук мақсатына қарай болашақ педагог-тәрбиеші ұйымдастыратын жұмыс және дайындық деңгейіндегі жоба түрлерін таңдауға болады. Сонымен қатар, оқу жобаларын келесідей жіктейді: тәжірибеге бағытталған жоба (бакалаврлар тәжірибеде сынақтан өткізетін жаңа жобаларды әзірлейді); зерттеу жобасы (бұл мәселелерді зерттеу); ақпараттық жоба (мұндай жоба нәтижелерді кең аудиторияға таныстыруды көздейді); шығармашылық жоба (мұнда мәселені шешуде автордың шығармашылығы маңызды рөл атқарады); рөлдік жоба (іскерлік ойындар танымал) [21] Оқу-зерттеу іс-әрекеті өзінің мәні бойынша жеке болып табылады және жаңа білім алуға бағытталған, ал жобалау мақсаты қосымша білім ала отырып, тек зерттеу шеңберінен шығу болып табылады. Бұл оқыту қолданыстағы оқу пәндерінің материалдары бойынша да, арнайы әдебиеттерде де

жүргізілуі керек [22]. Жобалық іс-әрекеттің білім беру әлеуеті студенттерде білім беру мүмкіндігін құру болып табылады толық Білім: барлық білімді синтездеу үшін оқытушылардың күш-жігерін біріктіру; студенттердің қосымша білім алуға деген ынтасын арттыру; ғылыми танымның маңызды әдістерін зерделеу (ойды ұсыну және негіздеу, жобаның міндетін өз бетінше қою және тұжырымдау, жағдайды талдау әдісін табу) Жобалау идеялармен жұмыс ретінде [23]. Жобалау - бұл негізінен зияткерлік қызмет, және ең бастысы тиісті түрде құрылған идеялар жиынтығы болып табылады (яғни жобалау - бұл міндеттер мен проблемаларды таңдау, қабылдау және шешу процесі). Тұлғаның кәсібилігі және кәсіби тұлға және өмірдің белсенді субъектісі ретінде қалыптасу процесінің күрделілігінің мәдени және тарихи жағдайларға қарамастан кез-келген қоғамдастықта туындайтын міндеттердің инвариантты сипатын анықтай келе технологиялардың маңыздылығымен түсіндіріледі [24,576 б.]

Қорытынды. Жобалау оқытудың технологиялық зерттеушілік іс-әрекетін дамы-

туда болашақ педагогтердің оны өзінің педагогикалық ісінде қолдана білуі керек, яғни: білім беру ортасын құру, мотивациялай білу, жұмыс барысында студенттің нені білу керектігін анықтау, күрделі құбылыстармен мәселелерді түсіндіру үшін қарапайым мысалдар келтіре білу, зерттеу мәселелерін толық ойлап анализ жасай білу үшін түрлі презентациялық тәсілдерді көрсету, топпен жұмысын, жекелей жұмыстарды ұйымдастыру, зерттеу тәсілдерін топтарда талдауды ұйымдастыру әдіс-тәсілдерін меңгеруі, гипотезаларды ұсыну, қорытындысын аргументтеу, объективті бағалау критерийлерін пайдалану және т.б.

Болашақ педагогтердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру жұмыстары студенттерге оқу іс-әрекетін белсенділендіруге мүмкіндік береді; зерттеу жұмысын жүргізудің қажеттілігіне сенімін, білімін жетілдіруге қажетті білім, білік және дағдыларды игеруге қызығушылықтарын арттырады; өзінің іс-әрекет деңгейлерін бағалай білуі жоғарылайды; бүгінгі күні болашақ маманмен зерттеу жұмысын жүргізудің маңыздылығын дәлелдейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» Қазақстан халқына Жолдауы. – Нұр-Сұлтан, 2021. URL: <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy> 183555 (өтінім берілген күні: 12.12.2021).
- [2] M.V. Kurmanbekova, G.O. Abdullayeva, N.N. Khan . The readiness of a future teacher- psychologist to engaging adolescents into project-research activities: a correlational aspect // Педагогика және психология. – 2022. № 2 (51). – 33-38 бб.
- [3] Поддьяков А.Н. Методологические основы изучения и развития исследовательской деятельности. – Москва, – 2005. – №4. – С. 39 - 47.
- [4] Gorur D.Z., & Babadogan M.C. (2018). A comparison with computer and instructional technology education program competencies. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 5(5), 60– 66. doi:10.18844/prosoc.v5i5.3676 (Original work published September 13, 2018).
- [5] Тәжібаев Т. Жалпы психология. – Алматы, 1993.-235 б.
- [6] Савенков А.И. детское исследование как метод обучения старших дошкольников. –Москва, 2007.
- [7]. Бахишева М. Педагогикалық жобалау теориясы мен технологиясы: Оқулық. – Алматы: ЖШС-РПБК «Дәуір», 2011.-336. <http://rmebrk.kz/bilim/association/bahisheva-ped-jobalau.pdf>
- [8] Пахомова Н. Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов. – Москва.: АРКТИ, 2005. –112 с
- [9] Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. 528 с.
- [10] Hamzaoui, C. (2021). The necessity of learning English in multilingual Algeria: Belhadj Bouchaib University as a case study. *Global Journal of Foreign Language Teaching*, 11(3), 140–149. doi:10.18844/gjft.v11i3.5586

- [11] Данчук И.И. Роль проектного обучения в подготовке выпускников современного вуза Publishing House Pedagogical Journal. 2018, Vol. 8. Is. 5A
- [12] Сиденко А.С. Метод проектов: история и практика применения / Завуч. – 2013. – №6. – С. 23-2
- [13] Бахишева С.М. Педагогикалық жобалау: теориясы мен технологиясы: Оқулық. – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.- 336 бет.
- [14] Краузе А.А. Развитие исследовательских умений учащихся: учебное пособие. – Пермь, 2012. – 86 с.
- [15] Дворецкий С. Формирование проектной культуры // Высшее образование в России. 2003. № 4. 193 с
- [16] Хуторской А.В. Доктрина образования человека в Российской Федерации // Народное образование. – 2015 – № 3 – С. 35-46
- [17] Мамытбайева Zh. Formation of research competence of future teacher educators based on the technology of project training World Journal on Educational Technology: Current Issues. Volume 14, Issue 3, (2022) 927-939
- [18] Сартаева Н.Т. Ақпараттық технологиялар негізінде бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекет мотивациясын қалыптастыру: филос. док. PhD ... дис. – Алматы, 2019. – 147б.
- [19] Жиенбаева С.Н. Мектепке дейінгі педагогика. Оқу құралы. – Алматы, 2018. – 269 б.
- [20] Бекмагамбетова Р.К. Дошкольная педагогика. 2-е издание, переработанное и дополненное: учебное пособие. – Алматы, 2018. – с.263
- [21] Миличук Е.С. Роль метода проектов в активизации познавательной деятельности бакалавров // Образование в современном мире: сборник научных статей. Саратов: Изд. Саратовского университета, 2018. С. 297–302.
- [22] Zhang Zhiming, Sun Jun, Duan Yaoshuai & Lu Binbin Research on modeling, simulation and experiment based on centrifugal spinning method. Journal of the Brazilian Society of Mechanical Sciences and Engineering. 2018. –№488. – P. 20-25.
- [23] Аялбергенова Г.С. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің арнайы құзыреттілігін жобалар әдісі негізінде қалыптастыру: филос. док. PhD . дис. – Қарағанды, 2021. – 137 б.
- [24] Sergeeva M.G., Shilova V.S., Evdokimova A.N., Arseneva N.V., Degtyareva V.V., & Zuykov A.V. (2019). Future specialists' socialization in the context of competence approach. PráXisEducativa, 15(34), 571–583. Retrieved from <https://periodicos2.uesb.br/index.php/praxis/article/view/5796>. Acesso em: 24 maio. 2022.

References

- [1] Memleket basshysy Qasym-Zhomart Tokaevtyн «Halyk birligi zhane zhujeli reformalar – el orkenduinin berik negizi» Kazakstan halkyna Zholdauy. – Nur-Sultan, 2021 [Elektronдық resurs]: URL: <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy-183555> (otinim berilgen kuni: 12.12.2021)
- [2] M.B. Kurmanbekova, G.O. Abdullayeva, N.N. Khan . The readiness of a future teacher-psychologist to engaging adolescents into project-research activities: a correlational aspect // Pedagogika jäne psihologia. – 2022. № 2 (51). – 33-38 bb.
- [3] Podd'yakov A.N. Metodicheskiye osnovy izucheniya i razvitiya issledovatel'skoy deyatel'nosti // Issledovatel'skaya rabota shkol'nikov. – M., 2005. №4. – S. 39 - 47.
- [4] Gorur, D. Z., & Babadogan, M. C. (2018). A comparison with computer and instructional technology education program competencies. New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences, 5(5), 60– 66. doi:10.18844/prosoc.v5i5.3676 (Original work published September 13, 2018).
- [5] Tājibaev T. Jalpı psixologiya. – Almatı, 1993. – 235 b.
- [6] Savenkov A.I. Detskoye issledovaniye kak metod obucheniya detey starshego doshkol'nogo vozrasta. – Moskva 2007.
- [7] Bahisheva M. Pedagogikalyq jobalayı: teoriyası men tehnologiasy: Oqılıq.-Almaty: "Dáýir" RKBK JSHS, 2011.-336 bet. <http://rmebrk.kz/bilim/association/bahisheva-ped-jobalau.pdf>

- [8] Pahomova N. Iu. Metod uchebnogo proekta v obrazovatelnom uchrejenii: Posobie dlä uchitelei i studentov pedagogicheskikh vuzov. – Moskva.: ARKTİ, 2005. – 112 s
- [9] Pedagogicheski ensiklopedicheski slovar / gl. red. B. M. Bim-Bad. M.: Böłšaia Rosiskaia ensiklopedia, 2002. 528 s.
- [10] Hamzaoui, C. (2021). The necessity of learning English in multilingual Algeria: Belhadj Bouchaib University as a case study. *Global Journal of Foreign Language Teaching*, 11(3), 140– 149. doi:10.18844/gjft.v11i3.5586
- [11] Danchuk İ.İ. Röl proektnogo obuchenia v podgotovke vypusnikov sovremennogo vuza Publishing House Pedagogical Journal. 2018, Vol. 8. Is. 5A
- [12] Sidenko A.S. Metod proektov: istoria i praktika primeneniia / Zavuch. – 2013. – №6. – S. 23-2
- [13] Bahisheva S.M. Pedagogikalyq jobalaıy: teoriıasy men tehnologiasy: Oqúlyq. - Almaty: "Dáıır" RKBK JSHS, 2011.- 336 bet.
- [14] Krauze A.A. Razvitie issledovatel'skikh umeniı ushashixsia ushebnoe posobie. – Perm, 2012.– 86 s
- [15] Dvovreski S. Formirovanie proektnoi kúltury // Vysşee obrazovanie v Rosii. – 2003. – № 4. – 193.
- [16] Hutorskoi A.V. Doktrina obrazovaniia cheloveka v Rosiskoi Federasii // Narodnoe obrazovanie. – 2015 – № 3 – S. 35-46
- [17] Mamytbayeva Zh. Formation of research competence of future teacher educators based on the technology of project training *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. Volume 14, Issue 3, (2022) 927-939
- [18] Sartaeva N.T. Aqparattyq tehnologialar negızinde bastauyş synyp oquşylarynyñ zertteuşılik ıs-äreket motvasiasyn qalyptastyru: filos. dok. PhD ... dis. – Almaty, 2019. – 147b.
- [19] Jienbaeva S.N. Mektepke deingı pedagogika. Oqu qūraly.- Almaty, 2018.- 269 b.
- [20] Bekmagambetova R.K. Doşkölnaia pedagogika. 2-eizdanie, perera botannoei dopolnennoe: uchebnoe posobie. – Almaty, 2018. – s.263
- [21] Milinchuk E.S. Röl metoda proektov v aktivizatsii poznavatelnoi deiatel'nosti bakalavrov // *Obrazovanie v sovremennom mire: sbornik nauchnykh statei*. Saratov: İzd. Saratovskogo universiteta, 2018. S. 297–302.
- [22] Zhang Zhiming, Sun Jun, Duan Yaoshuai & Lu Binbin Research on modeling, simulation and experiment based on centrifugal spinning method. *Journal of the Brazilian Society of Mechanical Sciences and Engineering*. 2018. –№488. – P. 20-25.
- [23] G.S. Aiapbergenova Bolaşaq bastauyş synyp müğalimderiniñ arnaiy qūzyrettilıgın jobalar ädisi negızinde qalyptastyru: filos. dok. PhD . dis. – Qarağandy, 2021. – 137 b.
- [24] Sergeeva, M.G., Shilova, V.S., Evdokimova, A.N., Arseneva, N.V., Degtyareva, V.V., & Zuykov, A.V. (2019). Future specialists' socialization in the context of competence approach. *PráXisEducacional*, 15(34), 571–583. Retrieved from <https://periodicos2.uesb.br/index.php/praxis/article/view/5796>. Acesso em: 24 maio. 2022.

Психолого- педагогическая сущность понятия исследовательская деятельность при проектном обучении педагогов-воспитателей

Ж.А. Мамытбаева ^{1*}, У.Б. Тулешова ¹, А.Р. Боранбаева ².

¹ *Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, (Алматы, Казахстан),*

² *Южно-Казахстанский государственный университет (Шымкент Казахстан)*

Аннотация

Рассмотреть вопрос формирования исследовательской деятельности в подготовке будущих педагогов в дошкольных организациях образования с раскрытием сущности проектного обучения. В сфере педагогического образования приоритетное значение имеет исследовательская деятельность в достижении результата. Деятельность-это философия и методология исследования, наиболее часто используемые в исследованиях в социальных науках, психологии и педагогике. Будущие педагоги должны уметь решать сложные задачи в исследовательской деятельности на основе проектного обучения. Укрепляется познавательная, социальная активность студентов вуза, повышается интерес к обучению, в процессе

проектного обучения будущих педагогов-воспитателей на основе проектной деятельности метод проекта, Проектирование, технология проектирования, концептуальные основы метода проекта, основные требования к использованию метода проекта, виды проекта, дидактическая ценность проекта в методах проектирования. При изучении деятельности в процессах, связанных с процессом интерактивного исследования в решении задач в результате анализа или данных для понимания основных причин, позволяющих прогнозировать личностные и организационные изменения в будущем. Процесс развития новых научных знаний в научных исследованиях, вид познавательной деятельности. В исследовании деятельности практикующие своим опытом рассматривали один из видов проблемного исследования как эмпирический процесс. Целеустремленность создание и обмен знаниями в области социальных наук. Исследование характеризуется объективностью, воспроизводимостью, доказательностью, точностью. Он имеет два взаимосвязанных уровня: эмпирический и теоретический.

Ключевые слова: Будущие педагоги, исследовательская, исследовательская деятельность, проектирование, концепция, технология, научные исследования, проектное обучение.

Psychological and pedagogical essence of the concept of research activity in the project training of educators

Zh. Mamytbayeva¹, U.B. Tuleshova¹, A.T. Boranbaeva²

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University, (Almaty, Kazakhstan),

² South Kazakhstan State University (Shymkent Kazakhstan)

Abstract

To consider the issue of the formation of research activities in the training of future teachers in preschool educational institutions with the disclosure of the essence of project-based learning. In the field of pedagogical education, research activity is of priority importance in achieving results. Activity is the philosophy and methodology of research, most often used in research in the social sciences, psychology and pedagogy. Future teachers should be able to solve complex problems in research activities based on project-based learning. The cognitive, social activity of university students is strengthened, the interest in learning increases, in the process of project training of future teachers-educators based on project activities, the project method, Design, design technology, conceptual foundations of the project method, the basic requirements for the use of the project method, types of project, the didactic value of the project in design methods. When studying activities in processes related to the process of interactive research in solving problems as a result of analysis or data to understand the main reasons for predicting personal and organizational changes in the future. The process of developing new scientific knowledge in scientific research, a type of cognitive activity. In the study of activity, practitioners considered one of the types of problem research as an empirical process with their experience. Purposefulness creation and exchange of knowledge in the field of social sciences. The study is characterized by objectivity, reproducibility, evidence, accuracy. It has two interrelated levels: empirical and theoretical.

Keywords: Future teachers, research, research activities, design, concept, technology, scientific research, project training.

Редакцияға 20.08.2022. қабылданды

^{1*} Ш.Б. ҚҰЛМАНОВА,²С.А. ТАУЕКЕЛ

¹Қазақ Ұлттық Қыздар Педагогикалық Университеті (Алматы, Қазақстан),

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік Университеті (Ақтөбе, Қазақстан)

e-mail: kulman_sholpan@mail.ru*, tauyekel.s@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН, ҰЛЫБРИТАНИЯ ЖӘНЕ СИНГАПУР ЕЛДЕРІНІҢ БАСТАУЫШ МЕКТЕПКЕ АРНАЛҒАН ҮЛГІЛІК ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫНА САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТТАМА

Андатпа

Еліміздің білім беру саласындағы өзгерістер үдерістері жалпыға ортақ сипатқа ие болуда, бұл білім беруді дамытудағы әлемдік тәжірибеге салыстырмалы талдау жүргізудің өзектілігін арттырады.

Мақалада 2018 жылғы Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4 сыныптарына арналған «Музыка» пәні бойынша Қазақстанның қолданыстағы үлгілік оқу бағдарламасының мазмұны қарастырылады. Авторлар қазақстандық патриотизмді, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға адамгершілік-эстетикалық қатынасты тәрбиелеуге, музыкалық және шығармашылық қабілеттерді дамытуға бағытталған неғұрлым басым білім беру ұстанымдарын ұсынды.

Сол сияқты, Ұлыбритания мен Сингапур елдерінің бүкіл әлемде танылған білім саласына, бастауыш мектептеріндегі музыкалық біліміне жан-жақты талдау жасалынды. Осы елдердің бастауыш сыныптарына арналған «Музыка» пәнінен типтік оқу бағдарламаларының мазмұнын зерттеу авторларға шетелдік музыкалық-педагогикалық тәжірибенің ең құнды идеяларын анықтауға мүмкіндік берді. Мақалада авторларға зерттеуді мақсатына сәйкес жүргізуге мүмкіндік беретін салыстырмалы педагогиканың құралдары, әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы сипатталған.

Жүргізілген теориялық зерттеулер негізінде жоғарыда аталған елдердің бастауыш мектептеріне арналған музыка бағдарламаларын әзірлеу өзгешелігі анықталды. Авторлар оқытуға арналған музыкалық материалдардың ұсынылуы және бағдарламалар құрылымындағы белгілі бір айырмашылықтарды, әр елдің ұлттық ерекшеліктері мен мәдениетіне байланысты деп көрсетті.

Сонымен қатар, салыстырмалы сипаттамаға сүйене отырып, еліміздің 2018 жылдан бастап қолданыстағы музыка типтік оқу бағдарламасының жаңартылған мазмұнында шетелдік бағдарламаларға белгілі бір ұқсастық бар екеніне назар аударылды. Ұқсастықты жаңа буынның оқу және компьютерлік технологияларымен үйлесетін музыкалық білімнің мазмұнын таңдаудың жалпы тәсілдерінің байланысынан, сондай-ақ балаларда музыка арқылы өз халқының мәдениетіне және басқа халықтардың мәдениетіне деген сүйіспеншілік пен құрметке тәрбиелеуден көруге болады.

Тірек сөздер: музыка, білім беру, оқу бағдарламасы, Қазақстан, Ұлыбритания, Сингапур, музыка пәні, сынып, оқыту, мақсат, міндеттер, салыстырмалы әдіс

Кіріспе.

Өзектілігі. Әр мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының шешуші факторлардың бірі – білім беру саласы болып табылады. Білім, сонымен қатар, қоғамның мәдени, адамгершілік және зияткерлік даму деңгейін анықтайды.

Қазіргі заман ғалымдарының зерттеу нәтижелері әлемдік тәжірибеде

заманауи білім берудің жаңа бағытқа айналатынын көрсетеді. Қоғамның нарықтық жағдайларына және адамдардың оларға бейімделу үшін жаңа білім мен дағдыларға деген қажеттілігінің артуына сәйкес білім беру мазмұнын жаңарту, оқу процесіне белсенді оқыту мен компьютерлік технологияларды енгізу, оқу-әдістемелік әдебиеттерді әзірлеу және т.б. дамудың бағыттары байқалады.

Ғылыми маңыздылығы. Еліміздегі білім берудің мәні мен мақсатын, сондай-ақ халықаралық тәжірибені түсіну үшін біз Ұлыбритания мен Сингапур елдеріндегі жалпы білім беретін мектептің бастауыш сыныптарында музыкалық білім беру мазмұнын салыстырмалы талдау негізінде зерттеуді жүргізуді анықтадық.

Зерттеу жүргізу барысында отандық музыка пәніне арналған үлгілік бағдарламаларын жаңартуда шетелдің музыкалық педагогикалық тәжірибесінің ең құнды идеяларын анықталуы көзделген. Алайда мақсатқа қол жеткізу үшін бізге зерттеудің арнайы құралдары, тәсілдері және технологиялары қажет. Бұл тұрғыда салыстырмалы педагогика әдістері маңызды рөл атқарады.

Мектептегі музыкалық білім берудің әртүрлі жүйелерін салыстырмалы талдау, әр елдің ұлттық басымдықтары мен дәстүрлерін, сондай-ақ біртұтас әлемдік білім беру кеңістігіне еруге мүмкіндік беретін прогрессивті әлемдік тенденцияларды ескере отырып, бастауыш сыныптарда музыка сабақтарына арналған үлгілік бағдарламалардың мазмұнын құрастыруға және тиімді әдіс-тәсілдерді анықтауға мүмкіндік береді деп санаймыз.

Шетелдік тәжірибені қолдану арқылы ұлттық білім беру жүйесін байыту идеясы Қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде де айтылған. Бұл үрдіске, әсіресе, Боллон үдерісі өз ықпалын тигізді [1; 2].

Ұлыбритания және Сингапур мемлекеттерін таңдаған себебіміз соңғы жылдарда орын алған дүниежүзілік жаһандану үдерісі осы мемлекеттердің жалпы орта білім беру жүйесінің қайта қарастырылып, жаңартылуына тигізген ықпалымен түсіндіріледі.

Ұлыбританияның жалпы орта мектептері білім беруде оқшауландырылған жүйені ұстанатынын, сондықтан әр мектеп Ұлттық стандартқа негізделіп отырып, өзіндік әдістемелер әзірлейтінін байқауға болады. Ұлыбританияның қазіргі таңда орта білім беру жүйесіне кең талдау жұмыстарын жүргізген E.Morris, R.Alexander, Sir Jim Rose және Darren Hanley.

Ал, Сингапур мемлекетіне келетін болсақ, халқы балалардың өнерге қызығушылығын құптайтынын және бұл мемлекетте музыкалық білімге ерекше көзқарастың қалыптасқанын байқауға болады. Сингапур мемлекетінің мектеп білім беру жүйесіне сараптамалық жұмыстар жүргізген G.Ch. Boon, S.Gopinathan, A.Koh еңбектеріне сүйендік. Сонымен қатар Сингапурдың музыкалық білім бағдарламаларын 1959 жылдан бастап Sylvia Nguik Yin Chong, Yeo Siew Cheng, E.P.Stead, S.Leong, Ch.K.Koh зерттеген, ал қазіргі таңдағы музыкалық білім беру жүйесіне Penny Tan өз еңбектерінде талдау жасайды.

Мақсаты. Қазақстан, Ұлыбритания, Сингапур елдері бастауыш сынып мектептерінің музыкалық білім берудің бағдарламалар мазмұнын салыстырмалы әдісі негізінде талдап, ғылыми-әдістемелік тиімділігін көрсету.

Негізгі бөлім.

Ғылыми әдебиеттерге шолу жүргізу.

Қазіргі уақытта білім беру саласы елеулі өзгерістерге ұшырауда, өйткені білім беру реформалары қазіргі заманғы мемлекеттердің әлеуметтік саясатының маңызды аспектісін құрайды. Бұндай үдерістер жаһандық сипатқа ие болғандықтан білім беруді дамытудың әлемдік тәжірибесіне салыстырмалы талдау жұмыстарын жүргізудің өзектілігін арттырады.

Мақаланың тақырыбына келетін болсақ еліміздің жалпы орта мектептеріндегі, соның ішінде бастауыш сыныптарда музыкалық білім беру мазмұнына салыстырмалы талдау жұмыстары әлі жасалған жоқ, бұл мәселе зерттеуіміздің көкейкестілігін арттырады. Осыған орай, біз бастауыш сыныптарда музыкалық білім беру үлгілік бағдарлама мазмұнын елдің тарихи даму ерекшеліктерімен, оның әлеуметтік-мәдени мұрасымен тығыз байланыстыра отырып, А.К.Құсаинов жұмыстарында ұсынылған салыстырмалы зерттеулердің әдіснамасы [3] негізінде қарастырдық.

Боллон үдерісіне қатысушы мемлекет ретінде Қазақстан аталмыш мемлекеттердің педагогикалық тәжірибесін ескере отырып, білімнің ұлттық ерекшелігін және оның

ажырамас жетістіктерін сақтап қана бұл салада жоғары жетістіктерге жете алады. Қазіргі таңда еліміздің Еуропалық білім беру стандарттарын қолдануы отандық білім беру жүйесіне бірқатар өзгерістерді енгізуде. Мәселен, 2018 жылы Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігімен бекітілген «Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4-сыныптарына арналған «Музыка» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы» [4] Кембриджтік халықаралық білім стандартына негізделген.

Алып жатқан бағытымызды негіздеу үшін Ұлыбритания және Сингапур мемлекеттерін таңдауымыз соңғы жылдарда орын алған дүниежүзілік жаһандану үдерісі осы мемлекеттердің жалпы орта білім беру жүйесінің қайта қарастырылып, жаңартылуына тигізген ықпалымен түсіндіреміз.

Ұлыбритания өзінің ғасырлар бойы қалыптасқан жүйелі білім беру тәсілдерінің жылдан жылға шыңдалуымен ерекшеленеді. Бұл тәсілдерге мемлекеттің дәстүрлі білім беру жүйесімен қатар қазіргі таңда дүниежүзін сапасымен мойындатқан Кембриджтік оқыту моделін де жатқызуға болады. Сонымен қатар, Сингапур мемлекеті дәстүрлі құндылықтарды жоғары ұстанатын мемлекет болып табылады. Алайда, бұл мемлекет ұлттық білім беру жүйесі арқылы жас ұрпаққа өзінің ұлттық дәстүрін, бірегейлігін, құндылықтарын сақтай отырып жоғары деңгейлі білім беруімен ерекшеленеді.

Біздің ойымызша, салыстырмалы педагогиканың әдістері бізге аталмыш мемлекеттердің жалпы музыкалық білім беру басымдықтарын жақсы түсінуге, олардың даму бағытын болжауға мүмкіндік берді. Жұмысымыз бұл мемлекеттердің бастауыш және орта мектептерінде ұйымдастырылған музыка сабақтарының оң тәжірибесін зерттеуге бағытталған деп ойлаймыз.

Қазақстан. Сонымен, Қазақстанда бастауыш сыныптарға арналған «Музыка» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын зерттеп шығайық [5]. Бағдарлама үш тараудан тұрады.

Бірінші тарауда бағдарламаның жалпы ережелері, мақсаты және мақсатын айқындау барысында анықталған міндеттері, сонымен қатар, ерекшеліктері атап өтіледі. Жаңартылған бағдарлама оқушылардың бойында тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға, дамытуға бағытталған. Бұнда білім алушының бойында үздіксіз білім алу, патриотизм, Отанға деген сүйіспеншілік, ынтымақтастық, достық, еңбек және шығармашылық секілді рухани құндылықтарды дамытуды көздейді.

Аталмыш үлгілік бағдарлама бойынша «Музыка» пәнін оқытудың **мақсаты** – оқушылардың негізгі музыкалық білімді меңгеруін, музыкалық іс-әрекеттер барысында өз ойын жеткізуін, «қарым-қатынас жасау тәсілдерін меңгеру, ұлттық және жалпыадамзаттық мәдениеттің адамгершілік-эстетикалық құндылықтары туралы түсініктерін қалыптастыру, музыкалық және шығармашылық қабілеттерін дамыту» [4, 1б.; 2, 42б.] – деп қойылған.

Мақсатқа негізделе отырып білім алушылардың музыкалық білім деңгейін көтеру, білік пен дағдыларды қалыптастыру жағдайында тоғызға жуық міндеттер ұсынылған. Мәселен:

- музыкалық сауаттылық негізі бойынша білімдерін қалыптастыру;
- музыкалық сауаттылықтың негізгі терминдері мен ұғымдарын меңгеру;
- қазақтың дәстүрлі музыкасы мен фольклорының, әлем халықтарының музыкалық шығармашылығының, классикалық және заманауи композиторлар шығармаларының озық үлгілерін білу;
- музыкалық іс-әрекеттер процесінде зерттеушілік, шығармашылықпен және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын қалыптастыру;
- музыкалық орындаушылық дағдыларын, сонымен қатар ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы қалыптастыру [4, 1-2 бб.].

Бағдарламада оқушылардың музыка негізінде жеке тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеу, музыкалық дамыту келесі басты құндылықтарды бойларына сіңіруіне ықпал етеді:

- «қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік»;
- «құрмет» пен «ынтымақтастық»;
- «еңбек пен шығармашылық»;
- «ашықтық»;
- «өмір бойы білім алу».

Бұл құндылықтар білім алушылардың мінез-құлқы мен күнделікті іс-әрекетіне ықпал ететін тұрақты тұлғалық бағдарына негіз болады.

Осы оқу бағдарламасының маңызды қағидасы – шиыршық (спиральді) оқыту. Оның негізгі ерекшеліктері мен тиімділігі:

- оқушы мектеп кезінде бірнеше рет тақырыпты қайталайды;
- тақырып қайталанған сайын күрделене түседі;
- жаңа оқыту алдыңғы оқумен байланысты және алдыңғы ақпаратпен бірге қарастырылады (1- сурет).

Тоқсан	Бірінші сынып	Екінші сынып	Үшінші сынып	Төртінші сынып
1	Өзім туралы	Өзім туралы	Жанды табиғат	Менің Отаным - Қазақстан
	Менің мектебім	Менің отбасым және достарым	Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен	Құндылықтар
2	Менің отбасым және достарым	Менің мектебім	Уақыт	Мәдени мұра
	Бізді қоршаған әлем	Менің туған өлкем	Сәулет өнері	Мамандықтар әлемі
3	Саяхат	Дені саудың жаны сау	Өнер	Табиғат құбылыстары
	Салт - дәстүр және ауыз әдебиеті	Салт – дәстүр және ауыз әдебиеті	Атақты тұлғалар	Қоршаған ортаны қорғау
4	Тағам мен сусын	Қоршаған орта	Су – тіршілік көзі	Ғарышқа саяхат
	Дені саудың жаны сау	Саяхат	Демалыс мәдениеті Мерекелер	Болашаққа саяхат

1-Сурет – Бағдарламада тоқсан бойынша берілген басты тақырыптардың байланысы

Шиыршық қағидасының артықшылығы:

- оқушы тақырыпты қайталаған сайын ақпарат қайталанатын және есте қалады;
- сонымен қатар оқу бағдарламасы оңайлатылған идеялардан күрделі идеяларға логикалық өтуге мүмкіндік береді;
- оқушылар білімдерін сабақтың келесі мақсаттары үшін қолдана алады.

Оқу жоспары оқушылар сыныптан сыныпқа көшкен кезде білім мен түсініктерді қайта тексеруді көздейді. Оқу мақсаттары бөлімдерде және бөлімшелерде оқудың ілгерілеуін бақылау үшін анықталған [4, ББ.12-30].

Екінші тарауда, өз кезегінде, «Музыка» оқу пәнінің мазмұны анықталады. Бағдарлама мазмұнының ерекшелігі авторлардың

оқу бағдарламасын шиыршық (спираль) принципінде құрастыруы. Бұндағы оқу мақсаттары және тақырыптар әр оқу жылы сайын күрделене береді, ал балалардың біліктілігін арттыруға бағытталған білім көлемі ұлғайып, тереңдетіле береді. «Музыка» пәні бойынша бір жылдық оқу жүктемесінің көлемі 1-сыныпта 33 сағатты құраса, 2,3 және 4-сыныптарда 34 сағатты қамтиды.

Осы тарауда, 1-4 сынып бастауыш білім беру деңгейіне қарай әр сынып бойынша пәннің базалық мазмұнына кіретін келесі нақты бөлімдер берілген.

Оқырмандарға түсінік алу үшін біз, бірінші сынып базалық мазмұны негізіндегі үлгісін 1-кестеде ұсындық [4, 2 б.]:

1 - Кесте – Бірінші сынып «Музыка» пәні оқу бағдарламасының оқу бөлімдері бойынша оқушылардың меңгеруі тиіс білімі және дағдылары

1-кесте

№	Бөлім және бөлімшелер	Мазмұны
I. Бөлім: Музыка тыңдау, талдау және орындау		
1	Музыкалық сауаттылық	Ұғымдар: ән, би, күй, марш, тыңдаушы, орындаушы, әнші, ақын, күйші, музыкант, композитор, оркестр, дирижер, халық музыкасы, композиторлық музыкасы, нота, нота сызықтары, скрипка кілті, такт, такт сызығы, төрттік, сегіздік, әуен, жоғары, төмен, бір биіктіктегі әуен, ырғақ, екпін, регистр, динамика, аккомпанемент, әннің құрылымы: шұмақ, шұмақ-қайырма;
2	Музыканы тыңдау ережесі	Дирижерлық негізгі қимылдар: зейін, тыныс алу, әндетудің аяқталуы. Аспаптардың атаулары: фортепиано, скрипка, домбыра, асатаяқ, қоңырау, тұяқтас, дауылпаз, балаларға арналған шулы аспаптар: ксилофон, металлофон, барабан, үшбұрыш, маракастар, бубен
3	Музыканы тыңдау және талқылау	Қоршаған ортадағы дыбыстарды тыңдау және тану (шулы және музыкалық). Музыканың сипатын талқылау: көңілді, мұңды, қуанышты, қайғылы. Музыкалық көркем құралдарды анықтау: регистр, екпін, динамика, әуеннің бағыты
4	Аспаптарда ойнау және ән айту	Ән айту ережелері, ән салу тәсілдері: дұрыс тыныс алу, дикция, таза орындау. Әнді ән айту ережелеріне сәйкес орындау. Балаларға арналаған, тақырыптық, қазақ халық және әдет-ғұрып әндерін орындау. Әнді дирижерлық қимылдардың көмегімен, бір дауыста орындау. Ре, ля ноталары аралығындағы дыбыс көлеміне қарай қарапайым әуендерді таза орындау. Қазақ ұлттық және балаларға арналған шулы музыкалық аспаптарда ойнау
II Бөлім: Музыкалық-шығармашылық жұмыстар құру		
1	Музыкалық-шығармашылық жұмыстар құру	Музыкалық шығарманың сипатын түрлі музыкалық-шығармашылық жұмыстар арқылы көрсету: ән, би, сахналанған ән. Қарапайым музыкалық-шығармашылық жұмыстарды шығару: белгілі мәтінге, тыңдалған музыкаға ырғақтық суреттер
III Бөлім: Музыкалық-шығармашылық жұмысты көрсету және бағалау		
1	Музыкалық-шығармашылық жұмысты көрсету	Меңгерілген білімдері мен дағдыларды музыкалық-шығармашылық жұмыстар арқылы көрсету

Үшінші тарауында оқу мақсаттарының талдау және орындау» деген 1-бөлімінің жүйесі берілген. Мәселен, «Музыканы тыңдау, үзіндісіне тоқталайық [4,5б.] (2-кесте):

2 - Кесте – Бастауыш сынып «Музыка» пәні бағдарламасының 1-бөлімі «Музыканы тыңдау, талдау және орындау» оқу мақсаттары:

2-кесте

Білім алушылар:				
Оқу мақсаттары жүйесінің бөлімшелері	1-сынып	2-сынып	3-сынып	4-сынып
1.1 Музыка тыңдау және талдау	1.1.1.1 есту қабілетіне сүйеніп таныс дыбыстарды, музыканы тану	2.1.1.1 музыкалық көркемдеуші құралдарың көмегімен музыканың сипатын анықтау	3.1.1.1 тыңдалған әуеннің сипатын, мазмұнын, жанрын, көркемдеуші құралдарын анықтау және салыстыру	4.1.1.1 музыкалық көркемдеуші құралдардың көмегімен, әуеннің жанрын, көркемдік образдарын анықтау және салыстыру
	1.1.1.2 шулы және музыкалық дыбыстарды ажырату	2.1.1.2 әуеннің вокалдық, аспаптық түрін ажырату және анықтау	3.1.1.2 музыкалық шығармаларды интонация, әуен арқылы танып ажырату	4.1.1.2 музыкалық шығарманың дыбыстауын түрлі орындауда тыңдатып анықтау және салыстыру
1.2 Музыкалық-орындаушылық іс- әрекет	1.1.2.1 ән айтуда оның сипатына және әндету ережелеріне сәйкес орындау	2.1.2.1 түрлі сипатты әндерді жеке, ансамбль және хор құрамында ән айту ережесін сақтап орындау	3.1.2.1 көркем образдарды аша отырып, түрлі сипатты әндерді орындау	4.1.2.1 ән айту ережесін сақтай отырып, түрлі сипаттағы екі дауысты қарапайым элементтері бар әндерді орындау
	1.1.2.2 әнді орындау барысында негізгі дирижерлық қимылдарды түсіну	2.1.2.2 әнді негізгі дирижерлық қимылдар көмегімен орындау	3.1.2.2 әнді негізгі дирижерлік қимылдар көмегімен орындау	4.1.2.2 түрлі сипаттағы әндерді айтуда жеңіл, созып орындау дағдыларын көрсету
	1.1.2.3 музыкалық аспаптардың көмегімен шығармаларды сүйемелдеу	2.1.2.3 ансамбльде музыкалық аспаптардың көмегімен шығарманы қарапайым ырғақпен сүйемелдеп орындау	3.1.2.3 музыкалық штрихтарды қолдана отырып, аспаптарда ойнау дағдыларын көрсету	4.1.2.3 музыкалық көркемдеуші құралдарды қолдана отырып, аспаптарда ойнау дағдыларын көрсету

2-ші кестеде «Музыканы тыңдау және талдау» бөлімі бойынша бірінші сынып оқушылары таныс дыбыстарды, музыкалық үзінділерді, қарапайым музыкалық шығармаларды ажырата алса, екінші сыныпта олар тыңдалған әуенді анықтап қана қоймай, оны сипаттап бере алады. Үшінші сыныпта музыканы тыңдау және талдау әрекеттері тыңдалған әуеннің сипатын, мазмұнын, интонациясы арқылы анықтау мен салыстыруға негізделеді. Ал бастауыштың соңғы жылында білім алушылар әуеннің көркемдік образдарын анықтап, оларды сипаттап, салыстыруы қажет.

Дәл осындай жүйелілікті сабақ барысындағы музыкалық орындаушылық іс-әрекет те ұстанады.

«Музыка» пәнінің басқа пәндерден ерекшелігі оның шығармашылығында, сондықтан сабақ барысында оқушылармен жүзеге асырылатын музыкалық шығармашылық жұмыстар жаңартылған бағдарламаның оқу мазмұнында ерекше орынға ие. Талдау жұмыстары бұл бөлімде авторлардың дамыта оқыту принципін ұстанғанын көрсетеді.

Оқушылардың өзінің және өзгелердің шығармашылық жұмыстарын көрсетуі және бағалауы бағдарламаның үшінші бөлімінде берілген. Белгіленген жүйе қатысушылар өздерінің музыкалық-шығармашылық жұмыстарын дұрыс көрсете білуіне (1-сынып), ол жұмыстарды өзіндік бағалауына (2-сынып) мүмкінді береді. Балалар өздерінің және өзгелердің шығармашылық жұмыстарын бағалау арқылы сыни ойлау қабілеттерін дамытады (3-сынып). Кейін, оқушылар өзінің және өзгенің шығармашылық жұмыстарын жақсарту мақсатында ұсыныстар енгізіп (4-сынып), өз ойларын ашық және еркін жеткізуге ұмтылады.

Сонымен, бастауыш білім беру деңгейінің 1-4-сыныптарына арналған «Музыка» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес білім алушылар төрт жылда негізгі музыкалық білімді кезең-кезеңімен, жүйелеп меңгереді. Бағдарламаның авторлармен енгізілген жаңалығы – музыкалық орындаушылық

әрекеті. Алғашқы жылдары оқушылар есту қабілеттеріне сүйене отырып әуендерді ажыратып, анықтаса, бастауыш мектептің соңғы жылдарында олар нотамен қарапайым музыкалық шығармаларды орындап, импровизациялауды игереді.

Жаңа ғасырда мемлекетіміздің білім беру реформасында болып жатқан көптеген жаңалықтар, еліміздің білім беру жүйесін дүниежүзілік стандартқа сәйкестендіруді көздейді. Бұндай өзгерістер дүниежүзілік еңбек нарығында сұранысқа ие мамандарды дайындап, елімізді әлемнің жоғары дамыған мемлекеттер қатарына ену үшін білікті, білімді, рухани бай, ынталы, жан-жақты ұрпақ тәрбиелеуге бағытталған.

Ұлыбритания. 1996 жылы Біріккен Корольдігінің Парламентімен Жаңа «Білім туралы Заң» бекітілді [2].

Осыған орай, 1999 жылы Ұлыбритания Біріккен Корольдігінің Білім және Жұмысқа орналастыру Департаменті жаңа Ұлттық білім беру бағдарламасын ұсынды. Бағдарламада халыққа ортақ білім берудің маңыздылығына үлкен көңіл бөлінді [6; 2, 546].

Сол жылы әзірленген Ұлыбританияның жалпы орта мектептерінің I және II негізгі оқу кезеңдеріне (бастауыш мектеп) арналған Ұлттық бағдарламасының құрылымына келетін болсақ, бұнда барлық пәндер бойынша оқушылардың негізгі кезеңдерде меңгеруге тиісті білімі және жоспарланған білім нәтижелері анықталды [6]. Алайда, бағдарлама тек 2000 жылы қыркүйек айынан бастап қолданысқа енгізілді.

Оқу бағдарламасының талаптары:

- инклюзивті білім беру;
- ортақ тілді (ағылшын) қолдану;
- АКТ қолдану;
- Денсаулық және қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Ұлыбританияның Ұлттық бағдарламасы, сондай-ақ, оқушылардың бойында негізгі (қарым-қатынас, есептеу, ақпараттық технологияларды қолдану, топпен жұмыс, өзіндік жұмыс, кез келген мәселелерді шешу) дағдылармен қоса, ойлау (шығармашылық ойлау, бағалау, анықтау, зерттеу) дағдыларын дамытуға бағытталған.

Жоғарыда атап көрсетілгендей, елдің жалпы орта білім беру моделі оқытудың негізгі төрт кезеңінде жүзеге асырылады. Базалық пәндер қатарында болғандықтан, «Музыка» пәні міндетті түрде тек оқытудың III кезеңіне (1-9 сыныптар аралығында) дейін ғана оқытылады [2, 56 б.]. Осы орайда, оқу бағдарламасы пәнді оқыту барысында екі басты талаптарды қамтиды - білім, дағды және түсінік, екіншісі - зерттеу ауқымы. Бұндағы білім, дағды және түсінік – негізгі кезеңде оқушылар нені меңгеру керек екендігіне көңіл бөлсе, зерттеу ауқымы – білім, дағды, түсінікке қол жеткізу үшін жүзеге асырылған қызмет түрлерін, зерттеу саласын, тәжірибе ауқымын қамтиды.

Оқытудың алғашқы кезеңінде (1-2 сыныптар) оқушылар пән бойынша ақпарат алып, сұрақтарға нақты, толық жауап беруге үйренеді. Білім алушылардың орындаушылық міндеттеріне келетін болсақ, бірінші кезеңде оқушылар сенімділікпен аспаптарда қарапайым шығармалар орындап, сүйемелдеумен әр түрлі ән айтуы қажет. Яғни балалардың қиялы, сенімділігі, өзінің іс-әрекетін бақылау дағдылары дамып, музыкалық шығармалардан алған әсерлерін сипаттап, түсіндіре алуы керек.

Оқытудың екінші негізгі кезеңінде (3-6 сыныптар) оқушылар қарапайым және орташа күрделендірілген шығармаларды сенімділікпен, шеберлікпен орындауы қажет. Олардың топпен және сыныбымен әр түрлі мектепшілік іс-шараларда өз өнерін көрсете алуы да ескеріледі. Білім алушылар бұл кезеңде өзінің жеке қарапайым музыкалық шығармаларын жазу арқылы композиторлық қабілеттерін дамытып, импровизацияу және безендіру дағдыларын шыңдайды. Сонымен қатар, бағдарлама балаларды өз ойларын еркін, ашық түрде жеткізуін, түрлі мәдениеттердің шығармашылығы туралы ақпарат алуын, сұрақтарға эмоционалды, мәдени түрде жауап беруін көздейді.

Сондай-ақ Ұлыбританияның 1999 жылғы жалпы орта мектептерінің бастауыш сыныптарына (I және II негізгі кезең) арналған бағдарламаны талдау нәтижелері «Музыка» пәнінің әрбір сабағы басқа пәндермен

қатынасын (интеграциясын) көрсетті. Мәселен, бірінші сыныпта балалар әндерді нақты дикциямен айту қажет, ал бұндай мақсат, өз кезегінде, ағылшын (ана тілі) тілінде де көзделген, осылайша балалардың мәнерлеп оқу дағдыларын екі пән бірге дамытады [7].

2011 жылы оқу бағдарламасын қайта қарау барысында:

– Теңдестірілген оқу бағдарламасына қол жеткізу үшін табысқа жеткен мектептердің тиімді әдістерін пайдалану;

– Бастауыш оқу бағдарламасының мазмұны білім, дағды және түсіну шеңберінде ұйымдастырылуға тиіс, балалар жоғары сапалы пәндік оқытуды және пәнаралық күрделі зерттеулерді толық көлемде пайдалана алатындай, сондай-ақ мектепке дейінгі білімнен бастап III негізгі кезеңіне дейін үздіксіз оқытуды алты оқу саласы негізінде құрастыру;

– «Сауат ашу», «АКТ» және «Есеп» бастауыш мектеп бағдарламасының негізгі пәндері қатарында болуы тиіс;

– Бастауыш мектепте «Музыка» пәнімен қатар «Би», «Драматургия» пәндерін оқыту.

Теориялық зерттеу жұмыстары көрсеткендей, 2013 жылы Ұлыбританияның Білім беру Министрлігі бастауыш мектепке арналған Ұлттық оқу бағдарламасының түпкілікті нұсқасын әзірледі, бұл бағдарлама 2014 жылдан бастап қолданысқа енгізілді. Алайда бағдарламаны қолданысқа енгізуге жоспарланған уақыттың аз болуына байланысты ол тек бірнеше пәндер бойынша әзірленді.

Ұлттық бағдарламаның мақсаты – білімді, рухани адамгершілік қасиеті, мәдениеті дамыған, өзге адамдардың шығармашылығын және жетістіктерін түсіне алатын тұлға тәрбиелеу. Бұнда бағдарлама балаларды тәрбиелеудің тек бір ғана элементі ретінде түсіндіріледі, себебі балаларды тәрбиелеуде қоршаған орта ықпалы зор [7, 6 б.].

Оқытудың әрбір негізгі кезеңінің соңында оқушылар берілген бағдарламада көрсетілген үдерістерді, дағдыларды, тапсырмаларды түсінуі, білуі және қолдануы тиіс (3-кесте).

3 - Кесте – Музыка сабағында күтілетін білім нәтижесі (2013 жылғы Ұлттық бағдарлама бойынша)
3-кесте

Кезең	Күтілетін білім нәтижесі
I (1-2 сыныптар)	<p>әнді мәнерлеп, эмоционалды, анық дикциямен айту;</p> <p>музыкалық аспаптарда шығармалар орындау;</p> <p>әуенді зейін қойып тыңдап, оның мазмұнын түсіну;</p> <p>музыкалық өлшемдерді қолдана отырып дыбыстарды араластыру, қосу, өзгерту, жаңадан шығару.</p>
II (3-6 сыныптар)	<p>жеке және топпен ән айту, музыкалық шығармаларды аспаптарда эмоционалды, мұқият орындау;</p> <p>аспапта жылдам шығармаларды сенімділікпен орындау;</p> <p>қарапайым шығарма жазып, оны импровизациялау;</p> <p>есту арқылы музыкалық есте сақтау қабілетін дамыту үшін шығармаларды ерекше зейінмен тыңдау;</p> <p>нота сауатын меңгеру;</p> <p>әр кезеңдегі композиторлардың шығармаларын, өзге ұлттардың дәстүрлі шығармашылығын ажырату;</p> <p>музыка тарихын меңгеру;</p> <p>музыкалық элементтерді пайдалану</p>

Бастауыш сынып (2013ж.) және орта мектептерге (2014ж.) арналған «Музыка» пәні бағдарламасының мақсаты төмендегі нәтижелерге жетуге бағытталған:

– әртүрлі тарихи кезеңдермен дәстүрлерде орын алатын музыканы (ұлы композиторлар мен музыканттардың шығармаларын қоса алғанда) түрлі жанрларда, стильдерде орындау, тыңдау, талдау және бағалау;

– дұрыс ән айту дағдыларын қалыптастыру, өз бетінше және өзге оқушылармен бірге музыкалық шығарма жазу (шығару), музыкалық аспапты меңгеру, технологияларды дұрыс қолдана білу;

– музыканың туындауын, оны дұрыс жеткізе білу, соның ішінде оны тиісті музыкалық белгілер (тонның биіктігі, ұзақтығы, динамикасы, қарқыны, тембрі, текстурасы, құрылымы) арқылы түсіну және зерттеу.

Ұлыбританияның Ұлттық білім беру

бағдарламасы мектептің оқу бағдарламасының тек бір бөлігі болғандықтан, мемлекет тарапынан қаржыландырылатын әрбір орта мектеп өзінің тәжірибесіне, оқыту жоспарына сүйеніп өзіндік білім беру бағдарламасы әзірленеді.

Сонымен қатар, мектептер жеке білім беру бағдарламасын әзірлеу барысында сабақ тақырыптарын немесе кейбір оқу пәндерін еркін қосып, өзгерте алады. Яғни әр балаға эстетикалық тәрбие беріп, оны жауапкершілікті, болашаққа сеніммен қарайтын азамат болуына ықпал ету, сондай-ақ оқушының шығармашылық ойлауын, музыкалық қабілетін анықтап, дамытуға ұмтылу – сапалы білім беру арқылы елдің дамуын қамтамасыз етеді. Бұндай тәсіл Ұлыбританияның музыкалық білім беру саласындағы жылдар бойы жинақтаған тәжірибесін тек толықтырып қана қоймай, жаңашылдық енгізу, бағдарламаларды

заман талабына сай дамытып, оларды әр мектептің өзіндік талаптарымен үйлестіріп оқытуымен қалыптасты [2, 70 б.].

Сингапур – Азияның жоғары дамыған мемлекеттерінің қатарына енетін елдің жалпы орта білім беру жүйесі соңғы жылдары әлемдегі ең үздіктерінің бірі болып табылады. Бұндай жоғары көрсеткіштерге жету аталмыш мемлекеттің [8]. білім беру жүйесінің 1957 жылдан бастап үздіксіз дамуына байланысты

Сингапур мемлекетінің білім беру жүйесіне тарихи шолу жасау барысында біз музыка пәніне және балаларға мектепте музыкалық білім беру жүйесіне, оқу бағдарламалар құрастырылуына байланысты болған келесі жағдайларды байқадық:

1. Елде білім беру жүйесі 1959 жылдан бастап кең дамыды, себебі мемлекет Ұлыбританияның отаршылдық билігінен босатылып, өзін-өзі басқаруды бастайды. Дәл осы кезеңнен бастап Сингапурдың білім беру бағдарламалары қайта қарастырылып, жаңартылды.

2. Жалпы орта мектептерде оқытылған «Музыка» пәніне келетін болсақ, 1959 жылы әзірленген бастауыш сыныптарға арналған «Музыка» пәні бағдарламасы балалардың эстетикалық қасиеттерін тәрбиелеп, оларды әсемдікті түсінуіне, сапалы, кәсіби музыканы тыңдай отырып, ән айту тәжірибесін кеңейтуге, музыкалық аспаптарда ойнау қабілеттерін шыңдауға бағытталды [2].

3. Берілген бағдарлама музыка сабағына апталық сағаттық жүктемені де белгіледі. Бұнда музыка сабақтары бастауыш мектептің 1-2-сыныптарында аптасына 1,5 сағаттан (немесе 45 минуттан аптасына 2 сабақ), 3-4-сыныптарында аптасына 1,5 сағаттан (немесе жарты сағаттан 2-3 сабақ) өткізілді.

4. Музыка балалардың бойында тек шығармашылық біліктерін дамытып қана қоймай, олардың ішкі жан дүниесін толықтырып, болашақта бақытты азамат болуына ықпалдасады [9].

5. 1968 жылдан бастап «Музыка» пәні ресми түрде бастауыш және орта білім беру бағдарламалары аясында оқытылуға міндетті пәндер қатарына енді. 1970 жылдары музыканың білім берудегі жетістіктері

(балалардың ішкі құндылығын дамыту, әлеуметтік ұйымшылдыққа баулу) белгіленді.

6. Ұсынылған Ұлттық бағдарлама 1983 жылы қолданысқа енгізілді. Сонымен қатар осы жылдары музыкалық білім берудің сұранысқа ие болуы - әнді оқыту үшін жоғары дәрежелі білікті мамандарды шақыруға әкелді. Ал бұл үрдіс музыканың факультативті бағдарламаларын енгізуді талап етті.

7. Жаңа бағдар алған Сингапурдың білім беру жүйесіне сай 2002 жылдан бастап «Музыка» пәнінен жалпы орта мектептерге арналған білім беру жоспары құрастырылды. Жоспар мақсаты – музыкалық іс-әрекеттер арқылы оқушылардың дағдылары мен білімін дамыту және арттыру.

8. Сол кезеңде Сингапур ғалымы Пенни Тэн өз зерттеу жұмысында Білім беру Министрлігінің ұсынған музыкалық білім бағдарламасының мақсатын былайша анықтайды: «Біріншіден, балалардың бойында шығармашылық қабілетті және сыни ойлау дағдыларын дамыту, жергілікті және жаһандық мәдениеттердің музыкасын түсініп, жоғары бағалау үшін өнермен күнделікті өмірдің тығыз байланысын сезінуге баулу. Екіншіден, жеке және ұжыммен өзін-өзі көрсетуге ұмтылу, музыкаға деген терең сүйіспеншілікті сезінуге тәрбиелеу» [9; 2, 76 б.].

9. 2014 жылы Сингапур мемлекетінің Білім беру Министрлігі ХХІ ғасыр оқушыларының құзыреттіліктерінің құрылымын (Framework for 21st Century Competencies and Student Outcomes) анықтады. Құзыреттіліктер Сингапурдың мектеп оқушыларын болашаққа жақсы дайындау үшін біртұтас білімнің негізі болып табылатынын көрсетеді. Сонымен қатар, оқушылар бойында аталмыш құзыреттіліктерді дамыту мектептер және ата-аналардың бірлесуін қажет етеді [10].

10. Зерттеу жұмыстары көрсеткендей, Сингапур мемлекетінің бастауыш және төменгі орта (Lower Secondary) сыныптарына арналған «Музыканы оқу және оқыту» бағдарламасы 2015 жылдан бастап қолданысқа енгізілді [11]. Бағдарламаның мақсаты – шығармашылық (ән айту,

аспаптық орындаушылық, әуен тыңдау, музыка жазу) арқылы балалардың бойында шығармашылық тұрғыда ойлау, ұсақ моторика, есту, ырғақты сезіну, әлеуметпен қарым-қатынас секілді дағдыларды дамыту. Аталған мақсатқа жету үшін бағдарлама келесі міндеттерді анықтады:

– өз халқының және әлем халықтарының мәдениеттерінде музыканың алатын орнын түсіну;

– музыка арқылы шығармашылық өзін-өзі көрсету және қоғаммен қарым-қатынас орнату қабілетін дамыту;

– музыканы өмірлік таңдау ретінде саналы түрде таңдауға ықпал ету.

Бағдарлама төрт сатыдан (әрқайсысы екі деңгейден) құралған, яғни бастауыш сыныптарда «Музыка» пәні үш сатыны қамтыса, төменгі орта (Lower Secondary) сыныптарда бұл пән бір ғана сатыда ұйымдастырылады. Бұнда оқу нәтижелері жан-жақты қамтылған бес оқу міндеттерінің аясында ұйымдастырылған [11, 4 б.].

Барлық білім нәтижелері интеграцияланған үлгіде зерттеліп, қарастырылуы қажет. Мәселен, музыкалық элементтердің белсенді музыкалық әрекеттер (музыка жазу, шығарма орындау, музыкалық қимыл-қозғалыстар) арқылы зерттеліп, жүзеге асуы. Музыкалық шығармаларды орындау арқылы балалар өзін-өзі көрсету үшін қажетті дағдыларды игеруге мүмкіндік алады. Музыкалық тәжірибесін кеңейту мақсатында олар үлкен шығармашылық репертуардың ықпалына түседі.

Жоғарыда аталып өткен «Музыка» пәні бойынша әр сыныпта жоспарланған білім нәтижелері келесі бес оқу міндеттеріне қол жеткізуге бағытталған:

– Жеке және топпен вокалды/аспаптық музыка орындау;

– Жеке және топпен аспаптық/вокалды музыка жазу;

– Музыка тыңдау және одан әсер алу;

– Өз және өзге мәдениеттің музыкасын құрметтеу/бағалау;

– Музыкалық элементтер және құзыреттіліктерді түсіну.

Талдау жұмыстары Сингапурдың музыка-

лық білім беру жүйесінің балаларға тек вокалды емес, сонымен қатар аспаптық орындаушылық дағдыларын меңгертуге, дәстүрлі және заманауи музыкалық шығармаларды талдай білуге, импровизациялау, сондай-ақ музыка жазу (композиторлық) дағдыларын дамытуға бағытталғанын көрсетеді. Мәселен, оқытудың алғашқы сатыларында оқушылар қарапайым музыкалық формалармен танысып, музыкалық элементтерді ажыратып жеке және топпен шығармаларды орындау барысында оларды қолдана алады. Ал оқытудың үшінші сатысының соңында (бастауыш мектеп) балалар қарапайым әуенді жаза отырып, берілген құрылымның ырғақты және әуенді жақтарын меңгереді. Соңғы төртінші сатыда (төменгі орта) оқушылар әр түрлі аспапты жоғары дәрежеде меңгеріп, музыкалық ақпаратты қабылдауда еркіндік танытады.

Музыкалық шығармаларды тыңдау үдерісіне келетін болсақ, мектеп оқушыларының есту қабілеттерін шыңдау үшін бағдарлама балаларды тек музыкалық элементтерді ажыратып қана қоймай, өз тәжірибелерінде қолдануды ұсынады. Себебі, шығарманы тыңдау – балаларға музыкалық білім берудегі ең негізгі үрдістердің бірі болып табылады. Тыңдау барысында оқушылар дыбыс арқылы әр түрлі музыкалық жанр және дәстүрлермен танысады. Музыкалық шығарманы бар зейінімен және ықыласымен тыңдай алатын оқушы өзінің және өзгелердің шығармаларынан әсер алып, сыни тұрғыда ойлау қабілетін дамытады. [11, 12-21 бб.].

Сингапур мемлекетінің музыкалық білім беру бағдарламасы балалардың бойында жастайынан тек шығармашылық білікті дамыту емес, олардың рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытумен ерекшеленеді. Осыған байланысты, балалардың бойында ХХІ-ғасыр құзыреттілігін дамытуда музыкалық білімнің алатын орны зор екенін айта кету қажет.

Сингапурдың бастауыш сыныптарына арналған музыкалық білім бағдарламасын талдау барысында бұл мемлекеттің оқушылар бойында 21-ғасыр құзыреттілігін тәрбиелеу тек өзінің ғана емес, өзге

ұлттардың мәдениетін зерттеуге үлкен мән беретіні айқындалды. Сонымен қатар классикалық, дәстүрлі, заманауи музыканы зерттеу, сыни тұрғыда талдау дағдыларын дамыту ерекше мәнге ие. Бұндай зерттеулерді жүзеге асыру үшін мектептер заман талабы – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануы шарт. [11, 8 б.].

Сонымен, қорытындылай келе, Сингапур мемлекетінің қазіргі таңда әлемнің алдыңғы қатарлы дамыған мемлекеттер қатарына енуі – өткен ғасырдың ортасынан басталып, жылдан жылға күшейтілген саясаттың көмегімен жүргізілген үдеріс. Күшейтілген саясат деп отырғанымыз, ең алдымен, мемлекеттің алдына қойған мақсаттарына жету үшін қабылданған білім реформалары. Бұл реформалар уақыт ағымына сай қайта қарастырылып, жаңартылып отырды. Жаңа ғасырдың талаптарына сәйкес азаматтарды тәрбиелеу, олардың құзыреттілі жоғары маман болуына барлық мүмкіндіктер беру – мемлекеттің экономикалық дамуын, жаһандану үдерісіне тез бейімделуін қамтамасыз етеді.

Әдістері. Қазіргі уақытта білім беру саласы елеулі өзгерістерге ұшырауда, өйткені білім беру реформалары қазіргі заманғы мемлекеттердің әлеуметтік саясатының маңызды аспектісін құрайды. Бұндай үдерістер жаһандық сипатқа ие болғандықтан білім беруді дамытудың әлемдік тәжірибесіне **салыстырмалы талдау** жұмыстарын жүргізудің өзектілігін арттырады.

Салыстырмалы талдау салыстырмалы педагогиканың әдісі. Ең алғашқы «Салыстырмалы педагогика» ұғымын тәрбие мен оқытудың мазмұны мен тәсілдерін, сондай-ақ халықаралық білім беру тәжірибесін зерттеу қажеттілігін дәлелдеп, салыстыру әдістерінің теориясын белгілеу үшін француз ғалымы Марк-Антуан Жюльен Парижский енгізді. Ол, 1817 жылы жариялаған «Набросок и предварительные заметки к работе по сравнительной педагогике» еңбегінде Франция мен Швейцария елдерінің мектеп педагогикасының тәжірибесін сараптаған. Ғалым салыстырмалы педагогиканы отандық

білім берудің теориясы мен практикасын жетілдірудің маңызды құралдарының бірі ретінде көрді [12; 2, 8б.].

Салыстырмалы педагогиканың әдістері ғылым саласындағы зерттеуші-ғалымдардың еңбектерінде кең қолдануда. Қазақстанда, 1996 жылы Асқарбек Қабыкенұлы Құсаинов «Развитие образования в Казахстане и Германии (сравнительно-педагогическая характеристика)» тақырыбында жазылған докторлық диссертациясында алғашқы салыстырмалы зерттеу жұмысын жүргізді. Профессордың айтуынша салыстырмалы педагогика салыстырмалы түрде әр түрлі елдердегі білім берудің дамуын, үрдістері және заңдылықтарын талдауға мүмкіндік береді [2, 9 б.]. Ал, музыкалық білім беру саласында отандық ғалым А.Б. Мукашева салыстырмалы әдістерді Чехия, Болгария, Австрия мемлекеттеріндегі жоғары музыкалық білім беру жүйесін Қазақстандық жүйемен салыстырмалы тұрғыда зерттеді [13; 14, 75б.].

Зерттеу жұмысымызға келетін болсақ, елімізде орта мектеп музыкалық білім беру саласында зерттеу жұмыстарды жүргізген ғалымдар мен мектеп мұғалімдері әлемдік педагогикалық тәжірибесін ескере отырып, Кембридждік халықаралық білім стандартына негізделген білімнің ұлттық ерекшелігін және оның ажырамас жетістіктерін сақтап 2018 жылы ҚР БҒМ бекітілген үлгілік оқу бағдарламасын жасады [4].

Салыстырмалы педагогиканың әдістері Ұлыбритания мен Сингапур мемлекеттердің жалпы музыкалық білім беру басымдықтарын жақсы түсінуге, олардың даму бағыттарын болжауға, бастауыш және орта мектептерінде ұйымдастырылған музыка сабақтарының оң тәжірибесін зерттеуге мүмкіндік берді.

Аталмыш мемлекеттердің жалпы музыкалық білім беру жүйесіне салыстырмалы зерттеу жұмыстарын жасау барысында келесі салыстырмалы педагогикалық әдістерді қолдандық:

- әлеуметтік әдіс – білім беру ұйымының қоғамның даму қажеттіліктеріне сәйкестігін бағалау;
- салыстырмалы әдіс – әлемдегі

білім беру жүйесінің ұқсастығы мен айырмашылықтарын анықтау, педагогикалық заңдылықтардың жалпы және ерекше көріністерін белгілеу;

– сипаттама әдісі – нақтылық және объективтілікті, топтауды, фактілерді жүйелендіру және түсіндіруді, талдау үшін ақпарат жинақтауды талап ету;

– тарихи әдісі-педагогикалық мәселелердің генезисі мен даму ерекшеліктерін талдау, зерттелетін педагогикалық құбылыстың қазіргі жағдайын терең түсінуге ықпал ету.

Нәтиже және талқылау.

Қазақстан, Ұлыбритания және Сингапур мемлекеттерінің жалпы орта мектептеріне арналған «Музыка» пәні бағдарламаларына мазмұндық талдау жұмыстарын жүргіздік. Бұл мемлекеттердің білім беру жүйесі қазіргі таңда әлемдегі ең тиімді әрі нәтижелі жүйе болып есептеледі. Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, берілген параграфта біз аталмыш мемлекеттердің жалпы музыкалық білім беру жүйесіне салыстырмалы талдау жасауға тырысамыз.

Салыстырмалы зерттеу жұмыстары әлемнің әр түрлі елдерінде және әртүрлі тарихи дәуірлердегі тәрбие мен білім берудің педагогикалық теориялары мен практикаларының жағдайын, заңдылықтарын және даму үрдістерін зерттейді, сондай-ақ, халықаралық педагогика және мектеп тәжірибесінен үлгі алу жолдарын, аясын анықтайды.

Зерттеу жұмысымыздың аясында біз салыстырмалы педагогиканың келесі анықтамасын негізге алдық: педагогикалық ғылым саласы ретінде салыстырмалы педагогика әлемнің әр түрлі елдері және аймақтарындағы білім берудің даму тенденциялары мен заңдылықтарын, жағдайын зерттейді, сонымен қатар, шетелдік тәжірибені қолдану арқылы ұлттық білім беру жүйесін өзара байыту тәсілдерін анықтайды.

Жалпы орта білім беру жүйесін қарастыра отырып, оның өзара байланыстағы көптеген объектілерін: атап айтқанда, жүйенің қызметін анықтайтын оқыту және тәрбиелеудің мазмұнын, білім беру жүйесінің

субъектілерін, материалдық-техникалық камсыздандыруды, қаржыландыру мен басқаруды ұйымдастыруды, сондай-ақ жүйенің дамуына ықпалдасатын мақсаттар мен міндеттерді қамтитынын ескеру қажеттігін байқадық. Тұтас жүйе ретінде білім беру жүйесі өзіндік динамикасына, бейімділігіне, тұрақтылығына, сабақтастығы мен тұтастылығына, географиялық және ұлттық ерекшелігіне ие [2; 15, 100б.].

Ұлыбританияның жалпы музыкалық білімін талдау барысында келесі ерекшеліктер айқындалды:

– оқушылардың композиторлық дағдыларын оқытудың I негізгі кезеңінен бастап дамыту;

– музыка және драматургияны ұштастыра оқыту, сахналық қойылымдар ұйымдастыру;

– нақты бекітілген апталық сағат жүктемесінің болмауы (мектептер автономиясы);

Ұлыбританияның жалпы музыкалық білімі IV негізгі кезең соңында арнайы емтихан тапсыру арқылы ЖОО-да кәсіби музыкалық білім алу мүмкіндігін береді.

XXI ғасырда ұлттық дәстүрді сақтай отырып білім беру жүйесіне инновациялар енгізу – Сингапур мемлекетінің білім беру жүйесінің ерекшелігін анықтайды. Бұнда ұлттық білім бағдарламасы ұлттық мәдениетті нығайтуға, болашаққа сеніммен қарауға және ұлттық бірегейлікті сақтауға бағытталған.

Мемлекеттің жалпы орта мектептерінде негізгі пәндер және базалық пәндер міндетті түрде оқытудың бастауыш және төменгі орта (Lower Secondary) сыныптарында жүргізіледі. Базалық пәндер қатарында «Музыка» пәні де орын алады.

Музыкалық білім Сингапурда 4 сатыда жүзеге асырылады. Балалардың алғашқы жылдардан бастап-ақ нота сауатын және аспаптарда қарапайым шығармаларды ойнауы көзделеді. Қазақстандық жүйемен ұқсастығы Сингапудың музыкалық білім бағдарламалары ширақтық принципінде құрастырылған, сонымен қатар, бұнда меңгерілуге тиісті репертуар ұсынылады. Алайда бұл репертуар көбінесе отандық авторлардың шығармаларынан тұрады.

Сингапур мемлекетінің музыкалық білім бағдарламаларына талдау жасау барысында келесі ерекшеліктер айқындалды:

- бағдарламамен ұсынылған репертуар;
- композиторлық шығармашылық жұмыстарына нақты жоспар құру;
- тілдік ерекшеліктерін сақтау (ағылшын, қытай, малай, тамиль тілдеріне лайықталған бағдарламалар ұсыну);
- тереңдетілген музыкалық білім беру.

Сингапурдың музыкалық білім беру тәсілдерінің ендігі бір ерекшелігі - оқушылар жалпы орта мектепте оқытылған музыкалық білімін ЖОО-да кәсіби түрде жалғастыра алады.

Қорытынды.

Сонымен, Қазақстан, Ұлыбритания және Сингапур мемлекеттерінің қазіргі заманда «Музыка» пәні арқылы музыкалық білім беру жүйесі балалардың бойында тек шығармашылық дағдыларды дамытуға бағытталмаған. Оқу бағдарламалары берілген елдердің тарихына, мәдениеті мен

дәстүрлерінің дамуына, экономикалық және саяси факторларына, сондай-ақ білім беру алғышарттарына (міндетті бастауыш және орта білім беру, мектеп әкімшілік жүйесінің орталықтандырылуы немесе орталықтандырылмауы, дәстүрлі білім беру жүйесінің жаһандану барысында еуропалық модельмен ұштасуы) негізделген.

Қазақстанда балаларға жалпы музыкалық білім беру олардың бойында өз ұлтына деген сүйіспеншілігін, мәдениетіне деген құрметін жаңа заман технологияларымен ұштастырылып жүргізіледі.

Ұлыбритания және Сингапур мемлекеттерінің жалпы орта мектептерінде музыкалық білім беру балалардың шығармашылық тәжірибесіне негізделген. Балалардан аспаптық ансамбльдер және хор құру, ХХІ ғасыр оқушылар құзыреттілігін ұстану, жылдам өзгеріп келе жатқан уақытқа бейімделу оларды жастайынан ұжымшылдыққа тәрбиелейді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- [1] The Bologna Process and the European Higher Education Area. (2022) URL: https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_en
- [2] Тауекел С.А. Қазіргі кезеңдегі қазақстан және шетел орта мектептерінде музыкалық білім берудің негізгі бағыттары: дис...магистр пед.наук: 13.00.08: защищена 19.06.2020: утв.25.05.2020 / Автор Тауекел Самал Адильханкызы. – Алматы., 2020. – 104 с. – Библиогр.: с.99-104.
- [3] Құсаинов А.К. Сравнительная педагогика: учебник для студентов вузов и педагогических специальностей. – Алматы, 2008. – 254с. URL: <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1162624&lang=kk>
- [4] Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4-сыныптарына арналған «Музыка» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. – Алматы, 2018. – 31 б.
- [5] Кульманова Ш.Б., Тауекел С.А. Содержательная характеристика учебных программ по музыке разработанных в период развития независимого Казахстана (1991-2016г.)/ Мир детства в современном образовательном пространстве: сборник статей студентов, магистрантов, аспирантов. 15 февраль 2019г. – Витебск, 2019. – Вып. 10. - С. 193-196.
- [6] Slater Z., Chambers G. Primary teachers' perceptions of wholeclass teaching and learning in English primary schools: an exploratory study of perceived benefits, challenges and effective practice, Education 3-13. 23 September 2022. – UK, 2022. DOI: 10.1080/03004279.2022.2110603
- [7] Department for Education. (2021) National curriculum in England: music programmes of study. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-music-programmes-of-study>
- [8] Ministry of Education. (2021) Overview of Primary school subjects and syllabuses. URL: <https://www.moe.gov.sg/primary/curriculum/syllabus>
- [9] Penny Tan, Music Education in Singapore: Identifying perspectives of Singapore's main stakeholders/ Paper for Hawaii international education conference. – Hawaii, 2007. – 14 p.
- [10] Ministry of Education. (2021) 21st Century Competencies. Retrieved from URL: <https://www.moe.gov.sg/education/education-system/21st-century-competencies>

- [11] Music teaching and learning syllabus: Primary and Lower Secondary. – Singapore, 2015. - 24 p.
- [12] Wolhuter Ch., The Legacy of Jullien’s Work for Comparative Education: First Edition. – London, 2019. – 168p.
- [13] Мукашева А.Б. Организация высшего музыкального образования в Чехии, Болгарии и Австрии: сравнительный аспект. KazNU Bulletin. «Pedagogical sciences» series. №1 (41). – Алматы, 2014. – С. 119-126.
- [14] Mykhaskova M., Foreign experience of professional training of the future music teachers/ Theory and methodology of continuing professional education: theory and practice. 31 March 2020. – Ukraine, 2020. – № 1 (62), - P.74-79. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2020.1.11>
- [15] Makris S. F., Welch G., Himonides E., Music Teachers’ Perceptions of, and approaches to, Creativity in the Greek-Cypriot Primary Education/ The Journal of Creative Behavior. 02 August 2021. – Volume 56, Issue 1. - p. 92-107. <https://doi.org/10.1002/jocb.518>

References

- [1] The Bologna Process and the European Higher Education Area. URL: https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_en
- [2] Tauyekel S.A. Kazirgi kezendegi Kazakstan zhane shetel orta mektepterinde muzykalyk bilim berudin negizgi bagyttary: dis...magistr ped.nauk: 13.00.08: zashchishchena 19.06.2020: utv.25.05.2020 / Avtor Tauekel Samal Adi’hankyzy.– Almaty., 2020.- 104 s. – Bibliogr.: s.99-104.
- [3] Kusainov A.K. Sravnitel’naya pedagogika: uchebnik dlya studentov vuzov i pedagogicheskikh special’nostej. – Almaty, 2008. – 254s.
- [4] Bastauysh bilim beru dengejinin 1-4-synypтарына арналған «Музыка» пәнінен зһанартылған маһмұндағы ұғилік оқу бағдарлаһасы. – Almaty, 2018. – 31 b.
- [5] Kul’manova SH.B., Tauyekel S.A. Soderzhatel’naya harakteristika uchebnyh programm po muzyke razrabotannyh v period razvitiya nezavisimogo Kazahstana (1991-2016g.)/ Mir detstva v sovremennom obrazovatel’nom prostranstve: sbornik statej studentov, magistrantov, aspirantov. 15 fevral’ 2019g. – Vitebsk, 2019. – Vyp. 10. – C
- [6] Slater Z., Chambers G. Primary teachers’ perceptions of wholeclass teaching and learning in English primary schools: an exploratory study of perceived benefits, challenges and effective practice, Education 3-13. 23 September 2022. – UK, 2022. DOI: 10.1080/03004279.2022.2110603
- [7] Department for Education. (2021) National curriculum in England: music programmes of study. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-music-programmes-of-study>
- [8] Ministry of Education. (2021) Overview of Primary school subjects and syllabuses. URL: <https://www.moe.gov.sg/primary/curriculum/syllabus>
- [9] Penny Tan, Music Education in Singapore: Identifying perspectives of Singapore’s main stakeholders/ Paper for Hawaii international education conference. – Hawaii, 2007. – 14 p.
- [10] Ministry of Education. (2021) 21st Century Competencies. Retrieved from URL: <https://www.moe.gov.sg/education/education-system/21st-century-competencies>
- [11] Music teaching and learning syllabus: Primary and Lower Secondary. – Singapore, 2015. – 24 p.
- [12] Wolhuter Ch., The Legacy of Jullien’s Work for Comparative Education: First Edition. – London, 2019. – 168p.
- [13] Mukasheva A.B. Organizaciya vysshego muzykal’nogo obrazovaniya v Chekhii, Bolgarii i Avstrii: sravnitel’nyj aspekt. KazNU Bulletin. «Pedagogical sciences» series. №1 (41). – Almaty, 2014. – S. 119-126.
- [14] Mykhaskova M., Foreign experience of professional training of the future music teachers/ Theory and methodology of continuing professional education: theory and practice. 31 March 2020. – Ukraine, 2020. – № 1 (62), – P.74-79. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2020.1.11>
- [15] Makris S. F., Welch G., Himonides E., Music Teachers’ Perceptions of, and approaches to, Creativity in the Greek-Cypriot Primary Education/ The Journal of Creative Behavior. 02 August 2021. – Volume 56, Issue 1. – p. 92-107. <https://doi.org/10.1002/jocb.518>

Сравнительная характеристика содержания музыкального образования типовых учебных программ для начальной школы Казахстана, стран Великобритании и Сингапура¹ Ш.Б. Кульманова*, С.А. Тауекел²²Қазақский национальный женский педагогический университет (Алматы, Қазақстан),²Ақтүбінский региональный университеті имену К. Жұбанова (Ақтөбе, Қазақстан)

e-mail: kulman_sholpan@mail.ru*, tauyekel.s@mail.ru

Аннотация

Процессы изменения в сфере образования нашей страны приобретают всеобщий характер, что повышает актуальность проведения сравнительного анализа мирового опыта в развитии образования.

В статье рассматривается содержание действующей в Казахстане типовой учебной программы по предмету «Музыка» для 1-4 классов уровня начального образования от 2018 года. Авторы представили наиболее приоритетные образовательные позиции, направленные на воспитание казахстанского патриотизма, нравственно-эстетического отношения к национальным и общечеловеческим ценностям, на развитие музыкальных и творческих способностей,

Таким же образом, представлен развернутый анализ музыкального образования начальных школ, признанных во всем мире таких стран как, Великобритания и Сингапур. Изучение содержания типовых учебных программ по музыке для начальных классов этих стран, дали возможность авторам выявить наиболее ценные идеи зарубежного музыкально-педагогического опыта. В статье описана совокупность средств, способов и методов сравнительной педагогики, позволившие авторам провести исследование в соответствии с поставленной целью.

На основе проведенных теоретических исследований были выявлены особенности разработки программ по музыке для начальных школ вышеуказанных стран. Авторы указывают на определенные различия в структуре программ, в подаче обучающего музыкального материала, которые связывают с национальными особенностями и культурой каждой страны.

В тоже время, на основе сравнительной характеристики, акцентируется внимание на том, что в обновленном содержании действующей типовой учебной программы по музыке нашей страны от 2018 г., имеется определенная схожесть с зарубежными программами. Это схожесть проявляется в общих подходах к отбору содержания музыкальных знаний, которые осуществляются в сочетании с обучающими и компьютерными технологиями нового поколения, а также в воспитании у детей средствами музыки любовь и уважение к культуре своего народа и культуре других народов.

Ключевые слова: музыка, образование, учебная программа, Қазақстан, Великобритания, Сингапур, предмет музыки, класс, обучение, цель, задачи, метод сравнения

Comparative characteristics of the content of music education of standard curricula for primary schools in Kazakhstan, the UK and Singapore^{*} ¹Sh. B. Kulmanova, S.A. Taukel²¹Kazakh National Women's Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),²Aktyubinsky regional university named after K. Zhubanova (Aktobe, Kazakhstan)

e-mail: kulman_sholpan@mail.ru*, tauyekel.s@mail.ru

Abstract

The processes of change in the field of education in our country are becoming universal, which increases the relevance of conducting a comparative analysis of world experience in the development of education.

This article discusses in detail the content of the current standard curriculum for the subject «Music» for grades 1-4 level of primary education in Kazakhstan from 2018. The authors presented the most priority educational positions aimed at fostering Kazakhstani patriotism, moral and aesthetic attitude to national and universal values, and the development of musical and creative abilities.

In the same way, a detailed analysis of the music education of primary schools, recognized throughout the world in such countries as the United Kingdom and Singapore, is presented. The study of the content of standard music curricula for primary classes in these countries enabled the authors to identify the most valuable ideas of foreign musical and pedagogical experience. The article presents a set of means, methods and techniques of comparative pedagogy, which allowed the authors to conduct research in accordance with the stated goal.

On the basis of the theoretical studies were identified peculiarities of the development of music programs for primary school of the above countries. The authors point to certain differences in the structure of programs, in the presentation of educational musical material, which are associated with the national characteristics and culture of each country.

At the same time, they focus on the fact that in the updated content of the current model curriculum for music of our country, from 2018, there is a certain similarity with foreign programs, based on a comparative analysis. This similarity is manifested in common approaches to the selection of the content of musical knowledge, which are carried out in conjunction with the new generation of educational and computer technology, as well as in the education of children through music love and respect for the culture of their people and the culture of other peoples.

Keywords: music, education, curriculum, Kazakhstan, United Kingdom, Singapore, subject of music, class, training, purpose, tasks, method of comparison

Редакцияға 25.10.2022. қабылданды.

МРНТИ: 15. 14. 35.

DOI 10.51889/1553.2022.75.79.018

Ж. Н. АБДИМУСА^{1}, Л. Ф. БУРЛАЧУК²*

¹Университет дружбы народов имени академика А. Куатбекова (Шымкент, Казахстан),

²Всеукраинская психодиагностическая ассоциация (Киев, Украина)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И МОТИВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В настоящей статье представлены результаты исследования целенаправленного взаимодействия студента и преподавателя при онлайн-обучении. Целью исследования являлось изучение психологических и мотивационных аспектов дистанционного обучения. В процессе проведенного анкетирования и опроса, направленного на изучение влияния дистанционного обучения на уровень академической успеваемости и эмоционального интеллекта, а также психодиагностическое исследование мотивационно-ценностной сферы при помощи банка тестов, в который вошли следующие методики: Методика «Мотивация профессиональной деятельности» К. Замфир в модификации А. Реана; Методика изучения отношения к учебным предметам Казанцевой, адаптированная для студентов университета; Ориентационная анкета Б. Басса для определения личностной направленности; Морфологический тест жизненных ценностей В. Ф. Сопова, Л. В. Карпушиной; Тест на силу воли; Шкала оценки мотивации достижения; Опросник для оценки потребности в достижении успеха; Шкала оценки мотивации одобрения. В результате проведенных исследований выявлено, что без непосредственного контакта и выполнения реальных практических заданий в процессе дистанционного обучения студенты младших курсов утрачивают интерес к изучаемому предмету, они не видят возможности применения получаемых знаний в последующей профессиональной деятельности. Сделан вывод о неопределенности жизненных ценностей у студентов бакалавриата, что отражает их психологическую личностную незрелость, а наличие внутриличностных противоречий может быть связано с зависимым положением и борьбой мотивов. Поэтому учебный процесс должен быть направлен не только на приобретение знаний, но и включать воспитательный компо-

мент, формирование личности будущего специалиста, без чего невозможно развитие таких ключевых компетенций, как критическое мышление и способность к творчеству.

Ключевые слова: дистанционное обучение, психодиагностика, мотивация, ценностные ориентации, эмоциональное состояние.

Введение. Развитие цифровых технологий не могло не сказаться на сфере образования, предоставив новые возможности для дистанционного обучения, использования 3D-изображений в качестве наглядных пособий, сделав более доступной учебную литературу благодаря онлайн-библиотекам. Однако внедрение дистанционной формы образования происходило постепенно и неравномерно, и обучение специальностям, требующим выработки практических навыков при непосредственном общении с людьми, продолжало осуществляться традиционным способом, в аудиториях университетов и на базах практики. Несмотря на скепсис консервативно настроенных педагогов, студентов и представителей общественности, учебные программы были спешно адаптированы для использования в онлайн-формате и внедрены специальные образовательные программы для дистанционного обучения на всех факультетах и по всем специальностям. Оказалось, что в онлайн-обучении есть много позитивных аспектов, таких как территориальная доступность, психологическая комфортность и удобный тайм-менеджмент, однако обозначились и серьёзные проблемы, такие как контроль посещаемости студентов и процесс оценивания. Кроме того, при занятиях в аудитории студенты общаются друг с другом, у них формируются общие интересы и создаётся учебная среда, в которой происходит обсуждение сложных тем и осуществляется взаимопомощь в их изучении. В онлайн-формате тоже создаются студенческие группы, однако общение в них приобретает иной характер, оно более поверхностное и лаконичное, - наблюдается не столько формирование групп по новым правилам, сколько индивидуализация процесса обучения. С одной стороны, это способствует более целенаправленному взаимодействию студента и преподавателя, но с другой - создаёт проблему формирования адекватной профессиональной коммуникации и срав-

нения успеваемости студентов в группе как ориентировочного критерия уровня знаний, что может опосредованно оказывать влияние на мотивацию студентов к обучению и усложнять профориентационную работу, особенно на младших курсах. Поэтому изучение особенностей использования дистанционного обучения является актуальной темой, которая в процессе её изучения будет раскрываться с новых сторон и в перспективе может привести к появлению новых, инновационных моделей образовательного процесса.

Цель нашего исследования - изучить психологические и мотивационные аспекты использования дистанционного обучения.

Задачи исследования: изучить трансформацию мотивов, эмоциональных состояний и ценностных ориентаций студентов в процессе дистанционного обучения.

Гипотеза исследования состоит в предположении, что мотивационный аспект влияет на эффективность дистанционного обучения студентов.

Основная часть. В современных реалиях приоритетной концепцией образования является обучение на протяжении всей жизни. Кроме того, предъявляются повышенные требования к качеству обучения, которое должно быть направлено на развитие эмоционального интеллекта, критического мышления, творческих способностей и метакогнитивных навыков. Соответственно, важной задачей в контексте дистанционного образования в течение всей жизни является обеспечение качества программ электронного обучения [1].

Новый опыт дистанционного обучения оказался в целом весьма удовлетворительным и способствовал технологическому усовершенствованию образовательного процесса. В то же время, переход на дистанционное обучение рассматривается как стрессогенный фактор, так как обострились проблемы неравенства, связанные с отсутствием

подходящего оборудования, качественных программ или доступного Интернета. Отдельным проблемным вопросом является отсутствие полевых исследований и доступа к лабораториям, что затрудняет формирование у студентов практического опыта и может привести к сокращению подготовки по ряду специальностей [2]. Ограниченным остаётся восприятие использования инструмента электронного контроля, соблюдения конфиденциальности, а также влияния экологических и психологических факторов в процессе онлайн-экзамена, что требует дальнейших исследований для усовершенствования образовательных онлайн-технологий [3].

Дистанционное образование, благодаря его доступности за счёт преодоления географических границ и расстояний, считается надёжным средством достижения целей политики устойчивого развития и непрерывного образования в течение всей жизни для всех категорий населения. Мотивационный и эмоциональный аспекты рассматривается в качестве одного из основополагающих факторов, влияющих на интеграцию информационно-коммуникационных технологий в образование, что требует разработки соответствующих стратегий, направленных на устранение препятствий, связанных с онлайн-обучением [4, 5].

Одним из аспектов онлайн-обучения является акцент на самостоятельной работе студентов, однако следует отметить, что на их способность к выполнению учебных задач влияет внутренняя ценность, связанная с внутренней мотивацией. Имеется связь между мотивацией к обучению и общей удовлетворённостью курсом, что необходимо учитывать для повышения эффективности онлайн-обучения [6]. Имеется положительная корреляция между вовлечённостью студентов, их мотивацией и уровнем овладения профессиональными навыками и компетенциями [7, 8].

В качестве одного из способов повышения вовлечённости студентов в образовательный процесс рассматривается прикладная концепция геймификации онлайн-обучения с учётом различных типов личностей студен-

тов, подход не оказывает прямого влияния на успеваемость, но способствует повышению заинтересованности студентов в овладении учебным курсом [9, 10].

Таким образом, преимущественное использование онлайн-обучения делает проблему повышения вовлечённости студентов критически важной, обуславливая необходимость всестороннего изучения мотивов и препятствий на пути к вовлечению студентов. Также в качестве факторов, могущих оказать ограничивающее влияние на участие студентов, следует учитывать проблемы безопасности и конфиденциальности. На намерение студентов участвовать в онлайн-классе в реальном времени напрямую влияют воспринимаемая полезность и поведение сверстников, что необходимо принимать во внимание при разработке планов онлайн-занятий, с тем чтобы стимулировать участие студентов и их активное обучение [11].

Методы. Дизайн исследования предполагал его выполнение в несколько этапов. На первом этапе были определены тема, объект, предмет, цель и задачи исследования. Второй этап - аналитический обзор научной литературы по теме дистанционного обучения. Третий этап - подбор валидных методик исследования и формирование релевантной выборки. Четвёртый этап - проведение эмпирического исследования, статистическая обработка и анализ его результатов. Пятый этап - обсуждение результатов исследования, формулирование выводов и рекомендаций.

В исследовании приняли участие две группы респондентов, сформированные путём рандомизации и сопоставимые по возрастным и гендерным характеристикам: 100 (50/50) студентов бакалавриата и магистратуры Казахского университета дружбы народов им. А. Куатбекова г. Шымкент, и 93 (50/43) студентов бакалавриата и магистратуры Казахского национального педагогического университета имени Абая г. Алматы. Нами был проведён опрос, направленный на изучение готовности студентов к самостоятельной работе, влияние дистанционного обучения на уровень их академической успеваемости и эмоционального состояния,

а также психодиагностическое исследование мотивационно-ценностной сферы при помощи банка тестов, в который вошли методики: Тест «Мотивация профессиональной деятельности» К. Замфир в модификации А. Реана; Методика изучения отношения к учебным предметам Казанцевой, адаптированная для студентов университета; Ориентационная (ориентировочная) анкета Б. Басса для определения личностной направленности; Морфологический тест жизненных ценностей В. Ф. Сопова, Л. В. Карпушиной;

Терминальные ценности реализуются по-разному, в различных жизненных сферах: в профессиональной жизни, образовании, семейной жизни, общественной активности, сфере увлечений и физической активности. *Тест на силу воли* - направлен на определение волевых усилий в достижении цели, чувство ответственности и взвешенность поступков; *Шкала оценки мотивации достижения* - отражает настойчивость в достижении своих целей как ядерное свойство личности; *Опросник для оценки потребности в достижении успеха* – предназначен для дифференцированной оценки противоположно направленных мотивационных тенденций: стремление к успеху и боязни неудачи, сочетание которых создаёт определённый тип личности и обуславливает поведение человека в сложных ситуациях; *Шкала оценки мотивации одобрения* – отражает качество взаимоотношений со значимыми другими людьми, стремление заслужить их одобрение [12, 13].

Статистическая обработка результатов исследования проводилась при помощи онлайн-калькулятора medstatistic.ru.

Результаты и дискуссия. Сравнение исследуемых групп по их готовности к самостоятельной работе в условиях онлайн-обучения показало, что 84,3% студентов магистратуры не только активно выполняют задания, но и проявляют инициативу самостоятельной исследовательской деятельности. Студенты же бакалавриата, наоборот, в 74,5% случаев воспринимают самостоятельную работу как излишнюю и необязательную нагрузку, выполняют задания формаль-

но, не полностью (28,5%) или не выполняют вовсе (21,2%), не читают дополнительную литературу (36,8%). Если группа студентов небольшая (до 8 чел.), её размер сопоставим с оптимальной психотерапевтической группой, развитием которой можно успешно управлять даже в дистанционном формате. В небольшой группе у преподавателя больше возможностей организовать контроль знаний и посещаемости. В больших академических группах (15, 20 и более студентов) сложно контролировать их внимание во время дистанционных занятий, особенно в случаях недостаточно качественной Интернет-связи. Преподаватель не всегда уверен в том, что все студенты активно принимали участие в занятии и полностью восприняли лекционный материал. Без непосредственного контакта и выполнения реальных практических заданий студенты младших курсов утрачивают интерес к изучаемому предмету, они не видят возможности применения получаемых знаний в последующей профессиональной деятельности, модель которой в условиях неопределённости, связанной с пандемией, теряет целостность и конкретность. Если студенты магистратуры сделали целенаправленный выбор в пользу повышения уровня профессионального образования и зачастую уже имеют чёткий план трудоустройства (66,2%) или даже работают по специальности (21,2%), то студенты бакалавриата относятся с сомнением не только к поступлению в магистратуру (63,2%), но и к тому, что сфера их будущей профессиональной деятельности будет совпадать со специальностью, указанной в дипломе (30,1%). Размытость перспектив, в свою очередь, способствует снижению мотивации к обучению. Ниже мы представили результаты сравнительного исследования мотивационно-ценностной сферы студентов бакалавриата и магистратуры, обучающихся дистанционно. Ведущими мотивами профессиональной деятельности, выявленными по методике К. Замфир в модификации А. Реана (табл.1), у студентов младших курсов были потребность в достижении социального престижа, денежный заработок и стремление избежать возмож-

ных неприятностей. В группе магистрантов также актуальным был финансовый, однако в целом преобладали более зрелые мотивы,

включавшие возможность наиболее полной самореализации и удовлетворение от самого процесса работы по данной специальности

Таблица 1.

Особенности мотивационного комплекса личности студентов бакалавриата (А) и магистратуры (В), обучающихся дистанционно.

Мотивационный комплекс личности	А		В		t-критерий Стьюдента	Р
	n	%	N	%		
BM>BPM>BOM	22	21,2	38	41,4	142,84	<0,05
BM=BPM>BOM	45	45,6	52	49,0	24,04	<0,05
BOM>BPM>BM	33	33,2	3	9,6	166,88	<0,05
Всего	100	100	93	100		

где, BM-внешняя мотивация, BPM - внутренняя положительная мотивация; BOM - внешняя отрицательная мотивация.

Как можно заключить из данной таблицы, имеются существенные отличия мотивационного комплекса личности студентов магистратуры и бакалавриата. На младших курсах мотивационный комплекс личности был значительно более негативным и чаще наблюдались высокие показатели негативной внешней мотивации (33,2%). У студентов магистратуры мотивационный комплекс был более оптимальным, с высокими показателями внутренней и внешней положительной мотивации (90,4%). У магистрантов отношение к учебному процессу было более сознательным, окрашенным стабильно позитивными эмоциями, тогда как у студентов бакалавриата чаще выявлялись мотивы избегания и порицания, в сочетании с низким интересом к избранной профессии, что обуславливало не оптимальность их мотивационного комплекса личности. Обращение к данным научной литературы акцентирует внимание на проблеме удовлетворённости студентов процессом электронного обучения и актуализирует исследования, направленные на выявление факторов, влияющих на его качество [1].

Для выявления причин относительно низкого интереса студентов бакалавриата к обязательным предметам учебного плана, мы использовали методику Казанцевой, адаптировав её для студентов университета (табл.

2). Если у студентов магистратуры в основе формирования отношения к изучаемым предметом лежат как личностные и практически значимые, так и мировоззренческие и общественные мотивы, то студенты бакалавриата, как показали наши исследования, руководствуются преимущественно практически значимыми и личностными мотивами. При этом, на младших курсах наблюдается довольно значительный процент негативного отношения как к отдельным предметам (16,6%), так и к учёбе в целом (9,8%), тогда как у магистрантов негативное отношение к учёбе было выявлено только у (2,0%), а к отдельным предметам - у (9,1%) студентов. То есть, у студентов младших курсов, в сравнении с магистрантами, наблюдается незрелость мотивов, побуждающих их к учебной деятельности.

Среди причин негативного отношения студентов бакалавриата к отдельным предметам были названы: плохие отношения с преподавателем (31,6%), неинтересное объяснение и отсутствие похвалы со стороны преподавателя (42,5% и 18,1% соответственно), а также отсутствие удовольствия при изучении предмета (64,8%) и трудности в его усвоении (80,3%). Студенты магистратуры объясняют наличие позитивной мотивации к изучению предметов их необходимостью для будущей работы (82,3%) и необходимостью саморазвития (75,3%), повышения общей культуры и знаний об окружающем мире (58,1%).

Таблица 2

Отношение к учебным предметам студентов бакалавриата (А) и магистратуры (В), обучающихся дистанционно

Преобладающие мотивы	А		В		t-критерий Стьюдента	Р
	n	%	N	%		
Отрицательное отношение к отдельным предметам	16	16,6	8	9,0	53,74	<0,05
Отрицательное отношение к учёбе в целом	8	9,8	2	2,0	55,15	<0,05
Мировоззренческие	7	8,8	15	17,2	59,40	<0,05
Общественные	15	15,0	23	25,8	76,37	<0,05
Практически значимые	44	44,0	28	32,3	82,73	<0,05
Личностные	10	32,1	17	24,7	52,33	<0,05
Всего	100	100	93	100		

Таким образом, у студентов бакалавриата недостаточно сформировано понимание не только необходимых профессиональных компетенций и представлений о будущей работе, но и просто навыки чтения учебной литературы, «умение учиться». Соответственно, таким студентам сложно заниматься в онлайн-формате, так как их внимание недостаточно устойчиво, а самостоятельно прорабатывать учебный материал у них не хватает потребности и терпения. Часто студенты бакалавриата объясняют причины поступления в высшее учебное заведение выбором родителей или подражанием товарищам, а также поиском себя.

Следующая методика - анкета Б. Басса (табл. 3) позволила нам выявить особенно-

сти личностной направленности студентов магистратуры и бакалавриата. Можно обратить внимание на то, что большинство студентов бакалавриата (60,1%) направлены на общение - поддержку отношений с людьми при любых условиях, ориентацию на социальное одобрение и совместную деятельность, зависимость от группы, потребность в привязанности и эмоциональных отношениях с людьми. Магистранты, наоборот, проявляют большую ориентацию на дело - заинтересованность в решении деловых проблем, сотрудничество, способность отстаивать собственное мнение в интересах дела и направленность на достижение цели (56,5%).

Таблица 3.

Результаты исследования студентов бакалавриата (А) и магистратуры (В), обучающихся дистанционно, посредством анкеты Б. Басса

Направленность личности	А		В		t-критерий Стьюдента	Р
	N	%	N	%		
на себя	8	9,8	5	5,6	29,70	<0,05
на общение	57	60,1	35	37,9	156,98	<0,05
на дело	35	30,1	60	56,5	186,68	<0,05
Всего	100	100	93	100		

Построить совместную групповую учебную деятельность в онлайн-формате достаточно сложно, тем более что проверка индивидуальных заданий, к примеру, в системе MOODLE, носит достаточно конфиденци-

альный характер, что затрудняет обсуждение правильных и неправильных ответов и совместную работу над ошибками. Студенты бакалавриата при депривации живого общения в учебных аудиториях склонны компен-

сировать его общением в развлекательных социальных сетях в значительно большей мере, чем в учебных онлайн-группах, куда они заходят только на время проведения занятия. Старшекурсники же более мотивированы на создание профессиональных онлайн-контактов, они уже владеют навыком дифференцированного восприятия интернет-информации и нахождения профессионально значимых контентов. Источники научной литературы информируют о наличии у студентов психологических проблем адаптации к онлайн-обучению [3, 5].

В связи с этим, данная проблема требует более глубокого изучения, с тем чтобы выработать более совершенные подходы к проведению онлайн-занятий, способных заинтересовать студентов, привлечь и удержать их внимание, обеспечить эффективную коммуникацию с преподавателем и однокурсниками. Необходимо учитывать стрессогенность

перехода на онлайн-обучение, о чём говорится в ряде научных публикаций [2]. Однако, при всех преимуществах и традиционной приверженности к аудиторным занятиям, объективная реальность такова, что будущее образовательного процесса всё-таки за онлайн-обучением, которое на данном этапе находится в процессе своего формирования и выработки оптимальных и эффективных методик обучения.

Говоря о проблеме мотивации студентов к онлайн-обучению, следует обратить внимание не только на мотивационный комплекс личности, но и на её мотивационно-ценностную структуру (табл. 4), так как исследователи [6] утверждают, что внутренняя ценность связана с внутренней мотивацией и влияет на решения учащихся начать, продолжить и вернуться к учебным задачам в процессе дистанционного обучения.

Таблица 4

Результаты исследования студентов бакалавриата (А) и магистратуры (В), обучающихся дистанционно (тест жизненных ценностей В. Ф. Сопова, Л. В. Карпушиной)

Направленность личности	А		В		t-критерий Стьюдента	Р
	N	%	N	%		
Неопределённая	37	38,9	5	6,1	231,93	<0,05
противоречивая, внутриконфликтная	21	21,2	3	4,0	121,62	<0,05
гуманистическая (нравственно-деловая)	30	30,1	70	73,7	308,30	<0,05
прагматическая (эгоистически-престижная)	12	9,8	15	16,2	45,25	<0,05
Всего	100	100	93	100		

У студентов магистратуры в 73,7% преобладающими оказались духовно-нравственные ценности, такие как саморазвитие, духовная удовлетворённость, креативность и активные социальные контакты, что является отражением нравственно-деловой направленности личности этих респондентов. Среди студентов бакалавриата также наблюдается значительный процент тех, кто в качестве главных жизненных факторов отметил постановку и решение определённых жизненных задач, реализацию своих творческих возможностей и социальной роли (30,1%). Однако у многих студентов бакалавриата (38,9%) выявлено отсутствие предпочитаемого целеполагания, и в довольно

значительном количестве случаев (21,2%) обнаружена внутриличностная противоречивость, что свидетельствует о наличии внутриличностного конфликта.

У студентов магистратуры неопределённость личности выявлена только у 5 (6,1%) студентов, а о наличии внутриличностного конфликта можно говорить только в 3 (4,0%) случаях.

Таким образом, преобладание неопределённости жизненных ценностей у студентов бакалавриата отражает их психологическую личностную незрелость, а наличие внутриличностных противоречий может быть связано с зависимым положением и борьбой мотивов. То есть, учебный процесс должен

быть направлен не только на приобретение знаний, но и включать воспитательный компонент, формирование личности будущего специалиста, без чего невозможно развитие таких ключевых компетенций, как критическое мышление и способность к творчеству.

В табл. 5 показаны результаты определения у студентов бакалавриата и магистратуры волевых усилий в достижении цели, чувства ответственности и взвешенности поступков.

Таблица 5

Результаты определения силы воли у студентов бакалавриата (А) и магистратуры (В), обучающихся дистанционно

Сила воли	А		В		t-критерий Стьюдента	Р
	N	%	N	%		
Слабая	36	37,3	17	17,1	142,84	<0,05
достаточно твёрдая	51	52,3	55	55,1	19,80	<0,05
очень твёрдая	6	6,8	25	26,3	137,89	<0,05
идеальный уровень	7	3,6	3	1,5	14,85	<0,05
Всего	100	100	93	100		

Большинство студентов как магистратуры (55,1%), так и бакалавриата (52,3%) продемонстрировали достаточно твёрдые характер и силу воли. Однако если среди студентов магистратуры у значительного числа респондентов (26,3%) наблюдалась очень твёрдая воля, а у 17 (17,1%) воля была слабой, то у студентов бакалавриата наблюдалась обратная ситуация: слабая воля выявлена в 36 (37,3 %) случаев, тогда как очень твёрдая - всего в 6 (6,8%) случаев. То есть, поведение студентов магистратуры, по сравнению с исследуемыми студентами бакалавриата,

является более ответственным, их поступки в основном реалистичные и взвешенные.

В обеих группах респондентов также были выявлены некоторые студенты, показавшие очень высокие (приближающиеся к идеальному) баллы по данному тесту, что вызвало сомнения в адекватности их самооценки. При этом, таких студентов на бакалавриате оказалось более чем в 2 раза больше, чем в магистратуре (3,6 % и 1,5 % соответственно).

Результаты исследования настойчивости исследуемых студентов в достижении своих целей представлены в табл. 6.

Таблица 6

Шкала оценки мотивации достижения студентов бакалавриата (А) и магистратуры (В) при дистанционном обучении

Уровень мотивации достижений	А		В		t - к р и т е р и й Стьюдента	Р
	n	%	N	%		
Низкий	32	33,2	5	5,6	195,16	<0,05
Средний	48	49,2	52	54,5	37,48	<0,05
Высокий	20	17,6	36	39,9	157,68	<0,05
Всего	100	100	93	100		

По данной шкале, отражающей мотивацию достижений как ядерное свойство личности, оказывающее влияние на всю жизнь человека, большинство студентов как магистратуры (54,4%), так и бакалавриата (49,2%) показали средние значения. Главным отличием между исследуемыми группами было большее количество студентов,

показавших высокий уровень мотивации достижения, в группе магистрантов (39,9%), и наличие достаточно большого процента респондентов с низким уровнем мотивации достижения в группе студентов бакалавриата (33,2%). Полученные результаты по данной методике позволяют предположить, что стремление к улучшению результатов

профессиональных достижений, неудовлетворённость достигнутым, настойчивость в достижении своих целей являются теми личностными качествами, которые мотивируют студентов продолжать обучение в магистратуре и в дальнейшем обеспечивают их стремление к постоянному повышению квалификации, приобретению новых знаний, в соответствии с концепцией учёбы в течение всей жизни. Можно также спрогнозировать, что те студенты, у которых выявлен низкий уровень мотивации достижений, ограничат своё высшее образование уровнем бакалавра и с меньшей вероятностью будут посту-

пать в магистратуру. Возможно также, что большинство этих студентов вообще не будут работать по специальности, выбрав по окончании университета ту сферу профессиональной деятельности, которая не требует постоянного повышения интеллектуального уровня и самостоятельного критического мышления.

Результаты изучения влияния типов личности на поведение человека в сложных ситуациях на основе выявления соотношения между потребностью в успехе и страхом возможной неудачи представлены в табл. 7.

Таблица 7

Оценка потребности в достижении успеха при помощи опросника Реана студентов бакалавриата (А) и магистратуры (В), обучающихся дистанционно

Доминирующая мотивация	А		В		t-критерий Стьюдента	Р
	n	%	n	%		
Стремление к успеху	19	19,7	61	62,6	303,35	<0,05
Стремление избежать неудачи	36	37,3	27	29,3	56,57	<0,05
Неопределённая мотивация	42	43,0	5	8,1	246,78	<0,05
Всего	100	100	93	100		

По данной методике, у студентов магистратуры в большей мере (62,6%) присутствует позитивная мотивация на успех, что отражает нацеленность на достижение конструктивных результатов образовательного процесса, целеустремлённость, достаточно высокий уровень ответственности, активность и инициативность. Среди студентов бакалавриата, наоборот, преобладали респонденты с неопределённым мотивационным полюсом (43,0%), среди которых наблюдались как тенденция мотивации на успех, так и тенденция мотивации на неудачу. При этом довольно значительная часть студентов бакалавриата (37,3%) продемонстрировали преобладание негативной мотивации страха неудачи, в основе которой лежит идея избегания и негативных ожиданий. В таких случаях наблюдается активность, связанная с потребностью избежать негативных оценок, порицания, гипотетической неудачи. Ведущей мотивацией является поиск путей избегания возможной неудачи, вместо того чтобы находить способы достижения

успеха. Ориентация на неудачу сопровождается низкой уверенностью в своих силах и зачастую повышенной ситуативной тревожностью, что проявляется в избегании ответственных заданий, хотя и может сочетаться с ответственным отношением к делу. Таким образом, результаты, полученные по данной методике, косвенно отражают недостаточную зрелость личности многих студентов бакалавриата, что приводит к выбору неправильных моделей поведения и жизненных стратегий, оказывает негативное влияние на уровень академической успеваемости и процесс формирования профессиональных компетенций.

Заключение. Онлайн-обучение способствует более целенаправленному взаимодействию студента и преподавателя, но в то же время создаёт проблему формирования адекватной профессиональной коммуникации и может опосредованно оказывать влияние на мотивацию студентов к обучению и усложнять профориентационную работу, особенно на младших курсах. В онлайн-обучении есть

как позитивные аспекты (территориальная доступность, психологическая комфортность и удобный тайм-менеджмент), так и серьёзные проблемы, такие как контроль посещаемости студентов и процесс оценивания. Выявленные существенные отличия мотивационного комплекса личности студентов-старшекурсников — это то, что отношение к учебному процессу было более сознательным, окрашенным стабильно позитивными эмоциями, тогда как у студентов бакалавриата чаще выявлялись мотивы избегания и порицания, в сочетании с низким интересом к избранной профессии, что обуславливало неоптимальность их мотивационного комплекса личности.

Нами установлено, что в основе формирования отношения к изучаемым предметом у студентов магистратуры находятся как личностные и практически значимые, так и мировоззренческие и общественные мотивы, тогда как студенты бакалавриата руководствуются преимущественно практически значимыми и личностными мотивами. Кроме того, у студентов младших курсов, в сравнении с магистрантами, наблюдается незрелость мотивов, побуждающих их к учебной деятельности. Онлайн-обучение на младших курсах, по сути, более индивидуализированное и интерактивное, однако отсутствие непосредственного контакта с преподавателем и с однокурсниками создаёт для

первокурсников коммуникативные проблемы, снижая эффективность общения именно в плане его профессиональной направленности. Студенты бакалавриата при депривации живого общения в учебных аудиториях склонны компенсировать его общением в развлекательных социальных сетях, тогда как старшекурсники более мотивированы на создание профессиональных онлайн-контактов. Преобладание неопределённости жизненных ценностей у 38,9% студентов бакалавриата отражает их психологическую личностную незрелость, а наличие внутриличностных противоречий может быть связано с зависимым положением и борьбой мотивов. Поэтому учебный процесс должен быть направлен не только на приобретение знаний, но и включать воспитательный компонент, формирование личности будущего специалиста, без чего невозможно развитие таких ключевых компетенций, как критическое мышление и способность к творчеству. Выявление низкого уровня мотивации достижений у студента бакалавриата позволяет спрогнозировать меньшую вероятность продолжения обучения в магистратуре и работы по специальности, выбор по окончании университета той сферы профессиональной деятельности, которая не требует постоянного повышения интеллектуального уровня и самостоятельного критического мышления.

Список использованных источников

- [1] Stylianos M., Eleni B. & Juri V. The Patras Blended Strategy Model for Deep and Meaningful Learning in Quality Life-Long Distance Education. EJEL. – 2019. – Vol.17, № 2, <https://doi.org/10.34190/JEL.17.2.01>
- [2] Terence D., I-Chun C., Calvin K., William E., Jacqueline H., Paul N. The Immediate Impact of COVID-19 on Postsecondary Teaching and Learning. The P, The Professional Geographer – 2021. – Volume 73, Issue 1, pp. 1-13
- [3]. Kharbat F. F., Abu Daabes A. S. E-proctored exams during the COVID-19 pandemic: A close understanding. Educ Inf Technol – 2021, <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10458-7>
- [4] Adarkwah M. A. I'm not against online teaching, but what about us?: ICT in Ghana post Covid-19. Educ Inf Technol. – 2020. – <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10331-z>
- [5] Zhiyenbayeva N., Belyanova E., Petunina I. Personalized Computer Support of Performance Rates and Education Process in High School: Case Study of Engineering Students. // International journal of engineering pedagogy – 2021. – Vol. 11(2) doi.org/10.3991/ijep.v11i2.19451.
- [6] Bailey D., Almusharraf N. & Hatcher R. Finding satisfaction: intrinsic motivation for synchronous and asynchronous communication in the online language learning context. Educ Inf Technol. – 2020 – <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10369-z>

[7] Тапалова О. Б. Корреляция показателей потребности в достижении и мотивации достижения с личностными факторами в группе студентов и менеджеров // Вестник КазНУ аль-Фараби. Серия психологии и социологии – Алматы: «Казак университет», 2018. – № 1 (64) 2018. С. 26 – 37.

[8] Rajabalee Y. B., Santally M. I. Learner satisfaction, engagement and performances in an online module: Implications for institutional e-learning policy. *Educ Inf Technol* – 2020. – <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10375-1>

[9] Pakinee A., Puritat K. Designing a gamified e-learning environment for teaching undergraduate ERP course based on big five personality traits. *Educ Inf Technol*. – 2021. – <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10456-9>

[10] Tomczyk Ł., Jáuregui V.C., de La Higuera Amato, C.A. et al. Are teachers techno-optimists or techno-pessimists? A pilot comparative among teachers in Bolivia, Brazil, the Dominican Republic, Ecuador, Finland, Poland, Turkey, and Uruguay. *Educ Inf Technol* – 2020. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10380-4>

[11] Sang Soo Kim (2021), Motivators and concerns for real-time online classes: focused on the security and privacy issued, *Interactive Learning Environments* – 2022 -<https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1863232>

[12] Тапалова О. Б., Мырзалиева Б.Б. Мотивация достижения как основной фактор для полноценного развития и становления личности // Хабаршы-Вестник КазНПУ им. Абая. серия – Психология. – Алматы. – 2017. – № 3 (52). – С. 33-35.

[13] Wang X., Jacob W.J., Blakesley C.C. et al. Optimal professional development ICT training initiatives at flagship universities. *Educ Inf Technol* – 2020. – 25, 4397–4416, <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10154-y>

[14] Almaiah M. A., Al-Khasawneh A. & Althunibat A. Exploring the critical challenges and factors influencing the E-learning system usage during COVID-19 pandemic. *Educ Inf Technol* 25, 5261–5280 - 2020 . <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10219-y>

[15] Zhiyenbayeva N.B., Akhmetova A.I., Garber A.I. and est. Readiness of future teachers of the subject “self-knowledge” for spiritual and moral development of senior high school students as psychological and pedagogical problem. // *International journal of psychology*. Volume 51, Issue S1, July 2016, Pages: 1127–1129. ISSN: 1464-066X. ISSN: 1464-066X.

References

[1] Stylianos M., Eleni B. & Juri V. The Patras Blended Strategy Model for Deep and Medianinful Learning in Quality Life-Long Distance Education. *EJEL*. – 2019. – Vol.17, No. 2, <https://doi.org/10.34190/JEL.17.2.01>

[2] Terence D., I-Chun C., Calvin K., Willian E., Jacqueline H., Paul N. The Immediate Impact of COVID-19 on Postsecondary Teaching and Learning. *The P, The Professional Geographer* – 2021. – Volume 73, Issue 1, pp. 1-13

[3]. Kharbat F. F., Abu Daabes A. S. E-proctored exams during the COVID-19 pandemic: A close understanding. *Educ Inf Technol* - 2021, <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10458-7>

[4] Adarkwah M. A. I’m not against online teaching, but what about us?: ICT in Ghana post Covid-19. *Educ Inf Technol*. – 2020. – <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10331-z>

[5] Zhiyenbayeva N., Belyanova E., Petunina I. Personalized Computer Support of Performance Rates and Education Process in High School: Case Study of Engineering Students. // *International journal of engineering pedagogy* – 2021. – Vol. 11(2) doi.org/10.3991/ijep.v11i2.19451.

[6] Bailey D., Almusharraf N. & Hatcher R. Finding satisfaction: intrinsic motivation for synchronous and asynchronous communication in the online language learning context. *Educ Inf Technol*. – 2020 – <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10369-z>

[7] Тапалова О. Б. Correlation of indicators of the need for achievement and achievement motivation with personal factors in the group of students and managers // *Bulletin of KazNU al-Farabi. Series of Psychology and Sociology* – Алматы: “Cossack University”. – 2018. No. 1 (64) 2018. S. 26 - 37.

[8] Rajabalee Y. B., Santally M. I. Learner satisfaction, engagement and performances in an online module: Implications for institutional e-learning policy. *Educ Inf Technol* – 2020. – <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10375-1>

[9] Pakinee A., Puritat K. Designing a gamified e-learning environment for teaching undergraduate ERP course based on big five personality traits. *Educ Inf Technol.* – 2021. – <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10456-9>

[10] Tomczyk Ł., Jáuregui V.C., de La Higuera Amato, C.A. et al. Are teachers techno-optimists or techno-pessimists? A pilot comparative among teachers in Bolivia, Brazil, the Dominican Republic, Ecuador, Finland, Poland, Turkey, and Uruguay. *Educ Inf Technol* – 2020. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10380-4>

[11] Sang Soo Kim (2021), Motivators and concerns for real-time online classes: focused on the security and privacy issued, *Interactive Learning Environments* – 2022 – <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1863232>

[12] Tapalova O.B., Myrzaliev B.B. Achievement motivation as the main factor for the full development and formation of personality // *Khabarshy-Bulletin of KazNPU named after. Abai. series – Psychology.* – Almaty. – 2017. – No. 3 (52). – S. 33-35.

[13] Wang X., Jacob W.J., Blakesley C.C. et al. Optimal professional development ICT training initiatives at flagship universities. *Educ Inf Technol* – 2020. – 25, 4397–4416, <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10154-y>

[14] Almaiah M. A., Al-Khasawneh A. & Althunibat A. Exploring the critical challenges and factors influencing the E-learning system usage during COVID-19 pandemic. *Educ Inf Technol* 25, 5261–5280 – 2020. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10219-y>

[15] Zhiyenbayeva N.B., Akhmetova A.I., Garber A.I. and est. Readiness of future teachers of the subject “self-knowledge” for spiritual and moral development of senior high school students as a psychological and pedagogical problem. // *International journal of psychology.* Volume 51, Issue S1, July 2016, Pages: 1127–1129. ISSN: 1464-066X. ISSN: 1464-066X.

Қашықтан оқытудың психологиялық және мотивациялық аспектілері

J. N. Əbdimusa^{1}, L.F. Бурлачук²*

¹акад. А.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті (Шымкент, Қазақстан),

²Бүкіл украиналық психодиагностикалық қауымдастығы (Киев, Украина)

Аңдатпа

Бұл мақалада онлайн оқыту кезіндегі студент пен оқытушының мақсатты өзара әрекеттесуінің зерттеу нәтижелері келтірілген. Зерттеудің мақсаты қашықтықтан оқыту нәтижесіндегі психологиялық және мотивациялық аспектілерін зерттеу. Қашықтықтан оқытудың академиялық үлгерім мен эмоционалды интеллект деңгейіне әсерін зерттеу үшін, сондай-ақ тест банкінің көмегімен мотивациялық-құндылық саласын психодиагностикалық зерттеуге бағытталған сауалнама мен сауалнама барысында келесі әдістер енгізілді: «Кәсіби қызметті ынталандыру» К. Замфирдің әдістемесі, А. Реананың модификациясы; университет студенттеріне бейімделген, Казанцеваның оқу пәндеріне қарым-қатынасын зерттеу әдістемесі; Тұлғалық жеке бағдарды анықтауға арналған Б. Басстың бағдарлау сауалнамасы; В.Ф. Соповтың, Л. Ы. Карпушинаның өмірлік құндылықты анықтайтын морфологиялық тесті; Ерік-жігерді бағалау тесті; Жетістікке жету мотивациясын бағалау шкаласы; Жетістікке жету қажеттілігін бағалауға арналған сауалнама; Мақұлдау мотивациясының бағалау шкаласы Жүргізілген зерттеулердің нәтижесінде қашықтықтан оқыту процесінде тікелей байланыссыз және нақты практикалық тапсырмаларды орындамай, төменгі курс студенттері зерттелетін пәнге деген қызығушылығын жоғалтатыны анықталды, олар алған білімдерін кейінгі кәсіби қызметте қолдану мүмкіндігін көрмейді. Бакалавриат студенттеріндегі өмірлік құндылықтардың белгісіздігі туралы қорытынды жасалды, бұл олардың психологиялық жеке жетілмегендігін көрсетеді, ал тұлға-ішілік қайшылықтардың болуы тәуелді позициямен және мотивтердің күресімен байланысты болуы мүмкін. Сондықтан оқу процесі тек білім алуға ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік компонентті, болашақ маманның жеке басын қалыптастыруды қамтуы керек, онсыз сыни ойлау және шығармашылық қабілет сияқты негізгі құзыреттерді дамыту мүмкін емес.

Түйінді сөздер: қашықтықтан оқыту, психодиагностика, мотивация, құндылық бағдарлары, эмоционалды күй.

Psychological and motivational aspects of distance learning

J. N. Abdimusa^{1*}, L.F. Burlachuk²

¹acad. A. Kuatbekov Peoples' Friendship University (Shymkent, Kazakhstan),

²All-Ukrainian Psychodiagnostic Association (Kyiv, Ukraine)

Abstract

This article presents the results of a study of purposeful interaction between a student and a teacher in online learning. The aim of the study was to study the psychological motivational aspects of distance learning. In the course of the survey and survey aimed at studying the influence of distance learning on the level of academic performance and emotional intelligence, as well as a psychodiagnostics study of the motivational-value sphere using a bank of tests, which included the following methods: modifications by A. Rean; Kazantseva's methodology for studying attitudes to academic subjects, adapted for university students; Orientation questionnaire B. Bass to determine personal orientation; Morphological test of life values by V. F. Sopova, L. V. Karpushina; Willpower test; Achievement motivation assessment scale; Questionnaire to assess the need for success; Approval Motivation Scale. As a result of the research, it was revealed that without direct contact and the implementation of real practical tasks in the process of distance learning, junior students lose interest in the subject being studied, they do not see the possibility of applying the acquired knowledge in their subsequent professional activities. The conclusion is made about the uncertainty of life values among undergraduate students, which reflects their psychological personal immaturity, and the presence of intrapersonal contradictions may be associated with a dependent position and the struggle of motives. Therefore, the educational process should be aimed not only at acquiring knowledge, but also include an educational component, the formation of the personality of a future specialist, without which it is impossible to develop such key competencies as critical thinking and creativity.

Key words: distance learning, psychodiagnostics, motivation, value orientations, emotional state.

Поступила в редакцию 29.09.2022

*А.Т.АҚЖОЛОВА,¹ А.А.СМАНОВА², Б.Т.СУРАБАЛДИЕВА.²,
Э.ААЙТЕНОВА¹ УАЙДУЛЛАҚЫЗЫ Э.¹*

*¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан),*

*²М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Тараз, Қазақстан)
aktoty_72@mail.ru, emma_14@mail.ru, alua_87.87@mail.ru, chukago.b@mail.ru.*

ГЕРМАНИЯ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДУАЛЬДІ ОҚЫТУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ

Аңдатпа

Мақала дуальді оқыту элементтерін болашақ оқытушының кәсіби даярлау үрдісіне ендіру мәселесі жайында баяндалады. Мұнда Германия мен Қазақстандағы дуальді оқытудың дидактикалық негіздемесі баяндалған. Онда Германияда кәсіптік білім беру жөніндегі нормативтік құжаттарда негізінен кәсіптік білім беруді ұйымдастыру жөніндегі қағидалардың үш түрі айқындалады, Қазақстанның кәсіптік білім беру жүйесінде тиісті пәннің мазмұнын айқындайтын негізгі мемлекеттік құжат бағдарлама талданған.

Сондай ақ, Қазақстандық және Германиядағы кәсіби білім беру жүйесіндегі педагогикалық үрдісті ұйымдастырудың әдістері, құралдары және формалары қарастырылған.

Қортындылай келе, Кәсіптік білім беру Заңы мен болашақ маманның Кәсіптік стандартқа сәйкес мемлекеттік білім беру стандарты негізінде жасалған нормативтік оқу-әдістемелік құжаттары, өндірісте кәсіптік білім беруді ұйымдастыру Уставы, Ережесі, оқытудың функциялары, әдістері, педагогикалық құралдары, формалары қамтитынын және «оқу - орны-өндіріс-үйлестіруші ұйымдардың» өзара байланыстық, субъект-субъектілік қарым-қатынастарына, өзара нақты келісілген, бекітілген шешімдеріне, қабылданған қаулылыраға негізделетінін айқындалған.

Түйін сөздер: дуальді оқыту; кәсіби даярлау; білікті кадрлар; әлеуметтік серіктестік; дуальді практика; жұмыс беруші.

Кіріспе. Қазіргі таңда жаһандану мен инновациялық ұтқырлыққа, ақпараттық және технократиялық, цифрлық өзгерістерге сәйкес қоғамның қарқынды дамуымен қоғамдық сананы жаңғырту жағдайында осы заманауи қағидаттарды іске асыру үшін білікті мамандарға қажеттілік артып келеді. Олардың осындай өзгешеліктері мен инновацияларға тез бейімделуі және үйренуі болашақ маманның, оның ішінде оқытушының практикалық дайындығының жеткілікті көлемін және жоғары деңгейін талап етеді.

Осы тұрғыдан алғанда Қазақстанда және Германияда дуальді оқыту мәселесін зерделеу қажеттілігін көрсетеді.

Негізгі бөлім. Алдымен дуальді оқытудың Отаны Германиядағы дуальді оқыту жүйесінің дидактикалық негіздемесіне тоқталуды жөн көрдік.

Дуальді жүйе бойынша өндірісте кәсіптік даярлаудың дидактикалық негізі кәсіптік білім беруді ұйымдастыру ережелері болып табылады. Олар кәсіптік білім туралы Заңға бағынады және федералды штат деңгейінде реттеледі. Ережеде кем дегенде бес компонентті қамтиды:

– кәсіби оқытуды қамтамасыз ететін ресми танылған академиялық мамандықтың атауы;

– даярлық мамандықтары бойынша ресми органдар белгілейтін кәсіптік білімнің ұзақтығы;

– қызметкер меңгеретін кәсіптік даярлық пәні бойынша тиісті білімі бар дағдылар (кәсіптің сипаттамасы);

– өндірісте оқытудың арнайы бағдарламасын жасауға негіз болатын үлгілі оқу жоспары болып табылады;

– емтиханға қойылатын талаптар.

Білім беру мамандығының сипаттамасы. Белгілі бір ресми танылған академиялық мамандық бойынша кәсіби дайындықты аяқтағаннан кейін растауды талап ететін біліктілік білім, дағдылар, (мінез-құлық) осы жерде қысқаша сипатталған. Осы біліммен дағдылар стандарттың оқу бағдарламасында егжей-тегжейлі талқыланады, шебер тәжірибемен өтіп, практикаға сүйенеді. Оқу мамандығының сипаттамалары кәсіптік даярлаудың бүкіл процесін құру үшін білім беруші шеберге құнды нұсқаулар береді.

Кәсіптік білім беруді ұйымдастыру туралы ереженің негізгі компоненттерінің бірі болып табылатын білім беру мамандығының сипаттамасы бұдан әрі стандартты білім беру жоспарына нақты енгізілген.

Білім беру кәсібін игеру үшін қажетті біліктіліктер жоспарда нақты және жан-жақты сипатталған. Стандартты оқу бағдарламасы оқу материалдарын уақыт пен көлемге бөлуді қарастырады. Осы нормативтік құжатты басшылыққа ала отырып, оқытушы жұмыс орнында мамандарды даярлау үшін арнайы кәсіптік білім беру бағдарламасын әзірлейді.

Осылайша, Кәсіптік оқыту ұйымдары туралы ережені талдау негізінде өндірістік объектілердегі оқу қызметінің негізгі бағыттары қарастырылады [1 с. 195].

Германиядағы кәсіптік білім беруді реттеу жөніндегі нормативтік құжаттарда негізінен кәсіптік білім беруді ұйымдастыру жөніндегі нормативтік актілердің үш түрі ерекшеленеді:

– Мамандығы жоқ мамандарды даярлау ережелері (көпсалалы мамандық, мысалы, теруші, коммуникатор және т.б.).

– Мамандандырылған кәсіптік мамандықтарға арналған ережелер. Екі жылдық жалпы білім мен арнайы дайындықтан кейін мамандық бойынша арнайы мамандандыру басталады (мысалы, «жалпы жөндеу жұмыстары», «қозғалтқыштарды жөндеу» және т. б. мамандығы бар автомеханик);

– мамандығы бойынша кезең-кезеңмен оқытуды қамтамасыз ету ережелері [2].

Кезеңдік оқыту кәсіптік білім туралы Заңмен реттеледі.

Оқудың бірінші жылын аяқтағаннан кейін тиісті мамандықтар негізінде ол мамандықтар бойынша және одан әрі арнайы мамандықтар бойынша топтарға бөлінеді. Мұны элекрик мамандығы бойынша білім беру саласының мысалында қарастырайық.

1-ші оқу жылында-базалық электротехникалық дайындық; 2-ші оқу жылында - бес топ бойынша мамандықты саралау; 3-ші оқу жылында – көптеген мамандықтар бойынша саралау: электромонтерден телефон станциясының электрикіне дейін. Кәсіптік білім беру саласындағы неміс сарапшыларының пікірінше, мұндай кезеңдік оқытудың артықшылығы студенттерде кәсіби өсуді таңдаудың тиімді мүмкіндіктерінің болуы болып табылады [3, б. 15].

Дуальді жүйе бойынша кәсіптік мектепте кәсіптік білім берудің дидактикалық негізі жеке федералды аумаққа бағытталған оқу жоспары болып табылады. Кейбір мамандықтар бойынша белгілі бір жердің даму ерекшеліктеріне байланысты оқу бағдарламаларында елеулі айырмашылықтар болуы мүмкін.

1972 жылдан бастап Германияның мәдениет және білім министрлігінің тұрақты конференциясында федералды Штаттар арасындағы білім беру бағдарламаларын үйлестіру байқалды. Мысалы, Мәдениет және білім министрлігінің Тұрақты конференциясының үйлестіру комитетінің негізгі қызметі мемлекеттік деңгейдегі индикативті оқыту бағдарламаларымен кәсіптік оқытуды ұйымдастыру туралы жаңадан әзірленген Ережемен келісу болып табылады [4].

Көптеген сарапшылардың пікірінше, кәсіптік мектептердің алдын-ала оқу жоспарларын қайта қарау және өндірісте кәсіптік оқытуды ұйымдастыру туралы жаңа ереже құру кәсіптік мектептердегі оқытушылардың әр түрлі деңгейлерін және соның салдарынан білікті жұмысшылардың кәсіби дайындығының әр түрлі сапасын көрсетті.

Жаңадан қайта қаралған нормативтік құжаттарда қызметкерлерді оқытудың

маңызды міндеттерінің бірі әлеуметтік біліктілікті беру, сондай-ақ өндірістік процесті өз бетінше жоспарлау, енгізу және мониторингтеу үшін білім алушылардың біліктілігін арттыру болып табылады. Қазіргі уақытта кәсіптік білім беруді ұйымдастыру ережелері мен бағдарлы оқу жоспарларын біріктіру мәселесі дуальді оқыту кәсіптік білім беру жүйесінде өзекті болып табылады [5].

Әдіснама. Осылайша, сапалы кәсіптік білім беру үшін оқытушыға (шеберге) кәсіптік-техникалық оқу орындарына арналған бейімдеу бағдарламаларын білу және сәйкесінше кәсіптік-техникалық оқу орындарының оқытушыларының кәсіпорында кәсіптік білім беруді ұйымдастыру туралы ережелерді білуі қажет. Содан кейін олардың арасында өзара ақпарат алмасу болады, нәтижесінде болашақ мамандарды даярлау тиімділігі артады.

Нәтижелер мен пікірталас. Ал, Қазақстанның кәсіптік білім беру жүйесінде тиісті пән бойынша оқытудың мазмұнын айқындайтын негізгі мемлекеттік құжат оқу жоспары болып табылады. Ол кәсіптік білім берудің міндеттерін ескере отырып жасалған. Оқу жоспары экономиканың қызметкерлерді кәсіби даярлауға қойылатын заманауи талаптарын көрсететін оқу жоспары мен біліктілік сипаттамаларына негізделген. Біліктілік сипаттамасы Бірыңғай тарифтік-біліктілік анықтамалықтарына (БТБА) сәйкес жасалады және белгілі бір мамандық пен біліктілік қызметкерінің базалық білімдерінің, дағдылары мен дағдыларының тізбесін қамтиды [6, б. 115].

Дуальді жүйенің құқықтық мәртебесі, қаржыландыруы және құқықтық бақылауы бойынша мектептегі білім мен жұмыс орнындағы Кәсіптік оқыту арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Оқытудағы басым рөл оқу кәсіпорнына тиесілі болады, яғни Кәсіптік оқыту кәсіптік практикамен тікелей байланысты және кәсіпорынның барлық инновациялық технологиялық өзгерістері уақытында ескеріліп, кәсіптік оқытуға тез бейімделеді.

Дуальді жүйе бойынша кәсіптік мектеп

қосымша функцияларды қамтиды. «Кәсіби дайындықты ұйымдастыру туралы ережені әзірлеу және жариялау кезінде ол кеңесші ретінде дауыс беруге құқылы болады» [7, б. 9].

Сонымен бірге емтихан комиссиясының құрамына кәсіптік мектептің кем дегенде бір оқытушысы кіруі керек. Кәсіптік білім беру мектебі оқытушысының комиссияға міндетті түрде қатысуы «кәсіптік білім туралы «Заңға сәйкес» қорытынды емтихан оқушылардың барлық оқу курсы үшін қажетті теориялық және практикалық білім мен оқу материалдарын меңгеру дәрежесін көрсетуге арналған «деп түсіндіріледі (кәсіптік білім туралы заң&35, 36).

Кәсіпорында кәсіптік білім беруді құқықтық бақылауды «құзыретті орган» жүзеге асырады. Бұл, мысалы, өнеркәсіптік, қолөнер, сауда, адвокаттық, Медициналық және қоғамдық-құқықтық корпорациялар, сондай-ақ басқа палаталар.

«Құзыретті органдардың» міндеттеріне заңнамалық актілер негізінде өңірде кеңес беру, мониторинг жүргізу, кәсіптік білім беруді ілгерілету кіреді [7, б. 32].

Дуальді жүйеде мектептегі білім беруді Құқықтық бақылау Мәдениет және білім министрліктеріне және тиісті федералды жер бағыну органдарына жүктелген. Жергілікті деңгейде кәсіптік білім беру бойынша тұрақты жер комиссиялары бар. Олар жергілікті үкіметке кәсіби дайындық мәселесі бойынша кеңес береді. Комиссия жұмыс берушілердің, кәсіподақтардың және жергілікті министрліктердің өкілдерінен тұрады. Дуальді жүйе бойынша кәсіптік мектептер федералды Штаттардың мектеп заңдарына бағынады[8].

Осылайша, кәсіпорын мен кәсіптік мектептің қосымша қызметі неміс кәсіптік білім беру теориясы мен практикасында бұрыннан келе жатқан дәстүрге ие. Бүгінгі таңда соңғы екі онжылдықта қабылданған дәстүрлі кәсіптік білім беру практикасының теориялық және құрылымдық пәніне деген қарқынды ұмтылысты «дуальді жүйе» тұжырымдамасымен бүгінгі күнде анық және оңай емес. Бұған неміс білім беру

жүйесі үшін құзыреттерді мемлекеттік, жер ұйымдары, кәсіпкерлер, олардың өзін-өзі басқару органдары, сондай-ақ жұмыс берушілер мен жалдамалы жұмысшылар арасында бөлудің жасырын нысандары кіреді [9].

Сонымен, Біз Қазақстан мен Германияның кәсіптік білім беру жүйесінде педагогикалық процесті ұйымдастырудың әдістерін, құралдары мен нысандарын қарастыруды шештік.

Германия мен Қазақстанның ғылыми-педагогикалық әдебиеттерінде оқыту мен тәрбиелеу әдістерінің әр түрлі жіктелуі бар.

Біздің еліміздегі педагогика бойынша мамандандырылған әдебиеттерде әдістердің ең көп таралған классификациясы әлі күнге дейін мазмұнды оның көздеріне беру болып табылады. Бұл ауызша, практикалық, визуалды әдістер. Жеке құрылымға (сананы, мінез-құлықты, сезімді қалыптастыру әдістері), өнімділік деңгейіне негізделген әдістердің жіктелуі бар, мысалы, түсіндірме-иллюстрациялық (баяндау, көрсету және т.б.), репродуктивті (дәріс, демонстрация, жаттығу), проблемалық әдіс (әңгіме, проблемалық жағдай және т. б.), ішінара іздеу әдісі (дау, бақылау, өзіндік жұмыс), зерттеу әдісі (жобалау, зерттеу модельдеу және т.б.) [10].

Германиядағы кәсіптік оқыту тәжірибесінде «үш қадам» әдісі бұрыннан қолданылған-көрсету, қабылдау, оқыту әдістеріне сүйене отырып, бүгінде жұмысшылардың жеке практикалық дағдыларын өте жоғары деңгейге шығаруға болады. Алайда, өндірістің қазіргі деңгейінде «көр, қайтала, жаттық» қағидаты бойынша оқыту әдісі өзектілігін жоғалтты [11].

Қазіргі заманғы өндіріс пен қызмет көрсету саласына жаңа ақпараттық-коммуникациялық жабдықты енгізу, кәсіби дағдыларды, кәсіптің ерекше қабілеттерін талап ететін кіріктірілген компьютерлік технологиялардың алуан түрлілігін ескере отырып, біліктілікті арттыру процесінде «базалық біліктілікті» игеру қажет болды.

«Негізгі біліктілік» - бұл кәсіптік маңызды қасиеттер және кәсіптік мінез-құлықтың жеке

түрлері, олар мамандықтардың кең спектріне жатады және өндіріс технологиясының өзгеруімен маңыздылығын жоғалтпайды.

Арнайы біліктілікпен қатар, қазіргі жұмысшыны жаңа өндірістік жағдайларға бейімдеу үшін негізгі біліктілік қажет. А. Шелтен негізгі біліктіліктің өте пайдалы екенін атап көрсетеді және технологиялық процестерді жоспарлауға бейімділікті, тәуелсіз шешім қабылдаудың шығармашылық және болжамдық қабілетін, сондай-ақ коммуникативті қабілеттерді атайды. Кәсіптік білім беруде базалық біліктілікті дамыту тұжырымдамасын әзірлей отырып, А. Шелтен оларды келесі кіші топтарға бөледі:

– базалық материалдық білім мен кең ауқымды іс-әрекеттерге арналған дағдылар. Бұған өлшеу техникасы, еңбекті қорғау, машина жасау, технологиялық жоспарлау, технологиялық диагностика, техникалық құжаттаманы оқу және т. б. салалардағы кәсіби және практикалық біліктілік, сондай-ақ кәсіби қызметтің кез келген түріне қажетті жалпы білім мен дағдылар: сөйлеу мәдениетін, шет тілдерін білу, жалпы техникалық және экономикалық білім кіреді:

– танымдық қабілет. Бұл өз бетінше ойлау және үйрену қабілеті, мәселелерді шеше білу, шығармашылық қабілеттер, білім мен дағдыларды кәсіби қызметтің бір түрінен екіншісіне ауыстыру қабілеті және т. б.;

– жеке қасиеттер немесе жеке қабілеттер: шынайылық, сенімділік, жұмыста сапаға ұмтылу, адалдық, жауапкершілік, өзіне деген сенімділік, сынға төтеп беру қабілеті, нақты жетістіктер мен жұмыстағы табысқа бағытталған;

– әлеуметтік қабілеттер (топтық мінез-құлыққа бағытталған қабілеттер). Оларға өзара әрекеттесуге дайындық, қарым-қатынас дағдылары, төзімділік, дәлдік және т.б. [12].

Кәсіптік білім берудегі негізгі біліктілікті игеру үшін неміс ғалымдары өндірісте және мектептегі кәсіптік оқытуда кеңінен қолданылатын жаңа әдістерді әзірледі. Өндірісте дәстүрлі әдістер мен дағдыларды қалыптастырудың төрт сатылы әдісі бар:

- дайындық кезеңі - оқу ортасын құру;
- демонстрациялық кезең-еңбек қызметінің тұжырымдамасын қалыптастыру;
- өндірістік жұмыстарды алдын ала орындау;
- жаттығулар мен дағдыларды үйрету.

Ең тиімді әдіс – базалық біліктілікті қалыптастыру үшін оқытудың дербестігін ынталандыратын өндірістік оқыту. Бұл мәтінді жобалау әдісіне сәйкес бағыттау тәсілі. Мәтінге бағытталған әдіс білімді тиімді игеруге, іс-әрекеттерді өз бетінше жоспарлау қабілетін дамытуға және мәселені өз бетінше шешуге бағытталған. Бұл басқару әдісінің мәні мәселені өздігінен шешумен аяқталады:

- ақпараттық кезең - « не істеу керек?»;
- жоспарлау – « бұған қалай жетуге болады?»;
- шешім қабылдау – «іске асыру жолын, әдістерін анықтау»;
- жүзеге асыру – «енгізу»;
- бақылау – «тапсырмалар дұрыс орындалды ма»;
- бағалау – «келесі жолы жақсырақ болу үшін не істеу керек?».

Жетекші мәтін әдісінің ерекшелігі-кәсіби ойлауды және кәсіби маңызды әрекеттерді орындау тәсілдерін жоспарлау дамыту. Өндірістік оқытуда жетекші мәтін әдісін қолдану шебер-оқытушының кәсіби қызметін айтарлықтай өзгертеді. Ол тәлімгерден, нұсқаушыдан кеңесшіге айналды, ол қажет болған жағдайда студенттердің кәсіби қызметін бақылайды және реттейді. Бұл әдіс «мәтін бойынша жеке оқытуды өзін-өзі реттеуге» бағытталғандықтан, ол өндірістік оқыту шеберіне білім деңгейі төмен студенттерге көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік береді [13, 202 б.].

Кәсіптік оқытуда негізгі біліктілікті қалыптастыруда жобалау әдісі басты рөл атқарады. Бұл әдіс «дербес мақсат қоюды, жоспарлауды, іске асыруды және өндірістік қызметті бағалауды қамтитын практикалық идея» ретінде түсіндіріледі. Бұл әдістің ерекшелігі-студенттер тобымен күрделі тақырыпты өз бетінше құрастыру. Олар өз бетінше мақсат қояды, жоспар

құрады, оларды іс жүзінде жүзеге асырады, түпкілікті өнімнің сапасын бағалайды және бақылайды. Өндіріс шебері сонымен қатар консультативтік функцияны орындайды, оның міндеті студенттерді өз бетінше жоспарлауға, оқу және өндірістік міндеттерді орындауға ынталандыру болып табылады.

Негізгі біліктілікті қалыптастырудың заманауи өндірістік оқыту әдістерінің негізінде А.Шелтен (1987), Борретти (1988), Мудерс, синер (1989) ұсынған оқытудың өзін-өзі реттеу тұжырымдамасы жатыр. Оқытуда осы әдістерді қолдану студенттерге кәсіби мінез-құлық түрін өз бетінше таңдауға мүмкіндік береді. «Тәрбиешіден арнайы дағдыларды қалыптастыру бойынша нұсқаушы кеңесші болады», ол студенттердің алдында емес, олардың артында тұрады [14].

А. Шелтен мектепте кәсіби дайындық үшін негізгі біліктілікті қалыптастыру әдістерін келесідей жіктеуді ұсынды:

- пәнаралық байланыстарды енгізу (Шелтен, 1986). Онда мамандандырылған теория, арнайы математика, арнайы сызу, мамандық бойынша практикалық сабақтар сияқты пәндердің тақырыптық бірлестігі туралы айтылады. Мысалы, мұндай интеграцияланған сабақ үшін белгілі бір тақырыптық жоспар, мысалы, мамандандырылған теория, арнайы математика, арнайы сурет және т. б.;

- стратегиялық оқыту әдісі (Мецгер, 1989). Бұл әдіс өзін-өзі оқытудың дамуына ықпал етеді. Сабақта оқушыларға қадамдық тапсырмалар беріледі (ақпарат алу және өңдеу, қиын жағдайды шешу, қолайлы климат құру және т.б.). Студент өзінің оқу іс-әрекетін және оны басқару үшін дербестігін білу үшін Кәсіби бағытталған тақырыптарды оқиды;

- оқытудағы жүйелік ойлауды дамыту әдісі (емен, 1989). Бұл әдісті қолдану барысында біз жан-жақты зерттеу пәнінің белгілі бір аспектілері арасындағы байланыстар мен өзара әрекеттесулерді орнату мәселесі туралы айтамыз. Мысалы, жүйелік ойлау әдісін қолдана отырып, сіз студенттермен қалдықтарды жинауға арналған экономика мәселелерін талдай аласыз. Проблема (тым көп қалдықтар) және мақсат (Қалдықтарды

кәдеге жарату) қалыптасқаннан кейін оларды іске асыру бойынша шаралар әзірленеді (қалдықтарды сұрыптау және бөлек пайдалану), әрекеттердің нақты реттілігі анықталады, оң және теріс әсерлер анықталады. Соңында, қазіргі уақытта елде бар қалдықтарды жинау жүйесін қалай қарастыру керектігін шешеді;

– проблемалық-дамытушылық әдіс (Фукс, 1974; Абли, 1989). Бұл әдіс проблемаға бағытталған әдіске ұқсас. Бұл студентке кез келген проблемалық жағдайды өз бетінше бақылауға және оны шешуге белсенді қатысуға мүмкіндік береді;

– конструктивистік оқыту әдісі (Bonz, 1989) техникалық дизайн әдісіне ұқсас. Студент проблемаға тап болады (құрылғыдағы ақауларды жоюдың техникалық тапсырмасы). Мәселені анықтағаннан кейін оны шешудің техникалық дұрыс шешімін табу керек. Бұл әдіс жоғарыда аталған мәселелерді шешудің өзіндік әдісі болып табылады. Студенттер бұл мәселені өз бетінше шешудің жолдарын іздейді және оны өзіңіз шешудің жолдарын табады. Кәсіптік мектептегі мұғалім оқушылардың іс-әрекетін бақыламайды, тек оларға қажетті көмек көрсетеді;

– алдағы практикалық іс-шараларды жоспарлауға арналған рөлдік (имитациялық) ойындар (Kaiser, 1976; Lehmann, 1977). Бұл әдіс әртүрлі, көбінесе оның қатысушыларының мүдделері және ойынның соңында немесе ойын барысында қандай да бір шешім қабылдау қажеттілігі бар күрделі рөлдік ойындар. Мысалы, топта сіз рөлдік ойынды келесі жоспар бойынша өткізе аласыз: шағын кәсіпорындағы кеңес сайлауы. Рөлдік ойындар студенттердің қарым-қатынас дағдылары, төзімділік, ынтымақтастыққа дайындық, дербес ойлау және т.б. сияқты маңызды негізгі дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Рөлдік ойындарды өткізуге, алдын-ала нәтижелерді болжауға және тиісті қорытынды жасауға мүмкіндік беретін кәсіптік мектептің оқытушысынан алдын-ала әдістемелік дайындық қажет;

– ситуациялық әдіс бойынша тәжірибеге бағытталған эксперименттік сабақ (Шелтен, 1988) мамандықтар теориясы және мамандықтар практикасы сияқты пәндер

арасында аралық орынды алады. Бұл әдіс іс-әрекеттегі техникалық мүмкіндіктердің қалыптасуына ықпал етеді. Қиын жағдайда мамандық теориясы туралы алған білім осы мамандық бойынша практикалық дағдылармен үйлеседі. Бұл әдіс авторының айтуынша, А. Шелтен, Тәжірибелік оқыту тәжірибеге бағытталған когнитивті салада негізгі біліктілікті қалыптастыруда тиімді (өз бетінше ойлау және үйрену қабілеті, аналитикалық ойлау қабілеті, білімді бір саладан екінші салаға ауыстыру мүмкіндігі). Студенттерге командада жұмыс істеуді талап ететін жағдайлар ұсынылады (әлеуметтік қабілеттер), нәтижесінде әр студенттің жеке қабілеттері дамиды (дәлдік, сенімділік, жұмыста сапаға деген ұмтылыс, хабардарлық және т. б.);

– жобалау әдісі (Фрей, 1984). Жобалық әдіс өнеркәсіптік және мектептегі кәсіптік білім берудегі негізгі біліктіліктерді игеруде үлкен мүмкіндіктерге ие болады. Оның ерекшелігі-оқытушы консультациялық функцияны бір уақытта орындау барысында студенттер тобымен күрделі тақырыпты дербес құрастырады [15]

Сондай-ақ, неміс мамандары арасында кәсіптік білім берудегі танымал факт-шикізат жеткіліксіз елдегі жұмысшылардың кәсіби біліктілігі неміс кәсіпорындарының әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Технологияның құрылымына келетін болсақ, ол бүгінгі күнге дейін ең икемді модульдік немесе блоктық құрылым ретінде танылады. Әрбір оқу модулі студенттің белгілі бір жұмыс дағдысы бар екенін көрсететін белгілі бір Модульдер жиынтығы түріндегі арнайы оқыту технологиясы болып табылады.

Арнайы мысал ретінде біз Маннесман Рексроттың гидравликалық, пневматикалық, электрлік және электронды оқыту үйелерін кәсіби практикалық оқытуға арналған автоматтандырылған жабдықта келтіре аламыз. Бұған теориялық модельдеу, көбейту бағдарламалары, анықтамалықтар және теориялық басшылыққа арналған арнайы әдебиеттер кіреді. Мұндай жүйелер саланың барлық деңгейлерінде мамандар даярлауға мүмкіндік береді.

Оқыту жүйесі студенттердің қызметін, мысалы, пропорционалды және серво-техникалық салаға енгізілген сандық өлшеу әдістерімен, сондай-ақ ақауларды бақылау құралдарымен және т.б. байланысты кеңейтуге болатындай етіп құрылған.

Қазақстанның кәсіптік білім беру жүйесінде оқытудың неғұрлым тиімді әдістері мен технологияларын іздеу (мәтінге бағдарлау әдісі, жобалау әдісі және т.б.) кез келген мамандық үшін қажетті негізгі құзыреттерді қалыптастыруға бағытталған. Қазақстандық білім беру контекстінде дуалды жүйенің тәжірибесін пайдалану терең түсінуді, салыстырмалы талдауды талап етеді, өйткені оны пайдалану қазіргі заманғы кәсіптік-техникалық оқу орындарының қызмет құрылымының өзгеруіне әкеледі.

Кәсіптік білім беру жүйесіндегі педагогикалық процестің келесі құрамдас бөлігі педагогикалық құралдар болып табылады.

Қазақстанда ұзақ уақыт бойы оқытудың дәстүрлі әдістері ауызша құралға негізделді, бірақ ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуына, өндірісті компьютерлендіруге, сондай-ақ кәсіптік мектептер мен университеттердің техникалық жарақтандырылуына байланысты артып келеді.

Қазақстанның басқа университеттерімен салыстырғанда кәсіптік-техникалық колледждерді компьютерлік техникамен, жоғары сапалы жабдықтармен және бағдарламалық қамтамасыз етумен қамтамасыз ету мысал бола алады. Қазақстанның ғылыми зерттеулерінде педагогикалық құралдар алты пәндік топқа (объектілерге) бөлінеді:

- құрал-жабдықтары;
- оқу және зертханалық жабдықтар;
- оқу және өндірістік жабдықтар;
- дидактикалық техника;
- оқу және көрнекі құралдар:

– ұйымдастырушылық-педагогикалық білім беру құралдары (Оқу-бағдарламалық құжаттар, оқу жоспарлары, бағдарламалар-біз, емтихан жоспарлары және т.б.) [16].

Неміс педагогикалық әдебиетінде оқу құралдары олардың білімін, дағдыларын,

біліктілігін, жұмысы мен мотивациясын көрсетуге байланысты функцияларына сәйкес бөлінеді.

Демонстрациялық құралдардың көмегімен оқытуда визуализация қажет. Мысалы, кәсіптік мектептердегі сабақтар өндірістік процесте қолданылатын Жұмыс құралдары мен заттарды көрсетеді. Кәсіптік мектептерде бұрын теориялық тұрғыдан негізделген іс-қимыл принциптерін қолдана отырып елестетуге болатын арнайы әдістер болады.

Оқу процесінің ең маңызды тасымалдаушылары жұмыс құралдары. Оларға баспа құралдары (оқу бағдарламасы, оқулық, анықтамалық және т.б.), сондай-ақ техникалық Жұмыс құралдары (эксперименттік оқытуда қолданылатын эксперименттік құрылғы және т. б.) жатады.

Мотивациялық құралдардың міндеті - студенттердің қызығушылығын ояту. Мысалы, «жолдағы қауіптер» тақырыбын бастамас бұрын, студенттерге тақырып бойынша әрі қарай жұмыс істеуге тиісті жағдай жасайтын теледидарлық фильмді (мотивациялық құрал ретінде) көрсетуге болады, сонымен қатар фильм жұмыс құралы болады, өйткені ол тақырып бойынша ақпарат береді.

Қазіргі жүйедегі дуальді білім беру және өндірістік ортаның өзіндік ерекшеліктері педагогикалық процесті ұйымдастырудың және жүргізудің әртүрлі тәсілдерінде де көрінеді. Кәсіпорында кәсіптік даярлау оқу орындарында: жұмыс орнында, оқу цехында және өндірісішілік оқытуда жүзеге асырылады. Кәсіптік мектепте оқыту сыныптарда, яғни аудиторияларда жүзеге асырылады. Бұған кәсіптік мектептің демонстрациялық залында, зертханасында немесе шеберхана-сында оқыту кіреді.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, кәсіптік білім берудегі дуальді оқыту негіздері кәсіптік білім туралы заңмен және кәсіби стандартқа сәйкес мемлекеттік білім беру стандарты негізінде әзірленген болашақ маманның нормативтік оқу-әдістемелік құжаттарымен, өндірістегі кәсіптік білім беруді ұйымдастыру ережелерімен, функцияларымен, әдістерімен, педагогикалық құралдарымен, оқыту

нысандарымен қамтылатынын және өзара ұйымдар» субъект-субъектілік қатынастар, іс-қимылға негізделетінін анықтаймыз, нақты келісілген, бекітілген шешімдер, «білім беру мекемесі-өндіріс-үйлестіруші қаулылыраға негізделетінін айқындаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

[1] «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 Қаулысы

[2] Aitenova E.A., Smanova A.A., Akzholova A.T., Turalbayeva A.T., Zhanil K., Madalieva Zh.K., Abdigapbarova U.M.«Construction of dual system of preparation of engineering-pedagogical personnelathigher»education in stitute//ASTRAS al vensis. – 2019.–Vol.7, №13.– P.345-359

[3] TillmannK.J. Die Schulent wicklun ginder BRD undder Blick auf die Reform diskussionin derDD//Vergleichende Padagogik.– Berlin,2021. – №2.– P.114.

[4] Abdigapbarova U.M., Baysultanova S.Ch., SmanovaA.A. Polylingual specialists training and dualeducation asways to createva ried training conditions in the republic of Kazakhstan. European science and Technology // Materialsof the XI international research andpractice conference.– Germany; Munich, 2018. – S. 55-70.

[5] Abdigapbarova U. Smanova A. Dual vocational education in Germany and Kazakhstan. 2022. Monograph-115P.

[6] Сманова А.А. Кәсіби білім беру жүйесіндегі дуальді оқытудың дамуы (Германия және Қазақстан тәжірибесі): 6D010300: док. PhD. ... дис. – Алматы, 2019. – 77 б.

[7] Schelten A. Technischer Wandel und Berufabildung // Padagogische Rundschau. – 2020. – №2. – S. 187-199.

[8] Melenen J. Vergleichende Padagogik. – Berlin, 2021. – №2. – P. 145

[9] Әбдіғаббарова Ұ.М., Айтенова Э.А. Білім беру жүйесіндегі дуальді оқытудың мәселелері.«Бәсекеге қабілетті жоғары педагогикалық білім беруді қалыптастырудың әдіснамасы мен практикасы»атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. – Алматы, 2018. – Б. 114-117.

[10] Алшынбаева Ж.Е. Дуальды оқытуды іске асыруға кәсіптік білім беру педагогтарын даярлау: док. филос. PhD ... дис.– Шымкент, 2018. – 137 б.

[11] Фокус: Ежедневный журнал. – ФРГ; Мюнхен, 2020-2021, май-июнь. – С.25-28.

[12] Gelmer N., Gelmer R. Hochschulwesen in Deutschland // Bildung und Wissenschaft. – 2021. – № 2-3. – S. 15-19.

[13] Reetz L., Reitmann G. Schlüssel qualifikationen: Dokumentation des Simposums in Hamburg.- Hamburg: Feldhaus, 2021. – 202 p.

[14] Мировые образовательные технологии: Основные тенденции, проблемы адаптации и эффективность // Материалы республиканской научно-методической конференции. – Алматы, 2021. – 346 с.

[15] Вульфсон Б.Л., Малькова З.А. Сравнительная педагогика. Программа и материалы спецкурса. – М., 2020. – С. 35-39.

[16] Таубаева Ш.Т. Педагогикалық зерттеулердің әдіснамасы мен әдістері: оқу құралы. – Алматы: «Қазақ университеті», 2020. – 360 б.

References

[1] «Bilimdiult» sapaly bilim beru» ulttyr zhobasyn bekitutur aly Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2021 zhylygy 12 kazandagy №726 Kaulusy.

[2] Aitenova E.A., Smanova A.A., Akzholova A.T., Turalbayeva A.T., ZhanilK., Madalieva Zh.K., Abdigapbarova U.M.«Construction of dual system of preparation of engineering-pedagogical personnel at higher» education in stitute//ASTRASalvensis. –2019. –Vol.7, №13. –R.345-359

[3] Tillmann K.J. Die Schulent wicklun ginder BRD und der Blickaufdie Reform diskussionin derDD // Verglei chende Padagogik.–Berlin,2021. –№2.– P.114.

- [4] Abdigapbarova U.M., Baysultanova S.Ch., Smanova A.A. Polylinguals specialists training and dual education as ways to create a varied training conditions in the republic of Kazakhstan. European science and Technology // Materials of the XI international research and practice conference.– Germany; Munich, 2018. – S. 55-70.
- [5] Abdigapbarova U. Smanova A. Dual vocational education in Germany and Kazakhstan. 2022. Monograph-115P.
- [6] Smanova A.A. Kasibi bilim beru zhujesindegi dual'di okytudyn damuy (Germaniyazhane Kazakstan tazhiribesi): 6D010300: dok. PhD. dis.–Almaty, 2019.– 77 b.
- [7] Schelten A. Technischer Wandel und Berufsbildung // Padagogische Rundschau. –2020. – №2. – S. 187-199.
- [8] Melenen J. Vergleichende Padagogik.– Berlin, 2021.–№2.–R.145
- [9] Äbdığapbarova Ū.M., Aitenova E.A. Bilim beru jüiesindegi duäldi oqytudyn mäseleleri. «Bäsekege qabiletti joğary pedagogikalıq bilim berudi qalyptastyrudyn ädisnamasy men praktikasy» atty halyqaralyq ğylymi-täjiribelik konferensiasynyn materialdary // Abai atyndağy Qazaq ũlttyq pedagogikalıq universiteti. – Almaty, 2018. – B. 114-117.
- [10] Alşynbaeva J.E. Duäldy oqytudy iske asyruğa käsıptik bilim beru pedagogtaryn daiarlaw: dok. filos. PhD ... dis.– Şymkent, 2018. – 137 b.
- [11] Fokus: Ezhednevnyj zhurnal.–FRG; Myunhen, 2020-2021, maj-iyun'. – S.25-28.
- [12] Gelmer N., Gelmer R. Hochschulwesen in Deutschland // Bildung und Wissenschaft.–2021. –№2-3. – S. 15-19.
- [13] Reetz L., Reitmann G. Schlüsselqualifikationen: Dokumentation des Simposiums in Hamburg.- Hamburg: Feldhaus, 2021.– 202 r.
- [14] Mirovye obrazovatel'nye tekhnologii: Osnovnye tendencii, problemy adaptacii i effektivnost' // Materialy respublikanskojnaučno-metodicheskoy konferencii.–Almaty, 2021. –346 s.
- [15] Vul'fson B.L., Mal'kova Z.A. Sravnitel'naya pedagogika. Programma i materialy speckursa.– M., 2020.–S. 35-39.
- [16] Taubaeva Sh.T. Pedagogikalıyq zertteulerdin adisnamasy men adisteri: oku kuraly. –Almaty: «Kazak universiteti», 2020.– 360 b.

Дидактическое обоснование дуального обучения в Германии и Казахстане

А.Т.Ақжолова¹, А.А.Сманова², Б.Т.Сурабалдиева,² Э.А.Айтенова¹
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан),
¹*Таразский региональный университет им.М.Х. Дулати*
(г. Тараз, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается внедрение элементов дуального обучения в процесс профессиональной подготовки будущих учителей. Здесь изложено дидактическое обоснование дуального обучения в Германии и Казахстане. В нем, в нормативных документах о регулировании профессионального образования в Германии, в основном выделены три вида Положения об организации профессионального образования, проанализирована учебная программа основного государственного документа, определяющего содержание обучения по соответствующей дисциплине в системе профессионального образования Казахстана.

Также рассмотрены методы, средства и формы организации педагогического процесса в системе профессионального образования Казахстана и Германии. Подводя итоги, следует отметить, что закон О профессиональном образовании и нормативные учебно-методические документы будущего специалиста, составляемые на основе государственного образовательного стандарта в соответствии с профессиональным стандартом, содержат устав, правила организации профессионального образования на производстве, функции, методы, педагогические средства, формы обучения и определяют порядок взаимодействия учебное заведение-производственно-координационные организации», субъект-субъектного отношений, четко согласованных между собой, утвержденных решений, принятых постановлений.

Ключевые слова: дуальное обучение, профессиональная подготовка, квалифицированные кадры, социальное партнерство, будущий специалист, практика, учебный план, работодатель, педагогические средства, студент, учебное заведение.

Didactic justification of dual education in germany and kazakhstan

A. Akzholova¹, A. Smanova,²B.Surabaldiyeva,²E. Aitenova¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai
(Almaty, Kazakhstan),*

*² M. Kh. Dulaty Taraz Regional University
(Taraz c., Kazakhstan)*

Abstract

The article discusses the introduction of elements of dual education in the process of professional training of future teachers. The didactic justification of dual education in Germany and Kazakhstan is presented here. In it, in the regulatory documents on the regulation of vocational education in Germany, three types of Provisions on the organization of vocational education are mainly identified, the curriculum of the main state document defining the content of training in the relevant discipline in the system of vocational education in Kazakhstan is analyzed.

Methods, means and forms of organization of the pedagogical process in the system of vocational education in Kazakhstan and Germany are also considered. Summing up, it should be noted that the law on vocational education and the normative educational and methodological documents of the future specialist, compiled on the basis of the state educational standard in accordance with the professional standard, contain the charter, rules for the organization of vocational education at work, functions, methods, pedagogical means, forms of training and determine the order of interaction” educational institution-production-coordination organizations”, subject-subject relations, clearly coordinated among themselves, approved decisions, adopted resolutions.

Keywords: dual education, professional training, qualified personnel, social partnership, future specialist, practice, curriculum, employer, pedagogical means, student, educational institution.

Редакцияга 17.10.2022. қабылданды.

МРНТИ 18.07.28

DOI 10.51889/7016.2022.55.61.026

*М.Е. ЖАНГУЖИНОВА¹, А. ЕРБОЛ¹, Р.Б. АШИНОВ¹,
А.Ж. ТАЛГАТБЕКОВА², А.Ж. АБЕКОВА²*

*¹ Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
(Алматы, Казахстан),*

² Алматинский Технологический Университет (Алматы, Казахстан)

АРХЕТИПЫ СИМВОЛОВ НОМАДОВ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСКОГО КОСТЮМА)

Аннотация

Актуальность темы статьи обусловлена необходимостью теоретического обоснования архетипов номадов на примере казахского костюма через инструменты аналитической психологии (теории архетипов). Целью исследования является интерпретация национальных духовных ценностей в сценическом казахском костюме на основе аксиологического анализа архетипов символов номадической культуры. Методы исследования – обзорно-культурологические, гносеологические, аксиологические, научно-теоретические, структурно-семиотические, герменевтические, кросс-культурный анализ, аналитической

психологии (теория архетипов), искусствоведческие, семантические, сценографические, проектно-художественные. Инструменты исследования – методика преподавания образовательных программ Искусства в вузах, психолого-педагогические основы теории архетипов, междисциплинарность, сценический казахский костюм. Результатами исследования является интерпретация национальных духовных ценностей и теоретическое обоснование научно-педагогических аспектов для методики преподавания костюма при подготовке бакалавров искусства. На основе проведенного теоретико-методологического исследования были сделаны выводы, что модернизация методики подготовки бакалавров искусства возможна с учетом парадигм Государственных программ: Стратегия «Казакстан – 2050», Закона «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия, 2019».

Ключевые слова: архетипы, казахский костюм, сценический костюм, символы, орнамент.

Введение. Актуальность исследования обусловлена необходимостью трансляции духовно-идеологических ценностей через архетипы номадов на примере казахского национального костюма в современном сценическом казахском костюме. Научная значимость исследования заключается в научно-педагогическом структурировании методических аспектов подготовки бакалавров искусства. Целью исследования является интерпретация национальных духовных ценностей в сценическом казахском костюме на основе аксиологического анализа символов номадической культуры.

Основная часть. Исследование теоретико-методологических основ подготовки бакалавров искусства опирается на направления культурной и образовательной политики Республики Казахстан на основе Государственной программы Стратегия «Казакстан – 2050» и Закона «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия, 2019» [1,2].

Для проведения исследования были выявлены научно-теоретические основы исследования:

Архетипы номадической культуры: Акылбек С.Ш., Байгунаков Д.С., Байпаков К.М., Бексеитов Г.Т., Габитов Т., Дашковский П.К., Ибадуллаева З., Ноғайбаева Д., Терновая Г.А.

Аксиологический анализ символов: Нуржасарова М.А., Калымбетова А. Ж., Рустемова А. О. Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G.

Литературный обзор. Исследование теоретико-методологических основ по архетипам казахского костюма опирается на работы ученых:

Архетипы культуры и мировоззрение кочевников Казахстана, Южной Сибири, Центральной Азии в исторической ретроспективе: Акылбек С.Ш., Байгунаков Д.С., Байпаков К.М., Бексеитов Г.Т., Габитов Т., Дашковский П.К., Макуров Ю.С., Сабитов Ж.М., Терновая Г.А.

Аксиологический анализ символов, семиотический и семантический анализ мировых артефактов номадической культуры: Нуржасарова М.А., Калымбетова А. Ж., Рустемова А. О. Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G.

Символизм в казахском костюме через призму истории, культурологии, эстетики, этнографии: Габитов Т., Ноғайбаева Д., Ибадуллаева З.

Психолого-педагогические основы методик преподавания художественных принципов символов костюма: Абилкалამова К.К., Жангужинава, М. Е., Ербол А., Лунга И.В., Almond K., Debackere D., Evans E., Fossheim I., Kasiyan., Pantouvaki S., Suurla S.

Методы. Исследование символов древнего кочевого мировоззрения берет начало в парадигме «исторического материализма», в которой проведение аксиологического анализа отражает опредмечивание потребностей людей в символы, визуальную трансляцию знаков. Символы в древнем кочевом мировоззрении отражали «уменьшенную модель мира», в пуристических визуальных формах номады фиксировали систему символов-кодов в понимании мироздания.

По мнению историографических исследователей, можно выделить четыре периода в развитии мировоззренческого направления в номадологии с XIX по XXI века — от то-

темизма, магии, культа предков до религиозных конфессий. Источниковый фонд по исследованию символов древнего кочевого мировоззрения опирается в основном на погребально-поминальные комплексы, а также на письменные источники оседлых народов, в соседствующих регионах, либо осуществлявших мирное или военное взаимодействие с кочевниками.

Исследование наследия кочевой культуры обогатилось за счет обнаружения и прочтения наследия оседлых народов: китайских, арабских, персидских, византийских, греческих памятников письменности, а также дешифровки тюркских рунических надписей. Зарождение раннесредневекового искусства номадов, базирующегося на символах древнего кочевого мировоззрения, берет начало в скифском шаманизме и тотемической природе. На основе письменных, этнографических и фольклорных источников по современным тюркоязычным народам, исследователи обнаружили доказательства шаманской основы мировоззрения древних тюрков, казахов, кыргызов, уйгуров, кимаков, кыпчаков и других народов.

Дальнейшее исследование средневековых религиозных традиций тюркоязычных кочевников выявили религиозные влияния манихейства, буддизма и несторианства. Наглядные образцы символизма в древнем кочевом мировоззрении отражены в тюркских мемориальных комплексах, включающих изваяния, балбалы, оградки или «храмы». На основании исследованных этнографических материалов ученые используют этноархеологический метод в семантических интерпретациях при разработке концепций ранних форм религии и мифологического мышления номадов.

При изучении ранних форм религии тюркоязычных племен средневековья и традиционных народов, сформировавших проблему религиозного синкретизма, были определены параллели между религиозно-мифологическими представлениями. Историографы экстраполировали о распространении элементов традиционных верований и мировых религий у части тюркоязычных кочевников.

Исследование символов древнего кочевого мировоззрения эволюционировало в структурно-семиотическую парадигму на основе диверсификации источниковой базы. Основанием альянса религиозно-мифологических систем номадов явилось единство в языковом (ираноязычность) и культурном (скифская триада) в отношении кочевых народов. Религиозные представления и обряды номадов обогатились индоевропейскими и индоиранскими аналогиями.

Аксиологический анализ древнего кочевого мировоззрения обозначил наиболее важные методологические направления в работах исследователей: цивилизационное, структурно-семиотическое, мир-системное, социально-антропологическое, герменевтическое, кросс-культурный анализ, концепция традиционных обществ, неозволюционизм, многолинейные теории аналитической психологии (теория архетипов).

На современном этапе исследования символов древнего кочевого мировоззрения актуальны направления на выявление устойчивых комплексов (концептов) в мировоззрении кочевников. Основаниями для мировоззренческих констант от эпохи поздней древности до этнографической современности являются концепты ряда, лошади и другие. Символы-константы обусловлены не столько генетической преемственностью кочевых народов, сколько физико-географической средой обитания, хозяйственно-культурным типом, образом жизни и менталитетом.

В современных исследованиях мировоззрения номадов актуализируется инновационный подход, изучающий архетипы в искусстве, через призму «аналитической психологии». По мнению археологов, этнографов, историографов номадической культуры характерны архетипы: «архетип самоности», «архетип героя», «архетип мирового дерева», «архетип мирового столба», «архетип мировой горы», «дорога». При исследовании материальных свидетельств было определено, задача архетипов заключается в создании «модели универсума», посредством чего должен осуществляться трансцендент-

ный переход душевной субстанции человека в потусторонний мир. Номадические архетипы адекватны «космограмме», отражающие мировоззрение кочевников на принципах религии, архитектуры и искусства. Универсальная психологическая система позволяет объединить макро- и микро-космос и гармонизирует воедино ритмы человека и Вселенной. В аналитической психологии архетипы рассматриваются с точки зрения регуляции центра личности для воплощения цельности и гармонии.

Проведение аксиологического анализа архетипов номадической культуры является основой для исследования визуальных приоритетов в казахском костюме. Изучение символов древнего кочевого мировоззрения позволит интерпретировать национальные духовные ценности и выявить художественные особенности кочевой культуры для применения в методиках преподавания казахского костюма.

Результаты. *Архетипы номадической культуры.* Понятие «архетип» широко распространено в современной инновационной науке – «аналитической психологии». По определению исследователей в области анализа коллективного бессознательного, через построение «архетипов», люди реализуют в своем поведении универсальные модели восприятия (Акылбек С.Ш., Байгунаков Д.С., Байпаков К.М., Бексеитов Г.Т., Габитов Т., Дашковский П.К., Терновая Г.А.).

Структурирование эмоциональной, когнитивной и поведенческой реакции человека в форму психического мышления через действия в образы обусловлено предрасполагающими факторами, под влиянием объектов или событий, конкретных ситуаций. В конструировании архетипов неосознанные представления людей формируют архетипические атрибуты характеристик, выраженные в визуальных символах. По мнению исследователей в области аналитической психологии, архетип сам непосредственно никогда не может достичь сознания, но только опосредовано, с помощью символов (Almond K., Debackere D., Evans E., Fossheim I., Kasiyan., Pantouvaki S., Surla S.). К при-

меру, Бога нельзя видеть, Бог – это страх Божеский, человеческая психика не выдержит встречи с ним. Широкое распространение архетипичного символизма встречается в культуре в виде символов, используемых в искусстве, живописи, архелогоии, этнографии, литературе и религии.

Согласно теоретической системе в области аналитической психологии Юнга [1], базовыми универсальными архетипами для всех людей являются – Персона, Анима и Анимус, Тень и Самость.

Таким образом, при обосновании архетипов, объектом науки аналитической психологии является исследование человека в процессе психических трансформаций, а предметом служат личностные психические трансформации.

Наряду с исследованиями в аналитической психологии, склоняющимися к первооснове архетипов в архаике, изучение историко-культурологической ретроспекции позволяет частично реконструировать космо-социо-антропогенез номадов. При обзорно-теоретическом анализе истории и культуры древнего кочевого мировоззрения мнения многих исследователей сходятся на космогонической природе происхождения архетипов номадов (Акылбек С.Ш., Байгунаков Д.С., Байпаков К.М., Бексеитов Г.Т., Габитов Т., Дашковский П.К., Терновая Г.А.).

«Архе» (греч.) – термин, произошедший в Досократической раннегреческой философии, означающий «происхождение», «станция» или «принцип» мира. В философии Досократиков, тайна космической материи объяснялась редуktивными явления природы. По мнению Гераклита *panta rhei* (все находится в состоянии потока), что означает – вечно преобразующаяся природа обобщается аксиомой [4,5,6,7,8,9].

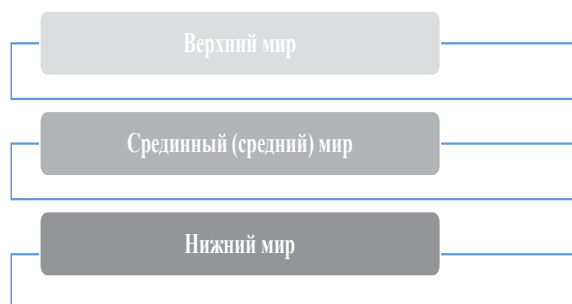
Исследования «архетипов» в «традиционной космогонии» ссылаются на теории о происхождении вселенной и влиянии божественного начала на все процессы в мире. Существует много различных концепций об архетипах, берущих свое начало в «традиционной космогонии». Однако плюрализм мнений авторов определяет многообразие

траекторий научных исследований (психология, археология, этнографией, искусство, маркетинг и другие) [3,7,8,10,11]. В данном исследовании стратегия изучения «архетипов» в «традиционной космогонии» обусловлена рамками древнего номадического мировоззрения и художественными особенностями кочевой культуры, формирующим визуальные приоритеты в казахском костюме (Абишева О., Дербисова М., Жангужина, М. Е., Ербол А.).

Согласно космогоническим представлениям номадов при исследовании мифологических источников, в основе формирования архетипов мировоззрения номадов заложены представления о «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания», состоявшей из верхнего, срединного (среднего) и нижнего миров (см. схему 1.).

Схема 1.

Вертикальная космогоническая модель трехмерности мироздания

Ученые в областях этнографии и костюмологии склоняются к теории об универсализации «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» при исследовании, анализе и оценке всех образцов этнической и национальной одежды, в том числе и в казахской национальной одежде [9,12]. Таким образом, символы в костюме древних кочевников отражали концептуальные цели, задачи и функции «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания». Через символы в образцах этнической и национальной одежды отражались архетипы кочевой культуры:

Верхний мир – символы, связанные с небом, Космосом, высокими мыслеформами, сверхчеловеческой областью, божественным началом, бесконечностью, верхом, потомками, будущим [4,5,6,7,8].

Срединный (средний) мир – символы, отражающие мир на Земле, человеческий мир, плодородие, зарождение новой жизни, где человек это главная центральная сила мира, золотая середина, живущее поколение, настоящее [8,9].

Нижний мир – символы, связанные с подземным миром мертвых предков, потусторонним миром после смерти, предками, прошлым [4,5,6].

Наиболее наглядно архетипический символизм представлен в образцах одежды Золотого человека, найденного при археологических раскопках в Казахстане, датируемый эпохой саков-кочевников [4,5,6]. Примечательно, что архетипический символизм древних кочевников Казахстана, Южной Сибири, Центральной Азии лег в основу дефиниций архетипов казахского костюма [8,9].

Исследование «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» в архетипах номадической культуры позволило определить основные направления в подходах в выборе визуальных приоритетов в казахском костюме. Следует отметить, что по наличию «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания» можно судить по материальным доказательствам из археологических источников.

Исследователями было выявлено, что «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания» способствовала определению сторон света, направлений в пространстве, состояния суток, времен года, стихий. Несмотря на то, что «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания» для идентификации символов костюма древнего кочевого мировоззрения играет меньшую роль, не стоит преуменьшать её значение. Критерии понятий «Горизонтальной космогонической модели четырехмерности мироздания» в костюме номадов ориентируют исследователей на выявление характеристик костюма больше, чем на очевидные материальные символы [4,5,6].

Учеными-номадистами были выявлены универсальные виды архетипов древнего мировоззрения кочевников в рамках исследования символов в кочевнической культуре – «архетип самости», «архетип героя», «архетип мирового дерева», «архетип мирового столба», «архетип мировой горы» (лестницы), «дорога» [4,5,6,8,9].

Аксиологический анализ символов. Символы в номадической культуре визуально транслируют мировоззренческие константы, закодированные в знаках архетипы. На основе аксиологических установок этноса через символы древнего кочевого мировоззрения прочитывается парадигма архетипов Горизонтальной космогонической модели четырехмерности мироздания и Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания. Архетипы номадической культуры являются проводником для определения семантики и генезиса символов этносов, населявших определенные территории.

Целью применения символов в культурно-художественной традиции является определение признака этнодифференции, создающим общую картину о народах, их месте проживания, мировоззрениях, духовных ценностях, традициях, культуре, статусной иерархии, гендерной принадлежности, религиозных воззрениях, обычаях и так далее [7,8,9,10].

Задача использования символов в древнем кочевом мировоззрении заключалась в передаче и трансляции информации, осуществлении ритуальных и защитных функций, дифференциации по половозрастной, статусной, гендерной принадлежности [5,8]. Виды символов различают двух видов:

Конденсационные – (*лат.* condense «накоплять, уплотнять, сгущать») символы, которые участвуют в религиозных и политических эмоциональных отношениях и обозначениях, их значение гораздо больше, чем их обозначение [6,7,11].

Референциальные – (*англ.* reference — справка, сноска) привязанные, свойственные, характерные символы, характеризующиеся эмоциональной нейтральностью и логической обоснованностью, наиболее общеприняты, и благодаря своей рациональности именно в большинстве случаев образуют все современные знаковые системы культуры [10,13,15,16,17,18].

Mendoza-Collazos, J.C., & Sonesson, G. в своих работах определяет символ как социально-культурный знак, имеющий в своей основе идею, содержание, которое можно постичь лишь интуитивно и которое не может быть адекватно выражено вербальным способом [13]. Однако, необходимо дифференцировать понятия «символ» и «знак», поскольку они имеют разные определения и проявления. Ниже в схеме 2 будут рассмотрены значения двух понятий.

Схема 2. Символы и знаки

Задача использования знака – обеспечить понимание, трансляцию культурного опыта с помощью всевозможных языков культуры или знаковых систем, считают Ноғайбаева Д., Ибадуллаева З.:

- Художественных образов (Жангужина, М. Е., Ербол А., Лунга И.В.);
- Традиций (Нуржасарова М.А., Калымбетова А. Ж., Рустемова А. О.);
- Ритуалов, обрядов, церемоний (Ноғайбаева Д., Ибадуллаева З.);
- Фольклора (Нуржасарова М. А., Калымбетова А. Ж., Рустемова А. О.);
- Языка (Байгунаков Д.С., Бексеитов Г.Т.);
- Письменных текстов и т.д. (Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G.).

Ниже в таблице 1 будут рассмотрены универсальные виды знаков.

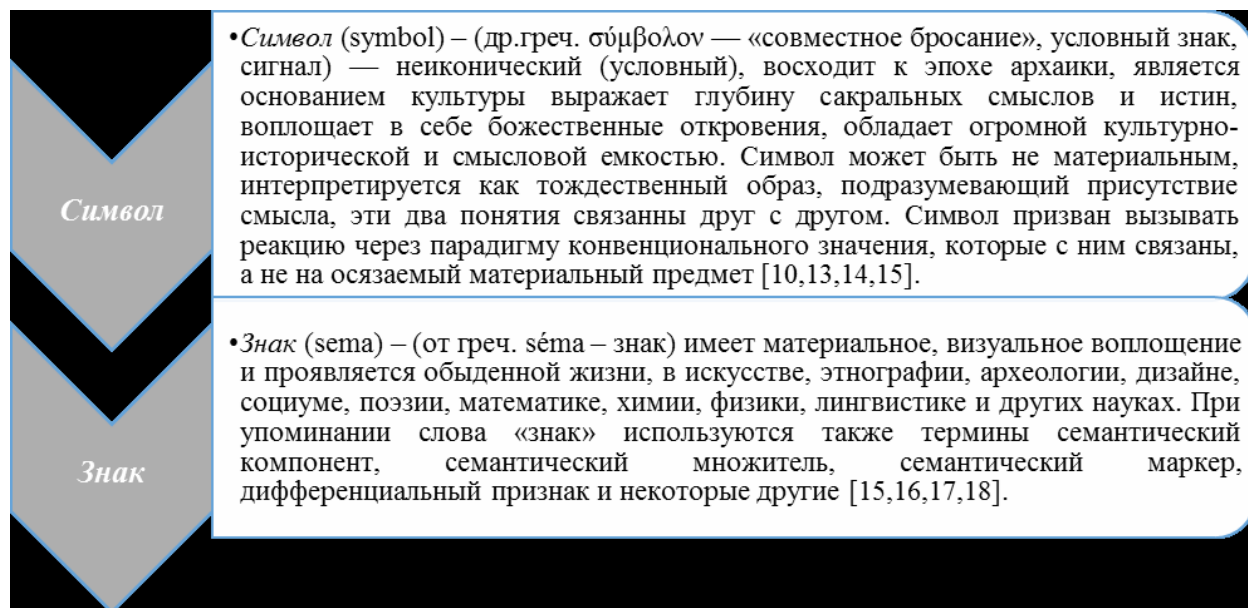

Таблица 1.

Виды знаков		
1	Знаки – обозначения	<ul style="list-style-type: none"> • Знаки – признаки (например, симптомы, приметы); • Знаки – копии (репродукции, аналоги, как несуществующие в реальности – симуляторы; • Знаковое поведение (эпатаж, имитация и т.д.);
2	Знаки – модели	вторичная предметность с новыми свойствами и новым смыслом
3	Знаки – символы	передача непрямого смысла

Изучение генезиса и семантики знаков в рамках номадической культуры позволяет судить о первых признаках глобального мировоззрения в визуальной трансляции на территориях обитания кочевников на основе универсальных символов мифологического сознания древних людей.

Наряду с универсальными геометрическими знаками-символами, которые часто встречаются в трудах по археологии и искусству номадов, более специфическое значение имеют анимистические и тотемные темы.

Исследователи анимистических и тотемных символов номадической культуры, считают, что генезис тотемизма заключается в психологии родового быта (Нуржасарова М.А., Калымбетова А. Ж., Рустемова А. О., Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G.). Последователи теории тотемизма идентифицируют влияние психологии первобытного человека на его мировоззрение. С точки зрения древних людей вся каждый вид растений или животных, каждый класс одно-

родных явлений представляет собой сознательный родовой союз. Заключая кровный союз между человеческим родом и тотемным классом, древние номады становились со-родичами, укрепляя культ и союз с тотемом. На различных стадиях обрядовых, культовых религиозных ритуалов вырабатывается культ индивида, который превращается в антропоморфное существо, тотемный культ расширяется в политотемный. В ритуальной религиозной практике тотемное животное превращается в жертвоприношение индивидуальному божеству.

Другой подход обнаруживается в дефинициях символов анимистического генезиса (Акылбек С.Ш., Байгунаков Д.С., Байпаков К.М., Бексеитов Г.Т., Габитов Т., Дашковский П.К., Ибадуллаева З., Ноғайбаева Д., Терновая Г.А.), в котором прослеживается дальнейшее развитие анимистических представлений в мировоззрении высококультурных народов, в одушевленности всей природы и взаимосвязи души и религии. Ритуальные

процессы спиритуализации у древних номадов позволили дифференцировать живую и неживую природу, нематериальную душу и материальную мёртвую плоть, вследствие чего, сформировалось представление о нематериальности души. На основании анимистических представлений номадов сформировались теории об астральных существах, об абсолютной идее, мировой душе, жизненном порыве и другие.

В анимистическом ритуальном символизме, души и духи представляются то аморфными, то фитоморфными, то зооморфными, то антропоморфными существами, однако они всегда наделяются сознанием, волей и другими человеческими свойствами [4,6,9].

Ниже в схеме 3 представлены определения двум видам символов-знакам: анимистическим и тотемическим.

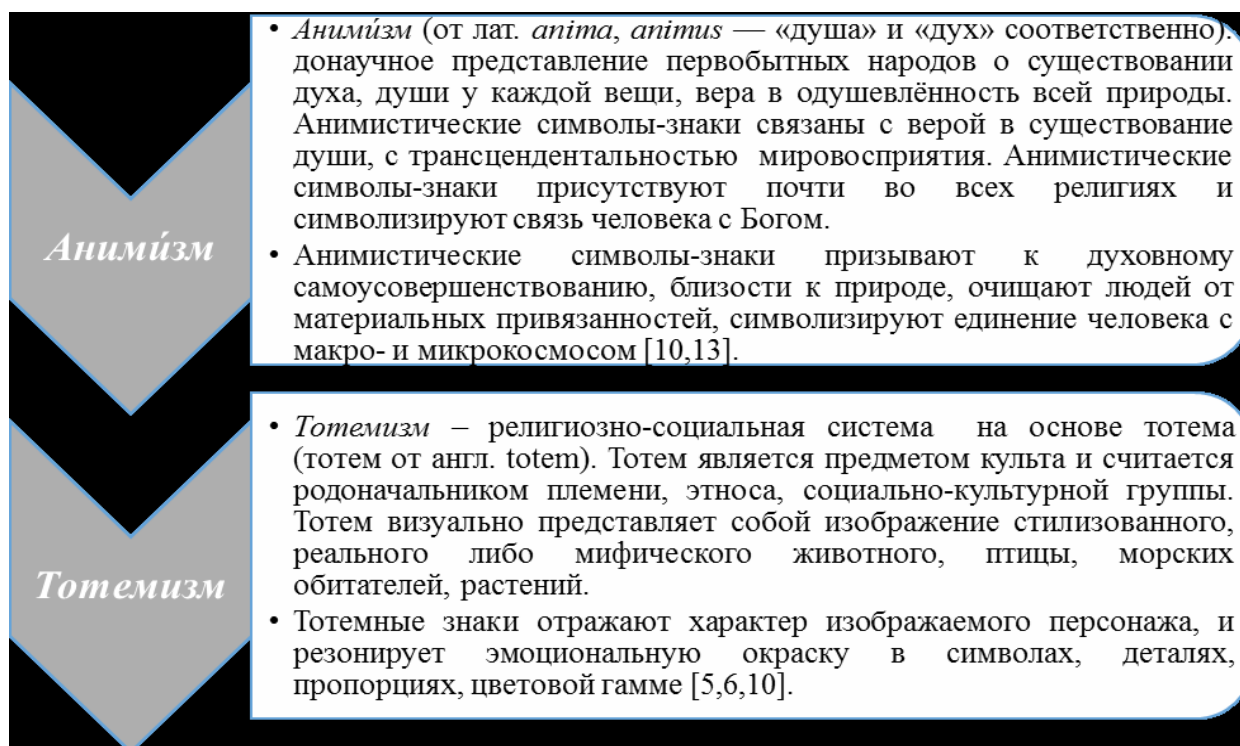

Схема 3. Анимистические и тотемические символы-знаки

Таким образом, в культуре кочевников анимистические и тотемные символы отражали концепции мира и выполняли дифференцирующую (символическую, знаковую) и коммуникативную функцию для народов, находящихся в одной и той же системе мировосприятия. Примером номадической метакатегории взаимосвязи религии, астрономии, календарных систем, астрологии и эзотерики выступают культуры народов Ближнего Востока, Передней Азии, Мезоамерики и других очагов древних цивилизаций.

Заключение. В результате проведенного исследования было выявлено, что архетипы символов номадов (на примере казахского костюма) синтезированы вследствие

синкретичного мировоззрения кочевников Казахстана, Южной Сибири, Центральной Азии, Ближнего Востока, Передней Азии, Мезоамерики. В основе формирования архетипов мировоззрения номадов заложены представления о «Вертикальной космогонической модели трехмерности мироздания», состоявшей из верхнего, срединного (среднего) и нижнего миров. Между тем, «Горизонтальная космогоническая модель четырехмерности мироздания» способствовала определению сторон света, направлений в пространстве, состояния суток, времен года, стихий. Учеными-номадистами были выявлены универсальные виды архетипов древнего мировоззрения кочевников в рамках исследования символов в кочевнической

культуре – «архетип самости», «архетип героя», «архетип мирового дерева», «архетип мирового столба», «архетип мировой горы» (лестницы), «дорога». Виды символов дифференцируются на два типа: конденсационные и референциальные. Идентифицированы и классифицированы определения, различия и задачи понятий «символ» и «знак». Аксио-

логический анализ способствовал определению дефиниций символов анимистического и тотемного генезиса. Идентификация архетипов символов номадов является основой для интерпретации архетипов и семантики казахского костюма для модернизации методики преподавания программ искусства.

Список использованных источников

[1] Стратегия «Казакстан – 2050». (15.02.2018 № 636). [Электронный ресурс]: https://www.akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs

[2] Закон Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия. (от 26 декабря 2019 года № 288-VI). [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000288>

[3] Юнг К.Г. Архетипы и коллективное бессознательное. АСТ. 2019.5-52. ISBN: 978-5-17-108753-1

[4] Байгунаков Д.С., Бексеитов Г.Т. Палеолитические памятники и естествознание Каратауского региона: исследования, методы и результаты. Материалы международной научно-практической конференции «Методы и методология естествознания в полевых археологических исследованиях». 18 сентября 2019 г. – Алматы: Казахский университет, 2019. 11-15.

[5] Байпаков К.М., Акылбек С.Ш., Терновая Г.А. к вопросу о религиозной жизни города Кулан в VIII-IX вв. (по материалам исследований цитадели в 2017г.). Народы и религии Евразии. Барнаул: Издательство Алтайского Университета. 2019. №2(19). 9-36. ISBN: 2542-2332.

[6] Дашковский П.К. Исследование кургана раннего этапа пазырыкской культуры на могильнике Ханкаринский дол в Северо-Западном Алтае: хронология и атрибуция артефактов. Археология, этнография и антология Евразии. 2020. №1(48).

[7] Макуров Ю.С., Сабитов Ж.М. Родовая принадлежность казахов степной зоны Челябинской области в середине XX – начале XXI в., по результатам исследования мусульманских кладбищ (предварительное сообщение). В сборнике: Расулевские чтения: Ислам в истории и современной жизни России. Материалы I Международной IX Всероссийской научно-практической конференции. Челябинск. 2020. 84-86. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44506207>

[8] Ноғайбаева Д., Ибадуллаева З. Қазак туыстық антропологиясын әлемдік ғылыммен интеграциялау мәселесі. ҚазҰУ хабаршысы. Тарих сериясы. №4(103). 2021 122130. <https://bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/1123>

[9] Габитов Т. Время батыров и архетипы казахской культуры. Культурология: Учебник для студентов вузов и колледжей. Алматы: Лантар Трейд. 2019. 402. ISBN 9965-770-75-1.

[10] Kasiyan. Art, art education, creative industry: Critique of commodification and fetishism of art aesthetics in Indonesia. Cogent Arts & Humanities. Taylor & Francis. 2019. 6(1). <https://doi.org/10.1080/23311983.2019.1586065> <https://doi.org/10.37693/pjos.2020.9.22012>

[11] Жангужинова, М. Е., Сабитова А.М., Абилкалова К.К. Модернизация компетентностного подхода при подготовке специалистов по костюму в высшем образовании Казахстана. Технология текстильной промышленности. Известия высших учебных заведений. Ивановский Государственный Политехнический Университет. 2019. 6(384). 264–269. ISSN: 0021–3497[Электронный ресурс]: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56178164200> (дата обращения: 23.01.2022).

[12] Нуржасарова М. А., Калымбетова А. Ж., Рустемова А. О. Разработка национального свадебного костюма для девушки на основе традиционного костюма. Молодой ученый. 2018. № 19 (205). 425-429. — URL: <https://moluch.ru/archive/205/49902/> (дата обращения: 28.05.2022).

[13] Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G. Revisiting the life of things: A cognitive semiotic study of the agency of artefacts in Amazonia. Public Journal of Semiotics. 2021. 9(2), 30–52.

[14] Жангужина М.Е., Ербол А., Лунга И.В. Инновационные методики подготовки сценографов в контексте креативной индустрии. Педагогика и психология. 2022. 1(50), 114-124. [Электронный ресурс]: <https://doi.org/10.51889/2022-1.2077-6861.09>. (дата обращения: 23.05.2022).

[15] Pantouvaki, S., Fossheim, I., Suurla, S. Thinking with costume and material: a critical approach to (new) costume ecologies. Theatre and Performance Design. 2021. 7(3-4), 199-219. ISSN: 2332-2578. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57204844395> (дата обращения: 23.01.2022).

[16] Almond K., Evans E. (2022). A Regional Study of Women's Emotional Attachments to the Consumption and Making of Ordinary Clothing, Drawing on Archives in Leeds, West Yorkshire, 1939-1979. Edinburgh: University Press. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0219

[17] Debackere D. (Un)constructed, Reconstructed and Deconstructed Again. An Examination of the Context, Reconstruction and Display. Costume. Edinburgh: University Press. 2022. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0217

[18] Абишева О., Дербисова М., Танабаева А., Карбозова А. Взаимосвязь визуальных искусств с другими дисциплинами. Педагогика и психология. 2022. 49(4). 241-48. [Электронный ресурс]: <https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.24>. (дата обращения: 23.01.2022).

References

[1] Strategiya «Kazakstan – 2050». (15.02.2018 № 636). [Elektronnyy resurs]: https://www.akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs

[2] Zakon Ob okhrane i ispol'zovanii ob'yektov istoriko-kul'turnogo naslediya. (ot 26 dekabrya 2019 goda № 288-VI). [Elektronnyy resurs]: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000288>

[3] Yung K.G. Arkhetipy i kollektivnoye bessoznatel'noye. AST. 2019.5-52. ISBN: 978-5-17-108753-1

[4] Baygunakov D.S., Bekseitov G.T. Paleoliticheskiye pamyatniki i yestestvoznaniye Karatauskogo regiona: issledovaniya, metody i rezul'taty. Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Metody i metodologiya yestestvoznaniya v polevykh arkhologicheskikh issledovaniyakh». 18 sentyabrya 2019 g. Almaty: Kazakhskiy universitet. 2019. 11-15.

[5] Baypakov K.M., Akylbek S.SH., Ternovaya G.A. k voprosu o religioznoy zhizni goroda Kulan v VIII-IX vv. (po materialam issledovaniy tsitadeli v 2017g.). Narody i religii Yevrazii. Barnaul: Izdatel'stvo Altayskogo Universiteta. 2019. №2(19). 9-36. ISBN: 2542-2332.

[6] Dashkovskiy P.K. Issledovaniye kurgana rannego etapa pazyrykskoy kul'tury na mogil'nike Khankarinskoy dol v Severo-Zapadnom Altaye: khronologiya i atributsiya artefaktov. Arkheologiya, etnografiya i antologiya Yevrazii. 2020. №1(48).

[7] Makurov YU.S., Sabitov ZH.M. Rodovaya prinadlezhnost' kazakhov stepnoy zony Chelyabinskoy oblasti v seredine XX – nachale XXI v., po rezul'tatam issledovaniya musul'manskikh kladbishch (predvaritel'noye soobshcheniye). V sbornike: Rasulevskiy chteniya: Islam v istorii i sovremennoy zhizni Rossii. Materialy I Mezhdunarodnoy IX Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. Chelyabinsk. 2020. 84-86. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44506207>

[8] Noğaybaeva D., İbadwllaeva Z. Qazaq twistiq antropologiyasin älemdik ғılımмен integraciyalaw мәselesi. QazUW xabarşısı. Tarix seriyası. №4(103). 2021 122130. <https://bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/1123>

[9] Gabitov T. Vremya geroyev i arkhetipov kazakhskoy kul'tury. Kul'turologiya: Uchebnik dlya studentov universitetov i kolledzhey. Almaty: Lantar Treyd. 2019. 402. ISBN 9965-770-75-1.

[10] Kasiyan. Art, art education, creative industry: Critique of commodification and fetishism of art aesthetics in Indonesia. Cogent Arts & Humanities. Taylor & Francis. 2019. 6(1). [HTTPS://DOI.ORG/10.1080/23311983.2019.1586065](https://doi.org/10.1080/23311983.2019.1586065)

[11] Zhanguzhinova M.Ye., Sabitova A.M., Abil'kalamova K.K. Modernizatsiya kompetentnostnogo podkhoda v podgotovke spetsialistov po kostyumu v vysshey shkole Kazakhstana. Tekhnologiya tekstil'noy promyshlennosti. Novosti vysshikh uchebnykh zavedeniy. Ivanovskiy gosudarstvennyy politekhnicheskii universitet. 2019. 6 (384). 264-269. ISSN: 0021-3497 [Elektronnyy resurs]: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56178164200> (data podachi zayavki: 23.01.2022).

[12] Nurzhasarova M. A., Kalymbetova A. Zh., Rustemova A. O. Razrabotka natsional'nogo svadebnogo kostyuma dlya devushki na osnove traditsionnogo kostyuma. Molodoy uchenyy. 2018. № 19 (205). 425-429. — URL: <https://moluch.ru/archive/205/49902/> (data obrashcheniya: 28.05.2022).

[13] Mendoza-Collazos, J. C., & Sonesson, G. Revisiting the life of things: A cognitive semiotic study of the agency of artefacts in Amazonia. Public Journal of Semiotics. 2021. 9(2), 30–52. <https://doi.org/10.37693/pjos.2020.9.22012>

[14] Zhanguzhinova M.Ye., Yerbol A., Lunga I.V. Innovatsionnyye metody podgotovki stsenografov v kontekste tvorcheskoy industrii. Pedagogika i psikhologiya. 2022. 1 (50), 114-124. [Elektronnyy resurs]: <https://doi.org/10.51889/2022-1.2077-6861.09>. (data obrashcheniya: 23.05.2022).

[15] Pantouvaki, S., Fossheim, I., Suurla, S. Thinking with costume and material: a critical approach to (new) costume ecologies. Theatre and Performance Design. 2021. 7(3–4), 199–219. ISSN: 2332-2578. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57204844395> (дата обращения: 23.01.2022).

[16] Almond K., Evans E. (2022). A Regional Study of Women's Emotional Attachments to the Consumption and Making of Ordinary Clothing, Drawing on Archives in Leeds, West Yorkshire, 1939–1979. Edinburgh: University Press. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0219

[17] Debackere D. (Un)constructed, Reconstructed and Deconstructed Again. An Examination of the Context, Reconstruction and Display. Costume. Edinburgh: University Press. 2022. 56(1). DOI: 10.3366/cost.2022.0217

[18] Abisheva O., Derbisova M., Tanabayeva A., Karbozova A. Vzaimodeystviye izobrazitel'nogo iskusstva s drugimi distsiplinami. Pedagogika i psikhologiya. 2022. 49 (4). 241-48. [Elektronnyy resurs]: <https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.24>. (data obrashcheniya: 23.01.2022).

Көшпендер рәміздердің архетиптері (қазақ костюмінің мысалы бойынша)

М.Е. Жангужинова¹, А.Ербол²,

Р.Б.Ашинов¹, А.Ж.Талгатбекова², А.Ж.Абекова²

¹Т.Жүргенов Қазақ ұлттық өнер академиясы

(Алматы, Қазақстан),

²Алматы технологиялық университеті

(Алматы, Қазақстан)

Андатпа

Мақала тақырыбының өзектілігі аналитикалық психология құралдары арқылы (архетиптер теориясы) қазақ киім үлгісінде көшпенділер архетиптерін теориялық негіздеу қажеттілігінен туындады. Зерттеудің мақсаты көшпелілер мәдениетінің рәміздерінің архетиптерін аксиологиялық талдау негізінде сахналық қазақ киіміндегі ұлттық рухани құндылықтарды түсіндіру. Зерттеу әдістері – сауалнамалық-мәдениеттану, гносеологиялық, аксиологиялық, ғылыми-теориялық, құрылымдық-семиотикалық, герменевтикалық, мәдениетаралық талдау, аналитикалық психология (архетиптер теориясы), өнертану, семантикалық, сценографиялық, жобалық және көркемдік. Зерттеу құралдары – жоғары оқу орындарындағы Өнер білім беру бағдарламаларын оқыту әдістемесі, архетиптер теориясының психологиялық-педагогикалық негіздері, пәнаралық, сахналық қазақ костюмі. Зерттеудің нәтижесі ұлттық рухани құндылықтарды түсіндіру және өнер бакалаврларын дайындауда киім үлгісін оқыту әдістемесінің ғылыми-педагогикалық аспектілерін теориялық тұрғыдан негіздеу болып табылады. Теориялық және әдістемелік зерттеу негізінде «Қазақстан – 2050» Стратегиясы, «Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы» Заңы Мемлекеттік бағдарламалардың парадигмаларын ескере отырып, өнер бакалаврларын даярлау әдістемесін жаңғыртуға болады деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: архетиптер, қазақ костюмі, сахналық киім, рәміздер, ою-өрнек.

Archetypes of nomad symbols (by the example of the kazakh costume)

M. Ye. Zhanguzhinova¹, A. Erbol¹, R. Ashinov¹, A. Talgatbekova², A. Abekova²

¹*T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan),*

²*Almaty Technological University
(Almaty, Kazakhstan)*

Annotation

The relevance of the topic of the article is due to the need for a theoretical justification of the archetypes of nomads on the example of the Kazakh costume through the tools of analytical psychology (theory of archetypes). The aim of the study is the interpretation of national spiritual values in the stage Kazakh costume based on an axiological analysis of the archetypes of symbols of nomadic culture. Research methods – survey-culturological, epistemological, axiological, scientific-theoretical, structural-semiotic, hermeneutic, cross-cultural analysis, analytical psychology (the theory of archetypes), art criticism, semantic, scenographic, design and artistic. Research tools – teaching methods of educational programs of Art in universities, psychological and pedagogical foundations of the theory of archetypes, interdisciplinarity, stage Kazakh costume. The results of the study are the interpretation of national spiritual values and the theoretical substantiation of scientific and pedagogical aspects for the methodology of teaching costume in the preparation of bachelors of art. Based on the theoretical and methodological study, it was concluded that the modernization of the methodology for preparing bachelors of art is possible, taking into account the paradigms of the State programs: the Strategy “Kazakhstan - 2050”, the Law “On the protection and use of objects of historical and cultural heritage, 2019”.

Key words: archetypes, Kazakh costume, stage costume, symbols, ornament.

Поступила в редакцию 24.05.2022.

Г.Н. МЫРЗАТАЕВА¹, *, Н.Ш. АЛМЕТОВ¹

¹ Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова

(Шымкент, Казахстан),

e-mail*: gulmira_ukgu@mail.ru, e-mail: n_almetov@mail.ru

ВЛИЯНИЕ АКАДЕМИЧЕСКОГО ЭССЕ НА РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация

Данное исследование направлено на изучение влияния академического эссе на развитие и оценивание критического мышления студентов – будущих учителей иностранного языка. Академическое эссе рассматривается как эффективное средство развития навыков критического письма у студентов. Отмечается, что студенты испытывают значительные затруднения в написании академического письма, проявляя слабые навыки критического письма. В исследовании эта проблема решается с использованием комплекса методов и стратегий педагогического воздействия на процессы развития навыков критического письма: задания по Коттреллу, задания для чтения «оценивание логики текста» по методу Р. Пола и Л. Элдер, обсуждение отзывов на книги и статьи, приема «brainwriting». При этом учитывается тесная взаимосвязь навыков чтения с навыками письма. Для оценивания критического мышления студентов был применен адаптированный Иллинойский Эссе-тест критического мышления разработанный М. Финкен и Р. Эннисом. Результаты исследования показали положительное влияние академического эссе на развитие навыков критического письма у студентов, позволили предложить выводы и рекомендации, касающиеся развития критического мышления профессионально-педагогической направленности у будущих учителей иностранного языка.

Ключевые слова: академическое эссе, аргументативное эссе, критическое мышление, критическое письмо, методы развития критического мышления, оценивание критического мышления.

Введение. Современные тренды развития образования диктуют необходимость владения студентами формами аргументативной письменной коммуникации, в частности написания академического эссе. Академическое эссе, как один из видов академического письма, наиболее удобен для развития и оценивания предметного критического мышления студентов в процессе обучения в вузе. Как известно, работодатели предъявляют высокие требования к выпускникам вузов, одним из которых является развитое критическое мышление. Деятельность по развитию критического мышления способствуют “достижению Целей Устойчивого Развития в высшем образовании”. [1] В этой связи мы солидарны с Халыковой Г.З., что необходимо внедрять методы развития критического мышления в образовательный процесс подготовки педагогов [2].

Студентам важно понимать, что представляет собой академическое эссе, что “это текст, в котором вы обосновываете тот или иной тезис, как правило полемического характера.” [3]

Академическое письмо, в отличие от сочинения, имеет четко выраженную строгую структуру. Данная структура включает в себя: 1. Введение, в котором формулируется тезис; 2. Основная часть, состоящая из нескольких абзацев, доказывающих тезис; 3. Заключение.

Преподавателю с самого начала важно определить тематику эссе, подходящую для аргументативного эссе в рамках изучаемого курса, которое может отражать разные взгляды авторов и исследователей на определенную проблему. Например, студентам - будущим учителям английского языка в ка-

честве эссе была представлена тематика «Is online learning future of education?» (Онлайн обучение - будущее образования?). При этом студенты должны написать эссе, ограниченное в объеме (1-2 страницы) “структурно и содержательно законченное рассуждение автора по предложенной проблеме с высказыванием авторских идей” [4]

Вместе с тем, академическое эссе преследует несколько обучающих задач:

- оценить уровень понимания студентами чтения;
- развивать аналитические навыки;
- научиться выражать оценочные комментарии, которые дают справедливые и обоснованные суждения. Вместе с тем, как отмечает отечественный автор Оразбаева Ф.Ш., академическое письмо направляет студентов вести независимый поиск [5].

С 2021/2022 учебного года в общеобразовательных школах внедрен курс «Основы критического мышления». Критическое мышление выступает критерием оценивания при поступлении в вузы для выпускников школ. Обновленное содержание образования в школе предполагает развитие критического мышления учащихся, использование метода эссе для развития академических знаний и аналитических навыков школьников. Но реальная педагогическая практика еще раз убеждает нас в недостаточности принимаемых организационных педагогических мер для развития критического мышления учащихся. Проведенный нами опрос показал, что преобладающая часть учителей не имеют достаточный уровень подготовленности в аспекте развития критического мышления учащихся. А использование метода эссе учителями-практиками имеет узкий, утилитарный характер. Поэтому выпускники школ проявляют слабый уровень развития критического мышления при поступлении в вузы, или в процессе обучения в высших учебных заведениях, тем более, когда вопросы касаются развития навыков академического письма.

Между тем, практика показывает, что в отечественных вузах лишь в последние годы уделяется внимание целенаправленному

развитию критического мышления, важным средством которого, как отмечалось выше, является академическое эссе. В образовательных программах магистратуры внедрен курс «Академическое письмо». На бакалавриате задача развития критического мышления через академическое письмо решается на эпизодическом уровне, и не имеет системный характер. Это касается и студентов образовательных программ социально-гуманитарного и педагогического профиля. В статье мы исходим из того, что новые требования к развитию критического мышления в школе обуславливают соответствующий уровень подготовки и профессионально-педагогической компетентности учителей иностранного языка. В данном контексте нами предпринята попытка разработки подходов и методов к использованию академического эссе для развития и оценивания критического мышления студентов образовательных программ и специальностей педагогического профиля, на примере подготовки учителей иностранного языка.

Основная часть. Наш многолетний опыт педагогической работы в вузе и наблюдения показывают, что написание качественного аргументативного эссе зачастую вызывает определенные трудности у студентов. Как показывают некоторые эмпирические исследования в этой области обнаружена корреляция зависимости между навыками критического мышления и написанием аргументативного эссе [6, 7], а эффективность эссе связана с применением определенных паттернов критического мышления [8] либо мета-когнитивных стратегий [9].

Отсутствие необходимого уровня знаний-представлений и навыков написания академического эссе напрямую сказывается на формировании у будущих учителей не менее важных компетенций – критического мышления, как в общем, так и в профессиональном контексте. Руководствуясь положением, что академическое эссе может явиться эффективным методическим инструментарием развития и оценки критического мышления студентов - будущих учителей, нами проведен педагогический эксперимент, цель кото-

рого – определение влияния академического эссе на развитие критического мышления студентов специальности «Иностранный язык: два иностранных языка», их оценочных компетенций.

Методы. Эксперимент проводился на базе Южно-Казахстанского государственного университета в период второго семестра 2020-2021 учебного года со студентами второго курса филологического факультета, образовательной программы «Подготовка учителей иностранного языка» в рамках преподавания и обучения дисциплины «Международные уровневые тесты».

Нами были рандомно определены две группы студентов: контрольная и экспериментальная, по 36 и 32 человека соответственно.

В контрольных группах развитие навыков критического мышления студентов осуществлялось традиционными методами. В экспериментальных группах занятия проводились с использованием комплекса методов и стратегий педагогического воздействия на процесс развития навыков критического письма у студентов:

Ввиду тесной взаимосвязи навыков чтения с навыками письма, подчеркнутый рядом авторов, например Р.Полом и Л.Элдер [10, с.4], включая наблюдения подтвержденные эмпирическими исследованиями, таких как у Фитзджеральд и Шэнахан [11], Ж.Дриль и С.Бокстель [12], был применен комплекс методов по критическому чтению. Используются различные стратегии и приемы работы с текстом, направленные на развитие анализа информации при чтении, достижении логических выводов и заключений, различении обоснованных от необоснованных суждений, прослеживании логических последствий. Например, одним из заданий для чтения было задание по Коттреллу [13], где студентам предлагалось два текста для идентификации являются ли они описательными или аналитическими письменными произведениями и объяснить причину своего выбора.

Другим заданием для чтения было «Оценивание логики текста» по методу Ричарда

Пола и Линды Элдер [10], где студентам после чтения определенного текста предлагалось письменно ответить на вопросы:

– ясно ли выражают авторы, что они имеют ввиду, или текст расплывчатый, и/или запутанный?

– точность автора в своих утверждениях?

– достаточно ли четко автор предоставляет детальные подробности и конкретику (когда это уместно)?

– является ли автор верным своей цели или отвлекается, тем самым включая неуместный материал?

– вовлекает ли автор читателей в важные сложности, присущие предмету, или текст поверхностный?

– рассматривает ли автор другие соответствующие точки зрения, или письменный текст чрезмерно узкий в своей перспективе?

Также студенты в группах анализировали и обсуждали отзывы на книги и статьи (цель каждого абзаца, позитивные и негативные комментарии, общая оценка автора). Подобные задания, были призваны способствовать развитию критического мышления, которое согласно одному из распространённых определений “это обоснованное, рефлексивное мышление, которое сфокусировано на решении во что верить или делать” [14].

Для выработки навыков написания критического эссе применялись ряд практических заданий и техник. Одним из подобных заданий было написать отзыв на научную статью, в рамках изучаемой дисциплины, с анализом и оценкой аргументов автора (подтверждаются ли они данными), соответствия методов целям исследования, поддерживаются ли заключение результатами, есть ли какие-либо ограничения и чем полезна статья. При этом студентам рекомендовалось использовать приемы краткого кодирования текста с пометкой важных и интересных пунктов, пунктов, вызывающих вопросы или несогласие с автором. Заметки можно было осуществлять в виде известных приемов развития КМ «бортовой журнал» и «двухчастный дневник» [15, с.27].

Еще одним интересным приёмом послужил «brainwriting» или «мозговое письмо»,

где студентам предлагалось обсудить ту или иную проблему в рамках изучаемой дисциплины, но молча, в письменном виде. Для удобства работы с данным методом студенты в группах садились за круглый стол с раздаточными листами, с идентификацией проблемного вопроса и специальными графами для заполнения аргумента и комментариев. Суть заключалась в том, что каждый студент кратко формулировал свой аргумент на предлагаемую проблему и передавал свой листок следующему по кругу участнику, который должен был написать комментарий к его/ее аргументу, выразить согласие или несогласие, обосновывая позицию. Процесс передачи раздаточных листов продолжался до тех пор, пока каждый студент не получал обратно лист со своим аргументом. «Мозговое письмо» помогало студентам формулировать различные варианты аргументов и рассматривать его с разных аспектов и точек зрения.

Поскольку академическое эссе имеет структурированный характер и требует определенной организации, студенты экспериментальной группы практиковались в составлении планов эссе: краткой

формулировке тезиса во введении, ключевых слов 3-6 идей/пунктов и поддерживающих предложений в основной части, главные идеи для заключения. Кроме того, студенты анализировали образцы различных эссе по их структуре, целесообразности аргументов и приведении поддерживающих данных тех или иных аргументов. Заданиями для самостоятельной работы студентов в течение семестра было написание академического эссе на различные темы по изучаемой дисциплине.

В конце семестра для оценивания критического мышления был применен адаптированный Иллинойский Эссе-Тест критического мышления разработанный Маргарет Финкен и Робертом Эннисом.[16] В отличие от оригинального эссе-теста, где обучающиеся писали эссе-решение проблемы только на определенную тему (музыкальные видеозаписи), мы применили темы эссе в рамках изучаемых дисциплин, либо смежные темы. Мы применили критериальные параметры оценивания развития критического мышления, в основу которых положена методика М.Финкена и Р. Энниса (Таблица 1).

Таблица 1. Критериальные параметры оценивания развития критического мышления студентов (на основе методики М.Финкен и Р.Эннис).

Критерии / баллы	1 б	2 б	3 б	4 б	5 б	6 б
ФОКУС Степень, в которой основная идея/тема или точка зрения ясна и поддерживается	Неясно; отсутствует; недостаточный объем для определения содержания	Запутанный; попытка; основной пункт неясен или сдвинут	вывод: два/+позиции без объединяющего утверждения	Самое основное; позиция ясна: главная точка зрения предварительно просматривается	Позиция ясна; в целом прослеживается	Все основные пункты уточнены и поддерживаются
ПОДДЕРЖИВАЮЩИЕ АРГУМЕНТЫ Степень, в которой подтверждающие доводы и доказательства ясны, правдоподобны и получены из достоверных источников	Нет подтверждающих данных, нет надежных источников, очень расплывчатый, запутанный	Неудавшийся, сомнительные источники, неточные, расплывчатые	Некоторые источники и/или доводы/доказательства сомнительны, некоторая расплывчатость	Некоторые источники достоверны; причины/доказательства в целом правдоподобны, иногда второй уровень, конкретные (где необходимо)	Большинство источников достоверны: большинство доводов/доказательств правдоподобны, часто на втором уровне, конкретные(где необходимо), четкие	Все источники достоверны: все аргументы: все доводы/доказательства правдоподобны, второй уровень/не требует уточнений, точные

СУЖДЕНИЯ: Степень, в которой заключение, подтверждено доводами/ доказательствами, рассмотрены альтернативами и аргументацией, ясное.	Вывод не подтвержден, обоснование не принято, недостаточно	Выводы минимально подтверждены, альтернативы не упомянуты, нелогичны запутаны	Некоторая недостаточная поддержка, предубежденно упомянутые альтернативные мнения, ключевые термины не определены	Умеренная поддерживающая инф., справедливо упомянутые альтернативы, некоторая расплывчатость	Выводы хорошо подкреплены, альтернативы хорошо признаны; ясны	Весомая поддерживающая инф., альтернативы тщательно рассматриваются. Ясные
ОРГАНИЗАЦИЯ Степень, в которой логический поток идей и четкость плана ясны и связаны	Отсутствие плана, недостаточный объем для подтверждения содержания	Попытка планирования заметна	Не осведомлен в разделении на абзацы	Некоторая связь и согласованность в том, что касается темы, план ясен	Большинство пунктов связаны, согласованы, с использованием различных методов	Все пункты связаны, обозначены переходами/ другими средствами связности
Конвенциональность: Использование правил стандартного английского языка	Множество ошибок, нечитаемые, путанные значения, проблемы с составлением предложения, недостаточный объем для определения содержания	Много серьезных ошибок, путаницы	Некоторые большие ошибки, многие незначительные, построение предложения ниже мастерства	Развито, мало крупных ошибок, некоторые незначительные, смысл не нарушен, владение построением предложения	Несколько незначительных ошибок, но не более одной основной ошибки	Нет серьезных ошибок, одна или две незначительные ошибки
ИНТЕГРИРОВАНИЕ (целостное компонование)	Не имеет большинства характеристик, недостаточный объем	Попытка выполнить задание, заключение	Частично развитая, одна или более характеристик не развиты	Необходимые составляющие представлены	Характеристики присутствуют, но не все равны	Все характеристики очевидны и одинаково развиты

Результаты и дискуссия. В конце педагогического эксперимента срезы эссе-теста были проведены одновременно в контрольной ($N_1=36$) и экспериментальных группах ($N_2=32$). Средние значения (m) набранных баллов студентов по вышеописанным критериям были рассчитаны по формуле (1):

$$m = \frac{\sum fx}{N} \quad (1)$$

[17]

Результаты сравнительной оценки развития критического мышления студентов экспериментальной и контрольной групп приведены в Таблице 2.

Таблица 2. Результаты сравнительной оценки развития критического мышления студентов экспериментальной и контрольной групп.

Критерии	m		Общий средний балл		В % соотношении	
	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ
Фокус	4,7	4,9	25	29,1	69,4	80,8
Поддерживающие аргументы	3,9	4,6				
Суждения	3,8	4,7				
Организация	3,9	5,3				
Конвенциональность	4,4	4,4				
Интегрирование	4,3	5,2				

Данные в таблице демонстрируют более высокие результаты студентов экспериментальной группы, с учетом того, что максимально возможное количество баллов составляло 36. В экспериментальной группе общий средний балл студентов составил 29,1 (80,8%), тогда как в контрольной его показатель лишь 25 (69,4%). Средние значения набранных баллов практически по всем выделенными критериям развития критического мышления выше у студентов экспериментальных групп (например, соответственно в контрольных и экспериментальных группах по критерию «Фокус» 4,7 и 4,9, «Поддерживающие аргументы» - 3,9 и 4,6; по критерию «Суждения» - 3,8 и 4,7; «Организация» - 3,9 и 5,3; «Конвенциональность» - примерно равное, а по критерию «Интегрирование» 4,3 и 5,2.

Анализ результатов по критериям также показывает, что больше всего студенты демонстрировали высокие результаты по критериям «организации» и «интегрировании» эссе, а их показатели по критериям «поддерживающие аргументы» и «суждения» - на уровне выше среднего.

Вместе с тем, последующие наблюдения показали, что студенты контрольной группы при написании академического эссе продолжали испытывать трудности в приведении целесообразных аргументов, формулировании ясных суждений и подкрепленных умозаключений, и в целом, в правильной организации эссе (меньше всего баллов по соответствующим критериям). Разница средних набранных баллов студентов экспериментальной и контрольной групп составила 11,4%.

Различные исследования показывают, что критическое мышление может быть интегрировано в обучение [18]; [19]; [20]. Для того, чтобы видеть успехи в обучении навы-

ков критического мышления их необходимо измерять или оценивать.

На сегодняшний день имеется множество универсальных тестов критического мышления, но их использование в обучении также широко варьируется.

Заключение. В данной статье, мы рассмотрели каким образом возможно развивать критическое мышление посредством методов критического чтения и письма, в том числе аргументативного эссе. Использование адаптированного Иллинойского Теста-Эссе позволило оценить уровень развитости критического мышления студентов в письме. Преимуществом оценивания критического мышления в форме эссе, в отличие от стандартизированных тестов с множественным выбором вариантов, во-первых, было исключение возможности угадывание ответов, во-вторых, эссе применялось в рамках изучаемых дисциплин и позволяло выявить «зрелость» критического мышления студентов, выраженную в письменном виде.

Результаты проведенного педагогического эксперимента продемонстрировали положительное воздействие эксплицитного, целенаправленного обучения навыкам критического чтения и письма на навыки написания студентами академического эссе.

Полученные результаты исследования могут быть использованы для совершенствования преподавания и обучения дисциплин специальностей групп образовательных программ «Подготовка учителей иностранного языка», развития профессионально-педагогического критического мышления у студентов.

Перспективы исследования связаны с поиском, отбором и изучением влияния других образовательных стратегий для развития критического мышления студентов – будущих учителей иностранного языка.

Список использованных источников

[1] Gillet D., Vonèche-Cardia I. Promoting Critical and Design Thinking Activities to Tackle Sustainable Development Goals in Higher Education // 2021 World Engineering Education Forum/Global Engineering Deans Council (WEEF/GEDC), 15-18.11.2021-Madrid: IEEE, 2021.-PP. 224-230 [Электронный ресурс]:URL:doi: <https://doi.org/10.1109/WEEF/GEDC53299.2021.9657466> (дата обращения: 30.01. 2022).

[2] Халыкова Г. Подготовка будущих педагогов к развитию критического мышления студентов // Пе-

дагогика и психология. – 2020. – № 1(42). – С.78–86: DOI: 10.51889/2020-1.2077-6861.10 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/23> (дата обращения: 31.11.2021)

[3] Как делается академическое эссе. Рекомендации от преподавателей НИУ ВШЭ [Электронный ресурс]: URL: <https://iq.hse.ru/news/434022735.html#:~:text=%D0%90%D0%BA> (дата обращения: 08.12.2021).

[4] Ковалева Д.Б. Использование технологии развития критического мышления при обучении письменной аргументативной речи студентов факультета иностранных языков (на примере английского языка) // Язык. Культура. Образование. Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 70-летию факультета иностранных языков Омского государственного педагогического университета, -16.11.2018. -Омск: ОмГПУ, 2018. - С.204-210.

[5] Оразбаева Ф.Ш. Актуальные проблемы академического письма// Педагогика и психология. – 2022. – № 1(50). – С.145–154: DOI: 10.51889/2022-1.2077-6861.12 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/648> (дата обращения: 31.03.2022)

[6] Sabu V., Vernandes B. An Analysis of Student’s Critical Thinking Skills in Writing Argumentative Essay// Vivid: Journal of Language and Literature.-2019.- VOL. 8 NO. 2 (2019)- PP. 59-69 [Электронный ресурс]: URL: <http://dx.doi.org/10.25077/vj.8.2.59-69.2019> (дата обращения: 09.01.2022).

[7] Lustyantje N., Ramli R., Isnani F., Supriyati Y. Exploring Students’ Critical Thinking Skills and their Performance in Writing Argumentative Essay// Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 660 Proceedings of the 9th Asbam International Conference (Archeology, History, & Culture In The Nature of Malay).-2021.-Vol.660.-PP.397-400 [Электронный ресурс]: URL: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/> (дата обращения: 12.11.2021).

[8] Marni S., -, S. , -, R. & Harsiati T. (2019). Critical Thinking Patterns of First-Year мости Students in Argumentative Essay . Journal for the Education of Gifted Young Scientists , Vol.7 (3).- Issue-3 , PP.683-697 [Электронный ресурс]: URL: DOI: <https://doi.org/10.17478/jegys.605324> (дата обращения: 09.01.2022).

[9] Hosseinpur R.M., Kazemi Z. Composing strategies employed by high-and low-performing Iranian EFL students in essay writing classes// Assessing Writing.-2022.-Vol. 51.- 100601 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1075293521000908> (дата обращения: 07.01.2022).

[10] Paul R., & Elder L. The International Critical Thinking Reading and Writing Test (Thinker’s Guide Library) (Second ed.). - Rowman & Littlefield Publishers: The Foundation for Critical Thinking, 2019.- 64p. (e-book)

[11] Fitzgerald, J., & Shanahan, T. Reading and writing relations and their development// Educational Psychologist. -2000.- Vol.35(1), PP.39–50. [Электронный ресурс]: URL: https://doi.org/10.1207/S15326985EP3501_5 (дата обращения: 09.11.2021).

[12] van Driel, J., Drie, J. V., & van Boxtel, C. Writing about historical significance: The effects of a reading-to-write instruction// International Journal of Educational Research.- 2022.- Vol.112(101924) [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.101924> (дата обращения: 12.12.2021).

[13] Cottrell, S. The study skills handbook (3rd ed.).- New York: Palgrave Macmillan, 2008.- 360 p.

[14] Ennis R. H. Critical thinking. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, 1996.

[15] Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя : учебно_методическое пособие / [2-е изд.] – Санкт-Петербург : КАРО, 2015. – 144 с.

[16] Finken M. dan Ennis R. Illinois Critical Thinking Essay Test. Department of Educational Policy studies.- University of Illinois, -1993.- (online) [Электронный ресурс]: URL: <http://www.criticalthinking.net/IL-ICTEssayTestFinken-Ennis12-LowR.pdf> (дата обращения: 03.12.2021).

[17] Smith De M. Statistical Analysis Handbook. -London: Drumlin Security Ltd, 2018.-627p.

[18] Alsaleh N. Teaching Critical Thinking Skills: Literature Review// TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology. – 2020, Vol.19(1).-PP.21-39 [Электронный ресурс]: URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1239945> (дата обращения: 12.12.2021).

[19] Simmie G.M., Moles J. Critical Thinking, Caring and Professional Agency: An Emerging Framework for Productive Mentoring// Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning, 2011.- Vol.19:4.- PP.465-482

[20] Dekker, T. J. Teaching critical thinking through engagement with multiplicity// *Thinking Skills and Creativity*, 2020. -Vol.37 (100701) [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100701>(дата обращения: 12.12.2021).

References

[1] Gillet D., Vonèche-Cardia I. Promoting Critical and Design Thinking Activities to Tackle Sustainable Development Goals in Higher Education // 2021 World Engineering Education Forum/Global Engineering Deans Council (WEEF/GEDC), 15-18.11.2021-Madrid: IEEE, 2021.-PP. 224-230 [Электронный ресурс]:URL:doi: <https://doi.org/10.1109/WEEF/GEDC53299.2021.9657466> (дата обращения:30.01. 2022).

[2] Khalykova G. Podgotovka budushchikh pedagogov k razvitiu kriticheskogo myshleniia studentov // *Pedagogika i psihologiya*. – 2020. – № 1(42). – S.78–86: DOI: 10.51889/2020-1.2077-6861.10 [Электронный ресурс]:URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/23> (дата обращения:31.11.2021)

[3] Kak delaetsya akademicheskoe ehse. Rekomendacii ot prepodavatelej NIU VShEh [Электронный ресурс]:URL: <https://iq.hse.ru/news/434022735.html#:~:text=%D0%90%D0%BA> (дата обращения: 08.12.2021).

[4] Kovaleva D.B. Ispol'zovanie texnologii razvitiya kriticheskogo myshleniya pri obuchenii pis'mennoj argumentativnoj rechi studentov fakul'teta inostrannykh yazykov (na primere anglijskogo yazyka) // *Yazyk. Kul'tura. Obrazovanie./Sbornik materialov Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashhennoj 70-letiyu fakul'teta inostrannykh yazykov Omskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*,-16.11.2018. -Omsk: OmGPU, -2018.- S.204-210.

[5] Orazbaeva F.Sh. Aktualnye problemy akademicheskogo pisma// *Pedagogika i psihologiya*. – 2022. – № 1(50). – С.145–154: DOI: 10.51889/2022-1.2077-6861.12 [Электронный ресурс]:URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/648> (дата обращения: 31.03.2022)

[6] Sabu V., Vernandes B. An Analysis of Student's Critical Thinking Skills in Writing Argumentative Essay// *Vivid: Journal of Language and Literature*.-2019.- VOL. 8 NO. 2 (2019)- PP. 59-69 [Электронный ресурс]: URL: <http://dx.doi.org/10.25077/vj.8.2.59-69.2019> (дата обращения: 09.01.2022).

[7] Lustyantie N., Ramli R., Isnan F., Supriyati Y. Exploring Students' Critical Thinking Skills and their Performance in Writing Argumentative Essay// *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 660 Proceedings of the 9th Asbam International Conference (Archeology, History, & Culture In The Nature of Malay).-2021.-Vol.660.-PP.397-400 [Электронный ресурс]: URL: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/> (дата обращения: 12.11.2021).

[8] Marni, S. , S. , R. & Harsiati, T. (2019). Critical Thinking Patterns of First-Year мости Students in Argumentative Essay . *Journal for the Education of Gifted Young Scientists* , Vol.7 (3).- Issue-3 , PP.683-697 [Электронный ресурс]: URL: DOI: 10.17478/jegys.605324 (дата обращения: 09.01.2022).

[9] Hosseinpur R.M., Kazemi Z. Composing strategies employed by high-and low-performing Iranian EFL students in essay writing classes// *Assessing Writing*.-2022.-Vol. 51.- 100601 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1075293521000908> (дата обращения: 07.01.2022).

[10] Paul R., & Elder L. *The International Critical Thinking Reading and Writing Test (Thinker's Guide Library) (Second ed.)*. - Rowman & Littlefield Publishers: The Foundation for Critical Thinking, 2019.- 64p. (e-book)

[11] Fitzgerald, J., & Shanahan, T. Reading and writing relations and their development// *Educational Psychologist*. -2000.- Vol.35(1), PP.39–50. [Электронный ресурс]: URL: https://doi.org/10.1207/S15326985EP3501_5 (дата обращения: 09.11.2021).

[12] van Driel, J., Drie, J. V., & van Boxtel, C. Writing about historical significance: The effects of a reading-to-write instruction// *International Journal of Educational Research*.- 2022.- Vol.112(101924) [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.101924> (дата обращения: 12.12.2021).

[13] Cottrell, S. *The study skills handbook (3rd ed.)*.- New York: Palgrave Macmillan, 2008.- 360 p.

[14] Ennis R. H. *Critical thinking*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, 1996.

[15] Mushtavinskaya I.V. *Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя : учебно-методическое пособие* / [2-е изд.] – Санкт-Петербург : KARO, 2015. – 144 с.

[16] Finken M. dan Ennis R. *Illinois Critical Thinking Essay Test*. Department of Educational Policy studies. - University of Illinois, -1993.-(online) [Электронный ресурс]: URL: <http://www.criticalthinking.net/IICTEssay-TestFinken-Ennis12-LowR.pdf> (дата обращения: 03.12.2021).

[17] Smith De M. *Statistical Analysis Handbook*. –London: Drumlin Security Ltd, 2018.-627p.

[18] Alsaleh N. *Teaching Critical Thinking Skills: Literature Review*//TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology. –2020, Vol.19(1).-PP.21-) [Электронный ресурс]: URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1239945> (дата обращения: 12.12.2021).

[19] Simmie G.M., Moles J. *Critical Thinking, Caring and Professional Agency: An Emerging Framework for Productive Mentoring*// *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 2011.– Vol.19:4.– PP.465-482

[20] Dekker, T. J. *Teaching critical thinking through engagement with multiplicity*// *Thinking Skills and Creativity*, 2020. – Vol.37 (100701) [Электронный ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100701> (дата обращения: 12.12.2021).

Академиялық эссенің болашақ шет тілі мұғалімдерінің сыни тұрғысынан ойлауын дамытуға әсері

Г.Н.Мырзатаева¹, Н.Ш.Алметов¹

¹ М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл зерттеу академиялық эссенің студенттер-болашақ шет тілі мұғалімдерінің сыни тұрғыдан ойлауын дамытуға және бағалауға әсерін зерттеуге бағытталған. Академиялық эссе студенттердің сыни жазу дағдыларын дамытудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Студенттер академиялық жазу жазуда айтарлықтай қиындықтарға тап болып, сыни жазу дағдыларының әлсіздігін көрсетілген. Зерттеуде бұл мәселе сыни жазу дағдыларын дамыту процестеріне педагогикалық әсер етудің әдістері мен стратегияларының жиынтығын қолдану арқылы шешіледі: Коттрелл тапсырмалары, Р.Пол және Л. Элдер әдісі бойынша “мәтін логикасын бағалау” оқу тапсырмалары, кітаптар мен мақалаларға шолуларды талқылау, “brainwriting” амалы. Сонымен қатар, оқу дағдылары жазу дағдыларымен тығыз байланысы ескеріледі. Студенттердің сыни тұрғысынан ойлауын бағалау үшін М.Финкен мен Р. Эннис құрастырған бейімделген Иллинойс сыни ойлау Эссе-тесті қолданылды. Зерттеу нәтижелері академиялық эссенің студенттердің сыни жазу дағдыларын дамытуға оң әсерін көрсетті, болашақ шет тілі мұғалімдерінде кәсіби-педагогикалық бағыттағы сыни тұрғысынан ойлауын дамытуға қатысты қорытындылар мен ұсынымдар ұсынуға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: академиялық эссе, аргументативті эссе, сыни тұрғысынан ойлау, сыни жазу, сыни ойлауды дамыту әдістері, сыни тұрғысынан ойлауды бағалау.

Impact of academic essay on development of critical thinking of future foreign language teachers

G.Myrzatayeva¹, N.Almetov¹

¹ M.Auezov South Kazakhstan university (Shymkent, Kazakhstan)

Abstract

This article is aimed at studying the impact of academic essays on the development and measuring of critical thinking of students - future teachers of a foreign language. An academic essay is considered as an effective means of developing critical writing skills among students. It is noted that students experience significant difficulties in academic writing, showing weak critical writing skills. In the study, this problem is solved using

a set of methods and strategies for pedagogical impact on the processes of developing critical writing skills: Cottrell tasks, tasks for reading ‘evaluating the logic of text’ according to the method of R. Paul and L. Elder, discussing reviews of books and articles, ‘brainwriting’ technique. Herewith the close relationship of reading skills with writing skills have been taken into consideration. To evaluate critical thinking of students, an adapted Illinois Essay Test of Critical Thinking developed by M. Finken and R. Ennis was applied. The results of the study showed the positive impact of academic essays on the development of critical writing skills of students, making it possible to offer conclusions and recommendations regarding the development of critical thinking of a professional and pedagogical orientation in future teachers of a foreign language.

Key words: academic essay, argumentative essay, critical thinking, critical writing, methods of developing critical thinking, assessment of critical thinking.

Поступила в редакцию 08.03.2022.

FTAMP 15.21.35

DOI 10.51889/4569.2022.35.92.016

А.А.Баубек^{1*}, Б.М.Мажинов¹

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті (Алматы қ., Қазақстан)

aray12bk@gmail.com, bagdat_1969@mail.ru

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҰҒЫМДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балаларда қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастырудың маңыздылығы жайлы айтылады және оны дұрыс ұйымдастыру үшін қажет алғышарттар баяндалады. Сондай-ақ, сандар ұғымын игерудің, санай алу қабілеттерін дамытудың оңтайлы әдістемелері көрсетілген және оны қолданудың негізгі ережелері айшықталған. Мақаланың мақсаты: психикалық дамуы тежелген балалардағы санау жүйесіндегі қиындықтарын арнайы әдістерді ұтымды қолдану арқылы табысты нәтижеге жетуді көздейді. Осы әдістердің ұйымдастырылу жақтары да да міндетті түрде кіріктірілген. Ары қарай, эксперимент нәтижелерін сандық және сапалық тұрғыдан көрсетіп, ашып талдадық. Қажетті ақпараттарды іріктеуде әртүрлі әдебиеттерге шолу жасалынды. Мақала материалдарының құндылығы жоғары себебі, дефектолог мамандар, басқа да арнайы мамандар өз жұмыстарында көрсетілген ақпараттарды керегінше пайдалана алады. Балада дискалькулия (санау дағдыларының бұзылысы) белгілері болу болмауын өз бетінше мамандар ерте анықтай алады.

Түйін сөздер: психикалық дамуы тежелген, мектеп жасына дейінгі балалар, сандар, танымдық дағдылар, математикалық ұғымдар.

Кіріспе. Мектепке дейінгі жастағы балалар үшін математика баланың ақыл-ойын, критикалық ойлауын және аргументтік ойлауын дамытуда өзіндік ықпалын тигізеді. Мектеп жасына дейінгі баланың туылғаннан бастап онтогенетикалық дамуы туралы жапондық қайраткер Масару Ибуканың “Үш жастан кейін кеш” еңбегінде өте керемет баяндалған. Кітаптың негізгі мазмұны мынадай: “дүниеге келген әрбір жаратылыс иесі өзіндік бір мүмкіндіктерді иеленеді. Баланың осы мүмкіндіктерінің негізгі көзін

ашуда, өмірге қалану жолында, оның дамуына қоғамдық ортамен маңайын қоршаған жандардың өзіндік жетекші орны бар”- дегенге тоқталады. [1-126 б.]

Негізгі бөлім. Қазіргі кезде мектеп бағдарламасын игере алмаудың салдарынан оқуда үлгермеуші балалар саны жылдан-жылға көбеюде. Бұған әсер етуші себептер әртүрлі: бірі-қолайсыз микро-әлеуметтік орта әсері десек, екінші бір себебі-қорқыныш, мазасыздық, жағымсыз эмоциялық жағдайлар, үшінші бір себебі-

ми құрылымындағы ми бөліктерінің белгілі бір бөлігінің жұмысының белсенді дамуынан деп түсіндірсек болады. Окуда үлгермеуші балаларға психикалық дамуы тежелген балаларды жатқызамыз. Бұл категориядағы балалардың оқу үрдісінде кездесетін негізгі қиындықтары зейіні шашыраңқы, енжар әрекеттері, назар аудару мен қабылдаулары баяу, бір іс-әрекеттен екінші іс-әрекетке көше алмау, жазу, оқу санау секілді негізгі оқу дағдыларының бұзылыстары түрінде көрініс табады. [2]

Мектепке дейінгі кезеңде балаларға міндетті түрде үйретілетін міндеттердің бірі-санау дағдыларын балаға түсіндіріп, оны өмірлік жағдайларда қолдана білуге үйрету болып табылады. Психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балаларда қарапайым математикалық түсінік қалыптастыруда ең маңыздысы, көрнекі құралдарды қолдану. Сандарды тез үйренуде көрнекі құралдарды қолдану: өтілген тақырыптарды жеңіл түсінуге; ұмытпауға, көру арқылы қабылдауының дамуына және ақпараттарды саналы түрде игере бастауына әсер ететін үлкен құрал. Мәселен, түзету-дамыту сабақтарымызда тиындарды немесе марблс тастарын пайдалансақ болады. Тиындарды санау баланың ойлауын, зейінін, естіп қабылдауын, фокусын қалыптастыратын оңтайлы тәсіл болса, ал марблс тастары баланың түстер бойынша ажыратуы, көлем бойынша саралауы, санамақ ретінде қолдануын, санай алуын, қиялы секілді танымдық қабілеттерін дамытады. Келесі, өлшем бойынша ұғымдарды үйретуде санамақ таяқшаларын ұзындығына байланысты табуды сұраймыз. [3-47 б.] Солай ақырын-ақырын бірақ үздіксіз жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде бала таяқшаларды қосып азайтуды үйренеді. Балалардағы қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыруда міндетті түрде дидактикалық материалдарға сүйенеміз.

Әдеби шолу. В.А.Далингер [4] математикалық түсініктері жоқ балалардың қиындық себептерін анықтады. Бұл біріншіден, психологиялық факторлармен байланысты қарастырылса, екіншіден,

бағдарламалардың, оқу құралдарының, мектеп оқулықтарының жетіспеушілігімен байланысты екендігін, үшіншіден, оқу процесінің дұрыс ұйымдастырылмауымен қатысты екендігін анықтады. Калинина Г.П., Ручкина В.П. [5] сүбелі еңбектерінің негізгі идеясы сандарды тез игеру әдісі бір саннан екінші санға кезектілікпен көшкенде нәтижелі болатындығына негізделген. Яғни, қатаң түрде реттіліктің сақталуы маңызды. Нәтижесінде, бала келесі санның алдыңғы саннан айырымдарын тауып, есінде сақтайды. Сандарды үйрету үрдісінде саусақтардың көмегін пайдалану (тек бастапқыда), орташа немесе үлкен көлемді тақта, сағат уақыттарын түсіндіруде циферблат, дәптердегі жолақ сызықтар, санамақ таяқшалары қолданылды. Нақтырақ түсіндіретін болсақ мынадай мысал келтірейік: 6 санын үйретуде таяқшалар біртіндеп қойылады артынша былай деп сұрақ қоямыз: «бұл сан қанша таяқшадан құралған» т.б.

Психикалық дамуы тежелген балаларда танымдық қабілеттері өте баяу дамиды. Ақпараттарды түсінуі бірден болмайды. Тез шаршау, импульсивтілік, тез қажу, төмен еңбек өнімділігі бұл аталған категориядағы балаларда көрініс табады. Сол себептен де, қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыруда ең бірінші балалардың танымдық әрекеттерін дамытуға көңіл бөлеміз. Тек зейінін дамытумен ғана жұмыстар жасау, не болмаса тек уақыт түсініктерін қалыптастыру жеткіліксіз. Бұл сәтсіз мақсатқа бағытталмаған қадамдар десек те болады. Біз міндетті түрде барлық танымдық қабілеттерін дамытуға бірдей көңіл бөлеміз. Ашып айтсақ, назар аударуы, көріп, естіп қабылдауы, есте сақтауы, зейінін шоғырландыруы, ойлауы (талдау, жинақтау, салыстыру, ажырату) қабілеттерін дамытуға күш саламыз. Бұл ақыл – ой белсенділігін арттыруға тікелей ықпал етеді. “Балалардың зерде және танымдық белсендігін дамытудың ең ұтымды оңтайлы кезеңі болады. Және бұл 5-6 жас кезеңі”- деп көптеген ғалымдар бірауыздан келіседі. [6].

Грибова Е.П тұжырымы бойынша, таным – қоршаған дүниедегі шындықтың субъект санасында бейнеленуі, яғни адам баласы қоршаған дүние заттары мен құбылыстары жайлы санада саналы, бейсаналы түрде бейнелене бастайды. Бала 5 сезім мүшелері көмегі арқылы қоршаған орта туралы сансыз ақпараттар алады. Қабылдау арқылы сырттан келген ақпараттарды ішкі сезімдермен қабыстырып танымдық өзіндік пікірлерді толықтырып, нақты ақпараттарды жинап, толықтыра түседі. Нәтижесінде, ұғыну, байқау арқылы ойлау процесі бірігіп, таным үдерісінің логикалық формасы қалыптасады. Баланың логикалық ойлауын дамыту арқылы математика негіздерін тез үйрете аламыз. Балаларда сандық ұғымдарға деген қызығушылықты қалыптастыру үшін (заттардың есебі, жиындар тобын салыстыру, сәйкестік жиындар арасында) үйренуі керек. Көрнекі санауға қажетті заттарды балалар көріп, ұстап, салыстырып, бақылап көргенде біртіндеп қызығушылығы арта бастайды. Енжар іс-әрекеттері белсенді әрекеттерге ауысады. Міне, осы кезден бастап, баламен саусақ жаттығуларын көрсете отырып, келесі үйрету қадамын бастап кете аламыз. Саусақ ойындарының ұсақ моториканы дамытудағы және сандық көріністерді қалыптастыру үшін маңыздылығын ескере отырып, біз оларға айтарлықтай назар аударамыз. Саусақ ойындары баланың миын дамытады, сөйлеудің дамуын ынталандырады, шығармашылық қабілеттерін, қиялын дамытуға көмектеседі, математикалық түсініктерінің қалыптасуына ықпал етеді. Бұл біріншіден, сандарды үйренуде таптырмас құрал. Екіншіден, баланы дене бөліктері мен саусақтардың атауымен таныстырамыз. Ал, үшіншіден кеңістікте қабылдауын: жоғары-төмен, оң-сол сияқты ұғымдарды игеруге көмектеседі. Міне, бірнеше рет құбылта отыра саусақ ойындарын түзету-дамыту сабақтарымызда пайдалана аламыз. Бұл өте нәтижелі әмбебап әдіс деп айтсақ да болады [7].

Сандар туралы түсініктерді қалыптастырдың маңызды келесі қадамы заттық-тәжірибелік іс-әрекеттерді ұйымдастыру.

Яғни, бала белгілі бір іс-әрекет жасау кезінде оның сенсорлық қабілеттері дами бастайды. Мәселен, заттарды сол жаққа тасу немесе оны қайта оңға ауыстыру, бірге жинау, түсі, көлемі, пішіні бойынша сұрыптау. Бұның барлығы заттық-тәжірибеге жатады. Бала заттардың орнын ауыстыру арқылы қимыл-қозғалыс жасап, негізгі іс-әрекет түрлеріне дағдыланады. Заттардың орны түсінігі (оңға, солға ортасында) болады. Бұл арқылы бала заттардың саны туралы түсініктерін сенсорлық тәжірибесі арқылы меңгере бастайды. Балалардың потенциалдарын ескере отырып, оны күнделікті іс-әрекеттерінде, ұйымдасқан ойын іс-әрекеттерінде, сабақтан тыс уақыттарында математикалық элементтерді орнату керек. Ал, ересектер тарапынан ұтымды амалдар (такті), дұрыс түсіндіре алу, қарапайымнан күрделіге көшу қағидасын ұстануы, үйретудің нақты алгоритмдерін ұсыну көмектері қажет. Балаларға сандар әлемін жіті таныстырып, сандар түсінігін байытып, оны күнделікті өмірінде қолдана алуға үйретеміз. [8]

Үш жасар балаларға үйретілуі керек:

- заттарды салыстыру, ажырату, тану, сапалық қасиеттерін: түсі, көлемі, пішінін ажырату;

- заттардың саны бойынша орнықтыру;

- аз және көп сөздерін қолдану арқылы заттар туралы ашып айтып сипаттауға болатынын түсіндіру.

Балалардың басым көпшілігінде заттарды сипаттап айтып беру, салыстыра бағалау дағдылары жоқ. Сипаттап айтып бере алмау салдарынан сәйкесінше сөздік қоры да жұтаң. Сондықтан білім беретін мекемедегі барлық мамандардың (тәрбиеші, мұғалім, логопед, дене шынықтыру маманы, психолог) нақты, анық сөйлеуі және дидактикалық көрнекі құралдарды қолдана отырып, түсіндіруі қажет. [9]

Әдістер және ұйымдастырылуы.

Түзету-дамыту сабақтарында және ойын жағдайларында ойыншықтарды қолдана отырып, эмоционалды түрде назарын өзімізге қаратып аламыз, содан кейін зат атауларын оны құрайтын бөлшектерін сұраймыз.

Мысалы «Бұл не?», «Түсі қандай?», «Пішіні қандай?», т.с.с сұрақтар қойылады. Келесі қадам бұл заттардың санымен таныстыру («Қанша?», «Неше?»). [10]

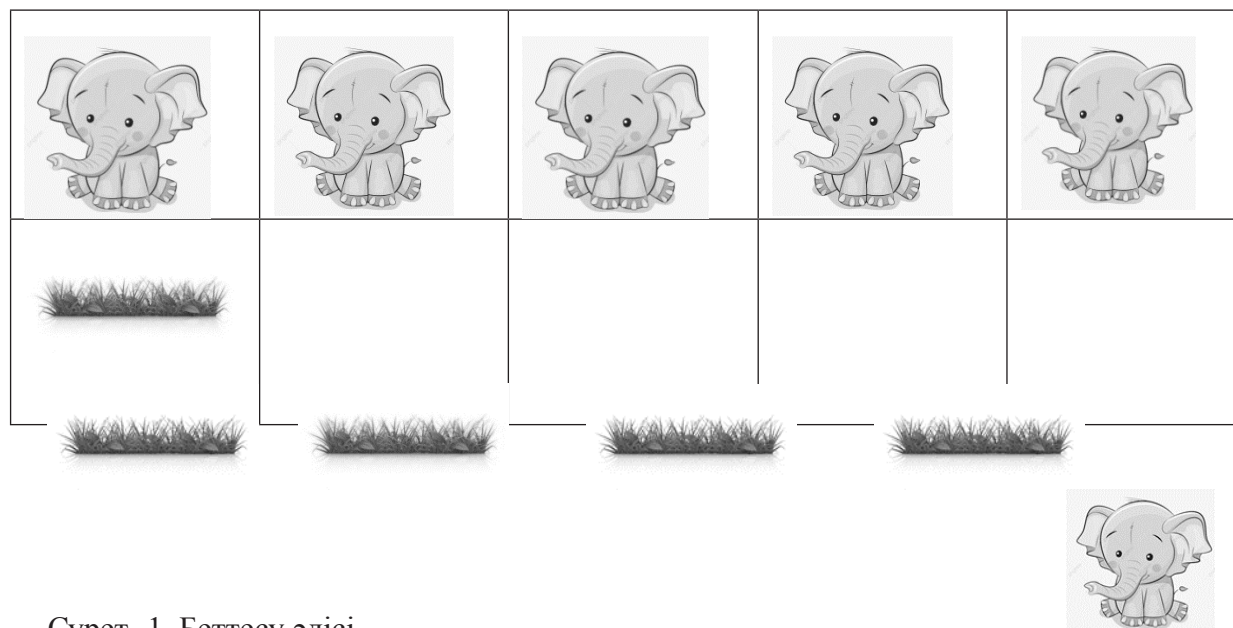
Мынадай ерекшеліктер санау дағдыларын негізін құрайды:

- сандарды графикалық кескінін және таңбалануын тану, натурал сандар жиынын білу;
- сандардың көршілерін таба алу;
- сан құрамы жайлы білім;
- жай сандар мен күрделі сандарды ажырата алу;

- “көп және аз” түсініктерінің болуы;
- бірдей шамаларды анықтау;
- салыстыру белгілерін дұрыс қою;
- математикалық сөздік қорының болуы;

Түзету-дамыту сабақтарында тақырыптың негізгі мазмұнына сәйкес көрнекілік құралдарын іріктеп алуымыз керек: мәселен, «Гүлге су құй», «Қоянның жол табуына көмектес», «Достарын бірге жолықтыр» және т.б [11]

Балаларға беттестіру әдісін ұғындыру кезінде «бір-біріне» қатынасын үйретеміз. Бала біртіндеп әрбір сурет элементтерін реттілігіне сәйкес қояды. (сурет -1).

Сурет- 1. Беттесу әдісі

Үлестірмелі материалдар сабақ процесінде жеткілікті мөлшерде болуы керек. Суреттер астыңғы суретті толық жауып қалмауы керек. Көрнекілік қағидасы сақталуы керек. Ең бастысы, тапсырманы орындау барысында бала тапсырма шарттарын қаншалықты ұғынып тұр назар аударамыз. Балаларға «нешедең?» сұрағын қоямыз. Тапсырма орындалып болған соң «теңбе-тең» сөзін де сөздік қорына енгіземіз. [12]

Нәтиже. Жоғарыда атап көрсеткен әдістердің тиімділігін көрсету үшін эксперимент “Медеу ауданына қарасты, психологиялық-педагогикалық түзету кабинетінде” жүргізілді. Тәжірибеге жалпы 10 бала

алынды. ПМПК қорытындысы бойынша барлығында “Психикалық дамудың тежелуі” диагнозы қойылған.

Кесте 2. «Беттестіру», «Дьенештың логикалық блоктары», «Біріктіру» әдістері бойынша тәжірибелік топқа қатысушылардың сандық көрсеткіштері

2-кестеден көріп отырғанымыздай, балаларда математикалық ұғымдар түсінігі толығымен қалыптаспаған. Суреттер жиынын дұрыс біріктіре алмады, Дьенештың логикалық блоктары тапсырмаларында айтарлықтай қиналды.

Кесте 1. Анықтаушы экспериментте қолданылатын әдістер

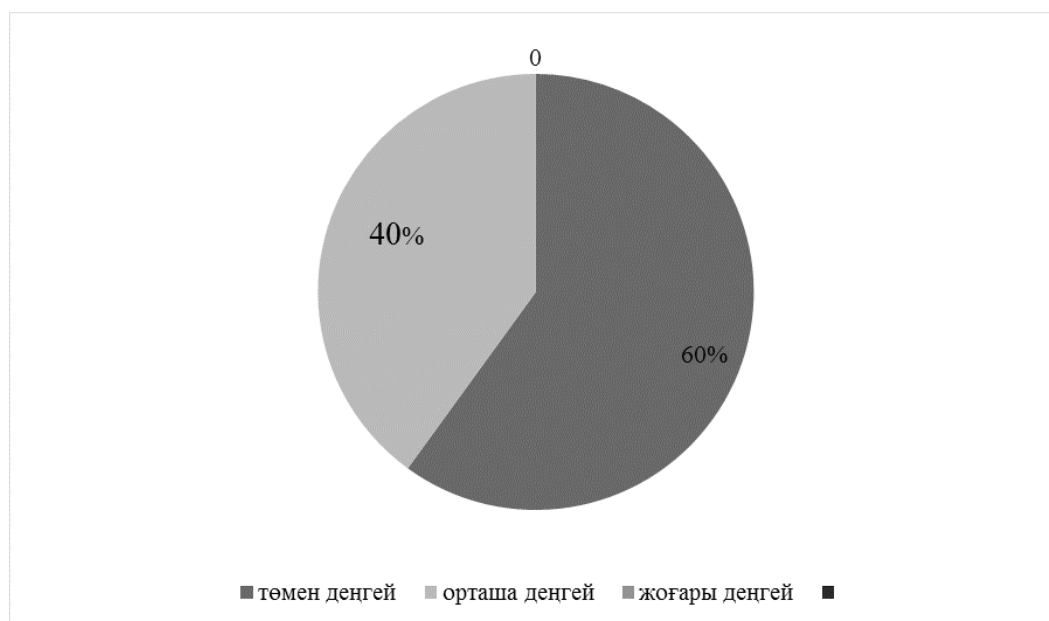
р/н	Әдіс атауы	Әдістің мақсаты, барысы	Бағалау критерийлері
1	«Беттесу әдісі» авторы А.М.Леушина	<p>Мақсаты: балалардың сәйкестендіру, бір-біріне қатынасын табу ұғымдарын үйрету. Көрнекі қабылдауын, логикалық ойлауын дамыту.</p> <p>Жүргізілу барысы: балаларға арнайы тақырыптар бойынша суреттер жиыны ұсынылады. Негізгі 6 тапсырма ұсынылып, 3 минут уақыт беріледі. Бала қалам көмегімен суреттерді өз жұбына сәйкестендіреді, жауабын түсіндіреді (ауызша)</p>	<p>Жоғары деңгей – 3 балл</p> <p>Бала берілген уақыт ішінде 6-тапсырманы да аяқтап үлгереді, қателік кетсе дер кезінде өзі түзете алады.</p> <p>Орташа деңгей – 2 балл.</p> <p>Бала жалпы саны 4 – тен көп суретті дұрыс табады. Берілген 3 минут уақытқа үлгермей, қосымша минутты қажет етеді. Тапсырманы орындауда көп қателіктер байқалмайды.</p> <p>Төмен деңгей – 1 балл.</p> <p>Бала 3-тен төмен суретті дұрыс табады.</p>
2	«Дьенештың логикалық блоктар әдісі» авторы З.П.Дьенеш	<p>Негізгі мақсат-балаларда логикалық операцияларды дамыту. Объектілерді қасиеті бойынша бөлу, жалпылау және айырмашылықтарды табу, салыстыру, объектілерді жіктеуге үйрету.</p> <p>Дьенеш блоктары балаларға объектілердің белгілерімен (пішіні, түсі, өлшемі және т. б.) танысуға, кеңістіктік қиялды, шығармашылықты, қиялды, модельдеу дағдыларын, сөйлеу тілін, еркіндікті дамытуға көмектеседі!</p> <p>Жүргізілу барысы: әртүрлі блоктарды қапшыққа салып, араластырып, қарамай пішініне байланысты тауып, қораптарға салу ұсынылады. «Белгі бойынша сұрыпта». Барлық блоктарды ортақ үйіндіге салып, барлық пішіндерді қасиеттеріне байланысты бөлуді сұраймыз.</p>	<p>Бала барлық пішіндерді формасына, көлеміне, қасиетіне байланысты талдай алады (3 балл);</p> <p>- Бала пішіндерді көлемі, формасына байланысты тапқанымен, қасиетіне байланысты табуды орындағанда қиналады (2 балл);</p> <p>- Бала геометриялық пішіндерді көлеміне, қасиетіне байланысты сұрыптауда бірнеше қателіктер жібереді, қатесін өз бетінше жөндей алмайды, ересек адамның нұсқаулықты қайталауын қажет етеді.</p> <p>(1 балл);</p> <p>— 1 балл төмен деңгей;</p> <p>— 2 балл орташа деңгей;</p> <p>— 3 балл жоғары деңгей.</p>
3	«Біріктіру әдісі» автор А.А.Столяр	<p>Мақсаты: математикада қатынастар ұғымын үйрету, логикалық ойлауын дамыту.</p> <p>Жүргізілу барысы: маман балаға алдын-ала дайындап келген жұп суреттер бойынша үлестірмелі материалдарын бір-бірілеп ұсынады. Мысалы: “Аюлар мен қонжықтар” тақырыбы бойынша алайық. Суреттер біріктірілмен болады. Дәл осындай мазмұнмен 5 сурет беріледі. Балалар әр аюдың физикалық ерекшеліктеріне байланысты қонжықтарын тауып, біріктіру керек. Ойлануға берілген уақыт аяқталаған соң, артынша “Аюлар мен қонжықтар теңбе-тең бе?”, “Аюлар қалай орналасқан?”, “Қанша жұп құрастырылды?”, “Оны қалай анықтадың?” т.с.с сұрақтар қоямыз.</p>	<p>- Бала барлық суреттерді жұптарымен біріктіре алды. (3 балл);</p> <p>- Бала ұсынылған суреттер тобынан 3-еуін ғана біріктіре алды (2 балл);</p> <p>- Бала суреттерден 1-2 тапсырмасын ғана орындай алды (1 балл);</p> <p>Жоғары деңгей – 3 балл.</p> <p>Орташа деңгей – 2 балл.</p> <p>Төмен деңгей – 1 балл.</p>

Нұсқаулықтарды бірнеше мәрте қайталауды қажет етті. Кейбір балалар негізгі тапсырма мазмұнына назар аудармастан, бейберекет әрекеттерімен орындай берді. Бұның себебі, балалардың математикалық негізгі түсініктері дұрыс қалыптаспаған. Кестеде көрсетілген қатар бойынша, 1-әдісті қолдану нәтижелері бойынша, 6 бала төмен деңгей көрсетті, 2-ші әдісте 7 бала төмен деңгей

көрсетсе, ал 3-ші әдісті қолдану нәтижесі 5 баланың төмен деңгей көрсеткендігін анықтап берді.

Анықтауыш эксперимент нәтижелерін қорытындылай келе, 3 қолданылған әдістен мынадай көрсеткіш ақпаратын алдық. Жоғары ұпай жинай алған балалар болмады. Орташа деңгей-40%, ал төмен деңгей 60% болды.

р/н	Баланың аты-жөні	«Беттесу» әдісінің ұпай сандары	«Дьенештың логикалық блоктары» ұпай сандары	«Біріктіру» әдісінің ұпай сандары
1	Нұрпазил А.	1	1	1
2	Қыдырбек Б.	1	1	2
3	Орынбек М.	2	1	2
4	Абат Г.	1	2	1
5.	Үсенбай С.	1	1	1
6.	Нұрғалиұлы А.	2	2	2
7.	Нұрмұхаммед Б.	2	1	1
8.	Менғали Д.	2	1	2
9.	Жаксылық И.	1	2	1
10.	Қасен А.	1	2	1

Сурет 2. «Беттестіру», «Дьенештың логикалық блоктары», «Біріктіру» әдістері бойынша тәжірибелік топқа қатысушылардың пайыздық % көрсеткіштері

Балаларда танымдық қабілеттері төмен, сан ұғымдары мен санай алу қабілеттері, математикалық түсініктері әлі толық қалыптаспағандығының нақты көрсеткіштерін алған соң, енді түзету-дамыту жұмыстар бағытын анықтап алдық.

Балаларда математикалық түсініктерін дамыту бұл бір қырлы, бір бағыттық қана жұмыс емес. Бұл күрделі үдеріске, балада көріп-қабылдауы, естіп қабылдауы, кеңістікте дұрыс бағдарлана алуы, ұсақ-қол моторикасы, логикалық ойлауы, салыстыра-талдай

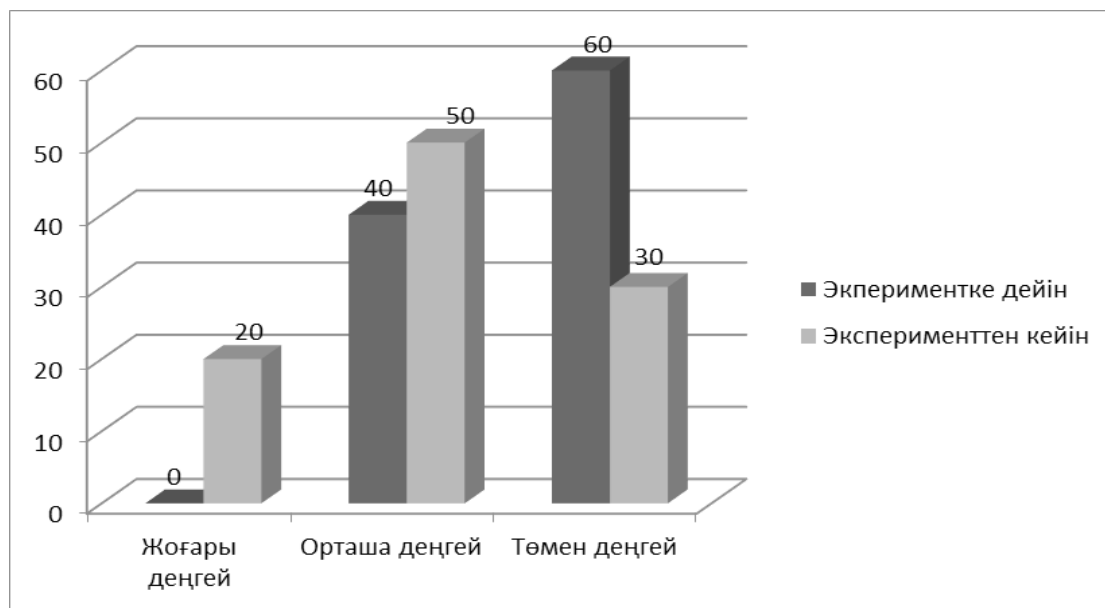
алуы деген секілді бірнеше комбинация- жұмыс бағыттарымен басталады. Төменде, лар жұмысымен тығыз байланысты. Сол балаларға берілетін тапсырмалар жиынтығы себептен де, қалыптастырушы эксперимент туралы ақпараттар берілген. мент бағыты осы аталған түзету-дамыту

Кесте 3. Математикалық ұғымдарын дамыту үшін жүргізілетін жұмыс бағыттары мен берілетін тапсырмалар

Жұмыс бағыттары	Тапсырмалар
Ұсақ қол моторикасын дамыту	Саусақ жаттығулары; аяқ киім бауларын қадау; табиғи заттарды қолдана отырып оригамен жұмыс жасау; сандардың графикалық нұсқаларын сызғыштар арқылы дәлдеу.
Пішін, көлем ұғымдары туралы қабылдауын дамыту	Суреттен “үлкен және кіші заттарды” табу; түсі бойынша геометриялық пішіндердің жіктелімін ажырату; “көлемі бойынша заттарды ажырат” матрешкалар, пирамидкалар, кесе/қасықтар; Дьенеш блоктары [13]; “Қоңыр баспалдақтар”, “Күлгін мұнара” Монтессори [14]; текшелер мен құрастырмақтар, сандарды құмда жазу; әртүрлі трафареттер негізіндегі сандар салынған “сикырлы дорба”; ересек адам нұсқаулығымен сандарды айнаға немесе қабырғаға реттілік бойынша жабыстыру; “көрші сандарды тап”, “этеш неше рет шақырды?” т.б тапсырмалар легін орындатқызамыз.
Көріп, естіп қабылдауларын дамыту	“Не жетіспейді?”, “Не өзгерді?”, “Неше рет алақанын соқты?”, “Көп/аз”, “Сөзді қайтала”, “Қатарларды есте сақта”, “Санды есте сақта және келесі санды қорашпа ішінен тап”, “ырғақты қайтала // -- // - // - - - //”, “Әр фигураны – өз орнына”
Кеңістік қабылдауларын дамыту	А.М.Леушина[15] құрастырған тапсырмалар альбомын орындау; өз денесіне бағдарлануға үйрену; “қарсы бетте отырған адамның оң және сол қолдары қайсы?”, “қиылған суреттерді құрастыр” “әуенді-ырғақты ойындар”, өзі тұрған жердегі оң және сол жақтағы заттарды айту.

Кесте 4 – Математикалық ұғымдарын қалыптастыру деңгейлерінің нәтижесін салыстыру бойынша жалпыланған көрсеткіш

Деңгей	% көрсеткішпен балалар саны дейін/кейін
1	0, 20
2	40, 50
3	60, 30

Сурет 2. Тәжірибелік топқа экспериментке дейінгі және кейінгі нәтижелері

Жүргізілген нәтижелікті сынау эксперименті сәтті аяқталды. Соның ішінде, бастапқыда жоғары деңгей көрсеткіші тіркелмеді, ал тапсырманы жиі орындаудан кейін бұл деңгей 20 пайызға жоғарылады. Орташа көрсеткіштің үлес салмағы бастапқыда 40% пайызды құраса, кейінгі нәтиже 50 % -ды көрсетті. Ал үшінші төмен деңгей бойынша айтатын болсақ, бастапқыда бұл 60%-ды көрсетсе, жүйелі орындатқызған тапсырмалар арқасында жартылай яғни 30%-ға түсті. Нәтижесінде, ұсынылған әдістердің ұтымдылығына көз жеткіздік.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жастағы балалардағы математикалық ұғымдардың жеткіліксіз қалыптасуы, санаудағы бұзылыстар тек білім беру саласындағы ғана қарастыратын мәселе емес, ол сондай-ақ, әлеуметтік, экономикалық тұрғыдан өзекті мәселелердің бірі. Бәсекеге қабілетті

болуға ұмтылуы керек мына заманда, бүлдіршіндеріміз, жастарымыз есепке жүйрік, қырағы болуы, сыни және логикалық ойлауы жүйрік болуы керек. Сандық және сапалық көрсеткіштерді талдай ала білу қабілеттері шыңдала беруі тиіс. Интеллектуалды ұрпақ тәрбиелеуіміз керек. Бұл барлық білім беретін мекемелердің баса назар аударатын негізгі міндеттерінің ең маңыздысы болып саналады. Басты маңыздылығы, жазу, оқу, санай алу секілді басты оқу дағдылары балалардың мектепке дейінгі жасында дер кезінде үйретіліп, алғышарттары орындалса, мектеп кезінде оқуда үлгермеуші балалардың болмауына әсер етеді. Балалар өз уақытымен, кеш қалмай мектеп бағдарламасын игеріп, ары қарайғы машықтарды үйренеді. Мақаламызда қолданылған әдістер мен тапсырмалар кейсін мамандар өз жұмыстарына қолдана алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- [1] Ибука М. После трех поздно//пер.с англ.-М.Перовой. – Москва: Альпина book, 2011-126 б.
- [2] Кондратьева С.В. Развитие «математической» речи как одно из направлений в профилактике дискалькулии у детей с особыми образовательными потребностями//Вестник педагогических инноваций. 2022. №2 (66) С. 70 –77. Ссылка: <https://doi.org/10.15293/1812-9463.2202.09>
- [3] Көрнекіліктер – оқушылардың сенсорлық қабілетін дамыту құралы ретінде// Хабаршы Абай атындағы ҚазҰПУ, серия «Педагогика ғылымы» №2 (74) (2022) <https://doi.org/10.51889> 2022-2.1728-5496.31, өтінім берілген күні: 2022-06-30
- [4] Далингер В. А. Причины типичных ошибок учащихся по математике // Современная наука: акту-

альные проблемы и пути их решения. – 2014. – № 12. [Электронный ресурс] Ссылка:<http://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-tipichnyh-oshibokuchaschihsya-po-matematike> (дата обращения: 06.02.2022)

[5] Калинина Г. П., Ручкина В. П. Развитие математической речи в начальных классах // Специальное образование. – 2016. – № 1 (41). – С. 62–74.

[6] Дорошенко В.Г. Формирование временных представлений у учащихся с зпр на занятиях. Вестник Северо-Казакштанского Университета им. М. Козыбаева 2018; (1 (38)):208-213. (In Russ.) <https://vestnik.nku.edu.kz/jour/article/view/458>

[7] Грибова Е.П., Поштарева Т.В. Структура познавательной активности личности // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 1. Ссылка: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=29552> (дата обращения: 26.09.2022).

[8] Малыхина В.В., Литвиненко Т. Развивающая предметно-пространственная среда как средство математического развития дошкольников//Балтийский федеральный университет им. И. Канта//Номер: 1 (5) Год: 2020 С: 4-20 УДК:373.24

[9] Баряева Л., Кондратьева С.Ю., Лопатина Л.В. “Профилактика и коррекция дискалькулии у детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ)” Тип: учебное пособие ISBN: 978-5-8064-3207-1/ Год издания: 2022// Место издания: Санкт-Петербург.

[10] Штепа М.А. “Математические игры как способ развития математических навыков” //№23 –1 (101) Год: 2020 Страницы: 21-24

[11] Золотарева А., Шмелева Н.Г. Дискалькулия у детей дошкольного возраста// статья в сборнике трудов конференции /Год издания: 2018 Стр.: 530-531

[12] Есалиев А.А., Тотикова Г.А., Тұрысбек Б.Ә. «Кіші мектеп оқушыларында кеңістік ұғымдарының және кеңістік елестетулерінің қалыптасу ерекшеліктері» №5-3 (39) 2018ж. 167-169б.

[13] Круглова В.В. «Развитие мыслительных процессов детей дошкольного возраста с помощью логических блоков Дьенеша» Учебно-метод.пособие// №2 (78) Год: 2021, Стр.:49

[14] Аханова Ж.Б. «Білім алуында ерекше қажеттілігі бар мектеп жасына дейінгі балаларға монессори әдісі бойынша білім беру тәжірибесі» №4, 2019ж. 293б.

[15] Фандюхина Е.А. Идеи математического развития детей дошкольного возраста в исследованиях А.М. Леушиной//Тип:статья в сборнике трудов конференции. Год издания: 2018, Стр.: 23-26

References

[1] Ibuka M. After three late//trans. from English-M.Perova. – Moscow: Alpina book, 2011-126b.

[2] Kondratieva S.V. Development of «mathematical» speech as one of the directions in the prevention of dyscalculia in children with special educational needs//Bulletin of Pedagogical Innovations. 2022. No. 2 (66) pp. 70-77. URL: <https://doi.org/10.15293/1812-9463.2202.09>

[3] Kornekilikter –okushylardyn sensorlyk kabiletin damytu kuraly retinde// Khabarshy Abai atyndagy KazUPU, series “Pedagogy of gylymy” No. 2 (74) (2022) <https://doi.org/10.51889/2022-2.1728-5496.31>, oninim berilgen kuni: 2022-06-30

[4] Dalinger V. A. The causes of typical mistakes of students in mathematics // Modern science: actual problems and ways to solve them. – 2014. – No. 12. [Electronic resource] URL:<http://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-tipichnyh-oshibokuchaschihsya-po-matematike> (accessed 06.02.2022)

[5] Kalinina G. P., Ruchkina V. P. The development of mathematical speech in primary classes // Special education. – 2016. – № 1 (41). – Pp. 62-74.

[6] Doroshenko V.G. Formation of temporary representations in students with a PO in the classroom. Bulletin of the North Kazakhstan University named after M. Kozybayev 2018; (1 (38)):208-213. (In Russ.)URL: <https://vestnik.nku.edu.kz/jour/article/view/458>

[7] Gribova E.P., Poshtareva T.V. The structure of cognitive activity of personality // Modern problems of science and education. – 2020. – № 1. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=29552> (date of reference: 09/26/2022).

[8] Malykhina V.V., Litvinenko T. Developing subject-spatial environment as a means of mathematical development of preschoolers//Baltic Federal University named after I. Kant//Number: 1 (5) Year: 2020 From: 4-20 UDC:373.24

[9] Baryaeva L., Kondratieva S.Yu., Lopatina L.V. "Prevention and correction of dyscalculia in children with disabilities (HIA)" Type: textbook ISBN: 978-5-8064-3207-1/ Year of publication: 2022//Place of publication: St. Petersburg.

[10] Shtepa M.A. Mathematical games as a way of developing mathematical skills//No.23-1-101 Year: 2020 Pages: 21-24

[11] Zolotareva A., Shmeleva N.G. Dyscalculia in preschool children// article in the proceedings of the conference /Year of publication: 2018 Pages: 530-531

[12] Esaliev A.A., Totikova G.A., Turysbek B.A. "Kishi mektep okushylarynda kenistik ugymdaryn zhane kenistik elestetulerin kalyptasu erekshelikteri" No.5-3 (39) 2018zh. 167-169b.

[13] Kruglova V.V. "Development of mental processes of preschool children using logical blocks Dienesha" Educational method.manual// No.2 (78) Year: 2021, Page:49

[14] Akhanova Zh.B "Bilim aluynda yerekshe kazhettiligi bar mektep jasynda deingi balalarga montessori adisi boyynsha bilim беру tazhibesi" No. 4, 2019zh. 293b.

[15] Fandyukhina E.A. Ideas of mathematical development of preschool children in the research of A.M. Leushina//Type:article in the proceedings of the conference. Year of publication: 2018, Pages: 23-26

Методы формирования математических представлений у дошкольников с задержкой психического развития

А.А.Баубек¹, Б.М.Мажинов¹

*¹Казахский национальный женский педагогический университет (г.Алматы,Казахстан)
aray12bk@gmail.com, bagdat_1969@mail.ru*

Аннотация

В статье рассказывается о важности формирования элементарных математических понятий у дошкольников с задержкой психического развития и излагаются предпосылки, необходимые для его правильной организации. Также показаны оптимальные методики освоения понятия числа, развития умения считать и изложены основные правила его применения. Цель статьи: выявление трудностей в системе счисления у детей с задержкой психического развития с рациональным применением специальных методов, направленных на достижение успешного результата. Стороны организации этих методов также обязательно интегрированы. Далее мы раскрыли и проанализировали результаты эксперимента с количественной и качественной точки зрения. В подборе необходимой информации проведен обзор различной литературы. Материалы статьи имеют высокую ценность, так как специалисты-дефектологи, другие специалисты могут использовать информацию, указанную в их работе. Отсутствие у ребенка признаков дискалькулии (нарушения навыков счета) специалисты могут выявить на ранней стадии самостоятельно.

Ключевые слова: дети с задержкой психического развития, дошкольники, цифры, познавательные навыки, математические понятия.

Methods of forming mathematical representations in preschoolers with mental retardation

А.А.Баубек^{1}, Б.М.Мажинов¹*

*¹Kazakh National Women's Teacher Training University,
Almaty,Kazakhstan, aray12bk@gmail.com, bagdat_1969@mail.ru*

Abstract

The article describes the importance of the formation of elementary mathematical concepts in preschoolers with mental retardation and outlines the prerequisites necessary for its proper organization. The optimal methods

of mastering the concept of number, the development of the ability to count and the basic rules of its application are also shown. The purpose of the article is to identify difficulties in the number system in children with mental retardation with the rational use of special methods aimed at achieving a successful result. The sides of the organization of these methods are also necessarily integrated. Next, we revealed and analyzed the results of the experiment from a quantitative and qualitative point of view. In the selection of the necessary information, a review of various literature was conducted. The materials of the article are of high value, since specialists-defectologists, other specialists can use the information specified in their work. Specialists can detect the absence of signs of dyscalculia (impaired counting skills) in a child at an early stage on their own.

Keywords: children with mental retardation, preschoolers, numbers, cognitive skills, mathematical concepts.

Редакцияға 26.09.2022 қабылданды.

MPHTI 14.09.35

DOI 10.51889/3525.2022.50.34.029

R.ALIBAYEVA¹, SH.TURDALIEVA,² T.K. BOLEYEV³

¹Abay Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),

²M.Kh.Dulaty Taraz Regional University (Taraz, Kazakhstan),

³Taraz International Innovation institute named after Sh. Murtaza (Taraz, Kazakhstan)
alibaeva_r@mail.ru, sh.turdalieva@dulaty.kz, talant.bolejev@ayu.edu.kz

IMPROVING THE SYSTEM OF PREVENTIVE MEASURES IN THE PREVENTION OF SUICIDAL BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

Abstract

This article examines the problem of suicide among teenagers, its psychological factors. Suicide is one of the urgent problems of today. There are some differences in suicidal behavior in adolescence. One of the pressing issues that concern us today is suicide. Lately, we often see that some of our adults and young people are experiencing psychological stress. If the psychological illness continues to worsen, that person's passion for life disappears, he is not interested in any problem of this world except death. It takes a long time to recover from this disease, psychological help is needed. The main psychological factors for committing suicide are: low mood, death of a loved one, bad situations in the family (misunderstanding, jealousy, deception, etc.), blackmail, threats, financial problems, unhappy love, sexual failure etc. People who have experienced these situations commit suicide, some of our young people are ready to crack like glass and face death without any fear if they face a little problem. It is known that the nervous generation cannot resist threats. Everyone perceives this disease, which has become a very serious problem today, in different ways and divides it into groups. One of them says that it is a change of times, while others recognize that it is due to the difficulty of the social situation or, if not, because of health. The main reason why a person commits suicide is his mental disorder.

Keywords: suicidal, educational system, preventive, adolescents, university.

Introduction

Looking at the rise of suicides, one can feel the weakening of the psyche of the society as a whole. We have a misconception that only mentally and nervously damaged people kill themselves. And to be honest, suicide incidents are not among people with mental disorders and mental disorders, but rather among healthy people [1]. Based on the widely spoken opinion in the society, mentally healthy people take this step when they are disappointed in life and face

difficulties. Such situations can be observed at any stage of a person's life. Among them, if we consider the adolescent period, there are some differences in suicidal behavior. Suicide attempts are more common among teenagers than among adults [2]. But only a few of them achieve their goal. Suicidal behavior at this age often has a demonstrative character, and at the same time, it acquires a deliberate character [3]. According to A. E. Lichko, only 10 percent of teenagers express a real desire to die, and

90 percent call for help. Symptoms of child depression include paying attention to every little thing, feelings of nausea and fatigue, not listening to what is said and yelling – noise, readiness to start a conflict, use of alcohol and drugs. The level of depression is often a true indicator of suicidal fear. In general, suicidal behavior among teenagers is influenced by personal relationships between their peers and parents. [4] Every suicide has a reason. But in many cases, the reason is that such people do not understand the difficulties of life. These are the main reasons. And all other reasons are directly dependent on these main reasons. Resentment. Sometimes suicide among teenagers is caused by resentment towards their parents. But killing oneself out of resentment for such honorable people is probably what a person with a flaw in his soul does. Error. After life, difficulties and fun go hand in hand. It is in our nature to make mistakes. Whatever mistake we make, it is not right to solve it by suicide. Suicide (lat. self – self and kill) is a premeditated suicide attempt or suicide. American suicidologist E. Shneidman said that suicide manifests itself in the form of autoaggression caused by a severe mental illness resulting from the frustration of psychological needs. [5] Indeed, suicidal people take certain life situations very seriously: Today, the topic of suicide is so relevant that researchers have recently become more interested in understanding the nature and causes of suicide, the conditions and factors of its occurrence, as well as considering an effective model of its prevention [6].

We can observe many analyses, in the works of ancient thinkers: Aristotle, Socrates, Plato and modern researchers D.D.Fraser, Y.R.Vagin, A.N.Mokhovikov, L.Z.Tregubov, etc. The analysis of religious texts and practices reveals the ethical and theological aspect of the problem of suicidal behavior and the works of A.Luerbach, R.Corsini, I. Paperno, L.A.Sladkov, K.Schiffers [7].

Those who are in the risk group:

Difficult teenagers. Issues of self-realization and self-affirmation are important in the

adolescent environment, and alcohol and drug use increase the potential for impulsive impulses.

Hereditary suicide. Children of such a family may live with the life scenario of their relatives [8].

Children with disabilities are those who suffer from their body defects.

Children with low self-esteem are easily irritable and easily depressed. [9]

Signs that indicate the tendency of teenagers to commit suicide:

panic-agitated behavior, haste, restlessness are characteristic;

long-term sleep disturbances: frequent dreams of cataclysms, catastrophes, accidents or wild beasts;

pressure of affect, external symptoms include aggressive actions for no reason;

depression, apathy, lack of speech: the teenager does not want to do anything, abandons tasks, spends time without meaning, his behavior shows malaise, sleepiness;

shame, guilt, self-doubt for lack of self-development. This syndrome can be manifested by attention-seeking behavior;

a difficult puberty period with somatic endocrine and neuropsychological disorders;

alcohol use, drug addiction, drug addiction.

External conditions of a suicidal teenager:

unhappy family: severe psychological weather, quarrels between parents, alcoholism in the family, loss of parents;

neglect of the teenager, absence of an adult to guide the teenager;

Adolescent's uncomfortable position in the family: exclusion, excessive care, harshness, criticism of every activity of the adolescent;

lack of friends of the teenager, exclusion from the study group;

having a series of failures in studies, relationships, interpersonal relationships with relatives and adults. [10]

Possible motives for suicide

Seeking Help – Many people who are thinking about suicide do not want to die. They use suicide as a means to get something (for example, attention, affection, love, escape from problems, hopelessness...).

Despair – life is meaningless, there is no hope for the future. There is no hope of making changes to improve life.

The multiplicity of problems is the fact that all problems seem so intractable that there is no opportunity to concentrate on solving them one by one.

Attempting to harm and hurt another person - “They will still regret it.” Sometimes a person, by committing suicide, thinks that he will take his problems with him and make a relief for his family [11].

It is believed that only a brave and strong person is capable of suicide. [6]

In modern society, the individual is alone. Especially in big cities where beliefs, customs, morals, and interests are different. The interest of the individual does not coincide with the interest of the society, so one of the motives for overcoming the difficult life is destroyed. There is no point in grieving for something that is not of interest to the society and hurts the person himself. There is no point in living for sorrow [12].

Thus, according to T. A. Sorokin, loneliness, separation of a person from society, the speed of life, the decline of religious beliefs and the destruction of society, the instability and inequality of life – all these have a favorable effect on the development of suicide. In such a situation, even a small unpleasant event is enough for a person to commit suicide. [13] Therefore, he concludes: “When the source of suicide is the insufficient organization of our environment, which exposes a person to loneliness, then the task of combating suicide should change the collective in a positive direction, which reduces individual loneliness and becomes a group with common interests and goals.” Such an idea is not only expressed in relation to the collective society, but also intra-family, industrial, interpersonal, etc. It is said about relations. When a person is bereaved, it is very important to have the timely support of loved ones, friends, and colleagues to share in their grief, and it is important to have a job that makes them forget their heavy thoughts and grief, and shows why they are living [14].

As it was found out, unhappiness in the

family and misunderstandings at school are often the cause of children’s unhappiness and suicide attempts. It is not enough to just find clothes and food for children, they should always feel the warmth of their parents and grow up knowing that they are loved. And a child whose parents do not pay attention to their level, realizes that no one needs them and faces psychological stress. Especially teenagers aged 13-17 years are very impressionable, they are quick to take anything into their hearts. In the absence of understanding, children of this age get into various situations. They don’t like to study, and their relationship with other students deteriorates. Changes in behavior and behavior should concern both the teacher and the parents. Regardless of these changes, many problems can be prevented by seeking the help of a psychologist.

The main part.

Suicide of teenagers is one of the most urgent problems in the world today, which has shocked the whole world and is becoming a social disease. According to experts studying suicide, one person commits suicide every 20 seconds in the world. Even 1 million people commit suicide every year and try to say goodbye to about 20 million lives forever. The worst thing is that 8 thousand of them are Kazakhs. And this means that every hour in the republic one person voluntarily dies. It is especially worrying that this disease is widespread among teenagers. It includes the inability to cope with the difficulties encountered in the “transitional” period of adolescence, the inability to get along with others, the incomplete formation of the child’s psychology, etc. circumstances are causing. Suicide (lat. *suicaedere* - to kill oneself) is a person’s self-harm and taking his own life. From the terrible information published by the World Health Organization to the public, it can be seen that suicide incidents among adolescents in Kazakhstan have increased, suicides are often caused by their violation of the law, fear of criminal responsibility, impatience, intolerance, cowardice, low academic performance, poor interest level, It is clear to all of us that the reason for this is his lack of energy, quick anger and low appetite. Therefore, when it comes

to the fate of people, we should not only put the responsibility on teachers and doctors, school psychologists, and social educators, but we should take it upon ourselves. American psychologist Edwin Shneidman points out unbearable mental illness as one of the main reasons for suicide. Indeed, suicide is a disease of the soul, not of the body. Psychologists have proven that the majority of those who commit suicide present the opinion that “only death solves all complex problems.” And it seems that even people who have no serious problems commit suicide. Such a situation often occurs in psychologically weak people. It turns out that they turn to death for the slightest problem they encounter in life. A.E. Lichko lists the following as the most common causes of suicide among teenagers: 1. Losing a loved one. 2. A state of extreme laziness. 3. Vulnerable feeling of self-worth. 4. Use of alcohol, hypnotic, psychotropic drugs and drugs as a result of which there is a violation of the protective mechanism of the individual. 5. Aligning oneself with the person who committed suicide. 6. Various forms of defensiveness, irritation and frustration arising under various pretexts. Doctors divide suicide into three types: After the first, clearly stressful situation, a person loses the meaning of life and prepares himself for death for a long time. Second, hidden suicide, a person does not prepare himself for death. Only conscious risk-taking leads to unexpected death.

Third, openly facing death in front of others. To follow someone to prove something.

The General Prosecutor’s Office of our country conducted research on child suicides and tried to determine the factors that lead to their death. First of all, it is connected with the complex socio-psychological condition of the child and the low standard of living. However, there are also children from wealthy families among the teenagers who are dying on this day. Experts associate suicide among teenagers with the transition period and the child’s age [15].

Self-harm is divided into three main groups: overt, demonstrative and covert.

Open suicide is always a distressing crisis situation or the thought of giving up life, thinking about the meaning of life, depression.

Because he feels useless to anyone. That is, open suicide is more common among older people and teenagers. For example, to teenagers “How will I live?” What kind of person will I be?”, that is, if the cause is lack of confidence in the future, old people are asked “How did I live, who was I in this life?” the thought bothers him [16].

Demonstrative suicide is an attempt to commit suicide without the intention of dying, but simply to draw attention to oneself.

Hidden suicide is a type of behavior of those who do not consider death to be the solution to the problem, but cannot find another way out. Imitation power also has a strong influence among young people. They find and imitate their models as “copies” through television, radio broadcasts, and the Internet.

Psychological features of suicidal behavior:

– egocentrism (a person pays attention only to his own stress, anxiety, and is not interested in other issues);

– autoaggression (unreasonable self-blame, low self-esteem of a person, etc.);

– pessimistic personal attitude to the way out of the crisis (depression, fear, readiness to commit suicide);

– paranoia (rigidity of neuropsychological processes, adherence to ready-made thinking stereotypes, flexibility to find very valuable ideas);

There are some differences in suicidal behavior in adolescence. Suicide attempts are more common among teenagers than among adults. But only a small part of them achieve their goal. At this age, suicidal behavior often takes on a demonstrative nature, and at the same time, it takes on an aggressive nature.

How do you know if a child is thinking about suicide?

He is depressed, does not get out of bed all day, cries, does not eat anything and does not want to talk to anyone. In this case, “what happened?” no need to try to get an answer to the question. Tell the child that if he wants to talk to you, you are ready to listen and understand at any time, even if it is about scary, unpleasant, embarrassing things. Try not to neglect it. It is very important to follow through with body

sensations: pat him on the back, hug him, kiss him;

If the child stops looking in the mirror, and considers himself “ugly”, “fat”, “ugly” and so on. if he is not ashamed to say so. You don’t need to make it “You’re beautiful”, but give examples of famous people who have achieved success and fame with such long noses or full bodies;

If he loses interest in everything that used to interest him;

A child asks you or your close relatives if they would have ended their lives by suicide. In this case, openly share your thoughts on suicide with him and express your concern about the child’s purpose.

He often tells everyone that it would be easier without him if he disappeared, you need to prove the opposite, you need to tell him that you love him and that he is precious to him;

He is interested in the consequences of overdosing on certain drugs or what happens if a person jumps from the seventh floor. In this case, talk about the suffering that awaits the person and definitely find out why the answer to this question is important for him [17].

A child asks how long you will grieve if he dies. In this case, tell him that this is the biggest fear in your life.

– moving away from relatives, striving to remain private;

– sudden drop in mood, inadequate reaction to words, slow and meaningless words;

– performance declines and suggestibility;

– his behavior at school deteriorates, he wanders, breaks the order;

– risky and unreasonable actions and reckless actions;

– deterioration of health: loss of appetite, feeling uncomfortable, insomnia, bad dreams, panic;

– indifferent to things and money – simply looking at them, distributing them;

– puts all the situation in order, completes it to the end, apologizes for his actions;

– self-blame or, on the contrary, confessing guilt to another person;

– to make fun of philosophical topics about death.

In such a case, the question arises: what should be done, how to help?

If you notice suicidal behavior in a child, try to talk to the child openly and honestly. You should never ask a child about suicide unless the child has brought it up.

You need to explain all the circumstances, find out what thoughts are bothering him, make sure that he is not alone, that he is not unhappy, that he does not fall into anyone’s trap, that he does not need or owe anyone, find out the child’s friends and why he is interested, and support him [18].

It is necessary to find ways out of the impasse, but in most cases, talking with the child, healing from the heavy burden accumulated in the head, and then the child’s suicidal tendency will decrease.

Don’t be afraid to visit a psychologist. When you go to a psychologist, it does not mean that he cannot register the child and that he is mentally incomplete and has a deviation.

Most of the people who take their own lives are mentally healthy people, people with creative talent, who are in a difficult situation and cannot get out of a dead end.

Only kindness and love can save a child from loneliness!

What do the reasons for suicide explain to others:

Desperation;

To make you regret your bad relationship;

To determine how much one loves another or how much others love it;

To change a strict decision;

The cry of the soul.

Methods.

In order to prevent suicide, parents, teachers, psychologists and social workers, specialists in shaping a healthy lifestyle, mass media should work together. That is, first of all, preventive work should be done: it is better to conduct more activities such as lectures, discussions, interviews, counseling, question-and-answer among teenagers and young people on this topic. About suicide prevention measures among children and adolescents This is a human-only behavior. People who commit suicide often experience internal turmoil or are in a state

of severe stress, and also suffer from mental illnesses, mood disorders, especially depression, and the future life becomes uninteresting [19].

Statistics: When studying the problem of suicide among young people, it was found that, in general, in most cases, teenagers decide to commit suicide in order to draw the attention of their parents and teachers to their problems, and in such a negative way, they express their opposition to the carelessness, impudence, rudeness and cruelty of adults. Such a step is often taken by teenagers who are withdrawn, vulnerable, lonely, stressed due to their own inadequacy, and disappointed in life. In a difficult life situation, timely psychological help and kind support would have saved the teenager from a tragic situation... Suicide is synonymous with escapism, escape from problem solving, punishment and dishonor, humiliation and hopelessness that make up the diversity of our lives, from disappointment, loss, disappointment, loss of self-esteem. Most teenagers who choose to commit suicide are truly in fact, he does not want to die (this was confirmed by teenagers who were saved from death). Thus they try to solve one or more problems. But they solve the temporary problem once and for all. In this way, young people want to escape from the burdens of life, which seem too heavy for them. Such burdens cause them emotional and physical stress, so they think that death will save them from this stress [20].

How to recognize an imminent suicide.

Suicidal risk group

- Young people: those with impaired interpersonal relationships, those who suffer from “loneliness”, those who use alcohol or drugs, who are characterized by their deviant or criminal behavior, who have a habit of showing force;

- Those who criticize themselves too much;
- People who experienced personal humiliation or a tragic situation;

- Adolescents who are worried about the inconsistency between their expected success and expected success in life. “Best” syndrome

- People who are depressed due to a serious illness or the loss of others about this topic;

- being bothered by topics such as “I don’t need a door”, “anyway no one misses me”;

- Responding to death motifs in art or literature;

- Give away the most precious things to him.

Results

In the last 15 years, suicide among 15-24-year-olds has doubled, and such cases are common in economically developed countries. According to the research experiment, it was found that suicide occurs involuntarily. Such behavior is characteristic of youth.

The number of people who have attempted suicide is staggering. Suicide is more common among boys than among girls, and girls are more demonstrative.

To this day, there is no one who has fully investigated the suicidal act. Only 1 out of 10 adults and 1 out of 50 teenagers are prone to suicide. A suicide attempt that did not happen the first time is not repeated a second time, for example, it is 10 percent among 10-20 year old boys and 3 percent among girls.

10-20 million people decide to commit suicide every year. About one million of them say goodbye to the bright world. Neighboring countries such as Russia, China, and Kazakhstan can be mentioned as the homeland of leading suicide bombers.

Currently, according to the World Health Organization, Kazakhstan ranks third in the world in terms of suicides. And three years ago, according to the data, Kazakhstan was in fifth place.

About one million people commit suicide in the world every year. 8 thousand out of one million people are Kazakhstani. This means that one Kazakh commits suicide every hour. It’s a pity that our President says that “the future of our country is in the hands of the young generation” (7/30 p.), the perpetrators of suicide are the representatives of the young generation who considered the future of the country.

Conclusion

Conscious voluntary suicide is now a global social issue. “Suicide” is derived from Latin and means “to kill oneself, to attack oneself”. The term suicide was coined by the Italian psychologist G. Dazen introduced it in 1947 and explained it as “Suicide attempt”.

Suicide is an act of suicide by a person when the mental system is severely depressed or under the influence of mental illness.

Such behavior is observed in adolescence from the age of 13. According to statistics, suicidal behavior is 30 percent in the age group of 14-28 years, 6-10 percent in adolescence.

The only part of people who are prone to suicide are healthy people who are mentally ill.

Adolescents demonstratively demonstrate suicidal behavior in order to expect help from others and threaten those around them.

A.G. According to Ambrumova, suicidal thoughts and actions are manifested in the emergence of socio-psychological maladaptation during a conflict: anxiety, frustration, negative relationships of surrounding people, lack of desire to live, decline in social environment, etc.[1/4-p.]

All such negative situations attract young people to crime, among which suicide is common. Adolescents go through different times, some prefer to say goodbye to life due to fear of something, failure of love, inability to endure difficulties.

The article AR09259839 is written on the basis of the results of research conducted within the framework of the research project funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on the topic "Organization of the system of psychological imaging and correction of suicidal behavior of adolescents".

References

1. Alekseeva V. Suicide // Psychology. Sociology. Political science. No. 10.2007.
2. Campisi, S.C., Carducci, B., Akseer, N. et al. Suicidal behaviours among adolescents from 90 countries: a pooled analysis of the global school-based student health survey. BMC Public Health 20, 2020;1102. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-09209-z> [Google Scholar]
3. Bagge CL, Glenn CR, Lee HJ. Quantifying the impact of recent negative life events on suicide attempts. Journal of Abnormal Psychology. 2018;122(2):359–368. [PubMed] [Google Scholar]
4. Shamuratova K.Sh. Organization of psychological services for suicide prevention. – O.: 2019
5. Finlay-Jones A., Strauss P., Perrya Y., Waters Z., Gilbey D., Windred M., Murdoch A., Pugh C., Ohan G.B., Lina A. Group mindful self-compassion training to improve mental health outcomes for LGBTQIA+ young adults: Rationale and protocol for a randomised controlled trial. Contemporary Clinical Trials. 2021; 102: 106268 [Google Scholar]
6. World Health Organization. Preventing suicide: a global imperative. Geneva, Switzerland: World Health Organization; 2017. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/131056/9789241564779_eng.pdf?pdficonexternal icon
7. CDC. Web-based Injury Statistics Query and Reporting System (WISQARS). Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services, CDC, National Center for Injury Prevention and Control; 2020. <https://www.cdc.gov/injury/wisqars/index.html>
8. US Department of Health and Human Services. Healthy people 2020. Washington, DC: US Department of Health and Human Services, Office of Disease Prevention and Health Promotion; 2020. <https://www.healthypeople.gov/external icon>
9. Toleniyaz G.I. Causes of deviant behavior // Ulagat. 2020. – No. 4.
10. Wrongful death: the cause and prevention of suicide. Pod. edited by D. Wasserman. Per. s.eng. – M.: Smysl, 2017.
11. Lindsey MA, Sheftall AH, Xiao Y, Joe S. Trends of suicidal behaviors among high school students in the United States: 1991–2017. Pediatrics 2019;144:e20191187. [CrossRefexternal icon](#) [PubMedexternal icon](#)
12. Soto-Sanz V, Piqueras JA, Rodriguez-Marin J, Perez-Vazquez MT, Rodriguez-Jimenez T, Castellvi P, et al. Self-esteem and suicidal behaviour in youth: A meta-analysis of longitudinal studies. Psicothema. 2019 Aug;31(3):246-54 DOI: [10.7334/psicothema2018.339](https://doi.org/10.7334/psicothema2018.339)

13. Rosario M, Schrimshaw EW, Hunter J, Braun L. Sexual identity development among lesbian, gay, and bisexual youths: consistency and change over time. *J Sex Res* 2018;43:46–58. CrossRefexternal icon PubMedexternal icon
14. Annor FB, Clayton HB, Gilbert LK, et al. Sexual orientation discordance and nonfatal suicidal behaviors in U.S. high school students. *Am J Prev Med* 2018;54:530–8. CrossRefexternal icon PubMedexternal icon
15. Al-Halabi, S. y Fonseca-Pedrero, E. (2021). Suicidal Behavior Prevention: The Time to Act is Now. *Clínica y Salud*, 32(2), 89 - 92. <https://doi.org/10.5093/clysa2021a17>
16. Poštuvan V., Podlogar T., Nuša S., Šedivy Z., De Leo D. Suicidal behaviour among sexual-minority youth: a review of the role of acceptance and support. *The Lancet Child & Adolescent Health*. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(18\)30400-0](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(18)30400-0)
17. Abramova G.S. Practical psychology. – M.: 2020.
18. Burstein B, Agostino H, Greenfield B. Suicidal attempts and ideation among children and adolescents in US emergency departments, 2007–2015. *JAMA Pediatr* 2019;173:598–600. CrossRefexternal icon PubMedexternal icon
19. Stone DM, Holland KM, Bartholow B, Crosby AE, Davis S, Wilkins N. Preventing suicide: a technical package of policies, programs, and practices. Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services, CDC, National Center for Injury Prevention and Control; 2017. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/suicideTechnicalPackage.pdf> icon
20. Nurbayeva N. Causes and factors of abnormality in children // *Ulagat*. No. 5.2017.

***Жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқының алдын алуда профилактикалық
іс-шаралар жүйесін жетілдіру***

Р. Әлібаева¹, Ш. Тұрдалиева² Т. К. Болеев³

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),

²М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті (Тараз, Қазақстан),

*³Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты
(Тараз, Қазақстан)*

Аңдатпа

Қоғам дамуының қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайында жеке тұлғаның дағдарыстық, аутодеструктивтік күйлері қоздырады, бұл көбінесе суицидке әкеледі. Бұл мақалада жасөспірімдер арасындағы суицид мәселесі, оның психологиялық факторлары қарастырылады. Өз-өзіне қол жұмсау – қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі. Жасөспірімдік шақта суицидтік мінез-құлықтың кейбір айырмашылықтары бар. Өз-өзіне қол жұмсау – бүгінгі таңда бізді толғандыратын өзекті мәселелердің бірі. Соңғы кездері кейбір ересектеріміз бен жастарымыздың психологиялық күйзеліске ұшырағанын жиі байқап жүрміз. Психологиялық ауру асқына берсе, адамның өмірге деген құштарлығы жоғалады, оны өлімнен басқа дүниенің ешбір мәселесі қызықтырмайды. Бұл аурудан айығу үшін көп уақыт қажет, психологиялық көмек қажет. Өз-өзіне қол жұмсаудың негізгі психологиялық факторлары: көңіл-күйдің нашарлығы, жақын адамының қайтыс болуы, отбасындағы қолайсыз жағдайлар (түсінбеушілік, қызғаныш, алдау, т.б.), бопсалау, бопсалау, қорқыту, қаржылық мәселелер, бақытсыз махаббат, жыныстық сәтсіздік және т.б. .. Осындай жағдайлардан аман қалған адамдар өз-өзіне қол жұмсайды, кейбір жастарымыз кішкентай бір мәселеге тап болса, әйнектей жарылып, өліммен бетпе-бет келуге дайын. Жүйке буыны қауіп-қатерге төтеп бере алмайтыны белгілі. Бүгінгі күні өте күрделі мәселеге айналған бұл ауруды әркім әрқалай қабылдап, топқа бөлінеді. Біреулер мұны уақыттың ауысуы десе, енді біреулері мұны әлеуметтік жағдайдың қиындығынан, болмаса денсаулық жағдайына байланысты деп мойындайды. Адамның өз-өзіне қол жұмсауының басты себебі – оның психикасының бұзылуы.

Түйін сөздер: суицид, тәрбие жүйесі, профилактикалық, жасөспірімдер, университет

**Совершенствование системы профилактических мероприятий в профилактике
суицидального поведения подростков*****Р. Алибаева¹, Ш. Турдалиева² Т. К. Болеев³****¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),**²Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати (Тараз, Казахстан),**³Международный Таразский инновационный институт имени Ш.Муртаза (Тараз, Казахстан)**Аннотация*

В сложившейся социокультурной ситуации развития общества провоцируются кризисные, аутодеструктивные состояния личности, следствием которых нередко становится суицид. В данной статье рассматривается проблема суицида среди подростков, его психологические факторы. Самоубийство является одной из актуальных проблем современности. Существуют некоторые отличия в суицидальном поведении в подростковом возрасте. Одной из насущных проблем, волнующих нас сегодня, является суицид. В последнее время мы часто видим, что некоторые наши взрослые и молодые люди испытывают психологический стресс. Если психологическая болезнь продолжает обостряться, у человека пропадает страсть к жизни, его не интересуют никакие проблемы этого мира, кроме смерти. Вылечиться от этого заболевания нужно долго, нужна психологическая помощь. Основными психологическими факторами совершения суицида являются: плохое настроение, смерть близкого человека, неблагоприятные ситуации в семье (непонимание, ревность, обман и т. д.), шантаж, вымогательство, угрозы, финансовые проблемы, несчастная любовь, сексуальная неудача и т. д. Люди, пережившие такие ситуации, кончают жизнь самоубийством, некоторые из нашей молодежи готовы треснуть, как стекло, и без всякого страха встретить смерть, если столкнутся с небольшой проблемой. Известно, что нервное поколение не может противостоять угрозам. Это заболевание, ставшее сегодня очень серьезной проблемой, все воспринимают по-разному и делят на группы. Одни говорят, что это перемена времени, другие признают, что это связано с трудностью социального положения или, если нет, с состоянием здоровья. Основной причиной, по которой человек совершает самоубийство, является его психическое расстройство.

Ключевые слова: суицидальные, воспитательная система, профилактика, подростки, вуз.

Received 24.11.2022

Ш.У. ЛАЙСХАНОВ¹, Н.Е. УСЕНОВ¹, Е.Д. ИСАКОВ¹, Н.Б. МЫРЗАЛЫ^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті (Алматы, Қазақстан)
shah_394@mail.ru

МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫН ОҚЫТУДА ГЕОГРАФИЯЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада, мектеп географиясын оқытуда географиялық ақпараттық жүйелерді (ГАЗ) пайдаланудың мүмкіндіктері кең көлемде қарастырылды. Географияны оқытудың маңызды технологиялық құралы ретінде – географиялық деректерді сақтау, іздеу, картаға түсіру және талдау үшін қолданылатын аппараттық және бағдарламалық жасақтама жүйесі талқыланды. Сондай-ақ, зерттеу мақсатына сәйкес, Қазақстан Республикасының мектеп географиясы бағдарламасында және оны оқыту процесінде ақпараттық технологияларды пайдалану деңгейі анықталды. Зерттеу нәтижелері сауалнама әдісі арқылы айқындалды. Сауалнама география пәні мұғалімдерінен алынды. Сауалнамаға Қазақстан Республикасының түрлі облыстары мен қалаларынан 133 мұғалім өз еркімен қатысты және олардың 86,8 % - ының ГАЗ жайлы білетіндігі белгілі болды. Сонымен қатар, 12,8 % - мұғалімнің жұмыс істейтін мектебінде MapInfo, 21,8 % - ArcGIS, 25,6 % - QGIS, 15,4 % - EduGIS, 6,4 % - Arc-Explorer, 16,7 % - OpenStreetMap және 1,3 % - OpenJUMP бағдарламаларының бар екендігі анықталды. Сауалнама деректерін талдау үшін мұғалімдер екі топқа бөлінді: 2021 -2022 оқу жылында ГАЗ негізінде сабақ жүргізген мұғалімдер (64,2 %) және ГАЗ негізінде сабақ жүргізбеген (ГАЗ-мен жұмыс істемейтін) мұғалімдер (35,8 %) болып. ГАЗ қолданған мұғалімдер өткізген сабақтардың жиілігі туралы сұраққа 14,6 % - мұғалім «бір» сабақ, 12,2 % -ы «екі», 8,9 % - ы «үш» және «төрт», ал, 19,5 % мұғалім «бес және одан көп» сабақ деп жауап берді. Сауалнама нәтижесінде мұғалімдердің 50,4 % - ы ГАЗ қолдануды интернет арқылы (Google, YouTube, Instagram және т.б.), ал, 26 % - ы біліктілік көтеру курстарынан үйренгендігі анықталды. Сондай-ақ, географияны оқытуда 55,3 % мұғалімнің ГАЗ қолдану тәжірибесі 1-4 жылды, 12,2 % - 5-9 жылды, 2,4 % - 10 және одан көп жылды көрсетті, алайда, сабақ барысында ГАЗ қолданбайтындардың үлесі 30,1 % құрады. Сондықтан, Қазақстан Республикасының 9, 10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаты мен ұзақ мерзімдік жоспарына талдау жасадық. Нәтижесінде, мектеп географиясын оқыту барысында ГАЗ қолдануға кедергілердің барлығы белгілі болды: негізгі себеп ретінде қажетті бағдарламалардың болмауы; ГАЗ қолдануда тәжірибенің болмауы; уақыттың жетіспеушілігі және ГАЗ бағдарламаларының күрделілігі аталды.

Түйін сөздер: мектеп географиясын оқыту; ГАЗ; мұғалім; мүмкіндік.

Кіріспе. Географиялық ақпараттық жүйелер, әдетте, шешім қабылдау және проблемаларды шешу сияқты жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамыту үшін ақпараттық технологиялардың тамаша құралы ретінде қарастырылады [1]. ГАЗ бізге қатынастарды, заңдылықтар мен тенденцияларды түсіну үшін деректерді визуализациялауға, сұрақ қоюға, талдауға және түсіндіруге, сонымен қатар, бірлескен оқу ортасын құруға, жоба-

ларды басқару дағдыларын алуға мүмкіндік береді [2].

ГАЗ – бұл географиялық деректерді сақтау, іздеу, картаға түсіру және талдау үшін қолданылатын аппараттық және бағдарламалық жасақтама жүйесі, сондықтан, географияны оқытудың маңызды технологиялық құралы болып табылады [3].

ГАЗ қолдану әлемде мемлекеттік және іскерлік салаларда кең таралған, бірақ

орта білім беру жүйесінде геокеңістіктік технологияларды табу өте қиын. Осы орайда, Қазақстанның мектеп географиясы бағдарламасында және оны оқыту процестінде ақпараттық технологияларды пайдалану деңгейін анықтау өте маңызды. Себебі, осыған ұқсас зерттеулер мектептерде ГАЖ қолдану деңгейіне және география бағдарламаларына реформа жасауға оң әсер еткен.

Мысалы, Керски Америка Құрама Штаттарындағы орта мектептердің жалпыхалықтық зерттеуінде мектептердің 5 пайыздан азы ГАЖ бағдарламалық жасақтамасына ие екенін анықтады. ГАЖ бағдарламалық жасақтамасы бар 393 орта мектепті зерттеу барысында Керски мектептердің 54,9 пайызы оқыту үшін ГАЖ қолданбайтынын айтты [4]. Керскидің тұжырымдары мұғалімдер бағдарламалық жасақтаманы қолдану қиын деп санайтындықтан ГАЖ қолданбағанын көрсетті. Жоғарыда аталған басқа факторлар ГАЖ-ға дайындықтың болмауы және ГАЖ-ға негізделген сабақтар, сондай-ақ, компьютерлік жабдықтардың қол жетімсіздігі болған.

Олсен Жаңа Зеландиядағы 400-ге жуық орта мектепті зерттеп, мектептердің тек сегіз пайызы немесе одан азы ГАЖ бағдарламалық жасақтамасын қолданғанын немесе қол жеткізгенін хабарлады [5]. ГАЖ-ның мектеп бағдарламасына кірігу үшін осындай үлкен әлеуеті бар екенін ескере отырып, оны енгізу қарқыны соншалықты баяу болғаны таңқаларлық болып көрінді. Баяу іске асыруды түсіндіретін кейбір себептерге мыналар жатады: мұғалімдерге деген сенімнің болмауы; компьютерлік сыныптарға кіру қиындықтары; бағдарламалық жасақтаманың күрделілігі; бағдарламалық жасақтаманы білмеу; және ГАЖ сабағын дайындауға уақыттың жетіспеуі.

Орта Азия мектептерінде ГАЖ енгізу және пайдалану деңгейі туралы зерттеулер жоқтың қасы. Сондықтан, бұл зерттеудің мақсаты Алматы қаласындағы мектептердің ГАЖ қолдануы туралы бастапқы деректерін жинақтау және ГАЖ бағдарламалық жасақтамасы мен ресурстарын пайдалануға,

енгізуге әсер ететін факторларды зерттеу болды. Зерттеу міндеттері ретінде:

– география мұғалімдерінің ГАЖ саласынан хабардарлығы, ерекшеліктері, біліктілік деңгейі;

– мұғалімдердің ГАЖ қолдануына оң әсер ететін және кедергі келтіретін факторларды анықтау;

– Қазақстанның 9, 10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаты мен ұзақ мерзімдік жоспарларына талдау жасау және мұғалімдердің оған деген ойын анықтау алынды.

Зерттеудің болжамы: география мұғалімдерінің ГАЖ-ді сабақ барысында тиімді қолдануға көмектесетін халықаралық деректер мен сауалнама нәтижесін ұсына отырып мектеп мұғалімдерінің нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру және өзіндік қорытындыларды ұсыну.

Негізгі бөлім. ГАЖ бізге қатынастарды, заңдылықтар мен тенденцияларды түсіну үшін деректерді визуализациялауға, сұрақ қоюға, талдауға және түсіндіруге мүмкіндік береді [6]. Қазіргі уақытта көптеген адамдар «ГАЖ» сөзін қате қолданады: олар интерактивті карталар геоинформатикаға тең деп санайды, бірақ олардың арасында үлкен айырмашылық бар [7]. ГАЖ - бұл электронды картадан гөрі: бұл үлкен кеңістіктік деректердің көрнекі бейнесі. Оның артында жер бетінде нақты орналасқан құрылымдық жүйе тұр. Біз бұл деректерді әртүрлі танымдық деңгейлерде географиялық сұрақтар қою үшін қолдана аламыз, әсіресе, экологиялық және экономикалық мәселелердің жауаптары мен шешімдерін табу, ең жақсы / жылдам / арзан маршруттарды және басқа да көптеген қосымшаларды жоспарлау. Бұл жүйелерді қолдану қазірдің өзінде мемлекеттік және іскерлік салаларда кең таралған, бірақ орта білім беру жүйесінде геокеңістіктік технологияларды табу әлі де қиын [8].

Мұғалім ретінде біз ГАЖ – ны қолдануымыз керек, ал ең айқын және мүмкін қарапайым шешім – география сабағында геоинформатиканы құрал ретінде

пайдалану. Карталарды талдаудың негізгі құралы ретінде пайдаланбайтын география сабағын елестетудің өзі қиын. Карталар жасау, карталарды оқу, статистикалық талдау, есептеу, түсіндіру және суреттер, мәтіндер, графиктер мен диаграммалар жасау сияқты географиялық әдістер көптеген мектептерде кең таралған деп үміттенеміз.

Біздің ойымыша, геоинформатиканы оқыту әдісі ретінде қолдануға болатын кез-келген білім беру деңгейінде мүмкіндіктер бар. Оқушылар бастауыш сыныптағы әр түрлі карталармен танысады және олармен тапсырмаларды орындай алады, мысалы, карта аңызымен олар бір нәрсенің қайда екенін анықтай алады. Орта мектепте оқушылар климат картасы және ауылшаруашылық өнімдерінің картасы сияқты әртүрлі карталарды салыстыру арқылы логикалық байланыстар мен географиялық бірлестіктерді байқай алады. Орта мектепке бара отырып, ГАЖ синтез мен талдаудың жоғары деңгейіне ықпал ете алады. Ал дағдылар жиынтығын кеңейту арқылы күрделі ойлауды қажет ететін бағдарламалау және мәліметтер базасын басқару дағдылары қалыптастырады.

Сондай-ақ, ГАЖ-н білім беруде қолданудың тағы бір артықшылығы - бұл сыни ойлауды дамытуды қолдайды, мұнда зерттеулер мен ашылулар маңызды. Геоинформатика нақты мәселелер мен жағдайларды шешудің балама нұсқаларын зерттеуге болатын әдістерді ұсынады. Жол бойында оқушылар географиялық ақпаратты талдауға, қорытындылауға және бағалауға үйренеді [9].

ГАЖ сонымен қатар білім беру реформасын өзгерте алатын құралдардың бірі бола алады. Жаңа технология және білім беру парадигмасы ретінде ГАЖ дағдыларды дамыту, сабақтарды ұйымдастыру, оқыту әдіснамасы және оқу бағдарламаларының мазмұны саласындағы өзгерістер мен өсуге ықпал етеді. ГАЖ көмегімен оқушылар өздерінің аналитикалық дағдыларын дамыта алады, интегративті ойлауды дамытады және өз идеяларын басқаларға тиімді түрде жеткізе алады.

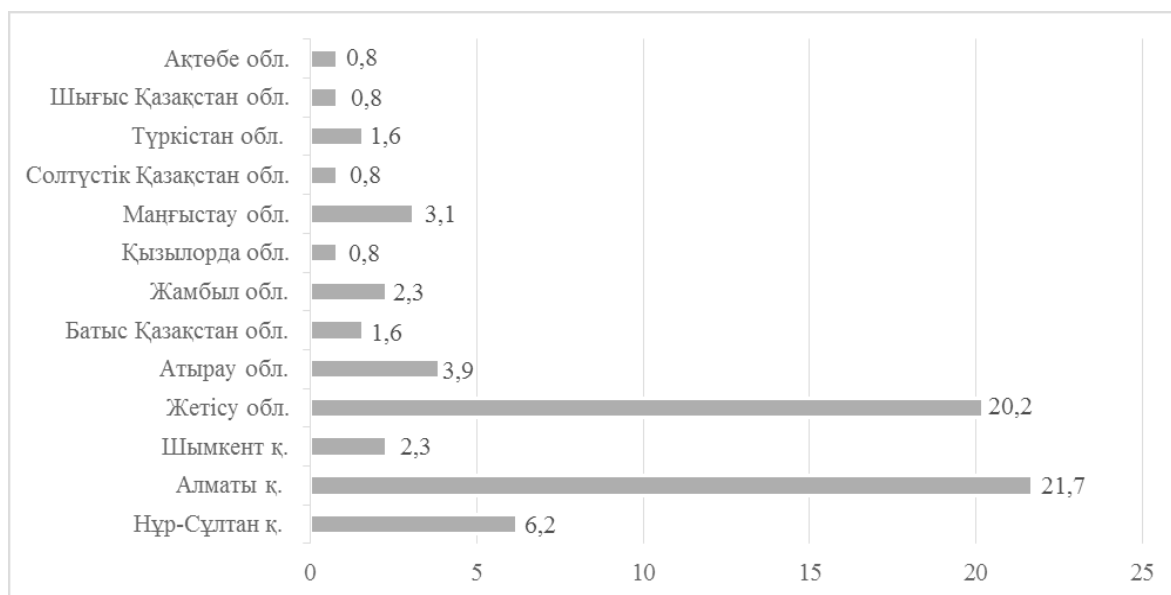
Зерттеу әдісі. Зерттеуде, Қазақстан Республикасының мектеп географиясы бағдарламасы мен оны оқыту процесінде ГАЖ пайдалану мүмкіндігін анықтау үшін сауалнама әдісі қолданылды. Сауалнама мұғалімдердің жалпы ГАЖ туралы түсініктері мен білімдері, тәжірибесі және өзі жұмыс істейтін мектептің ГАЖ бағдарламалық жасақтамасы мен негізгі ресурстар туралы жасақталып, ГАЖ қолдануға кедергі келтіретін факторлар жайлы егжей-тегжейлі ақпарат сұралды. Сауалнама барлығы 12 сұрақтан тұрды. Сауалнаманы Қазақстан Республикасының география пәнінің мұғалімдерінен docs.google.com көмегімен алдық. Бұл сауалнамаға жалпы саны 133 мұғалім өз еркімен қатысты. Сауалнама деректерін талдау үшін мұғалімдер «2021 -2022 оқу жылында ГАЖ негізінде сабақ жүргізген мұғалімдер» және «жүргізбеген мұғалімдер» болып екі топқа бөлікті. Сондай-ақ, зерттеу барысында Қазақстан Республикасының 9, 10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары мен ұзақ мерзімдік жоспарларына талдау жасалып өзіндік қорытындылар ұсынылды.

Зерттеу нәтижелері.

1) География мұғалімдерінің ГАЖ-нен хабардарлығы, біліктілік деңгейі

Сауалнамаға қатысып жауап берген Қазақстан Республикасының 133 география мұғалімінің басым көпшілігі Алматы облысы (34,1 %) мен Алматы қаласынан (21,7 %) және Жетісу облысынан (20,2 %) болды (1-сурет). Сондай-ақ, жалпы респонденттердің 86,8 % - ның ГАЖ туралы хабары бар, сондықтан, респонденттер ГАЖ-н географияны оқыту мен зерттеуде және оқудың сапасын жақсартуда пайдалы деп есептейді.

Осылайша, мектеп географиясы бағдарламасы мен оқыту процесіне геоақпараттық жүйелерді енгізу өте өзекті мәселе. Бір қызығы, сауалнама қорытындысы бойынша, 2021-2022 оқу жылында ГАЖ негізінде сабақ өткізген мұғалімдер 64,2 % - ды құрады.

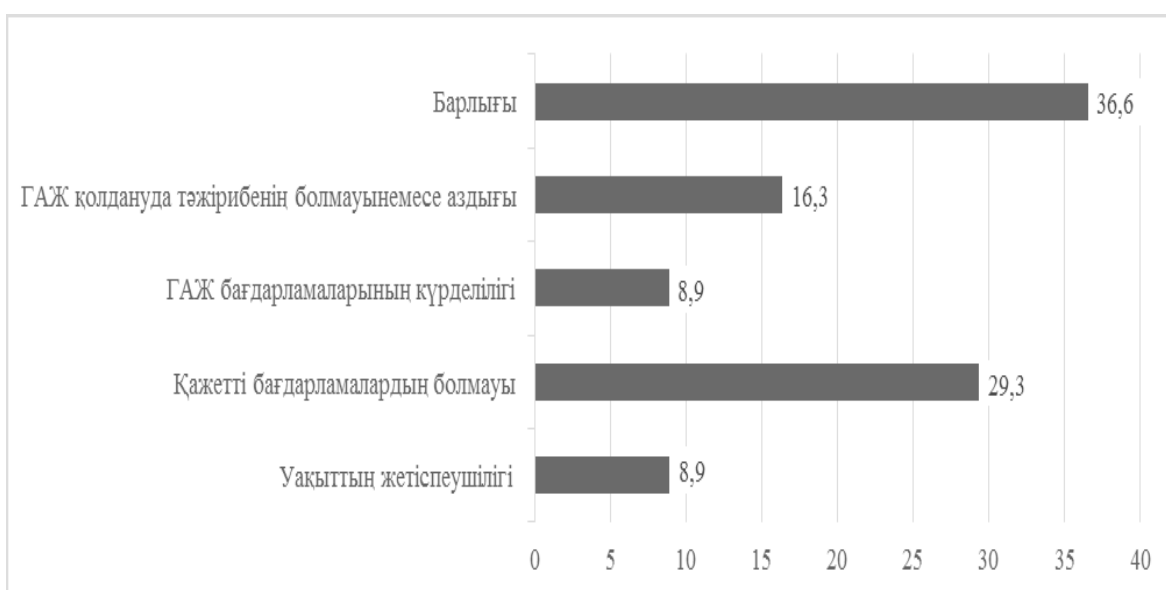

Сурет 1. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдер, % үлес

Оның ішінде жылына «бір» рет сабақ өткендер үлесі 14,6 %, «екі» рет өткендер 12,2 %, «үш» және «төрт» рет сабақ өткендер 8,9 % -дан, ал «бес және одан көп» сабақ өткендер 19,5 % - ды құрады. Алайда, респонденттердің 35,8 % ГАЖ негізінде сабақ жүргізбегендігін ескерсек, Білім және Ғылым министрлігінің мектептер мен мұғалімдерге қаржылық және оқу қолдауларына қарамастан ГАЖ-ді географияны оқыту барысында пайдалану қарқыны баяу жүріп жатқандығы байқалады.

2) ГАЖ қолдануға кедергі келтіретін факторлар

Мұғалімдерге арналған сауалнама деректерін талдау негізінде «География» сабағында ГАЖ технологияларын қолдануға кедергі келтіретін ең маңызды факторларға: қажетті бағдарламалардың болмауы; ГАЖ қолдануда тәжірибенің болмауы; уақыттың жетіспеушілігі және ГАЖ бағдарламаларының күрделілігі жатады (2-сурет).

Сурет 2. «География» сабағында ГАЖ технологияларын қолдануға кедергі келтіретін факторлар, % үлес

Мұғалімдердің екі тобы да ГАЖ негізіндегі сабақтарды дайындау мен өткізудің көп еңбекті қажет ететінін айтады. Мұғалімдердің көпшілігі ГАЖ бағдарламалық жасақтамасы мен ресурстардың жоқтығынан қиналады. Жалпы алғанда олар ГАЖ бағдарламалық жасақтамасы мен ресурстық пакеттерін пайдалану қиын деп санайды.

Мұғалімдер көрсеткен жағымсыз факторларға аппараттық проблемалар, ГАЖ жаттығуларының болмауы, ГАЖ бағдарламалық жасақтамасын пайдалану қабілетсіздігі және ГАЖ бағдарламалық жасақтамасының қымбаттығы үлкен әсер етуде. Тұтастай алғанда, бағдарламалық жасақтамаға байланысты бағдарламалардың күрделілігі мен құны ең көп атап өтілді. Сауалнамаға қатысқан қатысушылардың жауаптарында бағдарламалық жасақтаманың қымбаттығы негізгі мәселе ретінде айтылды.

3) *ГАЖ қолданатын мұғалімдердің профилі*

Сауалнамаға жауап берген 133 мұғалімнің 50,4 % - ы ГАЖ қолдануды интернет арқылы (Google, YouTube, Instagram және т.б.), 26 % - ы біліктілік көтеру курстарынан (36-72 сағаттық Сертификат), 13 % - ы жоғары оқу орнында (бакалавр, магистратура, докторнатура), 10,6 % - ы қысқа мерзімдік курс оқу (1-6 ай) арқылы үйренгендігі анықталды. Сондай-ақ, географияны оқытуда 55,3 % мұғалімнің ГАЖ қолдану тәжірибесі 1-4 жылды, 12,2 % - 5-9 жылды, 2,4 % - 10 және одан көп жылды көрсетті. Дегенмен, сабақ барысында ГАЖ қолданбайтындардың үлесі 30,1 % болды.

ГАЖ негізінде сабақ өтетін мұғалімдердің жартысынан көбі төрт жылға дейінгі жұмыс өтіліне (тәжірибеге) ие. Бұл мұғалімдер тобы ГАЖ-мен байланысты ұзақ модульдерге, негізінен бакалавриатта оқу кезінде қатысқандарын атап өтті.

Жалпы алғанда, ГАЖ қолдану тәжірибесі бар мұғалімдердің үлесі ГАЖ қолданбайтын мұғалімдерге қарағанда жоғары. Мұның түсіндірмесі ретінде, тәжірибесі аз мұғалімдерге жаңа оқытушылық міндеттерінде құзыретті болуы үшін біраз уақыт қажет болуы мүмкін.

Сауалнама қатысушылары атап өткендей, ақпараттық технологияларға негізделген сабақты өткізу сыныптағы әдеттегі сабақты өткізуге қарағанда әлдеқайда күрделі. ГАЖ қолданатын мұғалімдерден болашақта ГАЖ негізінде сабақ өткізесіз бе? деп сұрағанда, олардың 57,5 % - ы «Ия» деп жауап берді. 39,2 % - ы «Мүмкін қолданармын» деп өзіне сенімді емес. Қалған 3,3 % - ы «Жоқ» деп жауап берді.

4) *ГАЖ негізіндегі сабақтардың сипаттамалары*

Көптеген мұғалімдер «Сабақ барысында ГАЖ қолдану оқушылар үшін тиімді ме?» деген сұраққа «тиімді» деп жауап берген (67,5 %). Ал, 20 % - ы «пайдасы шамалы», 5 % - ы «тиімді емес», 7,5 % - «қажет емес» деп жауап берген.

ГАЖ-ға негізделген сабақтарда қолданылатын әдістерге:

- картографиялық;
- зерттеу;
- ақпараттық әдістер жиі аталды.

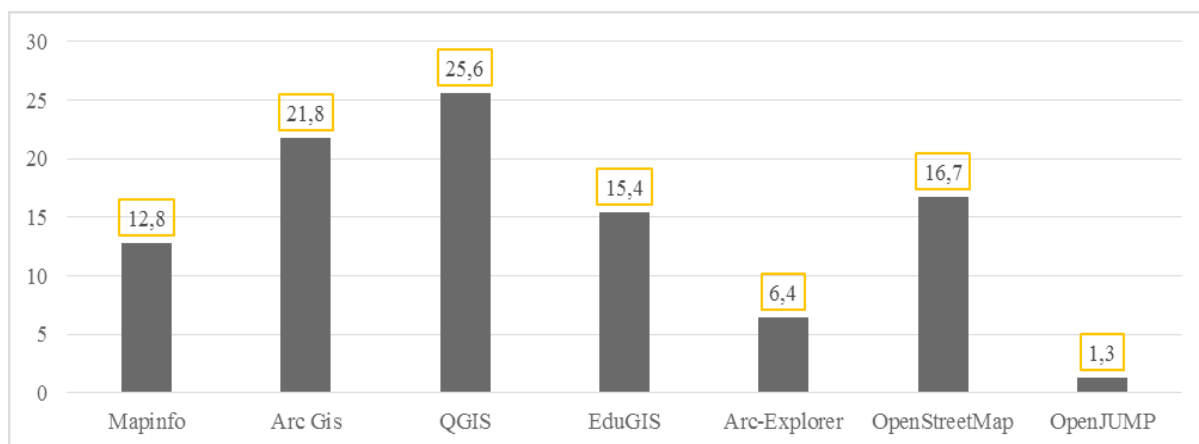
ГАЖ-дің географиялық мазмұны мен дағдыларын үйрету үшін мұғалімдер жыл бойы сыныпта ГАЖ сабақтарын өткізуді тиімді деп санайды. Сонымен қатар, кейбір ГАЖ қолданатын мұғалімдер ГАЖ-ін сыныпта көрсету құралы (PowerPoint) ретінде қолдануды ұсынады.

5) *ГАЖ-ға арналған бағдарламалық қамтамасыз етуді бағалау*

Сонымен, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің мектептерінде ГАЖ-ға арналған бағдарламалардың бар екендігі анықталды (3-сурет).

ГАЖ-ға негізделген ресурстар пакеттерін бағалаған мұғалімдер EduGIS-ті веб-ArgExplorer-ден деректерді алудың немесе ГАЖ-ға негізделген өз ресурстарын жобалаудың орнына қолданғанын айтты.

6) *Қазақстан Республикасының 9, 10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаты мен ұзақ мерзімдік жоспарын талдау.*

Сурет 3. «География» пәнін оқыту барысында ГАЖ қолдануға мүмкіндік беретін бағдарламалар, %

Қазақстан Республикасындағы «География» пәнінің негізгі міндеттерінің бірі кеңістіктік ойлау мен картографиялық дағдыларды қалыптастыру, оқушылардың картография, геоэкология, геосаясат, геоэкономика, аймақтану және ғаламдық проблемаларды зерттеуде геокеңістіктік мәліметтерді өңдеудің заманауи әдістерін қолдануына жағдай жасау болып табылады [10]. Сондықтан зерттеу барысында, 9, 10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары мен ұзақ мерзімдік жоспары жайлы мұғалімдердің өз ойлары сұралды. Респонденттердің 62,4 % -ының 9, 10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаты мен ұзақ мерзімдік жоспарына көңілдерінің толатындығын білдірді. Дегенмен, жаңартылған оқу бағдарламасында қарастырылған «Картография және географиялық деректер қоры» бөлімінің негізгі мазмұны болған «картография және географиялық мәліметтер базасы», «географиялық карталар», «географиялық объектілерді», «кұбылыстар мен процестерді картада бейнелеу әдістері», «географиялық номенклатура объектілерін бейнелеу әдістері», «географиялық мәліметтер базасы» сияқты тақырыптардың кең көлемде ашылуына және ГАЖ қолдануға кедергілердің барлығы белгілі болды. Негізгі себептерге: интернеттің тұрақты түрде жоғары болмауы; мұғалімдердің бағдарламаларды қолдану

тәжірибесінің аздығы және бағдарламаларды үйренудің қиындығы жатады.

Нәтижені талқылау. Бұл зерттеу ГАЖ-ін география бойынша оқу бағдарламасына біріктіруге қолайлы екенін көрсетеді. Мұғалімдер ГАЖ-дің пәнді оқыту мен оқуды жақсартудағы әлеуеті туралы білуге бейім. Алайда, ГАЖ-ін сыныпта қолдану әрекеті ГАЖ-ға арналған бағдарламалық жасақтаманың және ГАЖ-ге негізделген ресурстар пакеттерінің болмауына, сондай-ақ, ГАЖ-ге дайындықтың және танысудың жеткіліксіздігіне кедергі келтіруде. Сауалнамаға қатысушылардың бірі ГАЖ негізінде сабақты сәтті өткізу үшін бағдарламалық жасақтаманы қалай пайдалану керектігін білу, сонымен қатар мәліметтер жиынтығы мен сабақ жоспарлары жеткіліксіз екенін атап өтті. Ол ГАЖ қолданушы білікті мұғалімдердің көбірек «шеберлік» сағаттарын ұйымдастыруға шақырады.

ГАЖ-ді оқу практикасына интеграциялау күрделі процесс болып табылады [11, 12]. Мұғалімдер компьютерлер мен бағдарламалық жасақтаманы оқу мақсаттарымен салыстыруы керек. Демек, тәжірибесі аз мұғалімдер ГАЖ-ға негізделген сабақтарды өткізуге педагогикалық қолдау көрсетпеуі мүмкін, дегенмен олар ГАЖ-ден көп сағат өтуі керек. Бұл ГАЖ қолданушы мұғалімдерінің көпшілігінің 1-4 жылдық педагогикалық тәжірибесі бар санатқа жататындығымен түсіндіріледі.

ГАЗ саласында минималды дайындықтан өткен ГАЗ қолданушы мұғалімдердің тобы ГАЗ әлеуетін толығымен жүзеге асыра алмауы мүмкін. Олар ГАЗ технологиясын тереңірек түсініп, деректерді құру және өзгерту сияқты басқа да дағдыларды игеруі керек. Олар сонымен қатар жабдықтың жетіспеушілігі сияқты басқа шектеулерге тап болады [13].

Сауалнамаға жауап берушілердің ГАЗ бағдарламалық жасақтамасын сатып алуға қаражаттың жетіспеуі туралы пікірлері мектептер жаңа құралдар мен оқыту стратегияларын баяу қабылдауға және бейімдеуге бейім екенін көрсетті. География сияқты академиялық пәндерді оқыту және оқу үшін ГАЗ қолданудың тиімділігі мен артықшылықтарын көрсететін әдебиеттер аз және жеткіліксіз болғандықтан, мектеп билігін ГАЗ бағдарламалық жасақтамасын сатып алуға көндіру өте қиын.

ГАЗ-ін енгізуге байланысты мәселелерге мұғалімдердің көзқарасы, оқу бағдарламасына қойылатын талаптар, мектепті қолдау және ГАЗ-дің болжамды тиімділігі кіреді [14, 15]. Сингапур мектептерінде бағалауға көп көңіл бөлінетіндіктен, көптеген мұғалімдерге емтихан бағдарламаларына тікелей қатынасын көрмесе, ГАЗ негізіндегі сабақтарды енгізу кезінде тәуекелге баруға кеңес берілмейді. Өкінішке орай, бұл мұғалімдер ұлттық емтихандарда бағаланатын жалпы географиялық дағдылар мен ойлау дағдыларын үйрету үшін ГАЗ деректер жиынтығының пайдалы екенін мойындамайды [16].

Беднарз Америка Құрама Штаттарындағы ГАЗ-ін сәтті жүзеге асырған мұғалімдер мұны өздерінің оқу бағдарламаларын толығымен қайта құру және проблемаларға негізделген оқытуға көшу арқылы жасағанын атап өтті [17]. Алайда, проблемалық - бағдарланған оқытуда қолданылатын деректерді зерттеу бағалау үшін қолайлы емес. ГАЗ қолдану мұғалімнің де, оқушының да мақсаттары мен үміттері үшін парадигманың өзгеруін талап етеді [18]. Білім беру органдары менталитеттегі өзгерістерге қол жеткізу үшін ГАЗ-ны географиялық пәннің ажы-

рамас бөлігі ретінде қарастыруы керек. ГАЗ-ны мектеп бағдарламасын бағалау критерийлеріне маңызды элемент ретінде қосу қарым-қатынасының өзгеруін ынталандырады және сыныпта ГАЗ-ны қолдануға ықпал етеді.

Қорытынды. Қорыта келе, мектеп географиясын оқытуда географиялық ақпараттық жүйелерді пайдаланудың мүмкіндіктерін зерттеудің нәтижесінде барлық география мұғалімдерінің демографиясы; олардың ГАЗ туралы хабардарлығы мен біліктілік деңгейі және ГАЗ қолдануға мүмкіндіктің болуы мен негізгі кедергі келтіретін факторлар; ГАЗ-ға негізделген бағдарламалық камтамасыз етудің түрлері; ГАЗ негізіндегі сабақтардың сипаттамалары; ГАЗ қолдануды ынталандыратын және кері әсер ететін факторлар анықталды. Сондай-ақ, 9, 10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламалары мен ұзақ мерзімдік жоспарларына талдау жасалып негізгі кедергілер белгілі болды.

Мектеп географиясын оқыту процесінде ақпараттық технологияларды пайдалану деңгейі сауалнама арқылы анықталды. Сауалнамаға Қазақстан Республикасының 133 география мұғалімінен жауап алынды. Сауалнамаға жауап бергендердің 86,8 % - ы ГАЗ -ін географияны оқытуда пайдалану қолайлы және өзекті деп санап, оқытудың сапасын жақсартуға көмектеседі деп есептейді. Сондықтан, ремпонттер ГАЗ-ға негізделген сабақтарда картографиялық, зерттеу және ақпараттық әдістерді пайдалану тиімді болатындығына сенімді.

Зерттеу нәтижесінде, ГАЗ-ға арналған бағдарламалар ішінен ең көп қолданылатын екі ГАЗ бағдарламасы ретінде MapInfo (21,8 %) және ArcGIS (25,6 %) анықталды. Мұғалімдер бұл ГАЗ бағдарламаларын қолдануды интернет арқылы (Google, YouTube, Instagram және т.б.) және біліктілік көтеру курстарынан үйрену тиімді болатындығын көрсетті. Сондай-ақ, географияны оқытуда 55,3 % мұғалімнің ГАЗ қолдану тәжірибесі 1-4 жыл екенін ескерсек ГАЗ бағдарламаларын үйрену жас мамандар үшін қиынға соқпайды деп сенеміз.

Қазақстан Республикасының 9,10 және 11 сыныптарға арналған география пәнінің типтік оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаты мен ұзақ мерзімдік жоспарына талдау нәтижесінде география бағдарламаларының күрделілігін, оқушылар үшін арнайы жүйелеу керектігін ұсынамыз. Сонымен қатар, ГАЖ негізінде сабақты сәтті өткізу үшін бағдарламалық жасақтаманы пайдалану әдістемесін, мәліметтер жиынтығы мен сабақ жоспарларын жетілдіру керек. ГАЖ қолданушы білікті әдістемеші - мұғалімдер көбірек «шеберлік» сағаттарын ұйымдастыру шарт.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Lü, G., Batty, M., Strobl, J., Lin, H., Zhu, A.-X., & Chen, M. Reflections and speculations on the progress in Geographic Information Systems (GIS): a geographic perspective. *International Journal of Geographical Information Science*, 2018, 1–22. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1080/13658816.2018.1533136> (data of access: 20.08.2022).

[2] Bolstad P. GIS fundamentals: A first text on geographic information systems. – Eider (PressMinnesota), 2016.

[3] Eisman, E., Gebelein, J., & Breslin, T.A. Developing a geographically weighted complex systems model using open-source data to highlight locations vulnerable to becoming terrorist safe-havens. *Annals of GIS*, 2017, 23 (4), 251–267. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1080/19475683.2017.1368705> (data of access: 20.08.2022).

[4] Kersky, J.J. The implementation and effectiveness of Geographic Information Systems technology and methods in secondary education. *Journal of Geography*, 2003, 102(3): 128–137. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1080/00221340308978534> (data of access: 10.08.2022).

[5] Olsen, A. Using GIS software in school teaching programmes: An initial survey. *New Zealand Journal of Geography*, 2009, 113 (April): 17–19. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1111/j.0028-8292.2002.tb00824.x> (data of access: 10.08.2022).

[6] Лайсханов Ш., Мырзалы Н., Коктеубай Ж., Алиаскаров Д. Прикладные вопросы внедрения ГИС-технологий в школьную географию // Педагогика и психология. – 2022. – № 1(50). – С.153–160: DOI: 10.51889/2022-1.2077-6861.16 [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznu.kz/index.php/ped/article/view/544> (өтінім берілген күні: 10.08.2022)

[7] Dékány K. GIS in Secondary Education in Hungary—Experiences in Lessons and in a Study Group // *Geospatial Technologies in Geography Education*. – Springer, Cham, 2019. – 201-219. [Electronic resource]: URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-17783-6_12 (data of access: 22.07.2022).

[8] Lee Yong Yap, Geok Chin Ivy Tan, Xuan Zhu & Marissa C. Wettasinghe. An Assessment of the Use of Geographical Information Systems (GIS) in Teaching Geography in Singapore Schools, *Journal of Geography*, 2008, 107:2, 52-60. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/00221340802202047> (data of access: 22.07.2022).

[9] Bearman, N., Jones, N., André, I., Cachinho, H. A., & DeMers, M. The future role of GIS education in creating critical spatial thinkers. *Journal of Geography in Higher Education*, (2016, 40, 394-408. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/03098265.2016.1144729> (data of access: 22.07.2022).

[10] Каймулдинова К., Абдиманапов Б., Әбілмәжінова С., Саипов А. География. Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық, Алматы, Мектеп, 2020. – 240 б.

[11] Капралов Е.Г., Кошкарев А.В., Тикунов В.С. Геоинформатика. Учебник для студентов ВУЗ. – М.: «Академия», 2005. – 480 б. [Электрондық ресурс]: URL: <https://b-ok.asia/book/3159889/b1e468> (өтінім берілген күні: 10.08.2022)

[12] Шокпарова Д.К. Ландшафтық карталарды құрастырудағы ГАЖ технологиясын іс жүзінде қолдану, ҚазҰУ хабаршысы, География сериясы, 2013, Том 36, №1, 33-40 б. [Электрондық ресурс]: URL: <https://bulletin-geography.kaznu.kz/index.php/1-geo/article/view/657> (өтінім берілген күні: 10.08.2022)

[13] Жигулина О.В. Использование геоинформационных систем на уроках географии / О. В. Жигулина, Э. А. Бочарникова. — Текст: непосредственный // *Молодой ученый*. — 2014. — № 12 (71). С. 255-257. [Электрондық ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive/71/12269/> (өтінім берілген күні: 15.07.2022).

[14] Азевич А. Одним кликом. Электронная помощница учителя географии / ИКТ в образовании, 2009, № 7, - С. 24-25. [Электрондық ресурс]: URL: <https://ug.ru/odnim-klikom-elektronnaya-pomoshnicza-uchitelya-geografii/?ysclid=177g6iah17669097957> (өтінім берілген күні: 15.07.2022)

[15] Wang, Y., & Chen, C. GIS Education in Taiwanese Senior High Schools: A National Survey Among Geography Teachers. *Journal of Geography*, 2013, 112(2), 75 - 84. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/00221341.2011.637227> (data of access: 22.07.2022).

[16] Hong, J.E. Designing GIS learning materials for K–12 teachers. *Technology, Pedagogy and Education*, 2016, 26(3), 323–345. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/1475939x.2016.1224777> (data of access: 22.07.2022).

[17] Bednarz, S.W., Heffron, S., & Huynh, N.T. A road map for 21st century geography education: Geography education research. Research document. Geography Education Research Committee of the Road Map for 21st Century Geography Education Project. National Geographic Society, 2013, [Electronic resource]: URL: http://education.nationalgeographic.com/education/programs/road-map-project/?ar_a=1 (data of access: 20.08.2022).

[18] Аджамоглян А.А. Информационные и коммуникационные технологии как средство повышения эффективности преподавания географии / А. А. Аджамоглян. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2015, № 12 (92). С. 696-700. [Электрондық ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive/92/19957/> (өтінім берілген күні: 16.07.2022).

References

[1] Lü, G., Batty, M., Strobl, J., Lin, H., Zhu, A.-X., & Chen, M. Reflections and speculations on the progress in Geographic Information Systems (GIS): a geographic perspective. *International Journal of Geographical Information Science*, 2018, 1–22. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1080/13658816.2018.1533136> (data of access: 20.08.2022).

[2] Bolstad P. GIS fundamentals: A first text on geographic information systems. – Eider (PressMinnesota), 2016.

[3] Eisman, E., Gebelein, J., & Breslin, T.A. Developing a geographically weighted complex systems model using open-source data to highlight locations vulnerable to becoming terrorist safe-havens. *Annals of GIS*, 2017, 23 (4), 251–267. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1080/19475683.2017.1368705> (data of access: 20.08.2022).

[4] Kersky, J.J. The implementation and effectiveness of Geographic Information Systems technology and methods in secondary education. *Journal of Geography*, 2003, 102(3): 128–137. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1080/00221340308978534> (data of access: 10.08.2022).

[5] Olsen, A. Using GIS software in school teaching programmes: An initial survey. *New Zealand Journal of Geography*, 2009, 113 (April): 17–19. [Electronic resource]: URL <https://doi.org/10.1111/j.0028-8292.2002.tb00824.x> (data of access: 10.08.2022).

[6] Laiskhanov S., Myrzaly N., Kokteubay Z., Aliaskarov D. Prikladnye voprosy vnedreniya GIS-tekhnologij v shkol'nyu geografiyu // *Pedagogika i psihologiya*. – 2022. – № 1(50). – S.153–160: DOI: 10.51889/2022-1.2077-6861.16 [Elektrondyq resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/544> (otinim berilgen kuni: 10.08.2022)

[7] Dékány K. GIS in Secondary Education in Hungary – Experiences in Lessons and in a Study Group // *Geospatial Technologies in Geography Education*. – Springer, Cham, 2019. – 201-219. [Electronic resource]: URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-17783-6_12 (data of access: 22.07.2022).

[8] Lee Yong Yap, Geok Chin Ivy Tan, Xuan Zhu & Marissa C. Wettasinghe. An Assessment of the Use of Geographical Information Systems (GIS) in Teaching Geography in Singapore Schools, *Journal of Geography*, 2008, 107:2, 52-60. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/00221340802202047> (data of access: 22.07.2022).

[9] Bearman, N., Jones, N., André, I., Cachinho, H. A., & DeMers, M. The future role of GIS education in creating critical spatial thinkers. *Journal of Geography in Higher Education*, (2016, 40, 394-408. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/03098265.2016.1144729> (data of access: 22.07.2022).

- [10] Kajmuldinova K., Abdimanapov B., Abilmazhinova S., Saipov A. Geografiya. Zhalpy bilim беретin mekteptin qogamdyq-gumanitarlyq bagytyndagy 11-synybyna arналган оqulyq, Almaty, Mektep, 2020. – 240 b.
- [11] Kapralov E.G., Koshkarev A.V., Tikunov V.S. Geoinformatika. Uchebник dlya studentov VUZ. – M.: «Akademiya», 2005. – 480 b. [Elektrondyq resurs]: URL: <https://b-ok.asia/book/3159889/b1e468> (otinin berilgen kuni: 10.08.2022)
- [12] Shokparova D.K. Landshaftyq kartalardy qurastyrudagy GAZH tekhnologiyasyn is zhuzinde qoldanu, QazUU habarshysy, Geografiya seriyasy, 2013, Tom 36, №1, 33-40 b. [Elektrondyq resurs]: URL: <https://bulletin-geography.kaznu.kz/index.php/1-geo/article/view/657> (otinin berilgen kuni: 10.08.2022)
- [13] Zhigulina O.V. Ispol'zovanie geoinformacionnyh sistem na urokah geografii / O. V. Zhigulina E. A. Bocharnikova. — Tekst: neposredstvennyj // Molodoj uchenyj. – 2014. – № 12 (71). S. 255-257. [Elektrondyq resurs]: URL: <https://moluch.ru/archive/71/12269/> (otinin berilgen kuni: 15.07.2022)
- [14] Azevich A. Odnim klikom. Elektronnaya pomoshchnica uchitelya geografii / IKT v obrazovanii, 2009, № 7, - S. 24-25. [Elektrondyq resurs]: URL: <https://ug.ru/odnim-klikom-elektronnaya-pomoshchnica-uchitelya-geografii/?ysclid=177g6iahl7669097957> (otinin berilgen kuni: 15.07.2022)
- [15] Wang, Y., & Chen, C. GIS Education in Taiwanese Senior High Schools: A National Survey Among Geography Teachers. Journal of Geography, 2013, 112(2), 75 - 84. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/00221341.2011.637227> (data of access: 22.07.2022).
- [16] Hong, J.E. Designing GIS learning materials for K–12 teachers. Technology, Pedagogy and Education, 2016, 26(3), 323–345. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.1080/1475939x.2016.1224777> (data of access: 22.07.2022).
- [17] Bednarz, S.W., Heffron, S., & Huynh, N.T. A road map for 21st century geography education: Geography education research. Research document. Geography Education Research Committee of the Road Map for 21st Century Geography Education Project. National Geographic Society, 2013, [Electronic resource]: URL: http://education.nationalgeographic.com/education/programs/road-map-project/?ar_a=1 (data of access: 20.08.2022).
- [18] Adzhamoglyan A.A. Informacionnye i kommunikacionnye tekhnologii kak sredstvo povysheniya effektivnosti prepodavaniya geografii / A. A. Adzhamoglyan. - Tekst: neposredstvennyj // Molodoj uchenyj. 2015, № 12 (92), S. 696-700. [Elektrondyq resurs]: URL: <https://moluch.ru/archive/92/19957/> (otinin berilgen kuni: 16.07.2022)

Возможности использования географических информационных систем при обучении школьной географии

Ш.У. Лайсханов¹, Н.Е. Усенов¹, Е.Д. Исаков¹, Н.Б. Мырзалы^{1*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В этой статье широко рассмотрены возможности использования географических информационных систем (ГИС) в обучении школьной географии. Как важный технологический инструмент для обучения географии анализируются аппаратные и программные системы, используемые для хранения, поиска, картирования и анализа географических данных. Также, в соответствии с целью исследования, был определен уровень использования информационных технологий в учебной программе и в процессе преподавания школьной географии в Республике Казахстан. Результаты исследования определялись методом опроса. Опрос проводился среди учителей географии. В опросе добровольно приняли участие 133 учителя из разных областей и городов Республики Казахстан, и выяснилось, что 86,8 % из них знают о ГИС. Кроме того, выяснилось, что 12,8 % - в школе учителя имеют программы MapInfo, 21,8 % - ArcGIS, 25,6 % - QGIS, 15,4 % - EduGIS, 6,4 % - Arc-Explorer, 16,7 % - OpenStreetMap и 1,3 % - OpenJUMP. Для анализа данных опроса учителя были разделены на две группы: учителя, проводившие занятия на основе ГИС в 2021-2022 учебном году (64,2 %) и учителя, не проводившие занятия на основе ГИС (не

работающие с ГИС) (35,8 %). На вопрос о частоте проведения занятий учителями, использующими ГИС, 14,6 % ответили, что учитель провел «один» урок, 12,2 % - «два», 8,9 % - «три» и «четыре», 19,5 % - «пять и более» уроков. Согласно результатам опроса, 50,4 % учителей научились использовать ГИС через интернет (Google, YouTube, Instagram и т.д.), а 26 % - на курсах повышения квалификации. Также 55,3 % учителей показали опыт использования ГИС в преподавании географии 1-4 года, 12,2 % - 5-9 лет, 2,4 % - 10 и более лет, но доля не использующих ГИС в ходе занятий составила 30,1 %. Поэтому, были проанализированы учебные цели и долгосрочный план обучения (календарно-тематическое планирование) в типовых учебных программах географии 9, 10 и 11 классов Республики Казахстан. В результате были названы ряд препятствий в использовании ГИС при обучении школьной географии: отсутствие необходимых программ, как основная причина; отсутствие опыта использования ГИС; отсутствие времени и сложность программ ГИС.

Ключевые слова: преподавание школьной географии; ГИС; учитель; возможность.

Opportunities of using geographical information systems in teaching school geography

Sh. Laiskhanov,¹ N. Usenov¹, Y. Issakov¹, N. Myrzaly^{1}*

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In this article, the opportunities of using geographic information systems (GIS) in teaching school geography are widely considered. As an important technological tool for teaching geography, the hardware and software systems used to store, search, map and analyze geographic data are analyzed. Also, in accordance with the purpose of the study, the level of use of information technology in the curriculum and in the process of teaching school geography in the Republic of Kazakhstan was determined. The results of the study were determined by the survey method. The survey was conducted among geography teachers. 133 teachers from different regions and cities of the Republic of Kazakhstan voluntarily took part in the survey, and it turned out that 86.8 % of them know about GIS. In addition, it turned out that 12.8 % of school teachers have MapInfo programs, 21.8 % - ArcGIS, 25.6 % - QGIS, 15.4 % - EduGIS, 6.4 % - Arc-Explorer, 16.7 % - OpenStreetMap and 1.3 % - OpenJUMP. To analyze the survey data, teachers were divided into two groups: teachers who conducted classes based on GIS in the 2021-2022 academic year (64.2 %) and teachers who did not conduct classes based on GIS (not working with GIS) (35.8 %). To the question about the frequency of classes by teachers using GIS, 14.6 % answered that the teacher taught “one” lesson, 12.2 % - “two”, 8.9% - “three” and “four”, 19.5 % - “five or more” lessons. According to the survey results, 50.4 % of teachers learned how to use GIS via the Internet (Google, YouTube, Instagram, etc.), and 26 % - through professional development courses. Also, 55.3 % of teachers showed experience in using GIS in teaching geography for 1-4 years, 12.2 % - 5-9 years, 2.4 % - 10 or more years, but the proportion of those who do not use GIS during classes was 30.1 %. Therefore, the learning goals and the long-term learning plan (calendar-thematic planning) in the model curricula of 9th, 10th and 11th grades of the Republic of Kazakhstan were analyzed. As a result, a number of obstacles to the use of GIS in teaching school geography were named: lack of necessary programs as the main reason; lack of experience in using GIS; lack of time and complexity of GIS programs.

Keywords: teaching school geography; GIS; teacher; opportunity.

Редакцияға 25.08.2022. қабылданды.

Р.М.МУСАХАН¹, Д.М.БОРАНКУЛОВА¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

(Алматы, Қазақстан)

musakhan1996r@gmail.com

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚҰРАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада білім беру жүйесіндегі өзгерістердің тиімді жақтарын анықтау мақсатындағы бірқатар мәселелер қозғалды. Қазіргі қоғам талабына сай жаңа технологиялардың пайдалану жолдарын айқындау барысында пән бойынша ақпараттардың қолжетімділігі және күнделікті қысқа мерзімді сабақ жоспарын жазуда қалыптастырушы бағалау саны мен тапсырмалары туралы сауалнамалар жүргізіліп, қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын құрастырудағы мәселелер анықталып, шешімдеріне талдау жасалынып, тұжырымдар келтірілді. Қазіргі таңда ақпараттандыру жүйесінің белең алып жатқан кезеңдерінде білім беру мәселелері уақытылы шешіліп, жаңа әдістер, жобалар мен оқу-әдістемелік нұсқаулықтар құрастырылып жатыр. Олардың тиімді немесе тиімсіз тұстары мұғалімдердің қысқа мерзімді жоспарларында бекітілген мақсаттарына сай құрастыратын қалыптастырушы бағалау тапсырмаларының сапасында.

Жеке тұлғаны тәрбиелеу үшін оқушылардың өз бетінше ойлау, тұжырымдарға пікір келтіру, мәселелерді айқындап, шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруда қызығушылықтарын арттыратын әдіс-тәсілдер қажет. Мақалада ақпараттық құралдар көмегімен жаттығатын, қызығушылықты арттыратын, тапсырмалар құруда мұғалімдерге көмекші цифрлық құрал болатын quizizz.com онлайн-сервисі туралы құнды ақпараттармен және жеке тәжірибеден алынған сурет скриншоттары ұсынылған. География пәнінен «Гидросфера» тарауы бойынша берілген тақырыптарға байланысты құрастырылатын қысқа мерзімді сабақ жоспарына енгізуге болатын қалыптастырушы бағалау тапсырмаларына мысалдар келтірілді. Алайда, бұл сервисі күнделікті пайдалану оқушыларды тез зеріктіріп жіберуі мүмкін, сондықтан оқу мақсаты бойынша күрделі тақырыптарда, сабақ жоспарын құруда онлайн-сервисінің көмегімен дидактикалық қор кеңістігін кеңейтіп пайдаланылса оқу мақсаттарына толық жетеміз.

Түйін сөздер: әдістемелік көмек, қалыптастырушы бағалау, quizizz.com онлайн-сервисі, дағды, дидактика, цифрлық білім беру ресурсы, цифрлы білім беру ортасы.

Кіріспе. Жаһандық коммуникативтік кеңістікті құрайтын, қоғамда ақпараттық ортаны қалыптастыратын, білім беру үрдісінде ғана емес, адамзаттың барлық тіршілік үдерісіне әсер ететін негізгі құрал – жаңа ақпараттық технологиялар тізбегі. Мысалы, қазіргі қоғамда орын алып жатқан өзгерістердің білім беру үрдісіне елеулі әсерін атап өту керек. Жаңа ақпараттық технологияларды қашықтықтан пайдалану арқылы жиі қолданыстағы байланыс, онлайн сабақтар, онлайн-сервисітер, платформалар және т.б. оқыту әдістерінің цифрлық білім беруді қалыптастырушы құралдар болып табылады [1, 49 б.]. Күнделікті

қысқа мерзімді жоспар дайындағанда мұғалімдер сабақта орындалатын тапсырмалар тізбегіне ерекше мән береді. Ең алдымен, қалыптастырушы бағалау ұғымына тоқталсақ, бұл бағалау арқылы мұғалім оқушының өткен тақырыбының оқу материалын меңгергендігін біле алатын және оның жеке пікір қалыптастырып, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларына сай еркін сыни ойлай алатындығын байқайтын әдіс. Оқушының күнделікті сабақтағы білім сапасы мен білім алу үрдісіндегі олқылықтарды түзеу және қиындық тудырған сұрақтарды анықтап жою, бағалаудағы әділдік пен ашықтықтың болуы. Бағалау түрі тәжірибеде

мұғалімнің қалыптастырушы бағалау тапсырмасын құру үшін теориялық білім негіздерін және оны ұйымдастырудың алгоритмін толық меңгерген кезде ғана жүзеге асады [2, 374 б.].

Материалдар мен әдістері. Мұғалім цифрлы ортада ұйымдастырушы, бағыт беруші, оқушыларды оқытуда көмекші, тығыз қарым-қатынасты ұстап тұрушы, бақылау жасап, баға беруші міндеттерін атқаруы тиіс. Келтірілген міндеттер орындалса оқушыларға ұсынылған ақпараттар мен берілген білімнің сапасы жақсаратыны белгілі. Осыған байланысты қазіргі зерттеулерде кездесетін мына контексттерден байқауға болады. Білім беру сапасы белгілі бір дәрежеде адам тағдырына тікелей әсер етеді. Мысалы, жұмыс беруші кәсіпорынын жүргізуде маңызды мәселелерді тиімді шешетін сапалы қызметкер іздейді [3, 10 б.]. Қызметкердің заман талабына сай білімді әрі цифрлы жүйеде оңай жұмыс жасай алатын, құзыретті маман болуы қажет. Цифрлы білім беру ортасы ұғымы қазіргі зерттеу жұмыстарында жиі кездестіруге болады және өзектілік тудырып келеді. Сандық білім беру ортасы (СББО) – ерекше педагогикалық мәнге ие, көптеген білім беру міндеттерін сапалы шешуді қамтамасыз ететін жағдайлардың жиынтығы. Нақтырақ айтқанда, бұл ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылым базасында шектеусіз режимде жұмыс жасайтын, білім алушылардың жеке қажеттіліктері және білім беруде мінез-құлқы мен таңдауларына байланысты өзекті болып табылатын дербес орта [4, 52 б.]. Білім беру үрдісінде цифрландыру жүйесіне көшкеннен кейін де қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын мұқият құрастыру заңдылығы сақталады. Себебі оқушы жиі орындайтын, жаттығатын тапсырмалар арқылы кезекті тақырып пен сабақтың түпкі мақсатына қол жеткізеді [5, 83-92 б.]. Қашықтықтан өткізілген сабақ болса да бұл заңдылық сақталуы тиіс. Бірақ, қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын құрастырғанда кейбір мәселелер туындауы мүмкін, олар: *тапсырмалар саны көп немесе аз болса; тапсырма*

құрастыруда қай тұстарға мән берген дұрыс; қалыптастырушы бағалау бағасы негізгі бағаға әсер етілуі; бағалау кезінде кезекті тапсырманың жеңіл немесе күрделі болғаны қай жағдайларда қарастырылады; қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын құрастыруда бағдарламалар мен әдіс-тәсілдердің қолданылу ерекшеліктері және т.б.).

Жер шарының кез-келген нүктесінде елеулі өзгерістер болып жатады [6, 104 б.]. Физикалық, экономикалық тұрғыдан қарағанда өзгерістер көп, теориялық білім қорының кеңістігі кеңейген сайын білім беру үрдісінде барлық ақпараттарды үйрету әдісі де кеңеюі қажет. Соған байланысты дидактикада білім алушы назарын аудартатын бағдарламалар саны артуда. Қалыптастырушы бағалау тапсырмалары – сабақ жоспарында маңызды орын алатын, мақсатқа жетудің негізгі тәсілі. Келтірілген тұжырымға дәлел болатын – мұғалімдер арасында еркін түрде (аноним) алынған сауалнама. Сауалнама сұрақтары Алматы облысы, Іле ауданы, Мұхаметжан Түймебай ауылы, «№20 орта мектеп» МКМ-де география пәні мұғалімдеріне арналған сұрақтар дайындалды. Сауалнамаға жалпы 21 мұғалім жауабын берді, себебі жалпы педагогикалық сұрақтар оның ішінде қалыптастырушы бағалау туралы сұрақтар жиі кездесті. Сауалнама бойынша ұстаздардың еңбек өтілі әр түрлі жылдардағы тәжірибеде екенін көрсетті. Сауалнама сұрақтарында күнделікті сабақ жоспарында мақсатқа сәйкес қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын құрастыруда әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдаланып тұратындығын атап 95,2% мұғалімдер жауабын берді. Сабақ барысында оқушылардың қызығушылығын арттыратын, ынтасын, зейінін ашатын гипербелсенді оқушылармен жұмыс жасап түрлі әдістерді қолданған жөн. Қазіргі таңда, елеулі сұрақ туғызып отырған қалыптастырушы бағалау тапсырмалар санының көп немесе аз болуы туралы сұрақтар да алынды. Мұғалімдердің 81%-ы 2 немесе 3 тапсырма енгізген дұрыс деп жауап берсе, қалған 19%-ы 1 тапсырмамен ғана шектелетіндігін келтірді. Тапсыр-

ма саны маңызды емес, оның ауқымдылығы мен сабақ тақырыбы және оқу мақсатына, оқушылардың білім деңгейіне байланысты екені белгілі (1-сурет).

Жоғарыда келтірілген сұрақ бойынша қалыптастырушы бағалау тапсырмасының саны мен типі бойынша таңдау жасап келісетін нұсқасын таңдап, бір мұғалім тақырыпқа байланысты сұрақтар

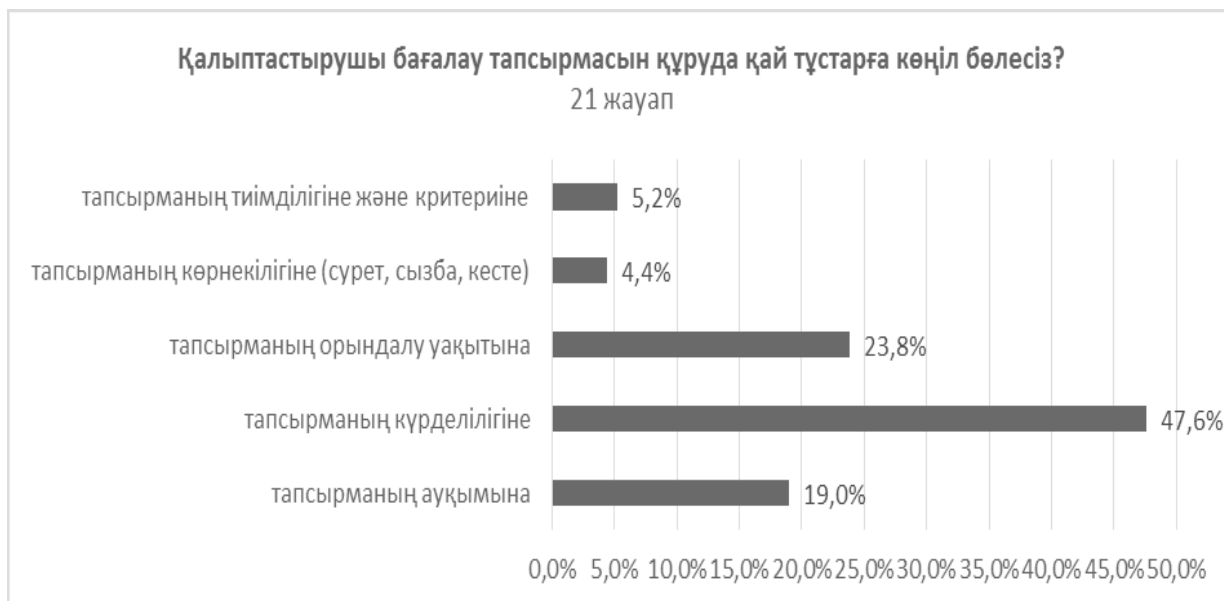
құрастыратынын жекелей жазып кетті. Оқу мақсатына сәйкес қалыптастырушы бағалау тапсырмасы тек бір сұрақты қамтитын тапсырмалар кездесіп жатады және оның дискрипторы да сол тапсырма дәрежесіне сай болатыны анық. Егер тапсырма ауқымы үлкен, күрделі деңгейдегі тұстары болып, бірнеше минут уақыт алатын болса онда оқу мақсатына сай тапсырма қойылады.

1-сурет. Сауалнама сұрағы (авторлық құрастыру).

Кейбір жағдайларда қалыптастырушы бағалау тапсырмалар санының бірнеше болып қысқа да нұсқа құрастырылып жүйелі уақытымен дәл қойылса сабақтың сәтті өтетініне күмән тумады. Келесі сұрақтарда

осы тапсырмаларды сабақ жоспарына енгізерде қандай талаптарға назар аударасыз деген сұраққа да жауаптарын түрлі келтірді (2-сурет).

2-сурет. Сауалнама сұрағы (авторлық құрастыру).

Жауап берушілердің 47,6%-ы сабақ жоспарына қалыптастырушы бағалау тапсырмасын енгізерде тапсырмалардың күрделілігіне қарайтындығын, ал 23,8%-ы тапсырманың орындалу уақытына көңіл бөлетіндігін белгілеген. Қосымша пікір ретінде тапсырманың тиімділігі мен критерийіне көңіл бөлетіндігін жазып кеткен. Бұл жауаптарға қарап мұғалімдердің әрбір сабаққа жіті көңіл бөлетіндігін байқауға болады. Келесі сұрақтарда қалыптастырушы бағалау сұрақтарын құруда қандай қиындықтардың кездесетіндігіне 90% мұғалімдер кедергілер жоқ десе, қалған 10%-ы оқу-әдістемелік көмекші құралдар қажет екендігін белгілеп, оқушылардың деңгейінің де кедергі болатындығын атап кеткен. Білім деңгейінің төмен болуы сабақ жоспарындағы күнделікті жаттығулар мен теориялық негіздің ұсынылуына байланысты. Келтірілген мәселе барлық пән мұғалімдерін алаңдатады. Сол жағдайды алдын-алу, оқушының қызығушылығын арттыруда көмекші құрал болатын ғаламтор порталдары мен әр түрлі бағдарламалар да сауалнамада сұрақ ретінде қойылды. Алынған жауаптар бойынша мұғалімдер қазіргі таңда kahoot (55%), quizizz (15%), learningapps.com (15%) білетіндігін, ұсынылған порталдармен жұмыс жасап жүргендігін, жақсы таныс екендігі, қалған 15%-ы барлығын қолданатынын атап кетті.

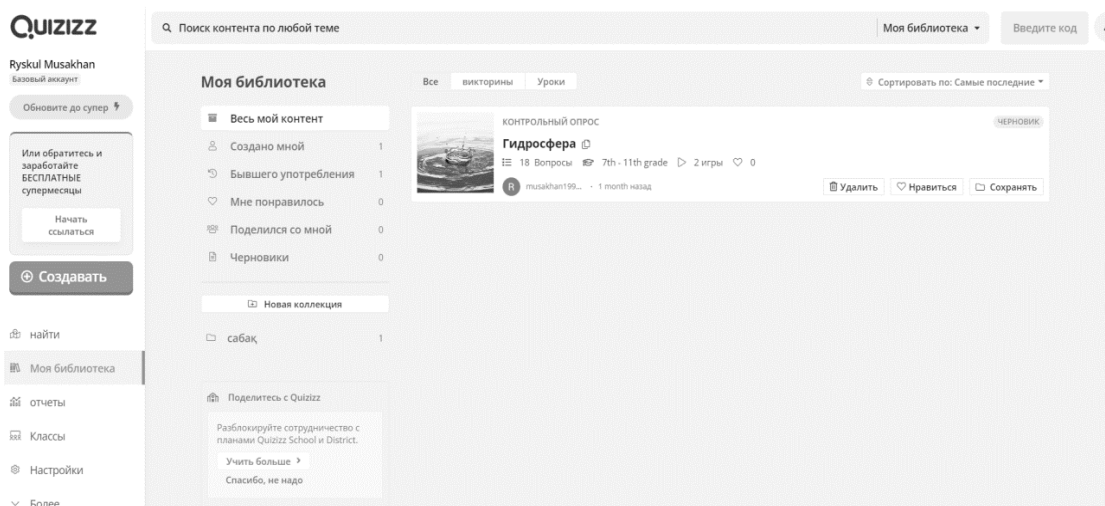
Нәтижелер және талқылау. Сауалнама нәтижесіне сай мынадай тұжырымдар келтіруге болады: география пәнінен электронды форматтағы ақпараттар тізбегін мұғалімдер жиі пайдаланады. Сондықтан барлық теориялық ғылыми ақпараттар электронды форматта қолжетімді болған дұрыс; сабақ жоспарын әзірлеуде мұғалімдер қолданатын тәсілдер қорын ұлғайту; әдістемелік көмек көрсету; ақпараттық қамту кеңістігін кеңейту; тегін мұғалімдерге арналған ғаламторлық порталдар (learningapps.com, quizizz, quizlet.com, gunzy, wizer.me және т.б.) пайдалану мүмкіндіктерін жеңілдету. Жалпы цифрлық платформа ұғымы қазіргі таңдағы зерттеу жұмыстарында жиі талданады. Зерт-

теулерде «Цифрлық платформа» ұғымы бірнеше қызмет салаларында және соңғы онжылдықтарда көптеген анықтамалар әкелді. Сандық платформа – сандық өзара әрекеттесудің нақты және мамандандырылған жүйесін құруды қамтамасыз ететін негіз ретінде қолданылатын технологиялар тобы [7, 17 б.]. Жоғарыда ұсынылған мәселелерді жеңілдету мақсатында география пәнінің 7,8,9 сыныптарға арналған «Гидросфера» тарауы тақырыптарына сабақ жоспар құруда және қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын құрастыруда Quizizz.com онлайн-сервисін ұсынуға болады. Мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуде, нақтырақ қарастырғанда, үй тапсырмасын тексеруде, жаңа сабақты талқылау барысында оқығанды бекіту үшін және сыныптас тыс сайыс-сабақтарда қолдану тиімді болады. Берілген онлайн-сервис арқылы пысықтау тапсырмаларын жүргізу оқушылардың қызығушылығын арттырады [8, 94 б.]. Негізгі қызметтері – тест жұмыстарының көрнекілігі мен әр тапсырмаға кері байланыс пен бағалау. Төменде көрсетілген суреттерде (3-сурет) кез-келген тақырыпқа дайын шаблонды көшіріп, өз таңдауыңызға сай көрнекіліктер енгізіп тапсырма сұрақтарын дайындауға болады. Құрастырылған қалыптастырушы бағалау тапсырмасын уақыт пен тақырып мақсатына сай, күрделі немесе жеңіл, ауқымды немесе қысқа форматтарда құрастыра отырып, тиімді сабақ жоспарын құра аласыз. Алайда барлық сабақ тақырыптарында күнделікті қолдану оқушылардың қызығушылығын азайтады. Сабақтың тақырыбына, оқу мақсаттарына сәйкес тапсырма түрін ойластыру керек [9, 160 б.]. Қазіргі уақыттарда барлық оқушыларда смартфон құралы бар. Ақпарат алмасып, толық қарым-қатынас құру мәселе емес. Quizizz.com онлайн-сервисі оқушылармен тапсырмаға байланысты қарым-қатынас құруда да мүмкіншіліктер жасалынған. Мысалы, ұсынылған суреттерде сабақ үстінде қолданатын тапсырма режимдерін таңдап, классикалық (сыныппен), команда (топпен), тест (сыныппен) жүргізуге болады және маңызды дерек,

сыныппен немесе жеке сынып құруға болады, яғни сыныптан тыс сайыс-сабақ ұйымдастыруда таптырмас көмекші құрал.

Quizizz.com онлайн-сервисімен қашықтықтан бір уақытта сабақ өткізуге (ақылы форматта) және викторина сұрақтарын

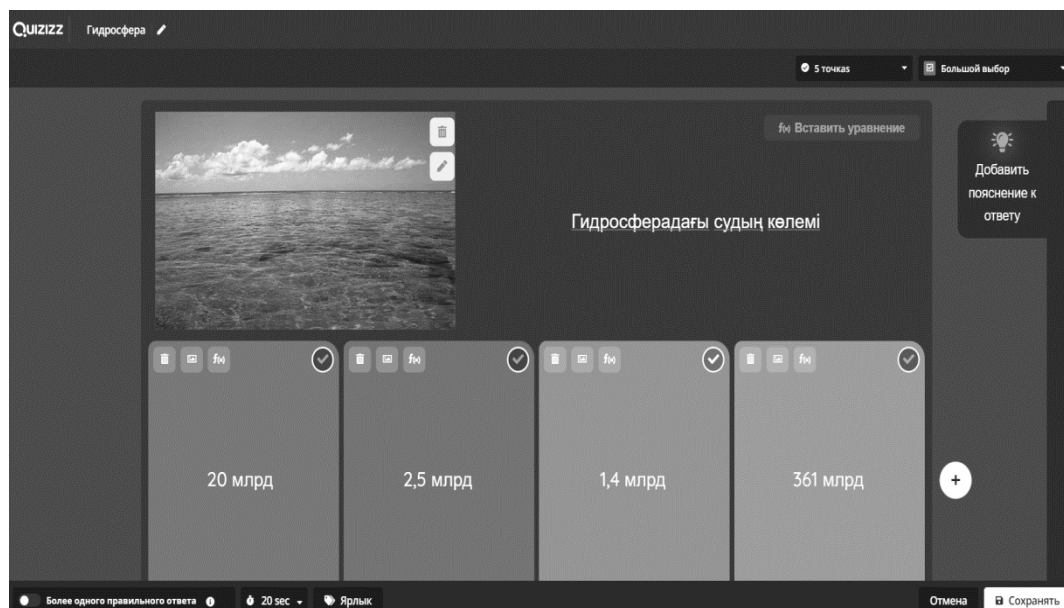
дайындап оқушылардың білімін саралауға (тегін) болады. Төменде көрсетілген суреттерде мұғалім құрастырған, қажет деп санаған сабақтар «Моя библиотека» батырмасында автоматты түрде сақталады.

3-сурет. Quizizz.com онлайн-сервисінің бастапқы беті [11].

Назарларыңызға ұсынылған онлайн-сервистегі «уроки» батырмасымен сабақ тақырыбына сай таңдап, оқу мақсатына байланысты ақпараттармен таныстырып, тапсырмалар құрастыруға болады. «Викто-

рина» батырмасында (4-сурет) үй тапсырмасы жауаптарын алуда, сабақ соңында бекіту тапсырмаларын құрастыруда және сыныптан тыс апталықтарда сайыс-сабақ өткізуде мүмкіндіктері көп.

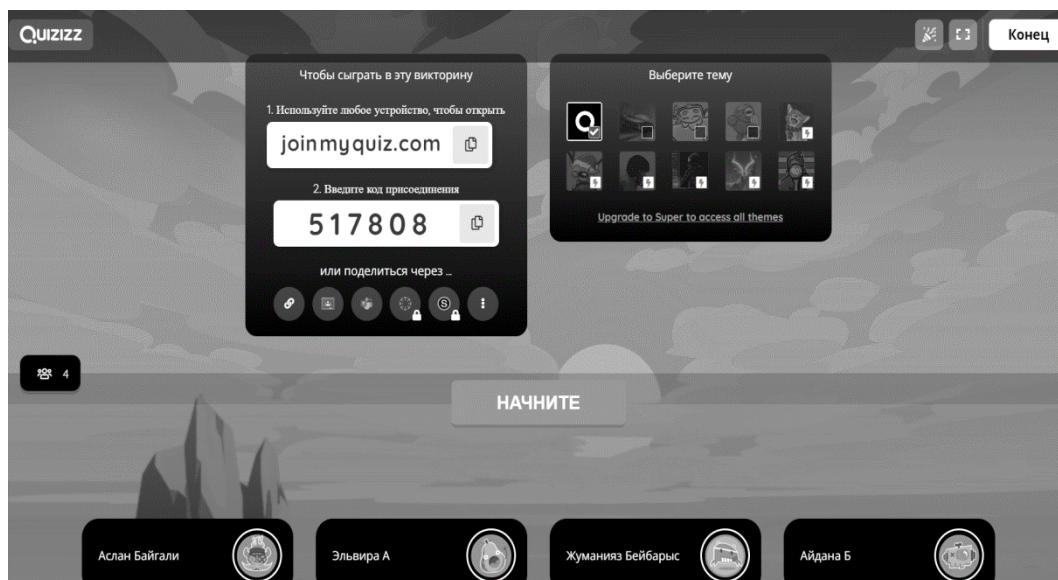
4-сурет. Quizizz.com онлайн-сервисінде викторина құрастыру [15].

Басқа авторлар құрастырған тапсырмалар тізімінен тақырыбыңызға сай викторина тақырыбын табу арқылы немесе «создать» батырмасымен жаңа тапсырма құрастыруға

болады. Ол үшін «редактировать» батырмасын басып өз қалауыңызбен сурет, дыбыс, бейне форматта сұрақтар енгізе аласыз.

Жоғарыда көрсетілген суреттегі сұрақ құрастыру жұмысын орындау (5-сурет) барысында сұрақты жеңіл немесе күрделі сұрақ түрін таңдап тақырыбыңызға байланысты сұрақтар мен нұсқаларға да сурет енгізіп түрлендіруге болады. Нұсқалардағы дұрыс

жауаптар санын көбейтіп немесе азайтып, сұраққа жауап беру уақытын реттеп толық әр сұрақты өндеп шығу қажет. Дайын болған жұмысты соңында «сохранить» батырмасымен сақтап оқушыларға тарату жұмысына көшесіз.

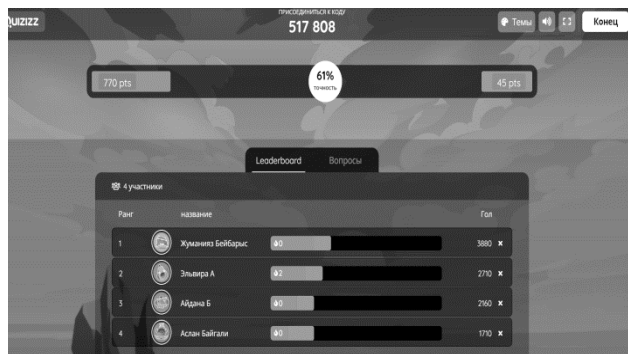

5-сурет. Құрастырылған тапсырманы тарату [15].

Дайын тапсырманы оқушыларға бөлісу үшін алдымен, топтық, жалпылама сыныпқа немесе жекелей режим түрін таңдап, сынып бойынша алынатын сұрақтар болса сыныпты тіркеп жалғастыру батырмасы басылады. Оқушылар joinmyquiz.com жазуын (5-сурет) смартфондары арқылы ғаламтор бетіне теріп, мұғалім ұсынған кодты енгізіп тапсырма сұрақтарымен таныса алады немесе «поделиться» батырмасын басу арқылы байланыс жасайтын әлеуметтік бағдарламаларды пайдаланып таратады. Алынған тапсырманың сұрақтары күрделі әрі жеңіл аралас беріледі. Әр сұраққа ойлану уақытын мұғалім белгілейді [10, 55 б.]. Төменде көрсетілген суретте мұғалім тапсырма кодын таратып, оқушылар аты-жөндерін жазып тапсырма бетіне ене алады. Жеке жұмыс ретінде оқушылардан тапсырма сұрақтары алынды. Жауап бергеннен кейін сервис өзі дұрыс-бұрыс жауаптарын анықтап, лайықты бағасын қояды. Бұл үрдіс мұғалімге бағалау жұмысы кезінде де оқушылар деңгейін сараптауда да көмегін тигізеді [11, 4-6 б.]. Тапсырма жұмысы орындалып болған

соң (6 сурет) тапсырманың қанша пайызы орындалғаны, дұрыс-бұрыс жауаптар саны, қай оқушы дұрыс және қате жібергені туралы мәлімет алады. Сервис автоматты түрде әр сұраққа жауап беру уақыты мен дұрыс жауапты таңдау іс-әрекетіне қарай баллмен есептейді.

Сервис есептеген дайын балл мөлшеріне қарай бірінші, екінші және үшінші орын иегерлерін таңдап, марапаттау терезесі ашылады. Бұл ақпараттың мұғалімге баға қоюда және оқушыға кері байланыс ретінде маңызы зор. Өте жақсы нәтиже көрсеткен оқушы үшін марапаттау (7-сурет), мадақтау іс-әрекеті сабаққа жеке қызығушылығының оянуына алып келеді. Келтірілген ақпараттар жаңа сабақ мақсатын бекітуде, үй тапсырмаларын сұрауда, терминдермен жұмыс жасауда пайдалануға болады. Онлайн-сервиспен «Гидросфера» тарауын қайталау мақсатында Алматы облысы, Іле ауданы, Мұхаметжан Түймебай ауылы, «№20 орта мектеп» МКМ 9 «Ә» сынып оқушыларымен жұмыс жасалынып, зерттеу жүргізілді. Онлайн-сервисті пайдаланардан бұрын, оқушыларға сервис туралы ақпараттар таныстырылып, мүмкіндіктері көрсетілді.

6-сурет. Тапсырма нәтижелері

7-сурет. Марапаттау терезесі

Кесте 1

Kahoot және Quizizz.com онлайн-сервистерінің оң-теріс тұстары.

	Kahoot онлайн-сервисі	Quizizz.com онлайн-сервисі
Оң тұстары	оңай тіркелу; қатысушы саны шексіз; тест, викторина, сауалнама жүргізу; мұғалімнің жеке жұмыстары сақталады; қызығушылықты арттырады; оқушылармен кері байланыс; тапсырма нәтижесі сол уақытта көруге болады; тест сұрақтарын жеңіл түрде құрастыру.	оңай тіркелу; қатысушы саны шексіз; сыныпты немесе жеке оқушыны сабақ барысына орай мұғалім жеңіл басқара алады; сұрақтар құрастыруда мұғалім бірнеше жауаптар нұсқаларын енгізе алады; проектор мен интерактивті тақтаның міндетті түрде болуы қажет емес, әр оқушы смартфондағы дисплей мұғалімнің компьютеріндегі дисплейінен көрініп тұрады; тест сұрақтарын жеңіл түрде құрастыру; мұғалім әр оқушы жұмысын жеке тексере алады; тапсырмаға жауап берген оқушы жауаптарымен танысып болған соң, excel кестесі форматында жүктеп ала аласыз, бағалау жұмысына көмегі тиеді; барлық пән бойынша, барлық тақырып бойынша дайын жұмыстарды пайдалана беруге болады.
Т е р і с тұстары	интерфейс толықтай ағылшын тілінде; тест жауаптарының нұсқасы саны – 4; сенімді ғаламтор көзі қажет; барлық оқушыда ғаламтор көзіне қосылған смартфон болуы керек; тест сұрақтарын құрастыру типі бір дизайнда; фондағы әр түрлі әуен (дұрыс-бұрыс жауаптарға сай әуен) оқушының ойын бөліп, алаңдатады; проектор мен интерактивті тақта міндетті түрде болуы қажет.	интерфейс толықтай ағылшын тілінде; сенімді ғаламтор көзі қажет; барлық оқушыда ғаламтор көзіне қосылған смартфон болуы керек.

Сервистің ерекшеліктерімен, барлық қыр-сырымен танысқан соң күнделікті тапсырмаларды орындау арқылы жаттықса, әдістемелік көмек ретінде ұсынылып барлық пәнді оқытуда тиімділіктер айқындалады. Тиімді сервистерді білім алуда пайдаланған оқушы алдағы уақыттарда да кез-келген

тапсырманы орындауда тиімді жолдарды іздейтіні анық. Quizizz.com онлайн-сервисінің зерттеу жұмысы нәтижесінде байқалған оң тұстары: онлайн-сервиске ену жолдары оңай, жеке электрондың пошта арқылы тіркеледі және тегін; әр түрлі тақырыптар бойынша тегін шаблондар мен

дайын жұмыстар бар, жұмыстарды жеке папкаға көшіріп өз тақырыбыңызға байланысты өзгертіп қолдана алады; тапсырма құрастыру кезеңдері бойынша барлық жолдары көрсетілген; оқушыларға жеке, топтық, жұптық форматта тапсырмалар ұсынуға болады; әр сұрақтарға ойланып жауап беруге уақыты мен сұрақ форматтарын өз ыңғайыңызға байланысты өзгертуге, әр тапсырма сұрақтарына баллдық жүйені кері байланыс тәсілдерін құрастыруыңызға қолайлы; тапсырма соңында бағалау жұмысы мен кері байланыс, мақтау, марапаттау тәсілдері арқылы балл қойып жұмыс нәтижесін айқындап береді.

Сауалнама қорытындысына сәйкес көп пайыз көрсеткен kahoot (55%) онлайн-сервисі мен quizizz.com онлайн-сервисінің жүргізілген эксперименттік жұмыстар нәтижесіне қарай маңызды ақпараттар ұсынылды.

Педагогикалық цифрлық құзыреттілікке қатысты көзқарастар кеңістігі кеңейіп, цифрлық технологиялардың мектептерде, жоғары білім беруге ықпалы толығымен өркендеп келеді. Себебі, әрбір білім алушыға ешқандай кедергісіз, шектеусіз орасан зор ақпараттарға қол жеткізу қиын емес. Біз үнемі дамып келе жатқан цифрлық қоғамды қабылдауға және тәрбиелеруге шығармашылық, стратегиялық көзқараспен білім беру әдістемелерін ұсыну арқылы даму жолымызды кеңейте аламыз [12, 3 б.].

Қорытынды. Қазіргі қоғамда білім беру жүйесінде елеулі өзгерістер болып жатыр. Өзгерістердің тиімді немесе тиімсіз тұстары болатындықтан, заман талабына сай барлық ақпараттардың кеңістігін қамтып түрліше тәсілдермен үйретіп, жиі жаттықтыру жұмыстарын жүргізу қажет [13, 8 б.]. Жаттығу жұмыстары онлайн-сервисармен, ғаламтор порталдарымен және әдістемелік сайттар арқылы дәстүрлі және қашықтықтан жүгізуге болады. Ұсынылған нұсқаулық – білім берушілерге әдістемелік-дидактикалық құрал. Білім сапасын жақсарту мақсатында жаңа тәсілдер цифрлық сервисармен толығып оқушыларға ұсынылатын тапсырмалар мен ақпараттарды жеткізу кеңістігі кеңейіп отыруы қажет. Білім алушылардың жеке өзіндік жұмысы жалпы білім беру үрдісінде ерекше орын алады [14, 85 б.]. Басты талап – жаңа ортада кез-келген сала бойынша ғылыми, өндірістік, қоғамдық міндеттермен еркін қарым-қатынас құруда жас буындарды даярлау. Сыни ойлап, жүйелі өзі-өзін дамытып, ақыл мен талап, еңбегі арқасында жан-жақты тұлға болу қазіргі таңда жас ұрпақтың негізі мақсаты болып табылады. Болашақ мамандар даярлауда мұғалімдердің басты назарға алатын талаптарында жиі сұраныс пен ізденімпаздық, жаңашылдық болса білім беру саласында кедергілер болмайтыны анық.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- [1] Хажирокова Ю.Ю. Сравнительный анализ платформ для дистанционного обучения в образовательной среде // Педагогическая перспектива. – 2021. – №2. – С. 42-49.
- [2] Голубев О.Б., Никифоров О.Ю. Смешанное обучение в условиях цифровой школы // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – №6. – С. 374.
- [3] Сердитова Н.Е., Белоцерковский А.В. Образование, качество и цифровая трансформация // Высшее образование в России. – 2020. - №4. – С. 10-14.
- [4] Куликова С.С., Яковлева О.В. Педагогическое управление в цифровой образовательной среде: вопросы профессиональной подготовки будущих педагогов // Образование и наука. Том 24. – 2022. – №2. – С.48-73.
- [5] Проценко С.И., Сафонова Л.А. Формирование готовности будущих педагогов к использованию электронных образовательных ресурсов в профессиональной деятельности // Гуманитарные науки и образование. – 2021. – №2(46). – С. 83-92.
- [6] Никонов, О.В. Функция учителя географии в условиях применения компьютерных технологий / О. В.Никонов. – 2010. – №5-6. – С.104-110.

- [7] Ершова Т.В., Хохлов Ю.Е. Цифровые платформы для исследований и разработок // Информационное общество. – 2017. – №6. – С.17-24.
- [8] Мусахан Р.М., Боранкулова Д.М. Wizer.me – білім беру жүйесіндегі әрекеттесуді ұйымдастырушы құрал // Педагогика және психология. – 2021. – № 4(49). – С.94–104: DOI: 10.51889/2021-4.2077-6861.11. [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/381> (дата обращения: 10.07.2022)
- [9] Amangeldiyeva G. Білім беруді цифрландыру бағытында мұғалімдердің кәсіби дамуы // Педагогика және психология. – 2021. – № 1(46). – С.159–166: DOI: 10.51889/2021-1.2077-6861.22 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/197> (дата обращения: 23.07.2022)
- [10] Лобашев И.В., Лобашева В.Д. Взаимодействие элементов педагогической системы в инновационных методах обучения. – 2013. - №2. – С.55-61.
- [11] Хайруллин Г.Т. Инновационные процессы в образовании // Глобус: психология и педагогика. – 2020. - №1(46). – С.4-6.
- [12] Бекчонова Ш.Б. Роль цифрового образования в нашем обществе. // Просвещение и познание. – 2022. - №1. – С. 3.
- [13] Шубина И.В. Современное образование // Право и образование. – 2014. – №4. – С.7-11.
- [14] Абдуллаев С.Г. Оценка эффективности системы дистанционного обучения // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2017. – №3. – С.85-92.
- [15] Quizizz.com онлайн-сервисі <https://quizizz.com/admin/reports/6301f5d28bdc5f001e549f5d/players>

References:

- [1] Khazhirova YU.YU. Sravnitel'nyy analiz platform dlya distantsionnogo obucheniya v obrazovatel'noy srede // Pedagogicheskaya perspektiva. – 2021. – №2. – S. 42-49.
- [2] Golubev O.B., Nikiforov O.YU. Smeshannoye obucheniye v usloviyakh tsifrovoy shkoly // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2012. – №6. – S. 374.
- [3] Serditova N.Ye., Belotserkovskiy A.V. Obrazovaniye, kachestvo i tsifrovaya transformatsiya // Vyssheye obrazovaniye v Rossii. – 2020. – №4. – S. 10-14.
- [4] Kulikova S.S., Yakovleva O.V. Pedagogicheskoye upravleniye v tsifrovoy obrazovatel'noy srede: voprosy professional'noy podgotovki budushchikh pedagogov // Obrazovaniye i nauka. Tom 24. – 2022. - №2. – S.48-73.
- [5] Protsenko S.I., Safonova L.A. Formirovaniye gotovnosti budushchikh pedagogov k ispol'zovaniyu elektronnykh obrazovatel'nykh resursov v professional'noy deyatelnosti // Gumanitarnyye nauki i obrazovaniye. – 2021. – №2(46). – S. 83-92.
- [6] Nikonov, O.V. Funktsiya uchitelya geografii v usloviyakh primeneniya komp'yuternykh tekhnologiy / O. V.Nikonov. – 2010. – №5-6. – S.104-110.
- [7] Yershova T.V., Khokhlov YU.Ye. Tsifrovyye platformy dlya issledovaniy i razrabotok // Informatsionnoye obshchestvo. – 2017. - №6. – S.17-24.
- [8] Musakhan R.M., Borankulova D.M. Wizer.me – білім беру зһыесіндегі әрекеттесуді ұйымдастырушы құрал // Педагогика және психология. – 2021. – № 4(49). – С.94–104: DOI: 10.51889/2021-4.2077-6861.11. [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/381> (дата обращения: 10.07.2022)
- [9] Amangeldiyeva G. Білім беруді цифрландыру бағытында мұғалімдердің кәсіби дамуы // Педагогика және психология. – 2021. – № 1(46). – С.159–166: DOI: 10.51889/2021-1.2077-6861.22 [Электронный ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/197> (дата обращения: 23.07.2022)
- [10] Lobashev I.V., Lobasheva V.D. Vzaimodeystviye elementov pedagogicheskoy sistemy v innovatsionnykh metodakh obucheniya. – 2013. – №2. – S.55-61.
- [11] Khayrullin G.T. Innovatsionnyye protsessy v obrazovanii // Globus: psikhologiya i pedagogika. – 2020. - №1(46). – С.4-6.
- [12] Bekchonova SH.B. Rol' tsifrovogo obrazovaniya v nashem obshchestve. // Prosveshcheniye i poznaniye. – 2022. – №1. – С. 3.

- [13] Shubina I.V. Sovremennoye obrazovaniye // Pravo i obrazovaniye. – 2014. – №4. – S.7-11.
[14] Abdullayev S.G. Otsenka effektivnosti sistemy distantsionnogo obucheniya // Telekommunikatsii i informatizatsiya obrazovaniya. – 2017. – №3. – S.85-92.
[15] Quizizz.com onlayn-servisі <https://quizizz.com/admin/reports/6301f5d28bdc5f001e549f5d/players>.

Методы составления заданий для формативного оценивания через цифровые образовательные ресурсы

Р.М.Мусахан¹, Д.М.Боранкулова¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье был затронут ряд вопросов, направленных на выявление эффективных аспектов изменений в системе образования. Проведены опросы об определении путей использования новых технологий в соответствии с требованиями современного общества, выявлены проблемы, проведен анализ решений, приведены выводы. В настоящее время в период становления системы информатизации своевременно решаются вопросы образования, разрабатываются новые методы, проекты, методические рекомендации. Их эффективность или неэффективность заключается в качестве формирующих оценочных заданий, которые учителя составляют в соответствии с утвержденными целями ежедневного плана урока.

Для воспитания личности необходим подход, повышающий интерес обучающихся к формированию навыков самостоятельного мышления, комментирования выводов, выявления проблем и принятия решений. Предлагаемая статья послужила пособием учителям в создании заданий, повышающих интерес, тренирующих с помощью информационных средств quizizz.com представлена ценная информация об онлайн-сервисе и скриншоты изображений из личного опыта. Приведены примеры заданий формативного оценивания, которые можно включить в план урока в связи с разделом «Гидросфера». Однако ежедневное использование этого сервиса может быстро вызвать у учащихся скуку, поэтому при использовании онлайн-сервисов по составлению плана урока, на сложные темы по учебной цели, расширяя пространство дидактического фонда, мы можем полностью достичь целей обучения.

Ключевые слова: методическая помощь, формативное оценивание, quizizz.com онлайн-сервис, навыки, дидактика, цифровой образовательный ресурс, цифровая образовательная среда.

Methods of drawing up tasks for formative assessment through digital educational resources

R.M.Musakhan¹, D.M.Borankulova¹

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Annotation

The article touched upon a number of issues aimed at identifying effective aspects of changes in the education system. Surveys were conducted to determine the ways of using new technologies in accordance with the requirements of modern society, problems were identified, solutions were analyzed, conclusions were given. Currently, during the formation of the informatization system, education issues are being resolved in a timely manner, new methods, projects, and methodological recommendations are being developed. Their effectiveness or inefficiency lies in the quality of formative assessment tasks that teachers make up in accordance with the approved goals of the daily lesson plan.

To educate a person, an approach is needed that increases the interest of students in the formation of independent thinking skills, commenting on conclusions, identifying problems and making decisions. The proposed article served as a guide for teachers in creating tasks that increase interest, training with the help of information tools quizizz.com valuable information about the online service and screenshots of images from personal experience are presented. Examples of formative assessment tasks that can be included in the lesson plan in connection with the section “Hydrosphere” are given. However, the daily use of this service can quickly cause boredom in students, so when using online services for drawing up a lesson plan, on complex topics for educational purposes, expanding the space of the didactic fund, we can fully achieve the learning goals.

Keywords: methodological assistance, formative assessment, quizizz.com online service, skills, didactics, digital educational resource, digital educational environment.

Редакцияға 27.09.2022 қабылданды.

МРНТИ 14.35.07

DOI 10.51889/5884.2022.25.52.025

М. Ә.ТӨЛЕГЕН¹, Б.Ш. БАЙМУХАМБЕТОВА¹

¹Восточно-казахстанский университет имени С. Аманжолова

(Усть-Каменогорск, Казахстан)

E-mail: mukhtar_t80@mail.ru; bota_goz@mail.ru

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ КРАУДСОРСИНГА КАК ПРЕДИКТОРА ТРАНСФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

Статья посвящена изучению возможностей использования технологии краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов, так как выпускникам вуза в современных реалиях необходимо обладать универсальной профессиональной квалификацией. В педагогической науке практически отсутствуют эмпирические исследования и теоретические знания о структуре технологии краудсорсинга. Поэтому целью исследования являлось выявление основных этапов и механизмов эффективного использования технологии краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов. Для достижения поставленной цели использовались следующие методы: теоретический анализ научной литературы, экспертная оценка примеров успешного применения краудсорсинга в международной практике. В результате были выделены и систематизированы пять основных этапов использования технологии краудсорсинга для прогнозирования трансфессиональных компетенций у будущих специалистов: организационный этап, этап привлечения целевой аудитории, генерация идей, фильтрация идей и этап голосования.

Ключевые слова: краудсорсинг; трансфессиональные компетенции; прогнозирование; краудсорсинговая площадка; профессиональная подготовка.

Введение

В настоящее время стремительная трансформация мира профессий и появление каждые 3-5 лет новых профессий актуализировали проблему профессиональной подготовки будущих специалистов [1].

Сегодня современные реалии таковы, что выпускникам вуза необходимо обладать универсальной профессиональной квали-

фикацией, способностями развивать свой профессиональный потенциал, умениями меняться вместе с профессией, которая трансформируется и, возможно, быть готовыми к кардинальной смене профессиональной деятельности [2].

Согласно мнению международного научного сообщества, университеты сегодня должны формировать не будущих профес-

сионалов определенной специализации, а трансфессионалов, обладающих ключевыми хард-, софт- и диджитал-скиллз трансфессиональными компетенциями, которые формируются благодаря использованию в образовательном процессе конвергентных технологий из разных областей профессиональной деятельности [3,4,5].

В связи с этим возникает необходимость изменения подхода к разработке содержания образовательных программ от монодисциплинарного к междисциплинарному, и наконец, к трансдисциплинарному.

Однако понимание того, что вводимые новые образовательные программы дадут результат через несколько лет, и, учитывая быстрое устаревания знаний, нестабильность рынка труда то содержание образовательных программ должно быть, ориентировано на подготовку специалистов «будущего», что затруднительно предсказать. Указанные обстоятельства актуализировали поиск принципиально новых технологий, способствующих прогнозированию необходимых трансфессиональных компетенций, которые в будущем повысят конкурентоспособность и востребованность выпускников университета на рынке труда.

Технология краудсорсинга хорошо известна в современном мире, большое количество международных организаций и компаний применяют данную технологию для решения всевозможного рода проблем [6, 7], однако в Казахстане лишь немногие государственные организации и крупные бизнес структуры используют данную инновационную технологию и, практически краудсорсинг не используется в системе высшего профессионального образования. Именно поэтому целью исследования является выявление основных этапов и механизмов эффективного использования технологии краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов. Исследование проводилось в рамках грантового финансирования МОН РК научных и научно-технических проектов на 2022 – 2024 года [8].

Основная часть. Анализ научной литературы по исследуемой проблеме показал, что в последнее время в Казахстане наблюдается тенденция применения технологии краудсорсинга в качестве инструмента для решения проблем и задач, стоящих перед государством, частным бизнесом и обществом в целом [9]. Так, например, правительством Республики Казахстан специально создана краудсорсинговая платформа «Открытые НПА», с целью публичного обсуждения проектов нормативно-правовых актов (НПА) [10].

Общенационально движение «Қазақстан-2050» использует технологию краудсорсинга для развития гражданского общества, проведения прикладных исследований. В результате было реализовано 40 социальных проектов, в которых приняло участие один миллион казахстанских граждан [11].

С целью повышения конкурентоспособности реализуемых бизнес-проектов социально – предпринимательской корпорацией «Каспий» также была запущена краудсорсинговая платформа [12].

Анализ технических характеристик используемых платформ для краудсорсинга выше указанных организаций показал, что архитектура интерфейса краудсорсинговой площадки у СПК «Каспий» и «Қазақстан-2050» наиболее проста и удобна, не требует специальных знаний у пользователей, в отличие от краудсорсинговой платформы «Открытые НПА», где существуют определенные технические барьеры, например, требуется обязательно электронная подпись,

Обзор научных исследований казахстанских ученых подтверждают правильность выбора технологии краудсорсинга для использования ее как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов.

В исследованиях Карибджанова Ч.Е. [13], Ланцевой Т.В. [14], Мухаметкалиевой Е.М. и Бастаубаевой А.Ж. [15], подчеркивается инновационность и эффективность данной технологии в менеджменте, в бизнесе, в об-

разовании, в качестве решения существующих задач, предоставления практического опыта, обмена дополнительными знаниями и увеличения обильных обратных связей. В то же время следует отметить, что, несмотря на широкий спектр направлений использования краудсорсинга в казахстанской науке, вопрос применения данной технологии в области прогнозирования и развития трансфессиональных компетенций у будущих специалистов остается нерешенным как в теоретико-методологическом, так и в практическом плане.

Возможности технологии краудсорсинга в образовании активно обсуждаются российскими учеными. В целом ученые предлагают следующие способы ее применения: для реализации социально значимых проектов и развития принципов волонтерства [16], как средство повышения эффективности системы управления вузом и инфраструктурного развития [17], в рамках проектной деятельности и технологии интерактивного обучения [18], организации онлайн-курсов для повышения квалификации [19]. При этом исследователи подчеркивают, что потенциал технологии краудсорсинга в образовании раскрыт не полностью [20, 21].

Международный опыт свидетельствует, что за рубежом краудсорсинг в образовании используется в основном в четырех случаях:

- 1) для создания образовательного контента;
- 2) предоставления практического опыта;
- 3) для облегчения обмена дополнительными знаниями;
- 4) для усиления обратной связи [22].

Следует отметить, что в период пандемии Covid 19 потребность зарубежных образовательных учреждений в технологии краудсорсинга возросла, которая использовалась как средство, позволяющая эффективно менять формат образовательного процесса, методы преподавания и обучения [23, 24].

Согласно мнению ученого Zdravkova, K. с университета Кирилла и Мефодия, технология краудсорсинга в ближайшие несколько лет может стать, новой парадигмой развития образования, если она правильно будет за-

думана и реализована. Практики и исследователи должны продолжать исследовать новаторское использование краудсорсинга в образовании [25].

Прежде всего, считают ученые J. Yuchao, B. Boualemand S. Daniel, необходимо изучить таксономию краудсорсинговой технологии, чтобы определить ее возможности в образовании и повысить эффективность текущих и будущих инициатив [26].

Однако, несмотря на актуальность данной проблемы, до сих пор отсутствуют эмпирические исследования и теоретические знания о структуре технологии краудсорсинга. Поэтому образовательным учреждениям в настоящее время не хватает информации, навыков и понимания, необходимых для разработки эффективной стратегии обучения и преподавания с использованием краудсорсинга [27].

В этом контексте выделение основных этапов и особенностей механизмов эффективного внедрения технологии краудсорсинга в систему высшего образования для прогнозирования трансфессиональных компетенций как ориентира в разработке качественных образовательных программ профессиональной подготовки будущих специалистов является своевременными актуальным.

Методология и методы исследования. В качестве методологической основы использования технологии краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов мы рассматриваем систему методологических подходов, обеспечивающих теоретико-методологическую стратегию и практико-ориентированную тактику исследования: средовой, информационный и сетевой подходы.

Средовой подход (Л. И. Новиковой, Ю.С. Мануйловым, В. И. Слободчиковым, В. А. Ясвиным и др.) применен нами как теоретико-методологическая стратегия исследования, который позволит создать гибкую специальную среду, ориентированную на развитие коммуникаций, связей и взаимоотношений между организаторами и участниками краудсорсинга. Средовой подход основывается на принципе целостности,

что означает достижение согласованности действий всех участников краудсорсинга по решению поставленных задач, а также дальнейшее усложнение форм взаимодействия, т. е. приход к единому мнению.

Информационный подход (Ю.М. Горский, В.И. Штанько, Н.О. Яковлева и др.), который является стратегией исследования на конкретно-научном уровне. Привлечение информационного подхода к исследованию, обусловлено тем, что процесс краудсорсинга является информационным по своей сути, поэтому качество информации определит эффективность достижения цели Проекта.

Практико-ориентированной тактикой работы выступает сетевой подход (А.В. Дорофеев, Э.Ф. Зеер, А.А. Остапенко, Н.К. Чапаев и др.), который позволит интеграцию взаимодействия всех участников краудсорсинга, эклектичность предложенных идей, отсутствие иерархии получаемой информации и учитывать многовариантные предложения трансфессиональных компетенций.

Для достижения поставленной цели применялись следующие методы: теоретический анализ научной литературы, экспертная оценка примеров успешного применения краудсорсинга в международной практике.

Результаты исследования. Исходя из анализа научной литературы и изучения международного опыта эффективного применения технологии краудсорсинга, нами были выделены и систематизированы основные этапы использования технологии краудсорсинга для прогнозирования трансфессиональных компетенций у будущих специалистов.

Этапы проведения непосредственно самого краудсорсинга:

Первый этап – *организационный*. Включает в себя, прежде всего разработку архитектуры интерфейса краудсорсинговой площадки, которая должна быть ориентирована на различные группы пользователей, то есть быть проста и удобна в пользовании. Предлагается использовать следующие функциональные возможности: порядок регистрации на портале, поиск, навигацию по порталу, новости и документы на портале, коммуни-

кацию и обратную связь с пользователями, в том числе проведение голосования.

Разрабатываются информационное обеспечение краудсорсинговой площадки, правила проведения краудсорсинга. Определяются внешние (потенциальные работодатели, представители бизнеса, практики, ученые, педагоги, студенты, заинтересованные в качественной подготовке будущих специалистов инициативные граждане и др.) и внутренние участники краудсорсинга (организаторы краудсорсинга), назначаются ответственные лица за каждый этап проведения.

Второй этап – *привлечение целевой аудитории*. Предлагается путем персональных приглашений потенциальным работодателям, представителям регионального бизнеса, гражданским активистам, размещения объявления на сайте университета, распространения информации через социальные сети, а также использовать существующие в университете договора о сотрудничестве с научно-педагогическим сообществом.

Третий этап – *генерация идей*. В рамках данного этапа члены исследовательской группы размещают на созданной платформе краудсорсинга списки формируемых компетенций в образовательных программах по направлениям (по каждому направлению подготовки рекомендуется проводить отдельно краудсорсинговое обсуждение). Организаторы предлагают свое видение, какие трансфессиональные компетенции необходимо сформировать у будущих специалистов, чтобы расширить их профессиональные возможности на рынке труда, формулируют и задают четкие вопросы, устанавливают сроки обсуждения по каждому вопросу перед участниками краудсорсинга. Доступная функция комментариев позволит всем зарегистрированным участникам высказаться по той или иной идее и, внести в нее коррективы, либо предложить новые идеи, исходя из опыта своей профессиональной деятельности или потребностей работодателей и др.

Следует подчеркнуть, что на данном этапе важную роль играет фасилитатор, который назначается из числа организаторов.

Функции фасилитатора заключается в координации участников, в предупреждении конфликтных ситуаций, в создании благоприятной, удобной для всех участников краудсорсинга коммуникации.

Четвертый этап – *фильтрация идей*. На этом этапе организаторы производят отбор наиболее значимых и ценных предложений по направлениям подготовки. Данный процесс должен производиться с помощью структурирования идей, схожих по смыслу и решению. Следовательно, исходя из рейтинга предложенных идей, и будет создаваться сам отбор. При этом необходимо, учитывать полезность полученной информации. Затем, полученные в процессе отбора и структурирования результаты обязательно должны быть представлены экспертам (в качестве экспертов могут использоваться разработчики образовательных программ по специальностям, ведущие ученые и преподаватели вуза), с целью выявления сильных и слабых сторон, выдвинутых идей участниками краудсорсинга по формированию трансфессиональных компетенций.

Пятый этап – *голосование*. На этом этапе планируется доработка выделенных организаторами и одобренных экспертами списки трансфессиональных компетенций. Далее списки выставляются на платформе и путем голосования всех участников краудсорсинга за наиболее актуальные и ценные компетенции, которые, по их мнению, будут необходимы будущим специалистам по каждому направлению профессиональной подготовки. Те компетенции, которые наберут наибольшее количество голосов, должны учитываться при разработке образовательных программ в настоящее время.

Дискуссия. Рассматриваемая проблема возникла в результате быстрого устаревания знаний, нестабильности рынка труда, и если указанные обстоятельства не учитывать, то востребованность выпускников останется под вопросом. Кроме того существует проблема практической реализации технологии краудсорсинга в прогнозировании трансфессиональных компетенций вследствие отсутствия теоретико-методологических основа-

ний в педагогической науке по реализации технологии краудсорсинга в образовании.

Проведенный анализ научной литературы показал, что потенциал применения технологии краудсорсинга в образовании остается не раскрытым в педагогической науке. Изучение успешных мировых практик использования технологии краудсорсинга, позволил выделить пять основных этапов внедрения данной технологии в систему высшего профессионального образования. При этом каждый этап, имеет свою цель и специфику реализации.

Особенность первого этапа заключается в техническом обеспечении краудсорсинговой площадки и информационным ее обеспечением. Второй этап, посвящен привлечению участников краудсорсинга. Для этого широко предлагается использовать социальные сети, личные знакомства и др. Третий этап включает непосредственно проведение самого краудсорсинга, где важную роль играет фасилитатор. На четвертом этапе осуществляется отбор и структурирование предлагаемых идей, а также проводится их экспертная оценка, чтобы осуществляемый прогноз трансфессиональных компетенций был основан как на профессиональном, научном, так и на практическом опыте. Заключительный пятый этап состоит из доработки структурированных списков трансфессиональных компетенций и голосования за них всех участников краудсорсинга.

В этом контексте, технология краудсорсинга не требует больших затрат, личного присутствия участников, которые могут в своей комфортной обстановке не спеша обдумать проблему и написать свои предложения или свой профессиональный опыт, что конечно, отразится на качестве решения проблем.

Следует отметить, что предлагаемый нами не стандартный подход в использовании технологии краудсорсинга в системе высшего профессионального образования согласуется с коллегами Московского городского педагогического университета, которые создали краудсорсинговую интернет-платформу «Преобразование». Участниками

краудсорсинга являются работники образования и учителя, которых на сегодняшний день насчитывается более 100 000 тысяч. Результатом такой работы стало более 20 реализованных проектов [28].

Однако, в нашем исследовании имеются и значительные различия: предложенные направления в краудсорсинговой платформе «Преобразование» не применяют технологию краудсорсинга в качестве прогноза, а используют для коллективного обсуждения актуальных проблем образования, что подтверждает узкоспециализированная аудитория участников (работники образования и учителя), в отличие от нашего исследования, в котором планируется привлечь представителей разных профессий. Кроме того, на наш взгляд участие только работников образования и учителей не способствует сокращению разрыва между видением педагогическими работниками новых ориентиров школы и реальными потребностями заказчиков образования.

Заключение. Трансфессиональная подготовка будущих специалистов играет решающую роль в социально-экономическом росте нашего государства. Согласно исследованиям ОЭСР устойчивая и адаптивная система компетенций на национальном уровне способствует сокращению бедности и неравенства среди населения. В между-

народных масштабах противостоять таким вызовам как глобализация, цифровизация и демографические изменения, которые будут продолжать преобразовывать рабочие места, способы функционирования общества и взаимодействия людей [22]. В этой связи предложенный нами подход применения технологии краудсорсинга для прогнозирования трансфессиональных компетенций у будущих специалистов позволит извлечь выгоду из этих преобразований за счет востребованности и конкурентоспособности выпускников вуза, а значит достижения высокого уровня экономического роста и благосостояния, что способствует противостоянию экономическим и социальным потрясениям в будущем.

Кроме того, идея использования технологии краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций, способствует расширению возможностей применения данной технологии в педагогической практике, в частности, как новый формат коммуникативной площадки между университетами и заказчиками образования, как инновационный элемент научно – технической инфраструктуры вуза, как дополнительный интеллектуальный ресурс для оперативного решения актуальных проблем стоящих перед образованием.

Список использованной литературы

1. Забелина О.В., Майорова А.В., Матвеева Е.А. Трансформация востребованности навыков и профессий в условиях цифровизации российской экономики // Экономика труда. – 2020. – Том 7. – № 7. – С. 589-608.
2. Островский А.В., Кудина М.В. Новая парадигма образования в эпоху цифровой трансформации государства / А.В. Островский, М.В. Кудина // Государственное управление. Электронный вестник. - 2020. - №78. – С. 229-244.
3. Dadzie A.S., Sibarani E.M., Novalija I., Scerri S. Structuring visual exploratory analysis of skill demand / A.S. Dadzie, E.M. Sibarani, I. Novalija, S. Scerri // Journal of Web Semantics. – 2018. – Volume 49. – P. 51-70.
4. Fleaca E., Stanciu R.D. Digital-age Learning and Business Engineering Education – a Pilot Study on Students' E-skills / E. Fleaca, R.D. Stanciu // Procedia Manufacturing. – 2019. – Volume 32. – P. 1051-1057.
5. Peng F., Anwar S., Kang L. New technology and old institutions: An empirical analysis of the skill-biased demand for older workers in Europe / F. Peng, S. Anwar, L. Kang // Economic Modelling. – 2017. – Volume 64. – P. 1-19.
6. Wang, C., Han, L., Stein, G. et al. Crowdsourcing in health and medical research: a systematic review. Infect Dis Poverty 9, 8 (2020). <https://doi.org/10.1186/s40249-020-0622-9>.

7. Short RG, Middleton D, Befera NT, Gondalia R, Tailor TD. Patient-centered radiology reporting: using online crowdsourcing to assess the effectiveness of a web- based interactive radiology report. *J Am Coll Radiol.* 2017;14:1489–97.
8. Исследование финансируется Комитетом по науке Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № АР 14871794, где АР 14871794 – ИРН проекта).
9. Развитие гражданского общества в цифровой век: от краудсорсинга до netroots. <https://wfin.kz/novosti/internet-i-tehnologii/24467-razvitie-grazhdanskogo-obshchestva-v-tsifrovoj-vek-ot-kraudsorsinga-do-netroots.html>
10. Открытые НПА <https://legalacts.egov.kz>
11. Общенациональные проекты движения на 2017 год «AzamatKZ»: пресс- конференция на платформе СЦК – платформа СЦК.: <http://infozakon.kz/gov/>
12. Краудсорсинговая платформа <https://caspiy.kz/investoru/kraudsorsingovaya-platforma/>
13. Карибджанов Ч.Е. Краудсорсинг - инновационный инструмент управления. Вестник университета «Туран». 2018;(3):175-178. <https://vestnik.turan-edu.kz/jour/article/view/1257>
14. Ланцева Т.В. Открытые образовательные системы на основе краудсорсинга их значение для развития компетенций педагогических работников. Вестник КазНПУ им. Абая. 2017. <https://articlekz.com/article/19392>
15. Мухаметкалиева Е.М., Бастаубаева А.Ж. Вовлечение общественности в нормотворческую деятельность Казахстана посредством использования краудсорсинга. Вопросы государственного и муниципального управления. 2018; - № 3 – С.138 – 163.
16. Розенберг Н.В., Егорова Е.С. Возможности технологии краудсорсинга для студентов направления «Реклама и связи с общественностью». Наука. Общество. Государство. 2016. № 2 (14): 113-119.
17. Палей Т.Ф. Краудсорсинг, как средство повышения эффективности системы управления вузом и инфраструктурного развития / Т.Ф. Палей // Проблемы современной экономики: материалы Пмеждународ. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2012 г.). – Челябинск: Два комсомольца, 2012. – С. 140-142.
18. Ефремов А.В. Краудсорсинг как инструмент эффективного управления инновациями. / Ефремов А.В., Ефремова Е.Н. // Форум. Серия: Гуманитарные и экономические науки, 2016. - № 1 (7). -С. 102-104.
19. Костенко А.Ф. Краудсорсинг в образовании на примере образовательного учреждения. / А.Ф. Костенко. // Российско-китайский научный журнал «Содружество», 2016. - № I (1). - С. 27-30.
20. Соловейкина М.П. Необходимость изучения технологии краудсорсинга в рамках школьного экономического образования.// Проблемы современного педагогического образования. 2019. № 64: 208 -210.
21. Зубрилина Е.М. Применение краудсорсинга в образовательной среде. Образование и наука в России и зарубежом. 2018;(8):276-281. <https://www.gyrnal.ru/uploads/arxiv/2od3tars51khq0iy9q66whz8lu2ufr886b1pci88.pdf>
22. Jiang, Schlagwein and Benatallah, “A Review On Crowdsourcing for Education: State Of the Art Of Literature And Practice,” Research Gate, 2021.
23. Treadwell, «Crowdsourcing + Education = Breakthroughs In Learning,» Herox, 2020. [Online]. Available: <https://www.herox.com/blog/873-crowdsourcing-education-breakthroughs-in-learning>.
24. Tare, «Innovation In Education Through Crowdsourcing,» Triple Pundit, 2017 [Online]. Available: <https://www.triplepundit.com/story/2017/innovation-education-through-crowdsourcing/19341>.
25. Zdravkova, Katerina. “Ethical issues of crowdsourcing in education”. *Journal of Responsible Technology* Vol. 2 (2020): 100004.
26. J. Yuchao, B. Boualem and S. Daniel, “A Review on Crowdsourcing for Education: State of the Art of Literature and Practice,” in *Twenty-Second Pacific Asia Conference on Information Systems*, Japan, 2018.
27. Rajkumar AD, Kishore K. Crowdsourcing a technique to Sustain in Educational Industry. SPASTA bstracts. 2021 Oct 8;1(01).
28. Краудсорсинговый портал в образовании «ПРЕОБРАЗОВАНИЕ» [Электронный ресурс] // URL: <https://www.preobra.ru/index>

**Краудсорсинг технологиясын болашақ мамандардың трансфессионалдық құзіреттілікті
болжаушы ретінде пайдалану мүмкіндіктері**

М. Ә. Төлеген¹, Б.Ш. Баймухамбетова¹

*¹С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті
(Өскемен, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақала болашақ мамандардың транскәсіптік құзыреттіліктерінің болжамы ретінде краудсорсинг технологиясын пайдалану мүмкіндіктерін зерттеуге арналған, өйткені қазіргі заманғы нақты жағдайда университет түлектері әмбебап кәсіби біліктілікке ие болуы керек.

Педагогика ғылымында краудсорсинг технологиясының құрылымы туралы эмпирикалық зерттеулер мен теориялық білімдер іс жүзінде жоқ. Сондықтан зерттеудің мақсаты болашақ мамандардың транскәсіптік құзыреттіліктерін болжаушы ретінде краудсорсинг технологиясын тиімді пайдаланудың негізгі кезеңдері мен тетіктерін анықтау болды. Бұл мақсатқа жету үшін келесі әдістер қолданылды: ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау, халықаралық тәжірибеде краудсорсингті сәтті қолдану мысалдарын сарапшылық бағалау. Нәтижесінде болашақ мамандардың транскәсіптік құзыреттіліктерін болжау үшін краудсорсинг технологиясын пайдаланудың бес негізгі кезеңі анықталып, жүйеленді: ұйымдастыру кезеңі, мақсатты аудиторияны тарту кезеңі, идеяларды генерациялау, идеяларды сүзгілеу, дауыс беру кезеңі.

Түйін сөздер: краудсорсинг; транскәсіптік құзыреттер; болжау; краудсорсинг платформасы; кәсіби дайындық.

**Opportunities for using crowdsourcing technology as a predictor of transfessional
competences in future specialists**

Tolegen M.A.¹, Baymukhambetova B.Sh.¹

*¹East Kazakhstan University named after S. Amanzholov
(Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)*

Abstract

The article is devoted to the study of the possibilities of using crowdsourcing technology as a predictor of transfessional competencies in future specialists, since university graduates in modern realities need to have a universal professional qualification. In pedagogical science, there is practically no empirical research and theoretical knowledge about the structure of crowdsourcing technology. Therefore, the aim of the study was to identify the main stages and mechanisms for the effective use of crowdsourcing technology as a predictor of transfessional competencies in future specialists. To achieve this goal, the following methods were used: theoretical analysis of scientific literature, expert evaluation of examples of successful use of crowdsourcing in international practice. As a result, five main stages of using crowdsourcing technology to predict transfessional competencies in future specialists were identified and systematized: the organizational stage, the stage of attracting the target audience, the generation of ideas, the filtering of ideas, and the voting stage.

Key words: crowdsourcing; transfessional competencies; forecasting; crowdsourcing platform; professional training.

Поступила в редакцию 20.10.2022.

М.М.БОБЫРЕВА^{1*}, Е.В.ДЁМА¹, Б.Д.КОЛДАСБАЕВА¹, З.А.ХАКИМОВА², С.А.ЕСТЛЕУОВ¹

¹НАО «Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова»

(г.Актобе, Республика Казахстан),

²Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова

(г.Актобе, Республика Казахстан)

wilwarin79@gmail.com*, dema.a70@mail.ru, bagila.koldasbaeva@mail.ru, zurka_82@mail.ru

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ТРЕНИНГ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ-СПОРТСМЕНОВ МЕДИЦИНСКОГО ВУЗА

Аннотация

Молодые люди, поступающие на обучение в медицинский вуз, показывают низкий уровень физической подготовленности. В современных условиях на физическую подготовленность молодежи оказала влияние еще и пандемия COVID-19 с огромным количеством ограничений. Пострадали спортивные клубы, результативность которых заметно снизилась из-за недостаточной физической подготовленности молодежи, поступающей в вуз. Это, естественно, сказывается на возможности участия в соревнованиях различного уровня, не говоря уже о попадании в призеры. Тренеры спортивных секций по лыжному спорту и черлидингу решили найти эффективный способ повышения физической подготовленности членов своих команд средствами функционального тренинга и увеличения доли общей физической подготовки с 10-20% до 50-60% от общего объема тренировочного процесса. Проведенное исследование выявило, что применяемые комплексы упражнений, составленные таким образом, чтобы повысить уровень физических качеств студенток, оказывают положительный эффект.

Ключевые слова: студентки; физическая подготовленность; лыжный спорт; черлидинг; спортивная секция

Введение. Серьезные ограничения деятельности, вызванные пандемией COVID-19 в последние два года, такие как дистанционное обучение на всех уровнях и полное ограничение на занятия физической культурой и спортом, а также ежегодно регистрируемое неуклонное снижение уровня здоровья молодежи, привело к снижению и без того небольшой двигательной активности. Вчерашние школьники, выбравшие обучение в медицинском вузе, в большинстве своем обладают довольно скромными показателями физической и функциональной подготовленности и выносливости. Студенты медицинского вуза, обучающиеся в университете с сентября 2020 года, столкнулись со всей полнотой ограничений уже находясь в выпускном классе, к тому же весь первый курс

они учились дистанционно. Это, естественно, сильно повлияло на уровень и состояние их физических качеств [1, С.23; 2, С.176; 3, С.183; 4, С.189].

Привычка у студентов вести малоподвижный образ жизни, нежелание заниматься физической активностью со средне-высокими и тем более высокими нагрузками, развившееся и укрепившееся во время ограничений, привели к низким результатам физической выносливости и работоспособности, что отмечается даже на практических занятиях по дисциплине «Физическое воспитание» [5, С.320]. Если говорить о спортивных секциях, то в этом году наибольший процент претендентов, не прошедших даже простейший отбор по причине низкой физподготовленности.

Необходимо отметить, что в силу профессиональной направленности университета, подготовленные спортсмены в медицинский вуз не поступают, а основная масса вчерашних школьников имеет весьма скромные показатели физической подготовленности и в большинстве своем полное отсутствие навыков в каком-либо виде спорта.

В связи со всем этим в первом полугодии 2021-2022 учебного года спортивному клубу университета даже не удалось набрать достаточное количество студентов в некоторые спортивные секции, чего за всю историю спортклуба не наблюдалось.

Определение эффекта применения комплексов функционального тренинга для улучшения показателей физической подготовленности студентов, зачисленных в спортивные секции по лыжному спорту и черлидингу в 2021-2022 уч.г. в постпандемийный период стало целью нашего исследования, что является актуальным не только для секций по лыжному спорту и черлидингу, но и для всех остальных, исключая интеллектуальные игры.

Основная часть. В спортивные секции по лыжному спорту и черлидингу производился набор с начала учебного года в сентябре. В связи с тем, что первый курс, поступивший на обучение в 2021 году, учились первое полугодие онлайн, в спортивные секции пришлось набирать студентов второго курса, зачисленных в Западно-Казахстанский медицинский университет имени Марата Оспанова в 2020 году. Как правило, обучающиеся ранее не занимались этими видами спорта и не имеют базовой подготовки по виду спорта, особенно по черлидингу. Если лыжи входят в школьную программу и молодые люди имеют хоть какое-то представление об этом виде спорта, то о черлидинге многие даже не знают.

Приходя в спортивную секцию черлидинга на отбор, девушки не совсем понимают, чем им предстоит заниматься. По мнению многих, черлидинг это помпоны и короткие юбки, движущиеся под музыку без какой-либо программы и подготовки. Но это не так. Черлидинг, как вид спорта, предьявля-

ет высокие требования к развитию силовых возможностей, гибкости, скоростно-силовых качеств, специальной двигательной и прыжковой выносливости. Не все способны выдерживать даже полутораминутное выступление в высоком темпе. [6, С.102; 7, С.189; 8, С.78; 9, С.55; 10, С.404; 11, С.16]. В Республике Казахстан создана и продуктивно работает Казахстанская Национальная федерация черлидинга (КНФЧ), которая ежегодно проводит несколько соревнований и чемпионатов, насчитывающих большое количество участников, в том числе и студентов вузов [12]. Кроме того, члены федерации каждый год участвуют в международных турнирах, повышают свое мастерство на мастер-классах ведущих тренеров мира, что, естественно, повышает уровень соревнований и требования к программам участников [13]. Студенты нашего университета неоднократно становились победителями и призерами чемпионатов Республики Казахстан. За этими достижениями стоит огромная творческая работа и физический труд. Готовить участников соревнований практически с нуля очень трудно, так как девушки зачастую не имеют ни танцевального, ни гимнастического опыта, ни достаточного уровня гибкости и силы, за исключением мотивированности, хорошей координации и отличной двигательной памяти.

Не многим лучше и ситуация с лыжной подготовкой. Отсутствие инвентаря в школах не позволяет проводить уроки лыжной подготовки, тем самым лишая возможности учащихся получить элементарные знания и навыки передвижения на лыжах. В частности, страдают, в первую очередь, выносливость, сила, технические навыки, без которых очень трудно полноценно влиться в тренировочный процесс в лыжной секции вуза. В результате, отбор в лыжную секцию производится из числа слабоподготовленных студентов, не имеющих достаточных технических навыков передвижения на лыжах, что очень усложняет задачу подготовки студентов к внутренним, городским, областным и особенно республиканским соревнованиям [14, С.63; 15, С.399; 16, С.21; 17,

С.341]. Также вносят коррективы в занятия лыжным спортом и погодно-климатические условия, влияющие на сроки постановки на лыжи. Если раньше лыжный сезон начинался в середине-конце ноября, то сейчас, ввиду отсутствия снежного покрова, на лыжи студенты встают только после окончания зимних каникул, в начале февраля, что тоже существенно укорачивает практику, в результате чего студенты имеют низкую результативность на соревнованиях. Невозможность регулярных тренировок на специально подготовленных трассах с необходимым перепадом высот ограничивает в выборе методов и средств в тренировочном процессе, оставляя только элементарные, позволяющие освоить передвижение на лыжах по равнине, в условиях стадиона. Всё меньшее количество студентов изъявляют желание заниматься в секции лыжного спорта, участвовать в соревнованиях, в результате чего достижения на соревнованиях заметно снизились. Участие же в республиканской универсиаде и вовсе стало проблематичным. Соревноваться с выпускниками ДЮСШ, обучающимися в вузах Северного и Восточного Казахстана, где со снежным покровом особых проблем нет, практически невозможно.

Литературный обзор.

О сниженном уровне физической подготовленности студентов, поступивших в вуз в допандемийный период написано немало трудов. На сегодняшний день исследований проблемы повышения физической подготовленности студентов, желающих заниматься в спортивных секциях вузов в послепандемийный период, практически нет, так как ковидные ограничения в разных странах составляли разные периоды. Проблема набора перспективных студентов в секции спортивного совершенствования университета по непопулярному в нашем регионе лыжному спорту и малоизвестному пока черлидингу также нигде не освещена.

Без определенного уровня физических качеств, как базовых, так и специальных, невозможно добиться даже каких-либо скромных успехов в любом виде спорта. Ранее, в допандемийный период специализирован-

ная физическая подготовка спортсменов в группах спортивного совершенствования в вузах, в основном занимала до 80-90% от всего времени, затраченного на тренировочный процесс, и лишь 10-20 % отводилось упражнениям общего воздействия. [18, С.243; 19, С.243].

В условиях вуза с ограниченным временем на тренировочный процесс, заниматься повышением уровня общих физических качеств некогда, так как руководству вуза требуется результат уже к концу первого года занятий [20, С.15]

Тренерам преподавателям приходится искать дополнительные средства для повышения общей физической подготовки таким образом, чтобы это не мешало основному тренировочному процессу. К примеру, лыжникам предлагается заняться спортивным ориентированием [21, С.1004], но не все вузы могут себе это позволить. Другие авторы для совершенствования физических качеств предлагают использовать игровой метод [22, С.154; 23, С.558].

Методы круговой тренировки также принесли положительный эффект для улучшения физической подготовленности [24, С.299; 25, С.303; 26, С.24].

Внедрение плиометрических тренировок для успешного развития и совершенствования необходимых физических качеств тоже дает неплохой эффект для улучшения уровня общей физической подготовки [27, С.821].

И, наконец, об эффективности комплексов и адаптированных протоколов кроссфита положительно отзываются тренеры спортивных секций по игровым видам спорта и легкой атлетике других вузов [28, С.34; 29; 30, С.135].

Методы. В исследовании приняли участие студентки групп спортивного совершенствования по лыжному спорту (n=18) и по черлидингу (n=22), все обучающиеся на 2 курсе в Западно-Казахстанском медицинском университете имени Марата Оспанова, уроженки Западного Казахстана.

Для определения уровня физической подготовленности студенток нами были выбраны 7 тестов: тест на равновесие (проба

Ромберга), прыжки со сменой рук и ног за 1 мин (и.п. – стойка ноги врозь руки в стороны, прыжком ноги скрестно, руки впереди скрестно, чередуя правую и левую с каждым новым прыжком через и.п.), прыжки через скакалку за 1 мин, sit up за 1 мин (поднимание туловища из положения лежа на спине ноги согнуты руки вверх. Коснуться руками стоп и вернуться в и.п.), бег 1000 м, челночный бег 4 по 9 м и бросок килограммового медицинбола двумя руками из-за головы сидя. Студентов протестировали в начале учебного года в сентябре после отбора и формирования групп спортивного совершенствования по лыжным гонкам и черлидингу. Второе тестирование было проведено в начале мая.

Для повышения уровня физических качеств нами было разработано несколько комплексов функционального тренинга, состоящих из 8 упражнений каждый. Каждый комплекс был разделен на 4 блока из 2 упражнений, которые выполнялись в 3 подхода по 20 повторений без перерывов между упражнениями. После каждого блока предполагался бег в среднем темпе в течение 4-5 минут по стадиону или спортзалу.

В комплексах применялись упражнения различного воздействия, например: 1 блок - выпрыгивания из приседа и махи ногами вперед, 2 блок – в упоре лежа касание плеч руками поочередно и бег с высоким подниманием бедра на месте в высоком темпе, 3

блок – махи ногами в стороны и передвижения вперед-назад в полуприседе на расстоянии 4 метра, 4 блок – в упоре лежа прыжком ноги врозь и обратно в и.п. и лежа на груди гантели вверх, сгибание разгибание рук на весу. Каждый комплекс выполнялся ровно четыре раза, затем менялся, чтобы не вызывать привыкания и проработать другие группы мышц. В комплексы включались и специальные упражнения по виду спорта, например: махи ногами с высокой амплитудой у черлидеров и использование серьезных отягощений в упражнениях для мышц рук у лыжников.

Комплексы, занимающие по 25-30 минут, выполнялись в группах спортивного совершенствования по лыжным гонкам и черлидингу два раза в неделю при трехразовых тренировках в первой половине основной части тренировочного занятия. В остальное время студенты занимались специальными упражнениями согласно виду спорта.

Работая над написанием данной статьи, нами был проведен анализ научно-методической литературы по теме исследования, определены и протестированы две группы испытуемых, а результаты прошли обработку с помощью математической статистики.

Результаты и дискуссия. Как показало первое тестирование, исходный уровень развития тестируемых физических качеств в обеих группах оказался практически одинаковым и достоверно не отличался (таблица 1).

Таблица 1 - Исходный уровень физической подготовленности занимающихся в группах черлидинга (n=18) и лыжного спорта (n=22). Осень 2021-2022 уч.г.

№	Тест	Черлидеры $\bar{X} \pm S_x$	Лыжники $\bar{X} \pm S_x$	P
1	Проба Ромберга, сек	12,13±1	12,44±0,95	-
2	Прыжки со сменой рук и ног за 1 мин, кол-во раз	73,63±1,15	73,16±1,15	-
3	Sit up за 1 мин, кол-во раз	25,22±0,86	25,38±1,37	-
4	Челночный бег 4 по 9 м, сек	10,48±0,09	10,63±0,14	-
5	Прыжки через скакалку за 1 мин, кол-во раз	73,95±3,16	74,16±2,6	-
6	Бросок килограммового медицинбола двумя руками из-за головы сидя, см	430,9±15,18	431,7±18,39	-
7	Бег 1000 м, мин	5,43±0,05	5,47±0,16	-

Второе тестирование, проведенное в начале мая 2021-2022 уч.г. выявило различия между группами почти по всем показателям

(таблица 2). И так, по тесту «Прыжки со сменой рук и ног за 1 мин» у черлидеров оказался намного лучший результат, чем у лыжниц

($P < 0,001$), как и в тесте «Челночный бег 4 по 9 м» ($P < 0,05$). Лыжницы оказались сильнее девушек-черлидеров в тестах, требующих проявления силы «Sit up за 1 мин» ($P < 0,05$), скоростно-силовых качеств «Бросок килограммового медицинбола двумя руками из-за головы сидя» ($P < 0,05$) и выносливости «Бег 1000 м» ($P < 0,05$).

Только по тестам «Проба Ромберга» и «Прыжки через скакалку за 1 мин» результаты не отличались, вероятно, потому что в обоих видах спорта равновесие и скоростная выносливость играют немаловажную роль и отработкой равновесия, баланса и скоростной выносливости члены спортивных

секций по черлидингу и лыжному спорту занимаются каждую тренировку с помощью специальных упражнений.

Как известно, лыжникам необходим хороший баланс для более успешного овладения техникой лыжных ходов, способности легко справляться с поворотами и спусками, поэтому тренерами проводится работа над улучшением равновесия.

Рост выносливости лыжниц к концу учебного года можно объяснить количеством времени, выделяемого на кроссовую подготовку и специальные прыжковые и силовые упражнения для мышц ног (различные многоскоки).

Таблица 2 - Уровень физической подготовленности занимающихся в группах черлидинга (n=18) и лыжного спорта (n=22). Весна 2021-2022 уч.г.

№	Тест	Черлидеры $\bar{X} \pm S_x$	Лыжницы $\bar{X} \pm S_x$	P
1	Проба Ромберга, сек	23,31±1,93	24,38±1,21	-
2	Прыжки со сменой рук и ног за 1 мин, кол-во раз	81,18±0,95	75,16±1,28	0,001
3	Sit up за 1 мин, кол-во раз	31,4±0,79	35,38±1,62	0,05
4	Челночный бег 4 по 9 м, сек	9,95±0,04	10,25±0,1	0,05
5	Прыжки через скакалку за 1 мин, кол-во раз	98,54±2,7	94,44±2,94	-
6	Бросок килограммового медицинбола двумя руками из-за головы сидя, см	433,18±18,18	480,27±15,94	0,05
7	Бег 1000 м, мин	5,001±0,14	4,43±0,18	0,05

Повышение результатов в прыжковых и скоростно-силовых тестах у черлидеров объясняется большим количеством времени на прыжковую и координационную работу во время разучивания и выполнения специальных базовых приемов черлидинга, таких как прыжки, вращения, простые акробатические элементы и танцевальные связки высокой интенсивности.

Невозможно продолжать тренировочный процесс по старым программам, по которым спортивные секции работали в допандемийный период, так как они не предусматривали работу еще и над элементарным повышением всех физических качеств. Поэтому, в настоящее время на тренировках кроме специальной технической подготовки и подготовки к соревнованиям, в первый год занятий в спортивной секции необходимо много

работать над повышением уровня базовой физической подготовки по всем физическим качествам и далее постоянно поддерживать их на необходимом уровне.

Заключение. По результатам исследования мы пришли к выводу об эффективности применения специально составленных комплексов упражнений функционального тренинга для начинающих спортсменов спортивных секций университета по лыжным гонкам и по черлидингу в качестве общей физической подготовки. Достаточный уровень развития физических качеств остро необходим для достижения успехов в избранном виде спорта, поэтому для его повышения в спортивных секциях, в данный отрезок времени необходимо увеличивать объем общей физической подготовки, как на начальных этапах подготовки в ДЮСШ.

Конечно, это отодвинет минимум на полгода результативность на соревнованиях, но руководствоваться тренировочными программами допандемийного периода, где члены секций занимались в основном специальной физической подготовкой и подготовкой к соревновательной деятельности, в настоящих условиях уже нельзя. Позже, когда последствия ковидных ограничений исчезнут и не возникнет новых форс-мажорных обстоятельств, влияющих на физическую под-

готовленность молодежи, станет возможно вернуться к прежним объемам распределения тренировочных нагрузок.

Можно предположить, что варианты комплексов функционального тренинга с включением специальных упражнений из видов спорта могут использовать в тренировочном процессе и другие спортивные секции университета, например, по игровым видам спорта.

Список использованных источников

- [1] Смирнов А.А., Калинина И.Ф. Мониторинг физической подготовленности студентов с применением технологий дистанционного обучения // Современное педагогическое образование. – 2021. – №. 4. – С. 19-23.
- [2] Трибунский И.А., Кузьмина О.И. Зависимость динамики физической подготовленности студентов технического вуза от внедрения новых (дистанционных) форматов их обучения // Молодежный вестник ИрГТУ. – 2021. – Т. 11. – №. 2. – С. 175-179.
- [3] Кузьмина О.И., Ашимов С.С., Сидоренко А.В. Влияние дистанционного обучения на уровень физической подготовленности студентов технического вуза // Ученые записки университета им. ПФ Лесгафта. – 2021. – №. 7 (197). – С. 183-186.
- [4] Калашников Н.П., Кузьмина О.И. Влияние дистанционного обучения на состояние здоровья студентов технического вуза // Молодежный вестник ИрГТУ. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 183-189.
- [5] Сыздыкова С.Ж. и др. Формирование здорового образа жизни студентов средствами физической культуры // Валеология: Здоровье, Болезнь, Выздоровление. – 2022. – №. 4. – С. 319-322.
- [6] Ковтун Р.И. Роль чирлидинга в профориентационной работе с обучающимися // Профнавигация молодежи: Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции. 2021. – С.102-106.
- [7] Barsukova T. Zhanna Antipova Cheerleading as a means of physical education and health preservation of students of higher education institutions // Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers. – Drohobych: Publishing House „Helvetica”, 2021. – Issue 36. Volume 1. – С. 188-194.
- [8] Калинина И.Н., Горохова Я.И. Физическое здоровье студенток вуза в процессе занятий черлидингом // Символ науки. – 2020. – №. 1. – С.77-81.
- [9] Плешакова Е., Шапар К., Ковальчук Н. Черлидинг как основа здорового образа жизни студенческой молодежи // Научный часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 1 (95) 2018.– С. 54-57.
- [10] Сидорова В.А. Популяризация чир-спорта среди студентов высших учебных заведений // Актуальные вопросы инновационного развития Арктического. – 2021. – С. 403-405.
- [11] Ерохов Д.С. Чир спорт и черлидинг: перспективы развития // Актуальные проблемы педагогики и психологии Т.2, No1. 2020 – С.13-20
- [12] URL: <https://www.zakon.kz/4666299-kak-trenirujutsja-cherlidery.html> Дата обращения: 02.05.2022.
- [13] URL: <https://voxpopuli.kz/podcheerkni-cto-ty-lider-12211/> Дата обращения: 02.05.2022.
- [14] Заплата О.А., Брюхачев А.Н., Мамаев Е.А. Проблемы и специфика спортивной подготовки лыжников в непрофильных вузах // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2021. – №. 1. – С. 62-66.
- [15] Новикова Т.А., Крайник В.Л. Развитие аэробной выносливости лыжников аграрного вуза в недельном микроцикле // Физическая культура и спорт в высших учебных заведениях: актуальные вопросы теории и практики. – 2021. – С. 399-403.
- [16] Болдов А.С. и др. Физическая подготовленность студентов психологического вуза по результатам лыжных гонок // Культура физическая и здоровье. – 2018. – №. 2. – С. 19-21.

- [17] Сорокина О.Г., Самсонова А.Н. Лыжная подготовка в вузе: проблемы и перспективы развития // Педагогическое мастерство и современные педагогические технологии. – 2018. – С. 340-342.
- [18] Куликова Т.А., Ирхина Е.Н., Парфенов М.В. Физическая подготовка студентов в спортивных секциях вуза по бадминтону // Медико-биологические и педагогические основы адаптации, спортивной деятельности и здорового образа жизни: Сб. науч. статей VII Всероссийской заочной научно-практической конференции с международным участием. – Воронеж: «Научная книга», 2018. – С. 241-246.
- [19] Непомнящих Т.А., Горская И.Ю., Харитонов Л.Г. Содержание поэтапной подготовки легкоатлетов-новичков, занимающихся в студенческой секции спринтерского бега // Ученые записки университета им. ПФ Лесгафта. – 2018. – №. 10 (164). – С.241-247.
- [20] Горбань И.Г. и др. Особенности физической подготовки студентов-волейболистов // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2020. – №. 1 (224). – С. 14-20.
- [21] Боднар А.С., Лаценов Р.А., Новиков Н.А. Разработка программы лыжной подготовки студентов вуза на уроках физической культуры // Инновации. Наука. Образование. – 2021. – №. 35. – С. 1002-1007.
- [22] Канапина Р.Б., Собянин Ф.И., Аванесов В.С., Леонтьев А.С., Гасюк Д.С., Покотилова А.А. Применение игрового метода на занятиях со студентами вуза по лыжной подготовке // Современные наукоемкие технологии. – 2021. – №. 6-1. – С. 153-159.
- [23] Ражникова, Т.Н. Лыжная подготовка как способ формирования здорового образа жизни студентов вузов // Научные открытия 2017: Материалы XXII Международной научно-практической конференции. – Москва: «Олимп», - 2017. – С. 557-560.
- [24] Ноний С.О., Лубышев Е.А. Общая физическая подготовленность студентов вуза на занятиях баскетболом // Trends in science and practice of today. – 2021. – С. 297-304.
- [25] Пятикопов С.М., Ковалева С.А., Кравченко Н.Н. Совершенствование методики повышения уровня физической подготовленности волейболистов 17-18 лет в вузе // KANT. – 2022. – №. 1 (42). – С. 298-303.
- [26] Гаджиагаев С.М., Абакаров А.М., Мансуров Т.М. Применение метода круговой тренировки в целях повышения физической подготовки борцов // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2019. – Т. 13. – №. 1. – С. 20-24.
- [27] Попов А.С. Особенности планирования спортивной тренировки бейсболистов в непрофильном вузе // Проблемы и перспективы физического воспитания, спортивной тренировки и адаптивной физической культуры: материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Казань. - 2021. – С. 819-822.
- [28] Ткаченко Н.М. Использование средств кроссфита в процессе специальной физической подготовки игроков женской студенческой волейбольной команды // Физическое воспитание и спортивная тренировка. – 2020. – №. 2. – С. 26-34.
- [29] Степанов Р.А., Попёнова А.А., Антонова В.В. Физическая подготовка студентов вуза, занимающихся в секции по легкой атлетике, методом кроссфит // Педагогика, психология, общество: от теории к практике. – 2021. – С. 213-215.
- [30] Кириченко А.Н., Токмакова С.В. Повышение уровня общей физической подготовки студентов-баскетболистов с помощью средств кроссфита // Актуальные проблемы физической культуры и спорта, тенденции развития в современных условиях. – 2021. – С. 132-136.

References

- [1] Smirnov A.A., Kalinina I.F. Monitoring fizicheskoy podgotovlennosti studentov s primeneniem tekhnologij distancionnogo obucheniya // Sovremennoe pedagogicheskoe obrazovanie. – 2021. – №. 4. – S. 19-23.
- [2] Tribunskij I.A., Kuz'mina O.I. Zavisimost' dinamiki fizicheskoy podgotovlennosti studentov tekhnicheskogo vuza ot vnedreniya novyh (distancionnyh) formatov ih obucheniya // Molodezhnyj vestnik IrGTU. – 2021. – Т. 11. – №. 2. – S. 175-179.
- [3] Kuz'mina O.I., Ashimov S.S., Sidorenko A.V. Vliyanie distancionnogo obucheniya na uroven' fizicheskoy podgotovlennosti studentov tekhnicheskogo vuza // Uchenye zapiski universiteta im. PF Lesgafta. – 2021. – №. 7 (197). – S. 183-186.

[4] Kalashnikov N.P., Kuz'mina O.I. Vliyanie distancionnogo obucheniya na sostoyanie zdorov'ya studentov tekhnicheskogo vuza // Molodezhnyj vestnik IrGTU. – 2021. – T. 11. – №. 3. – S. 183-189.

[5] Syzdykova S.ZH. i dr. Formirovanie zdorovogo obraza zhizni studentov sredstvami fizicheskoy kul'tury // Valeologiya: Zdorov'e, Bolezn', Vyzdorovlenie. – 2022. – №. 4. – S. 319-322.

[6] Kovtun R.I. Rol' chirlidinga v proforientacionnoj rabote s obuchayushchimisya // Profnavigaciya molodezhi: Sbornik materialov IV Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. 2021. – S.102-106.

[7] Barsukova T. Zhanna Antipova Cheerleading as a means of physical education and health preservation of students of higher education institutions // Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers. – Drohobych: Publishing House „Helvetica”, 2021. – Issue 36. Volume 1. – S. 188-194.

[8] Kalinina I.N., Gorohova YA.I. Fizicheskoe zdorov'e studentok vuza v processe zanyatij cherlidingom // Simvol nauki. – 2020. – №. 1. – S.77-81.

[9] Pleshakova E., SHapar K., Koval'chuk N. Cherliding kak osnova zdorovogo obraza zhizni studencheskoj molodezhi // Naukovij chasopis NPU imeni M.P. Dragomanova. Vipusk 1 (95) 2018.– S. 54-57.

[10] Sidorova V.A. Populyarizaciya chir-sporta sredi studentov vysshih uchebnyh zavedenij // Aktual'nye voprosy innovacionnogo razvitiya Arkticheskogo. – 2021. – S. 403-405.

[11] Erohov D.S. Chir sport i cherliding: perspektivy razvitiya // Aktual'nye problemy pedagogiki i psihologii T.2, No1. 2020 – S.13-20

[12] URL: <https://www.zakon.kz/4666299-kak-trenirujutsja-cherlidery.html> Date of application: 02.05.2022.

[13] URL: <https://voxpopuli.kz/podcheerkni-cto-ty-lider-12211/> Date of application: 02.05.2022.

[14] Zaplatina O.A., Bryuhachev A.N., Mamaev E.A. Problemy i specifika sportivnoj podgotovki lyzhnikov v neprofil'nyh vuzah // Nauchnoe obozrenie. Pedagogicheskie nauki. – 2021. – №. 1. – S. 62-66.

[15] Novikova T.A., Krajnik V.L. Razvitie aerobnoj vynoslivosti lyzhnikov agrarnogo vuza v nedel'nom mikrocikle // Fizicheskaya kul'tura i sport v vysshih uchebnyh zavedeniyah: aktual'nye voprosy teorii i praktiki. – 2021. – S. 399-403.

[16] Boldov A.S. i dr. Fizicheskaya podgotovlennost' studentov psihologicheskogo vuza po rezul'tatam lyzhnyh gonok // Kul'tura fizicheskaya i zdorov'e. – 2018. – №. 2. – S. 19-21.

[17] Sorokina O.G., Samsonova A.N. Lyzhnaya podgotovka v vuze: problemy i perspektivy razvitiya // Pedagogicheskoe masterstvo i sovremennye pedagogicheskie tekhnologii. – 2018. – S. 340-342.

[18] Kulikova T.A., Irhina E.N., Parfenov M.V. Fizicheskaya podgotovka studentov v sportivnyh sekcijah vuza po badmintonu // Mediko-biologicheskie i pedagogicheskie osnovy adaptacii, sportivnoj deyatel'nosti i zdorovogo obraza zhizni: Sb. nauch. statej VII Vserossijskoj zaochnoj nauchno-prakticheskoy konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. – Voronezh: “Nauchnaya kniga”, 2018. – S. 241-246.

[19] Nepomnyashchih T.A., Gorskaya I.YU., Haritonova L.G. Soderzhanie poetapnoj podgotovki legkoatletov-novichkov, zanimayushchihsya v studencheskoj sekcii sprinterskogo bega // Uchenye zapiski universiteta im. PF Lesgafta. – 2018. – №. 10 (164). – S.241-247.

[20] Gorban' I.G. i dr. Osobennosti fizicheskoy podgotovki studentov-volejbolistov // Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2020. – №. 1 (224). – S. 14-20.

[21] Bodnar' A.S., Lacenov R.A., Novikov N.A. Razrabotka programmy lyzhnoj podgotovki studentov vuza na urokah fizicheskoy kul'tury // Innovacii. Nauka. Obrazovanie. – 2021. – №. 35. – S. 1002-1007.

[22] Kanapina R.B., Sobyenin F.I., Avanesov V.S., Leont'ev A.S., Gasyuk D.S., Pokotilova A.A. Primenenie igrovogo metoda na zanyatiyah so studentami vuza po lyzhnoj podgotovke // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. – 2021. – №. 6-1. – S. 153-159.

[23] Razhnikova, T.N. Lyzhnaya podgotovka kak sposob formirovaniya zdorovogo obraza zhizni studentov vuzov // Nauchnye otkrytiya 2017: Materialy XXII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. – Moskva: “Olimp”, - 2017. – S. 557-560.

[24] Nonij S.O., Lubyshev E.A. Obshchaya fizicheskaya podgotovlennost' studentov vuza na zanyatiyah basketbolom // Trends in science and practice of today. – 2021. – S. 297-304.

[25] Pyatikopov S.M., Kovaleva S.A., Kravchenko N.N. Sovrshenstvovanie metodiki povysheniya urovnya fizicheskoy podgotovlennosti volejbolistov 17-18 let v vuze //KANT. – 2022. – №. 1 (42). – S. 298-303.

[26] Gadzhiagaev S.M., Abakarov A.M., Mansurov T.M. Primenenie metoda krugovoy trenirovki v celyah povysheniya fizicheskoy podgotovki borcov //Izvestiya Dagestanskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Psihologo-pedagogicheskie nauki. – 2019. – T. 13. – №. 1. – S. 20-24.

[27] Popov A.S. Osobennosti planirovaniya sportivnoy trenirovki bejsbolistov v neprofil'nom vuze // Problemy i perspektivy fizicheskogo vospitaniya, sportivnoy trenirovki i adaptivnoy fizicheskoy kul'tury: materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii s mezhdunarodnym uchastiem. – Kazan'. – 2021. – S. 819-822.

[28] Tkachenko N.M. Ispol'zovanie sredstv krossfita v processe special'noj fizicheskoy podgotovki igrokov zhenskoy studencheskoj volejbol'noj komandy //Fizicheskoe vospitanie i sportivnaya trenirovka. – 2020. – №. 2. – S. 26-34.

[29] Stepanov R.A., Popyonova A.A., Antonova V.V. Fizicheskaya podgotovka studentov vuza, zanimayushchihsya v sekcii po legkoj atletike, metodom krossfit //Pedagogika, psihologiya, obshchestvo: ot teorii k praktike. – 2021. – S. 213-215.

[30] Kirichenko A.N., Tokmakova S.V. Povyshenie urovnya obshchej fizicheskoy podgotovki studentov-basketbolistov s pomoshch'yu sredstv krossfita // Aktual'nye problemy fizicheskoy kul'tury i sporta, tendencii razvitiya v sovremennykh usloviyah. – 2021. – S. 132-136.

Дене шынықтыруды арттыруға арналған функционалдық тренинг медициналық жоғары оқу орнының студент-спортшыларын даярлау

М.М. Бобырева^{1}, Е.В. Дёма¹, Б.Д. Колдасбаева¹, З.А.Хакимова², С.А.Естлеуов¹*

¹Марат Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті (Ақтөбе, Қазақстан),

²Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті (Ақтөбе, Қазақстан)

Аңдатпа

Медициналық ЖОО-на оқуға түсетін білім алушылар дене дайындығының төмен деңгейін көрсетті. Қазіргі жағдайда жас білім алушылардың дене дайындығының жеткіліксіздігіне Covid 19 пандемиясы да шектеу келтірді. ЖОО-на түскен жастардың дене дайындығы деңгейінің төмендігінен спорттық клубтарының көрсеткіштері айтарлықтай төмендеді. Әрине бұл әртүрлі деңгейдегі жарыстарға қатысу мүмкіндігінің шектелуіне өз әсерін берді, жүлделі орындарды айтпағанда. Шаңғы спорты және черлидинг бойынша спорт секцияларының жаттықтырушылары функционалдық тренинг құралдары арқылы өз командалары мүшелерінің дене даярлығын арттырудың және жалпы дене даярлығының үлесін жаттығу процесінің жалпы көлемінің 10-20% - дан 50-60% - ға дейін арттырудың тиімді әдісін табуға шешім қабылдады. Бұл зерттеу білім алушылардың дене дайындығын жетілдіруге бағытталған кешенді жаттығулардың оң нәтиже көрсеткендігін анықтады.

Түйін сөздер: студенттер; дене шынықтыру; шаңғы спорты; черлидинг; спорт секциясы

Functional training to improve physical fitness the preparedness of student-athletes of a medical university

M. Bobyрева^{1}, E. Djoma¹, B. Koldasbaeva¹, Z. Khakimova², S. Estleuov¹*

¹West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University (Aktobe, Kazakhstan),

²K.Zhubanov, Aktobe Regional University (Aktobe, Kazakhstan)

Abstract

Young people entering medical university show a low level of physical fitness. In modern conditions, the physical fitness of young people has also been influenced by the COVID-19 pandemic with a huge number of restrictions. Sports clubs have suffered, the effectiveness of which has significantly decreased due to insufficient physical fitness of young people entering the university. This naturally affects the possibility of participating

in competitions of various levels, not to mention getting into the prize-winners. The coaches of the skiing and cheerleading sports sections decided to find an effective way to increase the physical fitness of their team members by means of functional training and increase the share of total physical fitness from 10-20% to 50-60% of the total volume of the training process. The conducted research revealed that the applied sets of exercises aimed at the development and improvement of the physical qualities of female students have a positive effect.

Keywords: female students; physical fitness; skiing; cheerleading; sports section

Поступила в редакцию 15.08.2022

МРНТИ 14.35.07

DOI 10.51889/5122.2022.53.40.014

Р.Ф.ШАЙХЕЛИСЛАМОВ¹, И.И.ХАЛИТОВА^{1*}

¹ Казанский (Приволжский) Федеральный университет
г.Казань, Россия (Татарстан)

¹sh.rais24@gmail.com; ^{1*}Ildana.khalitova@abaiuniversity.edu.kz

ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье анализируются материалы Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), связанные с программой международной оценки достижений 15-летних учащихся (PISA). Цель анализа – определение навыков читательской грамотности, которые необходимо формировать у школьников. Рассуждение в статье начинается с анализа самого определения читательской грамотности, где уже дается некоторый перечень навыков и способностей. Дальнейшее изучение документации и исследований в рассматриваемой области показало, что перечень навыков неоднозначен. Таким образом, авторами статьи была осуществлена попытка внести возможную ясность, так как навыки – результат обучения. Следовательно, четкое представление о навыках, которые необходимо формировать на занятиях в школе, последовательно развивать их в последующих классах.

В статье авторы придерживаются позиции, что ценность навыков читательской грамотности, в первую очередь, определяется их жизненной необходимостью, связанной с потребностью уже повзрослевших 15-летних подростков вступать в экономические и социальные отношения. Во-вторых, результаты исследования PISA позволяют странам-участникам осуществлять реформы, направленные на повышение качества системы образования. В-третьих, результаты PISA непосредственно связаны с рейтингом конкурентоспособности стран ОЭСР, в котором также принимают и страны-участницы, не входящие в состав ОЭСР.

Предлагаемая статья является частью проекта, связанного с исследованием навыков, необходимых педагогам для того, чтобы быть эффективными в подготовке детей к жизни, формировании их функциональной грамотности. Материал статьи, таким образом, может представлять интерес для ученых-исследователей вопросов функциональной грамотности, учителей школ и преподавателей педагогических вузов.

Ключевые слова: навыки, читательская грамотность, уровни читательской грамотности, ОЭСР, PISA.

Введение. Пандемия, вызванная COVID-19, проявила признаки так называемого BANI-мира: хрупкость, тревожность, неоднозначность, непостижимость. Следовательно, современной молодежи необходимы навыки, позволяющие жить, причем жить качественно, в условиях нестабильного мира. Читательская грамотность входит в со-

став компетенций, позволяющих каждому человеку, особенно в студенческом возрасте, обучаться и развиваться в соответствии с актуальными задачами существующей вокруг него реальности.

Читательская грамотность в школе начинает измеряться уже в начальных классах посредством инструментария PIRLS и завершается измерением навыков учащихся 15-летнего возраста посредством PISA.

Обучение в условиях карантина – одна из ситуаций-вызовов ВANI-мира, с которыми системы образования многих стран не справились. Об этом свидетельствует доклад ООН о разрушительных последствиях для человечества COVID-19, в том числе и в сфере образования [1, с.3]. Ни педагогическое сообщество, ни родители, ни дети не оказались готовыми к организации процесса обучения, где учащимся необходимо было проявить навыки самостоятельного обучения. Одним из таких навыков является чтение текста для определенных целей, иначе говоря, читательская грамотность.

Необходимо отметить, что определение понятия «читательская грамотность» с 2000 года менялось и дополнялось. В настоящий момент сохраняет актуальность определение 2018 года, в котором в качестве признаков читательской грамотности перечислены следующие навыки: «понимание, применение, оценка, размышление над текстами и любовь к чтению для достижения своих целей, развития своих знаний и потенциала и участия в жизни общества» [2, с.33-34].

В настоящей статье предпринята попытка исследования системных связей навыков и компонентов читательской грамотности с факторов, влияющих на процессы развития навыков читательской грамотности. В своих рассуждениях мы опирались на современные источники и документацию, в которых даны рекомендации по организации процесса обучения и непосредственно методы формирования читательской грамотности учащихся.

В качестве предмета исследования взяты определения читательской грамотности и навыки, которые необходимо формировать

на уроках по изучению языка (мы исходим из представления, что становление читательской грамотности происходит при изучении языка), а также методические решения, способствующие достижению желаемого результата обучения.

Актуальность исследования обусловлена стремлением стран-участниц международного исследования PISA, в том числе и Казахстана, в повышении качества и конкурентоспособности государственной системы образования. В настоящей статье изложены рекомендации по развитию грамотности чтения как одного из условий достижения качества образования, основанные на анализе современной методической и научной литературы.

Рассуждения, представленные в данной статье, нацелены на разрешение вопроса о понимании объема навыков читательской грамотности, которые возможно сформировать и развить в рамках учебного года. Для этого используется отчет ОЭСР по результатам PISA 2018, материалы методических рекомендаций ОЭСР (2018), известный как «Руководство читателя к школьному отчету (PISA for Schools)» [3], а также научные публикации казахстанских и российских ученых.

Необходимо также отметить, что данная работа выполнена за счет средств субсидии, выделенной в рамках государственной поддержки Казанского (Приволжского) федерального университета в целях повышения его конкурентоспособности среди ведущих мировых научно-образовательных центров. Авторы статьи выражают надежду, что идеи, которые представлены ниже, будут интересны и полезны как казахстанским, так и российским исследователям вопроса повышения читательской грамотности учащихся основной средней школы.

Основная часть. В своем рассуждении мы исходим из следующих представлений:

1. Дети обучаются у родителей, учителей, сверстников и у любого другого человека, и даже художественного персонажа, если их поведение, идеи и ценности находят отклик в душе ребенка как некая эволюционная ступень, ведущая к успеху.

2. Педагог выступает в роли организатора процесса обучения. Следовательно, показатели по читательской грамотности позволяют в какой-то степени судить о готовности 15-летних учащихся к деятельности в социуме в качестве субъектов экономических и производственных отношений.

3. Навыки читательской грамотности, как и любые другие навыки, формируются и развиваются учащимися самостоятельно в результате следования рекомендациям учителя как организатора процесса обучения.

4. Учитель сам должен владеть навыками читательской грамотности, применять и демонстрировать их в процессе обучения.

Рассмотрим навыки читательской грамотности, которые необходимо не только применять, но и демонстрировать, то есть делать их очевидными для учащихся. Подобная очевидность позволит учащимся обучаться читательской грамотности не только через упражнения, но и путем подражания.

Выше было приведено определение читательской грамотности, которое использовалось при тестировании в 2018 году. И первым свойством в данном определении называется «понимание».

Понимание как способность извлекать смысл [4, с.203] лежит в основе проявления всех трех аспектов читательской грамотности. Речь идет о а) понимании (идентификации) искомой информации; б) интерпретации смысла информационных единиц и основной идеи текста или текстов с учетом контекста; в) об оценке информации с точки зрения ситуации и целей, ради которых изучается информация.

Навык интерпретации проявляется в степени точности (адекватности) передачи идеи автора текста посредством альтернативных лексических средств и грамматических конструкций.

Интеграция информации – достаточно имплицитный процесс. Умение определять общие основы для интеграции информации из разных фрагментов текста или текстов – это навык, который возможно наблюдать и оценивать.

Навык рефлексии проявляется через уме-

ние формулировать тезисы, аргументы, делать выводы о прочитанном с учетом целей чтения и собственного опыта и сложившейся картинным мира.

Навык оценки информации – навык, который демонстрируется посредством суждений о ценности, достоверности/недостоверности, актуальности/неактуальности с точки зрения целей чтения информации.

Любовь к чтению сложно рассматривать как навык. Очевидным проявлением любви к чтению, на наш взгляд, является увлеченность чтением информации, содержащейся в различных текстах, но в большей мере в художественных. Увлеченность, основанная на способности проникать в глубь идей авторов текстов и возможности рефлексии полученной информации с точки зрения собственных потребностей: от бытовых до духовных.

Таким образом, учителям, перед которыми стоит цель формирования и развития читательской грамотности, необходимо любить чтение и профессионально использовать собственные навыки читательской грамотности а) при разборе заданий PISA; б) для объяснения учащимся сути развиваемых навыков; в) для профессионального «чтения» ученических работ и их ответов на уроке (дискурса) для достижения цели обучения – развитие читательской грамотности учащихся и подготовки к PISA. Если вернуться к описанному ранее тезису, что учащиеся обучаются не только в результате объяснений и упражнений, но и путем наблюдения и подражания; то демонстрация читательских навыков, ведущих к успеху, делает для учащихся процесс обучения привлекательным и повышает их мотивацию к развитию собственных навыков читательской грамотности.

Литературный обзор. Процесс развития читательской грамотности осуществляется в ситуации, когда администрация школ и учителя оказались перед необходимостью интегрировать цели и задачи обучения, регламентированные стандартах (например, ФГОС в РФ или ГОСО в РК), с целями и задачами, указанных в типовых учебных программах по предметам [5], [6]. Исследование ука-

занных нормативных материалов показало, что навыки читательской грамотности, измеряемые PISA, нашли свое отражение. Но в программах не указана логическая связь между теорией предмета (в частности, мы рассматривали указанные выше программы по русскому языку) и функциональной грамотностью. Отсюда растерянность многих педагогов, в частности, учителей языковых дисциплин, которым одновременно необходимо формировать языковую компетенцию и читательскую грамотность. Помимо растерянности, учителя демонстрируют и крайне низкую мотивацию [7] в развитии навыков функциональной грамотности. Мы связываем обозначенную проблему низкой мотивации со следующими 3 факторами: 1) отсутствием в программе интеграции целей и задач по предмету и функциональной грамотности; 2) отсутствием у педагогов навыка работать с такими текстами, как «дискурс» учащегося (ответы, реплики, вопросы), методическая литература, учебник и план урока и т.п.; 3) отсутствием понимания ценности навыков читательской грамотности. Данные навыки больше связывают с непонятым исследованием со странной аббревиатурой PISA, а не с навыками, которые учащимся крайне необходимы для жизни.

Качественное решение по выходу из сложившейся ситуации, на наш взгляд, представлен в различных научных и методических публикациях И.Ю.Алексашиной и др. авторов [8]. Суть решения – формирование функциональной грамотности на базе академической грамотности посредством навыка экстраполяции изученных на уроке основ наук в плоскость вопросов и задач жизненных ситуаций. Данный тезис, на наш взгляд, достоин внимания и изучения.

Методы. В рамках курса повышения квалификации по читательской грамотности для учителей русского языка, который проходил в Казахстане, учителям было предложено разрабатывать планы занятия в соответствие с программой [6] и с учетом тех ситуаций, где изучаемый материал может быть применен. Иначе говоря, задания были связаны с ситуациями общения для личных, обще-

ственных, учебных и деловых целей.

Посредством рефлексии и обратной связи было обнаружено, что навыки читательской грамотности, действительно, связывали лишь с необходимостью готовить учащихся к исследованию PISA, что воспринималось как дополнительная нагрузка, препятствующая выполнению целей обучения, утвержденных в программе. Опыт применения имеющихся знаний языка для достижения целей коммуникации, которые возникают в различных жизненных ситуациях, был для учителей русского языка новым.

Таким образом, для исследования навыков читательской грамотности, которые необходимы учащимся, помимо таких известных научных методов, как формальная логика, системно-структурный и сравнительный анализ; применяются методы наблюдения, рефлексии, обратной связи в ходе эксперимента по применению новой модели профессиональной деятельности.

Известно, что в своей деятельности человек может опираться на предыдущий собственный опыт, подражать поведению тех субъектов, чьи действия считает успешными; а также руководствоваться результатами саморефлексии и оценки имеющихся у него в «арсенале» моделей поведения [9]. Именно по этой причине мы считаем, что эксперимент, в результате которого учителя получают необходимый опыт, имеют возможность наблюдать действия коллег и проанализировать результаты деятельности, - один из продуктивных способов как исследования вопросов, так и обучения.

Результаты. В ходе изучения инструментов измерения навыков читательской грамотности PISA, методической литературы и научных публикаций мы пришли к следующим результатам:

Профессиональные навыки читательской грамотности учителей во многом идентичны с навыками, которые следует формировать и развивать у обучающихся. Разница - в качестве материалов и текстов. Учитель должен уметь читать информацию с текстов, предназначенных для обучающихся. Каждый учитель в ситуациях урока «читает» инфор-

мацию ответов, вопросов и других действий учащихся. Однако не всегда целью такого чтения является готовность педагога дать обратную формирующую (в казахстанской методике «формативную») связь учащимся и поддерживать их в достижении целей обучения и обретения жизненно важных читательских навыков. Следовательно, профессиональные «читательские» навыки проявляются в умении работать с тем неявным информационным потоком, который связан с учебной деятельностью учащихся, их поведение на уроке и качество выполненных работ. Методическая, нормативная документация, отчеты, диаграммы, описывающие успеваемость и достижения учащихся и др. так называемая номенклатурная документация – это также тексты, которые необходимо учителям уметь «читать» (понимать, интерпретировать, анализировать и т.п.) для реализации профессиональных целей.

Посредством качественных объяснений, примеров и упражнений учитель может сформировать и развивать навыки академической грамотности. Мы считаем, что следует исследовать навыки академической грамотности, формируемые на занятиях по языку. В рамках данной статьи, под такими навыками мы понимаем так называемую языковую компетенцию.

Развитие функциональной грамотности происходит в результате применения академической грамотности или языковой компетенции (в случае занятий по русскому языку) в смоделированных ситуациях применения знаний теории языка для конкретных жизненных целей.

Ситуации успеха, когда учащимся удается понимать информацию и применять сформированные навыки читательской грамотности в определенных жизненных целях, способствуют вовлечению в чтение, как процесс, который приносит не только удовольствие, но и позволяет достигать успеха. Таким образом, в нашем представлении возможно решение вопроса привития любви к чтению, которая также относится к читательской грамотности.

Вопрос, который требует дополнительного изучения, – это создание списка навыков читательской грамотности, которые необходимо и возможно сформировать на уроках по языку.

Дискуссия. В качестве компонентов читательской грамотности, согласно документации ОЭСР, принято различать ситуации, тексты и аспекты. Мы не будем подробно описывать каждый из компонентов, так как данному вопросу посвящено достаточное количество публикаций. Однако сохраняется необходимость в описании связи указанных компонентов с навыками читательской грамотности.

Если вернуться к приведенному выше определению читательской грамотности, принятой ОЭСР в 2018 году, то становится очевидным, что компонент «ситуация» связан с таким качеством навыков, как жизненность. Каждый вид ситуации (личная, общественная, учебная и деловая) условно обозначает одну из сфер жизнедеятельности человека, где умение «читать» информацию крайне важно и необходимо. Следующий компонент – «текст» (в исследовании PISA предлагают 6 типов текстов) – это информативный материал, который создается людьми в указанных ситуациях. Третий компонент, именуемый аспектами, некоторые исследователи (например, Г.А.Цукерман [10]) называют навыками. Такая позиция во многом подтверждается перечнем навыков, которые указываются в шкале, где ОЭСР присваивает каждому уровню читательской грамотности определенное количество баллов и перечисляет те умения и способности, которые измеряются тестами PISA. Однако перечень навыков из определения, шкалы и названия аспектов не идентичен. Они разнятся. Отсюда становится понятным тот факт, что в настоящее время существует ряд исследований, в которых представления о тех навыках, которые необходимо формировать на занятиях, несколько. И перед тем как приступить к их рассмотрению мы хотели бы обозначить собственную позицию к исследованию PISA.

Мы считаем, что участие стран ОЭСР и других участников в исследованиях PISA ради рейтинга конкурентоспособности, это не самоцель, а лишь инструмент, позволяющий каждой стране определить, насколько их государственная система образования готовит каждого учащегося к 15 годам, независимо от его пола, способностей, социального положения, к жизни в социуме посредством навыка адекватного «чтения» любой информации с учетом контекста. Именно такая позиция объясняет взаимосвязь компонентов

читательской грамотности. Поиск информации, интерпретация, размышление, оценка заложены природой. Это естественные процессы «обработки» информации. Образовательная система призвана обучить учащихся делать это качественно, чтобы цели, ради которых люди «читают» тексты, достигались; чтобы качество жизни повышалось. Инструментарии PISA служат определенной подсказкой для образовательных систем, в каком направлении следует развиваться.

Таблица 1. Навыки читательской грамотности

Цитата	Комментарии
«Показателями сформированности читательской грамотности являются следующие умения: - полное понимание нескольких текстов и связей между ними; - полное понимание незнакомых идей, выраженных в тексте или текстах, содержащих противоречивую информацию; - самостоятельное построение абстрактных понятий; привлечение фоновых знаний, в том числе, академических; - сравнение информации из разных текстов; - анализ явных и скрытых целей авторов; - оценка качества и достоверности источников; - выявление расхождения и противоречия между текстами; - выводы и выдвижение гипотез на основании прочитанного по нескольким критериям; - соединение разрозненно информации с учетом нескольких точек зрения» [11, с.87].	Приведенные в цитате умения достаточно точно отражают перечень навыков читательской грамотности, которые даны в шкале PISA. Очевидна также связь степени развитости читательской грамотности от способности понимать единицы текста от значения слов до идей автора или авторов. Понимание проявляется в суждениях, поэтому объяснение смысла прочитанного – это, по сути, экспликация понимания как неявного процесса. Понимание основывается на знании смыслов, заложенных в знаках, из которых состоит текст. Отсюда справедливость выводов исследователей, что важна семантическая работа. Сравнение, обнаружение противоречия – процессы непосредственно связанные с навыками логического мышления. Такая работа с текстом становится возможной, если произошло понимание основной идеи текста, деталей и неявных идей, объединяющих основное с частным в тексте и текстах. Считаем необходимым обратить внимание на один из ключевых, на наш взгляд, навыков – «самостоятельное построение абстрактных понятий». Таким образом, педагогам необходимо обращать внимание на способность учащихся самостоятельно понимать того, что ищет в тексте, о чем идет речь и как это связано с логикой автора текста. Следующий вывод, который следует из приведенных цитат, это связь навыков с ситуациями. Навыки, которые формируются при работе с текстами, являются академическими. Экстраполяция навыков понимания значения единиц текста, его смыслов с учетом целей чтения и ситуации, свидетельствует уже о функциональной грамотности, так как навык приобретает практическую ценность.
«... грамотность чтения – это способность извлекать мысли, создавать смысловые сообщения, воспринимать, интерпретировать и создавать новую информацию. Все эти навыки необходимы современному человеку, чтобы не потеряться в информационном потоке и легко ориентироваться в информационной среде. Способность выделять главное, понимать суть и видеть детали, которые характеризуют целое, дают возможность нынешнему школьнику успешно овладевать учебными знаниями и адаптироваться в жизни» [12, с.65]	
«Надо заметить, что очень важно, чтобы в работе с текстом учащимся были понятны значения слов, их смысловая нагрузка в контексте» [13, с.372].	
«В условиях быстро меняющегося мира с неопределенным будущим и насыщенного информацией понимание академической грамотности выходит за границы предметных знаний, умений и навыков, смещая акценты в сторону развития умения добывать, сопоставлять и анализировать информацию, критически ее оценивать, интерпретировать идеи и скрытые смыслы, делать самостоятельные выводы, а главное — продуцировать собственные гипотезы, обосновывать и доказывать их состоятельность и выражать все это в форме связного, логически упорядоченного и структурированного устного или письменного текста» [14]	

Мы считаем, что целенаправленное «чтение» информации – это и есть навык, который имеет 3 аспекта измерения: поиск и извлечение; интеграция и интерпретация; рефлексия и оценка. В рамках описанных аспектов исследование PISA изучает навыки, которые применяют учащиеся в процессе работы с текстами, причем под текстами понимается информация вообще: устное/письменное сообщение, рассказ, отчет, инструкция, таблица, схема, иллюстрация, видео, рецепт, изображение жеста, мимики и т.п.

Необходимо отметить, что понимание навыков читательской грамотности как, в первую очередь, навыков для жизни, находить поддержку

Ниже, в таблице, мы разместили несколько цитат и мнений современных российских и казахстанских ученых о навыках читательской грамотности, которые необходимо развивать в школе.

Таким образом, навыки читательской грамотности, которые описаны в работах современных исследователей, – это природные когнитивные способности, которые необходимо развивать, обучая учащихся самостоятельному мышлению при работе с информацией для жизненных целей.

Заметим, что ни в одном из перечней нет указания на вовлеченность в процесс чтения.

Размышляя над вопросом любви к чтению или вовлеченности, мы больше относим вовлеченность не к навыку, а эффекту от того, что у обучающихся получается понимать информацию, применять результаты анализа и рефлексии для улучшения ситуаций собственной жизни. Нельзя упускать из внимания тот факт, что школьный период – время,

когда происходит развитие эмоциональной сферы детей. Эмоции – это также информация. Умение осознавать эмоции, понимать их, размышлять и осознавать – навыки, без которых невозможно становление и взросление человека. Мы считаем, что тексты, вызывающие эмоции, которые в результате «чтения» удастся понять, осмыслить и осознать, – это один из факторов, которые способствуют возникновению любви к чтению.

Заключение. Несмотря на то что научно-методическая литература изобилует интерпретациями навыков читательской грамотности, в большей степени они совпадают и ориентированы на определения, данные в документации ОЭСР, где описаны инструментарий и основные процедуры исследования PISA [15]. Ценность исследования навыков читательской грамотности заключается в их понимании педагогической общественностью. Это значит, что те цели урока, которые формулируются, должны удовлетворять потребности учащихся в навыках, которые позволят им достигать жизненных целей. Если вернуться к заголовку нашей статьи, то возможность развития читательской грамотности учащихся находится в прямой зависимости от понимания учителем задач урока, как места и времени, где формируются навыки для жизни, а также от профессионализма учителя в организации урока, в «чтении» его процессов и результатов. Мы здесь упомянули чтение не случайно, так как исходим из мнения, что увлечь учащихся процессом развития читательской грамотности можно через собственный пример применения данных для успешного достижения собственных личных, общественных, деловых (профессиональных) и учебных целей.

Список использованных источников

- [1] Доклад о целях в области устойчивого развития, 2022 год/. ООН. Интернет-ресурс: https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2022_Russian.pdf
- [2] OECD (2019), PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>.
- [3] «PISA для школ» Руководство читателя к школьному отчету» (ОЭСР, 2020)// Интернет-ресурс: <https://www.oecd.org/pisa/pisa-for-schools/PISA%20for%20Schools%20-%20Reader's%20Guide.pdf>
- [4] Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.

[5] Методические рекомендации по изучению учебного предмета «Русский язык» (5-9 классы) в рамках обновления содержания образования. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017. – 240 с.

[6] Примерная рабочая программа по русскому языку на уровне основного общего образования (5-9 классы образовательных организаций) – М., 2021 г.// Интернет-ресурс: https://edsoo.ru/Primernaya_rabochaya_programma_osnovnogo_obschego_obrazovaniya_predmeta_Russkij_yazik_proekt_.htm

[7] Шайхелисламов Р.Ф. Попасть в десятку: готовность регионов к реализации задач, связанных с формированием функциональной грамотности // Отечественная и зарубежная педагогика. 2019. Т. 1, № 4 (61). С. 218–235.

[8] Алексашина И.Ю., Абдулаева О.А., Киселев Ю.П. Формирование и оценка функциональной грамотности учащихся: учебно-методическое пособие. СПб.: KARO, 2019 – 160 с.

[9] Берн Э.Л. Игры, в которые играют люди. – М.: «Бомбора», 2022. – 256 с.

[10] Цукерман Г.А., Ковалева Г.С., Кузнецова М.И. Победа в PIRLS и поражение в PISA: судьба читательской грамотности 10-15-летних школьников // Вопросы образования. 2011. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pobeda-v-pirls-i-porazhenie-v-pisa-sudba-chitatelskoy-gramotnosti-10-15-letnih-shkolnikov> (дата обращения: 20.09.2022).

[11] Филиппова А. Р. Готовность будущих педагогов к формированию читательской грамотности как результат образовательной деятельности вуза // Казанский педагогический журнал. – 2022. – №. 1 (150). – С. 84-90. Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/gotovnost-buduschih-pedagogov-k-formirovaniyu-chitatelskoy-gramotnosti-kak-rezultat-obrazovatelnoy-deyatelnosti-vuza> (дата обращения: 20.09.2022).

[12] Полиязычное образование: проблемы и перспективы. Сборник научно-методических статей. Материалы Круглого стола, посвященного юбилею доктора филологических наук, профессора Баяндиной С.Ж. – Алматы, 2022. - 194 с.

[13] Бекенова Р. Б., Бекенова А. К. Формирование навыков функциональной грамотности посредством организации работы с текстом. – 2021. Часть I. Материалы международной научно- практической конференции, посвященной 180-летию И.Алтынсарина, 19 февраля 2021 года. <http://localhost:8080/xmlui/handle/123456789/4243>.

[14] Алексашина И.Ю., Абдулаева О.А., Киселев Ю.П. Вектор развития содержания общего образования: от академической к функциональной грамотности // ЧиО 2019. №2 (59).// Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/vektor-razvitiya-soderzhaniya-obschego-obrazovaniya-ot-akademicheskoy-k-funktsionalnoy-gramotnosti> (дата обращения: 10.09.2022).

[15] «Инструментарий международного исследования PISA-2018/компьютерный формат»: Сборник – АО «Информационно-аналитический центр»: Астана, 2016 – 126 стр.

References

[1] Report on the Sustainable Development Goals, 2022/. UN. Online resource: https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2022_Russian.pdf

[2] OECD (2019), PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>.

[3] “PISA for Schools” Reader’s Guide to the School Report” (OECD, 2020)//Internet resource: <https://www.oecd.org/pisa/pisa-for-schools/Reader’s%20guide%20in%20Russian.pdf>.

[4] Azimov E. G., Shchukin A. N. New dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of language teaching). – Moscow: IKAR Publishing House, 2009. – 448 с.

[5] Methodological recommendations on the study of the subject “Russian language” (5-9 grades) in the framework of updating the content of education. – Astana: I. Altynsarin NAO, 2017. – 240 с.

[6] Sample work program for the Russian language at the level of basic general education (5-9 grades of educational organizations) – М., 2021 // Internet resource: https://edsoo.ru/Primernaya_rabochaya_programma_osnovnogo_obschego_obrazovaniya_predmeta_Russkij_yazik_proekt_.htm.

[7] Shaikhelislamov R.F. To hit the ten: readiness of the regions to implement the tasks related to the formation of functional literacy // Domestic and foreign pedagogy. 2019. T. 1, № 4 (61). С. 218-235.

[8] Aleksashina I.Y., Abdulaeva O.A., Kiselev Y.P. Formation and evaluation of functional literacy of students: educational-methodical manual. SPb: KARO, 2019 – 160 p.

[9] Berne E.L. Games that people play. – М.: Bombora, 2022. – 256 с.

[10] Tsukerman GA, Kovaleva GS, Kuznetsova MI Victory in PIRLS and defeat in PISA: the fate of reading literacy 10-15-year-old schoolchildren // Voprosy Obrazovaniya. 2011. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pobeda-v-pirls-i-porazhenie-v-pisa-sudba-chitatelskoy-gramotnosti-10-15-letnih-shkolnikov> (accessed 20.09.2022).

[11] Filippova A.R. The readiness of future teachers to form reading literacy as a result of educational activity of the university // Kazan Pedagogical Journal. – 2022. – №. 1 (150). – С. 84-90. Internet-resource: <https://cyberleninka.ru/article/n/gotovnost-buduschih-pedagogov-k-formirovaniyu-chitatelskoy-gramotnosti-kak-rezultat-obrazovatelnoy-deyatelnosti-vuza> (date of reference: 20.09.2022).

[12] Poly-lingual education: problems and prospects. Collection of scientific and methodological articles. Materials of the Round table dedicated to the anniversary of the doctor of philological sciences, professor Bayandina S.Zh. – Almaty, 2022. – 194 с.

[13] Bekenova R. B., Bekenova A. K. Formation of functional literacy skills through the organization of work with the text. - 2021. Part I. Materials of the international scientific-practical conference dedicated to the 180th anniversary of Y. Altynsarin, February 19, 2021. <http://localhost:8080/xmlui/handle/123456789/4243>.

[14] Aleksashina I.Y., Abdulaeva O.A., Kiselev Y.P. Vector of development of the content of general education: from academic to functional literacy // ChiO 2019. No. 2 (59). // Internet resource: <https://cyberleninka.ru/article/n/vektor-razvitiya-soderzhaniya-obshchego-obrazovaniya-ot-akademicheskoy-k-funktsionalnoy-gramotnosti> (date of reference: 10.09.2022).

[15] “Toolkit of the international research PISA-2018/computer format”: Collection - JSC “Information and Analytical Center”: Astana, 2016 – 126 pp.

Оқушылардың оқу сауаттылығын жақсарту мүмкіндіктері

Р.Ф. Шайхелисламов¹, И.И. Халитова¹

*¹Қазан (Еділ аймағы) федералды университеті
(Қазан, Ресей, Татарстан)*

Аңдатпа

Мақалада Экономикалық ынтымықтастық пен даму ұйымы (ЭЫДҰ) 15 жылдық халықаралық студенттерді бағалау (PISA) бағдарламасына қатысты материалдары талданады. Талдау мақсаты – мектеп оқушыларында қалыптасуы қажет оқу сауаттылығы дағдыларын анықтау. Мақалада дәлелдеу оқу сауаттылығының анықтамасын талдаудан басталады, мұнда дағдылар мен дағдылардың белгілі бір тізімі берілген.

Құжаттаманы одан әрі зерделеу және осы бағыттағы зерттеулер дағдылар тізімі екіұшты екенін көрсетті. Осылайша, мақала авторлары мүмкін болатын түсінікті келтіруге тырысты, өйткені дағдылар оқудың нәтижесі болып табылады. Сондықтан мектептегі сыныпта қалыптасуы қажет дағдылар туралы нақты түсінік, оларды келесі сабақтарда дәйекті түрде дамыту.

Мақалада авторлар оқу сауаттылығы дағдыларының құндылығы, ең алдымен, олардың өмірлік қажеттілігімен анықталады деген ұстанымды ұстанады, ол қазірдің өзінде жетілген 15 жастағы балалардың экономикалық және әлеуметтік қатынастарға түсу қажеттілігімен байланысты.

Екіншіден, PISA зерттеуінің нәтижелері қатысушы елдерге білім беру жүйесінің сапасын арттыруға бағытталған реформаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Үшіншіден, PISA нәтижелері ЭЫДҰ-ға мүше емес елдерді де қамтитын ЭЫДҰ бәсекеге қабілеттілік рейтингімен тікелей байланысты.

Ұсынылып отырған мақала балаларды өмірге дайындауда, олардың функционалдық сауаттылығын көптастыруда тиімді болу үшін мұғалімдерге қазетті дағдыларды зерттеуге қысты жобаның бір бірілі.

Функционалдық сауаттылықты зерттеуші-ғалымдарды, мектеп мұғалімдерін және педагогикалық жоғары оқу орындарындағы оқуды аяқтау.

Түйін сөздер: дағдылар, оқу сауаттылығы, оқу сауаттылығының деңгейлері, ЭЫДҰ, PISA.

Possibilities of improving students' reading literacy

R.F. Sshaykhelislamov¹, I.I. Khalitova^{1}*

¹*Kazan (Volga Region) Federal University, Kazan, Russia (Tatarstan)*

Abstract

This article analyzes materials from the Commonwealth Economic and Development Organization (OECD) related to the Program for International Student Assessment (PISA) for 15-year-olds. The purpose of the analysis is to identify the reading literacy skills that students need to develop. The reasoning in this article begins with an analysis of the definition of reading literacy itself, which already provides some list of skills and abilities. Further examination of documentation and research in the area in question showed that the list of skills is ambiguous. Thus, this article attempts to provide some possible clarity, as skills are the result of learning. Consequently, a clear idea of the skills that need to be formed in the classroom at school, consistently develop them in subsequent grades.

In this article the authors take the position that the value of reading literacy skills is, first of all, determined by their life necessity related to the need of already mature 15-year-olds to engage in economic and social relationships. Second, the results of the PISA study allow participating countries to implement reforms aimed at improving the quality of the educational system. Third, PISA results are directly related to the competitiveness rankings of OECD countries, in which non-OECD member countries also participate.

The proposed article is part of a project related to research on the skills teachers need to be effective in preparing children for life, shaping their functional literacy. It may therefore be of interest to functional literacy researchers, school teachers, and teacher educators.

Key words: skills, reading literacy, reading literacy levels, OECD, PISA.

Поступила в редакцию 22.09.2022.

FTAMP 14.29.29

DOI 10.51889/7975.2022.13.41.015

Г.С.ШУБАЕВА¹, Д.К.БАЙДОСОВА², Б.А.БОРОНЧИЕВА³

¹*Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),*

²*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),*

³*«Му Way» түзету орталығы (Алматы, Қазақстан)*

e-mail: galiya.shub@gmail.com, e-mail: dkdina@mail.ru, boroncievabahyt@gmail.com*

ДИЗАРТРИЯСЫ БАР БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МИМИКАЛЫҚ МОТОРИКАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Дизартрияның көмескі түрі кезінде байқалатын мимикалық бұлшық еттер қызметінің жеткіліксіздігі дыбыс айтылуына айтарлықтай қатты әсер етпегенімен, баланың қарым-қатынас жасауына және әлеуметтенуіне жағымсыз ықпалын тигізеді. Бұл мақаланың мақсаты – бастауыш мектеп жасындағы балаларда дизартрияның көмескі түрі кезіндегі мимикалық моторикасында болатын ерекшеліктерді анықтау. Осы мәселе бойынша әдебиеттерге шолу жасалды. Зерттеудің келесі әдістері қолданылды: анықтаушы эксперимент барысында балалардың дене дамуын және неврологиялық жағдайын бағалау;

мимикалық моторикасын тексеру. Зерттеу нәтижелері бойынша балалардың көбісінде перинаталды кезеңдегі зиянды ықпалдардың орын алғандығы, жиі ауыратын топқа жатқызылғандығы, физиологиялық тынысының бұзылыстыры, жеңіл деңгейдегі патологиялық невро-логиялық белгілер байқалатындығы анықталды. Дизартрияның көмескі түрі бар кіші мектеп жасындағы балаларға көбінесе мимикалық бұлшық еттердің ұсақ дифференциалану жағдайында жиырылып, босаңсуын қажет ететін сынамаларды орындау қиынға соққандығы көрсетілді. Мимикалық моториканың жеңіл бұзылысы 60% балада, орташа дәрежелі бұзылысы 40% балада анықталды. Сынамаларды орындауда қиындыққа тап болу балалардағы жүйке жүйесі арқылы бұлшық еттердің басқарылуындағы бұзылыстардың салдарынан болса керек. Қолданылған сынамалар арқылы алынған мәліметтер көмескі дизартриясы бар балалардың мимикалық моторикасында болатын бұзылыстардың тетіктерін және құрылымын анықтауға, сонымен қатар соған сәйкес түзету-дамыту шараларын оңтайландыруға септігін тигізеді. Осындай тексеру жүргізу балалардың дене дамуының жағдайын ескере отырып, жеке дамыту бағдарламаларын құрастыру барысында әр балаға арналған жеке сабақтардың ұзақтығын, жүктемесін тиімді түрде мөлшерлеуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дизартрия; мимикалық моторика; бастауыш мектеп оқушылары.

Кіріспе. Дизартриясы бар балалардың, соның ішінде оның көмескі түрі бар балалар саны жылдан жылға артып келе жатқаны байқалады. Мұндай балаларда айтарлықтай айқын бұзылыстар болмағанына қарамастан, оларда жүктеме болған уақытта әртүрлі топтағы бұлшық еттердің қызметінде икемсіздік, епсздік, үйлесімсіздік байқалады. Соның ішінде дизартрия кезінде мимикалық қимыл- қозғалыстардың бұрмалануы немесе бұзылуы орын алатындығы маңызды аспект деуге болады, өйткені бұл дыбыс айтылуына айтарлықтай қатты әсер етпегенімен, баланың коммуникативті дағдыларына жағымсыз ықпалын тигізеді. Осындай балалар үшін әлеуметтік бейімделу әсіресе маңызды болып табылады, өйткені олар түрлі жағдайларда адамдармен қарым-қатынас жасауда қиындықтарға ұшырайтыны көптеген ғалымдардың еңбегінен белгілі [1].

Сол себепті осы *зерттеуіміздің мақсаты* келесідей болды: бастауыш мектеп жасындағы балаларда дизартрияның көмескі түрі кезіндегі мимикалық моторикасында болатын ерекшеліктерді анықтау.

Негізгі бөлім. Зерттеуші авторлар дизартрияның көмескі түрін мидың минимальді дисфункциясының зардабы ретінде пайда болған кемістік деп түсінеді. Мұндай балаларда дыбыс айтуының бұзылысымен бірге зейіннің, есте сақтауының, зият қызметінің, ерік-жігер, қозғалыс аяларының жеңіл бұзылыстары болуы мүмкін, яғни осының барлығы ми қыртысының жоғарғы инте-

гралды функцияларының қалыптасуының бұзылыстарынан болады.

Дизартрияның көмескі түрінің этиологиясын немесе себепкер факторларын зерттеген ғалымдар бұл бұзылысты мидың дамуына пренатальді, натальді, ерте постнатальді кезеңдерде әсер еткен жағымсыз ықпалдар салдарынан болған органикалық себептермен байланыстырады [2].

Сөйлеу тілінің бұзылыстарының дамуында гендік мутациялардың да рөл ойнайтындығы белгілі. Осыған адам миының эмбрионалдық даму кезеңінде сөйлеу тілінің дамуын реттейтін кейбір генердің жоғары экспрессиясы анықталатыны дәйек болып отыр [3].

Мимикалық мускулатураның еріксіз немесе инстинкт деңгейіндегі әрекеті онтогенезде біртіндеп экспрессивті, коммуникативті сөйлеу тілі қызметін күшейтетін, толықтыратын, тіпті кейбір жағдайда алмастыратын әрекетке айналады. Мимикалық бұлшық еттердің қимылы баланың эмоциялық күйін, сонымен қатар кейбір психикалық үдерістердің көрінісін де білдіруі мүмкін. Сөйлеу тілі мимика, ымдау, пантомимика сияқты паралингвистикалық элементтерден дамыған, сондықтан оның просодикалық экспрессивті компоненттері айтылған сөздердің мән-мағынасын түсіну үшін аса маңызды.

Мимикаға және пантомимикаға сипаттама берген кезде тек қана бұлшық еттердің тонусы, мимикасының айқын білінуі,

беттің бұлшық еттері мен терісінің вазомоторикасы деген сияқты макромимикалық ерекшеліктерге мән беріп қоймай, сонымен бірге микромимикалық ерекшеліктеріне де көңіл бөлу қажет. Мысалы, қандай да бір бұлшық еттің, әлде бұлшық еттер тобының, беттегі көз, ауыз, құлақ тесіктері сияқты физиологиялық тесіктер мен саңылаулардың айналасындағы бұлшық еттердің ерекше сипаттағы жиырылуына, беттің жоғарғы бөлігі, ортаңғы және төменгі бөліктеріндегі сегментке сай өзгерістерге, мимикалық диссоциацияларға және асимметрияларға назар аудару керек. Соңғы жылдары мимикаға сандық тұрғыдасипаттама беру, мимикалық индексті есептеп шығару үшін мимика биометриясы, электромиография, окулография секілді әдістер қолданылады [1,2].

Соңғы уақытта балалардағы дизартрия кезіндегі еріндер мен төменгі жақтың қимылдарының диапазонын 3D-анализ көмегімен зерттеу қолданылады, сонда ауыз бұрышы мен иектің ортасының координаталары тіркеледі [4].

Дизартрияның көмескі түрін диагностикалаудағы негізгі критерийлердің қатарына мимика жағдайын анықтау жатады [5]. Өйткені дизартрияның қалыптасуының патофизиологиялық тетіктерінің ішінде бет бұлшық еттерін нервтендіретін бас ми жүйкелерінің қызметінің бұзылуын ерекше атап өту қажет. Соның салдарынан дизартриясы бар балаларда бет бұлшық еттерінің тонусының өзгергендігі, айқын емес (салбыр немесе кернелген) мимикабайқалады [6,7].

Åsa Mogren зерттеуінде дыбыс айту бұзылыстары бар балалардағы орофациальды қызметтерін тексеру жүргізілен, ол үшін автор Nordic Orofacial Test-Screening (NOT-S) әдістемесін қолданған. Осы скрининг-тест 12 бөліктен тұрады, соның арасында «Тыныштық күйіндегі бет-әлпет» және «Бет мимикасы» атты домендер бар. Тексеру барысында 87% жағдайда орофациальды қызметтердің бұзылуы тіркелген, соның ішінде 32% шамасында мимикалық моторика өзгерістері, 36% жағдайда тыныштық күйіндегі бет-әлпет өзгерістері анықталғаны көрсетілген [8].

Дизартриясы бар балалардың мимикалық қалыптарды орындауында ғана емес, оларды түсінуінде де қиындықтар болатынын кейбір зерттеушілердің еңбектерінен көре аламыз. Алайда, әрине, түсінуге қарағанда орындаудағы қиындықтар басым болады [9].

Беттің мимикалық бұзылыстарын жеңу мақсатында бет бұлшық еттеріне арналған массаж, белсенді және пассивті гимнастика әдістері қолданылатыны белгілі. Мұндай жұмыс кешенді оңалтуды ұйымдастыру барысында қолданылады, яғни медициналық және педагогикалық тұрғыдағы жан-жақты шараларды қамтиды [10,11].

Балалардағы дизартрияның көмескі түрінде қолданылатын түзету тәсілдерінің ішінде ертегілерді сахнада көрсету пайдаланылады. Бұл әдіс балалардың ертегідегі әрбір персонажды сомдауы кезінде оның сөйлеуін, мимикасын, пантомимикасын келтіруге тырысуы арқылы осы аталған дағдыларын дамытуға ынталандырады [12].

Дизартриясы бар балалармен логоритмикалық ертегілер арқылы түзету- дамыту жұмыстарын ұйымдастыру да өте тиімді. Осы орайда түзету міндеттеріне статикалық және динамикалық тепе-теңдік, қимылдардың ауысымдылығы, бұлшық ет тонусы сияқты негізгі психомоторлық қасиеттерді дамытып, жетілдірумен қатар моторлық аясының барлық түрін (жалпы, ұсақ, мимикалық және артикуляциялық) дамыту да жатады [13].

Әртүрлі сөйлеу жағдаяттарында дизартриясы бар балалардың саналы түрде вербальды емес қарым-қатынас құралдарын пайдалану қабілетін дамыту маңызды болып табылады. Соның ішінде сәйкес мимиканы түсіне алуын және қолдана алуын жаттықтыру керек [14].

Зерттеу әдістері. Зерттеу Алматы қаласындағы «My Way» түзету орталығында өткізілді. Зерттеу кезінде кіші мектеп жасындағы балалардың мимикалық моторикасындағы бұзылыстарды айқындауға арналған диагностикалық шаралар жүргізілді. Бастауыш сыныпта оқитын, 7 мен 9 жас аралығындағы 10 бала зерттеуге қатыстырылды. Барлық баланың сөйлеу тіліне қатысты психологиялық-

педагогикалық тұрғыдағы диагнозы «Дизартрияның көмескі түрі» болды.

Анықтаушы эксперимент барысында балаларды тексеру мынандай бағыттарды қамтыды:

Дене дамуын және неврологиялық жағдайын бағалау.

Мимикалық моторикасын тексеру.

Дене дамуын және неврологиялық жағдайын бағалау. Бұл бағыт бойынша жүргізілген талдау анамнез мәліметтеріне, сондай-ақ балалар дәрігерінің, ЛОР-дәрігердің, офтальмологтың, балалар невропатологының, логопедтің тексеру нәтижелері тіркелген құжаттарға сүйеніп жасалды. Сонымен бірге зерттеу жүргізу мерзімінде балаларды мамандардың тексеруіне тікелей қатысу да қолданылды. Анамнез жинау кезінде балалардың ата-аналарымен әңгімелесу арқылы қажетті мәліметтер жүйелендірілді.

Анамнез жинау арқылы алынған мәліметтерге талдау жүргізу барысында бала дүниеге келмей тұрып орын алған қауіпті ықпалдарға мән берілді. Мысалы, ата-анасында немесе туысқандарында сөйлеу тарапындағы бұзылыстардың болғандығы, нервтік-психикалық немесе созылмалы соматикалық дерттердің байқалуы, жүктіліктің өтуі және босану кезіндегі қиыншылықтар (жүйке жүйесінің перинатальды зақымдануы мен оның сипаты: асфиксия, жарақаттану, қан құйылу, инфекция және т.б.) ескерілді. Ерте постнатальды кезеңдегі бала дамуында болған ерекшеліктеріне де назар аударылды: тамақтануы, ұйқысы, нәрестелік, сәбилік шақтығы психомоторлық дамуы (онтогенезге сәйкес басын ұстау, аунау, отыру, еңбектеу, тұру, жүру сияқты дағдылардың қалыптасу мерзімі), қандай аурулармен ауырғандығы. Сонымен қатар сөйлеу тілінің қалыптасу кезеңдерінің мерзімі мен ерекшеліктеріне мән берілді: дауыстық, дыбыстық, сөйлеу эсерленістері (айқайлау, гуілдеу, былдырлау, ең алғаш айтқан сөздері, фразалық сөйлеу тілінің нышандары); сөздерді айтудағы дыбыстық-буындық бұзылыстар, аграмматизмдердің болуы немесе болмауы; қоршаған адамдардың айтқан сөздерін

түсінуі; баланың өсіп жатқан ортасының сөйлеу тілітұрғысындағы сипаты.

Зерттеу барысындағы тексеру өткізілген мезгілдегі балалардың дене даму мен неврологиялық жағдайы туралы мәлімет жинау кезінде келесі тұстарға көңіл бөлінді: көру мен есту қабілеті; соматикалық әлсіздігінің бар не жоқ екендігі, респираторлық инфекцияларға шалдығу жиілігі; тыныс алу қызметінің бұзылыстары болса, олардың себептері (тыныс мүшелерінің туа біткен ақаулары және т.б.); неврологиялық симптомдардың байқалуы.

Мимикалық моториканы тексеру. Осы бағыттағы оңтайлы әрі танымал сынамалар ретінде Н.И.Озерецкий, М.О.Гуревич ұсынған әдістемелердің модификацияланған түрлерін қолдандық [15]. Іріктеп алынған 25 сынаманы 2 топтамаға бөлдік: 15 сынама бет мускулатурасының қимылдарын тексеруге арналған; 10 сынама ерін бұлшық еттерінің қимылдарын тексеруге арналған.

Сынамаларды орындау кезінде мына параметрлерге назар аударылды: берілген мимикалық қалыпты ұстап тұра алу қабілеті, бір қалыптан екіншісіне ауысу қабілеті, бұлшық ет жұмысының біркелкілігі, қозғалыс ауқымы, қимылды орындау барсындағы және берілген қалыпты сақтап тұрған уақыттағы бұлшық еттің тонусы, қимылдың дәлдігі, екпіні, ажыратылуы, бір қимылдың орнына басқасын орындау, синкинезиялар.

Бет мускулатурасының қимылдарын тексеру сынамалары:

1. Бетті түгел тыжырайту.
2. Қатты таңғалғандай бет бұлшық еттерін ұзынынан соза отырып, аузын ашу.
3. Таңғалған кездегідей көзін қатты ашып, қастарын жоғары көтеру.
4. Қабағын түйіп, қастарын біріктіруге тырысу.
5. Көздерін ақырын жұму.
6. Көзіне күн түскендей сығырайту.
7. Көздерін қатты жұму және ашу.
8. Екі көзін кезекпен ақырын жұмып, ашу.
9. Екі көзін кезекпен қатты жұму.
10. Мұрнын тыжырайтып жиыру.
11. Ұрттарын толтырып керу.
12. Екі ұртын кезекпен толтырып керу.

13. Екі ұртын бірдей жылдам толтырып-босаңсыту.

14. Екі ұртын бірдей жүдеген тәрізді ішке қарай тарту.

15. Екі ұртын кезекпен ішке қарай тарту.

Ерін бұлшық еттерінің қимылдарын тексеру сынамалары:

16. Еріндерін бір-біріне қатты қысу, «қасарысқан» тәрізді.

17. Ауызын ашпай, екі езуімен кеңінен жымию.

18. Екі езуін кезектестіріп бір жақты жымию.

19. Жоғарғы тістер қатарын көрсете отырып, тек жоғарғы ернін ғана көтеру.

20. Төменгі тістер қатарын көрсете отырып, тек төменгі ернін ғана түсіру.

21. Бір мезгілде жоғарғы ернін көтеру, ал төменгі ернін түсіру.

22. Жоғарғы мен төменгі қатардағы алдыңғы тістері көрінетіндей жымию.

23. Ауызын жауып, еріндерін, түтікше тәрізді етіп алдыға созу.

24. Жымию және еріндерін түтікше тәрізді созуды кезекпен орындау.

25. Келесі дауысты дыбыстарды айтқан тәрізді ерні мен ауызын қатты әсерлі етіп қимылдату: [А]-[У]-[И]-[Ы].

Балаларға тапсырманы түсіндірген кезде сөзбен нұсқау берілді және үлгіретінде орындап көрсетілді. Нәтижелерге сипаттама беру кезінде ерін бұлшық

еттерінің тонусына мән берілді (гипертонус, гипотонус, дистония, қалыпты жағдай) және қозғалысына көңіл бөлінді (қозғалысы нашар, жеткіліксіз, асимметриялы, қалыпты).

Сынамалардың әрқайсысын орындауы төрт баллдық шкаламен бағаланды: 1

балл – сынама орындалған жоқ, яғни бала сынаманы орындаудан бас

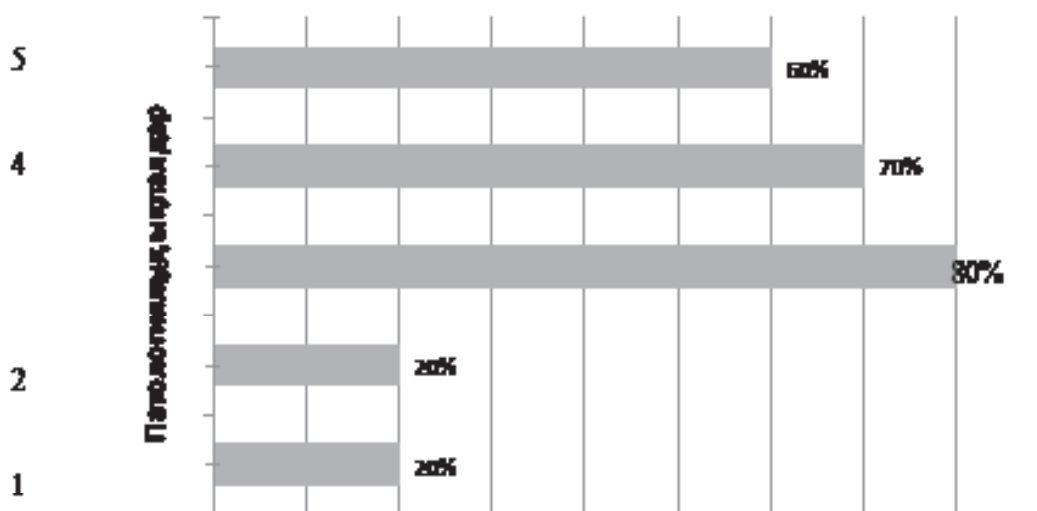
тартты, немесе орындағысы келгенмен, орындай алмады;

2 балл – сынаманы орындау дәрежесі қанағаттанарлық;

3 балл – сынаманы орындау дәрежесі шамалы ғана төмендеген, яғни тек аздаған қателері әлде кемістіктері болды;

4 балл – сынама толық орындалды.

Нәтижелер және талқылау. Анамнезді зерделеу нәтижесін негізге ала отырып, балалардың пренатальды, натальды және постнатальды даму кезеңдерінде зиянды әсерін тигізу ықтималдығы жоғары патологиялық ықпалдар анықталып, жүйеленді (1-сурет).

Сурет 1. Пренатальдық, натальдық және постнатальдық даму кезеңдерінде орындалған ауыз-тытіс аралық қимылдар

Патологиялық ықпалдар: 1 – ата-анасындағы созылмалы дерттері; 2 – туысқандарының сөйлеу тіліндегі бұзылыстар; 3 – жүктілік барысындағы ауыртпашылықтар; 4 – босану барысындағы қолайсыздықтар; 5 – босанғаннан соң балаларда байқалған патологиялық жағдайлар.

Офтальмолог және ЛОР-дәрігер тексеру нәтижелерінен барлық баланың көру мен есту қабілеттері қалыпты сақталғаны анықталды.

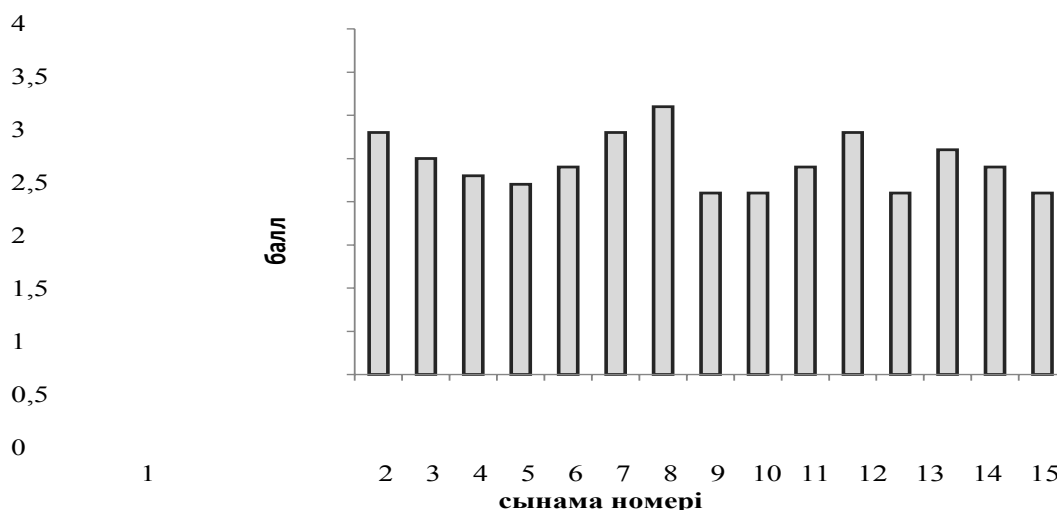
Зеттеуге қатысқан 6 баланың жиі ауыратын топқа кіргізілгені белгілі болды, өйткені оларда соматикалық аясының әлсіздігі, жоғарғы тыныс жолдарының вирусты жұқпаларымен жиі ауыратындығы анықталды, яғни жылына 4 рет және одан артық жедел респираторлы аурулармен ауырған.

Тыныс алу жағдайын бағалау кезінде 5 балада мұрнымен дем алу типі қалыптасқандығы байқалды, бұл қалыпты жағдай болып есептеледі. Қалған 5 балада физиологиялық тыныс қызметінің бұзылғандығы анықталған: 1 балада аузымен дем алу типі, 4 балада аралас тыныс алу типі. Бұған себеп болған факторлар келесідей екендігі айқындалды: 3 балада мұрын-жұтқыншақтың созылмалы дерті (ринит, ринофарингит 3 балада, аденоидит 1 балада болған); бір балада мұрын пердесінің қисаюуы анықталған.

Балалар невропатологының өткізген тек-

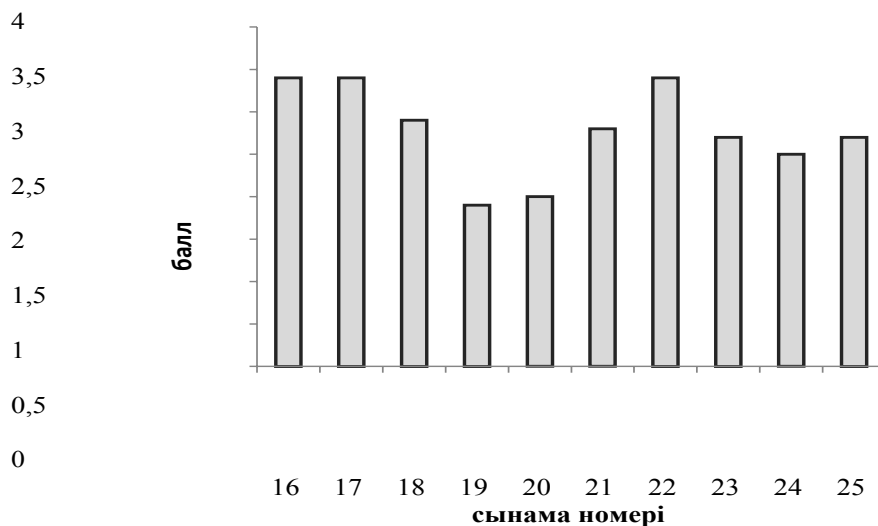
серу нәтижелері тіркелген құжаттардан алынған мәлімет бойынша 8 балада жеңіл деңгейдегі патологиялық неврологиялық белгілер байқалған. Оларды тек қана тереңірек тексеру әдістерін қолданған жағдайда байқау мүмкін болды. Бұл белгілер артикуляция бұлшық еттеріндегі жеңіл неврологиялық көрініс түрінде білінді: еріннің, тілдің, беттің бұлшық еттеріндегі тонустың шамалы дәрежедегі патологиялық өзгерісі; сөйлеу жүктемесі кезінде және арнайы тапсырмаларды орындау кезінде сілікей бөлінуінің артуы, тіл ұшының аздаған дірілі, мұрын-ерін үшбұрышының бозаруы. Сонымен қатар барлық балада вегетативті жүйке жүйесі аясындағы бұзылыстар болды: бет терісінің қантамырлар тонусының өзгеруі (қызару немесе бозару), мидағы қантамырлардың спазмы (бастың ауыруы), ауа райының өзгеруіне тәуелділік және т.с.с.

Бет мускулатурасының қимылдарын тексеру нәтижесі бойынша орташа балл 2,4 құрады. Дизартрияның көмескі түрі бар кіші мектеп жасындағы балаларға көбінесе мимикалық бұлшық еттердің барлығының қатысуымен орындалатын, майда дифференциялануды қажет етпейтін 1,6,7,11 сынамаларды орындау оңай болды. Соған керісінше басқа бет бұлшық еттері босаңсыған күйде болғанда кейбір майда бұлшық еттердің жиырылуы қажет болатын 8,9,12,15 сынамаларды орындау едәуір қиынға соқты (2-сурет).

Сурет 2. Бет мускулатурасының қимылдарын тексеру сынамаларының нәтижесі

Ерін бұлшық еттерінің жиырылуын тексеру сынамаларының нәтижесіне сәйкес орташа көрсеткіш 2,8 баллға тең болды. Балалардың орындауына ең оңай болғандары 16,17,22 сынамалар болса, ең қиынға соққандары 19,20,24 сынамалар болады (3-сурет).

Сурет 3. Ерін бұлшық еттерінің жиырылуын тексеру сынамаларының нәтижесі

Бет және ерін моторикасын салыстырғанда, ерін моторикасын орындау балаларға оңай болғанын байқай аламыз. Келесі кезекте осы екі топтама бойынша әр баланың орташа жиынтық баллын анықтау арқылы мимикалық моторикасының жалпы жағдайы бағаланды. Бұл төрт баллдық жүйе бойынша өткізілді:

1 балл – мимикалық моторикасының едәуір бұзылысы; 2 балл – орташа дәрежелі бұзылыс;

3 балл – жеңіл дәрежелі бұзылыс;

4 балл – мимикалық моторикасы қалыпты.

Мимикалық моториканың жеңіл бұзылысы 6 балада, орташа дәрежелі бұзылысы 4 балада анықталды. Сынамалар жүргізу кезінде айқындалған бұзылыстар бет бұлшық еттерінің синкинезиясы, асимметриясы, гипотониясы, гипертонусы түрінде болды.

Қорытынды. Жалпы алғанда, сынамаларды орындауда қиындыққа тап болу балалардағы перинаталды кезеңдегі зиянды ықпалдар себебінен жүйке жүйесі арқылы бұлшық еттердің басқарылуындағы

бұзылыстардың салдарынан болса керек. Сонымен қатар зерттеуге қатысқан көмескі түрдегі дизартриясы бар бастауыш мектеп жасындағы балалардың көбісінде сынамалардан тыс уақыттағы мимикасының да айқын еместігі байқалды. Осылайша, жүргізілген анықтаушы эксперимент нәтижелері мұндай балалармен мимикалық бұлшық еттердің қызметінің жасырын бұзылыстарын жеңуге бағытталатын логопедиялық түзету жұмысын өткізу керектігін көрсетті. Қолданылған сынамалар арқылы алынған мәліметтер көмескі дизартриясы бар балалардың мимикалық моторикасында болатын бұзылыстардың тетіктерін және құрылымын анықтауға, соған сәйкес түзету-дамыту шараларын оңтайландыруға септігін тигізеді. Осы нәтижелерге сүйеніп, балалардың дене дамуының жағдайын ескере отырып, жеке дамыту бағдарламаларын құрастыру барысында әр балаға арналған жеке сабақтардың ұзақтығын, жүктемесін тиімді түрде мөлшерлеуге мүмкіндік береді деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Лопатина Л. В. Нарушение мимической мускулатуры и артикуляционной моторики у детей со стертой формой дизартрии // Речевые и нервно-психические нарушения у детей и взрослых. Межвузовский сборник научных трудов. – Л., 1987. – С. 33-37.

[2] Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. Нарушение речи у детей с це-ребральным параличом. – М.: Просвещение, 1985. – 192 с.

[3] Eising, E., Carrion-Castillo, A., Vino, A., Strand, E.A., Jakielski, K.J., Scerri, T.S., Fisher, S.E. (2018). A set of regulatory genes co-expressed in embryonic human brain is implicated in disrupted speech development. *Molecular Psychiatry*, 24, 1065–1078. doi:10.1038/s41380-018-0020-x [Crossref], [PubMed], [Web of Science®], [Google Scholar]

[4] Åsa Mogren, Anita McAllister & Lotta Sjögreen (2021) Range of motion (ROM) in the lips and jaw during vowels assessed with 3D motion analysis in Swedish children with typical speech development and children with speech sound disorders, *Logopedics Phoniatrics Vocology*, DOI: 10.1080/14015439.2021.1890207

[5] Табакова А.А., Шумилова Е.А. Диагностический инструментарий определения стертой дизартрии у дошкольников // В сборнике материалов XII Международной научно-практической конференции: Воспитание и обучение: теория, методика и практика. Редколлегия: О.Н. Широков [и др.]. – 2018. – С. 298-301. - <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32586541>

[6] Дерман С.Э. Особенности просодики у детей со стертой формой дизартрии // *Аллея науки.* – 2021. – Т.1. №2 (53). – С. 617-621. - <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46113011>

[7] Ларина Е.А. Нейропсихологический подход к обследованию речи детей с ограниченными возможностями здоровья (на примере стертой формы псевдобульбарной дизартрии) // В сборнике: Человек с ограниченными возможностями здоровья в образовательном пространстве: развитие инклюзивной культуры и практики. Материалы научно-практических конференций «Гуманизация общества - основа формирования толерантного отношения к людям с ограниченными возможностями здоровья» (24-25 мая 2018 года) и «Формирование активной жизненной позиции лиц с ограниченными возможностями в инклюзивном образовании» (22-23 октября 2018 года). Под редакцией Т. Г. Луковенко. Хабаровск. 2019. – С. 100-105. - <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=37208389>

[8] Åsa Mogren, Lotta Sjögreen, Monica Barr Agholme & Anita McAllister (2020) Orofacial function in children with Speech Sound Disorders persisting after the age of six years, *International Journal of Speech-Language Pathology*, 22:5, 526-536, DOI: 10.1080/17549507.2019.1701081

[9] Сидорова А.А. Изучение состояния мимики у детей старшего дошкольного возраста с дизартрией // В сборнике материалов всероссийской научной конференции молодых ученых и студентов с международным участием: Специальная педагогика и психология: традиции и инновации. Под редакцией Ю.О. Филатовой. - 2019. - С. 92-95. - <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41159827>

[10] Өмірбекова Қ.Қ., Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатов Г.Б. Логопедия. – Алматы, 2011.

[11] Кудрявцева С.О., Лоскутова О.Г., Усембаева Р.Б. Методы коррекционной работы при экстрапиримидной дизартрии // *Вестник КазНМУ*, 28 сентября 2012. - <http://kaznmu.kz/press/2012/09/28/>

[12] Полосина А.В. Развитие интонационно-выразительной стороны речи у детей старшего дошкольного возраста со стертой дизартрией посредством инсценировки сказок // *Modern Science.* – 2022. – №2-1. – С. 350-352. - <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47971967>

[13] Жулина Е.В., Лебедева И.В., Пухова А.Г. Значение логоритмической сказки в коррекции дизартрии у детей дошкольного возраста // *Проблемы современного педагогического образования.* – 2021. – №70 – 4. – С.133-137. - <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46326643>

[14] Тихонова М.Н., Дубовская В.А. Формирование коммуникативной функции речи у детей старшего дошкольного возраста с дизартрией // В сборнике научных статей по материалам VII Международной научно-практической конференции: Научные исследования в современном мире: опыт, проблемы и перспективы развития. – Уфа, 2022. – С. 101-117. - <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47985724>

[15] Озерский Н.И., Гуревич М.О., Схема обследования уровня сформированности моторных и сенсорных процессов у детей. – М, 1989.

References

- [1] Lopatina L. V. Narushenie mimicheskoy muskulatury i artikulyaci-onnoj motoriki u detejso stertoj formoj dizartrii // Rechevye i nervno-psihicheskie narusheniya u detej i vzroslyh. Mezhvuzovskij sbornik nauchnyh trudov. – L., 1987. –S. 33 –37.
- [2] Mastjukova E. M., Ippolitova M. V. Narushenie rechi u detej s ce-rebral'nym paralichom. – M.: Prosveshchenie, 1985. – 192 s.
- [3] Eising, E., Carrion-Castillo, A., Vino, A., Strand, E.A., Jakielski, K.J., Scerri, T.S., Fisher, S.E. (2018). A set of regulatory genes co-expressed in embryonic human brain is implicated in disrupted speech development. *Molecular Psychiatry*, 24, 1065–1078. doi:10.1038/s41380-018- 0020-x [Crossref], [PubMed], [Web of Science ®], [Google Scholar]
- [4] Åsa Mogren, Anita McAllister & Lotta Sjögreen (2021) Range of motion (ROM) in the lips and jaw during vowels assessed with 3D motion analysis in Swedish children with typical speechdevelopment and children with speech sound disorders, *Logopedics Phoniatrics Vocology*, DOI: 10.1080/14015439.2021.1890207
- [5] Tabakova A.A., Shumilova E.A. Diagnosticheskij instrumentarij opredeleniya stertoj dizartrii u doshkol'nikov// V sbornike materialov XII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii: Vospitanie i obuchenie: teoriya, metodika i praktika. Redkollegiya: O.N. Shirokov [i dr.]. – 2018.-S. 298-301.- <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=32586541>
- [6] Derman S.E. Osobennosti prosodiki u detej so stertoj formoj dizartrii// *Alleya nauki.*– 2021.- T.1. №2 (53).- S. 617-621.-<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46113011>
- [7] Larina E.A. Nejropsihologicheskij podhod k obsledovaniyu rechi detej s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya (na primere stertoj formy psevdobul'barnoj dizartrii)// V sbornike: CHelovek s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya v obrazovatel'nom prostranstve: razvitie inklyuzivnoj kul'tury i praktiki. Materialy nauchno-prakticheskikh konferencij «Gumanizaciya obshchestva - osnova formirovaniya tolerantnogo otnosheniya k lyudyam s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya» (24-25 maya 2018 goda) i «Formirovanie aktivnoj zhiznennoj poziciiic s ogranichennymi vozmozhnostyami v inklyuzivnom obrazovanii» (22-23 oktyabrya 2018 goda).Po dredakciej T.G.Lukovenko.Habarovsk.-2019.-S.100-105.-<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=37208389>
- [8] Åsa Mogren, Lotta Sjögreen, Monica Barr Agholme & Anita McAllister (2020) Orofacial function in children with Speech Sound Disorders persisting after the age of six years, *International Journal of Speech-Language Pathology*, 22:5, 526-536, DOI: 10.1080/17549507.2019.1701081
- [9] Sidorova A.A. Izuchenie sostoyaniya mimiki u detej starshego doshkol'nogo vozrasta s dizartriiej// V sbornike materialov vserossijskoj nauchnoj konferencii molodyh uchenyh i studentov s mezhdunarodnym uchastiem: Special'naya pedagogika i psihologiya: tradicii i innovacii. Pod redakciej Yu.O. Filatovoj. -2019. -S. 92-95.- <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41159827>
- [10] Omirbekova K.K., Orabayeva G.S., Tolebiyeva G.N., Ibatova G.B. *Logopediya.*-Almaty,2011.
- [11] Kudryavceva S.O., Loskutova O.G., Usembayeva R.B. Metody korrekcionnoj raboty priekstrapiramidnoj dizartrii//*Vestnik KazNMU*,28 sentyabrya 2012.-<http://kaznmu.kz/press/2012/09/28/>
- [12] Polosina A.V. Razvitie intonacionno-vyrazitel'noj storon rechi u detej starshego doshkol'nogo vozrasta so stertoj dizartriiej posredstvom inscenirovki skazok// *Modern Science.*–2022.– №2-1.– S. 350-352.– <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47971967>
- [13] Zhulina E.V., Lebedeva I.V., Puhova A.G. Znachenie logoritmicheskoy skazki v korrekcii dizartrii u detej doshkol'nogo vozrasta// *Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya.*–2021.– № 70-4.-S. 133-137.-<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46326643>
- [14] Tihonova M.N., Dubovskaya V.A. Formirovanie kommunikativnoj funkicii rechi u detej starshego doshkol'nogo vozrasta s dizartriiej//V sbornike nauchnyh statej po materialam VII Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii: Nauchnye issledovaniya v sovremennom mire:opyt, problemy i perspektivy razvitiya. -Ufa, 2022. -S. 101-117.-<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47985724>
- [15] Ozereckij N.I., Gurevich M.O. Skhema obsledovaniya urovnya sformirovannostimotornyh i sensorynh processov u detej. – M, 1989.

Особенности мимической моторики у младших школьников с дизартрией

Г.С. Шубаева¹, Д.К. Байдосова², Б.А. Борончиева³

¹Казахский национальный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан),

²Казахский национальный педагогический университет им.Абай
(Алматы, Казахстан),

³Коррекционный центр «Му Way»
(Алматы, Казахстан)

Анотация

Недостаточность функции мимических мышц, наблюдаемая при стертой дизартрии, оказывает негативное влияние на общение и социализацию ребенка, хотя и существенно не влияет на звукопроизношение. Цель данной статьи – выявить особенности мимической моторики у детей младшего школьного возраста при стертой форме дизартрии. Проведен обзор литературы по данной теме. Были использованы следующие методы исследования: оценка физического развития и неврологического состояния детей; пробы для исследования мимической моторики в ходе констатирующего эксперимента. По результатам исследования установлено, что у большинства детей имели место вредные влияния в перинатальном периоде, многие отнесены к группе часто болеющих детей, у них наблюдаются нарушения физиологического дыхания, а также патологические неврологические симптомы легкой степени. Показано, что детям младшего школьного возраста со стертой формой дизартрии нередко трудно дается выполнение проб, требующих мелко дифференцированного сокращения и расслабления мимических мышц. Легкие нарушения мимической моторики выявлены у 60% детей, нарушения средней степени – у 40% детей. Затруднения при выполнении проб обусловлены нарушениями в управлении мышцами через нервную систему. Данные, полученные с помощью использованных проб, способствуют выявлению механизмов нарушения мимической моторики детей со стертой дизартрией, а также оптимизации соответствующих коррекционно-развивающих мероприятий. Проведение такого обследования позволяет эффективно дозировать продолжительность, нагрузку индивидуальных занятий для каждого ребенка при составлении индивидуальных программ развития с учетом состояния физического развития детей.

Ключевые слова: дизартрия; мимическая моторика; учащиеся начальной школы.

Features of mimic motor skills in primary school children with dysarthria

G.S. Shubayeva¹, D.K. Baydossova², B.A. Boronchieva³

¹Kazakh National women's teacher training university
(Almaty, Kazakhstan),

²Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan),

³Correctional center "My Way"
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The insufficiency of the function of facial muscles observed with erased dysarthria has a negative impact on the communication and socialization of the child, although it does not significantly affect the sound reproduction. The purpose of this article is to identify the features of facial motor skills in children of primary school age with an erased form of dysarthria. A review of the literature on this topic has been conducted. The following research methods were used: assessment of the physical development and neurological condition of children; tests for the study of mimic motor skills during the ascertaining experiment. According to the results of the study, it was found that most children had harmful effects in the perinatal period, many are attributed to the group of children who

are often ill, they have violations of physiological respiration, as well as pathological neurological symptoms of mild degree. It is shown that children of primary school age with an erased form of dysarthria often find it difficult to perform tests that require finely differentiated contraction and relaxation of facial muscles. Mild violations of mimic motor skills were detected in 60% of children, moderate violations – in 40% of children. Difficulties in performing tests are caused by disorders in the control of muscles through the nervous system. The data obtained using the samples used contribute to the identification of the mechanisms and structure of violations of the mimic motor skills of children with erased dysarthria, as well as the optimization of appropriate correctional and developmental measures. Conducting such a survey allows you to effectively dose the duration and load of individual classes for each child when drawing up individual development programs, taking into account the state of physical development of children.

Keywords: dysarthria; mimic motor skills; primary school pupils

Редакцияға 22.09.2022 қабылданды.

МРНТИ 14.15.25

DOI 10.51889/7693.2022.29.23.020

А.Ж.МУРЗАЛИНОВА¹, Х.Н.ЖАНБЕКОВ^{2*}, Т.Б.КОРНИЛОВА²,
М.А.ГАЛИМЖАНОВА³, Д.Д.БАЙДАЛИЕВ²

¹ Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева (г. Петропавловск, Казахстан),

² Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),

² Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),

³ Национальная академия образования имени Ы.Алтынсарина (Астана, Казахстан),

² Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан)

m_alma60@mail.ru¹, hairulla418@mail.ru², kornilova_tb@mail.ru²,

mgalimzhanova@mail.ru³, baidaliev-d@mail.ru²

АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА ДЛЯ ПРОФИЛАКТИКИ И ПРЕОДОЛЕНИЯ ЗАТРУДНЕНИЙ УЧАЩИХСЯ В ОБУЧЕНИИ

Аннотация

В статье обоснована востребованность в постпандемийный период процессов профилактики и преодоления затруднений учащихся в обучении, ввиду растущего числа таких учащихся, с одной стороны, и реформ обновленного содержания школьного образования, с другой стороны. При обосновании учитываются зарубежный и казахстанский исследовательский опыт и состояние образовательной практики в данном направлении. Проанализирована база данных опросных методов: фокус-группы и конверсационного интервью. По результатам анализа определены направления деятельности педагогов для профилактики и преодоления затруднений учащихся в обучении, предложен контент, принципы и методы его реализации, учитывающие физиологические, возрастные, психологические, когнитивные, социальные факторы низкой успеваемости и неуспеваемости. Данная деятельность рекомендована как командная, организуемая всеми участниками педагогического и ученического сообщества на основе коллективно-распределенной ответственности.

Статья выполнена в рамках программно-целевого финансирования научно-технической программы OR 11465474 «Научные основы модернизации системы образования и науки» (2021-2023 гг., Национальная академия образования им. Ы. Алтынсарина). Авторская группа благодарит Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан за предоставленную возможность опубликовать настоящую статью.

Ключевые слова: постпандемийный период, затруднения в обучении, профилактика затруднений в обучении, преодоление затруднений в обучении, компетенция работы со слабоуспевающими учащимися, фокус-группа, конверсационное интервью, факторы низкой успеваемости и неуспеваемости, планирование, обучающе-восполняющий процесс.

Введение. В XXI веке в результате пандемии COVID-19 образование всего мира подверглось беспрецедентной по своему масштабу дестабилизации, при которой, по заявлению Генерального секретаря ООН Антониу Гутерриша, образовательный процесс был нарушен примерно для миллиарда учащихся в 160 странах. В докладе «Обзор национальных ответных мер в области образования в связи с закрытием школ по причине пандемии COVID-19» представлена информация о том, как разные страны проводят мониторинг сокращения потерь в обучении, решения проблем возобновления работы. Сильвия Монтойи, директор Статистического института ЮНЕСКО, отметила: «Измерение потерь в обучении – важнейший первый шаг к смягчению их последствий. Крайне важно, чтобы страны вкладывали средства в оценку масштабов таких потерь для принятия соответствующих корректирующих мер» [1].

Это исследование соответствует Миссии по восстановлению образования в 2021 году, в рамках которой ЮНЕСКО в партнерстве со Всемирным банком и ЮНИСЕФ оказывает поддержку странам в принятии ими всех возможных мер по планированию, определению приоритетов и обеспечению возвращения всех учащихся в школы; с тем чтобы школы принимали все меры к безопасному возобновлению работы; чтобы учащиеся получали эффективные дополнительные знания и комплексные услуги, помогающие компенсировать потери в обучении и улучшить общее благосостояние; и чтобы их учителя получали соответствующую подготовку и поддержку для удовлетворения образовательных потребностей учащихся [2].

Условия постпандемийного периода подтверждают стремительно возрастающую

значимость онлайн-обучения, тогда как в образовательной практике оно «продолжает играть вспомогательную роль в качестве дополнения и расширения возможностей очного обучения», а «школы и университеты видят в нем скорее не конкурента, а дополнительный канал привлечения и удержания студентов» [3, с.65].

Поэтому для принятия Казахстаном требуемых мер следует разрешить имеющееся противоречие в пользу обучающихся. Так, в потоке цифровых технологий digital поколение умело применяет их как отвечающие стилю и формам молодежной культуры. Но это не означает *arrogant*, что обучающиеся могут с помощью цифровых технологий учиться, чтобы результатом обучения стало «4К»: креативность, коллаборация, критическое мышление и коммуникация. Иначе говоря, именно цифровая трансформация образования может стать действенным инструментом в противодействии низкой успеваемости. Безусловно, для этого требуется решение другой проблемы, где особую значимость приобретают вопросы педагогической компетентности в использовании ИКТ-инструментов в электронной образовательной среде [4].

Наше исследование показывает дефицит другой педагогической компетентности – в деятельности по преодолению затруднений учащихся в обучении, что актуализирует проблему организации и содержания работы с такими учащимися.

Решение данной проблемы востребовано принятым в казахстанском образовании Руководством по обеспечению качества образования по уровням образования [5]. Так, данный документ означает разработку и реализацию, прежде всего, каждой организацией образования системы внутреннего обе-

спечения качества образования. В данном руководстве перечислены показатели измеряемых областей. В их числе – академические успехи (успеваемость) и продвижение обучающихся. Такая однозначная формулировка, на наш взгляд, при отсутствии в перечне показателей и индикаторов слабой /низкой успеваемости минимизирует внимание педагогического коллектива к данной проблеме и может вызвать консервацию феномена неуспеваемости. Между тем, решение проблемы становится обязательным для равного доступа каждого учащегося к качественному образованию. Тем более, что обновленное содержание школьного образования включает средства и технологии индивидуально-дифференцированного обучения, позволяющие каждому обучающемуся успешно осваивать учебный материал.

Таким образом, очевидно, что в создавшихся условиях необходимы комплексные меры в казахстанском образовании по профилактике и преодолению неуспеваемости учащихся. В этой связи еще предстоит провести исследования, сделать выводы, разработать новые стратегии.

Противостояние потерям в школьном обучении становится составной частью исторической миссии организаций образования в условиях Индустрии 4.0, когда «при переходе от «Университета 1.0» к «Университету 4.0» нарастает уровень «передела» талантов и знаний: прибавочная стоимость производится в самом университете, а не передается в экономику в виде «полуфабрикатов» - специалистов и общих знаний» [6, с. 15]. Допускать увеличение в школьном образовании количества слабоуспевающих/неуспевающих обучающихся – критический фактор, который может привести к увеличению молодых людей с низким социально-экономическим статусом.

Основная часть. В этой связи требуется исследование в первую очередь причин неуспеваемости, в особенности когнитивного характера, когда именно образовательная программа с ее расплывчатостью целей и неэффективностью способов представления и рассмотрения учебного материала прово-

цируют неосвоение его [7]. Уместно в этой связи привести позицию М.А.Гречанной и Б.В.Сергеевой: «Так, одни неуспевающие учащиеся характеризуются тем, что они абсолютно не имеют возможности наблюдать за ходом урока и чувствуют нешуточные проблемы при чтении учебника, иные – тем, собственно, что управляют с анализом – синтезом лишь только в кое-каких случаях, в частности когда речь идет об определенных предметах и явлениях. Совокупным для неуспевающих учащихся выступает нежелание напрягать собственные интеллектуальные силы, отрицательное отношение к трудным способам работы» [8].

Так или иначе первоочередным является своевременное выявление трудностей и их коррекция.

В зарубежном опыте аналог понятия «школьная неуспеваемость» - «school failure», где последнее означает «неудача, провал, неуспех, сбой, ошибка». «Накопительный», затяжной и обширный характер школьной неуспеваемости подчеркивается определением: неспособность ученика приобрести фундаментальные знания, навыки и компетенции, которые предусмотрены учебным планом и нормативной документацией в сфере образования, другими словами, неспособность ученика развивать и использовать свои собственные потенциалы [9].

Примечательно, что имеются исследования, в которых для преодоления отставания учащихся школы предлагается интеграция когнитивных и метакогнитивных стратегий, направленных на преобразование исходных способов решения мыслительной задачи [10; 11; 12]. Здесь важно следующее: зачастую работа со слабоуспевающими /неуспевающими учащимися строится не опосредованно: им предлагается прочитать и пересказать (близко к тексту) учебную информацию. При метакогнитивном обучении учитель готовит обучающегося к самостоятельному восприятию материала: обсуждает смысл заглавия, определяет ключевые слова, прогнозирует вместе с ним дальнейшее развитие, разъясняет значение специфических слов. Смысл метакогнитивной поддержки заключается в

том, чтобы оказать обучающемуся помощь, ровно в таком объеме, который ему необходим, чтобы самостоятельно справиться с задачей.

Мы полагаем, что новые вызовы не всегда могут быть полностью реализованы традиционными методами, хотя имеющийся опыт выравнивания пробелов учащихся достаточно изучен в литературе. Наша задача на современном этапе – не только поиск новых, нестандартных решений, но и аккумуляция отечественных и зарубежных практик и их имплементация в образовательный процесс. Рассмотрим некоторые аспекты работы педагогов со слабоуспевающими /неуспевающими учениками.

Согласно действующим Правилам и условиям проведения аттестации педагогических работников /Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 ноября 2021 года № 561, – аттестуемые педагоги организаций общего среднего образования представляют в портфолио документацию о работе со слабоуспевающими учащимися [13].

Компетенция работы со слабоуспевающими учащимися согласуется с должностной обязанностью, когда учитель любой специальности «обеспечивает достижение личностных, системно-деятельностных, предметных результатов обучающимися и воспитанниками не ниже уровня, предусмотренного государственным общеобязательным стандартом образования» (Типовые квалификационные характеристики должностей педагогических работников и приравненных к ним лиц (параграф 7, п.64) [14].

К числу документов, требуемых правилами и условиями аттестации педагогов, относится план работы со слабоуспевающими учащимися.

В период подготовки данной статьи педагогическому сообществу предложен для обсуждения проект обновленных правил и условий проведения аттестации педагогов – со значительными изменениями, уточнениями, дополнениями. В данной версии проекта отсутствует требование к аттестуемым педагогам о предоставлении в портфолио

документации по работе со слабоуспевающими учащимися. Таким образом, данное требование действовало с января 2022 года и – с утверждением обновленной версии – теряет силу. Между тем, одна из востребованных компетенций современного учителя, критически влияющих на качество образования, – готовность и способность оказать действенную помощь учащимся в преодолении трудностей в обучении.

Считаем, что работа учителя и школы в данном направлении не должна умалчиваться: она должна стать предметом всеобщего рассмотрения – учебно-методического и научно-методического.

Эта работа должна носить системно-последовательный характер и может быть организована в рамках метода Action Research, актуализируемого в обновленной версии правил и условий аттестации педагогов.

Методы исследования. Для организации такой работы следует исходить из имеющихся затруднений и потребностей педагогов, выявляемых различными методами.

В ходе работы фокус-групп с учителями-предметниками (Алматы, СШ №№ 200, 123 им. Х.Яссауи, Алматинской область, ОШИ № 15, СШ им. Ломоносова), в том числе на курсах повышения квалификации (филиал АО «НЦПК Орлеу» «Институт профессионального развития по Северо-Казахстанской области») обобщены показатели неуспеваемости школьника, проявляемые в учебной деятельности:

- организация учебной деятельности не вокруг целей обучения и задач урока, а вокруг поисков информации;
- опора на близлежащую, легко получаемую практическую информацию и игнорирование знаний теоретического характера;
- линейное рассмотрение информации, не сопровождаемое переносом в новые условия, отбором и комбинированием, анализом и синтезом, расширением или углублением знаний;
- преобладание однозначно трактуемой информации над опосредованными выводами, сформулированными самостоятельно;

– пассивность в применении методов и приемов творческой, рефлексивной, исследовательской деятельности;

– привязанность к чужому мнению, копирование несложных действий других учащихся;

– неумение задать вопросы – на уточнение или детализацию информации, запрос дополнительной информации, запуска мышления;

– отсутствие активности на этапах урока, требуемого напряжения мыслительной деятельности;

– избегание самооценки и оценки своих результатов познавательной деятельности, отсутствие эмоциональной оценки на них.

Группировка показателей с последующим обобщением более высокого порядка позволяет определить систему базовых критериев успеваемости, отсутствие которых свидетельствует о неуспеваемости: 1) делать хотя бы один вывод на основе переработанных знаний, комбинировать имеющиеся знания, умения и навыки в условиях поиска, анализа и переработки новых знаний; 2) применять имеющиеся знания, умения и навыки в новой ситуации, отбирая их и комбинируя, делая отдельные промежуточные выводы; 3) стремиться самостоятельному поиску знаний теоретического характера, к освоению базовых понятий в них; 4) активно преодолевать трудности в процессе творческой деятельности; 5) оценивать свои достижения в познавательной деятельности.

Для опроса педагогов нами использован метод конверсационного интервью, позволяющий детально оценить трудности в работе со слабоуспевающими / неуспевающими учащимися за счет пошаговой контекстности. Эту особенность при анализе конверсации Heritage J. считает важным ресурсом для понимания сути разговорного взаимодействия между исследователем и опрашиваемым [15]. Анализ конверсации позволяет напрямую и глубже проникнуть в человеческий опыт, нежели опросники и интервью, наблюдения.

В интервью (ноябрь 2022 года) приняли участие 120 учителей школ г. Петропав-

ловск и Алматы, Северо-Казахстанской и Алматинской областей Казахстана.

При отборе информантов принципиальным являлся их педагогический стаж и локация школы (село/город).

Стаж влияет на уровень понимания проблемы, причин слабой успеваемости учащихся, содержания работы с ними.

Вместе с тем, в силу методического неравенства, наблюдаемого у учителей сельских и городских школ, работа затруднена в сельской школе. Это одна из причин образовательного неравенства между городскими и сельскими школьниками, установленного международными и отечественными исследованиями [16].

Состав информантов: 39% – учителя городских, 61% – учителя сельских школ. По педагогическому стажу: до 3 лет – 15% (18 человек), 3-10 лет – 20% (24 человека), 10-20 лет – 38,4% (46 человек), свыше 20 лет – 26,6% (32 человека).

Содержание интервью включало вопросы:

1) Можете ли Вы утверждать, что в Вашей школе стабильно есть учащиеся со слабой / низкой успеваемостью / неуспеваемостью?

2) Можете ли Вы утверждать, что в Вашей школе имеется проблема слабой / низкой успеваемости / неуспеваемости?

3) Можно ли предотвратить слабую / низкую успеваемость / неуспеваемость учащихся в условиях школы?

4) Считаете ли Вы, что работу со слабой / низкой успеваемостью / неуспеваемостью можно организовать главным образом учителям-предметникам?

5) Какие основные цели Вы определите в практике работы с такими учащимися? Какие Ваши умения или компетенции позволят достигать этих целей? Дефицит каких профессиональных знаний или умений остро ощущаете?

6) Какие Ваши действия приводят к решению проблемы слабой / низкой успеваемости / неуспеваемости, какие затрудняют ее решение?

7) На восполнении чего в первую очередь следует сосредоточиться в работе с такими учащимися – знаний, умений, компетенций?

8) Можно ли утверждать, что когнитивное развитие таких учащихся затруднено в силу комплекса причин?

9) Может ли ситуация успеха положительно влиять на таких учащихся, становясь их мотиватором в преодолении затруднений?

10) Каковы задачи мониторинга таких учащихся, принципы и методы его организации?

11) Какие три ключевых рекомендации можете сформулировать для учителей-предметников, других коллег, администрации школы?

Характер вопросов отвечает нашему пониманию деятельности педагога по взаимодействию со слабоуспевающими /неуспевающими учащимися, направленной на восполнение дефицита знаний, умений и компетенций, сопровождаемое устранением причин исследуемого явления.

Интервью проводились в очном и в онлайн форматах. Содержание фиксировалось с помощью диктофонов и записи стриминга. Полученные данные проанализированы на повторяющиеся ответы, схожие утверждения.

Далее использовали постоянный сравнительный метод качественного анализа данных по этапам: 1) подготовка данных для анализа (расшифровка, создание банка ответов); 2) ознакомление с данными: углубленный анализ для осмысления полученной информации; 3) кодирование: присвоение обозначений для повторяющихся и схожих данных; 4) конструирование содержания: интерпретация данных.

Дискуссия. Результаты конврсационного интервью позволили установить тенденции в исследуемой практике работы со слабоуспевающими /неуспевающими учащимися.

1. Характер ответов на 1-4 вопросы подтверждает: учителя имеют слабую подготовку по проблемам неуспеваемости: в вузовской подготовке и повышении квалификации не предусмотрены специальные курсы. В своей работе учителя действуют односторонне, вне комплексного подхода к изучению личности неуспевающего ученика, ис-

ключая тем самым влияние разного рода причин на успешность обучения (социально-педагогических, психофизиологических, организационно-педагогических, культурологических, связанных с личностной позицией ученика). Такой односторонний подход затрудняет понимание учителем, кого и как можно привлечь к работе в данном направлении, сделав их стейкхолдерами в решении общей проблемы.

2. Ответы на 3-й вопрос отражают минимальное внимание учителей к профилактике отставания. Работают, как правило, со свершившимся фактом неуспеваемости.

В этой связи обращает внимание программа поддерживающего обучения (remedial education) в ряде стран. Так, в Португалии временно группируются классы по академическим достижениям или другим проблемным зонам учащихся (дифференциация обучения по неспособностям), чтобы отстающие учащиеся могли получить более специализированную помощь и перейти как можно быстрее и надежнее в ряды успевающих учащихся [17].

3. Характер ответов на 4-6 вопросы выявляет недочеты учебных программ и учебников, в наименьшей степени ориентированных на работу по восполнению имеющихся пробелов.

Мнение учителей подтверждают выводы национальных и международных экспертов в отношении казахстанских учебников обновленного содержания образования: «УМК по обновленному содержанию образования до сих пор имеют знаниецентристский и репродуктивный характер, ориентирующий на запоминание огромного количества информации»; «Превалирует репродуктивный подход. Существует дисбаланс из-за дефицита материалов, направленных на развитие навыков мышления высокого порядка. Задания на их покрытие носят экстенсивный характер, и они слабо интегрированы между собой»; «В УМК большинство заданий к текстам охватывают умения «найти и извлечь», «интегрировать и интерпретировать». Практически не представлены умения «обобщение и формулирование выводов на основании ин-

формации, данной в нескольких источниках – интеграция фрагментов информации, извлеченных из двух или более текстов», «осмыслить и оценить»; «Учебно-методические комплексы для основной и старшей школы слабо сопоставимы с лучшими учебниками из других стран» [18, с.33-34].

4. Характер ответов на 5-й развернутый вопрос позволяет обобщить: достижение целей мешает ощущаемый педагогами острый дефицит знаний и умений работы в условиях недостаточного уровня общего развития и слабых умственных способностей, отсутствия познавательного интереса, несформированности произвольной сферы и учебных навыков учащихся, т.е. в нестандартных ситуациях практического применения психолого-педагогических знаний.

5. В ответах на 6-й вопрос в большинстве случаев нет «привязки» действий учителя к причинам слабой /низкой успеваемости/ неуспеваемости, что также наблюдается в ответах на 8-й вопрос. Анализ полученных ответов на 10-й вопрос позволяет установить причинно-следственную связь: незнание причин неуспеваемости – неэффективность педагогических действий общего характера – самая общая и приблизительная диагностика текущей успеваемости после предпринятых действий как подмена целостного мониторинга с контентом, принципами и методами, «заточенными» на ситуации преодоления затруднений в обучении.

6. Беседа в рамках 7-го вопроса выявляет направленность учителей на восполнение главным образом знаний и умений репродуктивного уровня, требуемых для текущей успеваемости. Единичные ответы связаны с восполнением дефицита компетенций, что отражает недостаточный уровень понимания педагогами теории и практики компетентностного обучения.

7. Обобщая ответы на 7-9-й вопросы, устанавливаем: затруднением для учителей становится недостаточное освоение таких понятий, как индивидуальный образовательный маршрут, индивидуальная образовательная траектория, продвижение в индивидуальной образовательной траекто-

рии. Между тем, эти понятия в наибольшей степени связаны с индивидуализацией обучения, наиболее востребованной в ситуации преодоления затруднений в обучении.

8. Обобщение ответов на 10-й вопрос убеждает в сложности для учителей понимания и применения мониторинга по ряду причин: от низкого уровня сформированности компетенций в области педагогической квалиметрии до нечетких представлений, в чем выражается неуспеваемость (проявляемая в совокупности признаков) или отставание (как проявление хотя бы одного из этих признаков). Применение мониторинга значительно осложняет и тот факт, что методы выявления признаков отставания/неуспеваемости не привносятся в учебный процесс извне, они отбираются в нем самом – из действий учителя и учащихся.

9. Общий характер ключевых рекомендаций (11-й вопрос) абсолютно исключил принципиальную инициативу в деятельности по профилактике и преодолению потерь. Эта инициатива разделения функций: учитель организует и руководит этой деятельностью, не подменяя деятельность учащегося своей собственной.

Также в сформулированных рекомендациях практически не называются ресурсы обновленного содержания образования. Между тем, действенным ресурсом считаем критериальное оценивание (в особенности формативное) и метод *feed back*. Конструктивная согласованность в оценивании важна для слабоуспевающих /неуспевающих учащихся. Bellon J.J., Bellon E.C., Blank M.A считают, что «академическая обратная связь более тесно и последовательно связана с успеваемостью, чем с любыми другими действиями преподавателя... эти отношения согласуются независимо от класса, социально-экономического статуса, расы или школьной среды» [19]. Содержательно-мотивирующая обратная связь помогает лучше понять содержание учебного материала, повысить уверенность ученика, ответственность по отношению к обучению и обеспечить его удержание в зоне успеха от преодоления отставания.

Результаты исследования. Методы организации работы фокус-групп и конверсионного интервью позволили уточнить аспекты деятельности педагога по профилак- тике и преодолению затруднений уча- щихся в обучении.

В этой связи сформулируем наши реко- мендации для планирования учителем рабо- ты в данном направлении.

1. План работы со слабоуспевающими от- ражает не только индивидуальную работу учителя, но и систему работы педагогиче- ского коллектива по восполнению знаний, умений, компетенций обучающихся.

Основание – ввиду множества и раз- нообразия причин низкой успеваемости и неуспеваемости: психологических, интел- лектуальных, педагогических, социальных, физиологических – принципиальное значе- ние имеет объединение усилий в реализации системного и комплексного решения данной проблемы.

2. При планировании следует определить: а) управленческую роль директора/замести- теля директора школы, б) педагога-психолога (психолого-педагогическое сопровождение), в) классного руководителя (организационно- педагогическое сопровождение), г) учителей предметного цикла (консультирование по вопросам преемственности выполняемо- го предметного содержания), д) родителей (как заинтересованных лиц, организующих внешние условия поддержки), е) самого уче- ника как субъекта компенсирующей деятель- ности, ж) его одноклассников, з) социально- го педагога (при необходимости).

Подчеркнем, что более эффективным средством воздействия на исследуемых уча- щихся может стать ученический коллектив. Для этого можно использовать формы кол- лективно-распределительной деятельности учащихся, организуя различные временные микроколлективы /рабочие группы/команды и практикуя коллективную ответственность за общие результаты.

Основание – ввиду необходимости учета физиологических, возрастных, психологи- ческих, когнитивных, социальных факторов низкой успеваемости и неуспеваемости, –

каждый субъект действует в рамках своей компетенции, мотивации, ресурсов и видов деятельности.

3. При планировании следует сосредото- читься на деятельности по формированию/ развитию у учащегося с низкой успевае- мостью, неуспеваемостью познавательной мотивации, предметных умений и компе- тенций, а также умений самоорганизации и самостоятельной работы, не ограничиваясь восполнением дефицита предметных зна- ний. Ведь и «слабоуспевающие учащиеся владеют колоритными, самобытными мето- дами мышления, особенным мироощущени- ем, личным восприятием» [8, с.211].

В подтверждение рекомендации о целе- направленном формировании умений само- стоятельной работы приведем результаты исследования: «позиция многих учителей по отношению к возможностям развития само- стоятельности конкретных школьников яв- ляется не всегда корректной, что ведет к низ- кой эффективности работы. В деятельности педагогов наблюдается упущение и неосоз- нанность важности развития самоорганиза- ции и самоконтроля учащихся, особенно неуспевающих; отсутствие должного инди- видуального подхода к учащимся с целью развития навыков и умений учиться, а так- же при планировании домашнего задания; отсутствие в школах специальной системы внеурочных мер по обучению школьников навыкам рациональной организации само- стоятельной работы» [20, с.149].

Основание – компетентностный подход в обучении предполагает опору не только и не столько на ЗУНы, но главным образом, на умения учиться (учиться самому), способы выполнения учебных действий, что опре- деляется мотивацией самого обучающегося (слабоуспевающему ученику нужно дать не рыбу, а удочку).

4. При планировании обучающе- восполняющего процесса учителю не стоит отказываться от принципов развития, но следует руководствоваться теорией поэтапного формирования умений умственного труда и таксономией Б.Блума, сопровождая обучение

постоянной диагностикой продвижения и обратной связью.

Основание – организация учебного процесса для восполнения знаний, умений, компетенций требует педагогически выверенной организации, с конкретными и измеримыми целями и диагностикой продвижения в индивидуальной траектории.

Так, восполняющее обучение подразумевает изменение (наблюдаемое поведение) – как следствие изменения объема знаний учащегося. Но причина изменения объема знаний – получение нового опыта на основе достижения целей.

5. В планировании и его оперативной коррекции учителю следует, во-первых, исходить из постоянного мониторинга затруднений и потребностей слабоуспевающего ученика; во-вторых, чаще создавать ситуации успеха по результатам преодоления выявленных затруднений (например, посредством игрового, проектного или практико-ориентированного обучения).

Основание – восполняющее обучение может иметь притягательную силу для слабоуспевающего ученика, если оно, во-первых, персонифицировано, во-вторых, мотивировано на фиксируемые академические достижения.

Так, в зарубежной науке в настоящее время развивается направление педагогической антропологии. Ее основой является общечеловеческая любовь как наивысшая формальностной встречи. Производные этого мотиватора: радость, надежда, уверенность, с одной стороны, и обделенность ими неуспевающих учащихся, с другой стороны, – значительно влияют на мотивацию к учебно-познавательной деятельности.

При составлении Плана работы со слабоуспевающими учащимися не следует навязывать учителям рамку, т.к. проблема низкой успеваемости / неуспеваемости многофакторна, а ее решение может носить разнонаправленный характер. В любом случае требуются индивидуальный подход к таким ученикам и обоснованная деятельность учителя.

Вместе с тем данный План должен отражать конкретные ответы на вопросы: *кто? как? когда?* с какой периодичностью? с какими ожидаемыми результатами?

1) проводит диагностику: а) причин, б) предметного содержания затруднений обучающихся;

2) дифференцирует группы слабоуспевающих учащихся с учетом результатов диагностики;

3) определяет ресурсы восполняющего обучения: кадровые, учебно-информационные, технологические, цифровые, организационные, временные, психологические и др.) и управляет их эффективным применением;

4) разрабатывает контент восполняющего обучения / развития (в т.ч. комплекс разноуровневых заданий, цифровых образовательных ресурсов, учебных активностей) и управляет его эффективностью;

5) организует и выполняет мониторинг промежуточных результатов восполняющего обучения / развития в том числе мотивов, решения затруднений, уровня достижения целей;

6) корректирует предметное содержание, формы, методы восполняющего обучения / развития;

7) взаимодействует в образовательно-персонифицированной среде слабоуспевающих учащихся для создания ситуации успеха.

Помимо плана работы со слабоуспевающими учащимися, аттестуемый педагог представляет отчет. Многолетний опыт работы в аттестационной комиссии Управления образования Атырауской (М.Галимжанова) и Северо-Казахстанской (А.Мурзалинова) областей свидетельствует о формальном характере некоторых подтверждающих документов в портфолио аттестуемых педагогов.

Отчет по работе со слабоуспевающими учащимися должен: а) отражать подходы, методы и формы работы по преодолению затруднений обучающихся; б) содержать диагностическую базу данных, позволившую выбрать именно эти подходы, методы и формы; в) предлагать реальную динамику таких учащихся в освоении знаний, умений, компетенций.

В этой связи предлагаем определить следующие обязательные компоненты данного отчета:

1) перечень учебных предметов, по которым наблюдается отставание, и стойкость отставания: а) сплошное и основательное, б) выборочная, но сравнительно устойчивая неуспеваемость, в) эпизодическая неуспеваемость [21];

2) уточнение status quo ученика /учеников: неуспеваемость, отставание, неуспешность, слабая успеваемость; сопровождается ли status quo школьной дезадаптацией, когда неуспеваемость учебной программы провоцирует проблемы взаимодействия с другими участниками образовательной среды;

3) анализ причин возникновения неуспеваемости, среди которых могут быть: неготовность к освоению учебного материала, отсутствие внимания / мотивации / учебной зрелости, недостающая степень совместного с учителем становления; нестабильное посещение занятий, негативные внешние обстоятельства; дефекты преподавания / оценивания и др.;

4) описание причинно-следственных связей неуспеваемости: а) низкие возможности (слабое становление мышления, интереса, памяти, несформированность познавательных умений и способностей и др.) смешиваются с позитивным отношением к учению; б) высокие возможности в паре с отрицательным отношением к учению; в) низкие возможности во взаимодействии с отрицательным отношением к учению [22];

5) представление с кратким психолого-педагогическим и методическим обоснованием принятых мер преодоления неуспеваемости.

Планирование в школе работы по профилактике и преодолению затруднений учащихся в обучении, как и отчет (промежуточный и итоговый), могут иметь SMART-критерии, где:

– *specific* означает: цель дает точный ответ на вопрос «Что делать, чтобы затруднение было преодолено»;

– *measurable* означает: преодоление описано посредством группы критериев и индикаторов;

– *achievable* означает: организационно-педагогические действия основаны на данных мониторинга продвижения слабоуспевающих/неуспевающих учащихся, регулируются этими данными;

– *relevant* означает: восполнение знаний, умений, компетенций на общем фоне развития познавательной мотивации, самостоятельности, ответственности, социализации;

– *time bound* означает: по каждому процессу деятельности обозначено конкретное время.

Заключение. Наши исследования по программе «Научные основы модернизации системы образования и науки» убеждают: наблюдается консервация феномена низкой успеваемости/неуспеваемости обучающихся. В этой связи сохраняется потребность в проведении глубоких качественных исследований по профилактике и преодолению затруднений в обучении в постпандемийный период, т.к. нагрузка на современных детей постоянно усиливается в условиях глобализации, цифровых форматов общения и обучения (ср.: «чтобы не стать «лишним» в новой реальности и успешно адаптироваться к изменениям человек должен стать «сложнее» [3, с. 5].

В Казахстане имеется значительный опыт научно-практической и научно-методической работы, который позволит компетентно, глубоко и комплексно рассматривать проблематику, а также предоставляет возможность мобильной интеграции новых идей по работе со слабоуспевающими учащимися. Так, авторы статьи связывают особые надежды и исследовательский интерес с казахстанским проектом «Цифровой репетитор» /https://www.inform.kz/ru/cifrovoy-repetitor-poyavitsya-v-novom-uchebnom-godu-v-kazahstane_a3946777.

В условиях профессиональной подготовки по направлению «Педагогические науки» следует разработать и внедрить в образовательный процесс вуза компонент по выбору «Методология и методы преодоления неуспеваемости в образовательной среде». Также целесообразно разработать соответствующую учебную и методическую литературу.

В образовательные программы курсов повышения квалификации необходимо ввести обязательный модуль «Организационно-методические основы работы с неуспевающими/слабоуспевающими учащимися».

Содержание работы педагогов по преодолению низкой успеваемости обучающихся должно быть консолидирующим, объединяющим субъектов и ресурсы образовательной среды. Вместе с тем оно должно быть направлено не только на

прагматическую цель – восполнение знаний, умений, компетенций обучающихся, но и работать на перспективу – создание среды академических достижений, развитие функциональной грамотности и soft skills.

Решение проблемы неуспеваемости учащихся может быть эффективным в сетевых сообществах и в условиях работы команд профессионалов из числа педагогов, ППС вузов, психологической и методической службы.

Список использованных источников:

[1] Обзор национальных ответных мер в области образования в связи с закрытием школ по причине пандемии COVID-19 (июнь 2021г.): Доклад [Электронный ресурс]. // <https://ru.unesco.org/news/kazhdaya-tretya-strana-ne-prinimaet-meru-po-okazaniyu-pomoshchi-uchashchimsya-v-preodolenii> (дата обращения: 27.08.2022).

[2] Министерский сегмент Глобального совещания по вопросам образования [Электронный ресурс] // <https://webcast.unesco.org/events/2021-07-GEM-Ministerial/> (дата обращения: 11.08.2022).

[3] Лукша П., Кубиста Дж., Ласло А., Попович М., Ниненко И. Образование для сложного общества Доклад Global Education Futures. Перевод с английского: Agency for International Cooperation. 2018

[4] Носкова Т.Н., Павлова Т.Б., Яковлева О.В. ИКТ-инструменты профессиональной деятельности педагога: сравнительный анализ российского и европейского опыта // Интеграция образования. – 2018. – Т.22. – №1. – С.25-45. DOI: 10.15507/1991-9468.090.022.201801.025-045 (дата обращения: 26.08.2022).

[5] Об утверждении Руководства по обеспечению качества образования по уровням образования. Приказ МОН РК от 23.06.2022г. № 292 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100024429> (дата обращения - 11 ноября 2022г.)

[6] Разработка образовательных программ: локальные ответы на глобальные вызовы высшего образования: Монография /А.Сагинтаева, А.Мусина, А.Сулейменова, Р.Каратабанов, К.Куракбаев, Д.Пристли, – Нур-Султан: Высшая школа образования Назарбаев Университета, 2021. – 236 с.

[7] Algani Y.M., & Eshan, J. (2019). Reasons and suggested solutions for low-level academic achievement in mathematics. International e-Journal of Educational Studies (IEJES), 3 (6), 181-190. DOI: 10.31458/iej.604884 (дата обращения: 05.09.2022г.).

[8] Гречанная М.А., Сергеева Б.В. Теоретические основы проблемы слабой успеваемости учащихся начальной школы // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2017. – №6 (Часть 2) – С.209-217. URL: <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1717> (дата обращения: 05.09.2022).

[9] Maksić S. Teachers' perceptions of and solutions for student school failure // Conference: Quality, social justice and accountability in education worldwide. Sofia (Bulgaria): Bulgarian Comparative Education Society. –2018. – Vol. 13, Part 1. – Pp. 121-127.

[10] Даеми Хамидреза. Метакогнитивные стратегии и принципы их применения в преодолении отставания учащихся начальной школы Ирана. Дисс... канд.пед.наук. – Душанбе, 2012.

[11] Солорифар М. Влияние метакогнитивных методов на учащихся начальных школ. – Тегеран, 2012. – 254 с.

[12] Карими Фархад. Сравнение влияния метакогнитивных и когнитивных стратегий на преодоление отставания учащихся на примерах уроков математики. – Тегеран: Педагогический университет, 2011. – С.37- 49

[13] Об утверждении Правил и условий проведения аттестации педагогических работников и приравненных к ним лиц, занимающих должности в организациях образования, реализующих общеобразовательные учебные программы дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего образования, образовательные программы технического и профессионального, послес-

реднего, дополнительного образования и специальные учебные программы, и иных гражданских служащих в области образования и науки //Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 ноября 2021 года № 561 О внесении изменений в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 83 [Электронный ресурс] //https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34986199 (дата обращения: 04.09.2022)

[14] О внесении изменений в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 июля 2009 года № 338 «Об утверждении Типовых квалификационных характеристик должностей педагогических работников и приравненных к ним лиц» //Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 марта 2022 года, №121 [Электронный ресурс] //https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33791696&show_di=1(дата обращения: 04.09.2022)

[15] Heritage J. (1991) Conversation Analysis at Century's End: Practices of Talk-in-Interaction, Their Distributions, and Their Outcomes. *Research on Language and Social Interaction* 32(1):69-76. DOI:10.1207/S15327973RLSI321&2_9

[16] TALIS 2018, National report on the state and development of the education system of the Republic of Kazakhstan, 2020

[17] Abordagem Escolar Integrada de Prevenção do Abandono Escolar [Электронный ресурс] // Direção-Geral da Educação. URL: <http://www.dge.mec.pt/noticias/outros-temas/abordagem-escolar-integrada-de-prevencao-doabandono-escolar> (дата обращения: 11.11.2022).

[18] Результат 6. Итоговый отчет по проекту № KZEMP / CQS-06 «Модернизация среднего образования»: Оценка реализации обновленного содержания образования и оценка подготовки кадров для перехода на трехязычное образование». Нур-Султан, МОН РК, 2021

[19] Bellon J.J., Bellon E.C. & Blank M.A. (1991) Teaching from a Research Knowledge Base: a Development and Renewal Process. Facsimile edition. Prentice Hall, New Jersey, USA

[20] Курепина А.В. Историко-педагогическое исследование проблемы неуспеваемости школьников. Диссертация на соискание учен. степ. кандидата педагогических наук. Елец, 2003

[21] Гельмонт, А. М. О причинах неуспеваемости и путях ее преодоления [Текст] / А.М. Гельмонт. – М.: Просвещение, 2005. – 326 с.

[22] Бабанский Ю.К. Об изучении причин неуспеваемости школьников. – М.: Академия, 2012.

References

[1] Doklad «Obzor nacional'nyh otvetnyh mer v oblasti obrazovaniya v svyazi s zakrytiem shkol po prichine pandemii COVID-19» [Elektronnyj resurs]. //https://ru.unesco.org/news/kazhdaya-tretya-strana-ne-prinimaet-mery-po-okazaniyu-pomoshchi-uchashchimsya-v-preodolenii (data obrashcheniya: 27.08.2022)

[2] Ministerskij segment Global'nogo soveshchaniya po voprosam obrazovaniya [Elektronnyj resurs]. // https://webcast.unesco.org/events/2021-07-GEM-Ministerial/(data obrashcheniya: 11.08.2022)

[3] Noskova T. N., Pavlova T. B., YAkovleva O. V. IKT-instrumenty professional'noj deyatel'nosti pedagoga: sravnitel'nyj analiz rossijskogo i evropejskogo opyta // Integraciya obrazovaniya. 2018. T. 22, № 1. S. 25–45. DOI: 10.15507/1991–9468.090.022.201801.025–045 (data obrashcheniya: 26.08.2022)

[4] Ob utverzhdenii Rukovodstva po obespecheniyu kachestva obrazovaniya po urovnjam obrazovaniya. Prikaz MON RK ot 23.06.2022g. № 292 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100024429> (data obrashcheniya - 11 noyabrya 2022g.)

[5] Razrabotka obrazovatel'nyh programm: lokal'nye otvety na global'nye vyzovy vysshego obrazovaniya. Monografiya / Aida Sagintaeva, Ajzhan Musina, Aliya Sulejmenova, Ruslan Karatabanov, Kajrat Kurakbaev, Dunkan Pristli, – Nur-Sultan: Vysshaya shkola obrazovaniya Nazarbaev Universiteta, 2021. – 236 s.

[6] Algani, Y.,M., & Eshan, J. (2019). Reasons and suggested solutions for low-level academic achievement in mathematics. *International e-Journal of Educational Studies (IEJES)*, 3 (6), 18 1-190. DOI: 10.31458/iej.604884

[7] Grechannaya M.A., Sergeeva B.V. Teoreticheskie osnovy problemy slaboj uspevaemosti uchashchihsya nachal'noj shkoly //Nauchnoe obozrenie. Pedagogicheskie nauki. – 2017. – № 6-2. – S. 209-217 URL: <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1717> (data obrashcheniya: 05.09.2022).

[8] Daemi Hamidreza. Metakognitivnye strategii i principy ih primeneniya v preodolenii otstavaniya uchashchihsya nachal'noj shkoly Irana. Dissert. na soiskanie...kand. ped.nauk. – Dushanbe, 2012

[9] Solorifar M. Vliyanie metakognitivnyh metodov na uchashchihsya nachal'nyh shkol. –Tegeran, 2012.– 254 s.

[10] Karimi Farhad. Sravnenie vliyaniya metakognitivnyh i kognitivnyh strategij na preodolenie otstavaniya uchashchihsya na primerah urokov matematiki //Institut pedagogicheskikh nauk pedagogicheskogo universiteta. Tegeran 2011. – S – 37- 49

[11] Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 12 noyabrya 2021 goda № 561 O vnesenii izmenenij v prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 27 yanvarya 2016 goda № 83 «Ob utverzhdenii Pravil i uslovij provedeniya attestacii pedagogicheskikh rabotnikov i priravnennyh k nim lic, zanimayushchih dolzhnosti v organizaciyah obrazovaniya, realizuyushchih obshcheobrazovatel'nye uchebnye programmy doshkol'nogo vospitaniya i obucheniya, nachal'nogo, osnovnogo srednego i obshchego srednego obrazovaniya, obrazovatel'nye programmy tekhnicheskogo i professional'nogo, poslesrednego, dopolnitel'nogo obrazovaniya i special'nye uchebnye programmy, i inyh grazhdanskikh sluzhashchih v oblasti obrazovaniya i nauki» [Elektronnyj resurs]. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34986199 (data obrashcheniya: 04.09.2022

[12] Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 marta 2022 goda № 121 «O vnesenii izmenenij v prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 13 iyulya 2009 goda № 338 «Ob utverzhdenii Tipovyh kvalifikacionnyh harakteristik dolzhnostej pedagogicheskikh rabotnikov i priravnennyh k nim lic» [Elektronnyj resurs]. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33791696&show_di=1 (data obrashcheniya: 04.09.2022)

[13] Gel'mont, A. M. O prichinah neuspevaemosti i putyah ee preodoleniya [Tekst] / A.M. Gel'mont. – M.: Prosveshchenie, 2005. – 326 s.

[14] Babanskij Yu.K. Ob izuchenii prichin neuspevaemosti shkol'nikov. – M.: Akademiya, 2012.

Оқушылардың оқудағы қиындықтарының алдын алу және жеңу үшін педагог қызметінің аспектілері

А.Ж. Мурзалинова¹, Х.Н. Жанбеков²,

Т.Б. Корнилова², М.А. Галимжанова³, Д.Д. Байдалиев²

¹М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті (Петропавловск, Қазақстан),

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),

³Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы (Астана, Қазақстан)

Андатпа

Мақалада мұғалімнің жеке, жүйелік-белсенділік, пәндік нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз етуге, үлгерімі төмен оқушылармен жұмысты ұйымдастыруға қатысты тиімді қызметі туралы ұсыныстар берілген. Мұғалімнің жеке жұмысын ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың білімін, іскерлігін, құзыреттілігін толықтыру бойынша педагогикалық ұжымның жұмыс жүйесін көрсететін үлгерімі төмен білім алушымен жұмыс жоспары баяндалады. Төмен үлгерім мен үлгерімсіздіктің физиологиялық, жас, психологиялық, когнитивтік, әлеуметтік факторларын ескеру қажеттілігі қарастырылады. Өзін-өзі ұйымдастыру және өз бетінше жұмыс істеу қабілеті байқалады, толықтырушы оқыту өзектендіріледі.

Аталмыш мақала Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы тарапынан 2021-2023 жж. жүзеге асырылатын OR 11465474 «Білім және ғылым жүйесін дамытудың ғылыми негіздері» зерттеуді бағдарламалық мақсатты қаржыландыру аясында дайындалды. Авторлық топ осы мақаланы жариялауға мүмкіндік бергені үшін Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігіне алғыс білдіреді.

Түйін сөздер: пандемиядан кейінгі кезең, оқудағы қиындықтар, оқудағы қиындықтардың алдын алу, оқудағы қиындықтарды жеңу, үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс істеу құзыреттілігі, фокус-топ, конверсиялық сұхбат, төмен оқу үлгерімі мен үлгерімсіздік факторлары, жоспарлау, оқу процесін өтеу.

Aspects of the teacher's activity for the prevention and overcoming of students' learning difficulties

A.Murzalinova¹, H.Zhanbekov², T.Kornilova², M.A.Galimzhanova³, D.Baidaliyev²

¹ M.Kozybayev North Kazakhstan University (Petropavlovsk, Kazakhstan),

*² Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan),*

³ National Academy of Education named after Y.Altynsarina (Astana, Kazakhstan)

Abstract

The article presents recommendations on the effective activity of the teacher regarding the achievement of personal, system-activity, subject results, the organization of work with underachieving students. The work plan with the underachievers is illustrated, which reflects not only the individual work of the teacher, but also the system of work of the teaching staff to replenish the knowledge, skills, competencies of students. The necessity of taking into account physiological, age, psychological, cognitive, social factors of low academic performance and academic failure is considered. The ability of self-organization and independent work is noted, replenishing training is updated.

This article was prepared within the programme trust fund study OR 11465474 «Scientific foundations of modernization of the education system and science» (2021-2023, National Academy of Education named after Y.Altynsarina). The author's group thanks the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan for the opportunity to publish this article.

Keywords: the post-pandemic period, learning difficulties, prevention of learning difficulties, overcoming learning difficulties, competence to work with underachieving students, focus group, conversational interview, factors of low academic performance and underachievement, planning, learning and replenishing process.

Поступила в редакцию 02.10.2022.

*А.Ж. Есназар¹, А.Н. Кошербаева¹, М.Г. Кошкарлова², Уайдуллақызы Э.³

¹Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,

²Орталық Азия Инновациялық университеті,

(Шымкент қ., Қазақстан),

³Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

asel.esnazar@mail.ru, kosherbayeva72@list.ru, madina.koshkarova@bk.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру жолдары айқындалды. Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселесі тілдің қасиеттері мен қызметі арқылы, оның қоғамдық рөлі мен қолданылу сипаты негізінде анықталды. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда сөзбен жұмыс, сөз тіркесі мен сөйлеммен жұмыс және байланыстыра сөйлеуге үйрету жұмыстарының түрлері көрсетілді. Сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға қажетті білім, білік, дағдылары айқындалды. Сөздің мағынасын, логикалық жүйелілікті сақтауға бағытталған жаттығулар топтастырылды. Жалпы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселесінің өзектілігін ескере отырып арнайы жаттығулар жүйесі әзірленді. Сондай-ақ, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру жолдарын анықтауға байланысты зерттеу жұмыстары жүргізіліп, нәтижесінде оқушылар жеткілікті дәйекті ұсыныстар жасауды, логикалық жүйелілікті сақтай отырып ойды дәл жеткізуді, сөздерді, сөз тіркестерін қолдануды, сұраққа орынды және нақты жауап беруді үйренді. Зерттеу нәтижесіне сүйене отырып біз әзірлеген жаттығулардың бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда рөлі зор екендігі дәлелденді.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, сөйлеу мәдениеті, тіл дамыту, сөйлеу әрекеті, тілдік құрал, қарым-қатынас, сөз, сөйлем, мәтін.

Кіріспе. ҚР президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «Жаңа Қазақстанды құру елді дамыту парадигмаларын өзгертуге бағытталған. Біз әр қадамымызды саралап, таңдаған жолымызбен алға сенімді қадам басамыз» деп көрсетеді [1]. Бұл идеялар білім беру парадигмасын өзгертуге жол көрсетеді. Себебі білім - ел дамуының көрсеткіші, ал білім негізі - бастауышта.

ҚР «Білім туралы» Заңының 16-бабы, 2-тармағында: «Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң талпынысы мен алғырлығын: негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кейіннен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениетінің берік дағдыларын дамытуға бағытталған» [2]

деп берілген. Ендеше, оқу бағдарламалары бастауыш сынып оқушы тұлғасының үйлесімді дамуына мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында: «...білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуына сын тұрғысынан ойлай алатын, коммуникацияның түрлі тәсілдерін, оның ішінде тілдік дағдыларды меңгеру, топпен және жеке жұмыс істеу сияқты кең ауқымды дағдылар» көрсетілген [3]. Білім беру стандартындағы көрсетілген дағдылар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға басымдық береді.

ҚР білім беру парадигмасының қазіргі кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың қазіргі жағдайында білім беру процесінде тұрған міндеттерді шешуге мүмкіндік туғызады. Бұл бағытта, бастауыш сынып оқушыларының

сөйлеу мәдениетін қалыптастыру педагогикалық мәселе ретінде қарастыруды талап етеді.

Энциклопедиялық сөздікте: «сөйлеу мәдениеті - жеке сөйлеудің осы тілдің нормаларына сәйкестігі (тілдік норманы қараңыз), сөйлеудің мақсаттары мен мазмұнына сәйкес қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында тілдік құралдарды қолдана білу; әдеби тілді қалыпқа келтіру мәселелерін зерттейтін тіл білімінің бөлімі» деп анықтама береді [4]. Олай болса, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мектеп үшін прагматикалық мәні ерекше. Себебі, сөйлеу мәдениеті бойынша жүйелі білім бастауыш мектептен басталатыны сөзсіз.

Негізгі бөлім. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми-теориялық негізі Г.С.Рахметова, А.Жапбаров, Г.Уәйісова, Ә.Жұмабаева, Ұ.Молдабек және т.б. ғалымдардың еңбектерінде көрініс табады.

Сондай-ақ, шетелдік ғалымдардың Л.М.Садику, Т.Уоллис, В.Е.Стариба, Г.Дж.Уолберг, С.Серен және Г.А.Эмель, Ф.Гюнеш еңбектерінде оқушылардың сөйлеу мәдениетін жетілдірудің тиімді әдіс-тәсілдерін ұсынуы сөйлеу мәдениетін қалыптастыру жолдарын айқындауға мүмкіндік берді.

Оқушылардың сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда Ф.Гюнеш оқушының сөйлеу әрекетін тыңдалым дағдысын қалыптастыруымен бірге дамитынын сөз етеді. Оқушы алдымен тыңдауды, содан кейін сөйлеуді үйренеді. Оқушылардың сөйлеу әрекетін жақсарту үшін үш кезеңді, атап айтсақ:

- 1) ақыл-ой дайындығы;
- 2) ойда редакциялау;
- 3) сөзбен жеткізуді ұсынып, олардың әрқайсысына ерекше көңіл аудару қажет [5].

Мектеп оқушыларының сөйлеу әрекеті мен түрлерін қалыптастыруда АКТ технологияларды қолданудың маңыздылығы мен жолдарын С.Серен зерттесе [6], ал О.Куру 4 сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін жетілдіруге арналған арнайы жаттығулар жүйесін әзірледі [7].

Л.М.Садикуның ойынша, тіл үйренуде тілдің төрт дағдысы сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ғалымның зерттеуінше, «айтылым» дағдысын қалыптастыруда оқылған сөздерді, естіген ойларды, жазылған идеяларды дикциямен дұрыс айту, сөз байлығын дұрыс қолдана білуге дағдыландыру; «оқылым» дағдысын қалыптастыруда сөздің мағынасын түсіну, әр түрлі жазу стильдерін ажырату, оқу әдетін қалыптастыруға дағдыландыру; «жазылым» дағдысын қалыптастыруда ойды дұрыс, жүйелі жеткізу, мәтін құрудың қадамдарын меңгеруге дағдыландыру; тыңдалым дағдысын қалыптастыру дыбысты сөздерге және олардың контекстік мағынасына айналдыра білуге дағдыландыру қабілеттеріне ие болуды білдіреді. Яғни, «тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдылары – тілдің шырдары» деп қарастырады [8]. Ендеше, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда тілдік дағдыларды дамытудың маңыздылығы зор.

Т.Уоллистің зерттеуі бойынша, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда жазбаша жұмыстардың ерекшелігін, сонымен қатар оқу бағдарламаларының барлық саласында көрініс табатын қарым-қатынастың маңыздылығын атап өтті [9].

Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселесі тілдің рөлі мен сөйлеу әдебін игеру арқылы, оның қарым-қатынастағы рөлі мен көркем сөз нормаларын меңгерту негізінде анықталады. Бұған сәйкес, әдіскер ғалым С.Рахметова тіл дамытуды үш бағытта қарастырады: 1) сөздік жұмысы; 2) сөз тіркесі мен сөйлеммен жұмыс; 3) байланыстыра сөйлеуге үйрету жұмысы [10]. Ендеше, бұл үш бағыттағы жұмыстар бір-бірімен ұштаса байланысуы керек. Олай болса, сөз – сөз тіркесі мен сөйлемдерді құруда негіз болады және жүйелі ойды білдіруде сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мақсатында сөздің мағынасын игеру, мағыналық байланыс арқылы сөйлем құрай білуге бағытталады. Яғни, сөздің мағынасын игеру арқылы тілдің байлығы мен сөздің тазалығы қалыптасады. Сондай-ақ, сөйлеу мәдениеті тек сөздің мағынасын ғана меңгеру ғана емес, жалпы ойдың, пікірдің мазмұнды түрде жүйелі

жеткізілуін де қарастырады. Зерттеу ба-
 рысында бастауыш сынып оқушылары өз
 пікірін білдіруде сөзді дұрыс және бай-
 ланыстыра қолдана алмайтыны, мәтінді
 мазмұндауда жүйелілігін сақтамайтыны
 анықталады.

А. Жапбаров «сөйлеуді меңгерту дегеніміз
 – оқушының айтайын деген ойын ауыз-
 ша және жазбаша түрде екінші адамға
 түсінікті етіп жеткізуіне мүмкіндік жасау.
 Ал сөйлеуді үйрету – күнделікті өмірде
 кездесетін жағдайларға байланысты адам
 өз ойымен пікірін тұжырымдау; сол ойды
 сөзбен бейнелеудің, сөйлем арқылы түсінікті

түрде жеткізудің амалдарын игерту» [11],
 – деген тұжырым жасаған. Бұдан оқыту
 үдерісінде оқушының сөйлеу мәдениетін
 қалыптастыруда тілдік құралдарды қолдану-
 дың амал-тәсілдерін меңгертудің маңызы
 зор.

Әдіснамалық негіздері мен әдістері.
 Ендеше, оқушы өзінің ойын жүйелі, айқын,
 дәл, сауатты сөйлеу арқылы өзге жұртқа әсер
 етуі, бұл сөйлеу мәдениетінің ерекшелігі.

Жалпы бастауыш сынып оқушыларының
 сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға қажетті
 білім, білік, дағдыларға тоқталайық (кесте
 1):

Кесте 1 - Сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға негіз болатын білім

Ұғым 1	Білім 2	Білік және дағы 3
Мәтін	Мәтін - сөйлемдердің мазмұндық жағынан байланысқан жиынтығы.	сөйлемнен мәтін құралатынын біледі; мәтіндегі логикалық жүйелілікті сақтай біледі;
Мәтіннің тақырыбы	Берілген тақырып аясында беріледі.	мәтін тақырыбын қоюды үйренеді; шығарманың тақырыбын анықтай алады; тақырып пен тақырыпшаның ара жігін анықтай білуге дағдыланады;
Мәтіндегі негізгі ой	Автордың айтқысы келген ойы мен пікірі және ниеті беріледі. Негізгі ой бір сөйлеммен беріледі немесе мазмұнынан белгілі болады.	ойды анықтай алуға дағдыланады;
Тірек сөздер	Тірек сөз - мәтін байланысын құруға көмектесетін сөздер.	тірек сөздердің көмегімен мәтінді қалпына келтіреді;
Мәтін құрылымы	Мәтіннің үш бөлігі: басы, ортасы соңы болады.	мәтіннің бөліктерін біледі және келтіре алады;
Тақырыпша, абзац	Тақырыпша - тақырыпты айқындауға бағытталған бөлігі.	мәтінді тақырыпша арқылы жоспарлай алады; абзацты анықтай алады; орны өзгерген абзацты реттей алады;
Жоспар	Жоспар - мәтіннің қысқаша жобасы.	жүйелі жоспар құра алады; жоспар мәтін бөліктеріне және абзацқа сәйкес жасай алады.

Демек, мәдениетті сөйлеуге үйрету әрекеті оның тілдік білігін қалыптастыру арқылы жүргізіледі.

Олай болса, бастауыш сынып оқушы-
 ларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру-
 дың нәтижелі болуы білім, білік, дағдылардың
 оқулықта қамтылу жайын қарастырайық.
 Мәселен, 4-сыныпқа арналған Қазақ тілі (1
 бөлім) оқулығына талдау жүргізейік.

Оқулық мазмұнында оқушылардың
 сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға арнал-
 ған: *диалогтік сөйлеу, көпшілік алдын-
 да сөйлеу, топтық қарым-қатынасқа
 түсу, жазбаша қарым-қатынасқа түсуге*

бағытталған тапсырмалар мен сөйлеу мате-
 риалдары берілген [12].

Мысалы, көпшілік алдында сөйлеуге
 бағытталған оқулықтағы тапсырмалар: №59
 сабақ: Сөйлеу мәдениеті, 60-жаттығудағы
 тапсырмасы бойынша оқушылар «Ро-
 бот техникасы-болашақтың маманы»
 тақырыбында көпшілік алдында сөз
 сөйлеуге дайындалады. Ол үшін: 1. Сөз ба-
 сында; 2. Негізгі бөлігінде; 3. Қорытынды
 бөлігіне қатысты сөздерді байланыстыра-
 ды. Бұл тапсырманы орындау барысында
 оқушылар сөздердерді өз ойын жеткізудің
 құралы ретінде қолданады, сөзді дұрыс,

көркем, түсінікті, әсерлі жеткізудің тілдік құралдарын пайдаланады. 7-жаттығуда тірек сөздерді, мақал-мәтел, өлең шумақтарды пайдаланып «Ана тілі - ардағым» тақырыбына әңгіме құрастырады. Бұл бағыттағы тапсырмалар мақал-мәтелдерді орынды қолдануға, сөздердің мағынасын түсінуге және оны дұрыс қолдануына қарай бағытталады.

Кез-келген тілдің ең басты құралы – қарым-қатынас құралы болғандықтан, оқулықта топтық қарым-қатынасқа түсуге бағытталған тапсырмалар да берілген. Мәселен, 1-бөлім: 13-сабақ. 5-жаттығу, 32б.; 29-жаттығу және т.б.

Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру бастауыш сынып оқушыларының сөз байлығын арттыруға тәуелді, себебі тіліміздергі сөздің тазалығы, мәнділігі, дәлдігі сөйлеу мәдениетінің көрсеткіштері. Оқушыға сөздің мағынасын игертіп қана қоймай оны өз пікірін білдіруде, тапсырманы орындауда қолдана білуге жаттықтыру керек. Ендеше, сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың бір жолы - сөзбен жұмыс. Сөзбен жұмыстың белгілі бір ерекшеліктері бар, оның негізгісі – оқушылардың сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда мұғалімнің жұмысымен үнемі ілесіп отыруы қажет.

Ендеше, біз сөздің мағынасын, ерекшеліктерін айқындауға арналған жаттығуларды топтастырып ұсындық: *бірінші*, меңгеруге қажетті сөз, сөз тіркесі, сөйлемі бар мәтін ұсынып, ондағы сөздердің мағынасын ажыратуға арналған жаттығулар; *екінші*, жеке сөздердің мәнін игертуге арналған жаттығулар; *үшінші*, ойды аяқтауға арналған сөздерді толықтыруға арналған жаттығулар; төртінші, тиісті сөздердің орнына қоюға арналған жаттығулар; бесінші, тиісті антоним, синоним сөздерді тандап қолдануға арналған жаттығулар; сөздердің белгілі сипатына қарай топтастыруға арналған жаттығулар [11, б.25].

Тұжырымдағанда, сөйлеу мәдениеті, алдымен тілдің грамматикалық, орфоэпиялық нормаларын меңгеру, сөз мәдениетінің негіздерін таныту, сөз әдебінің қарым-қатынас түрлерін білу дегенді білдіреді. Сөйлеу мәдениеті сөйлеу мазмұндылығын

игертуді, тіл жүйесін білу, тілдің мәнерлілік құралдарын игеру, өз ойын еркін, тартымды, қисынды айта білу икемділіктерін қалыптастыруға бағытталады.

Жалпы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселесінің өзектілігін ескере отырып арнайы жаттығулар жүйесі әзірленді. Бұл жаттығуларды талдау, салыстыру, жинақтау және т.б. инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы әдістемелік негізін қалыптастырамыз. Тапсырмалар жүйесін құруда біз дидактикалық ұстанымдарды: сабақтастық ұстаным, сөйлеуге зейін қою ұстанымдарын басшылыққа алдық [13]. Басшылыққа алынған ұстанымдар зерттеуіміздің әр кезеңінде көрініс тауып, өзара байланысып, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетінің қалыптасуының негізі және құралы бола алады. Олай болса, жүйеленген жаттығуларға тоқталайық:

1-жаттығу. Мәтінді оқы. Мәтіннен сөз тіркесін тап.

Мирас пен әкем құстарға ұя жасады. Мирас шегелер мен тақталарға қызмет етті. Әкем оларды сүргілеп, тырнап тастады. Қыста күн сайын таңертең Мирас ұяға астық құйды. Торғайлар мен құстар баланы күтті. Олар барлық жағынан ұшып, таңғы ас ішуге асықты. Аязды күндерде Мирас өзінің қауырсынды достарын жиі тамақтандырды. Жақсы тамақтандырылған құс суыққа оңай төзеді.
(«Ол кім? Бұл не?» кітабы)

2-жаттығу. Тиісті синонимдерді тап. Сөйлемдегі синонимдерді ауыстыр.

Мен өте қызықты кітап оқыдым (тамаша, қызықты).

Мұғалімнің сабақты түсіндіруі өте қызықты болды (ұстаз, тәрбиеші).

3-жаттығу. Тірек сөздерді пайдаланып сөйлем құрастыр.

Кітап, білім, оқиға, қызық, мұғалім, оқушы, кітапхана.

4-жаттығу. Мәтінді оқы. Қарамен жазылған сөздердің мағынасын түсіндір.

Айбар әңгімеге құлақ аспады. Көз ұшында қарайып біреу көрінді. Амираға

жаны ашыды. Мұғалім сабақты тайға таңба басқандай түсіндірді.

5-жаттығу. Тыңдаған шығарманы сипаттап айтып бер.

«Ақсақ құлан» аңыз күйі – халық арасына кең таралған асыл мұрамыздың бірі. Күйдің қысқаша мазмұнын есіңе түсір.

«Ертеде аң аулауға шыққан хан баласы мертiгiн, қайтыс болады. Хан: «Ұлымның қазасын айтқан адамның көмейiне қорғасын балқытып құямын», – деп жарлық шығарады. Қаралы хабарды жеткізуге ешкімнің батылы жетпейдi.

Сонда да қарт домбырашы хан баласының өлімін күй арқылы естірмеді. Күй арқылы баласының өлімін естіген хан домбыраның шанағына қорғасын құйдырады.

(Музыка, 4-сынып)

Сұрақ: Ақсақ құлан деп аталуының себебі неде?

6-жаттығу. Мәтінді түсініп оқы. Өз ойыңды қос.

Мәдениетті адам – бұл қоғамдағы мінез-құлық ережелерін меңгерген, тәрбиелі, сабырлы, сыпайы адам. Мәдениетті адамды басқа адамдардан ерекшелендіретін қасиеті ол өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын және үйренуге дайын адам. Өзін және іс-әрекетін бақылайды, туған еліне және оның мәдениетіне адал.

Мәдени сауатты болу үшін көп оқу керек. Сонымен қатар ішкі қасиеттерді дамыту, сөздердің дұрыс құрылуын қадағалау қажет. Сөйлеуде дәрекі, балағат сөздер болмауы керек. Айналаңыздағы барлық нәрсені өзгертуге тырысыңыз.

(«Ол кім? Бұл не?» кітабы)

Ендеше, талдау, салыстыру, жинақтау әдістеріне негізделі отырып әзірленген жаттығулар жүйесі оқушылардың сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға оң ықпал ететіні анықталды [14].

Зерттеу нәтижелері. Жалпы, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мақсатында зерттеу жұмысы 3 «А», 3 «Ә» сынып оқушыларымен жүргізілді.

Зерттеу барысында сөйлеу мәдениетінің даму деңгейі екі әдістеме арқылы анықталды.

1-әдістеме: «Сөйлеудің логикалық жүйелілік әдістемесі». Әдістеменің қысқаша сипаттамасы: «Ұсынылған сөздердің жиынтығын қара. Әр сөздің мағынасын түсіндіруге тырыс. Мұны қалай түсіндіресің?» [8].

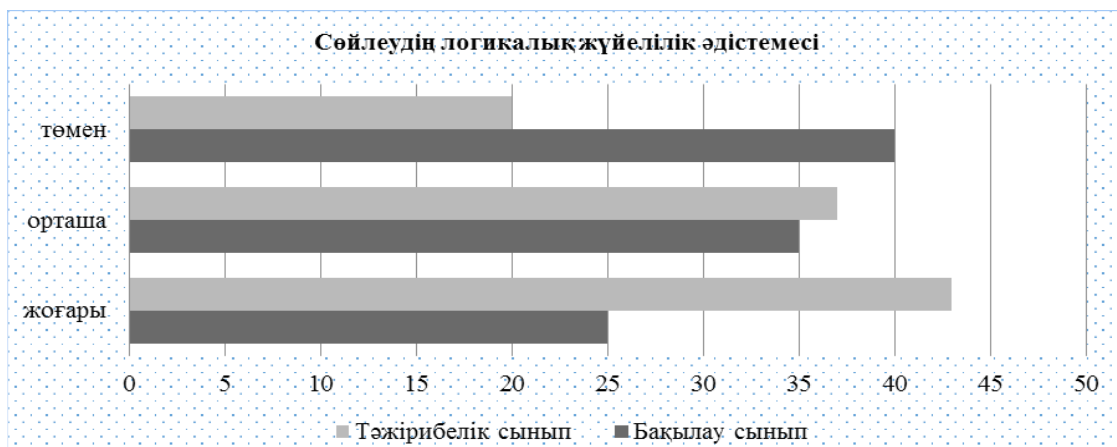
Әдістеменің келесі деңгейлері анықталды:

Жоғары деңгей – оқушы жеткілікті дәйекті ұсыныстар жасайды, логикалық жүйелілікті сақтай отырып ойды дәл жеткізеді; сөздерді, сөз тіркестерін қолданады; сұраққа нақты және жүйелі жауап ұсынылады.

Орташа деңгей – оқушы сөздің жиынтығын құрастыруда анықтық бар, бірақ сөздің мағынасын түсіндіруде логикалық жүйелілік сақталмайды.

Төмен деңгей – оқушы сөздің мағынасын түсіндіруде дәлдік, анықтылық, қатысымдық орындылық, мағыналылық жоқ, жалпы сөйлемдер байланыспайды.

Әдістеменің зерттеу нәтижелері төмендегідей (сур.2):

Сурет 2 - Сөйлеудің логикалық жүйелілік әдістемесі

Эксперимент жүргізу кезінде оқушылар кейбір сөздердің мағынасын түсіндіруде қиындықтарға тап болғандығы байқалды және бұл сөздерді дәл сипаттай алмады.

2-әдістеме. Сөйлеудің мазмұндық жағын дамыту әдістемесі. Тапсырма: оқушыға оқиғаның бір бөлігін оқиды. Мұғалім оқығаннан кейін бала бұл үзіндіні қайталап, өз ойын жалғастыруы керек [14].

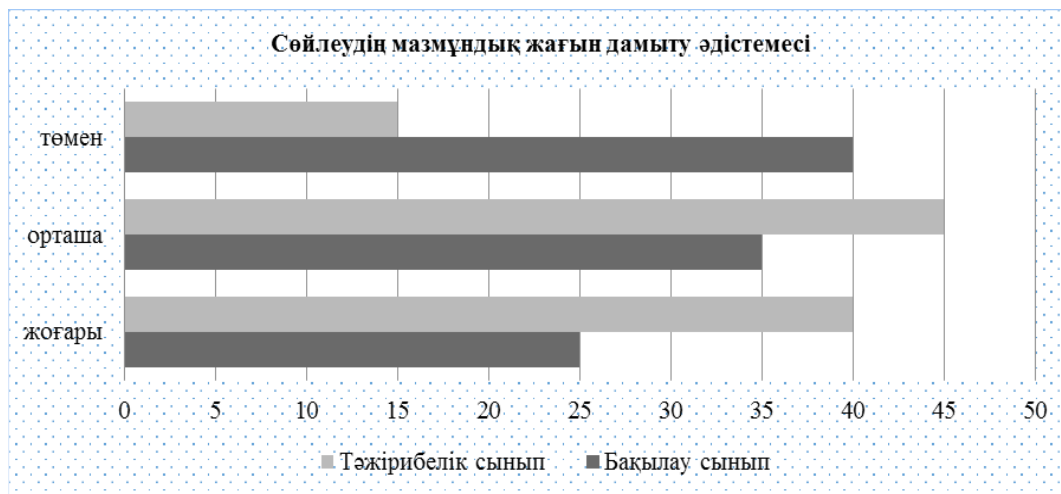
Нәтижелерді бағалау:

Жоғары деңгей – оқушы оқиғадан үзінді қайталайды және өз ойларын жалғастырады;

Орташа деңгей – оқушы оқиғадан үзінді келтіреді;

Төмен деңгей – оқушыға оқиғадан үзінді айту қиынға соғады.

Әдістеменің зерттеу нәтижелері төмендегідей (сур.3):

Сурет 3 - Сөйлеудің мазмұндық жағын дамыту әдістемесі

Жалпы, тәжірибелік сыныптарының оқушылары бұл тапсырманы жақсы орындады, бірақ бұл кезеңде үшінші сынып оқушыларының сөйлеуін дамытуда кейбір кемшіліктер байқалады.

Талқылау. Зерттеу барысында 3 «А», 3 «Ә» сынып оқушыларын зерттедік. Зерттеу бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетінің даму деңгейін анықтауға бағытталған. Зерттеуде үш ай бойы 3 «Ә» сыныбы біз ұсынған жаттығуларды қолданды. Оқушылардың сөйлеу мәдениеті оқушы мен мұғалім арасында ортақ мақсаттар болу, бір-біріне жағымды көзқарас және ынтымақтастық ұстаным болған жағдайда ғана қалыптасады.

Зерттеу нәтижесіне сүйене отырып біз әзірлеген жаттығулардың сөйлеу мәдениеті қалыптастыруда рөлі зор екендігі анықталды.

Зерттеу нәтижелерін талдай келе, бірінші әдістемесі: сөйлеудің логикалық жүйелілігін анықтауда мәтіннің кілт сөздерін және сөйлемдерді негізге ала отырып, оның жоспарын құру; логикалық жүйелілігін сақтай

отырып бөліктерге бөлу; мәтінді редакциялау және қайта құруды төселдіру жұмыстарын игереді.

Зерттеу нәтижесінің екінші әдістемесі: мәтіннің тақырыбын болжау, оның шекарасын анықтау; мәтіннің негізгі идеясын таба білу, оны түсіндіру барысында қолда білу; мәтіннің ішінен кілт сөздерді, сөз тіркестерін тауып, мәтінді бөліктерге бөлу және жоспарын құру; мәтіннің мазмұнын айқындауға бағытталған тапсырмалар ұсынылды.

Жалпы алғанда игерілген жаңа сөздің мәнін білуде, мағынасын айқындауда, қолданылу аясын игеруге дағдыландырудағы мақсат – сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға бағытталған дағдыларды қалыптастыру болып табылады. Атап айтқанда, отбасындағы, достар арасындағы ортасы, кітап, газет, журнал және т.б. оқу құралдары арқылы сөйлеу ортасын құру оқушылардың сөздік қорын байытудың, сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың көздері болып табылады.

Қорытынды. Егер біз ұсынған жаттығулар мен әдістер жүйелі түрде орындал-

са, онда оқушылардың сөйлеу мәдениетін жақсырақ басқаруға көмектеседі, өйткені бұл өз кезегінде қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырады. Олай болса, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда қарым-қатынастың алатын орны ерекше, яғни қатысымдық әрекет сөйлеу әрекетінсіз өмір сүре алмайды. Жалпы сөйлеу мәдениетінің жоғары нәтижесі қатысымдық әрекет болып табылады. Ендеше, біз әзірлеген жаттығуларды тілге бағытталған сабақтардың барысында тиімді қолданып, сөздің жүйелі, дұрыс қолданылуын бақылап, кемшіліктерін дер кезінде түзетіп отырса ғана тиімді болмақ.

Қорытындылай келе, оқушылардың

сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда өз ойын нақты, жүйелі жеткізуде сөз байланыстарын игеруге, сөйлемдегі негізгі ойды және мақсатын ажырата алуға дағдыландыру арқылы жүзеге асырылады. Сөздің мағынасын білу негізінде баланың ұғымы кеңейіп, ұғымдарды салыстыру арқылы ойы дамиды. Оның нәтижесінде сөздерді қолдану икемділіктері артады. Сондықтан, оқушылардың сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда тілдік ерекшеліктерге байланысты сөздің мағынасын білу, мәтін құру икемділіктерін меңгеру ғана емес, өз пікірін логикалық тұрғыда жүйелі, мағыналы, мәнді, сауатты және т.с.с. жеткізу мәселелерін қарастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] ҚР президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру» атты Жолдауы. 2022 жылғы 16 наурыз. [Электронды ресурс] URL: <https://www.akorda.kz> [Өтінім берілген күні: 15.09.2022].

[2] ҚР «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 Заңы7 [Электронды ресурс] URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ [Өтінім берілген күні: 15.09.2022].

[3] Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы. Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына 2-қосымша [Электронды ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031#z140> [Өтінім берілген күні: 15.09.2022].

[4] Большой Энциклопедический словарь. [Электронный ресурс] URL: <https://gufo.me/dict/bes> [Дата обращения: 15.09.2022].

[5] Güneş F. Türkçe Öğretiminde “Hazırlıksız Konuşma” Sorunu // Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi. - Ankara, 2020. – Cilt 5, sayı 2. – P. 109-124.

[6] Ceren D., Emel G.A., Kuru O. Improving the Speaking Skill of Primary School Students Instructed in a Multigrade Class through Cartoons // Participatory Educational Research (PER). – 2021. – Vol. 8, №4. – P. 44-63.

[7] Kuru’ O., Konuşma A. Problemi Yaşayan İlkokul. – Sınıf, 2017. – Cilt 4. – 254 p.

[8] Sadiku L.M. The Importance of Four Skills Reading, Speaking, Writing, Listening in a Lesson Hour // European Journal of Language and Literature Studies. – 2015. – Vol. 1, №1.– P. 29-31.

[9] Wallace T., Stariba W.E., Walberg H.J. Teaching, speaking, listening and writing // International Academy of Education. Educational practices series. – 2014. – №14. – P. 8-19.

[10] С.Рахметқызы Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесінің негіздері. Жалпы білім беретін бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған. 2-басылым. – Алматы: Атамұра, 2015. – 224 бет.

[11] А.Жапбаров Мектеп оқушыларының тіл мәдениетін қалыптастыра оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері. 6-кітап. - Астана, 2018.- 276 бет.

[12] Жұмабаева Ә.Е., Уайсова Г.И., Сәдуақас Г.Т. Қазақ тілі: жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2019. – Бөлім 2. – 144 б.

[13] Yesnazar, A., Japbarov, A., Zhorabekova, A., Nuralieva, A., Elmira, U. Elementary school children’s speech skills in interdisciplinary ict communication World Journal on Educational Technology: Current Issues- this link is disabled, 2021, 13(1), pp. 147–159. [Электронный ресурс] URL: <http://www.gjit.eu/> [Date of access: 15.09.2021].

[14] Есназар А.Ж. Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2022. – 151 б.

[15] Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. Заведений // В 3 кн. - Изд. 4-е. – М.: Владос, 2001. – 640 с.

References

- [1] QR prezidenti Q.K. Toqayevtyñ Qazaqstan halqyna «Jañaru men jañgyru» atty Joldauy. 2022 jylgy 16 nauryz. [Elektronnyy resurs] URL: <https://www.akorda.kz> [Ötinim berilgen küni: 15.09.2022].
- [2] QR «Bılım turaly» 2007 jylgy 27 şildedegi №319 Zañy7 [Elektronnyy resurs] URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ [Ötinim berilgen küni: 15.09.2022].
- [3] Bastauyş bilim berudiñ memlekettik jalpyğa mindetti standarty. Qazaqstan Respublikasy. Oqu-ağartu ministriniñ 2022 jylgy 3 tamyzdağy № 348 büiryğyna 2-qosymşa [Elektronnyy resurs] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031#z140> [Ötinim berilgen küni: 15.09.2022].
- [4] Bölşoi Ensiklopedicheski slovär. [Elektronnyy resurs] URL: [https://gufo.me/dict/bes\[Data obraşenia:15.09.2022\]](https://gufo.me/dict/bes/Data obraşenia:15.09.2022).
- [5] Güneş F. Türkçe Öğretiminde “Hazırlıksız Konuşma” Sorunu // Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi. - Ankara, 2020. – Cilt 5, sayı 2. – R. 109-124.
- [6] Ceren D., Emel G.A., Kuru O. Improving the Speaking Skill of Primary School Students Instructed in a Multigrade Class through Cartoons // Participatory Educational Research (PER). – 2021. – Vol. 8, №4. - R. 44-63.
- [7] Kuru’ O., Konuşma A. Problemi Yaşayan İlkokul. – Sınıf, 2017. – Cilt 4. – 254 r.
- [8] Sadiku L.M. The Importance of Four Skills Reading, Speaking, Writing, Listening in a Lesson Hour // European Journal of Language and Literature Studies. – 2015. – Vol. 1, №1. – P. 29-31.
- [9] Wallace T., Stariba W.E., Walberg H.J. Teaching, speaking, listening and writing // International Academy of Education. Educational practices series. – 2014. – №14. – P. 8-19.
- [10] S.Rahmetqyzy Bastauyş synyptarda qazaq tılın oqytu ädistemesiniñ negızderi. Jalpy bilim beretin bastauyş synyp müğalimderine arnalğan. 2-basylym. – Almaty: Atamūra, 2015. – 224 bet.
- [11] A.Japbarov Mektep oquşylarynyñ til mädenietin qalyptastyra oqytudyñ ğylymi-ädistemelik negızderi. 6-kitap. - Astana, 2018. - 276 bet.
- [12] Jūmabaeva Ä.E., Uaisova G.İ., Säduaqas G.T. Qazaq tılı: jalpy bilim beretin mekteptiñ 4-synybyna arnalğan oqulyq. – Almaty: Atamūra, 2019. – Bölüm 2. – 144 b.
- [13] Yesnazar, A., Japbarov, A., Zhorabekova, A., Nuralieva, A., Elmira, U. Elementary school children’s speech skills in interdisciplinary ict communication World Journal on Educational Technology: Current Issues- this link is disabled, 2021, 13(1), pp. 147–159. [Elektronnyy resurs] URL: <http://www.gjit.eu/> [Date of access: 15.09.2021].
- [14] Esnazar A.J. Pänaralyq bailanysta bastauyş synyp oquşylarynyñ oilau men söileu dağdylyryn qalyptastyru: filos. dok. (PhD) ... dis. – Almaty, 2022. – 151 b.
- [15] Nemov R.S. Psihologia: ucheb. dlä stud. vysş. ped. ucheb.Zavedeni // V 3 kn. – İzd. 4-e. – M.: Vldos, 2001. – 640 s.

Пути формирования речевой культуры младших школьников

* *А.Ж. Есназар¹, А.Н. Кошербаева², М.Г. Кошкарова² Э. Уайдуллакызы³*

¹ Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,

² Центрально - Азиатский инновационный университет, (Шымкент, Казахстан),

³ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)

Аннотация

В статье определены пути формирования речевой культуры младших школьников. Проблема формирования культуры речи определяется свойствами и функцией языка, его общественной ролью и характером употребления. В формировании речевой культуры младших школьников были показаны формы работы со словом, работа со словосочетанием и предложением, обучение связной речи. Определены знания, умения, навыки, необходимые для формирования культуры речи. Были сгруппированы упражнения для определения значения, особенностей слова. С учетом актуальности проблемы формирования речевой культуры младших школьников в целом разработана система специальных упражнений. Также была проведена исследовательская работа, связанная с определением путей формирования речевой культуры

младших школьников, в результате которой учащиеся научились делать достаточно последовательные предложения, точно передавать мысль с соблюдением логической последовательности, использовать слова, словосочетания, адекватно и четко отвечать на вопрос. На основании результатов исследования установлено, что разработанные нами упражнения играют огромную роль в формировании речевой культуры младших школьников.

Ключевые слова: начальный класс, культура речи, развитие языка, речевая деятельность, языковое средство, общение, слово, предложение, текст.

Ways of forming the speech culture of younger schoolchildren

* A. Yesnazar¹, A. Kosherbayeva², M. Koshkarova² E. Uaidullakzy³

¹South Kazakhstan state pedagogical university

²Central Asian Innovation University, senior lecturer, (Shymkent, Kazakhstan),

³Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article defines the ways of forming the speech culture of younger schoolchildren. The problem of speech culture formation is determined by the properties and function of language, its social role and the nature of its use. In the formation of the speech culture of younger schoolchildren, the forms of working with a word, working with a phrase and a sentence, teaching coherent speech were shown. Exercises were grouped to determine the meaning and features of the word. The knowledge, skills, and skills necessary for the formation of speech culture are determined. Taking into account the urgency of the problem of the formation of the speech culture of younger schoolchildren as a whole, a system of special exercises has been developed. Research work was also carried out to determine the ways of forming the speech culture of younger schoolchildren, as a result of which students learned to make sufficiently consistent sentences, accurately convey a thought in accordance with a logical sequence, use words, phrases, adequately and clearly answer a question. Based on the results of the study, it was found that the exercises developed by us play a huge role in the formation of the speech culture of younger schoolchildren.

Keywords: primary school, speech culture, language development, speech activity, language medium, communication, word, sentence, text.

Редакцияға 06.10.2022. қабылданды.

FTAMP 14.35.07

DOI 10.51889/5272.2022.21.67.023

Қ.Ә.ЖҰМАҒҰЛОВА^{1*}, О.И.ТҮРСЫМАТОВА², Ж.М.БИТИБАЕВА¹, С.Ж. ИБАДУЛАЕВА²,
А.Т.УРГЕНИШБЕКОВ²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),
darmik1996@mail.ru *, zhazmar@mail.ru

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті (Қызылорда, Қазақстан),
orazkul70@mail.ru, salt_i@mail.ru, aitmaganbet@mail.ru

БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ БИОФИЗИКАЛЫҚ ҰҒЫМДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Мақалада студенттерде биофизикалық ұғымдардың қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылған. Зерттеу деректері зерттеушілер жасаған құрылымдық сұхбат формасы арқылы жиналды. Зерттеу нәтижесінде студенттерде биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ете отырып, ұғымдарды жиі пайдалану

қажеттілігі көрсетілген. Зерттеу жұмысына қатысатын биология пәні мұғалімдері студенттердің биофизикалық түсініктерін қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ете отырып, тұжырымдамалық карталарды пайдаланудың жағымды жақтары қарастырылған. Тұжырымдамалық карталарға: пәнді тиімді оқытуды қамтамасыз ету, ойлау жүйесін жетілдіру, ұғымдар арасында байланыс орнату, сабақты қызықты ету ұғымдарды меңгеруді жеңілдету, сонымен қатар, жеке оқу пәндеріне логикалық-құрылымдық талдау жасау арқылы жаратылыстану білім мазмұнын құрайтын нысандар туралы ұғымдар (жалпы түсініктер, ұғымдарға бөлу, жіктеу, неғұрлым ұсақ түрлерге бөлу; нысандардың құрылымы мен қасиеттері); нысандарды сипаттайтын негізгі заңдар мен заңдылықтар; жаратылыс-ғылыми нысандардың қатысуымен өтетін үрдістер мен олардың өзара әрекеттесуі; табиғи нысандар мен процестерді ғылыми тану әдістері сияқты мазмұндық желілер жатады.

Түйін сөздер: ұғым, биофизикалық ұғымдар, заңдылықтар, жіктеу, үрдістер биологиялық білім, тұжырымдамалық карта.

Кіріспе. Жоғары педагогикалық оқу орындарында білім алушыларды әдістемелік тұрғыдан дайындаудың құрылымы мен мазмұны әр түрлі пәндер бойынша оқу нұсқаулықтары, оқулықтар, оқу бағдарламаларының мазмұнына сүйенеді. Бірақ, соңғы уақытта бұл бағытта өте көп өзгерістер болып жатқаны анық. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында бүгінде әлем Төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріне, технологиялық, экономикалық және әлеуметтік салалардағы терең және қарқынды өзгерістер кезеңіне қадам басып келеді, сондай-ақ, жаңа технологиялық қалып, біздің қалай жұмыс істейтінімізді, азаматтық құқықтарымызды қалай іске асыратынымызды, балаларымызды қалай тәрбиелейтінімізді түбегейлі өзгертуде – деп атап көрсетеді [1].

Осыған сәйкес, болашақ мамандардың білімдерін арттыру, сондай-ақ, осы бағытта біліктіліктерін қайта көтеру мәселелері айқындалып тұр, олай болса, еліміздегі ЖОО орындарында педагогикалық және әдістемелік білім беретін орталықтарды көбейту керек, сонмен қатар, жаратылыстану ғылымдары бойынша оқыту сапасын арттыру мақсатында ғылыми зерттеулер жүргізілуі қажет.

Зерттеу әдісі. Биологияны оқытудың ең маңызды мақсаттарының бірі биология ұғымдарын тиімді меңгерту және қолдану

болып табылады, себебі, жалпы ұғымдардың көпшілігі абстрактілі, оларды үйрену қиынға соғып жатады. Бұл мақсатқа жету үшін оқытудың тиімді әдістерін білу қажет. Биологияны оқытуда қолданылатын әдістердің бірі – пәндерді «Тұжырымдама картасы» әдісімен оқыту [2].

Биологияны оқытуда ұғымдардың жаңа пәндерді меңгеру және оларды басқа пәндермен байланыстыру және мазмұнды оқытуды қамтамасыз ету үшін үлкен маңызы бар [3].

Осы себепті биологияны оқытуда ұғымдарға үлкен орын берілуі керек және бұл үшін дәстүрлі әдістерден гөрі заманауи әдістер қолдану зор мүмкіндік береді [4].

Биологияның оқу бағдарламасы биологиядағы ұғымдарға, ұстанымдарға және теорияларға, сондай-ақ дағдыларға, түсінуге, көзқарастарға және құндылықтарға қатысты меңгерулерді қамтитын бөлімдерден тұрады [5].

Биология білім мазмұнында биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру әдіскер ғалымдар мен жаратылыс-ғылыми бағыттағы зерттеушілердің негізгі зертту бағыты екені байқалады. Ұғымдар білімнің құрылымдық блоктарын құрайды, ал ұғымдар арасындағы қатынастар ғылыми принциптерді құрайды. Екінші жағынан, тұжырымдамалық карталар студенттерге үйренетін негізгі идеяларды және олардың арасындағы байланыстарды нақтылауға және бұрынғы білім мен жаңа білім арасында байланыс орнатуға көмектеседі [6, 7].

Мұғалімдерге мазмұнды оқуды жүзеге асыруға көмектесетін тұжырымдамалық карталар беріледі: ол ұғымдарды ұйымдастыруға, студенттермен талқылау жолдарын шешуге және қате түсініктерді ашуға мүмкіндік береді [8].

Осылайша студенттер ұғымдардың мағынасын аша алады және ұзақ уақыт бойы үйренгендерін есте сақтай алады.

Негізгі бөлім. Биология курсы пәндік мазмұны жағынан да, терминологиясы жағынан да айтарлықтай жоғары болғанымен, көптеген абстрактілі ұғымдарды қамтитынын жоғарыда айтып өттік. Бұл оқушылардың биологиялық ұғымдар мен терминдерді түсінуін қиындатады. Сондықтан бұл зерттеуде, студенттерде биофизикалық түсініктерді қалыптастыру үшін биология мұғалімдерінің тұжырымдамалық карталарды қолдану деңгейін зерттеу маңызды деп саналады.

Биофизикалық ұғымдарды оқу практикасына енгізудің өзектілігі, біріншіден, қазіргі уақытта әлемдік интеграцияда, екіншіден, оқытуды ұйымдастыруға қойылатын нормативтік талаптарда, яғни, бұл өзгерістер білім беру стандарттарында орын алу қажет деп есептейміз.

Соған сәйкес, біз, педагогикалық жоғары оқу орындарында студент-биологтарды дайындауда биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру үшін ЖОО биология және физика пәндері бойынша оқу стандарттарына талдау жасадық.

Жоғары оқу орнындағы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты биология пәнін оқытуда келесі мақсаттарға қолжеткізуді болжайды:

– дененің әртүрлі тіндері мен жүйелерінде болатын физикалық және физикалық-химиялық үрдістердің мәнін ашу;

– физикалық-биологиялық зерттеулердің міндеттерін шешу үшін биофизиканың маңызды жетістіктерін көрсету;

– дененің әртүрлі мүшелері мен тіндерінің функционалдық жағдайын сипаттайтын физикалық-биологиялық және физикалық-химиялық параметрлер кешенімен таныстыру;

– физикалық-биологиялық пәндерді оқу үшін теориялық базаны қамтамасыз ету;

– физикалық-биологиялық зерттеулерде, оқу үрдісінде қолданылатын биофизикалық әдістердің негіздері туралы білім беру;

– физикалық үрдістердің табиғаттың сыртқы ортасының факторларына әсерін зерттеу.

– білім алушылардың логикалық ойлауын, негізделген пайымдаулар мен қорытындылар құра білуін қалыптастыру. [9-12].

Жоғарыда аталған абстрактілі ұғымдарды, үрдістерді білім алушыларға дұрыс жеткізу мақсатында «Биофизика» атты кіріктірілген пән білім беру бағдарламаларына енгізілген.

Жалпы, «Биофизика» пәнінің негізгі мақсаты: студенттерге биофизикалық үрдістердің ерекшеліктері мен объектітері жөнінде, биологиялық үрдістер мен құбылыстарға негізгі биофизикалық көзқарастар жөнінде тереңдетілген кең білім беру, биофизиканың негізгі заңдарымен және ұстанымдарымен таныстыру.

Жоғарыда аталған мақсатқа сәйкес «Биофизика» пәнінің негізгі міндеттері:

– биофизиканың негізгі тарауларынан жалпы биологиялық, биофизикалық білімді студенттерге беру;

– биофизиканың іргелі заңдылықтары мен қолданбалы зерттеу жұмыстарын түсінуді қамтамасыз ету;

– биофизиканың маңызды жетістіктерімен және оның даму болашағымен таныстыру;

– биофизика жетістіктерін биологияда қолдануға мүмкіндік беретін теориялық-қолданбалы ойлау негізін студенттерде қалыптастыру [13].

«Биофизика» пәнін оқу нәтижесінде білім алушы: ағзаның мүшелері мен жүйелерінің жұмысының негізінде жатқан ең көп таралған физикалық және биофизикалық заңдылықтарды, мембраналық құрылымдар құрылымының физика-химиялық ерекшеліктері, олардың жұмыс істеу механизмдерін; дененің әртүрлі мүшелері мен тіндерінің функционалдық күйін сипаттайтын физикалық-биологиялық параметрлер кешенімен танысу; ағзаның тіндері мен сұйық ортасының

механикалық, биоэлектрлік және оптикалық қасиеттерін; жарықтың биологиялық құрылымдармен өзара әрекеттесуінің биофизикалық ерекшеліктерін; жүрек-қантамыр жүйесі, бұлшықет және тыныс алу жүйесі жұмысының биофизикалық заңдылықтары; ғылыми дүниетаным мен ғылыми әдіснаманың принциптерін қалыптастырудың маңыздылығын, топтық жұмыс дағдыларын меңгеру, алған білімдерінің негізінде оқу экспериментін жүргізуді білуі қажет.

Осыған сәйкес, біз ғылыми зерттеу бағытымызға байланысты, 5B011300—«Биология» мамандығы бойынша 3-курс білім алушыларына «Биофизика» пәнінен элективті курс жасау, сондай-ақ, мектептердегі қарастырылатын білім мазмұнымен жетілдіру басты мақсатымыз болды. Осы төңіректе біз ең алдымен мектеп мұғалімдерінен биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру мәселесі бойынша сұхбат жүргізіп, төмендегідей нәтижелер алдық.

Қызылорда қаласы және Алматы қаласындағы әртүрлі орта мектептерінде оқитын мұғалімдермен бетпе-бет сұхбат жүргізілді. Мұғалімдер сабақ беретін мектептермен қажетті рұқсаттар алғаннан кейін кездесудің күні мен уақытын анықтау үшін сұхбат жүргізілді. 6 түрлі мектептің мұғалімдерімен топтарда сұхбат жүргізілді. Биология пәнінің мұғалімдеріне алдымен этикалық қағидалар мен зерттеу жұмысының мазмұны туралы ақпарат берілді.

Зерттеу мәліметтерін талдауда сипаттамалық талдау әдісі қолданылды. Сипаттамалық талдаудың мақсаты—оқырманмен жүргізілген сұхбаттар мен бақылаулар нәтижесінде жиналған мәліметтерді ұйымдасқан және түсіндірілген түрде біріктіру. Сипаттамалық талдаулардың көпшілігінде деректер алдын ала белгіленген тақырыптар бойынша жіктеледі, жіктелген деректерге қатысты тұжырымдар жинақталады, ал қорытындылар зерттеушінің субъективті білімімен түсіндіріледі [14, 15].

Жартылай құрылымдық сұхбат формасына биология мұғалімдерінің берген жауаптарын зерттеушілер сипаттамалық талдау әдісін қолданып қорытындыға айналдырды.

Зерттеу нәтижелері студенттерде биофизикалық ұғымдардың қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ете отырып, тұжырымдамалық карталарды пайдалана отырып, зерттеуге қатысқан биология мұғалімдері санатталған. Биология пәні мұғалімдерінің 10%-ы үнемі, 15%-ы жиі, 55%-ы кейде, 12,5%-ы сирек, 7,5%-ы ешқашан деген жауап берді.

Сонымен қатар, Биология пәні мұғалімдерінің 17,5%-ы үнемі, 65%-ы жиі, 12,5%-ы кейде, 5%-ы сирек деген жауап берді. Зерттеуге қатысқан биология мұғалімдерінің арасында оқушыларда биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ете отырып, тұжырымдамалық карталарды пайдалануды қажет деп санамаймын деп жауап берген мұғалім жоқ.

Зерттеуге қатысқан биология пәні мұғалімдерінің оқушыларда биофизикалық түсініктердің қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ете отырып, тұжырымдамалық карталарды қолданудың жағымды және жағымсыз жақтары туралы пікірлері санатталған. Оң жақтары үшін мұғалімдердің 77,5%-ы пәнді жақсы меңгеруге мүмкіндік береді, 57,5%-ы ойлау жүйесін дамытады, 25%-ы ұғымдар арасындағы байланысты орнатуды қамтамасыз етеді, 20%-ы сабақты қызықты етеді және 12,5%-ы негізгі ұғымдарды меңгеруді жеңілдетеді деп жауап берді. Жағымсыз жақтарына келсек, мұғалімдердің 52,5%-ы дайындалу қиын, 32,5%-ы өте тиімді әдіс, 22,5%-ы әр оқушының көңілінен шыға бермейді деп жауап берді. Зерттеуге қатысқан биология мұғалімдерінің 20%-ы студенттердің биофизикалық түсініктерін қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ете отырып, тұжырымдамалық карталарды пайдаланудың жағымсыз жағы жоқ екенін айтты.

Зерттеу жұмысына қатысқан биология пәні мұғалімдері студенттердің биофизикалық түсініктерін қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ете отырып, тұжырымдамалық карталарды пайдаланудың жағымды жақтарын:

– пәнді жақсырақ оқытуды қамтамасыз ету;

- ойлау жүйесін жетілдіру;
- ұғымдар арасында байланыс орнату;
- сабақты қызықты ету және негізгі ұғымдарды меңгеруді жеңілдету деп бөлді.

Зерттеу жұмысына қатысқан биология пәнінің мұғалімдері білім алушыларға биофизикалық түсініктердің қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз етсе, тұжырымдамалық карталарды қолданудың жағымсыз жақтарын да атап өтті:

- карталарды дайындау қиындығын;
- өте тиімді әдіс емес және әрбір білім алушының көңілінен шыға бермейтіндігі;

Дегенмен зерттеу нәтижесі тұжырымдамалық карталардың студенттер үшін пайдалы құрал екенін анықтады. Карталар оқушыларға нені және неге үйренгені туралы түсінік беріп, ортадағы қарым-қатынасты арттыратыны айтылды.

Зерттеу нәтижесінде: тұжырымдамалық карта әдісі қолданылған сабақтың тұрақтылығы дәстүрлі әдіс қолданылатын сабаққа қарағанда жоғары екені анықталды.

Алдағы жылдарды жаратылыстану ғылымдарының ғасыры болатыны айқын айтылуда, осы динамизм аясында биология бойынша бастауыш, орта және жоғары білім беру сияқты оқу орындарында студенттер-

ге өмір бойы биологиялық және мәдени мәселелер олардың жеке қабілеттері аясында оқытылып, олардың өсуін қамтамасыз ету керек. Осы жалпы көзқараста биология табиғи тірі ғылым ретінде мәдениетіміздің міндетті бөлігін құрайды. Осы себепті биология пәні бойынша ұғымдарды оқыту білім беру үрдісінде маңызды орын алады. Бұл ұғымдарды оқытуда тұжырымдамалық карталарды пайдалану оқуға оң әсер етеді деген ойды тәжірибе дәлелдеп отыр.

Сонымен бірге, Қорқыт Ата атындағы университетінде биология және физика пәнінің мұғалімдерін дайындау мамандығының оқу жоспарына тәжірибе жүргізу мақсатында «Биофизика» атты таңдау пәні енгізілген болатын. Оқу үдерісі кезінде білім алушылардан зерттеудің алғашқы сатысы ретінде сауалнама алынды. Сауалнамада «Биофизика» пәнінің мақсат-міндеттері, пәнаралық байланыс, мамандықты меңгерудегі қажеттілігі т.с.с. сұрақтардан құрастырылды. Зерттеуге биология және физика мамандығы бойынша оқитын 3 курс студенттері қатысты. Алынған сауалнама нәтижесі 1-ші және 2-ші кестелерде келтірілген.

Биология мамандығы бойынша 3-курс студенттерінен алынған сауалнаманың нәтижесі (13-студент)

1-кесте

Сауалнама сұрақтары мен жауаптары 1	%, нәтижесі 2
1. Биофизика пәнінің мақсат-міндеттерін қалай түсінесіз?	
а) Биофизика пәні биология мен физиканың негізгі мәселелерін қарастырады	13- 100
ә) Биоэлектрлік құбылыстарды зерттейді	-
б) Толық жауап беруге қиынсынамын	-
2. Биофизика пәнінің қай бөлімі көбірек ұнайды?	
а) Молекулалық биофизика	5- 38
ә) Ағза биофизикасы	7-54
б) Күрделі жүйе биофизикасы	1- 8
3. Биофизика пәнінен сабақ үстінде алған білім жеткілікті ме?	
а) Жеткілікті	10- 77
ә) жеткіліксіз	-
б) Биофизика пәнінен білімімді тереңдету үшін қосымша әдебиеттерді оқимын	3- 23
4. Мамандықты игеру үшін биологиялық физиканың маңызы бар ма?	
а) Биофизика білімі кең кәсіпті маман болу үшін көмектеседі	3- 23
ә) Биофизика пәнін меңгеру болашақта жақсы маман иесі болу үшін маңызды деп ойлаймын	9- 69
б) Аса маңызды емес	1- 8

5. Болашақ мамандығыңыз үшін Биофизика пәнінен терең білім қажет болады ма, қалай ойлайсыз?	
а) Биофизика білімі практикалық біліктілікті игеруге мүмкіндік береді	4- 31
ә) Биофизика пәнін оқу барысында кездескен қиындықтар мен үшін ол пәннің маңызын арттырады	5- 38
б) Болашақ мамандығымда жеке сұрақтар ғана қажет болады деп есептеймін	4-31
6. Оқытушының лекция барысында ұсынған материалы Сіздің біліміңізді толықтыруға көмегі бар ма?	
а) Ұсынылған материалдардың көп көмегі бар	13-100
ә) Тапсырмаларды өз бетіммен орындауға тырысамын, маған көмек көрсеткенді ұнатпаймын	
б) Биофизика пәні бойынша мен үшін білімге қарағанда баға маңызды	
7. Білім алушының өзіндік тапсырма орындауында Сіздің орныңыз?	
а) Берілген тапсырманы жан-жақты зерттеп, орындауға тырысамын	1- 8
ә) Биофизика пәні бойынша тапсырмаларды орындамай келсем оған айтарлықтай қайғыра қоймаймын	3- 23
б) Биофизика пәні маған қиынырақ, мен тапсырмаларды өзімді күштеп орындаймын	9- 69
8. Биологиялық физикаға пәндер арасынан көзқарасыңыз қандай?	
а) Мүмкіндік болса, биофизика сабағынан жиі қалар едім	2-15
ә) Биофизика пәнін оқу менің дамуым үшін аса қажет деп есептеймін	9- 70
б) Егер қандай да бір себеппен мен Биофизика пәніне қатыса алмай қалсам оған уайымдаймын	2-15
9. Егер Сізде биофизика пәнін таңдау болса, пәннің қажеттілігі қандай деңгейде деп ойлайсыз?	
а) Биофизика пәнін терең оқимын, себебі қажеттілікті сеземін	3-23
ә) Биофизиканы оқи отырып, мамандықты жақсы түсінемін	4- 31
б) Биофизика пәнін оқу барысында қиындыққа кездесем, мәселенің анығына жетуге тырысамын	6-46
10. Қалай ойлайсыз, биология мамандығының студенттеріне биофизиканы терең оқыту қажет пе?	
а) Әрине, Биофизика заңдары процесті түсінуге көмек береді	5-39
ә) Биолог- студенттерге аса қажетті пән деп ойламаймын	2-15
б) Жалпы табиғи процестерді түсінуде алатын орны бөлек	6-46
11. Биофизиканың тек жеке тараулары ғана болашақ өмірде қажет деп ойлайсыз ба?	
а) Ия, келешекте практикалық маңызы бар деп ойлаймын	7-54
ә) Аса қажеттілігі жоқ	-
б) Егер де биологияның мектепте оқытатын материалымен байланысы болса ғана	6- 46
12. Биологиялық құбылыстарды оқуда биофизика пәні маңызды деп ойлайсыз ба?	
а) Маңызы өте зор	7- 54
ә) Бұл пәннің аса қажеттігі жоқ	-
б) Жалпы биологиялық білім деңгейін жоғарылатуда ғана	-6-46
13. Биофизика пәнінен қандай да бір тапсырманы орындауда, Сізге топта жұмыс істеу жеңіл болар ма еді?	
а) Ия, негізі топпен жұмыс жасау жеңілдеу	11- 85
ә) Жоқ, мен өзімнің біліміме сенімдімін	2-15
б) Оқытушының қосымша ақпарат беруі маңызды	-
14. Биофизика пәнінен жаңа материалды оқуда Сіз қосымша ақпарат көздеріне (кітап, ғылыми журналдар және т.б.) сүйенесіз бе?	
а) Ия, қосымша әдебиет, интернеттен мәліметтер қараймын	9- 70
ә) Жоқ, дәріс барысындағы материал жеткілікті	3- 22
б) Теориялық материалға оқытушының қосымша берген материалы өте қажет	1- 8
15. Биофизика пәні бойынша сабақ барысында талқыланған сұрақтарды, Сіз: қонырауда, үйде, келесі күні қарастыруды жалғастырасыз ба?	
а) Биофизика пәні бойынша материалдарды мен топтастарыммен сабақтан тыс уақытта (үйде, үзілісте) талқылаймын	10 – 77
ә) Жоқ, маған лекцияда берілген ақпарат жеткілікті	1 - 8
б) Сабақ соңында оқытушыдан сұрауға тырысамын	2- 15

16. Биофизика пәнінен берілген тапсырмаларды белсенді орындайсыз ба?	
а) Тапсырмаларды белсенді түрде және оқытушының басшылығымен орындаймын	8-62
ә) Тапсырмаларды мүмкіндігінше топтастарымнан көшіріп алуға тырысамын	1-8
б) Тапсырмаларды еркімнен тыс орындаймын	4-30
17. Биофизика сабағына қандай көңіл-күймен келесіз?	
а) көңілді	7-54
ә) көңіл-күйіме байланысты	6- 46
б) қажеттілікті сезінгеннен	-
18. Биофизика пәнінен топтық жұмысқа белсене қатысасыз ба?	
а) Белсенді түрде қатысамын	10-77
ә) Оқытушы талап еткендіктен	
б) Маған тапсырманы жеке орындаған ұнайды	3- 23
19. Келешекте Биофизика пәнінен мектепте қолданбалы курс ұйымдастырасыз ба?	
а) ия, міндетті түрде-	6-46
ә) мүмкіндікке қарай	7- 54
б) қажет емес деп ойлаймын	
20. Берілген 2 кредит Биофизика пәнін меңгеруге жеткілікті деп ойлайсыз ба?	
а) көбейту керек деп ойлаймын	5- 38
ә) жеткілікті	8-62
б) Жауап беруге қиналамын	-

Физика мамандығы бойынша 3-курс студенттерінен алынған сауалнаманың нәтижесі (26-студент)

2-кесте

Сауалнама сұрақтары мен жауаптары	% , нәтижесі
1	2
1. Биофизика пәнінің мақсат-міндеттерін қалай түсінесіз?	
а) Биофизика пәні биология мен физиканың негізгі мәселелерін қарастырады	24- 92
ә) Биоэлектрлік құбылыстарды зерттейді	2- 8
б) Толық жауап беруге қиынсынамын	-
2. Биофизика пәнінің қай бөлімі көбірек ұнайды?	
а) Молекулалық биофизика	9 - 35
ә) Ағза биофизикасы	12 - 46
б) Күрделі жүйе биофизикасы	5- 19
3. Биофизика пәнінен сабақ үстінде алған білім жеткілікті ме?	
а) Жеткілікті	22 - 85
ә) жеткіліксіз	1 - 3
б) Биофизика пәнінен білімімді тереңдету үшін қосымша әдебиеттерді оқимын	3 - 12
4. Мамандықты игеру үшін биологиялық физиканың маңызы бар ма?	
а) Биофизика білімі кең кәсіпті маман болу үшін көмектеседі	12- 46
ә) Биофизика пәнін меңгеру болашақта жақсы маман иесі болу үшін маңызды деп ойлаймын	14 - 54
б) Аса маңызды емес	
5. Болашақ мамандығыңыз үшін Биофизика пәнінен терең білім қажет болады ма, қалай ойлайсыз?	
а) Биофизика білімі практикалық біліктілікті игеруге мүмкіндік береді	18- 70
ә) Биофизика пәнін оқу барысында кездескен қиындықтар мен үшін ол пәннің маңызын арттырады	4 - 15
б) Болашақ мамандығымда жеке сұрақтар ғана қажет болады деп есептеймін	4 - 15
6. Оқытушының лекция барысында ұсынған материалы Сіздің біліміңізді толықтыруға көмегі бар ма?	
а) Ұсынылған материалдардың көп көмегі бар	24 -92
ә) Тапсырмаларды өз бетіммен орындауға тырысамын, маған көмек көрсеткенді ұнатпаймын	2 - 8
б) Биофизика пәні бойынша мен үшін білімге қарағанда баға маңызды	-
7. Білім алушының өзіндік тапсырма орындауында Сіздің орныңыз?	
а) Берілген тапсырманы жан-жақты зерттеп, орындауға тырысамын	22- 85

ә) Биофизика пәні бойынша тапсырмаларды орындамай келсем оған айтарлықтай қайғыра қоймаймын	4 -15
б) Биофизика пәні маған қиынырақ, мен тапсырмаларды өзімді күштеп орындаймын	-
8. Биологиялық физикаға пәндер арасынан көзқарасыныңыз андай?	
а) Мүмкіндік болса, биофизика сабағынан жиі қалар едім	10 - 38
ә) Биофизика пәнін оқу менің дамуым үшін аса қажет деп есептеймін	14 - 54
б) Егер қандай да бір себеппен мен Биофизика пәніне қатыса алмай қалсам оған уайымдаймын	2 - 8
9. Егер Сізде биофизика пәнін таңдау болса, пәннің қажеттілігі қандай деңгейде деп ойлайсыз?	
а) Биофизика пәнін терең оқимын, себебі қажеттілікті сеземін	17- 65
ә) Биофизиканы оқи отырып, мамандықты жақсы түсінемін	7 - 27
б) Биофизика пәнін оқу барысында қиындыққа кездесем, мәселенің анығына жетуге тырысамын	2 - 8
8. Қалай ойлайсыз, биология мамандығының студенттеріне биофизиканы терең оқыту қажет пе?	
а) Әрине, Биофизика заңдары процесті түсінуге көмек береді	15 - 58
ә) Биолог- студенттерге аса қажетті пән деп ойламаймын	2 - 8
б) Жалпы табиғи процестерді түсінуде алатын орны бөлек	9 - 34
11. Биофизиканың тек жеке тараулары ғана болашақ өмірде қажет деп ойлайсыз ба?	
а) Ия, келешекте практикалық маңызы бар деп ойлаймын	17- 65
ә) Аса қажеттілігі жоқ	2- 8
б) Егер де биологияның мектепте оқытатын материалымен байланысы болса ғана	7- 27
12. Биологиялық құбылыстарды оқуда биофизика пәні маңызды деп ойлайсыз ба?	
а) Маңызы өте зор	19 -73
ә) Бұл пәннің аса қажеттігі жоқ	-
б) Жалпы биологиялық білім деңгейін жоғарылатуда ғана	7- 27
13. Биофизика пәнінен қандай да бір тапсырманы орындауда, Сізге топта жұмыс істеу жеңіл болар ма еді?	
а) Ия, негізі топпен жұмыс жасау жеңілдеу	23 - 88
ә) Жоқ, мен өзімнің біліміме сенімдімін	3 -12
б) Оқытушының қосымша ақпарат беруі маңызды	-
14. Биофизика пәнінен жаңа материалды оқуда Сіз қосымша ақпарат көздеріне (кітап, ғылыми журналдар және т.б.) сүйенесіз бе?	
а) Ия, қосымша әдебиет, интернеттен мәліметтер қараймын	20- 77
ә) Жоқ, дәріс барысындағы материал жеткілікті	4-15
б) Теориялық материалға оқытушының қосымша берген материалы өте қажет	2- 8
15. Биофизика пәні бойынша сабақ барысында талқыланған сұрақтарды, Сіз: қоңырауда, үйде, келесі күні қарастыруды жалғастырасыз ба?	
а) Биофизика пәні бойынша материалдарды мен топтастарыммен сабақтан тыс уақытта (үйде, үзілісте) талқылаймын	19- 73
ә) Жоқ, маған лекцияда берілген ақпарат жеткілікті	3- 12
б) Сабақ соңында оқытушыдан сұрауға тырысамын	4- 15
16. Биофизика пәнінен берілген тапсырмаларды белсенді орындайсыз ба?	
а) Тапсырмаларды белсенді түрде және оқытушының басшылығымен орындаймын	24- 92
ә) Тапсырмаларды мүмкіндігінше топтастарымнан көшіріп алуға тырысамын	1- 4
б) Тапсырмаларды еркімнен тыс орындаймын	1- 4
17. Биофизика сабағына қандай көңіл-күймен келесіз?	
а) көңілді	21- 81
ә) көңіл-күйіме байланысты	5- 19
б) қажеттілікті сезінгеннен	-
18. Биофизика пәнінен топтық жұмысқа белсене қатысасыз ба?	
а) Белсенді түрде қатысамын	24- 92
ә) Оқытушы талап еткендіктен	1- 4
б) Маған тапсырманы жеке орындаған ұнайды	1- 4
19. Келешекте Биофизика пәнінен мектепте қолданбалы курс ұйымдастырасыз ба?	
а) ия, міндетті түрде	11- 42
ә) мүмкіндікке қарай	15- 58
б) қажет емес деп ойлаймын	-
20. Берілген 2 кредит Биофизика пәнін меңгеруге жеткілікті деп ойлайсыз ба?	
а) көбейту керек деп ойлаймын	8- 30
ә) жеткілікті	15- 58
б) Жауап беруге қиналамын	3- 12

Арнайы жүргізілген сауалнамаға талдау жасау барысында студенттердің берілген сұрақтарға жауаптарынан байқағанымыз, жоғары оқу орындарында қалыптасатын биофизикалық ұғымдарды қалыптастыруға арналған оқу-әдістемелік кешендердің жеткіліксіз екендігін байқадық.

Зерттеу нәтижесі келесідей қорытынды жасауымызға септігін тигізді:

– физика-математика жүйесін құру арқылы биологиялық құбылыстардың мәніне ену;

– тірі табиғатта жүретін үрдістердің заңдылықтарын анықтайтын модельдер мен эксперименттік зерттеулер жүргізу.

Жүргізіп отырған педагогикалық тәжірибенің мақсаты – биофизикалық ұғымдарды дамытуда кіріктіру және пән аралық байланыс ұстанымдарын жүзеге асыру. Біз қолданып отырған әдістің қаншалықты деңгейде ұғымдарды меңгеру сапасына әсер ететіндігін тексеруге бағытталған.

Қорытынды. Зерттеуде биология мамандығында оқитын студенттер арасында биофизикалық түсініктердің қалыптасуы мен дамуын тұжырымдамалық карталармен анықтауда биология пәнінің мұғалімдерінің пікірлері алынды. Зерттеу нәтижесінде биология мұғалімдерінің басым көпшілігі: олар оқушыларда биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ете отырып, кейде тұжырымдамалық карталарды пайдаланатынын айтты.

Тағы да, биология мұғалімдерінің көпшілігі: олар студенттерде биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ете отырып, тұжырымдамалық карталарды жиі пайдалану қажет деп санайтындарын айтты. Зерттеу нәтижесі бойынша биология пәні бойынша мұғалімдер білім алушыларда биофизикалық ұғымдарды қалыптастыру барысында тұжырымдамалық карталарды пайдаланудың оң әсерлерін, яғни, ол пәнді терең меңгеруді, ойлау жүйесін жетілдіруді, биофизикалық ұғымдар арасында байланыс орнатуды, дәріс, семинарларды қызықты етіп өтуді, сондай-ақ, биофизикалық негізгі ұғымдарды қабылдауды қамтиды.

Сонымен, биология курсы бойынша оқу-әдістемелік құралдар мен оқулықтарды зерттеу нәтижесі бойынша биофизикалық ұғымдарды қалыптастыруда пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру өз деңгейінде емес, жетілдіруді қажет екендігіне көзіміз жетті.

Біз ұсынып отырған биофизиканың әртүрлі анықтамасының мазмұнында қарастырылған биология мен физикаға қатысты әдіснамалық көзқарастар, биологиялық, физикалық іргелі ұғымдарды пәнаралық оқыту үрдісінде зерттеу үшін, өз таңдауымызды терең түсінуге мүмкіндік берді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- [1] ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері. – Ақорда, – Астана, 10.01.2018 ж.
- [2] Nunez E. E., Pringle R.M, Showalter K.T. Evolution in the Caribbean classroom: A critical analysis of the role of biology teachers and science standards in shaping evolution instruction in Belize// International Journal of Science Education. -2012.–Vol.34(15), -PP.2421-2453. <https://doi.org/10.1080/09500693.2012.700529>
- [3] Nogerbek A., Sumatokhin S., Maimatayeva A., Ziyayeva G.6Childibayev D.future biology teachers ‘ opinions on technological pedagogical content knowledge// World Journal on Educational Technology. -2022. Current Issues. 14 (2), - PP.369-379. <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i2.6971>
- [4] Kelkay A. D., Sitotaw C. The effect of practical work to enhance ninth grade achievement in biology class : The case of diaspora secondary school , Ethiopia . Global Journal of Guidance and Counseling in Schools: Current Perspectives. -2019. –Vol.9(3),-PP7 95-105. <https://doi.org/10.18844/gjgc.v9i3.4253>
- [5] Daily S.M., Mann M.J., Kristjansson A.L., Smith M.L, Zullig K.J School climate and academic achievement in middle and high school students// Journal of School Health.-2019. –Vol.89 (3), -PP.173-180. <https://doi.org/10.1111/josh.12726>
- [6] Hafeez M. Assessment of academics achievements and memorization power of students by concept map strategy and traditional lecturer approach// International Journal of Learning and Teaching.-2021. –Vol.13 (3), -PP.133-145. <https://doi.org/10.18844/ijlt.v13i3.5922>

- [7] Kinchin I.M., De Leij F.A., & Hay D.B (2005). The evolution of a collaborative concept mapping activity for undergraduate microbiology students. *Journal of Further and Higher Education*. – 2005. –Vol.29 (1), -PP.1- 14. <https://doi.org/10.1080/03098770500037655>
- [8] Chou Y.Y., Wu P.F., Huang C.Y, Chang S.H, Huang H.S, (Effect of digital learning using augmented reality with multidimensional concept map in elementary science course// *The Asia-Pacific Education Researcher*.-2022. –Vol.31(4), -PP.383-393. <https://link.springer.com/article/10.1007/s40299-021-00580-y>
- [9] Трухан Э.М. Введение в биофизику. Уч. пос. – М.: МФТИ, 2008 г. – 242 с.
- [10] Төлеуханов С.Т. Биофизика: оқулық. – Алматы: 2012. – 304 б.
- [11] Тұрсыматова О.И., Қ.Ә.Жұмағұлова, Ибадулаева С.Ж. Жаратылыстану пәндері мазмұнындағы биофизикалық білімнің әдіснамалық негізі/ Абай атындағы ҚазҰПУ-ң хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2019. – №2 (62). – Б.58-66.
- [12] Рузавин Г.И. Концепции современного естествознания: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 287 с. [13] Silviariza, W. Y., Sumarmi., & Handoyo, B. (2021). Improving Critical Thinking Skills of Geography Students with Spatial Problem Based Learning (SPBL). *International Journal of Instruction*, 14(3),133-152. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.1438a>
- [14] Simanjuntak, M. P., Hutahaean, J., Marpaung, N., & Ramadhani, D. (2021). Effectiveness of Problem-Based Learning Combined with Computer Simulation on Students' Problem-Solving and Creative Thinking Skills. *International Journal of Instruction*, 14(3), 519-534. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.14330a>
- [15] Jihyun, L., Insung, J. (2021). Instructional changes instigated by university faculty during the COVID-19 pandemic: the effect of individual, course and institutional factors. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00286-7>

References

- [1] KR Prezidenti N. Nazarbaevtyн Kazakstan khalkyna Zholdauy. Tortinshi onerkasiptik revoliutsiia zhagdaiyndagy damudyn zhana mymkindikteri. – Akorda, – Astana, 10.01.2018 zh.
- [2] Nunez E. E., Pringle R.M, Showalter K.T. Evolution in the Caribbean classroom: A critical analysis of the role of biology teachers and science standards in shaping evolution instruction in Belize// *International Journal of Science Education*. -2012.–Vol.34(15), -PP.2421-2453. <https://doi.org/10.1080/09500693.2012.700529>
- [3] Nogerbek A., Sumatokhin S., Maimatayeva A., Ziyayeva G.6Childibayev D.future biology teachers ‘ opinions on technological pedagogical content knowledge// *World Journal on Educational Technology*. -2022. Current Issues. 14 (2), - PP.369-379. <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i2.6971>
- [4] Kelkay A. D., Sitotaw C. The effect of practical work to enhance ninth grade achievement in biology class: The case of diaspora secondary school , Ethiopia . *Global Journal of Guidance and Counseling in Schools: Current Perspectives*. -2019. –Vol.9(3),-PP7 95-105. <https://doi.org/10.18844/gjgc.v9i3.4253>
- [5] Daily S.M., Mann M.J., Kristjansson A.L., Smith M.L, Zullig K.J School climate and academic achievement in middle and high school students// *Journal of School Health*.-2019. –Vol.89 (3), -PP.173-180. <https://doi.org/10.1111/josh.12726>
- [6] Hafeez M. Assessment of academics achievements and memorization power of students by concept map strategy and traditional lecturer approach// *International Journal of Learning and Teaching*.-2021. –Vol.13 (3), -PP.133-145. <https://doi.org/10.18844/ijlt.v13i3.5922>
- [7] Kinchin I.M., De Leij F.A., & Hay D.B (2005). The evolution of a collaborative concept mapping activity for undergraduate microbiology students. *Journal of Further and Higher Education*. -2005. –Vol.29 (1), -PP.1- 14. <https://doi.org/10.1080/03098770500037655>
- [8] Chou Y.Y., Wu P.F., Huang C.Y, Chang S.H, Huang H.S, (Effect of digital learning using augmented reality with multidimensional concept map in elementary science course// *The Asia-Pacific Education Researcher*.-2022. –Vol.31(4), -PP.383-393. <https://link.springer.com/article/10.1007/s40299-021-00580-y>
- [9] Trukhan E.M. Vvedenie v biofiziku. Uch. pos. – М.: MFTI, 2008 g. – 242 с.
- [10] Toleukhanov S.T. Biofizika: okulyk. – Алматы: 2012. – 304 б.
- [11] Tyrsymatova O.I., Қ.Ә.Zhұmaғұlova, Ibadulaeva S.Zh. Zharatylystanu panderi mazmynyndagy

biofizikalyk bilimnin adisnamalyk negizi/ Abai atyndagy KazҰПУ-н khabarshysy «Pedagogika gylymdary» seriiasy. – 2019. – №2 (62). – B.58-66.

[12] Ruzavin G.I. Kontseptsii sovremennogo estestvoznaniia: Uchebnik dlia vuzov. – M.: IuNITI, 2000. – 287 s. [13] Silviariza, W. Y., Sumarmi., & Handoyo, B. (2021). Improving Critical Thinking Skills of Geography Students with Spatial Problem Based Learning (SPBL). International Journal of Instruction, 14(3),133-152. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.1438a>

[14] Simanjuntak, M. P., Hutahaean, J., Marpaung, N., & Ramadhani, D. (2021). Effectiveness of Problem-Based Learning Combined with Computer Simulation on Students' Problem-Solving and Creative Thinking Skills. International Journal of Instruction, 14(3), 519-534. <https://doi.org/10.29333/iji.2021.14330a>

[15] Jihyun, L., Insung, J. (2021). Instructional changes instigated by university faculty during the COVID 19 pandemic: the effect of individual, course and institutional factors. International Journal of Educational Technology in Higher Education. <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00286-7>

Особенности формирования биофизических понятий студентов в процессе биологического образования

Қ.Ә. Жұмағұлова¹, О.И. Тұрсыматова²,

Ж.М. Битибаева¹, С.Ж. Ибадулаева², А.Т. Ургенишбеков²

¹ Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
(Алматы, Казахстан),

² Кызылординский университет имени Көркыт Ата,
(Кызылорда, Казахстан)

Аннотация

В статье рассмотрены особенности формирования у студентов биофизических понятий. Данные исследования были собраны с помощью структурированной формы интервью, разработанной исследователями. В результате исследования показана необходимость частого использования понятий, обеспечивающих формирование и развитие у студентов биофизических понятий. Преподавателями биологии, участвующими в исследовательской работе, рассмотрены положительные стороны использования концептуальных карт, обеспечивающих формирование и развитие биофизических представлений студентов.

К концептуальным картам относятся: понятия об объектах, составляющих содержание естественно-научного образования (общие понятия, деление на понятия, классификация, деление на более мелкие виды), обеспечивающие эффективное изучение предмета, совершенствование системы мышления, установление связей между понятиями, сделать урок интересным и облегчить усвоение основных понятий, а также логико-структурный анализ отдельных учебных предметов; строение и свойства объектов); основные законы и закономерности, характеризующие объекты; процессы, протекающие в присутствии естественно-научных объектов, и их взаимодействие; содержательные сети, такие как методы научного познания природных объектов и процессов.

Ключевые слова: понятие, биофизические концепции, закономерности, классификация, тенденции биологического знания, концептуальная карта

Features of the formation of biophysical concepts of students in the process of biological education

K.A. Zhumagulova¹, O.I. Tursymatova²,

Zh.M. Bitibaeva¹, S.Zh. Ibadulaeva², A.T. Urgenishbekov²

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),

² Korkyt Ata Kyzylorda University (Kyzylorda, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the features of the formation of biophysical concepts in students. The study data were collected using a structured interview form developed by the researchers. As a result of the study, the need

for frequent use of concepts that ensure the formation and development of biophysical concepts in students is shown. Biology teachers participating in the research work considered the positive aspects of using conceptual maps that ensure the formation and development of students' biophysical ideas.

Concept maps include: concepts about objects that make up the content of natural science education (general concepts, division into concepts, classification, division into smaller types), providing an effective study of the subject, improving the system of thinking, establishing links between concepts, make the lesson interesting and facilitate the assimilation of basic concepts, as well as the logical and structural analysis of individual subjects; structure and properties of objects); basic laws and patterns that characterize objects; processes occurring in the presence of natural scientific objects and their interaction; content networks, such as methods of scientific knowledge of natural objects and processes.

Keywords: concept, biophysical concepts, regularities, classification, trends of biological knowledge, conceptual map

Редакцияға 12.10.2022 қабылданды.

MPHTI 14.09.35

DOI 10.51889/7503.2022.15.83.028

Э.А.АЙТЕНОВА^{1*}, Ұ.М.ӘБДИҒАПБАРОВА¹, К.Б.СМАТОВА² Г.А.РИЗАХОДЖАЕВА³

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті
(Алматы қ., Қазақстан), emta_14@mail.ru, abdigapbarova_um@mail.ru,

²М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
(Тараз қ., Қазақстан) smatova_k@mail.ru,

³Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан қ., Қазақстан) gulnara_rizahodja@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІ МЕКТЕП-КОЛЛЕДЖ-ЖОО ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІГІНДЕ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Мақалада іс-әрекет, кәсіби іс-әрекет, кәсіби-педагогикалық іс-әрекет, даярлық, педагогикалық іс-әрекетке даярлық ұғымдарының педагогикалық-психологиялық аспектілері қарастырылады.

Зерттеу жұмысымызда философиялық, психологиялық-педагогикалық ғылыми еңбектерге талдау жасай отырып, тұжырымдаймыз: студенттің кәсіби іс-әрекетін – субъект-субъектілік өзара әрекеттесудегі педагогикалық процесте білім беру, әдістемелік, зерттеу, әлеуметтік және коммуникативті функцияларды орындау бойынша оның іс-әрекеттерінің жиынтығы. «Мектеп-колледж-ЖОО» өзара әрекеттестігі негізінде мектептің, колледждің және жоо-ның оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік іс-әрекетін бірыңғай әдіснамалық негізде кіріктіруде дуальді-бағдарлық оқыту жағдайларын анықтау арқылы студенттердің кәсіби іс-әрекетін жетілдіру жолдары дамитыны анық. Яғни, жүргізілген талдаулар жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде дуальді-бағдарлық оқыту жағдайында студенттердің кәсіби іс-әрекетке даярлаудың қазіргі кезде қайта жанданғаны туралы айтуға мүмкіндік береді. Себебі, теориядан практикаға көшу керектігі мен қазіргі нарық сұранысына сай болу басты талап екендігі мәлім. Көптеген жылдар бойы ғалымдар мен практиктер студенттің кәсіби дайындық процесін дамытудың негізгі тәсілдерінің тиімділігін айқындай отырып, практикаға бағдарлануының маңыздылығын ерекшелейді. Яғни, оның негізі дуальді-бағдарлық оқыту екендігі сөзсіз. Ол бізге студенттің заманауи кәсіби дайындығының практикалық бөлігін дамыту үшін маңызды деп сенімді түрде айтуға негіз болады.

Түйін сөздер: кәсіби білім беру:, кәсіби іс-әрекет:, дуальді-бағдарлық оқыту:, мектеп-колледж-жоо өзара әрекеттестігі.

Кіріспе. Кәсіби іс-әрекет ұғымының мәнін анықтауда, алдымен ғылыми әдебиеттегі «іс-әрекет» ұғымының мәнін ашуға назар аудардық. «Іс-әрекет» – гуманитарлық ғылымдар жүйесіндегі негізгі ұғымдардың бірі және XVIII ғасырда философияға И.Кант ғылыми термин тұрғысынан енгізген. XIX ғасырда Г.Гегель, Л.Фейербах, К.Маркс зерттеулерінде аталған ұғымның ғылыми-әдіснамалық негіздерін қарастырып, теориялық және практикалық жұмыстармен мазмұндалды [1].

XX ғасырда ғалымдар С.Л.Рубинштейн, Л.С.Выготский, Н.А.Бернштейн, А.Р.Лурия, П.Я.Гальперин, А.Н.Леонтьев, А.В.Запорожец, Б.Ф.Ломов, В.В.Давыдов және т.б. еңбектерінде іс-әрекет теориясының негіздемелері әр қырынан сипатталып, анықталған. Әйтседе бүгінгі күнге дейін ғылыми әдебиеттерде іс-әрекет ұғымын ғалымдар әртүрлі мағынада негіздейді.

Отандық ғалым-психолог С.М.Жақыпов В.М.Бехтеревтің объективті рефлексологиясын, К.Н.Корниловтың реактологиясын, Дж.Уотсонның бихевиоризмімен, Л.С.Выготскийдің тарихи-мәдени тұжырымдамасымен негізделгенін дәлелдейді. Сондай-ақ, XIX-XXI ғасырларда «іс-әрекет» теориясы заманауи талаптарға сәйкес психологтармен қарастырылып, оны жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасу процесінің негізінде жатқан әдіснамалық тәсіл тұрғысынан қабылданғанын пайымдауға болады.

Осылайша, психологияда «іс-әрекет» ұғымы философиядан алынғандығын және іс-әрекеттің ең кең философиялық анықтамасы ретінде: «адамның жалпы қоғамда өмір сүру тәсілі, деп білеміз. Егер біз адам өмірінің нақты тәртібінің табиғатын түсіндірсек, онда ол адамның өзін өзгертуге және қайта құруға бағытталған белсенді қатынастардан тұратынын аңғаруға болады [2, Б. 85-86].

Атап айтқанда, философияда «іс-әрекет» термині «табиғи және әлеуметтік шындықты мақсатты түрде қалпына келтірудегі адамның әлеуметтік-тарихи объектісінің белгілі бір түрін» білдіреді [3, 204 б.]. Бұл жағдайда белсенділік көбінесе құбылыстың пайда

болу принципін, процестің қажетті сапасын немесе бірлескен процесте айқындалған байланыстар мен тәуелділіктерді талдаудан тыс мәселені шешудің тәсілі болып сипатталады.

Ал, білім беру саласында іс-әрекет «адамның қоршаған шындықпен өзара әрекеттесуінің ерекше белсенді формасы, оның мазмұны адамдардың қызығушылықтары үшін жаппай өзгеруі және қайт құрылуы, оның ішінде мақсат, құрал, таным нәтижесі мен процесі ретінде анықталады» [4, 146 б.].

Осылайша, адам осы қажеттіліктерді қанағаттандыруға әкелетін объектілер мен іс-әрекеттерге сәйкес келетін бейнелер түрінде оның санасында көрінетін әртүрлі қажеттіліктерді әрекетке шақырады. Мақсаттың болуы іс-әрекетке белгілі бір бағытты сипат көрсетеді. Адам баласының іс-әрекеті оның дамып, өркендеуінің маңызды шарты болып табылады. Іс-әрекетті жүзеге асыруда өмірлік тәжірибе жинақталады, білім алынады, біліктер мен дағдылар қалыптасады, нәтижесінде іс-әрекеттің өзі дамиды.

Жоғарыда айтылған тұжырымдарды ескере отырып, біздің зерттеу тақырыбымызға сәйкес іс-әрекет «мақсатты қою процесінде нәтижені нақты көрсететін, мәселені шешудің тиімді әдістерін қолданатын, оны негіздейтін, іс жүзінде дәлелдейтін әрекеттер жиынтығы» деген қорытындыға келеміз.

Біз зерттеу мәселесінің тағы бір негізгі түсінігін «кәсіби іс-әрекет» ұғымының мәнін анықтауға тырыстық. Бұл біз анықтаған «іс-әрекетті» кәсіптің түріне байланысты қолдану нәтижесінде пайда болады. Сондықтан біз «мамандық» және «кәсіп» ұғымдарына үлкен мән береміз.

«Мамандық – жеке тұлғаның кәсіби сипаттамаларының, кәсіби іс-әрекеттің түрлері мен формаларының, қоғамның маңызды нәтижеге, қоғамға қажет өнімге жету қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін кәсіби міндеттердің жүйесі» [5]. Белгілі бір тұлғаға мамандық – әлеуметтік ортаға (қоғаммен байланысы) енуі мен өмірсүруі үшін материалдық құралдардың негізгі көзіне

айналатын іс-әрекет [6]. Кәсіп жұмсалған еңбектің орнына адамның өмір сүруі мен дамуы үшін қажетті құралдарды алуға мүмкіндік береді [7].

«Қазақстан» Ұлттық энциклопедиясында: «кәсіп – бұл кәсіби дайындық пен тәжірибе жинақтау нәтижесінде алынған белгілі бір білім мен дағдыларды қажет ететін еңбек іс-әрекетінің түрі. Педагогика және психология бойынша түсіндірме сөздікте: кәсіп (профессия; лат. *professio*) – білім туралы тиісті құжаттармен расталған адамның негізгі кәсібі, еңбек іс-әрекеті. Кәсіп – білім туралы тиісті құжаттармен расталған мамандық, адамның еңбек іс-әрекетінің негізгі түрі [8].

Н.В.Кузьмина «еңбек пәні өнімі құралы нәтижесі» шеңберіндегі кәсіби іс-әрекеттің маңыздылығын анықтайды [9], З.М.Большакова адамның табиғатпен, технологиялармен, қоғаммен және басқа адамдармен өзара әрекеттесуі саласындағы кәсіби іс-әрекетті қарастырады [10, Б.69-75]. Н.А.Морева кәсіби іс-әрекетті мамандыққа сәйкес іс-әрекеттік міндеттерін орындау кезінде мамандар орындауы керек функциялар, әрекеттер мен операциялардың жиынтығы ретінде қарастырады [11, 41 б.].

Осы зерттеулерге сүйене отырып, біз мақалада болашақ мұғалімнің мамандығына сәйкес кәсіби іс-әрекетін қарастырамыз. Бұлай дегеніміз, педагогикалық кәсіби іс-әрекет – педагогикалық іс-әрекет болады. Осыған байланысты біз педагогикалық іс-әрекеттің мәнін түсіндіреміз.

Негізгі бөлім. Студенттерді мектеп-колледж-жоо өзара әрекеттестігінде кәсіби даярлауда философиялық, психологиялық және педагогикалық еңбектерге, ғылыми-зерттеу жұмыстарына теориялық-аналитикалық анализ жасау; озық тәжірибелерге контент-талдау және т.б. әдістер пайдаланылады.

Зерттеуде шетелдік және отандық жұмыстарға талдау жасалып, онда «іс-әрекет, кәсіби іс-әрекет» мәселесі «кәсіби-педагогикалық іс-әрекет» тұжырымдамасының негізі ретінде тұжырымдалды.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекет – тұлғаның жеке, интеллектуалды және белсенді жүзеге асуына, сондай-ақ, өзіндік даму

мен өзіндік жетілудің бастамасы негізінде педагогтің дамытушылық және тәрбиелік әсері. Бұл іс-әрекет өркениет тарихында мәдениеттің пайда болуымен пайда болды, «жас ұрпақтың әлеуметтік мінез-құлқының өндірістік дағдылары мен модельдері (стандарттары)» міндеті әлеуметтік дамудың маңызды міндеттерінің біріне айналған кезде пайда болды деген қорытынды жасауға болады. Бұл алғашқы қоғамдастықта бастау алған, онда балаларға ересектермен қарым-қатынас жасау, оларға еліктеу мен оларды ұстану үдерісі үйретілді. Дж.Р.Брунер мұны «контекстегі оқыту» деп атады. Дж.Р.Брунердің ойынша, бастапқы уақыттарда адамзат «жас ұрпақты оқытудың үш негізгі әдісін» қолданды: жоғары приматтардағы ойын үдерісінде дағдыларды қалыптастыратын компоненттерді дамыту, өткен контексте оқыту және тікелей тәжірибеден бөлек дерексіз мектепте оқыту.

Я.А.Коменскийден бастап сабақ, дәріс, семинар, тест және практикум сияқты формалар жіктелген сынып-сабақ жаттығулары құрылды, сондай-ақ, соңғы жылдары тренингтер, педагогтер іс-әрекетінің түрлерінің бірі – дәріс, студент үшін – семинар сабақтары, тесттер жүйеленді.

Кәсіби педагогикалық іс-әрекет – тұлға іс-әрекетінің кез-келген түріне тән сипаттарға ие, яғни мақсат, мотивация, тәртіп және т.б. Н.В.Кузьминаның пікірінше, кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігі оның тиімділігінде.

Педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелілігінің 5 сатысы төменде көрсетілген:

Мен – (минималды) репродуктивті; мұғалім басқаларға білгендері туралы айта алады; нәтижесіз.

II – (төмен) бейімделу; мұғалім өз білім мен тәжірибесін сыныптың ерекшелігіне бейімдейді; төмен өнімді.

III – (орташа) жергілікті модельші; оқытушының курстың әр бөлімінде студенттерді білімге, дағдыларға және қабілеттерге оқытуға арналған стратегиялары бар (яғни, педагогикалық мақсат қою, іздеу нәтижелеріне жауап беру және студенттерді оқыту үдерісіне белсенді-

танымдық өзара әрекеттестікке біртіндеп тарту; орташа өнімділік.

IV – студенттердің білімін жүйелі модельдеу (жоғары); оқытушыда жалпы пән бойынша студенттердің дағдылары мен қабілеттерін іздеу кезінде білім жүйесін қалыптастыру стратегиясы бар; өнімді.

V – студенттердің іс-әрекеттері мен мінез-құлқын (максималды) жүйелі модельдеу; оқытушының өз пәнін студенттің жеке басын қалыптастыру құралына айналдыру және өзіндік тану, өзіндік жетілу, өзіндік даму қажеттіліктерін қалыптастыру стратегиясы бар; жоғары өнімділік, яғни кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті қарастыра отырып, біз оның жоғары өнімділігі туралы айтамыз.

Кәсіптік-педагогикалық іс-әрекет, басқа іс-шаралар түрлері сияқты, мотивацияны, мақсатты, тақырыпты, құралдарды, әдістерді, өнімді және нәтижені қамтитын психологиялық (пәндік) мәнділікпен айындайды. Өзінің құрылымдық ұйымында педагогикалық іс-әрекет соңғы уақытта қарастырылатын әрекеттер (дағдылар) жиынтығымен сипатталады.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің мәні – дамудың шарты мен негізі ретінде мұғалімдердің пәндік әлеуметтік-мәдени тәжірибесін игеруге бағытталған білім беру қызметін ұйымдастыру. Кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің құралы ғылыми білім (теориялық және эмпирикалық) болып табылады, оның көмегімен және оның негізінде мұғалімдердің тезаурусы қалыптасады. Оқулықтардың мәтіндері немесе оқытушының фактілерді, заңдылықтарды, пәндік дәлелдемелердің қасиеттерін (зертханалық, практикалық сабақтарда, тәжірибелік практикада) ұйымдасқан бақылау жағдайында студенттің жаңадан жасаған ұсынымдары білімнің «тасымалдаушысы» болып табылады. Қосымша құралдар ақпараттық-технологиялық, компьютер жинақтары, сызба-модель үлгісі және т.б.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекетте оқу-тәрбие ерекшеліктерін сіңіру тәсілдері оқу-жазу, мадақтау, жазалау, түсіну, көру, оқыту мәселесін шешу үшін студентпен

бірлескен жұмыс, студенттің тәжірибесі (зертханалық, эксперименттік), тренингтер. Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің нәтижесі – аксиологиялық, этикалық, эмоционалды-семантикалық, материалдық, бағалау конструкторларының жиынтығымен қалыптасатын болашақ педагогтің жеке тәжірибесі. Кәсіби іс-әрекеттің нәтижелілігі оның басты мақсатын жүзеге асыру ретінде болашақ педагогтің жеке және интеллектуалды дамуы, оның жетілуі, жеке тұлға ретінде, іс-әрекет субъектісі ретінде қалыптасуы болып табылады. Нәтиже оқудың басындағы студенттің сапасын және оқудың соңында оның жеке басының сапасын жан-жақты даму және алған білімі, дағдылары, дағдылары, құзыреттіліктері тұрғысынан салыстыру арқылы диагноз қойылады.

Жоғарыда келтірілген тәсілдер белгілі бір қызмет түрлерінің мазмұнын игеруге, белгілі бір кәсіби-педагогикалық қызметтің құрылымын құруға, іргелі теориялық ұғымдардың мазмұнын түсінуге мүмкіндік береді (қызмет, оның құрылымы мен мазмұны).

Яғни, бұл тұжырымдамалар дамушы білім беру мазмұнының жетекші компонентін құрайтын әртүрлі педагогикалық мәселелерді шешудің жалпы тәсілдерін дербес әзірлеудің негізі және алғышарты болып саналады. В.В. Давыдов өзінің зерттеу жұмысында проблемаларды реттеудің инновациялық әдістерін әзірлеуді білім берудегі тұлғаның дамуының қажетті шарты деп санайды. Кәсіби-педагогикалық қызметті жүзеге асыру кезінде алдымен оқу-іздістіру қызметі пайда болады, содан кейін кәсіби қызметке ауысады.

Оқытушының жеке басын қалыптастырудың бастапқы кезеңі студентті зерттеушінің орнына қою болып табылады, осылайша студент кәсіби-педагогикалық қызметтің мәнін іздеуге қатысады.

Кәсіби-педагогикалық қызметтің мәні тек ақылға қонымды тәсілмен анықталады. Бұл кезеңде кәсіби-педагогикалық қызметке негізделген пәнаралық қызмет түрлерін іздеу жүзеге асырылады. Дәл осы жерде іс-әрекеттерді қалыптастырудың кәсібилігі

көрінеді. Кейінірек кәсіпқойлық белгілі бір кәсіби-педагогикалық қызметке айналудың жолын іздеу процесінде қалыптасады. Бұл нақты кәсіби-педагогикалық қызметтің мазмұнын жобалау процесінде, яғни ең маңызды қызметте, оның операциялық құрылымын бөліп көрсету арқылы қызметтің мазмұнын түсіну процесінде жүзеге асырылуы мүмкін. Ең бастысы, іс-әрекеттің орындылығына қарай есептеуге болады. Сонымен қатар, іс-әрекеттің мәнін ашу механизмін бөліп көрсету қажет. Бұл жұмысты, мазмұнды талдауды, содан кейін оның құрылымын құруды қажет етеді.

Кәсіби-педагогикалық қызметті қалыптастыру процесі жүзеге асырылады, ол алдымен оқу-зерттеу, содан кейін кәсіби қызметке ауысады. Мұғалімнің жеке басын қалыптастырудың бастапқы кезеңі студентті зерттеушінің жағдайына қояды, осыған байланысты студент кәсіби-педагогикалық қызметтің мәнін іздеуге қатысады, оның мәні тек тұтас әдіс тұрғысынан анықталады. Бұл кезеңде педагогикалық қызметтің мәнін ескере отырып, педагогикалық қызметтің әртүрлі негізгі функциялары арасында айырмашылықтар туындайды.

Ал, кәсібилік одан әрі оның нақты түрлерінде жинақталған кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті түрлендіру әдістерін іздеу үдерісінде қалыптасады. Бұл құбылысты оның операциялық құрылымын ерекшелеу арқылы, маңызды іс-әрекеттің мазмұнын, нақты кәсіби және педагогикалық іс-әрекетті түсінуді жобалау кезінде ұғынуға болады. Ең маңыздысы жүзеге асыруға байланысты іс-шараларды қамтитын іс-әрекеттің мәнін ашу механизмін негізгі мазмұнды талдаумен, операциялармен, содан кейін оның жалпы құрылымын жаңа деңгейде құрумен ажырату қажет.

Педагогикалық мамандықтың мәні негізінен оның өкілдері арқылы жүзеге асырылатын педагогикалық іс-әрекетте көрінеді. Бұл жинақталған мәдениет пен тәжірибені ұрпақтан-ұрпаққа беруге және қоғамдағы нақты әлеуметтік рөлді орындауға дайын болу негізінде жеке тұлғаның дамуына жағдай жасауға бағытталған әлеуметтік іс-әрекеттің ерекше түрі.

Сонымен, кәсіби іс-әрекет адам өмірінің маңызды аспектісі болып табылады, себебі ол адамның өзін-өзі жүзеге асыруын және өз мүмкіндіктерін толық пайдалануды қамтамасыз етеді. Жеке тұлғаның ішкі жағдайының дамуы көбінесе кәсіби тұлға ретінде тұлғаның дамуымен анықталады деп айта аламыз. Адамның ішкі ұстанымы адамның кәсіби қалыптасуында оның объективті көрінісінде көрінеді.

Кәсіби-педагогикалық әрекетті қалыптастыру шарттары оның механизмі болып табылатындығы анық. Бұл жағдайлардың негізгі мазмұны педагогтің кәсіби-педагогикалық әрекетінің белгілі бір түрін қалыптастыруды қамтамасыз етеді:

– ең алдымен, оқыту әрдайым белсенді және кәсіби-педагогикалық әрекетті қалыптастыру барысында педагогтің жеке басының мотивациялық өрісі үнемі жандана түседі. Студент алған білімі мен дағдыларын практикалық іс-әрекетте қолдана білуі керек. Педагогикалық қызметті мақсатты қалыптастыру процесі қажеттіліктен іс-әрекетке көшу қажеттілігінен басталуы қажет;

– адам өзінің іс-әрекеті арқылы көрінеді, ал адамның дайындығы іс-әрекеттің сәттілігін қамтамасыз етеді. Педагогтің іс-әрекетінің сәттілігі оның іс-әрекеттің мазмұнын түсінуіне байланысты болмақ. Біздің ойымызша, оқу пәнінің мақсаттары мен міндеттерін анықтау бойынша кәсіби-педагогикалық қызметті қалыптастыру процесінің мақсатты сипаты студенттердің іс-әрекеттің мазмұны мен құрылымы туралы білімді игеруінде, яғни оқу пәнінің мақсаттары мен міндеттерін шешу арқылы анықтауда студенттердің педагогикалық іс-әрекетінің метадеректерін игеру мәселесінен көрінеді;

– студенттер педагогикалық әрекеттің мазмұнын белгілі бір тәсілдер мен әдістердің көмегімен игереді. Осы әдістерді тандағанда, біз педагогикалық іс-әрекетті қалыптастыру және педагогтің жеке басын жетілдіру сәйкес келуі керек деген идеяға сүйендік. Болашақ педагогтің қызметі оған индикативті негізде (АПН) тоқтамауға, белсенділік туралы түсінігін және оның шығармашылық қолданылуын үнемі дамытуға мүмкіндік береді.

А.И.Щербаков құрылымдық, ұйымдастырушылық және зерттеу компоненттерін жалпы еңбек қызметіне жатқызады, яғни олар кез-келген әрекетте көрініс табады.

Бірақ бұл педагогикалық процесті жүзеге асыру кезеңінде педагогтің қызметін нақтылайды және ақпараттық, дамытушылық, бағдарлау және жұмылдыру компоненттерін педагогикалық қызметтің ұйымдастырушылық компоненттеріне біріктіреді. Зерттеу қызметіне ерекше назар аудару керек. Зерттеу қызметін жүзеге асыру мұғалімнен педагогикалық құбылыстарға ғылыми көзқарасты, эвристиканы іздеуді, ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістерін игеруді, өзінің және басқа біреудің педагогикалық тәжірибесін талдауды талап етеді.

Ұйымдастырушылық іс-әрекет ұжымдық және бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыруға бағытталған іс-шаралар жүйесін орындайтын студенттердің әр түрлі іс-әрекеттерімен үйлеседі.

Коммуникативті іс-әрекет – мұғалім мен оқушылар, мектептің басқа мұғалімдері, қоғам өкілдері мен ата-аналар арасында педагогикалық қарым-қатынас орнатуға бағытталған іс-әрекет.

Педагогикалық іс-әрекеттің құрылымдық компоненті аналитикалық, болжамдық және жобалық болып бөлінеді.

Іс-әрекеттің барлық компоненттері мен қызметтері кез-келген педагогикалық маманның жұмысында көрінеді. Оларды орындау мұғалімнен арнайы дағдыларды қажет етеді.

Сондықтан педагогикалық іс-әрекетті сипаттау, оның құрылымы мен мазмұнын анықтау кезінде, біздің ойымызша, психологиялық (әрекеттер мен операциялар) және педагогикалық-технологиялық (әсер ету механизмі) құрылымдарды ажырату қажет. Психологиялық құрылымды анықтаған кезде кейбір авторлар әрекеттің ең жақын элементтерін А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, К.К.Платонов әрекет деп атайды. Сондықтан Л.М. Фридман, Г.А.Бал, Д.Поя, В.М.Глушков және т.б.әрекетті үдеріс ретінде түсінеді және оның кезеңдерін ең жақын элементтер ретінде қарастырады.

Жүйе ретінде кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті дамытудың табиғи бағытын біле отырып, біз дамудағы саралау идеясына сүйенеміз. Сондықтан оны іске асыру алдымен іс-әрекет тұрғысынан қарастырылады, онда біз іс-әрекеттің негізгі әрекеттерінің тізбегін көрсете отырып, мақсаттар жүйесін құруға мүмкіндік беретін әрекеттерді анықтаймыз.

Кәсіби-педагогикалық қызметті сипаттау кезінде оның дамып келе жатқан жүйе екенін ескеру қажет. Демек, кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің (жеке іс-әрекеттің) функциялары бұл қызмет объектісін түрлендіру және осы процесті басқару, яғни ол екі жақты сипатқа ие: объектіні түрлендіру және басқару.

Мәселен, Қазақстанда жасалған біршама зерттеу жұмыстар кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің әртүрлі қырлары мен басым-дықтарын қамтыды; атап айтқанда, мұғалім қызметінің объектісі ретіндегі тұтас педагогикалық процесс (Н.Д.Хмель); мұғалімді тұлғаның құндылық бағдарлары жүйесіне дайындау (Г.К.Нұрғалиева); студенттерді дидактикалық даярлау (М.А.Құдайқұлов, М.Нұғыманов, Т.С.Сабиров); кәсіби-педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті (Д.Г.Мухамедханова, А.К.Рысбаева және т.б.); педагогтің кәсіби және зерттеу мәдениеті (З.А.Исаева); оқытушының кәсіби және экономикалық бағыты (А.К.Ахметов); К.М.Арынғазин, Х.Т.Шерязданова, С.М.Жақыпов, С.Елеусізова, Б.Т.Кенжебеков зерттеулерінде пайымдалады.

Жоғарыда ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, педагогикалық іс-әрекет негізінен педагогикалық мәселелерді шешу іс-әрекеті, өнер, шығармашылық, процесс және т.б. ретінде қарастырылғанын көрсетеді.

Олай дейтініміз, И.Б.Котовамен Е.Н.Шияновтың пікірінше [12], педагогикалық іс-әрекет – адамзат жинаған мәдениет пен тәжірибені аға буыннан жас ұрпаққа беруге бағытталған әлеуметтік іс-әрекеттің ерекше түрі, қоғамдағы белгілі бір әлеуметтік рөлдерді орындауға дайындықты және оларды тұлғалық дамыту үшін жағдай жасауды білдіретінін айтады.

Жоғарыдағы зерттеулерді топтастыратын болсақ, педагогикалық іс-әрекетті ғалымдар әртүрлі қырынан қарастырды: мұғалімнің инновациялық процесі (М.М.Мұқаметқали және т.б.), еңбектің өнімді түрі (Е.Г.Балбасова, Р.А.Макаревич, И.П.Раченко және т.б.), кіріктірілген білім беру (А.К.Ахметова және т.б.) немесе ұйымдастырушылық үдерісі (Л.И.Уманский және т.б.), бірлесіп зерттейтін іс-әрекет (Т.Ф.Ақбашев, А.Б.Терегулов және т.б.), дербес дамып келе жатқан жүйе (З.В.Диянова және т.б.), оқу мен тәрбие беру жұмысын модельдеу (Н.В.Кузьмина және т.б.), тәжірибелік өнер (Г.С. Сухобская және т.б.), мұғалім-оқушының өзара бірлескен іс-әрекеті (В.А.Кан-Калик және т.б.), мета-белсенділік (В.И.Гинецинский, В.Н.Козиев, Ю.Н.Кулюткин және т.б.).

Осы ғалымдардың педагогикалық іс-әрекетті қарастырудағы басты мәселе, тірек ой - мұғалімнің лауазымдық міндеттерінен туындап отырғандығын көреміз. Шынында да, ғылыми әдебиеттерде алынған педагогикалық іс-әрекеттің негізгі тірек ұғымдарының категориялары педагогтің қызмет міндеттері болып табылады. Мысалы, «білім беру», «тәрбие», «үйрену», «оқу», «оқыту», «педагогикалық үдерісті басқару», «педагогикалық процесс» (И.М.Кантор) ретінде; ал екіншілері – «білім беру», «білім», «мақсат», «білім беру құндылық», «бірыңғай педагогикалық процесс» (Б.Т.Лихачев); сондай-ақ, келесілері – «білім», «ағарту», «жаттығу», «даму» (В.М.Болонский, И.П.Подласый); төртіншісі – «тәрбие», «жаттығу», «білім» (Н.В.Бордовская, А.А.Реан) десе; бесіншісі – «тәрбие», «білім» (В.И.Журавлев, П.П.Пидкасистый, М.Л.Портнов және т.б.) ұғымдар жиынтығы ретінде айқындаған.

Ғалымдардың тұжырымдамаларында педагогикалық іс-әрекет құрылымына берген анықтамаларын көретін болсақ, ұқсастықтың, яғни аса бір алшақтықты байқамаймыз. Бұл ғалымдар педагогикалық іс-әрекет ұғымының мәні педагогиканың негізгі категориялары болып табылатын «тәрбие», «білім беру», «оқыту», «даму», «әлеуметтену» ұғымдарынан қалыптасатынын көрсетеді. Өз тарапымыздан психологиялық-педагогикалық зерттеу-

лерді талдау негізінде біз аталған көмекші ұғымдарға «өзін-өзі дамыту» ұғымын қосамыз. Осыған сәйкес, білім алушыны тәрбиелеу, оқыту, білім беру, дамыту, өзін-өзі дамыту, әлеуметтендірумен байланысты барлық іс-шаралар педагогикалық іс-әрекет болып табылады.

Тәрбие, білім беру, оқыту, даму, өзін-өзі дамыту ұғымдарын жан-жақты талдауға сүйене отырып, біз педагогикалық іс-әрекет құрылымының мазмұнын әзірледік.

Нәтижелер. Сонымен ойымызды түйіндей келе, педагогикалық кәсіби іс-әрекет мақсатының негізгі объектісі білім беру ортасы, болашақ педагогтің белсенділігі, білім беру ұжымы және студенттердің жеке ерекшеліктері болып табылады.

Педагогикалық-кәсіби іс-әрекеттің мақсатын іске асыру әлеуметтік-педагогикалық міндеттерді шешумен, атап айтқанда, білім беру ортасын қалыптастырумен, студенттердің іс-әрекетін ұйымдастырумен, оқытушылар құрамын құрумен, жеке тұлғаны дамытумен байланысты.

Ал, педагогикалық-кәсіби іс-әрекеттің мақсаты – динамикалық құбылыс, оның дамуы педагогикалық іс-әрекеттің мазмұнын, формалары мен әдістерін қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келтіретін, жеке тұлғаның өзіндік және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін әлеуметтік даму тенденциясы ретінде жүреді.

Педагогикалық іс-әрекет заңдарын анықтауда бұл тәсіл анықталған заңдардың түсіндірме және теориялық қызметін жүзеге асырады. Педагогикалық іс-әрекет заңдарына сәйкес білім конструктивті және техникалық (нормативтік) қызметті орындайды. Бұл жағдайда заңдардың мазмұны педагогикалық іс-әрекет, сондай-ақ басқарудағы принциптер мен талаптар болып табылады.

Педагогикалық университеттердің студенттерінде педагогикалық іс-әрекеттің қалыптасуын басқарудың дидактикалық үлгілерінің жиынтығымен анықталады, олар:

– кәсіби-педагогикалық іс-әрекет нақты педагогикалық міндеттерді шешу қабілетінде жүзеге асырылады, бірақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық іс-әрекетін қалыптастыру жалпы жүзеге асырылады;

– кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің функционалды моделі оны нақты мақсат қойылған кезде жеке педагогикалық қабілеттердің құрылымына айналатын ойластырылған құрылым ретінде қарастыруға мүмкіндік береді;

– жалпы және жеке сәйкестік принципі нақты педагогикалық іс-әрекетті ерекшелік арқылы жалпы шеңберде жеке тұлға ретінде қарастыруға мүмкіндік береді;

– педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби-педагогикалық іс-әрекетін қалыптастыру сәйкестік қағидатын іске асыру үшін құрылған өзара байланысты эвристика және алгоритмдер жүйесімен бақыланады. Алгоритм тұрғысынан сананың белсенділігі мәселені шешудің ұтымды әдісін қарастырған кезде жаңа эвристиканы тудырады.

Олай дейтініміз, педагогикалық ұғымдардың мәні олардың педагогикалық құбылыстардың тұрақты, маңызды, заңды қайталанатын ерекшеліктерін көрсететін ең жалпы іргелі ұғымдар екендігімен анықталады.

Егер біз «педагогикалық іс-әрекет» ұғымын негізгі түйін ұғым ретінде алсақ, онда оқыту, тәрбиелеу, білім беру ұғымдарын іс-әрекет ретінде қарастырғанымыз жөн бо-

лар еді. Жоғарыда айтылғандардан оқуды, тәрбиені, білімділікті іс-әрекет нормасы тұрғысынан сипаттау қажет, нәтижесінде оқытуды, тәрбиені, білімділікті сипаттауға және ажыратуға болатын дерексіз модельдің болуы қажет.

Демек, педагогикалық іс-әрекет қызмет құралдары арқылы лауазымдық міндеттерді орындау кезінде еңбек нәтижесіне жету жолындағы функциялардың, әрекеттердің, операциялардың жиынтығы ретінде түсініледі.

2017 жылғы 08 маусымдағы №133 бұйрықпен бекітілген Қазақстан Республикасында мұғалімнің кәсіби стандартында кәсіптік өсу деңгейіне, мұғалімдердің кәсіптік қызметке сәйкестігіне қойылатын талаптар жүйесі ретінде бес еңбек функциясы айқындалған [13].

«Білім туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 7-тарауының 50-51-баптары оқытушының мәртебесін, құқықтарын, міндеттері мен жауапкершілігін айқындайды [14].

Осы құжаттарға сүйене отырып және жоғарыда аталған жұмыстарды талдау негізінде біз қазіргі мұғалімнің функционалды компоненттерін тұжырымдаймыз (1-сурет).

Оқыту	Тәрбиелеу	Зерттеушілік	Әдістемелік	Әлеуметтік-коммуникативтік
<ul style="list-style-type: none"> - оқу сабақтарын жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес жүргізу - оқыту ерекшеліктерін есепке алу - құрастыру - жобалау - бағдарлау 	<ul style="list-style-type: none"> - педагогикалық этиканы және құндылықтарды сақтау - демократиялық стильді қолдану - жасампаз рухта тәрбиелеу - толеранттық көзқарасты қалыптастыру 	<ul style="list-style-type: none"> - ақпараттандыру - дамыту - мәліметтерді жинақтау, талдау - эксперимент жүргізу - мониторинг жасау 	<ul style="list-style-type: none"> - инновациялық әдіс-тәсілдерді меңгеру - оларды қолдану шеберлігі - сабақты оқу-әдістемелік қамтамасыздардыру - рефлексия жасау - жұмысын шығармашылықпен орындау 	<ul style="list-style-type: none"> - ұйымдастыру - басқару - қарым-қатынас орнату - өзара ықпалдастықты қалыптастыру - тәлімгерлікті іске асыру

Сурет 1 – Педагогикалық іс-әрекеттің функционалды компоненттерін топтастыру

Сонымен, педагогикалық іс-әрекеттің құрылымы мен функционалдық құрамдас бөліктерін жан-жақты талдай отырып, біз болашақ педагогтің кәсіби іс-әрекетін – оның педагогикалық процессте субъект-субъектілік өзара әрекеттесуінде оқыту, тәрбиелеу, әдістемелік, зерттеу, әлеуметтік-коммуникативтік функцияларын атқарудағы әрекеттер жиынтығы, деп нақтылайыз. Бұл оның кәсіби дамуында жүзеге асырылады. Осыған байланысты болашақ педагогтердің кәсіби даярлығын қалыптастыру қажеттілігі туындайтынын көрсетеді.

Талқылау. Болашақ педагогтің кәсіби даярлығы мәселесі бойынша көптеген зерттелген жұмыстар бар. Олар мұғалімнің кәсіби даярлығы әртүрлі ғылымдар тұрғысынан зерттелетінін дәлелдейді. Мысалы, Б.С.Гершунский және басқа ғалымдар философияда кәсіби даярлығын диалектиканың заңдары мен категорияларына байланысты және өзара байланыста екендігін тұжырымдаса, тарихта – кәсіби даярлықты, ең алдымен, үздіксіз бен дискреттілік контекстіндегі тарихи процесс ретінде қарастырса (Л.И.Анцыферова, С.Г.Вершловский, М.В.Кларин және т.б.); әлеуметтануда (Ф.Р.Филиппов, Р.С.Қасымова, Г.А.Анламасова және басқалар) маманның кәсіби даярлығының әлеуметтік факторларға тәуелділігін айқындаса; психологияда (Л.М.Митина, С.Л.Рубинштейн, Ж.И.Намазбаева және т.б.) тұлғалық қарама-қайшылықтардың психологиялық ерекшеліктерін ескереді.

Н.В.Кузьмина кәсіби-педагогикалық іс-әрекет құрылымында тығыз байланысты 3 компонентті анықтайды: құрылымдық, ұйымдастырушы, көпшіл.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің құрылымдық әрекеті үшке бөлінеді:

– құрылымдық-мазмұндық (оқу материалын іріктеу, педагогикалық үдерісті жоспарлау және құру),

– құрылымдық-операциялық (білім алушылардың іс-әрекеттерін жоспарлау),

– құрылымдық-материалдық (педагогикалық үдерістің оқу-материалдық базасын жобалау).

Педагогика ғылымында маманның кәсіби даярлығының теориялық және тәжірибелік компоненттерін кіріктіру мәселелері қарастырылады (Э.Ф.Зеер, А.М.Новиков, О.Л.Шабалина, Н.М.Яковлева, Н.Д.Хмель, Н.Н.Хан, Г.Т.Хайруллин, Г.С.Саудабаева және т.б.).

Яғни біз қарастырып отырған проблемамызда студенттердің үздіксіз білім беру жүйесіндегі кәсіби даярлығын қарастырған ғалымдардың жұмыстары қызығушылық тудырды (Б.А.Әбдікәрімов, А.П.Сейтешов, К.А.Дүйсенбаев, В.В.Егоров, Т.И.Эсполов, К.Устемиров, Н.Р.Шаметов, С.З.Коканбаев және т.б.). Осыған байланысты, үздіксіз білім беру теориясы өткен ғасырдың 80-ші және одан кейінгі жылдары педагогикалық ғылымның дербес саласы ретінде қалыптасып, ерекшеленгенін атап өткен жөн.

Жоғарыда аталған мәселелерді талдай отырып, біз «дайындық» ұғымын адамның ішкі күйі, сапасы, қасиеті ретінде түсінеміз және бұл күйдің сыртқы табиғаты оның белгілі бір әрекетке дайын болуынан көрінеді.

Адамның білім беру саласындағы кәсіби дайындығы – бұл кәсіби-педагогикалық іс-әрекет процесіне сәйкес келетін тұлғаны қалыптастыру процесі [15].

Егер біз «кәсіби қызметке дайындық» ұғымын берген ғалымдардың анықтамаларын талдайтын болсақ, онда В.А.Крутецкий белгілі бір қызметтің сәттілігін анықтайтын жеке қасиеттердің жиынтығын «іс-әрекетке дайындық» деп атайды [16]. Осы тұрғыдан алғанда, отандық ғалым-психолог Ж.И.Намазбаева берген анықтамада: кез-келген қызметтің жетістігі жеке қасиеттерді, Әлеуметтік және мәдени ерекшеліктерді, сондай-ақ оқытуды қалыптастыру кезінде кәсіби біліктілікті ескеруді талап етеді [17].

Орыс педагогы Н.Д.Хмельдің пікіріне сүйенсек, «педагогикалық қызметке дайындық» – бұл арнайы дайындық пен өзін-өзі танудың әсерінен қалыптасатын, оның құрылымында бірнеше элементтерден, мұғалімнің жеке басының, білімі мен дағдыларының кәсіби маңызды

қасиеттерінен тұратын күрделі құрылым [18]. Осылайша, педагогикалық қызметке дайындық оның кәсіби дағдыларының, білімінің, дағдыларының ажырамас сипаттамасы болып табылады. Бұл пікір В.А.Сластениннің жұмысында да көрінеді. Ол оқыту маманның кәсіби және жеке қасиеттерінің кешенінде көрінеді деп негіздеді [19]. В.С.Ильин, Н.Г.Ковалевская сонымен қатар мұғалімнің кәсіби қызметке дайындығын көрсетудегі жеке және кәсіби құзыреттілігін «мотивациялық және процес-тік компоненттердің интегралды бірлігі» ретінде қарастырады [20]. Мұндай пікірлер біздің зерттеуімізге қызығушылық тудырады.

Ғылыми әдебиеттерде болашақ мұғалімді белгілі бір кәсіби қызметке дайындауды көздейтін жұмыстар бар. Мысалы, Н.Н.Ханның зерттеуінде мұғалімнің педагогикалық процесте ынтымақтастыққа дайындығы мұғалімнің кәсіби қызметінің негізгі аспектісінің сапалық сипаттамалары тұрғысынан анықталады. Бұл оқытылатын пәндердің мазмұнына негізделген студенттермен қарым-қатынас кезінде оқу процесінде туындайтын мәселелерді шешу үшін қажетті білік пен дағдылар жиынтығынан көрінеді [21]. Зерттеліп отырған мәселенің сипаттамасына байланысты зерттеуші білімге, сондай-ақ дағдылар жиынтығында көрінетін кәсіби қасиеттерге баса назар аударады.

Іс-әрекетке даярлықты интеграцияланған білім тұрғысынан қарастыратын көптеген ғалымдар бар. Мысалы, Л.К.Ветеренникова оны «педагогтың кәсіби қасиеттерін, қажетті жалпы және арнайы білімін, іскерлігін, педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыру үшін дағдылар мен талаптар жиынтығын біріктіретін білім» деп сипаттайды [22].

Бұл пікір «студенттердің белгілі бір материалды әр түрлі іс-әрекеттерінде қолдануға дайындығы» туралы ғылыми еңбектерде жалғасын тапты. Мысалы, А.С.Мағауова «халық педагогикасының үздік дәстүрлерінде қалыптасқан жеке тұлғаны қалыптастырудың жалпыадамзаттық мұраттарына сәйкес педагогикалық іс-

әрекетті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін мұғалімнің жеке басының интегралдық ерекшелігін» көрсетеді [23], С.В.Громакова атап өткендей, «студенттер қазіргі уақытта бұл іс-әрекеттің маңыздылығын түсінеді, ол көркем мәдениеттің негізі болып табылатын күрделі біртұтас білім ретінде түсіндіріледі, ол практикада қолдануға болатын тәжірибе жиынтығымен анықталатын кәсіби маңызды жеке қасиеттерді қалыптастыруға негіз болады» [24].

Ұ.М.Әбдіғапбарова «білім алушыларды тәрбиелеуде қазақтың ұлттық ою-өрнек өнерін қолдануға оқушылардың дайындығы – қазақ ұлттық ою-өрнек өнері негізінде кешенді біріздендірілген білім беру, ол қазіргі уақытта кәсіби педагогикалық білім мен іскерліктің жиынтығын, оларды практикада қолдана білуімен айқындалатын кәсіби маңызды жеке қасиеттерді қалыптастыруды қалыптастырады».

Сонымен қатар, Ұ.М.Әбдіғапбарова, А.М.Байкулова «Оқушы лидерді тәрбиелеу» монографиясында мотивацияның жайкүйі мен даму сапасы, жеке тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері және көшбасшылық мүмкіндіктері тұрғысынан оқыту тұжырымдамасын негіздейді, оны белгілі бір құрылым негізінде жеке тұлғаның іргелі іс-әрекетін жүзеге асыру үшін қажетті сапа мен тәуелділікті қалыптастыруға бағытталған процесс ретінде қарастырады. Ал лидерлікке даярлау – адамның көшбасшылықтың сәттілігін анықтайтын жеке тәжірибесіндегі құндылық, танымдық және белсенділік компоненттерін жүзеге асыруға дайындығы [25].

Осылайша, ғалымдардың жоғарыда келтірілген анықтамаларын талдау «педагогикалық іс-әрекетке даярлығын» Н.Д.Хмель, Ж.И.Намазбаева, А.Сластенин, В.А.Крутецкий, А.С.Мағауованың кәсіби және жеке қасиеттер кешені қалыптастырған күрделі құрылым (сапа, білім, дағды) ретінде қарастырса, Н.Н.Хан жеке қасиеттері, сапалық сипаттамалары ретінде, В.Е.Волкова іске асырылатын сапасы, Л.К.Ветеренниковтың, С.В.Громаковтың, Ұ.М.Әбдіғапбаровтың интеграцияланған

білімі, Ұ.М.Әбдіғапбарованың, А.М.Байкулова қасиеттерін іске асыруға дайындық ретінде кешенді біртұтас білімді анықтады. В.С.Ильин, Н.Г.Ковалевская мотивациялық және процессуалдық компоненттердің интегралды бірлігін анықтады.

Осы тұжырымдарды қорытындылай келе, ғалымдардың «педагогикалық іс-әрекетке даярлығы» ұғымын қарастыруда үлкен айырмашылық жоқ деп айта аламыз. Олардың бірі оқытуды жеке тұлғаның сапалық сипаттамасы ретінде қарастырса, екіншісі – интеграцияланған білім беру, үшіншісі – сапалық сипаттама, олардың барлығы педагогикалық іс-әрекетке даярлық кезінде болашақ маманның кәсіби тұлғасының деңгейі мен жағдайы белгілі бір негізде дамитынын жоққа шығармайды.

Тіпті біздің зерттеуімізде «даялық» ұғымы «дайындық», яғни кәсіби іс-әрекетке даярлық тұрғысынан қарастырылады. Сондықтан, жоғарыда талданған анықтамаларға сүйене отырып, біз кәсіби іс-әрекетке даярлық ұғымын зерттеу мәселесі тұрғысынан қажетті деңгейде дамыған кәсіби тұлғаның сапасы ретінде қарастырамыз.

Сонымен өзінің объективті-процессуалдық аспектісінде дуальді білім беру «адамды белгілі бір мамандық бойынша іс-әрекетке даярлауға, кәсіби және педагогикалық іс-әрекеттердің толық спектрін орындауға, сондай-ақ кәсіби іс-әрекетте өзін-өзі тиімді жүзеге асыруға қабілетті тұлғаны қалыптастыру процесі» болып табылады.

Қорытынды. Жоғарыда «іс-әрекет», «кәсіби-педагогикалық іс-әрекет», «даярлық», «педагогикалық іс-әрекетке даярлық» ұғымдары зерделенген ғылыми жұмыстарды жан-жақты терең талдаудан туындайтын қорытындылар біздің зерттеу жүргізіп отырған жұмысымыздың негізгі ұғымының мәнін түсіндіруге мүмкіндік береді. Сонымен біздің ойымызша, дуальді-бағдарлық оқыту жағдайында болашақ педагогтың кәсіби іс-әрекетке даярлығы дегеніміз – оның мотивациялық-құндылық, инновациялық-танымдық, процессуалдық-нәтижелік компоненттеріне сәйкес педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын кәсіби-

тұлғалық қасиеттердің ажырамас сипаттамасы болып табылады.

Осылайша, ғалымдардың еңбектерінде үздіксіз білім беру мәселелері ретінде келесідей қарастырылады: көп деңгейлі кәсіптік білім (бакалавриат, магистратура, докторантура); пәндерді интеграциялау, мысалы, математикалық білімге бейімделу; кәсіптік білімге дейінгі және кәсіби даярлық шеңберінде білімді интеграциялау; бастауыш, орта, кәсіптен кейінгі, жоғары білім, жоғары оқу орнынан кейінгі білім интеграциясы терең талданады. Атап айтқанда, біздің қарастырылып отырған мәселемізге жақын зерттеу жұмысы ретінде С.З.Қоқанбаевтың «мектеп-колледж-жоо» білім беру кешені жағдайында мұғалімдерді кәсіби даярлау кезіндегі үздіксіз білім берудің теориялық және практикалық мәселелерін зерттейді.

Яғни, болашақ мұғалімнің дуальді-бағдарлық оқыту контекстінде кәсіби іс-әрекетке даярлығын «мектеп-колледж-жоо» өзара әрекеттестігінде мотивациялық-құндылық, инновациялық-когнитивтік, процессуалдық-өнімді компоненттерге сәйкес педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын оның кәсіби және жеке қасиеттерін қалыптастыруды білдіреді.

«Мектеп-колледж-жоо» өзара әрекеттестігі негізінде мектептер мен колледждердің, университеттердің интеграциясын жақсарту, шығармашылықпен жұмыс істейтін мектеп мұғалімдерінің, колледж оқытушылары мен университет ғалымдарының ынтымақтастығы, ғылым мен білім сабақтастығы есебінен студенттердің кәсіби іс-әрекетін дамыту үшін мүмкіндіктер ашылатыны сөзсіз.

Біздің зерттеуіміз студенттердің кәсіби даярлығын мектеп-колледж-жоо» өзара әрекеттестігі жағдайында жүзеге асыруды көздейтіндіктен, олардың теориялық және практикалық дайындықтарын, соның ішінде бүгінгі күні жоғары оқу орындарында теориялық бөлімнің практикалық оқытуға басымдылығымен теңестіруге назар аудару қажеттігін тұжырымдаймыз. Сондықтан зерттеу жұмысында болашақ мұғалімнің тәжірибеге бағытталған кәсіби және жеке қасиеттеріне басымдық берілетіні анық.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- [1] Толковый словарь социологии, педагогики и психологии // В 4 т. – М.: ГИС, 2015. – Т.1. – 388 с.
- [2] Психологиялық-педагогикалық сөздік. Екінші басылымы. – Алматы: «Арыс» басарысы, 2011. – Б. 85-86.
- [3] Философиялық энциклопедиялық сөздік – Алматы: ҚР БҒМ ҒМ Философия, саясаттану және дінтану институты, 2013. – 220 б.
- [4] Білім және ғылым. Энциклопедиялық сөздік / бас ред. Ж.Қ.Түймебаев. Ред. алқасы: А.Е.Әбілқасымова, И.Б.Бекбаев, Н.Б.Қалабаев, Е.Ә.Оңғарбаев, С.Ж.Пірәлиев, М.В.Рыжаков. – Алматы, 2009. – 146 б.
- [5] Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология. – Алматы: Мектеп, – 2002. – 108 б.
- [6] Педагогика: қазақша және орысша түсіндірме терминологиялық сөздік / ғыл. жетекш. жасаған және жалпы ред. басқарған проф. Ш.Беркімбаева, А.Қ.Құсайынов – Алматы: ROND&A баспасы, 2007. – Б. 15-32.
- [7] Ankuda S., Sanikovich V. The informational environment of ecological education: Pedagogical conditions of formation // Information and Communication Technologies // 17th International Scientific Conference. Deutschland / redaktion dieser Ausgabe: Referentin für Forschung Dr. rer. nat. Ellen Weifimantel.– Mittweida: «Hochschule Mittweida (FH) University of Applied Sciences», 2005. – №13. – P. 48-50.
- [8] Қазақстан. Ұлттық энциклопедия / бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2002. – 453 б.
- [9] Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высшая школа, 1999. –167 с.
- [10] Большакова З.М. Сущность инноваций и инновационной деятельности // Профессиональная педагогика: категории, понятия, дефиниции: сб. науч. тр. / отв. ред. Г.Д. Бухарова.– Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2006. –Вып. 4. – С. 69-75.
- [11] Моя профессиональная карьера: пособие для учащихся / науч. ред. С.Н. Чистякова, А.Я. Журкина. – М.: Институт профессионального самоопределения молодежи, 2007. – 77 с.
- [12] Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Педагог: профессия и личность. – Ростов н/Д: РПУ, 1997. –144 с.
- [13] ҚР педагог стандарт 8 маусым 2017 жылғы, №133 бұйрық. – 106 б.
- [14] ҚР «Білім туралы» заңының 7 тарау 50-51 баптары.
- [15] Aitenova Elmira, Yessingalievа Tlekshi, Abdualieva Zhazira Problems of professional training of future teachers, their status and development in the conditions of educational integration. “The Europe and the Turkic World: Science, Engineering and Technology” // Materials of the III International Scientific-Practical Conference. – Alanya: Regional Academy of Management, 2018. – P. 360-364.
- [16] Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. – М., 1972. –135 с.
- [17] Намазбаева Ж.Ы. Развитие интеллектуальной творческой личности: учебно-методическое пособие. – Алматы: Изд-во “УЛАФАТ”, 2013.–34 с.
- [18] Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы: Ғалым, 1998. – 320 с.
- [19] Слостенин В.А., Мажар Н.Е. Диагностика профессиональной пригодности молодежи к педагогической деятельности. – М.: Прометей, 1991. –С. 23-28.
- [20] Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Н.Г.Ковалевская, В.С.Ильин, Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
- [21] Хан Н.Н. Некоторые особенности дидактической подготовки будущего учителя к организации коллективной познавательной деятельности учащихся: автореф. ... канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1981. – 25 с.
- [22] Ветеренникова Л.К. Реформы образования в современном мире: глобальные и региональные тенденции. – М., 2005. – 176 с.

[23] Сарсенбаева Б.И. Психологическая подготовка будущих учителей к профессиональной деятельности // Педагогика. – 2005. – №2. – С. 47-54.

[24] Смирнов С.А., Котова И.Б., Шиянов Д.Н., Бабаева Д.И. и др. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / под ред. С.А.Смирнова. – 2-е изд., исп. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 544с.

[25] Әбдіғалпбарова Ұ.М., Байқұлова А. Оқушы лидерді тәрбиелеу. – Тараз, 2019. – 232 б.

References:

- [1] Tolkovy English sociology, pedagogy and psychology // in 4 vol – m.: GIS, 2015. – Vol. 1 – 388 P.
- [2] psychological and pedagogical dictionary. Second edition. - Almaty: «arys» basry, 2011. – p. 85-86.
- [3] philosophical encyclopedic dictionary – Almaty: Institute of Philosophy, Political Science and religious studies of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan, 2013. – 220 P.
- [4] Education and science. Encyclopedic dictionary / Chief Ed. Zh. K. Tuimebayev. Ed. the jury consisted of: Abylkasymova A. E., Bekbayev I. B., Kalabayev N. B., Ongarbayev E. A., Piraliev S. zh., Ryzhakov M. V. – Almaty, 2009. – 146 P.
- [5] branch scientific Explanatory Dictionary of terms of the Kazakh language: pedagogy and psychology. - Almaty: School, – 2002. - 108 P.
- [6] pedagogy: Kazakh and Russian explanatory terminological dictionary / science. leading. created and General Ed. led by Prof. Sh. Berkimbayeva, A. K. Kusainov-Almaty: ROND & a publishing house, 2007. - p. 15-32.
- [7] Ankuda S., Sanikovich V. The informational environment of ecological education: Pedagogical conditions of formation // Information and Communication Technologies // 17th International Scientific Conference. Deutschland / redaktion dieser Ausgabe: Referentin für Forschung Dr. rer. nat. Ellen Weifimantel.– Mittweida: «Hochschule Mittweida (FH) University of Applied Sciences», 2005. – №13. – P. 48-50.
- [8] Kazakhstan. National Encyclopedia / Ed. A. Nysanbayev. - Almaty: main editorial office of the «Kazakh encyclopedia», 2002. – 453 P.
- [9] Kuzmina N. V. professionalism of the leader and master of production training. - M.: Higher School, 1999. -167 P.
- [10] Bolshakova Z. M. The essence of innovation and innovative activities // professional pedagogy: category, ponyatia, definition: sat. nauch. TR. / OTV. Ed. G. D. Bukharova. – Yekaterinburg: izd-Vo Ros. Gos. Prof.- PED. in UN, 2006. 4. - pp. 69-75.
- [11] my professional career: after studying / studying. Ed. Zhurkina A. Ya. – M.: Institute of professional self-realization of young people, 2007. – 77 P.
- [12] Kotova I. B., Shianov E. N. teacher: professionalism and personality. – Rostov N/D: RPU, 1997. –144 P.
- [13] Teacher standard of the Republic of Kazakhstan dated June 8, 2017, Order No. 133. – 106 P.
- [14] Chapter 7 of the law of the Republic of Kazakhstan «on education» articles 50-51.
- [15] Aitenova Elmira, Yessimgalieva Tlekshi, Abdualieva Zhazira Problems of professional training of future teachers, their status and development in the conditions of educational integration. “The Europe and the Turkic World: Science, Engineering and Technology” // Materials of the III International Scientific-Practical Conference. – Alanya: Regional Academy of Management, 2018. – P. 360-364.
- [16] Krutetsky V. A. fundamentals of pedagogical psychology. – M., 1972. –135 P.
- [17] Namazbaeva zh.I. development of intellectual creative personality: educational and methodological approach. - Almaty: izd-Vo «ULAGAT», 2013. -34 P.
- [18] Khmel N. D. theoretical foundations of Professional Training Teacher. – Almaty: Galym, 1998 – 320 P.
- [19] Slastenin V. A., Hungarian N. E. Diagnostics of professional skills of young people to pedagogical activity. – M.: Prometheus, 1991. - Pp. 23-28.
- [20] philosophical encyclopedic dictionary / GL. Ed. In The Second Half Of The XIX Century. – M.: Sov. encyclopedia, 1983. – 840 PP.
- [21] Khan N. N. specific personality didactic training future teacher to the organization of collective positive activities: abstract. ... Kand. PED. Nauk. – Alma-Ata, 1981. – 25 p.

[22] Wetherennikova L. K. education reform in the modern world: global and regional trends. – М., 2005. - 176 PP.

[23] Sarsenbaeva B. I. psychological training of future teachers for professional activity // pedagogy. – 2005. - No. 2. - pp. 47-54.

[24] Smirnov S. A., Kotova I. B., Shianov D. N., Babaeva D. I. Dr. Pedagogy: pedagogical theory, systems, technologies: учеб. follow for the studio. SRED. PED. учеб. «I don't know,» he said. S. A. Smirnova.–2-е ISD., ISP.and the ball. - М.: Izdatelsky Center «Academy», 1999. – 544с.

[25] Abdygapbarova U. m., Baikulova A. education of a student leader. - Taraz, 2019. - 232 P.

Профессиональная подготовка студентов во взаимодействии школа-колледж-вуз

Э.А. Айтенова^{1}, У.М. Абдиганбарова¹, К.Б. Сматова², Г.А. Ризаходжаева³*

¹*Казахский национальный педагогический университет им.Абая
(г. Алматы, Казахстан),*

²*Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати
(г. Тараз, Казахстан),*

³*Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
(г. Туркестан, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматриваются педагогико-психологические аспекты понятий деятельность, профессиональная деятельность, профессионально-педагогическая деятельность, подготовка, подготовка к педагогической деятельности.

В своей исследовательской работе, анализируя философские, психолого-педагогические научные труды, формулируем: профессиональную деятельность студента-совокупность его действий по выполнению образовательных, методических, исследовательских, социальных и коммуникативных функций в педагогическом процессе субъект-субъектного взаимодействия. Очевидно, что на основе взаимодействия «школа-колледж-вуз» будут развиваться пути совершенствования профессиональной деятельности студентов путем выявления дуально-ориентированных условий обучения в интеграции учебно-методической, научно-исследовательской и практической деятельности школы, колледжа и вуза на единой методологической основе. То есть проведенные анализы позволяют говорить о возрождении в настоящее время профессиональной подготовки студентов в условиях дуально-ориентированного обучения в системе высшего педагогического образования. Потому что, как известно, главное требование-перейти от теории к практике и соответствовать текущему рыночному спросу. На протяжении многих лет ученые и практики осознавали важность его практической составляющей, находя эффективные способы совершенствования процесса профессиональной подготовки студента. Сегодня мы можем с уверенностью сказать, что дуально-ориентированное обучение важно для развития практической части современной профессиональной подготовки студента.

Ключевые слова: профессиональное образование; профессиональная деятельность; дуально-ориентированное обучение; взаимодействие школа-колледж-ВУЗ.

Professional training of students in the interaction of school-college-university

E.A. Aitenova^{1}, U.M. Abdigapbarova¹, K.B. Smatova², G.A. Rizakhoyayeva³*

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abaya (Almaty, Kazakhstan),*

²*M.Kh.Dulaty Taraz Regional University (Taraz, Kazakhstan),*

³*Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (Turkistan, Kazakhstan)*

Abstract

The article discusses the pedagogical and psychological aspects of the concepts of activity, professional activity, professional and pedagogical activity, training, preparation for pedagogical activity.

In our research work, analyzing philosophical, psychological and pedagogical scientific works, we formulate: the professional activity of a student is a set of his actions to perform educational, methodological, research,

social and communicative functions in the pedagogical process of subject-subject interaction. It is obvious that on the basis of the interaction of “school-college-university”, ways of improving the professional activities of students will be developed by identifying dual-oriented learning conditions in the integration of educational, methodological, research and practical activities of the school, college and university on a single methodological basis. In other words, the conducted analyses allow us to speak about the revival of professional training of students in the conditions of dual-oriented training in the system of higher pedagogical education at the present time. Because, as you know, the main requirement is to move from theory to practice and meet the current market demand. For many years, scientists and practitioners have been aware of the importance of its practical component, finding effective ways to improve the student’s professional training process. Today we can say with confidence that dual-oriented learning is important for the development of the practical part of modern professional training of a student.

Keywords: vocational education.; professional activity.; dual-oriented training.; school-college-university interaction.

Редакцияға 24.11.2022 қабылданды.

XFTAP 14.23.09

DOI 10.51889/1523.2022.16.86.030

А.Ж. Жақупова¹, С.Ж. Еркебаева¹, Р.Е. Каримова¹, Тезел Шахин Ф.²

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан,

Zhakupova-84@bk.ru, saule877@mail.ru, raziya.1966@mail.ru

⁴ Гази Университеті Анкара, ftezel68@gmail.com

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ГЕЙМИФИКАЦИЯ: ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа

Қазіргі таңда оқу-тәрбие қызметін жандандыру мәселесінде ақпараттық-цифрландыру ерекше өзектілікке ие болып отыр. Бұл мақалада геймификация тұжырымдамасы ақпараттық-цифрлық білім беру технологияларын қолданудың тиімді бағыттарының бірі болып табылады. Геймификация - оқытудың тиімділігін күшейту, оқу-танымдық белсенділікті арттыру, ойын элементтерінің дизайнын қолдану арқылы ынталандыру аясында жаңа тәсіл ретінде қарастырылған. Түрлі ғалымдардың жұмыстарын зерттеу арқылы геймификация ұғымына анықтама берілген.

Мақаланың мақсаты - өз кәсіби қызметінде геймификация элементтерін пайдалану арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің мектеп жасына дейінгі балалардың ұйымдастырылған іс-әрекетін геймификациялық тұрғыдан дайындай алу деңгейін анықтау болып табылады. Зерттеу мақсатына жету үшін келесі міндеттер қойылды: «білім берудегі геймификация» ұғымын талдау және ұғымға анықтама беру; геймификация элементтерін пайдаланудың артықшылығын анықтау үшін сауалнама жүргізу және деректерді талдау; болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің геймификациялық құзыреттіліктерінің негізгі компоненттерін бөліп көрсету.

Зерттеу әдіснамасын «білім берудегі геймификацияны қолдану мәселелері мен даму перспективасын» анықтауға арналған ғылыми зерттеулер арқылы алынған мәліметтерге мазмұнды талдау әдісіне негізделген талдаулар құрайды.

Мектеп жасына дейінгі балаларын тәрбиелеу және оқытуда қолданылатын геймификацияның тиімділігін анықтаудың ғылыми және практикалық маңыздылығы: білім беруді геймификациялауда кәсіби білім мен дағды (когнитивті), әдістемелік-ұйымдастырушылық, ақпараттық-коммуникативтік және құндылықты-мотивациялық қатынасы сияқты дайындық компоненттерін анықтау болып табылады.

Зерттеу жұмысының құндылығы: мақалада берілген мазмұнды талдау білім берудегі геймификацияның ерекшелігін сипаттауға, сапалық зерттеу әдісі кейс-стади дизайны арқылы геймификацияны қолданудың артышылығын анықтау, оны дамыту перспективасын жасауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижесінде геймификация элементтерін пайдалану тұлға бойында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану дағдыларын қалыптастыруда: күрделі міндеттерді жеңіл шешу жолын қарастыру, мобильді сервистік қосымшаларды қолдана білу, оқу мазмұны қамтылған мобильді ойын қосымшасын жасай алуда жақсы нәтиже береді.

Бұл мақала Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 2022 жылдың №3 келісім шартына сәйкес дайындалды.

Тірек сөздер: геймификация, ақпараттық цифрландыру, оқу-танымдық іс-әрекет, ойын іс-әрекеті, мектепке дейінгі білім беру, дамыту моделі, мотивация.

Негізгі ережелер

Тәрбиелеу мен дамыту ерте балалық шақтан басталатындығы ғылыми тұжырымдармен дәлелденген. Мектепке дейінгі ұйымдарда оқытудың әртүрлі әдістемелері мен технологияларын, білім беру процесін ұйымдастыруда баланың даралығы мен субъективтілігін, өмірлік қажетті физикалық, әлеуметтік, эмоционалдық, коммуникативтік, танымдық дағдыларын дамыту трансформацияланатын ойындар арқылы іске асырылуы қажеттілігі Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделінде бекітілген [1].

Заманауи жоғарғы білім берудің оқу процесін белсендіру және күшейтуде ойын технологиясының элементтерін қолдануды ұсынуда. Ойын технологиясы арқылы оқуға тарту және ынталандыру процесі білімнің геймификациясы. Ойын түріндегі оқыту әрекеті үйреніп, білім алуға деген құштарлығын арттыру тәсілі ретінде қарастырылып, дәл осындай тәсілді қолдану оқу процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Себебі ойын іс-әрекетінде оқытушы немесе білім алушы деген ұғым болмайды, ондағы қатысушылардың барлығы бір-біріне үйретуші әрі үйренуші рөлінде бола алатындығы. Сондықтан болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің өзін-өзі жетілдіруде тұлғалық жеке дағдыларын геймификациялық тұрғыдан дамыту тиімді деп білеміз.

Кіріспе

Соңғы жылдары адам өмірінің барлық салаларында технологияның дамуы жылдам қарқынмен жүруде. Бұл әрбір саланы үнемі өзгертіп, жаңа өзгерістерді алып келуде. Қазіргі цифрландыру дәуірінде осын-

дай трансформацияның әсерін білім беру саласындағы әртүрлі стратегиялар мен технологиялардың енуімен, қолданылудағы әдістер мен құралдардың өзгерістерінен байқауға болады [2].

Қазақстандағы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнындағы өзгерістерде – геймификацияға көшу, Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамыту моделін іске асырудағы сапалы трансформация болып табылады.

Мектепке дейінгі білім берудегі трансформация білім деңгейі мен оқыту сапасын технологиялық революция мен өнеркәсіптегі өзгерістердің жаңа цикліне сай келуімен қатар, мектеп жасына дейінгі балалардың оқу-танымдық қызметін, зияткерлік, шығармашылық, әлеуметтік дағдыларын, зерттеушілік қабілеттерін дамыту үшін жаңа тәсіл ретінде маңызды болып отыр.

Педагогика саласында «геймификация» ұғымы – ойын емес ортада ойын технологияларын пайдалану ретінде анықталады [3]. Біз «геймификация» терминін білім беру үдерісінде ойын технологияларын қолдану ретінде түсінеміз. Бұл түсінік геймификацияны педагогикалық технология ретінде қарастыруға негіз береді.

«Геймификация» терминін 2002 жылы бағдарламашы Ник Пеллинг ғылым саласына енгізген. Бастапқыда бұл тұжырымдама ойын-сауық және маркетинг сияқты салаларда қолданылды. Геймификация мәселелері бүгінде педагогика саласында да, бизнес, маркетинг, менеджмент саласында да кеңінен талдануда. Мұның бәрі геймификация туралы «білім берудегі жаңа тұжырымдама» аясында ғана емес, сонымен қатар білім беру

процесінде жаңа трендтің пайда болуы туралы айтуға негіз береді [4].

Мектепке дейінгі геймификация – балалардың ұйымдастырылған іс-әрекетін ойын формаларын енгізу арқылы білім беру қызметіне тарту тәсілі. Мектеп жасына дейінгі балалардағы геймификацияның негізгі мақсаты – білім алуға деген ынтаны арттыру, жаңа ақпараттарды қабылдауға деген қызығушылықты қамтамасыз ету. Сонымен қатар, ынтаны арттыру үшін күнделікті ұйымдастырылған іс-әрекетте ойын элементтерін енгізу арқылы тапсырмаларды жарқын және қызықты ету [5].

Мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби тұлғалық даму сатысында геймификация – жаңа өмір салтына қарай бейімделудің бір әдісі. Геймификация – танымал бағыт ретінде әртүрлі компьютерлік және мобильді сервистік қосымшаларды мақсатты тұрғыда ойын механикасымен пайдалану.

Адамдардың өмірлік қажетті дағдылары (когнитивті, физикалық, эмоционалды және әлеуметтік) ерте жаста, яғни мектеп жасына дейінгі кезеңде дамиды. Сондықтан да осы аралықта тұлға қалыптасуында құндылықтарды дұрыс игертуде балаларға жағымды білім алу ортасын құру арқылы сапалы білім беру, сапалы болашақты қамтамасыз етеді.

Білім беруде «геймификация» ұғымын қалыптастыру білім беру қызметінің интеграциялануы деп көрсетуге болады. Геймификацияның артықшылығы сапалы білім алумен қатар, сыни ойлау, кретивтілік, командада жұмыс жасау және коммуникативтік қабілеттерінің дамуына, мотивацияның жоғарлауына септігін тигізеді.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Бұл зерттеудің мақсаты болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің білім берудегі геймификация туралы көзқарастарын зерттеу және геймификация арқылы педагогикалық кәсіби дағдыларын игергендігін анықтау. Сонымен қатар, мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде геймификациялаудың қандай артықшылықтары бар екендігін анықтауда кейс-стади дизайны қолданылды.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің қызметтік іс-әрекетінде геймификация элементтерін қолданудағы дайындығын анықтауға сауалнама дайындалды. Сауалнама сұрақтары деректерді жинау құралы ретінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің білім беруді геймификациялауда кәсіби білім мен дағдыларын (когнитивті), әдістемелік ұйымдастырушылық құзыреттілігін, ақпараттық-коммуникативті құзыреттілігін және құндылықты-мотивациялық көрсеткіштерінің деңгейін диагностикалауға бағытталды.

Эксперименттік іріктеуге мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 3-4 курс студенттері ерікті негізде қатысты. Зерттеу сауалнамасына қатысушы студенттердің педагогикалық практикадан өткендігі алғы шарт ретінде қойылды. Осы алғышарт негізінде барлығы 65 студенттің қатысуымен зерттеу жұмысы жүргізілді.

Бұл зерттеу жұмысы барысында сауалнама сұрақтарының нәтижесін талдау екі кезеңнен тұрды. Бірінші кезең мәліметтерді талдау алды кезеңі (деректерді жинау) және екінші кезең мәліметтерді талдау (қорытындыны дәлелдеу). Зерттеу нәтижесінде мазмұнды талдау әдісі бойынша алынған мәліметтер жиналып құжатталғаннан кейін, оларды қорытындылау: мәліметтерді жинау процесінде алынған деректерді талдау, сандық-сапалық салыстыру жұмыстарын қамтыды.

Осы зерттеу аясында зерттеу тобының деректерімен қатар, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерді мазмұнды талдау әдісі қолданылды. Мазмұнды талдау кезінде тақырып бойынша ұқсас ұғымдар мен мәліметтер жиналды.

Нәтижелер

Жүргізілген сауалнама жауаптарын талдау барысында болашақ маманның геймификациялық тұрғыдан білім беруге теориялық дайындығын (когнитивті) қарастыруда, әртүрлі компьютерлік және мобильді сервистік қосымшаларды мақсатты тұрғыда ойын механикасымен пайдаланумен

оны тиімді ұйымдастырудың педагогикалық мүмкіндіктерін қамтамасыз етуде ең жоғарғы проценттік көрсеткіш 40% құрап, дағдының орта деңгейде екендігін көрсетті.

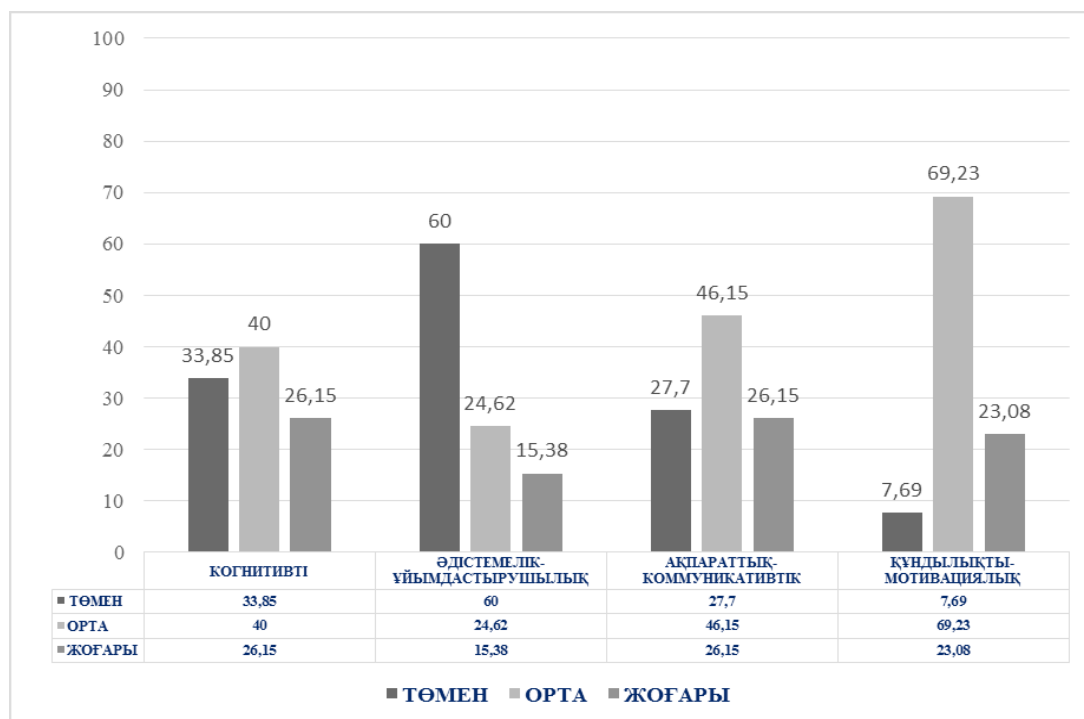
Сауалнаманың келесі жауаптарын талдау болашақ маманның мектеп жасына дейінгі балаларға білім беруді геймификациялық тұрғыдан ұйымдастырудың әдістемелік-практикалық жүйесіндегі іскерлігін анықтау болды. Студенттердің көпшілігінің балабақшадағы оқу-танымдық процесінде мультимедиялық бейне ойындарды қолдануда ең жоғарғы проценттік көрсеткіші 60% құрап, дағдының төмен деңгейде екендігін көрсетті. Білім беруде геймификация элементтерін қолдану тәжірибелерінің жоқ екендігі анықталды. Студенттердің оқытуды геймификациялауда оны ұйымдастыру сервистерін, ойын платформалары (эртүрлі квесттер) мен ойынды құрастырушы сайттармен ақпараттанғандығымен, оны практикада тиімді қолдануда үлкен айырмашылық бар екенін түсінеміз.

Студенттердің ақпараттық-коммуникативті құзыреттілігін анықтауда олардың электронды оқу-әдістемелік жетілуде,

ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерін цифрландыруда, виртуалды білім беруді жүргізуде еркіндікке қолжетімділік деңгейі анықталды. Сауалнама жауаптарын талдауда ең жоғарғы проценттік көрсеткіш 46,15%, яғни дағдының орта деңгейде екендігін көрсетті. Бұл студенттердің интернет ресурстарын еркін қолданудағы, түрлі компьютерлік презентацияларды дайындай алудағы, интерактивті тақталарды пайдаланудағы цифрлық сауаттылығы.

Студенттердің құндылықты-мотивациялық көрсеткіштерінің деңгейін анықтауға бағытталған өзін-өзі саналы жетілдіру және кәсіби қажеттілігін қанағаттандыруға деген белсенділігінің ең жоғарғы проценттік көрсеткіші 69,23% құрайды. Бұл болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогі ретінде кәсіби мамандығына деген қызығушылықтарының орташа деңгейі.

Зерттеу мәселесі бойынша сауалнама нәтижесін жинақтап, талдау барысында болашақ мамандардың кәсіби қызметінде геймификация элементтерін пайдалану дайындығының орта және төмен деңгейінің басым екенін айтуға болады (1 сурет).

Сурет 1. Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің білім беруде геймификация технологиясын пайдалану көрсеткіштері

Зерттеу нәтижесін сандық-сапалық талдауда болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің білім беруде геймификация технологиясын меңгеруде когнитивті, ақпараттық-коммуникативті құзыреттілігінің, құндылықты-мотивациялық көрсеткіштерінің орташа деңгейімен сипатталады. Ал әдістемелік-ұйымдастырушылық қызметінің төмен деңгейімен анықталып отыр.

Талқылау

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің білім беруде геймификацияны қолданудың артықшылықтары туралы тұжырымдарын талданған кезде, кейбір студенттердің пікірлері:

- «Білім беруде геймификацияны қолдану өте тиімді, өйткені оқу үлгерімінің төмендігіне қарамастан оқудан ләззат алуға мүмкіндік береді»;

- «Геймификация технологиясы білім беруде өте маңызды, оның көптеген артықшылықтарын бар: болашақ маман ретінде кәсіби қасиеттерін тәрбиелеуде және мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығын дамытуда»;

- «Геймификация – мәселелерді шешу дағдыларын игеру өте қажет. Бұл күнделікті өмірде кездесетін қиындықтарға дайын болуға қалыптастырады»;

- «Геймификация мотивация береді, осылайша үздіксіз оқуға мүмкіндік береді. Студенттер бір уақытта оқып білім алады және содан ләззат алады. Өйткені ойын ойнау арқылы үйрену жеңіл» - деп мәлімдеді.

Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде геймификация элементтерін ұйымдастырылған іс-әрекетінде пайдаланудың маңыздылығы туралы пікірлері келесідей:

- «Геймификация технологиясын қолдану балалардың өмірде кездесетін мәселелерді тиімді шешу дағдыларын игеруді қамтамасыз етеді»;

- «Білім берудегі геймификация балалардың нақты өмірде кездесетін жағдайларға алдын-ала дайындалуға мүмкіндік береді»;

- «Геймификация - балалардың көптеген әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда да өте маңызды. Өйткені дұрыс қарым-қатынас жасай алуға мүмкіндік береді».

Дегенмен мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту үдерісінде геймификация технологиясын қолдану мектеп жасына дейінгі балалардың оқу-танымдық дағдыларынан бөлек, әлеуметтік-эмоциональдық дағдыларында үлкен нәтижелі жетістіктерге жеткізіп жатқанын көрсетті. Балалардың өзіне деген сенімділігін және ортасын түсінуге деген талпынысын қамтамасыз ететіндігін, жағдайға қарай мәселені шешуге дағдыларын дамыта отырып, сыртқы әлеуметтік ортада кездесетін мәселелер бойынша тәжірибе жинақтап, олардың қоғамдық өмірге дайындайтынын байқауға болады.

Болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтері өндірістік-педагогикалық, оқу практикасы кезінде геймификация технологиясын қолдануда кейбір мәселелердің бар екендігін ортаға шығарды. Балабақшадағы ұйымдастырылған іс-әрекетте геймификация элементтерін пайдалану және қолдануда қиындықтар туындағанын айтты. Атап айтқанда:

- «Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту үдерісінде геймификация өте тиімді әдіс. Дегенмен, жеткілікті құрал-жабдықтардың болмауы, қолдану тұрғысынан қиындықтар тудырады».

- «Геймификациялық іс-әрекетті ұйымдастыруда арнайы қолданбалы бағдарламалар жасау қажет. Осы себепті де жаңа ойын шарттарын табу қиынға соғады. Демек бұл мәселе бойынша үздіксіз даму, іздену қажет. Соған сай балабақшаларда ақпараттық коммуникативтік технологияны меңгеруге бағытталған интерактивті технологиялармен жабдықталуды қажет етеді».

Білім беруде геймификацияны қолданудағы бұл аталған қиындықтарды қарастыру барысында балабақшалардағы заттық-кеңістіктік ортаның сай келмеуі ойын барысында қимылды әрекеттер жасауда қиынға соғатыны анықталды. Кейде өте кең топтық бөлменің өзінде, әр баланы бірінен соң бірін бақылауды қамтамасыз етуде қиындықтарға алып келетіндігін айтуға болады. Сонымен қатар әдістемелік

технологиялық қамтамасыз ету жүйелерінің жеткіліксіздігіде бұл айтылған мәселенің салмағын арттыра түседі. Жоғарыдағы ойды қорыта келе, болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің ойын құзыреттілігін дамыту үшін заман талабына сай геймификация технологиясын меңгертуге арналған оқыту бағдарламаларымен қамтамасыз ете отырып жүргізілуін, сондай-ақ балабақшаларды да мультимедиялық-ақпараттық техникалармен жабдықталуы қажеттілігін ескеруіміз керек.

Дегенмен, геймификация мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік дағдыларын игеру бойынша оң нәтижелі екендігін көруге болады. Қарым-қатынаста еркін сөйлеу, бірін-бірі құрметтеу, өз-өзіне деген сенімділік пен түсіну дағдыларының жоғарылағанын мәлімдеді.

Студенттердің көпшілігі мектеп жасына дейінгі балаларға тәрбиелеу және оқыту үдерісінде геймификация элементтерін қолдану арқылы ойын негізіндегі ұйымдастырылған ортада қызықты оқу мазмұнын ұсынудың өзіндік артықшылығын да байқап, балалардың назарын ойынға негізделген білім беру мазмұнымен геймификациялау, бала бойында: танымдық, зерттеушілік, шығармашылық, коммуникативтік, сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді деген қорытындыға келді [6].

Қорытынды

Ғылыми-әдістемелік еңбектерді талдауда және эксперименттік сауалнама қорытындысы бойынша геймификация элементтерін қолдану арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің кәсіби дағдыларын жетілдірудегі геймификациялық құзыреттілігі – мектеп жасына дейінгі балаларын тәрбиелеу және оқытуда қолданылатын геймификацияның тиімділігін анықтау және болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтері ретінде геймификация элементтерін қолдану арқылы жұмысқа дайындығы деп білеміз.

Білім беруде геймификация технологиясын пайдалану маманның кәсіби танымдық білімі (когнитивті), әдісте-мелік-ұйымдастырушылық қызметі, ақпараттық-коммуникативті құзыреттілігі және құнды-

лықты-мотивациялық компоненттерінен құралады. Негізінде бұл компоненттерді болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогінің кәсіби қызметіне дайындығының алғышарты және құрамдас бөлігі ретінде де көруге болады.

–Когнитивтік компонент – болашақ маманның ойын құзыреттілігін қалыптастыру жүйесінің сипатын, ерекшелігін, мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту үдерісіндегі геймификация механизмін және геймификациялық тұрғыдан білім беруге теориялық дайындығын қарастырады. Бұл өз кезегінде мектеп жасына дейінгі балалардың ойын алаңын тиімді ұйымдастыруға педагогикалық мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді.

–Әдістемелік-ұйымдастырушылық компонент – бұл мектеп жасына дейінгі балаларға геймификациялық білім беруді ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерін қамтамасыз ететін практикалық іскерліктер жүйесі. Бұл болашақ маманның геймификациялық білім беруді кәсіби ұйымдастыра алу іскерлік деңгейі.

Қазіргі таңда білім беруде геймификация элементтерін қолданатын әртүрлі бағдарламалар әзірленіп және көптеген қызмет көрсетуші компьютерлік және мобильді сервистік қосымшаларды бар: Nike, Duolingo, UdeMy, Khan academy, Jamboard, Kahoot, Quizziz, Join-nearpod, Coursera, Codecademy, Code Schools, Motion Math Games, Mathletics, Spongelab, Foldit, LinguaLeo.ru, Radix, Zombie-Based Learning, MinecraftEdu, World Classcraft (WoC) және т. б. мультимедиялық ойын дизайнерін атауға болады. Мысалға қысқаша сипаттасак: Motion Math Games – бұл мобильді математикалық ойындар. World of Warcraft – белгілі бір мәселені шешуде, тапсырманы орындап, тәжірибе жинайды. Осы арқылы өздерінің мінез-құлқын жақсартуға, сонымен қатар арнайы дағдыларды игереді.

Геймификация уақытты, әрі бейнелі қосымшаларды тиімді дұрыс бағытта пайдалану арқылы танымдық және интеллектуалдық, шығармашылық қабілеттерінен бөлек мультимедиялық-театрландырылған іс-әрекеттерін қалыптастырады.

– Ақпараттық-коммуникативтік компонент – болашақ маманның компьютерлік технологиялар құралдарын оқу-әдістемесін жетілдіруде, ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерін модельдеуде, виртуалды білім беруді жүргізудегі еркіндікке қолжетімділік деңгейі. Ақпарат алмасудың әр түрлі формалары (вебинарлар, онлайн форумдар, мастер-кластар және т.б.) негізінде болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтері қызметтік іс-әрекетінде қолдана алатын және қолдануға болатын заманауи технологияларды меңгереді.

Ақпараттық-коммуникативтік технологияларды белсенді қолдану білім алушылар мен педагогтердің нәтижелі ынтымақтастығын ұйымдастыруға мүмкіндік береді [7]. Маманның ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігі білім беруді геймификациялауда – қажетті материалды анықтауға, жинауға, өңдеуге, қолдануға, ақпаратты бөлісуге көмектесетін дағдыларын дамытады.

– Құндылықты-мотивациялық компонент – маманның кәсіби қызметіне позитивті қатынасы мен ынтасын қамтамасыз ете отырып, кәсіби құзыреттілігін дамытуға саналы қызығушылығы және кәсіби-тұлғалық дайындық көрсеткіші.

Кәсіби-тұлғалық дайындық болашақ педагогтің педагогикалық қызметке қабілеттілігін, коммуникабельділігін, шығармашылыққа және өзін-өзі басқару дағдыларын игеруге қажетті кәсіби маңызды қасиеттерін дамытуды көздейді. Бұл болашақ маманның кәсіби өзін-өзі дамуы үшін жағдай жасау, яғни заман талаптарына сәйкес өзінің сапалық құндылығын жетілдіруге бағытталған саналы практикалық іс-әрекеті деп білеміз.

Білім берудегі геймификацияның әсерін зерттеуде M.D.Nanus және J.Fox [8] студенттердің білім алуға деген ішкі мотивациясы мен күш-жігерін, берілген

білімге қанағаттануымен жалпы академиялық үлгерімі мен жетістіктерін қарастырған.

Геймификация технологиясын қолдану және меңгеру студенттердің оқуға деген мотивациясын арттырып қана қоймай, сабаққа қатысуы мен оқу үлгерімінде жетістіктерді көруге мүмкіндік береді. Оқып іздену барысында әртүрлі компьютерлік және мобильді сервистік қосымшаларды пайдалану арқылы күрделі міндеттерді жеңіл шешу қабілеттілігі, қосымша тіл меңгеру мүмкіндіктерінің артқаны анықталды.

Білім беруді геймификациялауда жарыстар мен марапаттық сыйлықтар жүйесінде әрбір студенттің жеке кері байланыс беруі бәсекелестікті артыра отырып, бірлескен іс-қимыл арқылы ынтымақтастықты қамтамасыз етеді. Ортақ мақсатқа жету, ақпарат алмасу және қарым-қатнынас ортасын құруға көмектесетін бірден бір интеграцияланған педагогикалық технология ретінде тиімді деп айтуға негіз бар [9].

Геймификация элементтерін пайдалану тұлға бойында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану дағдыларын қалыптастыруда: күрделі міндеттерді жеңіл шешу жолын қарастыру, мобильді сервистік қосымшаларды қолдана білу, оқу мазмұны қамтылған мобильді ойын қосымшасын дайындауда жақсы нәтиже береді. Сондай-ақ, ойын кеңістігі арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың оқу-танымдық белсенділігін арттырудың интерактивті құралы ретінде, жалпы білім беру сапасын арттырудың тиімді құралы деп анықтауға болады.

Жалпы қорытындылай келе, мақалада берілген мазмұнды талдау білім берудегі геймификацияның ерекшелігін сипаттауға, сапалық зерттеу әдісі кейс-стади дизайны арқылы геймификацияны қолданудың артышылығын анықтау, оны дамыту перспективасын жасауға мүмкіндік берді.

Қолданылған әдебиеттер:

[1] Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделін бекіту туралы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000137>

[2] Ratheeswari, K. Information communication technology in education // Journal of Applied and Advanced Research. 2018. 3(1), 45–47. <https://doi.org/10.21839/jaar.2018.v3iS1.169>

- [3] Варенина Л.П., Геймификация в образовании. [Электронный ресурс] // Историческая и социально-образовательная мысль. Том 6 №6, Часть 2, 2014. 314-317. file:///C:/Users/77753/Downloads/geymifikatsiya-v-obrazovanii.pdf
- [4] Орлова, О.В., Титова, В.Н. Геймификация как способ организации обучения [Электронный ресурс] // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2015. № 9 (162). https://vestnik.tspu.edu.ru/archive.html?year=2015&issue=9&article_id=5508
- [5] Павлов, Я.Ю. Возможности применения геймификации в онлайн-обучении / Я.Ю. Павлов, С.А. Кочина [Электронный ресурс] // Новые вызовы для педагогики и качества образования: массовые открытые онлайн курсы, облачные сервисы, мобильные технологии. – Москва, 2014. <http://conference2014.iite.unesco.org/wp->
- [6] Zhakupova A., Yerkebayeva S., Zhumasheva T., Zhandildina R., Mukhanbetzhanova A., Improvement of soft skills in preschool teachers through gamification // Cypriot Journal of Educational Sciences. Volume 17, Issue 9, (2022) 3556-3567. <https://un-pub.eu/ojs/index.php/cjes/article/view/8128>
- [7] Абилбакиева Г.Т., Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы болашақ мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің басқарушылық құзыреттілігін қалыптастыру. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2019. 25-26б.
- [8] Hanus, M. D., & Fox, J. Assessing the effects of gamification in the classroom: A longitudinal study on intrinsic motivation, social comparison, satisfaction, effort, and academic performance. *Computers & Education*, 80, 2015. 52–161. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.08.019>
- [9] Uaidullakzy E., Rizakhojayeva G., Sartayeva Kh., Bekbayeva Z., Turmanov R., Rysbayeva G., Creating Integration Situations of Students' Computer Lesson and Learning with Gamification. *iJET – Vol. 17, No. 19, 2022. 207-223.* // <https://online-journals.org/index.php/i-jet/article/view/32177>

References

- [1] On the approval of the model for the development of preschool education and training. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000137>
- [2] Ratheeswari, K. Information communication technology in education // *Journal of Applied and Advanced Research*. 2018. 3(1), 45–47. <https://doi.org/10.21839/jaar.2018.v3iS1.169>
- [3] Varenina L.P., Gamification in education. [Electronic resource] // *Historical and socio-educational thought*. Volume 6 No. 6, Part 2, 2014. 314-317. file:///C:/Users/77753/Downloads/geymifikatsiya-v-obrazovanii.pdf
- [4] Orlova, O.V., Titova, V.N. Gamification as a way of organizing training [Electronic resource] // *Bulletin of Tomsk State Pedagogical University*. 2015. №9 (162). https://vestnik.tspu.edu.ru/archive.html?year=2015&issue=9&article_id=5508
- [5] Pavlov, Ya.Yu. The possibilities of using gamification in online learning / Ya.Yu. Pavlov, S.A. Kochina [Electronic resource] // *New challenges for pedagogy and quality of education: mass open online courses, cloud services, mobile technologies.* – Moscow, 2014. <http://conference2014.iite.unesco.org/wp->
- [6] Zhakupova A., Yerkebayeva S., Zhumasheva T., Zhandildina R., Mukhanbetzhanova A., Improvement of soft skills in preschool teachers through gamification // *Cypriot Journal of Educational Sciences*. Volume 17, Issue 9, (2022) 3556-3567. <https://un-pub.eu/ojs/index.php/cjes/article/view/8128>
- [7] Abilbakieva G. T., the formation of managerial competencies of teachers of future preschool organizations through information and communication technologies. Dissertation prepared for the degree of Doctor of Philosophy (PhD). Almaty, 2019. 25-26p.
- [8] Hanus, M. D., & Fox, J. Assessing the effects of gamification in the classroom: A longitudinal study on intrinsic motivation, social comparison, satisfaction, effort, and academic performance. *Computers & Education*, 80, 2015. 52–161. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.08.019>
- [9] Uaidullakzy E., Rizakhojayeva G., Sartayeva Kh., Bekbayeva Z., Turmanov R., Rysbayeva G., Creating Integration Situations of Students' Computer Lesson and Learning with Gamification. *iJET – Vol. 17, No. 19, 2022. 207-223.* // <https://online-journals.org/index.php/i-jet/article/view/32177>

Геймификация в образовании: проблемы применения и перспективы развития

А.Ж. Жакупова¹, С.Ж. Еркебаева¹, Р.Е. Каримова¹, Тезел Шахин Ф.²

¹ КазНПУ имени Абая, Алматы, Қазақстан,

² Университет Гази, Анкара, Турция

Аннотация

В нынешнее время информационно-цифровая работа очень актуальна для развития образовательно-воспитательной сферы. В этой статье концепция геймификаций рассматривается как один из направлений информационно-цифровой технологий в образовательной сфере. Геймификация рассматривается как метод эффективного обучения, для повышения познавательную активность, для поощрения, используя элементы игрового дизайна. Здесь опираясь на исследовательские работы разных ученых дали описание на концепцию геймификаций.

Цель статьи – помочь в профессиональной деятельности будущим педагогам дошкольных образовательных учреждений определить уровень подготовленности организационных действий детей дошкольного возраста пользуясь элементами геймификаций. Для достижения цели исследования были поставлены следующие задачи: анализ понятия «геймификация в образовании» и определение понятия; провести опрос для определения преимуществ геймификаций и анализ данных; выделить основные компоненты геймификационных компетенций будущих педагогов дошкольных учреждений.

Методология исследования состоит из анализов, основанных на методе контент-анализа данных, полученных в результате научных исследований, для определения «проблем и перспектив развития геймификации в образовании».

Научно-практическая значимость определения эффективности геймификации, используемой в воспитании и обучении дошкольников: профессиональные знания и (когнитивные) умения в геймификации образования, а так же заключается в определении таких компонентов подготовки, как методические и организационные, информационно-коммуникативные и ценностно-мотивационные отношения.

Ценность исследовательской работы: анализ содержания, представленного в статье, позволил описать особенности геймификации в образовании, определить преимущество использования геймификации через качественный метод исследования кейс-стади дизайн (case-study design), сформировать перспективу развития.

В результате исследования использование элементов геймификации формирует у личности навыки эффективного использования цифровых образовательных ресурсов: рассмотрение способа легкого решения сложных задач, возможность использования мобильных сервисных приложений и создание мобильного игрового приложения с образовательным контентом дадут хорошие результаты.

Данная статья подготовлена в соответствии с договором КазНПУ им.Абая №3 от 2022 года.

Ключевые слова: геймификация, информационно-цифровизация, воспитательная деятельность, игровое действие, дошкольное образование, модель развития, мотивация.

Gamification in education: problems of application and development prospects*A.ZH. Zhakupova¹, S.ZH. Yerkebaeva¹, R.E.Karimova¹, Tezel Şahin F².**¹ Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan,**² Gazi University, Ankara, Turkey**Abstract*

At the present time, information and digital work is very relevant for the development of the educational sphere. In this article, the concept of gamification is considered as one of the directions of information and civil technologies in the education. Gamification is considered as a method of effective learning, to increase cognitive activity, to encourage, using elements of game design. It based on the research work of various scientists, they gave a description of the concept of gamification.

The purpose of the article is to help future teachers of pre-school educational institutions in their professional activities to determine the level of preparedness of organizational actions of pre-school children using elements of gemifications. To achieve the purpose of the study, the following tasks were set: analysis of the concept of “gamification in education” and definition of the concept; conduct a survey to determine the advantages of gamification and data analysis; identify the main components of the gamification competencies of future pre-school teachers.

The research methodology consists of analyses based on the method of content analysis of data obtained as a result of scientific research to determine “problems and prospects for the development of gamification in education.”

The scientific and practical significance of determining the effectiveness of gamification used in the upbringing and training of pre-schoolers: professional knowledge and (cognitive) skills in the gamification of education, as well as the definition of such components of training as methodological and organizational, information and communication and value-motivational relationships.

The value of the research work: the analysis of the content presented in the article allowed us to describe the features of gamification in education, to determine the advantage of using gamification through a qualitative research method of case-study design, to form a development perspective.

As a result of the study, the use of gamification elements forms the skills of an individual to effectively use digital educational resources: considering a way to easily solve complex problems, the possibility of using mobile service applications and creating a mobile gaming application with educational content will give good results.

This article was prepared in accordance with the agreement of KazNPU named after Abay No. 3 of 2022.

Keywords: gamification, information and digitalization, educational activity, game action, pre-school education, development model, motivation.

Редакцияға 05.01.2023 қабылданды.

А. Б. ӘЗІМБЕК^{1}, Т.С. СЛАМБЕКОВА¹*

*¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті
(Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы),
email: aidan_1995.kz@mail.ru^{1*}, email: tolkyn_1969@mail.ru¹*

ЖОО ВОЛОНТЕРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ РӨЛІ

Аннотация

Мақалада Қазақстан Республикасындағы еріктілікті дамытудың қазіргі кезеңінің ерекшеліктері мен оны ЖОО қолдану тәжірибесі талданады. Зерттеудің ақпараттық базасы ретінде «Instagram» әлеуметтік желісінің интернет-қауымдастықтарының деректері пайдаланылды.

Мақалада ЖОО білім алушыларын волонтерлық қызметке тарту, ынталандыруда әлеуметтік желінің рөлі мен пайдасы туралы қарастырылған. Волонтерлық қызмет тарихы, ҚР волонтерлық қызметті ұйымдастыру, ЖОО білім алушыларына Білім және ғылым министрлігі тарапынан ұйымдастырылған ынталандырушы акциялар туралы толығырақ мәлімет берілген.

Зерттеудің тәжірибелік бөлімінде зерттеу базасындағы білім алушылардың ерікті қызметтегі белсенділігі анықталып, сол ұйымның ерікті ұйымдары мен ең жиі қолданылатын волонтерлық ұйымдарының әлеуметтік желілеріне контент талдау жасалынады.

Автор ЖОО студенттерін волонтерлық қызметке тарту үшін жаңа әлеуметтік технологияларды дамыту қажеттілігі туралы, әлеуметтік көмектің бұл түрі білім алушыларды біріктіру мен волонтерлық қызметтің кең таралуының бір түрі реті деп қорытындылайды.

Кілт сөздер: ЖОО; волонтер; әлеуметтік желі; Instagram; онлайн волонтер.

Кіріспе. Ақпараттық технологиялар заманында кез-келген үйде, әр отбасында ғаламторға қол жетімді электронды құрылғы бар. Виртуалды әлеуметтік желілер жасөспірімдердің өмірінде берік орын алып, оларға оқуда, қарым-қатынаста және ойына сауықта көмектеседі. Мұнда “виртуалды қауымдастық” құруға, ұқсас мүдделері бар адамдармен бірігуге мүмкіндік бар. Мұндай топтардың бір түрі-Волонтерлік қызметті ұйымдастыратын қауымдастықтар. Бүгінде ғаламтор еріктілердің коммуникациясының ең қолжетімді құралына айналды, өйткені мұнда ақпаратты, серіктестерді, ресурстарды және т. б. жылдам табуға болады.

Қазақстанда волонтерлік қызметтің танымалдығы бүгінде айтарлықтай жоғары.

Жастар еріктілігі мемлекеттік жастар саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады. Волонтерлік қызмет мемлекетке ғана емес, еріктілердің өздеріне де пайдалы. Әлеуметтік желілер арқасында волонтерлер қызметінің өрісі үнемі кеңейіп, барлық жаңа салаларды қамтып, өткізілетін ерікті бағдарламалар, форумдар мен қатысушылардың санын ұлғайтуда.

Жоғары білім беру бағдарламаларының функцияларының бірі жалпы адамзаттық мораль қағидаттарын басшылыққа ала отырып, көшбасшылыққа өз үлесін қосуға, басқарушылық шешімдер қабылдауға дайын жауапты азаматтарды тәрбиелеу болып саналады. Волонтерлік университеттік тәжірибенің бір бөлігі ретінде шешімдерді

өз бетінше қабылдауға дайындығын қалыптастырады, көшбасшылық қасиеттерді дамытады, жеке өсу үшін маңызды болып табылады, әлеуметтік жетілуге қол жеткізуге көмектеседі.

Әр жоғары білім беру ұйымының студенттерді дайындау бағыты, ішкі тәртіп талаптары бар. Волонтерлық қызметті ұйымдастыру ерекшеліктері мен жүргізу талаптары түрліше.

Университеттік деңгейде волонтерлік қызмет студенттердің сабақтан тыс іс-әрекетінің басқа түрлеріне құндылық-маңызды және өміршең балама ретінде анықталады. Еріктілік студенттік белсенділік сияқты құбылыстың ажырамас бөлігі ретінде танылады: студент университеттік іс-шараларға көбірек уақыт бөледі және ол осы іс-әрекетке неғұрлым көп енсе, соғұрлым оның қатысуы соғұрлым жоғары болады.

Ұлыбританиядағы студенттік волонтерлік теоретиктер студенттік қоғамдастықтың өмір сүруінің, шағын топтарда жұмыс істеудің, студенттердің басшылығымен жобаларды іске асырудың, волонтерлік процесте оқытудың, қысқа мерзімді жалпыұлттық және халықаралық бастамаларға қатысудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Білім беру мекемелеріндегі еріктілік қызметті дамыту және оған жастарды тарту білім беру саясаты мен кәсіби дайындық саласында да, университеттің имидждік саясатында да бірқатар міндеттерді шешуге мүмкіндік береді: халықтың әртүрлі санаттары үшін аймақтық деңгейде университеттің қолайлы имиджін құру; жастардың әлеуметтік белсенділігін арттыру арқылы аймақтық және елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал ету; жетекші университеттерге қойылатын заманауи талаптарға сәйкес келуге қол жеткізу қоғамдық пайдалы ерікті қызметті дамыту; муниципалитетпен, кәсіпкерлік қауымдастықпен, қоғамдық ұйымдармен серіктестік бағдарламалар құру жатады.

Материалдар және зерттеу әдіснамасы.

Білім беру және еріктілік саласындағы бірқатар ресейлік зерттеушілер мен ұйымдастырушылардың пікірінше, студент-

тердің ерікті қызметін оқу процесіне біріктіруге болады. Мысалы:

О.Р. Данилова ерікті жұмыс оқу және ғылыми-зерттеу қызметімен байланысты болуы және білім алушылардың барлық санаттарын өз ықпалымен қамтуы мүмкін деп санайды. Көптеген волонтерлердің өздері волонтерлікке кәсіптік бағдарлау және кәсіптік практика нысаны ретінде қарайды. Университеттің оқу процесіне Волонтерлік қызметті енгізу студенттердің өмірлік тәжірибе алуын жеделдетуге мүмкіндік береді, болашақ маманның жеке басын кәсіби және жеке анықтауға, болашақ мамандық туралы алғашқы түсінік алуға және болашақ кәсіби қызметтің нақты тәжірибесіне, халықтың әртүрлі санаттарымен, әртүрлі әлеуметтік серіктестермен әлеуметтік - кәсіби өзара іс-қимылдың оң тәжірибесін игеруге негізделген көп мүмкіндіктер береді.

Волонтерлік тарихы бірнеше жүз жылды құрайды. XVIII ғасырда Францияда дамып, ерікті қызмет бүкіл әлемге керемет жылдамдықпен таралады. Әр түрлі елдерден келген еріктілердің тұрақты тәжірибе алмасуының арқасында бүгінде әлемде еріктілер ұйымдарының дамыған жүйесі бар.

Қоғамда әрдайым өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру, байланыс және басқа адамдармен қарым-қатынас жасау тәсілі өзі өмір сүретін қоғамдастықтың игілігі үшін жұмыс істейтін адамдар болды. Кәмелетке толған немесе он төрт жасқа толған кез келген азамат ата-анасының немесе оларды алмастыратын адамдардың жазбаша келісімімен волонтер бола алады. Ерікті көмекшілердің басты мақсаты-өздері жұмыс істейтін ұйымға халыққа көмек көрсетуге жәрдемдесу.

Қазақстан Республикасының жоғары білім беру саласындағы еріктілер қозғалысын ұйымдастырудың ең көп таралған түрі-бұл отряд. ЖОО-дағы волонтерлік жасақ әлеуметтік маңызы бар өтеусіз қызметке ерікті түрде қатысуға ниет білдірген студенттер командасын (жасағын) білдіреді, оны басқаруды волонтерлер қатарынан көшбасшы жүзеге асырады.

ҚР Білім және ғылым министрлігімен бірге студенттерді еріктілік қызметке бейімдеу, тарту мақсатында арнайы шәкіртақы мен оқу ақыларына жеңілдіктер жасалынады. Яғни, жеңілдіктің көлемі студенттің ерікті болып жұмыс атқару уақытына байланысты болып табылады. Жас еріктілерді тіркеу және қолдау үшін елімізде Qazvolunteer.kz. ұлттық желісі онлайн форматта жұмыс жасайды.

Жасақтар жұмысының мазмұны волонтерлік қызметтің таңдалған бағыттарына байланысты. Профильді дайындық бағытына байланысты ауылшаруашылық, педагогикалық, медициналық, құрылыс, қызмет көрсету болып бөлінеді.

Ақпараттық технологиялар волонтерлікті дамытудың маңызды ресурсы болып табылады. Оларды пайдалану жұмыстың тиімділігі мен іске асырылып жатқан жобалардың сапасын арттыруға, кең аудиторияның қызметі туралы айтуға, серіктестік ұйымдармен сенімді өзара іс-қимылды қамтамасыз етуге, дамудың жаңа перспективаларын ашуға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта қазіргі қоғамда волонтерлік қызмет кеңінен таралды. Мұндай мұқият назар аударудың басты себебі еріктілік азаматтық қоғамның дамуында маңызды рөл атқаратындығын, жас азаматтардың болашақ көшбасшы ретінде қалыптасуына әсер ететінін және көбінесе қоғамның болашақ дамуын анықтайтындығын түсіну болып табылады.

Ғаламдық желінің ең танымал қызметтерінің бірі-әлеуметтік желілер.

Әлеуметтік желі – ермектері бірдей адамдардың ғаламторда бірігетін қоғамдастық сайттары. Осы сайттарда адамдар жедел түрде мәліметтер алмасады және достар табады[1].

Бүгінгі таңда олар әртүрлі әлеуметтік сұраныстарды қанағаттандыруға мүмкіндік беретін көптеген функцияларды біріктіреді: бейресми қарым-қатынастан бастап әлеуметтік бастамаларды жүзеге асыруға және ірі жобаларды ұйымдастыруға дейін мүмкіндіктер береді.

Ғаламтор мен әлеуметтік желілердің волонтерлық қызметте жиі қолданылуына

байланысты ғылымда «виртуалды волонтерлық қызмет», «онлайн волонтерлық» сынды ұғымдар пайда болды[2].

Shafiz Affendi M.Y бойынша онлайн волонтерлық анықтамасы бойынша жалпы консенсус жоқ [3]. Онлайн волонтерлықтың мағынасын ашу үшін түрлі терминдер қолданылды. Оларға виртуалды еріктілік, сандық еріктілік, микро еріктілік, кибер қызмет және краудсорсинг кіреді.

Виртуалды немесе онлайн волонтерлық қызмет – ғаламтор желісін қолдану арқылы жүзеге асатын, адамдардың белгілі бір ортақ мақсат үшін бірігіп, әлеуметтік көмек түрін ұйымдастыруын айтамыз[4].

Волонтерлық қызметтің зерттелуі бойынша шетелдік және отандық ғалымдар еңбегінен құнды ақпараттар аламыз. Елімізде ел президенті К.Токаев тарапынан 2020 жыл «Волонтерлар жылы» деп бекітілген болатын, жылды қорытындылау мақсатында статистикалық есеп «Қазақстандағы волонтерлікті дамытудың жай-күйі мен перспективалары» атты жинақ жарық көрді. Жинақ мазмұны жағынан еліміздегі волонтерлықтың дамуы жөнінде негізгі ақпараттарды қамтиды. Мысалы соңғы үш жылдық салыстырмалы есеп.

Ресейлік ғалымдар, Жилатова У.А. волонтерлық қызмет түрлері, «В контакте» желісіндегі ерікті ұйымдарға талдау, онлайн ұйымдарды басқару бойынша нұсқаулық әзірлеген[5]. В.А.Смирнов Ресейдегі әлеуметтік желілердің басқарылуы[6], М.С.Горбулева, Ю.И. Носова волонтерлықтың негізгі шығу генезисі [7]. Ж.А. Захарова, К. Ю. Шорохов, А.А. Фролов волонтерлардың азаматтық қоғамның әртүрлі секторларының өкілдерімен өзара әрекеттесуін қарастырды [8], Певная М. Волонтерлық қызметті жүзеге асыру, ондағы менеджмент туралы зерттейді. ЖОО аталған қызметті қолдану арқылы жастарды біріктіру жұмыстарын жүргізудің алгоритмін жасады[9].

S.Congroy, A.Williams Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) кеңінен қолдану арқылы, әлеуметтік желінің мүмкіндігін қолдана отырып волонтерлық

қызметпен айналысу жұмыс пен отбасы тепе-теңдігін сақтайтындығы туралы зерттейді[10].

Nihan Şengöz, ұлтаралық волонтерлық қызмет, Туркия мемлекетіндегі аталған қызметтің іске асырылуы, даму тарихы, қалыптасуы жөнінде қарастырып, адамдардың волонтер болуға ниетінің пайда болу мотивациясын анықтау әдісі ұсынған[11].

İmdat Elmas, дәрігерлердің волонтерлық қызметке қатысуы, тегін емдеу, халықты аралау арқылы дәрігерлік көмек көрсетуі, оған негізгі түрткі зерттеген болатын [12].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы жастарында қоғамдық іс-шараларға деген белсенділік жоғарылауда. Республиканың кез келген елді мекенінде әлеуметтік мәселеге тап болған адамдарға көмектесуге тырысатын адамдарды, балалар үйлеріне тегін барып, ауру балаларға көмектесетін, із-түссіз жоғалғандарды іздейтін, жануарларды қорғайтын, белгілі бір аумақты игеруге қатысатын өзін-өзі ұйымдастыратын топтарды табуға болады[13].

Волонтерлық қызметті ұйымдастырылуына байланысты екі топқа бөліп қарастырамыз. Біріншісі, мемлекеттік басқармалар тарапынан құрылған ұйымдар, екіншісі, қоғамдық белсенді топтар негізін салушылар. Мемлекеттік волонтерлық ұйымдар-мемлекеттік басқарушы ұйымдар тарапынан ұйымдастырылған, бір орталыққа бағындырылған ұйымдар[14].

Ғаламтордағы волонтерлық қызметті төмендегідей жіктейміз:

1) Ұйымдастырылуы бойынша:

– ресми онлайн-волонтерлік-заңға сәйкес волонтерлермен ынтымақтаса алатын үкіметтік емес ұйымдардың, мекемелердің немесе басқа институттардың басшылығымен;

– бейресми еріктілік-бейресми топтардың басшылығымен, әдетте азаматтардың мәселелерін шешу үшін жергілікті бастамалар түрінде;

2) Ұйымдастырушылар мен еріктілер арасындағы қатынастар және ынтымақтастық түрлері бойынша:

1. Тікелей онлайн еріктілік: ұйым мен еріктілер арасындағы қарым - қатынас әдеттегі еріктілікке ұқсайды;

2. Қоғамдық онлайн еріктілік: көптеген адамдар қатысатын жобаларға ерікті жұмысшыларды тартуға негізделген. Көбінесе кез-келген адам жобаға жиынтықсыз қосыла алады, ал ерікті ынтымақтастық туралы келісім қызмет көрсету шарттарына сәйкес ерікті тапсырмаларды орындау үшін пайдаланылатын өтінішке немесе веб-параққа ауыстырылады;

3) Жоба мақсатына байланысты:

– халыққа әлеуметтік көмек көрсету мақсатында қоғамнан қаражат жинау және электронды қайырымдылық;

– краудсорсинг: жалпы ақаулықтарды жою және / немесе жаңа идеяларды іздеу;

– қашықтықтан оқыту: ғаламторды пайдалана отырып репетиторлық және оқыту;

– білім жинау: білімнің ортақ ресурстарын құру;

– әлеуметтік сала студенттерінен құралған волонтерлар (түрлі концерттік бағдарламалар, әлеуметтік ұйымдарға көмек беру).

4) Жұмсалған уақыт саны бойынша:

– микро еріктілік: бірнеше минуттан бірнеше сағатқа дейін шешілетін волонтерлық міндеттер;

– ұзақ мерзімді онлайн еріктілік: веб-бетті жаңарту, әлеуметтік медиа профильдерін жүргізу.

5) Электрондық волонтерлық сипаты бойынша жүзеге асырылады:

– тұрақты: ынтымақтастық ұзаққа созылады және ұзақ уақытқа созылған тапсырмаларды аяқтаудан тұрады(қайталанатын немесе логикалық реттілік түрінде);

– циклдік: жобаның жеке кезеңдерінің сәттілігіне байланысты белгілі бір уақыт аралығында қайталанатын;

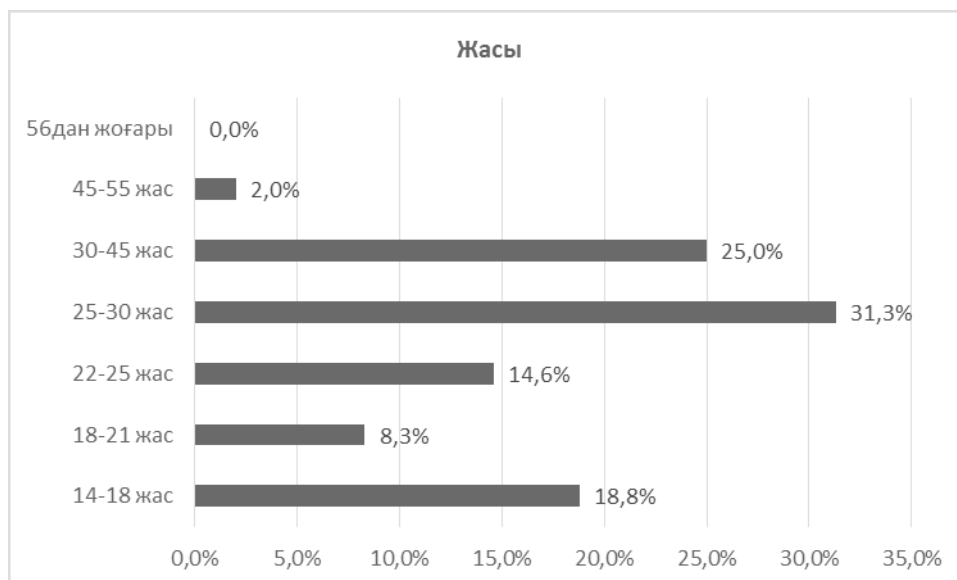
– жобалық негізде: бір мезгілде мүмкіндігінше көп адамды тартуға бағытталған қысқа мерзімді «іс-қимылдармен» сипатталады ;

Волонтерлік ұйымдағы қоғаммен байланыс олардың қызметінде негізгі, қажетті элемент екенін атап өткен жөн. Бұл жұмыссыз

еріктілер орталығының қызметіне жана мүшелерді тарту, ұйымның қалыпты жұмыс істеуін және одан әрі дамуын қамтамасыз ету мүмкін емес[15].

Нәтижелер мен талқылау. Зерттеу сұрағы аясында Еуразия ұлттық университеті студенттері мен оқытушыларынан анайы сауалнама алынды. Зерттеудің мақсаты: Студенттер мен мұғалімдер арасындағы әлеуметтік желідегі белсенді волонтерлық топтарды зерттеу, қызметтерін талдау және тәжірибе алмасу болды.

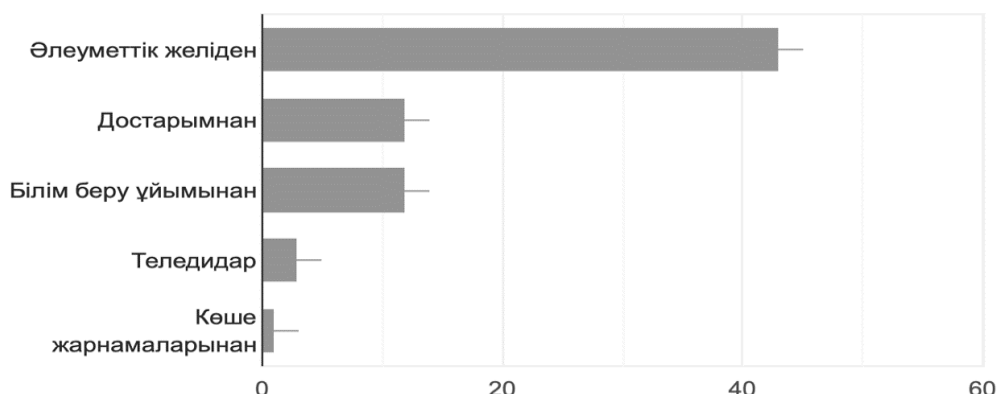
Зерттеу базасы: Еуразия ұлттық университетіндегі Әлеуметтік желіні қолданушылар. Зерттеу бөлімі екі кезеңнен тұрады. **Бірінші кезең:** Жас ерекшелігі әр түрлі ұстаздар мен студенттер арасынан ең жиі қолданылатын әлеуметтік желілер тобы туралы ақпараттар алу үшін «Әлеуметтік желі-менің өмірімде» тақырыбында сауалнама алынды. Сауалнамаға 18 және 60 аралығындағы 48 респондент қатысты. Олардың ішінде 28 әйел, 20 ер адам.

Сурет 1. Сауалнамаға қатысушылардың жас ерекшелігі диаграммасы

Волонтерлық қызмет туралы ақпаратты қайдан аласыз?

48 ответов

Сурет 2. «Волонтерлық қызмет туралы ақпаратты қайдан аласың?» сұрағының нәтижесі

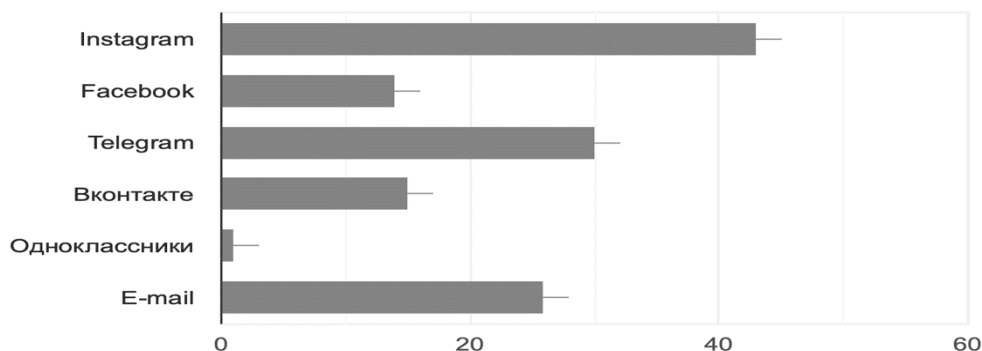
Ақпараттарды жинауда жоғары белсенділік танытқан 25-30 жас аралығындағы жастар болды.

Сұрақ нәтижесін талдау барысында қазіргі таңда волонтерлық көмек көрсету немесе

көмек қажет екенін хабарлау туралы ақпарат әлеуметтік желі арқылы таралатынын байқадық. Қоғамдық белсенділер тарапынан арнайы ашылған волонтерлық парақшалар мен қолдау көрсету орталықтары бар.

Әлеуметтік желінің қандай түрін қолданасыз?

48 ответов

Сурет 3. «Әлеуметтік желінің қандай түрін қолданасыз?» сұрағының гистограммасы

Көрсетілген сұрақ мақсаты қоғамда кең тараған, жалпы ортақ қолданысқа ие әлеуметтік желіні анықтау болатын. Нәтижесінде ең жиі және ауқымды аудиторияға ие әлеуметтік желі «Instagram» 43 дауыс, яғни 89,6% ; «Facebook» 14 дауыс, 29,2%; «Telegram» 30 дауыс, 62,5%; «ВКонтакте» желісі 15 дауыс, 31,3%; «Email» 26 дауыс 54,2%. Осылайша, ақпаратты жедел алуға және беруге, сондай-ақ жастардың аффилиацияға деген қажеттілігін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін интернет ресурстары анықталды.

Ең көп қолданушылар жауап берген «Instagram» желісіндегі белсенді волонтерлық ұйым?» сұрағына қолданушылар: «Асар Уме», «Алтын жебе», «Астана жастары», «Эко волонтерлар», «Жасыл ел», «Клуб добряков» деген жауаптар жоғары пайыздарды көрсетті.

Екінші кезең: Бірінші кезеңде алынған материалдар негізінде белсенді мемлекеттік және мемлекеттік емес волонтерлық ұйымдар таңдалып алынып, контент анализ жасалды.

Qazvolunteer Ұлттық волонтерлар желісінен алынған ақпарат бойынша қазіргі

таңда елімізде волонтерлар тарапынан мемлекеттік 1041 жоба жүзеге асырылып, жұмыс жасауда. Сонымен қатар мемлекеттік емес, алайда белсенділер тобынан құралған ұйымдар да ерекше нәтижелер көрсетуде.

Сауалнама барысында белсенді деп танылған «Астана жастары» ұйымы таңдалып алынып, контент талдау жасалды және негізгі талдауда басшылыққа алынатын талаптар таңдап алынды (Сурет 4).

«Астана жастары» волонтерлық ұйымы – Нұр-Сұлтан қаласы әкімдігіне қарасты коммуналдық мемлекеттік мекеме. 2014 жылғы 7 ақпанда өңірлік деңгейде жастар саясатын іске асыру үшін құрылған және әкімдіктің ведомстволық бағынысты ұйымы болып табылады. «Астана жастары» КММ 14-29 жас аралығындағы жастармен жұмыс істейді.

Негізгі жұмыс жасау бағыттары:

- Экологиялық;
- Әлеуметтік;
- Оқиғалық;
- Жануарларға көмек;
- Төтенше жағдайдағы көмек;
- Спорттық;
- Корпоративтік;

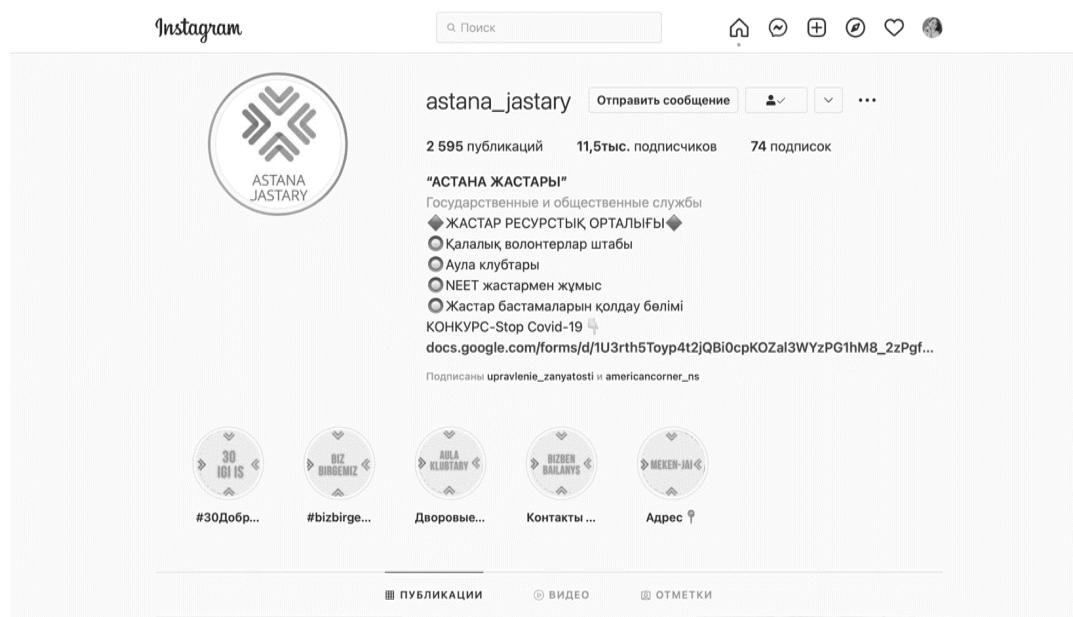

Сурет 4. Талдау барысында басшылыққа алынатын талаптар

«Instagram» әлеуметтік желісінің техникалық мүмкіндіктері белгілі бір қызметтер мен қызмет түрлерін жарнамалау, бақылау, кері байланыс, жарнамамен байланысты ұйымдастырушылық мәселелерді шешуге көмектеседі. Сонымен қатар, жеке параққа кіру мүмкіндігі белгілі бір волонтер туралы негізгі және қосымша ақпарат алуға мүмкіндік береді. «Instagram» әлеуметтік желісі жаппай сипатқа ие, оның қол жетімділігі, ақпаратты

қабылдау жылдамдығы және т. б. Арқасында жастар арасында танымал әлеуметтік желілердің бірі. Аталған әлеуметтік желінің мүмкіндіктерін ескере отырып

Инстаграм желісінде 11 500 тіркелушісі бар. Тіркелушілердің 90% 45 жасқа дейінгі азаматтар. Күнделікті ақпараттар жаңартылып отырады, жастарды көмек көрсетуге, жанашырлыққа үгіттейді.

Сурет 5. «Instagram» желісіндегі парақшадан үзінді

Алынған нәтижелерді қорытындылай келе, Интернет-ресурстарға жүгіну еріктілерге қарым-қатынастың негізгі функцияларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, атап айтқанда:

1. Функционалдық-ақпарат алуды, беруді білдіреді;

2. Интегративті функция-нақты мәселелерді шешу үшін пікірлестерді іздеуді қамтиды;

3. Әлеуметтену функциясы-қарым-қатынастағы этикет дағдыларын дамыту болып табылады (мысалы, ризашылық білдіру);

4. Экспрессивті функция-еріктілерге қарым-қатынасты анықтауға көмектеседі;

5. Өзін-өзі көрсету функциясы еріктілердің зияткерлік, жеке әлеуетін; аударма функциясы белгілі бір қызметтерді жарнамалау, еріктілік акцияларға қатысты бағалау мен пікір білдіру және т.б.;

Әлеуметтік бақылау функциясы- қызметті реттейді, ақпаратты нақтылауға көмектеседі.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, қоғамда еріктілік қызмет туралы ақпараттар волонтерлық ұйымдардың әлеуметтік желілерінен алынады және тиімділігі, кең аудиторияны қамтуы жағынан басымдыққа ие. Берілетін ақпарат тез, әрі визуалды жеткізіледі. Студенттер арасында көмек көрсетуге деген қызығушылық тудырады.

Еуразия ұлттық университеті тәжірибесінде қазіргі таңда екі ірі волонтерлық желі жұмыс жасайды. Олар «Eco club ENU»

және «Qamqog ENU». Ақпараттар әлеуметтік желілер арқылы таралып, әкімшілік тарапынан волонтерлар арасынан үздіктері анықталып, ынталандыру сыйлықтары тарту етіледі.

Қорытынды. Жүргізілген талдау бүгінгі таңда еріктілік сән трендіне айналғанын айтуға мүмкіндік береді, мұны волонтерлік онлайн-қоғамдастықтарға қатысушылардың едәуір саны куәландырады. Біз бұл қауымдастықтар қатысушылардың саны жағынан да, қызмет бағыты мен форматы тұрғысынан да сараланған деп айта аламыз. Бұл ретте еріктілер қозғалысының негізгі тірегі-студенттер.

Біздің еліміздегі еріктіліктің дамуын басқару тұрғысынан маңызды болып ерікті қозғалысқа қатысушылардың жеке дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруға негізделген мүдделерін, құндылықтары мен әлеуметтік көзқарастарын ескеру табылады. Дәл осы уәждер бүгінде волонтерлік жобаларға тарту үшін маңызды болып табылады.

Азаматтарды ерікті белсенділікке тарту практикасы мен технологияларын қайта қарау, оларды жеке акциялар мен іс-шараларға қатысу үшін жұмылдыру схемасынан бас тарту маңызды болып көрінеді. Әр түрлі жастағы, жыныстағы, кәсіби және әлеуметтік мәртебесі бар азаматтар тартылуы мүмкін ұзақ мерзімді жобаларды дамытуға баса назар аударылуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

[1] https://kk.wikipedia.org/wiki/Әлеуметтік_желілер

[2] Алиев С.К. Волонтерская деятельность: справочник. Семей, 2018.

[3] Shafiz Affendi Mohd Yusof: Time, love and tenderness: Doctors' online volunteering in Health Virtual Community searching for work-family balance/ Journal of Infection and Public Health 14 (2021) 1–5.

[4] Ляшенко М.И. Педагогическое волонтерство как вид добровольческой деятельности студенческой молодежи Мир науки, культуры, образования. no 6 (67) 2017

[5] Жилатова У.А. Социальная сеть как способ продвижения волонтерства в современной России no (6) 2018.

[6] В.А. Смирнова Онлайн-сообщества российских волонтеров Вестник Томского государственного педагогического университета. 2017.

[7] Горбулёва М.С. Добровольчество: генезис и мотивы // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2017 No 5 (158). С.140-146.],

[8] Захарова Ж.А., Вязанкина А.В. Подготовка наставников-волонтеров в рамках регионального проекта «Ты не один» // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. 2017. No 3. Т.19. С. 157-160

- [9] Певная М. Волонтерство как социальный феномен: управленческий подход /Диссертация. 2016
- [10] Conroy S, Williams A. Use of Internet, Social Networking Sites, and Mobile Technology for Volunteerism: Implications for Volunteer Recruitment and Engagement. Washington, DC: AARP; 2014 <http://www.aarp.org/research>.
- [11] Nihan Şengöz, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aralık, 2016.
- [12] İmdat Elmas Kannabinoïd türevi kullanıcılarında zorunlu ve gönüllü tedaviye yaklaşımı etkileyen faktörler Uzman Psikolog Ceren KOÇ İstanbul, 2021.
- [13] Petek Akman Effects of motives, volunteer role identity Bogazici university, İstanbul, 2020.
- [14] Овсян В. В. Молодежное волонтерство как объект социологического исследования Гуманитарий юга России том 9(41)1 2020.
- [15] Әзімбек А.Б. Волонтерлық іс-әрекет: шетелдік және қазақстандық тәжірибе ВЕСТНИК Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Педагогика. Психология. Социология No 4(137)/2021.

References

- [1] https://kk.wikipedia.org/wiki/Aleumettik_zheliler
- [2] Aliev S.K. Volontjorskaja dejatel'nost': spravocnik. Semej, 2018.
- [3] Shafiz Affendi Mohd Yusof: Time, love and tenderness: Doctors' online volunteering in Health Virtual Community searching for work-family balance/ Journal of Infection and Public Health 14 (2021) 1–5.
- [4] Ljashenko M.I. Pedagogicheskoe volontjorstvo kak vid dobrovol'cheskoj dejatel'nosti studencheskoj molodjozhi Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. no 6 (67) 2017
- [5] Zhilatova U.A Social'naja set' kak sposob prodvizheniya volonterstva v sovremennoj Rossii no (6) 2018.
- [6] V.A. Smirnova Onlajn-soobshhestva rossijskih volonterov Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. 2017.
- [7] Gorbujlova M.S. Dobrovol'chestvo: genezis i motivy // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. 2015. No 5 (158). S.140-146.
- [8] Zaharova Zh.A., Vjazankina A.V. Podgotovka nastavnikov-volonterov v ramkah regional'nogo proekta «Ty ne odin» // Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N.A. Nekrasova. 2017. No 3. T.19. S. 157-160.
- [9] Pevnaja M. Volonterstvo kak social'nyj fenomen: upravlencheskij podhod /Dissertacija. 2017.
- [10] Conroy S, Williams A. Use of Internet, Social Networking Sites, and Mobile Technology for Volunteerism: Implications for Volunteer Recruitment and Engagement. Washington, DC: AARP; 2017 <http://www.aarp.org/research>.
- [11] Nihan Şengöz, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aralık, 2017.
- [12] İmdat Elmas Kannabinoïd türevi kullanıcılarında zorunlu ve gönüllü tedaviye yaklaşımı etkileyen faktörler Uzman Psikolog Ceren KOÇ İstanbul, 2021.
- [13] Petek Akman Effects of motives, volunteer role identity Bogazici university, İstanbul, 2020.
- [14] Ovsij V.V. Molodezhnoe volonterstvo kak obekt sociologicheskogo issledovanija Gumanitarij juga rossii tom9(41)1 2020
- [15] Azimbek A.B. Volonterlyk is-areket: sheteldik zhәне қазақстандық tazhiribe VESTNIK Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva. Serija Pedagogika. Psihologija. Sociologija No 4(137)/2021.

Роль социальной сети в организации волонтерской деятельности вуза

А.Б. Әзімбек¹, Т.С. Сламбекова¹

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

Аннотация

В статье анализируются особенности современного этапа развития добровольчества в Республике Казахстан и опыт его применения вузом. В качестве информационной базы исследования использованы данные интернет-сообществ социальной сети «Instagram».

В статье рассматривается роль и польза социальной сети в привлечении, стимулировании обучающихся вузов к волонтерской деятельности. Более подробно об истории волонтерской деятельности, организации волонтерской деятельности в РК, стимулирующих акциях, организованных Министерством образования и науки для обучающихся вузов.

В практической части исследования выявляется активность обучающихся в добровольной деятельности на базе исследования, проводится контент-анализ добровольных организаций и социальных сетей наиболее часто используемых волонтерских организаций.

В статье автор пишет о необходимости развития новых социальных технологий для вовлечения студентов вузов в волонтерскую деятельность, делая вывод, что данный вид социальной помощи является одним из видов интеграции обучающихся и широкого распространения волонтерской деятельности.

Ключевые слова: ВУЗ; волонтер; социальная сеть; Instagram,; онлайн волонтер.

The role of social networks in organizing university volunteer activities

A.B. Azimbek¹, T.S. Slambekova¹

*Eurasian National University named after L.N.Gumilev,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Abstract

The article analyzes the features of the current stage of development of volunteerism in the Republic of Kazakhstan and the experience of its application by universities. Data from internet communities of the social network “Instagram” was used as an information base for the study.

The article discusses the role and benefits of social networks in attracting and motivating university students to volunteer activities. More detailed information about the history of volunteer activities, the organization of volunteer activities of the Republic of Kazakhstan, incentive actions organized by the Ministry of Education and Science for university students is provided.

In the practical part of the study, the activity of students in voluntary activities based on the research is determined, content analysis of social networks of volunteer organizations and the most commonly used volunteer organizations of this organization is carried out.

The author talks about the need to develop new social technologies to attract university students to volunteer activities, concluding that this type of social assistance is one of the ways to unite students and spread volunteer activities.

Keywords: University; volunteer; social network; Instagram; online volunteer.

Редакцияға 01.03.2022 қабылданды.

МРНТИ 14.23.09

\DOI 10.51889/4474.2022.44.99.003

А.Н.САРЖАНОВА

*¹Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева,
Петропавловск, Казахстан tmndo@mail.ru*

ОБУЧЕНИЕ ГРАМОТЕ ДОШКОЛЬНИКОВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы обучения грамоте дошкольников на современном этапе. Авторы придерживаются мнения о том, что обучение грамоте должно осуществляться в нескольких направлениях: развитие устной речи ребенка (фонематический слух, владение звуковым анализом), развитие психических процессов (память, мышление, внимание), развитие мелкой моторики. Содержание данных на-

правлений основывается на принципе преемственности обучения. Рассматриваются вопросы развития фонематического слуха дошкольников, отработка звукопроизношения, отработка звукового анализа, а также работа над лингвистическими понятиями. Приведены примеры методических приемов, используемых на занятиях по основам грамоты с дошкольниками, а также упражнения на развитие психических процессов. Представлены результаты анкетирования с выявленным рядом методических проблем процесса обучения грамоте дошкольников. Обращено внимание на подготовку воспитателей: изучение в вузе дисциплин должно иметь внутримодульную и межмодульную связь, а изучение методических дисциплин проходить с элементами дуального обучения.

Ключевые слова: обучение грамоте, дошкольная подготовка, преемственность в обучении грамоте, психические процессы, фонематический слух, звуковой анализ слов.

Введение. Изменения происходящие в системе школьного образования Казахстана влекут за собой изменения на уровне дошкольного образования. Главными направлениями изменений являются модернизация и непрерывность образования. Первое направление раскрывается через обновление содержания образования, а второе направление через организацию процесса преемственности [1]. С 2021-2022 учебного года в учебный процесс школ Казахстана введены учебники «Букварь» [2] и «Обучение грамоте» [3]. В основе построения «Букваря» авторами взята методика Ахмета Байтурсынова и использованы технологические разработки. Содержание дошкольной подготовки должно подготавливать детей к процессу обучения грамоте в школе.

Проблема подготовки дошкольников к школе волновала ученых, методистов, педагогов, психологов и родителей всегда. В настоящее время интерес к данной проблеме только усиливается, так как школьная программа видоизменяется и совершенствуется. Так в своей статье Л.Р. Тайтелиева делает обзор научных работ казахстанских ученых и приходит к выводу, что в настоящее время уделяется большое внимание инновационной педагогике, образовательным технологиям и процессам в дошкольном образовании [4].

В рамках данной статьи мы не ставим перед собой задачу изучения комплексного выявления готовности детей к обучению [5], а ограничиваемся проблемой обучения основ грамоты дошкольников.

Согласно Типовой учебной программе дошкольного воспитания и обучения [6] до-

школьники должны освоить первоначальные представления о понятиях «Предложение», «Слово», «Звук». А также уметь составлять предложения, разбирать предложения на слова, знать их последовательность. Уметь определять количество слогов в слове, называть их последовательность и ударный слог, характеризовать звуки (гласный, согласный, твердый согласный, мягкий согласный, звонкие, глухие, ударный звук). Дети должны научиться устанавливать последовательность звуков в словах, делать звуковой анализ трехзвучных и четырехзвучных слов. Уметь ориентироваться на странице тетради, уметь штриховать, рисовать бордюры и элементы букв. В Типовой программе обращается внимание на развитие культуры речи и культуры общения. Объем часов по Основам грамоты увеличился с 36 часов до 72 часов.

Имеются различия в подходах к определению единиц чтения и последовательности изучения языковых единиц на начальном этапе. Однако многие методисты и ученые считают, что обучение должно начинаться с выделения сначала более крупных единиц, различающихся интонацией – предложений, а затем – мелких: слов, слогов, звуков [7].

Подготовка детей к обучению грамоте занимает особое место в развитии детской речи. От того, как ребенок будет введен в грамоту, во многом зависят его успехи не только в чтении и письме, но и в усвоении русского языка в целом. «К концу обучения грамоте детьми должны быть не только приобретены те знания и умения, которые «обслуживают» элементарное чтение и письмо, но и пройдены первые шаги в лингвистическом раз-

витии» [8]. Чтобы сделать обучение грамоте в школе более успешным, необходимо часть умений формировать в детском саду.

Цель статьи – представить особенности обучения грамоте дошкольников на современном этапе.

Основная часть. Исследования ученых позволили установить наиболее оптимальные сроки для начала обучения детей грамоте. Подготовка должна начинаться в старшей группе детского сада, так как у пятилетнего ребенка особое чутье к языку. Пятилетний малыш обладает особой чувствительностью и восприимчивостью к звуковой стороне речи, поэтому работа со словом должна идти от смыслового значения слова к звуковому.

Существуют три этапа вхождения в грамоту:

1. Знакомство с буквой как объектом внешнего мира. Поддерживать и развивать интерес. Задача взрослого – обеспечить наличие в среде слов, букв, чтобы ребенок мог взять в руки и действовать с ними.

2. «Письмо» печатными буквами. Попытки записать слово известными буквами. Вполне нормально, когда в наших записях согласные имеют зеркальное изображение, пропущены гласные. На второй стадии нарабатывается опыт манипулирования, экспериментирования, свободных действий с буквами и словами.

3. Третья стадия – только показатель готовности перехода к собственно чтению. Малыш действительно читает, чаще по слогам, умеют ориентироваться в записях, сделанных печатными буквами [9].

Литературный обзор. Теоретические основы обучения грамоте дошкольников характеризуются достаточной разработанностью, имеются различные современные методы и приемы обучения, очевидна заинтересованность родителей в обучении детей, однако наблюдается рост количества детей, имеющих проблемы при обучении грамоте как в детском саду, так и в первом классе [10]. Реалии дошкольного обучения основам грамоты на сегодняшний день свидетельствуют о том, что одни воспитатели работают стихийно, а другие используют школьные ме-

тодики обучения грамоте, что противоречит классической дошкольной педагогике.

Анализ научно-методической литературы, научных исследований и практика, показывают, что для успешной подготовки дошкольников к формированию чтения и письма необходимы: уровень развития устной речи ребенка (фонематический слух, владение звуковым анализом), уровень развития психических процессов (память, мышление, внимание), уровень развития мелкой моторики.

Для уменьшения количества разноуровневых групп в первом классе и осуществления более эффективного обучения и достижения поставленных целей необходимо разработать систему работы по подготовке дошкольников в рамках занятий по «Основам грамоты» в дошкольных учреждениях. Необходимо усилить работу по совершенствованию фонематического слуха, отработку звукопроизношения, отработку элементарных форм звукового анализа, отработку по дифференциации гласных и согласных звуков, твердых и мягких согласных звуков, а также работу над лингвистическими понятиями определенными в ГОСО и Типовой программе.

Для успешного обучения детей в первом классе необходима планомерная и целенаправленная подготовка дошкольников в рамках вышеперечисленных направлений.

Так, например, развитие речевого слуха, который включает слуховое внимание и понимание слов, способность различать качества речи, необходимо развивать его по компонентам: воспитание темпа, ритма речи, фонематический слух и т.д. Хорошо развитый фонематический слух обеспечивает ребенку ясное восприятие звуковой системы языка и дает возможность для четкого произнесения слов. Исследователи детской речи доказали, что фонематический слух развивается в младенчестве, но для обучения грамоте необходимы более высокие его формы [11].

Словесное ударение является одним из фонетических явлений, необходимых для обучения чтению. Овладение ударением необ-

ходимо для усвоения и понимания прочитанного. Фонологи (Трубецкой Н.С., Матусевич М.И. и др.) указывают на исключительность русского ударения в сравнении с другими языками. Осознание изменения значения слова помогает детям осознать смысловозначительную функцию ударения. В связи с этим, словесному ударению необходимо уделять особое внимание на занятиях.

К концу дошкольного возраста дети плохо владеют артикуляционно-акустическим анализом звуков, недостаточно четко классифицируют согласные звуки, смысловозначительную роль звуков и ударения.

Об особенностях индивидуального усвоения звуковой стороны речи говорит Ушакова О.С. «Исследования показали, какую большую работу прodelывает ребенок, овладевая фонологическими средствами языка. Для усвоения отдельных звуков речи ребенку требуется разное время. Правильные условия воспитания и обучения ребенка приводят к усвоению грамматической и звуковой стороны слова в их взаимосвязи» [12].

Д.Б. Эльконин [13] была предложена методика формирования звукового анализа, разработанная на основе теории П.Я.Гальперина о поэтапном формировании умственных действий. Для детей дошкольного возраста методику звукового анализа адаптировала Л.Е. Журова [14]. Для эффективного усвоения и различения звуков Д.Б. Эльконин предложил использование моделирования [15].

В старшем дошкольном возрасте у детей должны формироваться практические умения и элементарные представления о предложении, слове, слоге и звуках; дети должны научиться давать характеристику звукам и фиксировать их с помощью звуковых схем, устанавливать последовательность и количество звуков в слове, определять слоговой состав слов и называть ударный слог, прочитывать звуковые схемы, что является основой для дальнейшего чтения. Первичное «чтение» осуществляется в рамках звуковых схем. Все это в дальнейшем сказывается на успешности умения обозначать звуки буквами на письме и читать.

Для ознакомления с понятиями звук, слог, слово, предложение целесообразно использовать модели: предметно-схематические, картинно-схематические и графические. При составлении с дошкольниками предметно-схематической модели предложения вместо слов можно использовать натуральные предметы, игрушки, при работе со слоговой структурой можно использовать геометрические фигуры, карточки, работая со звуковой структурой слова использовать фишки красного, зеленого и синего цвета. Картинно-схематические модели используются как демонстрационный материал, а также для индивидуального выполнения детьми. От данного вида модели происходит переход на построение графических моделей звука, слова и предложений.

В процессе звуковой аналитико-синтетической работы необходимо уделять внимание артикуляционному анализу, наблюдению над положением и движениями органов речевого аппарата в момент произнесения звука и приведению в нужное положение органов речи для произнесения звука или сочетания звуков.

Упражнения аналитико-синтетического характера не просто развивают у детей умственные способности, но и оттачивают языковые, речевые эталоны, придают им большую отчетливость и продуктивность. Чем разнообразнее окажутся упражнения по слуховому распознаванию звуков, тем полнее станут дети улавливать признаки, характерные для конкретных звуков. Упражнения для наблюдения за артикуляционными и слуховыми признаками звуков заметно повышают запоминание и осмысление ребенком звуков-смысловозначителей.

Работу над звуками может быть организована такими способами, как:

1) Прием звукоподражания: (Как жужжит пчела? Ж-ж-ж), (Как звенит комар? З-з-з).

2) Выделение первого звука из названия предметных картинок: рис. Роза, рис. Рыба, рис. Ракета.

3) Выделение часто встречающегося звука из стихотворения.

4) Выделение первого звука в отгадке и др.

Наряду со звуковой работой в дошкольном возрасте, работа по развитию мелкой моторики и координации движений руки должна стать важной частью подготовки к школе. Необходимо обращать особое внимание на владение инструментом при рисовании, письме (карандаш, ручка), на умение располагать правильно лист бумаги или тетрадь на столе, соблюдать правильную посадку и учить движению руки вдоль строки или линии. По данным Е.Н. Соколовой, у детей 4-5 лет изображения прямой черты, овала сопровождаются заметным дрожанием пальцев кисти, так что в результате прямые черты получаются изогнутыми, овал – зигзагообразным и не всегда замкнутым [16]. Исследования ученого М.М. Кольцовой показали, что у детей речевые области мозга частично формируются под влиянием импульсов, поступающих от пальцев рук, поэтому для дошкольников необходимо использовать специальные упражнения на развитие мелкой моторики.

В статье «О готовности старших дошкольников к обучению чтению и письму» О.И. Бадулина [17] пишет о необходимости ежедневных графических занятий в старшем дошкольном возрасте. И упражнения автор предлагает классифицировать следующим образом: упражнения на развитие тонкокоординированных движений рук; упражнения на развитие графических движений и зрительно – моторных координаций; упражнения на развитие зрительного и пространственного восприятия; упражнения на укрепление и развитие кисти руки.

В связи с этим, метод Карстера, копировальный метод и система упражнений на развитие графо-моторных навыков, помогут дошкольникам подготовиться к процессу овладения письмом. Систематическая работа по штриховке, использование разнообразных ее видов: параллельной, круговой, перекрестной и точечной влияет на формирование умений ориентироваться на письме, на развитие свободных, но точных движений руки.

Опираясь на исследование по теме «Индивидуально-дифференцированная система обучения чтению на начальном этапе»,

где предложена система по осуществлению личностно-дифференцированного подхода к каждому ребенку (или группе детей) с учетом их индивидуальных особенностей. Наряду с этим, исследования зарубежных ученых, в которых говорится об эффективности использования дифференцированного обучения для оптимального развития детей [18], а также, что уровень чтения однозначно связан с активностью областей, ответственных за артикуляцию, моторное планирование и соответствие графемы фонеме, которые формируют основу для эффективного навыка декодирования [19]. Считаем что формирование навыка чтения находится в прямой зависимости от уровня развития внимания, памяти и мышления каждого ребенка [20].

В связи с этим, развитием данных психических процессов необходимо уделять должное внимание в дошкольном возрасте. Различные игры в слова на их запоминание повышают уровень развития памяти у дошкольников, игровые и занимательные задания, предложенные детям на занятиях и вне занятий, работают на развитие уровня внимания и мышления. Одним из эффективных методов и приемов, используемых как на занятиях, так и для общего развития дошкольников вне занятий, является мнемотехника. Это система методов и приемов, обеспечивающих эффективное запоминание, сохранение и воспроизведение информации, и конечно развитие речи. Мнемоквадраты – это графическое представление об объекте, например, вода, лицо, рот, зубы. Мнемотаблица – это схема, структура, в которую можно заложить различную информацию. Мнемотаблицы развивают память, учат умению анализировать, вычленять части, объединять в пары, группы, целое, систематизировать полученный материал. Мнемотаблицы используют для:

- обогащения словарного запаса;
- при обучении составлению рассказов;
- при пересказах художественной литературы;
- в работе с загадками;
- при совместном планировании с детьми какой-либо деятельности;
- при заучивании стихов.

В связи с индивидуальными различиями памяти с точки зрения преобладания у дошкольников зрительных, двигательных или слуховых компонентов в запоминании той или иной комбинации, мнемотехника наиболее результативна при обучении, так как изучение словесного материала через использование мнемотаблиц делает этот процесс более осознанным.

Дошкольнику с неустойчивым вниманием, низким уровнем развития памяти очень сложно выполнить например, звуковой анализ слов, составить звуковую модель слова или модель предложения, так как необходимо разделить предложение на слова и составить схему, т.е. сделать несколько операций и т.д. Однако каждый педагог должен знать, что интенсивное обучение и дополнительные учебные нагрузки даже при очень высоком общем развитии дошкольника могут превышать его возможности. В связи с этим необходимо целенаправленно работать над развитием психических процессов детей, но с большой осторожностью, так как каждый ребенок индивидуален.

С помощью психолога воспитатель может определить уровень развития памяти, мышления и внимания дошкольников и в процесс обучения и досуга включить систему заданий для развития данных процессов, а также привлечь родителей для систематической работы с детьми.

Методы. Для раскрытия и обоснования проблематики статьи, нами использовались такие методы, как: теоретический анализ отечественной и зарубежной литературы по проблеме исследования; изучение и обобщение передового педагогического опыта; описание и сравнение; анкетирование.

Результаты и дискуссия. Для определения отношения воспитателей, методистов дошкольных учреждений к проблеме подготовки дошкольников по обучению грамоте, мы провели анкетирование. Проведенное анкетирование среди педагогов дошкольных учреждений выявило ряд проблем, с которыми они сталкиваются в процессе обучения грамоте дошкольников.

На вопрос анкеты «Какие темы по «Основам грамоты» для Вас являются более сложными для объяснения детям и почему?» 60% воспитателей отвечают «Звуковой анализ слов», 40% воспитателей отмечают «Ударение в словах», 20 % воспитателей отмечают «Характеристика звуков».

На вопрос «Какие темы вызывают частые затруднения у дошкольников?» 80% воспитателей отмечают «Звуковой анализ слов», 60 % воспитателей отмечают «Характеристика звуков (гласный, согласный, мягкий согласный, твердый согласный)»; 60 % воспитателей отмечают «Ударение в слове», и 40 % воспитателей отмечают «Понятие «звук», «слово», «предложение»», 20 % воспитателей отмечают тему «Деление слова на слоги».

На вопрос «Какую методическую помощь Вы бы хотели получить по организации учебного процесса по «Основам грамоты?» многие воспитатели написали об отсутствии методических материалов и рекомендаций по проведению занятий по основам грамоты.

Таким образом, проведенное анкетирование подтвердило наше предположение, что воспитатели дошкольных учреждений испытывают трудности в обучении грамоте детей дошкольного возраста по многим изучаемым темам.

В связи с этим, необходимо своевременно пересматривать содержание образовательной программы «Дошкольное воспитание и обучение» в вузе.

Заключение. В связи с изменением содержания дошкольного образования, в ОП «Дошкольное обучение и воспитание» в СКУ им. М. Козыбаева введена дисциплина «Обучение грамоте дошкольников», в рамках которой студенты знакомятся с историей обучения грамоте, изучают методы обучения грамоте их историческое развитие; методику преподавания звукового анализа, методику изучения звуков (гласных, согласных, твердых и мягких согласных) и букв, методику изучения ударения, методику письма, а также преемственность дошкольного образования и школы в рамках обучения грамоты и другие темы. Наряду с этим, для студентов

образовательной программы «Дошкольное обучение и воспитание» разработана тематика курсовых и дипломных работ по методике обучения грамоте. До 2019 года в вузе «Методика обучения грамоте детей дошкольного возраста» изучалась в рамках одной темы курса «Методика развития речи дошкольников», что является недостаточным для подготовки специалистов в области дошкольной подготовки на современном этапе.

Профессиональный уровень подготовки современных воспитателей в рамках предмета «Основы грамоты» должен включать знание лингвистических и психофизиологических основ обучения грамоте, инновационные технологии обучения дошкольников, содержание учебной программы по обучению грамоте в 1 классе.

В связи с этим, содержание вузовской подготовки по образовательной программе «Дошкольное обучение и воспитание» должно иметь практико-ориентированный характер. Изучаемые дисциплины в рамках модульного обучения должны иметь как внутримодульную, так и межмодульную связь. Особое внимание необходимо обратить на интернет-педагогика при подготовке педагогических кадров [21]. Постепенное взаимосвязанное изучение дисциплин приведет к формированию и развитию профессиональных компетенций будущих воспитателей.

Изучение методических дисциплин, в том числе «Обучение грамоте дошкольников» должно проходить в процессе дуального обучения. Когда теоретический материал изучается в стенах вуза, а практические, лабораторные занятия проходят на базе детского сада. И студенты становятся наблюдателями и участниками реального процесса обучения, сталкиваются с педагогическими ситуациями, решение которых повлияет на развитие дошкольника. Использование элементов дуального обучения дает возможность студентам в кратчайшие сроки адаптироваться и видеть возможность различного использования полученных знаний в зависимости от сложившейся ситуации. А те или иные ситуации будут зависеть от уровня развития речи дошкольников, их психофизиологических особенностей. При разработке конспектов занятий студенты ориентируются на конкретный уровень детей по звуковому анализу, уровню владения изучаемых понятий (слог, слово, предложение и др.).

После завершения обучения в вузе воспитатели имеют возможность повышения профессионального уровня в области обучения грамоте дошкольников через курсы повышения квалификации, процесс самообразования и плановую методическую работу в дошкольном учреждении.

Список использованных источников

[1] Сыздыкбаева А.Д., Искакова А.Т., Бекмагамбетова Р.К. Вопросы формирования готовности будущего педагога к обеспечению преемственности дошкольного и начального математического образования // Педагогика и психология. – 2020. – №1(42). – С.12-25.

[2] Букварь: учебник для учащихся 1 класса общеобразовательной школы / М.М. Аймагамбетова, Е.В. Богатырёва, Р.А. Бучина, Н.В. Регель, О.И. Труханова. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2021. – 204 с.

[3] Обучение грамоте: Учебник для учащихся 1 класса общеобразовательной школы / М.М. Аймагамбетова, Е.В. Богатырёва, Р.А. Бучина, Н.В. Регель, О.И. Труханова. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2021. – 176 с.

[4] Тайтелиева Л.Р. Развитие инновационной деятельности педагогов дошкольных организаций // Педагогика и психология. – 2020. – 2 (43). – С.70-75.

[5] Безруких М.М., Верба А.С., Филиппова Т.А. Комплексная диагностика развития и готовности к школе детей 6-7 лет Вестник педагогических инноваций. – 2019. – № 2 (54). – С. 12-22.

[6] Типовая учебная программа дошкольного воспитания и обучения. Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан от 24 сентября 2020 года № 412.

[7] Павленко В.К. Интегративно-дифференцированная система обучения грамоте (на материале «Букваря» и «Родное слово»). – Алматы: Қазак университеті, 2000. – 235 с.

- [8] Соловейчик М.С. Первые шаги в изучении языка и речи: – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2000. – 104 с.
- [9] Половина В.Г. Современные подходы к содержанию занятий по подготовке к обучению грамоте дошкольников // МНПК «XLVII International correspondence scientific and practical conference «European research: innovation in science, education and technology». – Лондон: PROBLEMS OF SCIENCE – 2018. – С. 103-105.
- [10] Градусова Л.В., Калашникова О.М. Анализ профессиональной готовности педагогов к решению задачи обучения грамоте дошкольников / Мир детства и образование. Сборник материалов VIII очно-заочной Всероссийской научно-практической конференции. – 2015. – С.250-253.
- [11] Яшина В.И. Теория и методика развития речи детей. – М.: Издательский центр «Академия», 2014. – 448 с.
- [12] Ушакова О.С. Развитие речи в дошкольном детстве как педагогическая проблема / Педагогическое образование в России. – 2011. – №12. – С.5-13.
- [13] Эльконин Д.Б. Этапы формирования действия чтения: Фонемный анализ слов // Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. – М.: Знание, 1976. – 64 с.
- [14] Журова Л.Е., Варенцова Н.С., Дурова Н.В., Невская Л.Н. Обучение дошкольников грамоте. - М.: Школьная Пресса, 2016. – 144 с.
- [15] Обучение дошкольников грамоте по методикам Д.Б. Эльконина, Л.Е. Журовой, Н.В. Дуровой: Программа. Методические рекомендации. Игры-занятия. – М.: Школьная книга, 2020. – 192 с.
- [16] Желтовская Л.Я., Соколова Е.Н. Формирование каллиграфических навыков у младших школьников: пособие для учителя четырехлетней начальной школы. – М. Просвещение, 1987. – 225 с.
- [17] Бадулина О.И. Сборник Материалов международной научно-практической конференции. «Предшкольная подготовка детей: содержание, формы, проблемы и пути их решения». Под общей редакцией Л.А. Никитиной. – 2017. – С. 151-156.
- [18] Josip Ivanović, Marta Törteli Telek: Basics of Differentiated Instruction and its Organization Forms Život i škola, br. 31 (1/2014.) god., 60., str. 91. – 108.
- [19] Dębska A., Dzięgieł G., Kacprzak A., Łuniewska M., Plewko J., Marchewka A., Grabowska A., Jednoróg K. Reading and spelling skills are differentially related to phonological processing: Behavioral and fMRI study// Developmental Cognitive Neuroscience. 2019. Vol. 39. DOI:10.1016/j.dcn.2019.100683
- [20] Саржанова А.Н., Квасных Г.С. Организация индивидуально-дифференцированного обучения чтению // Вестник казахского национального женского педагогического университета. – 2019. - № 2 (78). - С.209-213.
- [21] Карауылбаев С.К., Артюхина М., Жумабаева А.М., Муратова Г.И. Границы развития интернет-педагогика // Педагогика и психология. – 2020. – №2. – С.5-10.

References

- [1] Syzdykbaeva A.D., Iskakova A.T., Bekmagambetova R.K. Voprosy formirovaniya gotovnosti budushchego pedagoga k obespecheniyu preemstvennosti doshkol'nogo i nachal'nogo matematicheskogo obrazovaniya // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №1(42). - S.12-25.
- [2] Bukvar': uchebnik dlya uchashchihsya 1 klassa obshcheobrazovatel'noj shkoly / M.M. Ajmagambetova, E.V. Bogatyryova, R.A. Buchina, N.V. Regel', O.I. Truhanova. – Almaty: Almatykitap baspasy, 2021. – 204 s.
- [3] Obuchenie gramote: Uchebnik dlya uchashchihsya 1 klassa obshcheobrazovatel'noj shkoly / M.M. Ajmagambetova, E.V. Bogatyryova, R.A. Buchina, N.V. Regel', O.I. Truhanova. – Almaty: Almatykitap baspasy, 2021. – 176 s.
- [4] Tajtelieva L.R. Razvitie innovacionnoj deyatelnosti pedagogov doshkol'nyh organizacij // Pedagogika i psihologiya. – 2020. - 2 (43). - S.70-75.
- [5] Bezrukih M.M., Verba A.S., Filippova T.A. Kompleksnaya diagnostika razvitiya i gotovnosti k shkole detej 6-7 let Vestnik pedagogicheskikh innovacij. – 2019. – № 2 (54). – S. 12-22.

- [6] Tipovaya uchebnaya programma doshkol'nogo vospitaniya i obucheniya. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 24 sentyabrya 2020 goda № 412.
- [7] Pavlenko V.K. Integrativno-differencirovannaya sistema obucheniya gramote (na materiale «Bukvarya» i «Rodnoe slovo»). – Almaty: Kazak universiteti, 2000.-235 s.
- [8] Solovejchik M.S. Pervye shagi v izuchenii yazyka i rechi: -M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut: Flinta, 2000. – 104 s.
- [9] Polovina V.G. Sovremennye podhody k sodержaniyu zanyatij po podgotovke k obucheniyu gramote doshkol'nikov // MNPK «HLVII International correspondence scientific and practical conference «European research: innovation in science, education and technology». – London: PROBLEMS OF SCIENCE – 2018. – S. 103-105.
- [10] Gradusova L.V., Kalashnikova O.M. Analiz professional'noj gotovnosti pedagogov k resheniyu zadachi obucheniya gramote doshkol'nikov / Mir detstva i obrazovanie. Sbornik materialov VIII ochno-zaochnoj Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 2015. – S.250-253.
- [11] Yashina V.I. Teoriya i metodika razvitiya rechi detej. – M.: Izdatel'skij centr «Akademiya», 2014. – 448 s.
- [12] Ushakova O.S. Razvitie rechi v doshkol'nom detstve kak pedagogicheskaya problema / Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. – 2011. – №12. – S.5-13.
- [13] El'konin D.B. Etapy formirovaniya dejstviya chteniya: Fonemnyj analiz slov // El'konin D.B. Kak učit' detej chitat'. - M.: Znanie, 1976. – 64 s.
- [14] Zhurova L.E., Varencova N.S., Durova N.V., Nevskaya L.N. Obuchenie doshkol'nikov gramote. - M.: Shkol'naya Pressa, 2016. – 144 s.
- [15] Obuchenie doshkol'nikov gramote po metodikam D.B. El'konina, L.E. Zhurovoj, N.V. Durovoj: Programma. Metodicheskie rekomendacii. Iгры-zanyatiya. – M.: Shkol'naya kniga, 2020. – 192 s.
- [16] Zheltovskaya L.Ya., Sokolova E.N. Formirovanie kalligraficheskikh navykov u mladshih shkol'nikov: posobie dlya uchitelya chetyrekhletnej nachal'noj shkoly. – M. Prosveshchenie, 1987. – 225 s.
- [17] Badulina O.I. Sbornik Materialov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii.«Predshkol'naya podgotovka detej: sodержanie, formy, problemy i puti ih resheniya». Pod obshchej redakciej L.A. Nikitinoj. 2017. – S. 151-156.
- [18] Josip Ivanović, Marta Törteli Telek: Basics of Differentiated Instruction and its Organization Forms Život i škola, br. 31 (1/2014.) god., 60., str. 91. – 108.
- [19] Dębska A.,Dzięciel G.,Kacprzak A.,Łuniewska M.,Plewko J.,Marchewka A.,Grabowska A., Jednoróg K. Reading and spelling skills are differentially related to phonological processing: Behavioral and fMRI study// [Developmental Cognitive Neuroscience](#). 2019.Vol. 39. DOI:10.1016/j.dcn.2019.100683
- [20] Sarzhanova A.N., Kvasnyh G.S. Organizaciya individual'no-differencirovannogo obucheniya chteniyu // Vestnik kazahskogo nacional'nogo zhenskogo pedagogicheskogo universiteta. – 2019. – № 2 (78). –S.209-213.
- [21] Karauylbaev S.K., Artyuhina M., ZHumabaeva A.M., Muratova G.I. Granicy razvitiya internet-pedagogiki // Pedagogika i psihologiya. – 2020. – №2. – S.5-10.

Қазіргі кезеңде мектеп жасына дейінгі балаларды сауаттылыққа үйрету

А.Н. Саржанова¹

*¹М. Козыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті,
Петропавл, Қазақстан*

Аңдатпа

Мақалада қазіргі кезеңде мектеп жасына дейінгі балаларды сауаттылыққа үйрету мәселелері қарастырылады. Авторлар сауаттылыққа үйрету бірнеше бағытта жүргізілуі керек деген пікірді ұстанады: баланың ауызша сөйлеуін дамыту (фонемалық есту, дыбыстық талдауды меңгеру), психикалық

процестерді дамыту (есте сақтау, ойлау, зейін), ұсақ моториканы дамыту. Осы бағыттардың мазмұны оқытудың сабақтастығы қағидатына негізделеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың фонемалық есту қабілетін дамыту, дыбысты айтуды дамыту, дыбыстық талдауды дамыту, сондай-ақ лингвистикалық ұғымдармен жұмыс істеу мәселелері қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі балалармен сауаттылық негіздері бойынша сабақтарда қолданылатын әдістемелік тәсілдерге мысалдар, сондай-ақ психикалық процестерді дамытуға арналған жаттығулар келтірілген. Мектеп жасына дейінгі балаларды сауаттылыққа үйрету процесінің бірқатар әдістемелік мәселелері анықталған сауалнама нәтижелері ұсынылған. Тәрбиешілерді дайындауға назар аударылды: ЖОО-да пәндерді оқу модульшілік және модульаралық байланысқа ие болуы керек, ал әдістемелік пәндерді оқу дуальді оқыту элементтерімен өтуі керек.

Түйінді сөздер: сауаттылыққа үйрету, мектепке дейінгі дайындық, сауаттылыққа үйретудегі сабақтастық, психикалық процестер, фонемалық есту, сөздерді дыбыстық талдау.

Literacy training for preschoolers at the present stage

*A.N. Sarzhanova*¹

*North Kazakhstan State University named after M.Kozybayev,
Petropavlovsk, Kazakhstan*

Annotation

The article deals with the problems of teaching literacy to preschoolers at the present stage. The authors are of the opinion that literacy training should be carried out in several directions: the development of the child's oral speech (phonemic hearing, sound analysis), the development of mental processes (memory, thinking, attention), the development of fine motor skills. The content of these areas is based on the principle of continuity of education. The issues of the development of phonemic hearing of preschoolers, the development of sound pronunciation, the development of sound analysis, as well as work on linguistic concepts are considered. Examples of teaching methods used in classes on the basics of literacy with preschoolers, as well as exercises for the development of mental processes are given. The results of the survey are presented with a number of methodological problems identified in the process of teaching literacy to preschoolers. Attention is paid to the training of educators: the study of disciplines at the university should have an intra-module and inter-module connection, and the study of methodological disciplines should take place with elements of dual education.

Keywords: literacy, preschool education, continuity in literacy, mental processes, phonemic hearing, sound analysis of words.

Поступила в редакцию 06.04.2022.

IRSTI 29.01.45

DOI 10.51889/1138.2022.58.27.004

*Zh.K.SYDYKOVA*¹, B.YERZHENBEK¹, A.T.RAKHIMBERDINA²*

¹Abai Kazakh national pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Shakarim state University of Semey, Semey, Kazakhstan,

zhainagtl_sydykova@mail.ru, bulbul.83@mail.ru, anargul9161@mail.ru*

PROBLEMS OF FORMATION OF FUNDAMENTAL SCIENTIFIC CONCEPTS

Abstract

The system of concepts is the basis of knowledge, all data is concentrated around them. Mastering scientific concepts contributes to a deeper and better understanding of the laws and theories of natural science, as these laws and theories reflect the interdependent relationship between scientific concepts. The high quality of students' knowledge depends on the degree of formation of their system of concepts. The assimilation of scientific concepts by students, the ability to apply them in practice, in life occurs only with purposeful learning.

The formation of scientific concepts is an active activity aimed at solving cognitive tasks. This activity includes setting and solving problems, formulating and testing hypotheses. The meanings of scientific concepts are revealed only in their system, through their relationships, which reflect the objective connections of things and phenomena. Our article describes the methodology for the formation of scientific concepts. We took the concept of energy as one of the examples of the formation of scientific concepts.

Keywords: scientific knowledge, scientific concept, formation of physical concepts, methodology, level of formation of concepts.

Introduction. Improving students' knowledge of the general subject is developing the knowledge elements that form the basis of that subject. In order to improve the quality of teaching, high school students need to develop scientific laws, theories, and conclusions.

When teaching physics and other natural sciences, the emphasis is placed on scientific concepts, knowledge of basic concepts forms a positive attitude to science and helps to understand physical phenomena.

The structural elements of physical knowledge and physical concept are shown in the figure 1 [1, p.12]. These elements of physical knowledge are closely related to each other. All this learning process is learned, developed and improved at school.

Special attention should be paid to improving the process of forming scientific concepts in the

school physics course.

Concepts, having arisen at a certain stage of the development of scientific knowledge, do not remain unchanged. Some of them deepen, refine, expand and rise to a higher level of abstractions, others are replaced by new ones. In nature, all phenomena and bodies are interconnected and interdependent. Concepts reflecting real reality are also in a certain connection with each other and mutually determine each other. So, the concepts of current, resistance and voltage are interrelated. The formation of concepts in the student's mind is a complex and lengthy process of consistent disclosure of qualitative and quantitative features of objects and phenomena.

The main purpose of this scientific article is to show students the methodology for forming scientific concepts.

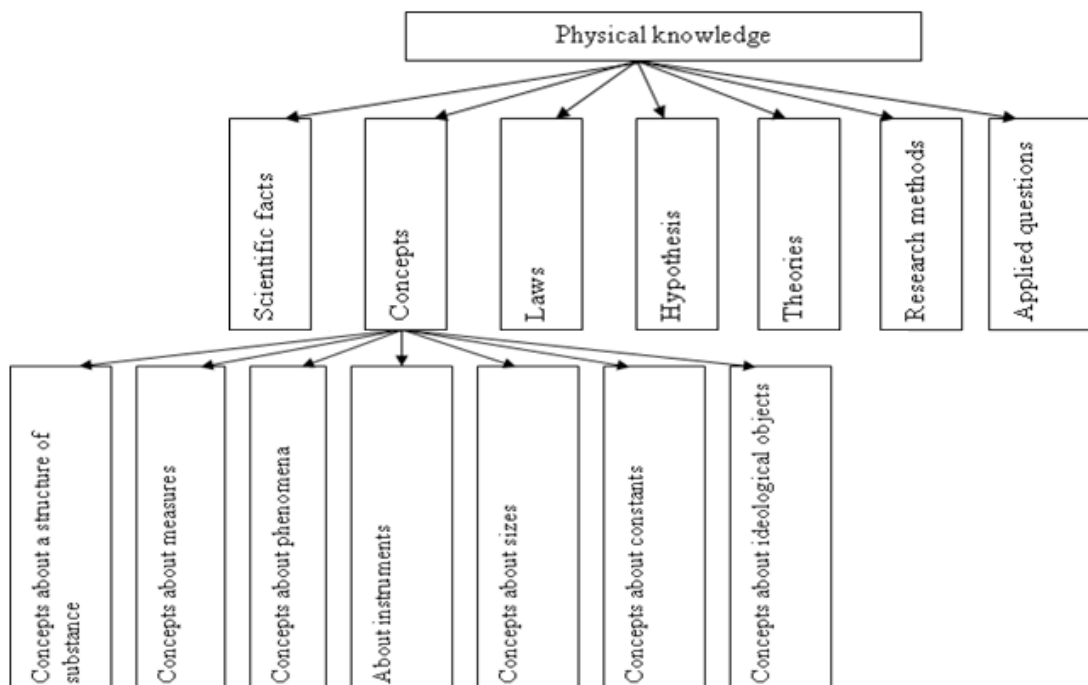

Figure 1. Structure of physical knowledge and physical concepts

Research methodology. The basis for the formation of concepts in the minds of students is the creation of certain perceptions and their corresponding representations, as a result of which a temporary connection or conditioned reflex is formed. Each new connection formed is included in the system of temporary connections formed earlier in life experience. The article provides methodological recommendations on the formation of the concept of «Energy» in the school physics course.

Teaching the concept of energy in high school begins in the 7th grade and continues until the 11th grade. For this reason, the teacher needs to know the stages of implementing continuity in energy training in high school.

The concept of energy is one of the main concepts of physics. This concept is also widely used in other natural sciences – chemistry and biology. The essence of the worldview of the formation of this concept is connected with its great role in philosophy[2-4].

The concept of energy is of great importance in improving students' scientific views and polytechnic training. The importance of the concept of energy in the context of a scientific approach is associated with its great role in philosophy.

The formation of the concept of energy in high school students can be attributed to a specially created system of exercises.

The system of exercises is a didactic condition for improving students' knowledge and skills and forming skills in the educational process.

In high school, students can use the following ways to form the concept of energy: intra-subject communication between classes, a system of exercises, experimental tasks, information and communication technologies, renewable energy sources[2-4].

When choosing tasks in the system of exercises, special attention is paid to the comprehensive fixation of the signs of the concept. The teacher constantly monitors the accuracy of tasks, especially at the stage of preparatory and control exercises, because students' mistakes can be corrected. The training system can be organized according

to the stages, starting with standard tasks and reports.

The system of exercises is divided into 3 groups according to their role in mastering concepts, which are:

- exercises to identify essential features of the concept and distinguish them from non-essential ones;
- exercises to distinguish similar concepts from each other by certain characteristics;
- exercises for determining the relationship between concepts.

In order to implement the principle of continuity in energy education in secondary school, the use of a system of exercises is of great importance for the development, consolidation of students' knowledge of energy, and improving their creative abilities [5].

To perform experimental tasks, experiments are carried out with the help of special equipment, and the resulting values are calculated. In the process of creating experimental problems, students' interest increases, their control develops, and their skills and flexibility in working with equipment are improved. Students will learn more about physical phenomena and patterns. An example of an experimental task is the following task.

Task 1. Determination of the conversion of energies of a load suspended on a thread, the law of energy conservation.

Necessary tools: thread, tripod, cargo

I followed a load tied to a string on a tripod. Just slightly higher than the load, fix the horizontal ruler, for example, a demonstration meter (Fig.2).

It deflects the load to the level of the meter and draws students' attention to the fact that the load has a potential energy equal to the work performed when lifting it.

He put down his load and stopped again, without hesitation. Attention is drawn to the height at which the cargo rises at the beginning of the demonstration, and to the same height (its attenuation in one swing is not taken into account). He explains that when a load moves downwards, its potential energy is gradually converted to kinetic energy, and when it moves upwards, on the contrary, its kinetic energy is gradually converted to potential energy. During these transformations, the total mechanical energy is preserved without changes.

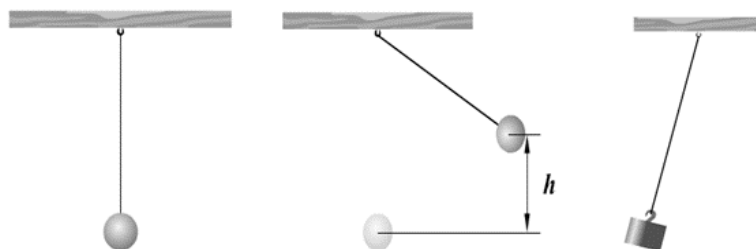

Figure 2.

The gradual attenuation of the pendulum oscillation is explained by the fact that with each swing, some of its energy is irreversibly spent on the work performed against the forces of resistance.

In school, students' assimilation of scientific concepts within a single joint system can be achieved through their connection with the concepts of other systems studied in previous classes. For example, when forming the concept of thermal motion for students, the teacher gives specific examples, explaining that it is different from the concept of mechanical motion in the past. In the process of forming new concepts in students, previously formed concepts are deepened [6].

In teaching physical concepts in secondary school, to use the approach proposed by V. V. Davydov [7], which first defines the concept and then clarifies and summarizes it. For example, when forming the concept of internal energy, it is taught that a body is equal to the sum of the kinetic energies of the chaotic motion of all its microparticles in the counting system connected to the center of mass and the potential energies of their interaction.

The main conclusions in thermo physics, the foundations of molecular kinetic theory in it, are presented in the following figures. (Figure 3, 4)

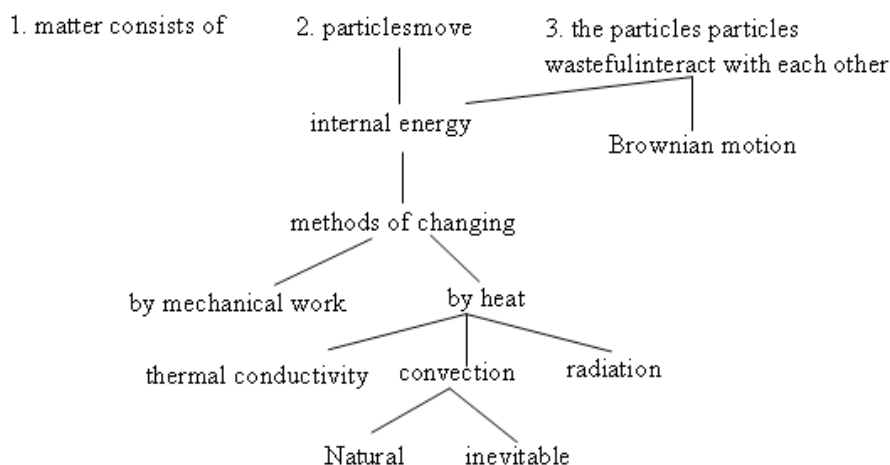

Figure 3.

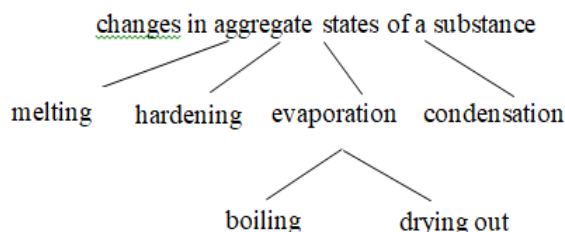

Figure 4.

The next way to form the concept of energy is interdisciplinary communication [8-9], the result will be higher if we take into account the interdisciplinary connection of physics with other natural disciplines, in particular biology. The didactic role of interdisciplinary communication lies in the fact that it allows us to assign the regularity and continuity of knowledge between natural science disciplines [10, 11].

Results and their discussion. It is important to organize independent work for students in order to form scientific concepts. A special place in students' assimilation of concepts is occupied by the use of a generalized plan for studying concepts. The reason why the plan is called generalized: such a plan can be built for all scientific concepts. The plan is useful for both teachers and students when working with any concept. The knowledge of the concept, through the developed plan, opens up a wide range of opportunities for compactness of information about it, emphasis on the most basic issues, and free application to other areas of knowledge. Plans of a generalized nature, which can become the main tool for students to master concepts, are presented below [12, 13].

Based on scientific works and research, we have determined the stages of formation of the concept of energy [14].

Stage 1. With knowledge of energy, students in the 7th grade took part in the «Work. Power. Energy» in the chapter, we get acquainted with the first information about the mechanical energy of a body, its types – kinetic and potential, the potential energy of an elastic deformed spring.

Stage 2. In physics of the 8th grade, students develop their first understanding of internal energy, which they received in Natural Science in the 6th grade, and knowledge of mechanical energy, kinetic and potential energy, which they received in physics of the 7th grade.

Stage 3. The knowledge gained by students in the 7th grade in the law of conservation and rotation of mechanical energy is developed in the 8th grade in the course of passing the topic of conservation and rotation of energy in the thermal process. At this stage, knowledge about mechanical energy, the law of conservation of mechanical energy, internal energy, methods of

changing internal energy is developed, and the concept of complete energy is introduced.

At the 4th stage, when teaching the chapter «Fundamentals of thermodynamics» in the 8th grade, students' knowledge of energy is improved. At this stage, the General Laws of energy transformation that occur in various phenomena of nature are considered. With the development of knowledge about mechanical energy, work, internal energy, fuel energy, the first law of thermodynamics and the second law of thermodynamics are formulated.

At the 5th stage, knowledge of Electrical Energy acquired in the Natural Science of the 6th grade in the 8th grade on the topic: «Operation and power of electric current. Thermal behavior of the current. The law of Joule-Lenz». At this stage, the energy of the electric field, the operation of the electric current, the power, the transformation of the energy of the electric field, the amount of energy (heat) released when the current passes through the conductor, i.e. the Joule-Lenz law, are studied.

At the 6th stage, the concept of energy is further deepened in physics of the 9th grade. At this stage, we implement continuity using the knowledge of mechanical work and mechanical energy familiar to students from the 7th grade. In the 7th grade, students will learn about mechanical energy, its types, the law of conservation of mechanical energy, the transformation of energy from one type to another, and in the 9th grade, on the topics of mechanical work and energy, conservation and rotation of energy, students will learn about the definition of mechanical work by analytical and graphical methods, explain the relationship between work and energy, the law of conservation of energy.

At the 7th stage, when considering the chapter vibrations and waves in the 9th grade, the knowledge gained by students in the 7th grade about mechanical energy, the transformation of mechanical energy from one type to another, and full energy expands. In the 9th grade, students acquire knowledge about energy conversion during vibrations.

At the 8th stage, when teaching the chapter «Atomic nucleus» in the 9th grade, students get

acquainted with the concept of binding energy of the atomic nucleus. In explaining the binding energy of the atomic nucleus, we rely on the knowledge gained by students in chemistry of the 8th grade. «Bond energy» is used to study the structure of the atomic nucleus and the processes occurring in it.

At the 9th stage in physics of the 10th grade in the chapter «laws of conservation» work, energy, kinetic energy theorem, power. The topics of potential energy, conservation of energy and the law of rotation are studied. When teaching these topics, we can implement the principle of continuity based on the knowledge gained by students in Grades 7 and 9.

At the 10th stage, when teaching the chapter «Fundamentals of thermodynamics» in the 10th grade, such concepts as internal energy, methods of changing internal energy, I and II Laws of thermodynamics, and heat engines, familiar to students from the 8th grade, are supplemented and developed. In the 8th grade, internal energy is defined as the sum of the kinetic energies of all particles that make up matter and the potential energies of their interactions: $U = E_k + E_n$. And in the 10th grade, it is taught that a body is equal to the sum of the kinetic energies of the chaotic motion of all its microparticles in the counting system connected to the center of mass and the potential energies of their interaction. In the 10th grade, the concept of degree of freedom is introduced, the internal energy of an ideal gas and the internal energy of a multi-atom gas are studied.

At the 11th stage, students are familiar with the concepts of «Electric field», «Magnetic field» and their characteristics in the section «Electrostatics» in the 10th grade from the chapters fundamentals of electrostatics and electromagnetic phenomena in the 8th grade. In the 10th grade, the concepts of electric field energy, magnetic field energy, energy density, Vortex electric field are studied and the similarity between magnetic and mechanical quantities is shown.

At the 12th stage, based on the knowledge gained by students in the 8th and 10th grades in teaching the chapter of alternating current in the 11th grade, we will introduce you to the basics

of electricity generation, supply and advantages of alternating voltage in the supply of electricity, learn the principle of operation of a transformer and its structure, get acquainted with the main sources of electricity in Kazakhstan and the world.

At the 13th stage, in the 11th grade, in the section «Quantum physics», students' knowledge of the bond energy of Atomic Energy acquired in the 9th grade will be further improved. In the 11th grade, students are shown the calculation of the bond energy of an atomic nucleus and the graphical dependence of the specific bond energy on the mass number of the nucleus.

Based on the works of methodologists, the levels of assimilation of scientific concepts are determined, which we present to you [15, 16].

First level: students distinguish only one object from other objects in mastering concepts, but there are difficulties in reflecting the individual characteristics of this object.

Second level: students can understand the signs of a scientific concept, but they find it difficult to distinguish meaningful signs from meaningless ones.

Third level: students learn all the essential features of the concept, but the concept is not yet generalized to them.

Fourth level: when mastering the concepts of natural science at school, students understand the relationship between the concepts of natural science, which they can use in any situation.

Let's take into account the level of students' assimilation of these concepts and give specific examples [16-17] (Table 1).

These plans can also be used by students to monitor their activities in mastering concepts, and for teachers to check the quality of students' assimilation of concepts.

The concepts of these plans contribute to the identification of actual problems of learning, help students to work independently with the concept, as well as provide an opportunity to summarize the main ideas of the teacher about the concept, analyze the main directions of teaching the concept.

Working on such plans helps to check the quality of students' assimilation of concepts in a timely manner, and most importantly, students' assimilation of scientific concepts is carried out purposefully and consciously.

Table 1. Levels of knowledge of concepts by high school students at all four levels

Physical concept	Main indications of qualitative of mastering physical concepts of students								
	Has knowledges about phenomena characterized by concept	Knows main qualities of concept	Formulate a description of concept free	Can connect concept with other concept	Can show differences of concepts by	Can describe phenomena by concepts	Knows unit of measurement of concept and can	Can write main concept formula	Can solve problems related to
1. The amount of substance (ν)	The relative mass of molecules	m, M, N, N_A connected	+	+	+	+	mole	$\nu = \frac{N}{N_A}$, $\nu = \frac{m}{M}$	+
2. The temperature of gas (T)	Boyle	Changes P, V	+	+	+	+	$^{\circ}C (K)$	$PV = const$	+
3. Internal energy (U)	The law of conservation and speed of energy	T, V connected	+	+	+	+	J	$U = (\frac{3}{2} \frac{m}{M})RT$	+

Conclusion. The full assimilation of the content of physical concepts by schoolchildren is a condition and a guarantee of successful teaching of physics as a school subject. The importance of the concept of energy in the formation of a scientific worldview in the process of studying the physics course of the main school forces us to rely on the theoretical prerequisites for studying energy, the laws of conservation and rotation of energy, the main property of its objects, reflecting the unity of nature. The level of students' assimilation of the concept of energy is determined by

many factors. The most important of them is the methodological training of the teacher. Improving the methodological training of future physics teachers is one of the prerequisites for improving the scientific level of teaching the basic school physics course.

Process of forming physical concepts for students, the teacher should focus on the logical connections and relationships between physical concepts. In order for students to have a high level of knowledge of physical concepts, it is necessary to organize effective methods and techniques.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Jumadillayev K.N., Sydykova Zh.K. Teaching methodology of Physics. Approved by the Ministry of Education and Science, Republican scientific and practical center «Textbook». – Almaty. – 2016. – 312 p.
 [2] Башарұлы Р. Физика: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2017.–208б.
 [3] Қазақбаева Д.М., Насохова Ш.Б., Бекбасар Н. Физика. Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2019.-264б.
 [4] Кронгарт Б.А., Қазақбаева Д.М., Имамбеков О., Қыстаубаев Т. Физика. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математикалық бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. 1-бөлім. – Алматы: Мектеп, 2019.-280 б.
 [5] Типовая учебная программа по учебному предмету «Физика» для 10-11 классов уровня общего среднего образования по обновленному содержанию. - Приказ МОН РК. – 27.11.2020. – № 496. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021688#z96>

[6] Yerzhenbek B., Sydykova Zh.K., Nurmuhamedova Zh.M., Nurbaeva D.M. Basic tasks of teaching physics at school // Вопросы педагогики. – 2020. – P.8-15.

[7] G.T.Shoiynbayeva, A.K.Shokanov, Zh.K. Sydykova, A.K.Sugirbekova, B.A.Kurbanbekov Methodological foundations of teaching nanotechnology when training future physics teachers // Thinking Skills and Creativity. 42(2021). <https://doi.org/10.1016/j.tsc.20201.100970>

[8] Губернаторова Л.И. Методика обучения физике. Общие вопросы: курс лекций. Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир : Изд-во ВлГУ, 2020. – 228 с.

[9] Сыдықова Ж.Қ., Ерженбек Б. Және т.б. «Байланыс энергиясы» ұғымын қалыптастырудағы сабақтастық// ҚазҰТЗУ Хабаршысы. Физика-математика ғылымдары. 2019.–№2(132).– Б.491-496. <https://vestnik.satbayev.university/index.php/journal/issue/view/45/44>

[10] Сыдықова Ж.Қ., Ерженбек Б. Негізгі мектепте физиканы оқыту барысында энергия ұғымын қалыптастыруда пәнаралық байланысты жүзеге асыру // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің хабаршысы, «Физика-математика ғылымдары» сериясы, №1(65), 2019. – Б.170-174. http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190410012404.pdf

[11] Мамбетакунов Э.М., Сыдықова Ж.Қ., Ерженбек Б. «Энергия» ұғымын қалыптастыруда жаттығулар жүйесін қолдану әдістемесі // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің хабаршысы, «Физика-математика ғылымдары» сериясы. – Алматы, 2019.–№1(65).- Б.142-147. <https://bulletin-phmath.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/10/8>

[12] Насирова Д.М., Ерженбек Б., Нурмухамедова Ж.М., Нурбаева Д.М. Обзор ключевых моментов при разработке образовательных программ по подготовке учителей по естественнонаучным предметам // Вестник науки и образования. – 2021. – No7(110). – С.7-10. URL: [Http://scientificjournal.ru](http://scientificjournal.ru)

[13] Yerzhenbek B. On possible inversion effects in the technology of capillary-porous materials // Turkish Journal of Physics. – № 43. –2019.– P. 582-585. doi:10.3906/fiz-1903-10., 08.01.2020.

[14] Yerzhenbek B., Sydykova Zh., Zhadrayeva L., Zhumaliyeva L., Yessenova M. Methods of forming physical concepts for primary school students // Cypriot Journal of Educational Sciences. – Volume 17, №3, –2022.– P. 891-902. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i3.6959>

[15] Құдайқұлов М.А., Жаңабергенев Қ. Орта мектепте физиканы оқыту әдістемесі.- А.:Рауан, 1998.- 310 б.

[16] Сыдықова Ж.Қ. Физикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістемесі. Оқу-әдістемелік құрал.-Семей: Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, 2015.-68 б.

[17] Кронгарт Б.А., Қазақбаева Д.М., Имамбеков О., Қыстаубаев Т. Физика: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. 1-бөлім. – Алматы: Мектеп, 2019. – 280 б.

References

[1] Jumadillayev K.N., Sydykova Zh.K. Teaching methodology of Physics. Approved by the Ministry of Education and Science, Republican scientific and practical center «Textbook». – Алматы. – 2016. –312 p.

[2] Basharyly R. Physics: textbook for the 7th grade of a general education school. – Алматы: Atamura, 2017. – 208p.

[3] Kazakhbayeva D.M., Nasokhova Sh.B., Bekbasar N. Physics. Textbook for the 9th grade of a general education school. - Алматы: School, 2019. – 264p.

[4] Krongart B.A., Kazakhbaeva D.M., Imambekov O., Kistaybaev T. Physics. Textbook for the 10th grade of a general education school of natural and mathematical direction. Part 1. – Алматы: School, –2019. –280 p.

[5] A standard curriculum for the subject «Physics» for grades 10-11 of the general secondary education level according to the updated content. – Order of the Ministry of Education and Science of RK. – 27.11.2020. – № 496. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021688#z96>

[6] Yerzhenbek B., Sydykova Zh.K., Nurmuhamedova Zh.M., Nurbaeva D.M. Basic tasks of teaching physics at school // Вопросы педагогики. – 2020. – P.8-15.

[7] Shoiynbayeva G.T., Shokanov A.K., Sydykova Zh.K., Sugirbekova A.K., Kurbanbekov B.A. Methodological foundations of teaching nanotechnology when training future physics teachers // Thinking Skills and Creativity. 42(2021). <https://doi.org/10.1016/j.tsc.20201.100970>

[8] Gubernatorova L.I. Methods of teaching physics. General questions: a course of lectures. Vladimir State University named after A. G. and N. G. Stoletov. – Vladimir : VISU Publishing House, 2020. – 228 p.

[9] Sydykova Zh.K., Yerzhenbek B. and others Continuity in the formation of the concept of «Communication energy» // Bulletin of Kaznrtu. Physics and Mathematical Sciences. –2019. –№2 (132). – P. 491-496. <https://vestnik.satbayev.university/index.php/journal/issue/view/45/44>

[10] Sydykova Zh.K., Yerzhenbek B. Implementation of interdisciplinary communication in the formation of the concept of energy in the process of teaching physics in the main school // bulletin of Abai Kaznpu, Series «Physical and Mathematical Sciences», №1(65), 2019. – P.170-174. http://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20190410012404.pdf

[11] Mambetkunov E. M., Sydykova Zh.K., Yerzhenbek B. methodology of applying the system of exercises in the formation of the concept of «Energy» // Bulletin of the Abai Kazakh National Pedagogical University. Series «physical and Mathematical Sciences». – Almaty, 2019.-№1(65). – P.142-147. <https://bulletin-phmath.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/10/8>

[12] Nasyrova D.M., Yerzhanbek B., Nurmukhamedova Zh.M., Nurbayeva D.M. Review of key points in the development of educational programs for teacher training in natural science subjects //Bulletin of Science and Education. – 2021. – No7(110). – PP.7-10. URL: <Http://scientificjournal.ru>

[13] Yerzhenbek B. On possible inversion effects in the technology of capillary-porous materials // Turkish Journal of Physics. –№ 43. –2019.– P. 582-585. doi:10.3906/fiz-1903-10., 08.01.2020.

[14] Yerzhenbek B., Sydykova Zh., Zhadraveyeva L., Zhumaliyeva L., Yessenova M. Methods of forming physical concepts for primary school students // Cypriot Journal of Educational Sciences. – Volume 17, №3, –2022.– P. 891-902. DOI: <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i3.6959>

[15] Kudaikulov M. A., Zhanabergenov K. Methods of teaching physics in secondary schools. – A.: Rauan publ., 1998. – 310 p.

[16] Sydykova Zh.K. Methodology of formation of physical concepts. Educational and methodical manual.- Semey: Shakarim State University of Semey, 2015. – 68 p.

[17] Krongart B. A., Kazakbayeva D. M., Imambekov O., Kystaubayev T. physics: textbook for the 10th grade of a General Education School of natural and mathematical direction. Part 1. – Almaty: School, 2019. – 280 p.

Іргелі ғылыми ұғымдарды қалыптастыру мәселелері

Ж.Қ. Сыдықова¹, Б. Ерженбек¹, А.Т. Рахимбердина²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы қ., Қазақстан),

²Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті
(Семей қ., Қазақстан)

Аңдатпа

Ұғымдар жүйесі – білімнің белдеу қазығы, барлық деректер солардың маңайына шоғырланады. Ғылыми ұғымдар арасындағы тәуелділікті білдіретін заңдар мен теорияларды игеру ұғымдарды меңгермейінше мүмкін емес болып табылады. Оқушылардың білім сапасының жоғары болуы оларда ұғымдар жүйесінің қалыптасу дәрежесіне байланысты болады. Ғылыми ұғымдарды оқушылардың меңгеруі, оны практикада, өмірде қолдана білуі олар мақсатты түрде оқытылғанда ғана жүзеге асады.

Оқушылардың пән бойынша білімі сапалы да, терең болуы үшін оларда жақсы меңгерілген өзара тығыз байланысты негізгі ұғымдар жүйесі қалыптасуы керек. Мақалада физикалық білімнің және физикалық ұғымдар жүйесінің құрылымдық элементтері көрсетілген. Сондай-ақ, мектеп оқушыларына физикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістемесі берілген. Физикалық ұғымдарды қалыптастырудың белгі-шарттары, көрсеткіштері және деңгейлері көрсетілген.

Түйін сөздер: ғылыми білім, ғылыми ұғым, физикалық ұғымдарды қалыптастыру, әдістеме, ұғымдарды қалыптастыру деңгейі.

Проблемы формирования фундаментальных научных понятий

Ж.К. Сыдыкова¹, Б. Ерженбек¹, А.Т. Рахимбердина²

¹Казахский национальный педагогический университет им.Абая
(г.Алматы, Казахстан),

²Государственный университет имени Шакарима города Семей
(г.Семей, Казахстан)

Аннотация

Система понятий – это основа знаний, все данные сосредоточены вокруг них. Без овладения понятиями невозможно и сознательное усвоение законов и теорий, так как они выражают связь между понятиями. Высокое качество знаний учащихся зависит от степени сформированности у них системы понятий. Усвоение учащимися научных понятий, умение применять их на практике, в жизни происходит только при целенаправленном обучении.

Для того чтобы знания учащихся по предмету были как качественными, так и глубокими, у них должна сформироваться хорошо усвоенная система тесно связанных между собой основных понятий. В статье представлены структурные элементы физического знания и системы физических понятий. Также дана методика формирования физических понятий у школьников. Рассмотрены критерии, показатели и уровни формирования физических понятий.

Ключевые слова: научное знание, научное понятие, формирование физических понятий, методика, уровень сформированности понятий

Received 07.06.2022.

IISTI 14.35.07

DOI 10.51889/7267.2022.67.51.005

G.S. SAIFUTDINOVA¹, S.A. SADYKOVA²

¹Zhangir Khan University (Uralsk, Kazakhstan),

²K.Zhubanov Aktobe Regional University (Aktobe, Kazakhstan) sauleda@mail.ru

EDUCATIONAL OPTIONS OF SCIENCE AND RESEARCH IN DEVELOPING THE CREATIVITY OF AN ENGINEERING STUDENT

Abstract

The goal of this essay is to assess the potential of scientific research in both national and international professional education in the creation of a future engineer's creativity.

Methods of research: theoretical examination of foreign and local literature, dialogues, questionnaire analysis, personal experience, undergraduate assessment and self-assessment, generalisation and systematisation of data collected

Research outcomes: the article gives a theoretical analysis and analysis of research results, which allows: to give a formulation and disclose the substance of the idea of "scientific search," to define it as a significant side of the future engineer; to identify processes, models, principles, rules, and kinds of scientific research; to create a methodology for the application of research research as a way of developing a future engineer's creativity;

educational requirements and conditions enabling efficient science studies; validate the process of developing a future engineer's inventiveness; to identify the hazards of scientific research in the process of developing a future engineer's creativity; to discover the strategy for obtaining inspiration for academic experiments; to determine the possibilities of objective evaluation of scientific research outcomes; to regard the advanced engineer as a self-taught personality.

Conclusions and recommendations: It has been established that scientific research has the potential to influence a future engineer's creativity and that it is crucial for a student of engineering to be motivated and reflective. We see the potential for researching how a student who is self-learning develops their creative abilities in the areas of: encouragement for academic and research activities; validation of creative activity; as well as further scientific study of national and international interaction in engineering education in this context.

Key words: contemplation; scientific research; engineering creativity; creative engineer; engineering education.

Introduction. The primary goal of a technical university in the present era of the creation of a unified global educational environment is the high-quality preparation of future experts who can independently propose hypotheses, conduct research, plan, invent, and discover – in other words, who can arrange and actively engage in an independent scientific quest.

Specialists with systemically structured, reflexive, self-organizing, and creative principles are needed for a new kind of economic innovation that enables them to excel in engineering. The ability to recognize and overcome professional growth obstacles and to discover positive solutions to professional crises depends in large part on creativity, which is a critical component of professional development for future engineers.

The intrinsic impact of a future engineer exhibited in the capacity to innovative, non-standard cognition, together with awareness, the evolution of his/her knowledge, is referred to as an engineer's creativity. Creativity is what guarantees a rapid integration to vocational growth and self-awareness.

According to our findings, scientific surveys allow for the development of creativity in the courses of the academic process in the field of technical education. Creativity is formed by immersing a student at an engineering university in research and innovative interaction, which really is subject to change in the context of increasing the educational program's share through creative technologies, competitions, and project activities, and which enables

students to intensify their knowledge and apply it in real life.

Advanced research focuses on teaching, fosters imagination, and makes innovative solutions into reality. As a result, it has the potential to be successful in addressing society's social demands. To perform an innovative scientific research, it is required to have internal drive and talents, which N.V. Bodrovskaya refers to as research potential.

According to N.V. Bodrovskaya, the motivational component of academic research prospective signifies:

- an emphasis on originality, opposition to ambiguity;
- “the willingness of comprehension,” cognitive enthusiasm, “just so the spirit of God wakes up in each individual,” according to V.A. Sukhomlinsky.

Consciousness, identity, and versatility are examples of behavioural components with study potential [1, p.127].

Theoretically analysis allows us to discuss the relationship between the level of execution of the opportunities of academic research for future engineers and experience, identity, interpersonal perceptions, uniqueness, and subconscious. Learners that exhibit the aforementioned traits efficiently undertake scientific research and produce excellent outcomes. As a result, adequate educational circumstances must be given the opportunity to boost consciousness, foster a creative environment, and enhance the effectiveness of analysis in the scientific research process.

Main body. A controversial issue of educational study is “scientific search as a technique of moulding the inventiveness of an engineering student.” On the one hand, there is creativity, which is defined by unpredictability and the disintegration of methodology standards; on the other hand, experimental knowledge does not represent a disorganized activity, but a deliberate movement towards the objective, towards the completion of the prescribed tasks.

In pedagogical approaches, scientific search is indicated as: a teaching strategy (Y.I. Lerner, N.M. Skatkin); a component of creative thinking (A.P. Tryapitsyna); a process of creating an inventive outlook to action (N. Gromova); an interaction (S.A. Koval); a method of innovative developmental activities, a method of forming a value system (N. Gromova); an interaction (S.A. (A.V. Kiryakova).

The search, according to V.S. Rotenberg and V.V. Arshavsky, is indicated by non-satiation and transition from one sort of activity to another.

In psychology, scientific search is widely regarded as a method of realising the skills and capabilities of the things around oneself, as well as the capabilities of oneself and society as a whole. N.P. Chupakhin regards scientific research as a cultural phenomenon, and scientific research culture as a vital component of the cultural world - a sphere produced by humanity just on basic principle of the world today, comprised of biological and chemical industries.

In other terms, the idea of scientific inquiry highlights the importance of the study topic by exposing issues with global vision, worldview, and the purpose of human life from a philosophical perspective.

In our research, we use the following working concept: Scientific search is a method of information retrieval that defines the outcome of scientific knowledge and fixes innovation in accordance with the direction of study.

In our research, scientific search is a tool for developing a specialist’s creative thinking. According to philosophy, a technique is an activity that is connected to the objective that it is intended to assist attain.

Future engineers are expected to do scientific research as a way to actualize their potential to develop research methodologies while carrying out professional duties.

The fundamentals of scientific inquiry, the order of steps, and the logic of research make up a collection of methodological qualities that are provided in a certain order and are referred to as methodological literacy.

The major scientific research paradigms may be distinguished by a theoretical study of local and international experience:

According to Bayer, Nelson, Feton, and Joyce, the solution to a problem is linear (problem description, analysis, search); systemic and structural (guideline review, determination strategy, guess, final choice); and inductive approach (according to Massmalas).

Let’s focus on Ch. Pearce’s inductive approach model of scientific inquiry, which is divided into two parts:

Retraining is the process of confirming the theories put out by abduction, which is the progress, innovation, and generation of theories, hypotheses, and guesses [2].

Ch. Pearce asserts that scientific inquiry is a creative process that calls for the use of intuition and creativity in addition to logic. As a result, there is no one, universal procedure for scientific research, and deductive research approach is only a method for evaluating ideas [1].

Studying the phenomena and the possibilities for using scientific research to foster creativity are very important since it has a big impact on the rise in the amount of lexical diversity, which fosters creativity in pupils. In order to shift from a stereotyped programming training to a reflecting innovative learning process that may lead to a new class of creative engineers, search forms of student participation must be developed. And the urgency of this requirement only increases.

Demand aspect, which contains an assessment of the nature and content of general educational programmes, and social communication, that is, the system of interpersonal relationship that creates a creative climate in the educational environment, were required to be taken into

consideration in the study by A. A. Derkach and E. A. Sigida on the development of creativity.

The development of innovative awareness and creative engagement during scientific inquiry are two of the ways through which creativity is formed. The preponderance of focus towards research activities is what distinguishes creative consciousness as being unconventional.

The following instructional conditions can be identified via theoretical and practical investigation as ensuring creative engagement over the course of scientific research:

- Introducing aspiring engineers to scientific inquiry (formation of motivation for scientific research, enrichment of the experience of research activities, variability of methods for enhancing scientific research).

- Planning scientific research in a creative-reflective setting that takes into consideration the future engineer's interests (by fostering a psychologically safe environment and establishing a map of the student's scientific interests).

- Application of findings from scientific research (creation of a card index of experimental activities, formation of a portfolio of scientific achievements, creation of a research media library).

Let's list the roles that scientific research activities play:

- Organizing scientific studies in a creative-reflective atmosphere that takes into account the preferences of the aspiring engineer (by promoting a psychologically secure setting and creating a map of the student's scientific preferences).

- Making use of discoveries from science investigation (creation of a card index of experimental activities, formation of a portfolio of scientific achievements, creation of a research media library).

Here is a list of the functions performed by scientific research activities:

Scientific research in a creative-reflective setting that takes into account the future engineer's interests (building a comfortable psychological environment and establishing a map of the student's scientific interests).

- Making use of findings from scientific

research (creation of a card index of experimental activities, formation of a portfolio of scientific achievements, creation of a research media library).

Let's list the roles that scientific research activities play:

- Transformative – new ways of interpreting the data, theoretical modelling.

- Technological – understanding the methods used in technological design and engineering tasks.

- Program-targeted – the application of scientific research through the defining of objectives, making forecasts, planning, and organising.

- Control and regulation – governs scientific research approach, including decision-making, controlling, and correcting.

- Research is concerned with analysing the procedural and dynamic elements of the environment.

- Creative – focuses on the creation of fresh concepts and determines all facets of the future engineer's creative growth via analysis and systematisation of the knowledge acquired.

Future engineers' professional development results in their ability to look beyond the constant stream of daily practise and perceive professional activity as a whole. This enables pupils to consciously build a self-development programme.

In our study, we raised the subject of tracking the potential of scientific research, identifying the benefits and drawbacks of research activities in developing a future engineer's creativity.

The research interprets opportunity as a collection of methods to attain the aim.

The choice of educational options of scientific study targeted at creating the creativity of the future engineer was established by an examination of theoretical research and our personal experience:

- self-presentation;
- diversity, flexibility of training organisational structure;

- socialisation of students in the process of collaborating in the scientific online community;

- potential of giving an informational and interaction approach;

- possibility of strengthening the learning process.

Methods / Methodology. The activity approach, comprehensive review of the outcomes of individual dialogues, portfolio analysis, surveys, the experience of the writers of the article, self-assessment, observations, and systematisation of the data acquired form the work's methodological foundation.

A theoretical study of foreign and local psychological and educational works was necessary as part of the research approach.

The diagnostic tools were chosen after an investigation of the theoretical model of a modern engineer and self-learning student's activity.

The major empirical research was conducted during the first, second, third, and fourth years of study at West Kazakhstan Agrarian Technical University, as well as among students of the International Educational Holding "GAUDEAMYS." The study included 160 bachelors and 120 applicants. To ensure that the sample was representative, the experimental findings were delayedly verified.

Results. In our research, we found that exposing students to scientific research experience helped to develop their inventiveness as future engineers.

The positive and negative consequences of creative research were studied. The work targeted at students' self-development, self-realization, and the growth of their creativity. The problems that the future engineer would experience in the process of implementing the specified scientific research methods were underlined throughout the approval procedure.

The requirements for assessing the outcomes of scientific engineering search were corrected at the final step of the improvement of existing knowledge, consequence of the innovation and originality of the solution of the most complex and urgent problems; development of an idea in an applied aspect and its implementation in practise; determining the risks of introducing scientific research.

According to our research, the following risks of future engineer scientific research activities have been identified:

- lack of integrity of the scientific research structure;

- incorrect selection of the research object, complexity or ambiguity of the method of scientific research;

- discrepancy of the application of science studies with the declared pedagogical goals;

- the desire to conduct scientific research that is limited to a single resource and does not seek or create new ones;

- the utopian nature of research;

- the possibility of negative consequences as a result of the future engineer's implementation of the fruits of scientific research;

- and • an absence of ethical preparatory work of qualitative research for the necessary changes.

We generally regarded the level of development of the future engineer's intellectual abilities (this enabled students to promptly and accurately learn and develop the technical, financial, and social changes in society) as well as the degree of initiative and readiness to work in modern conditions when planning the integration of the future engineer in the stages of enacting scientific research.

We created a unique database of scientific interests that guides students' scientific research on a personal level.

From the first year of study, each student develops a portfolio of scientific accomplishments that shows the outcome of the application of his or her qualifications, the demonstration of talents, and the creative notion of engineering experience in overcoming challenges and unanticipated scenarios. This combines increased preparation with major market engagement.

During the elective course "Theory and Practice of Scientific Research," during questions and interviews, it was found that students choose an engineering speciality for the following reasons: (Fig. 1)

- 37.4% of grants are for technical specialisations;

- prestige of engineering – 52.6%;

- personal motivation – 46.3%;

- family business – 7.9%;

- other – 4.3%.

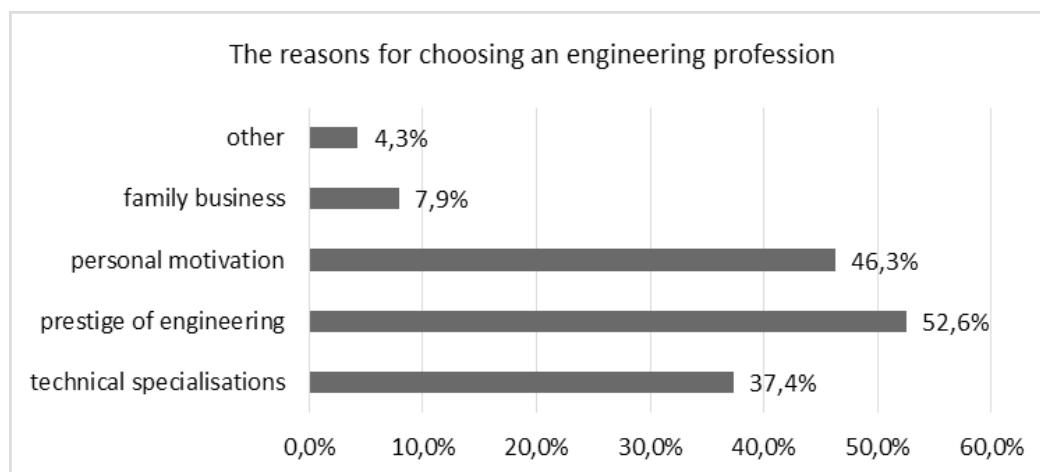

Fig. 1 Diagram showing the reasons for choosing an engineering profession

In response to the question, “Should a prospective student be creative?” 84% of the 120 responders said yes.

Observing third-year bachelors’ attitudes about the profession in practise, during talks, revealed that future engineers had trouble carrying out autonomous scientific inquiry without a programme of further training for its execution. The participation of future engineers in the digital research community allowed for the sharing of expertise and helped to more effective scientific research and task accomplishment.

According to the findings of a study of first-year engineering students, 5.3% stated a will-

ingness to pursue a master’s degree. The execution of the programme for the development of future engineer creativity lead to a rise in this indicator to 46.7%.

According to the poll, a number of reasons were discovered in response to the question “What obstacles do you have that prevent you from obtaining a master’s degree, with the goal of further ongoing science investigation in the learning process?”

- financial difficulties – 46.8%;
- complexity of the training program – 14.7%;
- waste of time – 12.3%;
- low number of budget places – 43.8%.

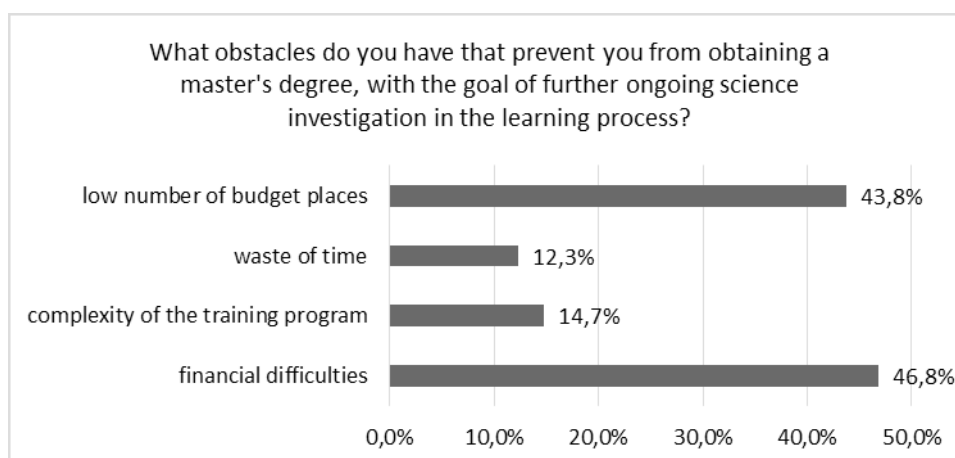

Fig. 2 Diagram of limiting factors in the implementation of scientific research associated with admission to the magistracy

Students obtained the capacity to determine the degree of their creative and professional talents through scientific investigation. Future engineers' independent research activities allowed independence and creativity, as well as the possibility to master methods and strategies for efficient creative and professional engagement.

Bachelors responded to the question "What function does academic research play in the life of a future engineer?" by stating that it is the key indication of a person's research and creative activity, the bounds of his/her responsibilities, and a guideline for personal growth [2, p. 9].

As a reason for refusing scientific research, the respondents noted:

fear of failure – 26.3%;

laziness – 12.3%

lack of information regarding the methodology of scientific research – 23.4%;

plagiarism of scientific ideas – 48.9%.

The survey results indicate the importance of developing and executing additional programmes that bridge knowledge gaps in the theory and practise of performing the empirical research for a future engineer and minimize concerns in this context. Nearly half of the participants refuse to take part in science investigation and to submit their research strategic ideas as a result of their negative experience with the deprivation of copyright to their invention, as a result of the widespread practise of scientific youth project organisers plagiarising scientific ideas and appropriating their ideas for the purpose of subsequent funding. This is a major issue that necessitates a reassessment of the norms and safeguards for arranging grant-funded research programmes and recruiting young researchers.

This is a major issue that necessitates a reassessment of the criteria and assurances for conducting grant-funded research programmes and encouraging young professionals to participate.

Discussion. The results of self-diagnostics show that whereas most bachelors were labelled as passive-negative (14.1%) and formally-performing (44.3%) in the first year, by the end of the fourth year they were controlled

by productive (11.3%) and creative (67.7%) research types. By the end of the year, 71% of respondents had identified the causes of their difficulty in their activities.

Future engineers came to judgments about their level of professional preparation through individual interactions with professors and after reviewing their portfolio of scientific accomplishments. In other words, they developed suggestions, defended their image-projects, and forecasted the success of their creative endeavours.

An engineer of the present day is capable, adaptable, communicative, creative, and able to independently conduct scientific research, introduce innovations, and produce results of the highest calibre.

The following competencies are developed by the use of scientific research:

- autonomous research work; initiative and creativity; teamwork; proficiency with scientific literature; proficiency with critical evaluation and reflection; administrative ability—planning tasks, allocating time, and anticipating outcomes.

But for 37.7% of bachelor's degree holders, achievement in substantiating the selection of efficient methods, techniques, and means of scientific research as well as consciousness of creative activity in advance of scientific and creative activity demonstrated itself pragmatically, and it was found to be insufficiently stable for 15.9% of bachelor's degree holders.

Conclusion. According to the study's findings, there was insufficient information to handle rising difficulties. Emotional desires frequently obstructed the intellect.

At the empirical stage, future engineers used the following teaching approaches: teaching students to work in small groups, with the goal of organising joint performance of the learners under the leadership of a tutor; design technology methods (personal and group activities of trainees for the selection, distribution, and systematisation of content based on the topic under study); case-study, which allows for the analysis of real problem situations that occurred in the classroom. The

major diagnostic procedures were situational analysis, creative techniques and methods (“cross-sense”, “mind maps”, “original usage”, “collective intelligence”).

The principal diagnostic procedures were problem-solving and creative methods (such as cross-sense, mind mapping, original usage, group notebooks, coup, relevance tree analysis, and cause-and-effect diagrams), among others.

It was discovered that encouraging students to do scientific study, providing methods to gather resources around students’ ideas, and accepting both tiny adjustments and novel concepts on a big scale can successfully actualize the creative potential of the future engineer.

It also has to be reconsidered if courses targeted at fostering future engineers’ creativity and the practise of scientific inquiry should be added to the variable portion of educational curricula.

A contemporary engineer is a conscience learner, in large part because he or she has the freedom to freely create learning objectives, choose the method of instruction, educational materials, and experiences, as well as to request new technologies and individualised instructional formats. In other words, a contemporary student develops a distinctive cognitive style as he conducts a quantitative investigations for the knowledge he needs. This means that a student may intentionally organise, generalise, and understand the knowledge they have learned if they have the chance to observe on the facts they have learned, emphasise the material that interests them, evaluate it, and offer clarifying, complete queries.

This is assisted by modern students’ ingenuity, as well as their willingness to evaluate, solve, and do numerous troublesome assignments with a collaborator in the scientific research study.

References

- [1] Bugakova, E.V. Organization of creative interaction in professional self-determination of students / E.V.Bugakova, D.V. Miroshnikova // KANT. – 2019. – No. 2 (31). – Pp. 28-32.
- [2] Bultseva M.A., Lebedeva N.M. Intercultural contacts and creativity: analysis of foreign approaches // Modern foreign psychology. - 2018 - Vol. 4. - Pp. 15-21.
- [3] Rozhik, A.Y. Creative component of engineering thinking: theoretical and experimental research / A.Y. Rozhik // Bulletin of SUSU. Series “Education. Pedagogical Sciences”. – 2018. – Vol. 10. – No. 2. – Pp. 89-108. DOI: 10.14529 / ped180212
- [4] Tranquillo, J. “The T-Shaped Engineer.” *Journal of Engineering Education Transformations* 2017. – T.30. – №4. – Pp.12–24.
- [5] Dunne, C. Can Intercultural Experiences Foster Creativity? The Relevance, Theory and Evidence. *Journal of Intercultural Studies*, –2017– T.38–№2 –Pp.189-212
- [6] Wheadon J., and N.Duval-Couetil. “Elements of Entrepreneurially Minded Learning: KEEN White Paper.” *The Journal of Engineering Entrepreneurship* 2017. –T. 7.–Pp.17–25.
- [7] Marquis, A Present Absence: Undergraduate Course Outlines and the Development of Student Creativity Across Disciplines. *Teaching in Higher Education*, (2017). – Vol 22. – №2, – Pp.222-238, doi: 10.1080/13562517.2016.1237495.
- [8] Steghöfer J. “Teaching Agile: Addressing the Conflict Between Project Delivery and Application of Agile Methods.” In *Proceedings of the 38th International Conference on Software Engineering Companion* 2016. – Pp.303–312.
- [9] Mariana Leandro Cruz, Gillian N. Saunders-Smiths & Pim Groen *European Journal of Engineering Education*, Volume 45, 2020 - Issue 5 Published Online:25 Sep 2019
- [10] Rotenberg, V.S. *The way of a thought. How ideas immerge.* –Publishing solutions, 2018. – 48 p.
- [11] Rae D., and D. E.Melton. “Developing an Entrepreneurial Mindset in US Engineering Education: an International View of the KEEN Project.” *The Journal of Engineering Entrepreneurship*, 2017.

[12] Rozhik A.Y. Creative Component of Engineering Thinking: Theoretical and Experimental Study. Bulletin of the South Ural State University. Ser. Education. Educational Sciences. –2018. – Vol.10 – № 2 – Pp.89–108. DOI: 10.14529/ped180212

[13] Cheville R. A. “Hidden constraints in the design of liberal studies in engineering”, Eng. Studies – 2015. – Vol.7 – С.147-149, <http://dx.doi.org/10.1080/19378629.2015.1062487>

[14] Ryndak V.G., Saifutdinova G.S., Kozyar M.V. Didactic means of overcoming difficulties in the development process of students’ motivation for creative activity // Vestnik of Samara State Technical University Psychological and Pedagogical Sciences. –2022. –Vol. 19. – N. 2. – P. 169-180. doi: 10.17673/vsgtu-pps.2022.2.11

Болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастырудағы ғылыми ізденіс педагогикалық мүмкіндіктері

Г.С. Сайфутдинова¹, С.А. Садыкова²

¹ Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университетінің;
(Орал қ., Қазақстан Республикасы),

² Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе Өңірлік Университеті,
(Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы)

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты: болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастыруда отандық және шетелдік кәсіптік білім берудегі ғылыми ізденістің әлеуетті педагогикалық мүмкіндіктерін анықтау.

Зерттеу әдістері: шетелдік және отандық әдебиеттерді теориялық талдау, әңгімелер, сауалнамаларды талдау, жеке тәжірибе, бакалаврларды бағалау және өзін-өзі бағалау, алынған деректерді жалпылау және жүйелеу.

Зерттеу нәтижелері: мақалада зерттеу нәтижелерін теориялық талдау және талдау ұсынылған, ол: «ғылыми іздеу» ұғымының мазмұнын тұжырымдауға және ашуға, оны болашақ инженер қызметінің маңызды жағы ретінде анықтауға; ғылыми іздеудің механизмдерін, модельдерін, принциптері мен ережелері мен түрлерін анықтауға; болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастыру құралы ретінде ғылыми іздеуді жүзеге асыру алгоритмін жасауға мүмкіндік береді; тиімді ғылыми ізденісті қамтамасыз ететін педагогикалық алғышарттар мен жағдайлар; болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастыру процесін негіздеу; болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастыру процесінде ғылыми ізденіс тәуекелдерін анықтау; ғылыми ізденіске мотивация алу стратегиясын анықтау; ғылыми ізденіс нәтижелерін объективті бағалау мүмкіндіктерін анықтау; заманауи инженерді өзін-өзі оқытушы ретінде қарастыру.

Қорытындылар мен ұсыныстар: болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастыру құралы ретінде ғылыми ізденістің мүмкіндіктері анықталды, оның инженерлік білім берудегі мотивациялық - рефлексиялық ұстанымының маңыздылығы негізделген. Болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастыруды зерттеу перспективасын біз өзін-өзі оқытатын студенттің ғылыми-зерттеу білім беру іс-әрекетін ынталандырудан; жасампаз қызметтің негіздемесінен; осы тұрғыда инженерлік білім берудің отандық және шетелдік тәжірибесін одан әрі ғылыми талдаудан көреміз.

Кілтті сөздер: шығармашылық; құру; инженерлік білім; инженер; рефлексия; ғылыми ізденіс; инженерлік шығармашылық; шығармашылық инженер.

**Педагогические возможности научного поиска в формировании креативности
будущего инженера**

Г.С. Сайфутдинова¹, С.А. Садыкова²

¹ Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана;
г. (Уральск, Республика Казахстан),

² Актюбинский региональный университет им.К.Жубанова
(г.Актобе, Республика Казахстан)

Аннотация

Цель статьи: определение потенциальных педагогических возможностей научного поиска в отечественном и зарубежном профессиональном образовании в формировании креативности будущего инженера.

Методы исследования: теоретический анализ зарубежной и отечественной литературы, беседы, анализ анкет, личный опыт, оценка и самооценка бакалавров, обобщение и систематизация полученных данных.

Результаты исследования: в статье представлен теоретический анализ и анализ результатов исследования, который позволяет: дать формулировку и раскрыть содержание понятия «научный поиск», определить его как значимую сторону деятельности будущего инженера; выявить механизмы, модели, принципы и правила и виды научного поиска; разработать алгоритм осуществления научного поиска как средства формирования креативности будущего инженера; педагогические предпосылки и условия, обеспечивающие эффективный научный поиск; обосновать процесс формирования креативности будущего инженера; выявить риски научного поиска в процессе формирования креативности будущего инженера; определить стратегию приобретения мотивации к научному поиску; выявить возможности объективного оценивания результатов научного поиска; рассматривать современного инженера как самообучающегося.

Выводы и рекомендации: определены возможности научного поиска как средства формирования креативности будущего инженера, обоснована значимость его мотивационно-рефлексивной позиции в инженерном образовании. Перспективу исследования формирования креативности будущего инженера мы видим в мотивации к научно-исследовательской образовательной деятельности самообучающегося студента; обосновании созидательной деятельности; дальнейшего научного анализа отечественного и зарубежного опыта инженерного образования в данном контексте.

Ключевые слова: креативность; творчество; инженерное образование; инженер, рефлексия; научный поиск; инженерное творчество; креативный инженер.

Received 26.10.2022.

Ж.М. Акпарова¹, Б.Б. Оспанова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан,

²Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫН ЕСЕПКЕ АЛА ОТЫРЫП ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ (АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮЛГІСІНДЕ)

Аңдатпа

COVID-19-ға байланысты жағдай тиісті білім контентін іріктеп алу қағидаттарын қайта қарау қажеттілігіне әкеліп соқты. Университетте шет тілдерін оқытудың өзекті талаптарының бірі – шет тіліндегі медиа өнімдерді түсінуге, пайдалануға және бағалауға дайындықты дамытуға бағытталған. Осы талаптарға сәйкес жоғары мектеп оқытушысы шет тілдерін оқытудағы қазіргі тенденцияларды басшылыққа алуы керек. Пандемия оқытуды ұйымдастыру процесіне, педагогикалық өзара әрекеттестікті ұйымдастыру тәсілдеріне түзетулер енгізді. Қашықтықтан білім беру үдерісінде оқытушылар мен студенттер арасындағы интерактивті қарым-қатынасты ұйымдастыру өте маңызды.

Осы зерттеудің мақсаты Covid-19 пандемиясы салдарынан пайда болған шектеулер контексінде қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру ерекшеліктерін (ағылшын тілін оқыту үлгісінде) қарастыру болып табылады. Сауалнаманы Торайғыров атындағы университетте оқитын жүз он екі студент толтырды. Сауалнама нәтижелері бойынша, магистранттардың басым бөлігі қолданыстағы нұсқаулар мен білім беру ресурстары кәсіби құзыреттілікті дамытуға көмектеспейді немесе толық көмектеспейді деп санайды. Респонденттердің көпшілігі қашықтықтан оқыту контексінде білім беру сапасын арттыру үшін өздерінің дайындық деңгейіне сәйкес келетін зияткерлік ресурстарды пайдаланбайды немесе толық пайдаланбайды деп мәлімдеді.

Бұл зерттеулер бакалавр және магистр дәрежелерін алуға арналған білім беру бағдарламаларын түзету үшін, студенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: COVID-19, оқыту, онлайн оқыту, шет тілі, құзыреттілік, қашықтықтан білім беру, зияткерлік ресурстар.

Кіріспе. Covid-19 салдарынан жоғары мектепте педагогикалық үдерісті ұйымдастыру үшін ерекше шаралар қажет болды. Пандемияға байланысты енгізілген шектеулер қашықтықтан оқытуды жаңа деңгейге шығарды. Бұл білім беру мазмұнын, оқытушылар мен студенттердің өзара әрекеттесу тәсілдері мен құралдарын таңдаудағы белгілі бір ерекшелікпен сипатталады. Білім беру ұйымдары асинхронды оқытуды ұйымдастыру кезінде цифрлық ресурстарды пайдалана отырып, қашықтықтан білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуі тиіс [1, 2].

Тәжірибеде жинақталған смарт-ресурстарды пайдалану тәсілдері көптеген міндет-

терді шешуге мүмкіндік береді: өзара әрекеттесу түрлерін кеңейту, кері байланыс нысандарын таңдау. Жоғары мектепте шет тілін оқытуда бұл әдістер негізгі мақсатқа жету үшін қолданылады. Кәсіптік білім берудегі мемлекеттік стандарт талаптары бойынша шет тілін оқытудың мақсаты – білім алушыларға күнделікті өмірде және болашақ кәсіптік қызметінде сөйлеу дағдыларын пайдалануға мүмкіндік беру.

Демек, шет тілін шынайы жағдаяттарда пайдаланып, тиісті деңгейде есту, сөйлеу, оқу және жазу қажет. Аударма да, механикалық жаттығуларды орындау да тәжірибемен, өмірмен байланысты болмаса, көмектеспейді. Интерактивті қарым-қатынас барлық сөйлеу

дағдыларын нығайтуға және кәсіби қызмет процесінде дұрыс қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Қашықтықтан оқытуда осы талаптар ескерілуі тиіс. Аудиториядағы оқытушылар мен білім алушылардың тікелей өзара әрекеттесуінде материалдардың түпнұсқалығын сақтау мәселесін шешу үшін әртүрлі жұмыс түрлерін пайдалануға болады. Мәселені шешудің негізделген тәсілі – медиа мәтіндердің көзі ретіндегі смарт-ресурстарды қолдану болып табылады.

Пандемияға байланысты онлайн режимінде оқуға көшу кезінде студенттер мен оқытушылар арасындағы жеке байланыстардың едәуір азайғаны, оларды білім ортасының қол жетімді мүмкіндіктерін пайдалануға мәжбүр еткені қашықтықтан білім беруге қатысты зерттеулерде көрсетілген [3]. Қашықтықтан білім беру платформасын пайдалану арқылы білім алушылардың интерактивті қарым-қатынасқа түсуі жалпы білім беру үшін де, сондай-ақ шет тілін оқыту үшін өте маңызды. Ұсынылған әдістердің әртүрлілігі шет тілін меңгеру үдерісін өзге мәдениет әлеміне қызықты саяхат жасауға айналдырады. Шет тілін үйретудегі интерактивті қарым-қатынас құралдары оқытушыларды көптеген түпнұсқа материалдарды, соның ішінде компьютерлік технологиялар негізіндегі материалдарды қолдануға ынталандырады [4,5,6].

Білім алушылардың интерактивті қарым-қатынас қажеттіліктерін қанағаттандыратын жағдай жасау заманауи жоғары мектептің негізгі талабы болып табылады. Білім алушылар онлайн оқытуға моральдық тұрғыдан толық кірісуге дайын ба? Білім алушылар контент мазмұнына риза ма? Пәнді игеру саналы түрде іске асырылып жатыр ма? Қашықтықтан оқуды жалғастыруға ниеттері бар ма? Өзіндік жұмыс пәннің мақсаттары мен мазмұнына қаншалықты сәйкес келеді? Онлайн-оқытуда қандай әдістер тиімді? Онлайн оқытуда қандай проблемалар туындады? Студенттер онлайн сабақ беретін оқытушының қандай жеке қасиеттерін маңызды деп санайды? Бұл аспектілер студенттердің қашықтықтан білім

алуға көзқарасын түсіну үшін маңызды. Осы мақалада пандемия жағдайында магистратураның бағдарламалары бойынша онлайн білім алушылардың қанағаттану дәрежесін зерттеу нәтижелері келтірілген.

Әдістер мен материалдар

Зерттеуге Қазақстан Республикасы, Торайғыров университетінде магистратура бағдарламалары бойынша оқып жүрген 112 білім алушы қатысты.

Зерттеу үшін магистратура оқу деңгейі таңдап алынған, себебі осы сатыдағы білім алушылардың ғылыми және кәсіби білім алуды жалғастыруға жоғары уәжі бар [7]. Бакалавриат студенттеріне қарағанда магистранттар таңдаған мамандықтарына саналы түрде түсетіні хақ. Сол себептен біз магистранттардың онлайн режимінде оқуға көзқарасы позитивті және қызығушылығы айтарлықтай жоғары деп болжаймыз.

Оқытудың осы деңгейін таңдаудың тағы бір себебі: сауалнамаға қатысқан барлық магистранттар заманауи ақпараттық технологияларды меңгерген, «интерактивті қарым-қатынас», «медиақүзіреттілік», «смарт-ресурстар» ұғымдарымен таныс.

Зерттеу әдісі ретінде сауалнаманы таңдау себебі осы әдістің білім алушылардың оқу үдерісі туралы пікірін тікелей білуге мүмкіндік беретініне байланысты.

Зерттеу мақсаттарын іске асыру үшін сегіз сұрақтан тұратын «Пандемия жағдайында онлайн оқытуға қанағаттану» сауалнамасы жасалды, олардың әрқайсысы осы еңбектің зерттеу сұрағына сәйкес келеді.

Сауалнаманың бірінші сұрағы магистранттардың онлайн-оқуға дайындық дәрежесін анықтауға бағытталған. Келесідей сұрақ қойылды: «Сіз пандемия жағдайында қашықтықтан оқытуға моральдық тұрғыдан дайынсыз ба?» Респонденттер келесі нұсқалардың ішінен бір жауап таңдайды: иә / жоқ.

Екінші сұрақ порталда ұсынылған пәннің мазмұнына қанағаттануымен байланысты болды. «ЖОО ұсынған пәндер бойынша

оқыту контенті Сізді қанағаттандырды ма?» сұрағына «иә / жоқ» жауаптары ұсынылды.

Үшінші сұрақ пәндердің игерілген мазмұнын түсіну дәрежесін анықтауға бағытталған. Сұрақ: «Оқытылған пәнді саналы түрде игердіңіз деп ойлайсыз ба?» сұрағы бойынша магистранттарға «иә / жоқ» жауаптары ұсынылды.

Төртінші сұрақ онлайн-оқыту қажеттілігін анықтауға байланысты. Сұрақ келесідей тұжырымдалған: «Оқуды қашықтық форматта жалғастырғыңыз келеді ме?», «иә / жоқ» жауаптары ұсынылды.

Бесінші сұрақ силлабустарда көрсетілген курстың мақсат-міндеттері, мазмұны мен өзіндік жұмыс үлесінің сәйкестігін бағалауға бағытталған: «Силлабустарда ұсынылған өздік жұмыс үлесі пәннің мақсаттары мен міндеттеріне, мазмұнына барабар келеді ме?», таңдау үшін «иә / жоқ» жауаптары ұсынылды.

Алтыншы сұрақ оқыту әдісін таңдаудың онтайлылық дәрежесін анықтауға байланысты. Сұрақ келесідей тұжырымдалған: «Университеттің профессор-оқытушылар құрамы оқытудың қандай әдістерін тиімді қолдана алады?». Жауаптарды таңдауға оқыту әдістерінің дәстүрлі жіктелімі ұсынылды: ауызша, көрнекі, тәжірибелік.

Жетінші сұрақ онлайн-оқытудағы проблемаларды анықтауға бағытталған, бұл ашық сұрақ болып табылады. Сұрақтың тұжырымы келесідей болды: «Қашықтан оқыту жағдайында сіз қандай проблемаларға тап болдыңыз? Атаңыз». Магистранттар өз жауаптарын ұсына алды.

Сегізінші сұрақ келесідей тұжырымдалды: «Университет оқытушысы қандай жеке қасиеттерге ие болуы керек?». Оқытушы жаңа жағдайда университет пен білім алушылар арасында делдал қызметін атқарады. Жетінші және сегізінші сұрақтың көмегімен оқыту үдерісін түзетуге, жетілдіруге болады.

Зерттеу пандемия жағдайында 2021-2022 оқу жылының бірінші семестрінде жүргізілді. Магистранттарға 30 минут

ішінде Google-нысандары арқылы сауалнама сұрақтарына жазбаша жауап беру мүмкіндігі берілді. Сауалнама нәтижелері Microsoft office қосымшалары арқылы өңделген.

Нәтижелер

«Пандемия жағдайында магистранттардың онлайн оқуға моральдық дайындығы» сұрағын зерттеу барысында біз келесі нәтижелерге қол жеткіздік. 1-кестеге сәйкес, 91 магистрант (81,3%) өздерін онлайн-оқуға дайын деп санайды. 21 магистрант (18,8%) онлайн-оқуға дайын емес.

1-кестеге сәйкес, «Ұсынылған мазмұнға қанағаттану» сұрағы бойынша 108 магистрант (96,4%) оқуға ұсынылған мазмұн қанағаттанарлық деп санайды. 4 магистрант, бұл білім алатын магистранттардың жалпы санының 3,6% құрайды, ұсынылған мазмұнға қанағаттанбаған.

1-кестеге сәйкес, «Пән мазмұнын саналы түрде игеру» сұрағына 98 магистрант (87,5%) пәндер курсына ұсынылған материал саналы түрде меңгерілді деп жауап берді. Сауалнамаға қатысқан магистранттардың жалпы санының 12,5% құрайтын 14 магистрант материалды саналы түрде игермегенін мәлімдейді.

1-кестеге сәйкес, «Онлайн-оқуды жалғастыруға ынталандыру» сұрағы бойынша 90 магистрант (80,3%) оқуын онлайн форматта жалғастырғысы келеді, 22 магистранттың (19,6%) оқуын онлайн-форматта жалғастыруға ниеті жоқ.

1-кестеге сәйкес 109 магистрант (97,3%) «Өздік жұмыс үлесінің мәлімделген мақсаттар мен міндеттерге, пән мазмұнына салыстырмалылығы» сұрағына өздік жұмыс үлесі пәннің мақсатына, міндеттеріне, мазмұнына сәйкес келеді деген жауап берді.

1-кестеге сәйкес практикалық әдістерді 57 магистрант (50,9%), оқытудың көрнекі әдістерін 40 магистрант (35,7%), ауызша әдістерді 15 магистрант (13,4%) таңдаған.

Кесте 1. Пандемия жағдайында онлайн оқытуға қанағаттану (N=112) (авторлар құрастырған)

	n	%
1. Сіз пандемия жағдайында қашықтықтан білім алуға моральдық тұрғыдан дайынсыз ба?		
Иә	91	81,2
Жоқ	21	18,8
2. ЖОО ұсынған пәндер бойынша оқыту контенті Сізді қанағаттандырды ма?		
Иә	108	96,4
Жоқ	4	3,6
3. Сіз оқытылған пәнді саналы түрде игердіңіз деп ойлайсыз ба?		
Иә	98	87,5
Жоқ	14	12,5
4. Сіздің қашықтықтан білім алуды жалғастырғыңыз келе ме? Онлайн режимінде оқуды жалғастырғысы келеді	90	80,3
Оқуды онлайн режимінде жалғастырғысы келмейді	22	19,6
5. Силлабустарда ұсынылған өздік жұмыс үлесі пәннің мақсаттары мен міндеттеріне, мазмұнына барабар келеді ме?		
Иә	109	97,3
Жоқ	3	2,7
6. Оқу әдістерінің қайсысын таңдайсыз?		
Оқытудың практикалық әдістері	57	50,9
Оқытудың көрнекі әдістері	40	35,7
Ауызша оқыту әдістері	15	13,4

2-кестеге сәйкес, 85 магистрант, бұл респонденттердің жалпы санының 76% құрайды, қашықтықтан білім алу жағдайында оқуда еш проблемалар жоқ дейді. 75 магистрант (67%) ең көп кездесетін проблемалар серверлердің құлдырауы, интернетке қосылу проблемаларына байланысты деп санайды. Қашықтықтан оқыту жүйесінде файлдарды жіберудің қолайсыздығын 15 магистрант (13,4%) атаған. Қашықтықтан оқыту жүйесіндегі кері байланыстың дер кезінде болмауы және шағын көлемді болғанын 12 магистрант (10,7%) проблема ретінде белгіледі. Жазбаша жұмыстардың үлкен көлемін 10 магистрант атап өтеді (8,9%).

Смарт-ресурстардың әртүрлі болмауын 8 магистрант (7,1%) проблема деп санайды. Тапсымалардың уақытында берілмеуін 5 магистрант проблема ретінде қарастырған (4,5%). 3 магистрант қашықтықтан оқытуда тәжірибелер аз деп көрсетеді (2,7%). Бағалау кезінде оқытушының субъективтілігі – 2 магистрант (1,6%), техникалық пробле-

малар – 2 магистрант (1,6%), кітапханаға бару мүмкіндігінің болмауы – 2 магистрант (1,6%), психологиялық проблемалар (шаршау, қорқыныш, оқытудың асинхронды болуы, кері байланысқа қанағаттанбау) – 2 магистрант (1,6%), материал жеткіліксіз – 2 (1,6%) деп, қатысушылар проблемаларды осылайша белгілеген. Кейбір қатысушылар екі-үш мәселені атады.

Кесте 2. Білім алушылардың пікірі бойынша пандемия жағдайында қашықтықтан білім берудегі проблемалар (N=112) (авторлар құрастырған)

Сондай-ақ, зерттеуде біз онлайн ортасында тиімді оқыту үшін қажетті оқытушының жеке қасиеттерін анықтадық. 3-кестеге сәйкес 80 магистрант (71,4%) жауап беруге қиналды. 75 магистрант (67%) оқытушылар қашықтықтан оқыту жағдайында жұмыс істеу үшін қажетті қасиеттерге ие деп санайды.

60 магистрантқа оқытушылармен қарым-қатынас жеткіліксіз болды (53,6%).

Қашықтықтан білім алу жағдайында оқыту кезінде қандай проблемаларға тап болдыңыз? (бірнеше жауап болуы мүмкін)	n	%
Ешқандай проблема жоқ	85	76
Серверлердің құлдырауы, интернеттің әлсіз сигналы	75	67
Файлдарды Dot-қа жіберудің қолайсыздығы	15	13,4
Кері байланыстың уақтылы болмауы және шағын көлемі	12	10,7
ҚББТ жүйесіндегі кемшіліктер	12	10,7
Жазба жұмыстарының көлемді болуы	10	8,9
Ақылды ресурстарды таңдауда әртүрліліктің болмауы	8	7,1
Міндеттерді уақтылы қоймау	5	4,5
Тәжірибенің аз болуы	3	2,7
Бағалау кезіндегі оқытушының субъективтілігі	2	1,6
Техникалық мәселелер	2	1,6
Кітапханаға бару мүмкіндігінің болмауы	2	1,6
Психологиялық проблемалар (шаршау, қорқыныш, асинхронды оқытуға, кері байланысқа қанағаттанбау)	2	1,6
Материалдардың жеткіліксіз болуы	2	1,6

Оқытушылардың адалдығы 55 магистрант үшін жеткіліксіз болды (49%). 30 магистрант (26,8%) барлық оқытушылар үшін жалпылама жауап таба алмады. 25 магистрантың (22,3%) ойынша, оқытушы қашықтықтан оқытудың барлық педагогикалық технологияларын білуі тиіс деп санайды. 20 магистрант (17,8%) – оқытушыларға ойлау икемділігі,

15 магистрант (13,4%) – компьютерлік сауаттылық жетіспейді деп санайды. Кесте 3. Білім алушылардың пікірі бойынша, қашықтықтан оқыту жағдайында жұмыс істеу үшін оқытушының жеке басының қандай қасиеттері жетіспейді (N=112) (авторлар құрастырған)

Білім алушылардың пікірі бойынша, қашықтықтан оқыту жағдайында жұмыс істеу үшін оқытушының жеке басының қандай қасиеттері жетіспейді?	n	%
Жауап беру қиын	80	71,4
Оқытушылар қашықтықтан оқыту жағдайында жұмыс істеу үшін қажетті қасиеттерге ие	75	67
Оқытушылармен қарым-қатынас жеткіліксіз болды	60	53,6
Адалдық	55	49
Барлық оқытушылар үшін жалпыланған жауап жоқ	30	26,8
Оқытушы қашықтықтан оқытудың барлық педагогикалық технологияларын білуі тиіс	25	22,3
Ойлау икемділігі	20	17,8
Компьютерлік сауаттылық	15	13,4

Талқылау

Қашықтықтан оқыту барысында білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мәселелеріне арналған практикалық зерттеуіміз төмендегіні көрсетті.

Пандемия жағдайында магистранттардың онлайн оқуға деген моральдық дайындық дәрежесін анықтауға байланысты бірінші

сұрақ бойынша білім алушылардың жартысынан көбі онлайн оқуға дайын екенін көрсетті. Оң мотивацияның жоғары болуы магистранттардың онлайн оқуға қызығушылығы бар деген болжамымызды растайды, магистранттар оқу формаларына аса мән бермейді, оқуға деген уәжі жоғары, олар бұл факторды маңызды емес деп санайды.

Екінші сұрақ студенттердің ұсынылған мазмұнға қанағаттанушылығын анықтауға арналған. Респонденттердің үштен екісінен астамы университеттің қашықтықтан білім беру жүйесінде ұсынылған мазмұн қанағаттанарлық деп санайды. Бұл факт оқу үшін ұсынылған материалдардың жоғары сапасын көрсетеді.

Үшінші сұрақ арқылы оқу материалдарын сапалы меңгеру деңгейі анықталды. Пәннің мазмұнын саналы түрде игергенін респонденттердің жартысынан көбі атап өткен. Білім алушылар пәнді жауапкершілікпен оқығанын көрсеткен.

Төртінші сұрақ онлайн-оқуды жалғастыруға деген ынтасын анықтауға байланысты болды. Мұндай оқыту форматын респонденттердің үштен екісінен астамы қолдайды. Бұл білім алушылар үшін қолайлы оқу ортасы бар дегенді білдіреді.

Сауалнамадан өткен магистранттардың басым бөлігінің пікірі бойынша, өзіндік жұмыс үлесі ұсынылған пән мазмұнына, мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келеді. Білім алушылар оқу мақсаттарына жету үшін пән материалдарын арнайы нақтылауда және түсіндіруде ерекше қиындықтарға тап болмағанын көрсетті.

Респонденттердің жартысы белгілі бір пән бойынша білік-дағдыларды жетілдіру үшін практикалық оқыту әдістерін тандайды. Сұхбатты ұйымдастырған кезде немесе материалды түсіндірген кезде мұғалімнің жетекші рөлін талап ететін ауызша әдістерді респонденттердің төрттен бір бөлігі тандап отыр. Респонденттердің төрттен екі бөлігі оқытудың көрнекі әдістерін қолдану қажет деп санайды.

Сонымен, сауалнамадан өткен магистранттардың басым бөлігі қашықтықтан оқуға дайын және ынталы екендігін көрсетіп отыр. Қашықтықтан оқыту формасы жайында оң көзқарас қалыптасқан. Ол коммуникация жасаудың заманауи әдістері жөніндегі жағымды пікірлерге байланысты. Мұнда білім алушының тікелей қатысуы қажет емес. Және ұсынылған құралдар мен оқыту шарттары негізгі білім беру қажеттіліктерін қанағаттандырады.

Бұл көбінесе білім алушылардың смарт-құрылғыларды әртүрлі жағдайларда, тіпті оқумен байланысты емес жағдайларда да қолдана алатындығына байланысты. Университет тарапынан ұсынылған онлайн оқыту шарттары сауалнамаға қатысқандардың негізгі сұраныстарын қанағаттандырады. Сауалнаманың жетінші сұрағына жауап бергендердің үштен бірінен астамы проблемалар жоқ деп жауап берген. Респонденттердің жартысынан көбі проблема ретінде тұрақты интернет байланысының жоқтығын атаған. Бұл интернет-қызметтерді ұсынатын провайдерлердің кемшілігі.

Білім алушылардың төрттен бір бөлігі осы сұраққа жауап бере отырып, университеттің қашықтықтан білім беру жүйесінде файлдарды жіберудің қолайсыздығын көрсетті. Смарт-құрылғылар арқылы ақпарат алмасуды үйреншікті жылдам тәсілдермен шешуге болар еді. Ақылды құрылғылар күнделікті өмірге кірді, қазіргі студенттер өз өмірлерін құрылғыларсыз елестете алмайды. Алайда, білім беру жүйесі қоғамдағы осы тенденцияларды ескермейді. Смарт-ресурстар жоғары мектепте толық пайдаланылмайды. Магистранттар өз жауаптарында бұл аспектіні атап өтеді.

Смарт-ресурстар түрлерінің аз болғанын магистранттардың жетіден бір бөлігі проблема деп көрсеткен. Заманауи смарт-ресурстардың мүмкіндіктері соншалықты кең, олар білім алушылардың озық құралдар мен технологияларға деген қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Инновациялық құралдардың бірі – виртуалды шындық. Шектеулер жағдайында, білім алушылар өз бетінше жұмыс істеу қажеттілігіне тап болған кезде, виртуалды шындық әлеуетін пайдалану арқылы, смарт-ресурстарды пайдалану арқылы онлайн оқуға деген білім алушылардың қызығушылығын арттыру іске асырылып жатыр.

Болашақ мамандарды даярлауда инновациялық құралдарды, мысалы, «гипермедиялық оқытуды» [8] қолдану медиақұзыреттілікті қалыптастыруға және интерактивті қарым-қатынастың құрамдас бөлігі болып табылатын рефлексия жасау

қабілетін қалыптастыруға әсер етеді. Сонымен қатар, ақылды ресурстар зияткерлік ұялы байланыстың тиімді құралы ретінде кемшіліктерге де ие, мысалы, «хабарламаларды жедел таңбалаудағы айырмашылықтар» [9]. Сауалнамаға қатысушылар бұл мәселені атап өткен.

Олар оны «қашықтан білім беру жүйесінде файлдарды жіберудің қолайсыздығы» және «ақылды ресурстарды таңдауда әртүрліліктің болмауы» деп атап өтті. Мобильді құрылғылар кәсіби қарым-қатынас үшін де, отбасындағы қарым-қатынас үшін де, достар арасында да, кең әлеуметтік қауымдастықтарда да қолданылады. Өзара әрекеттесу ережелері өздігінен шығады, және де бұл байланыс әдісі ақпарат жеткізудің жаңа тәсілдерін тудырады. Ақпаратпен бөлісуде де бекітілген ережелер жоқ. Цифрландыру жастардың жеке және кәсіби мүдделеріне байланысты қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін тиісті дағдыларды қалыптастыруға әсер етеді.

Жастар үшін қажетті ақпаратты табу, оны сақтау, қажет болған жағдайда ақпаратты жіберу проблемасы жоқ. Шет тілін оқытуда цифрландыру жетістіктерін пайдалану көптеген артықшылықтар береді, олардың

ішінде сөйлеу дағдыларын жетілдіру, түпнұсқа материалдарды пайдалану, кері байланыс сапасын жақсарту [10-16]. Кәсіптік білім беру үдерісінде қашықтықтан білім беруді мақсатты түрде жетілдіру COVID-2019 пандемиясына байланысты тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

COVID-2019 таралуына байланысты жоғары мектептегі оқыту үдерісін ұйымдастыруға түзетулерді енгізу нәтижесінде білім алушылармен байланыс жасаудың, олардың өзара әрекеттесуінің оңтайлы тәсілдерін табу, оқыту сапасына әсер ететін ресурстарды іздестіру, оқу материалдарын қалыптастыру көздерін іздеу мәселелері туындады. Оқытудың дәстүрлі құралдары мен ресурстарын пайдаланудағы шектеулер заманауи байланыс әдістерімен өтеледі. Қашықтықтан білім беру жағдайында медиа-орта оқу материалдарын іріктеуде түпнұсқалық мазмұнның көзі болып табылады, және оқытушылар мен білім алушылар арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін үйреншікті тәсілдер ауыстырылып, смарт-ресурстардың мүмкіндіктері сәтті пайдаланылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Daniel, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49 (1), 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
2. Greenhow, C., Galvin, S., Askari, E., & Brandon, D. (2020). #cloud2class: The disruption and reorganization of educational resources with social media. *American Journal of Education*, 127 (1). – 1-11. <https://doi.org/10.1086/711062>
3. Daly, A. J., Fresno García, M. D., & Bjorklund Jr, P. (2020). Social Media in a New Era: Pandemic, Pitfalls, and Possibilities. *American Journal of Education*, 127 (1), 143-151. <https://doi.org/10.1086/711018>
4. Хамсина С. Білім берудегі әлеуметтік желі //Педагогика және психология. – 2014. – №3. – С. 179-184.
5. Джусупов М. Билингвалдық білім: дыбыстық және лингвомәдени интерференция мәселесі / РУДН хабаршысы. «Білім мәселелері: тілдер және мамандық» сериясы, 2018 ж., № 14., № 3 – Б. 351-358.
6. Жантукеев С.Қ. Даму психологиясы. Оқу құралы. / – Нұр-Сұлтан: Тұран-Астана университеті, 2019 – 248 б.4. Khamsina S. Social network in education //Pedagogy and psychology. – 2014. - №3. – С. 179-184.
7. Artino Jr, A. R., & Stephens, J. M. (2009). Academic motivation and self-regulation: A comparative analysis of undergraduate and graduate students learning online. *The Internet and Higher Education*, 12(3-4), 146-151. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.10.001>
8. Moos, D. C. (2014). Setting the stage for the metacognition during hypermedia learning: What motivation constructs matter? *Computers & Education*, 70, 128-137. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.08.014>
9. Aungst, T. D., & Belliveau, P. (2015). Leveraging mobile smart devices to improve interprofessional communications in inpatient practice setting: A literature review. *Journal of interprofessional care*, 29 (6), 570-578. <https://doi.org/10.3109/13561820.2015.1049339>

10. Mudra, H. (2020). Digital literacy among young learners: how do EFL teachers and learners view its benefits and barriers? *Teaching English with Technology*, 20 (3), 3-24. <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-b96ae22d-d0db-4654-8326-ff613391cb2a>
11. Kotic, M. (2018). Media Literacy and for the Net Generation. *International Journal of Emotional Education*, 10 (1), 68-88. <http://www.um.edu.mt/ijee>
12. Luigini, A., Fanini, B., Basso, A., Basso, D. (2020) Heritage education through serious games. A web-based proposal for primary schools to cope with distance learning, *VITRUVIO - International Journal of Architectural Technology and Sustainability* 5, no.22: 73-85. <https://doi.org/10.4995/vitruvio-ijats.2020.14665>
13. Lyapina, I., Sotnikova, E., Lebedeva, O., Makarova, T. and Skvortsova, N. (2019), "Smart technologies: perspectives of usage in higher education", *International Journal of Educational Management*, Vol. 33 No. 3, pp. 454-461. <https://doi.org/10.1108/IJEM-08-2018-0257>
14. Navarro, E. R., Guerra-Ayala, M. J., Casimiro-Urcos, W. H., Vélez-Jiménez, D., Casimiro-Urcos, N. C., Salazar-Montoya, E. O., ... & Torres, J. C. C. (2021). Relevance of the mass media in Prevention, Education and Contextual Management of COVID-19. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 13 (1), 129-146. <https://orcid.org/0000-0001-8960-8239>
15. Gentzkow, M. (2017). Small media, big impact. *Science*, 358 (6364), 726-727. <https://doi:10.1126/science.aar2579>
16. Valtonen, T., Tedre, M., Mäkitalo, K., & Vartiainen, H. (2019). Media literacy education in the age of machine learning. *Journal of Media Literacy Education*, 11(2), 20-36. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2019-11-2-2>.

References

1. Daniel, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49 (1), 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
2. Greenhow, C., Galvin, S., Askari, E., & Brandon, D. (2020). #cloud2class: The disruption and reorganization of educational resources with social media. *American Journal of Education*, 127 (1). – 1-11. <https://doi.org/10.1086/711062>
3. Daly, A. J., Fresno García, M. D., & Bjorklund Jr, P. (2020). Social Media in a New Era: Pandemic, Pitfalls, and Possibilities. *American Journal of Education*, 127 (1), 143-151. <https://doi.org/10.1086/711018>
4. Хамсина С. Білім берудегі әлеуметтік желі // Педагогика және психология. – 2014. – №3. – С. 179-184.
5. Джусупов М. Билингвалдық білім: дыбыстық және лингвомәдени интерференция мәселесі / РУДН хабаршысы. «Білім мәселелері: тілдер және мамандық» сериясы, 2018 ж., № 14., № 3 – Б. 351-358.
6. Жантیکеев С.Қ. Даму психологиясы. Оқу құралы. / – Нұр-Сұлтан: Тұран-Астана университеті, 2019 – 248 б.4. Khamsina S. Social network in education // *Pedagogy and psychology*. – 2014. – №3. – С. 179-184.
7. Artino Jr, A. R., & Stephens, J. M. (2009). Academic motivation and self-regulation: A comparative analysis of undergraduate and graduate students learning online. *The Internet and Higher Education*, 12(3-4), 146-151. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.10.001>
8. Moos, D. C. (2014). Setting the stage for the metacognition during hypermedia learning: What motivation constructs matter? *Computers & Education*, 70, 128-137. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.08.014>
9. Aungst, T. D., & Belliveau, P. (2015). Leveraging mobile smart devices to improve interprofessional communications in inpatient practice setting: A literature review. *Journal of interprofessional care*, 29 (6), 570-578. <https://doi.org/10.3109/13561820.2015.1049339>
10. Mudra, H. (2020). Digital literacy among young learners: how do EFL teachers and learners view its benefits and barriers? *Teaching English with Technology*, 20 (3), 3-24. <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-b96ae22d-d0db-4654-8326-ff613391cb2a>
11. Kotic, M. (2018). Media Literacy and for the Net Generation. *International Journal of Emotional Education*, 10 (1), 68-88. <http://www.um.edu.mt/ijee>
12. Luigini, A., Fanini, B., Basso, A., Basso, D. (2020) Heritage education through serious games. A web-based proposal for primary schools to cope with distance learning, *VITRUVIO – International Journal of Architectural Technology and Sustainability* 5, no.22: 73-85. <https://doi.org/10.4995/vitruvio-ijats.2020.14665>

13. Lyapina, I., Sotnikova, E., Lebedeva, O., Makarova, T. and Skvortsova, N. (2019), "Smart technologies: perspectives of usage in higher education", International Journal of Educational Management, Vol. 33 No. 3, pp. 454-461. <https://doi.org/10.1108/IJEM-08-2018-0257>

14. Navarro, E. R., Guerra-Ayala, M. J., Casimiro-Urcos, W. H., Vélez-Jiménez, D., Casimiro-Urcos, N. C., Salazar-Montoya, E. O., ... & Torres, J. C. C. (2021). Relevance of the mass media in Prevention, Education and Contextual Management of COVID-19. World Journal on Educational Technology: Current Issues, 13 (1), 129-146. <https://orcid.org/0000-0001-8960-8239>

15. Gentzkow, M. (2017). Small media, big impact. Science, 358 (6364), 726-727. <https://doi.org/10.1126/science.aar2579>

16. Valtonen, T., Tedre, M., Mäkitalo, K., & Vartiainen, H. (2019). Media literacy education in the age of machine learning. Journal of Media Literacy Education, 11(2), 20-36. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2019-11-2-2>.

Организация дистанционного обучения в свете пандемии COVID-19 (на примере обучения английскому языку)

Б.Б. Оспанова¹, Ж.М. Акпарова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан,

²Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Аннотация

Ситуация, связанная с COVID-19, привела к необходимости пересмотра принципов отбора соответствующего образовательного контента. Одним из актуальных требований к обучению иностранным языкам в университете является ориентация на развитие готовности понимать, использовать и оценивать медиапродукты на иностранном языке. В соответствии с этими требованиями преподаватель высшей школы должен руководствоваться современными тенденциями в обучении иностранным языкам. Пандемия внесла коррективы в процесс организации обучения, способы организации педагогического взаимодействия. В дистанционном образовательном процессе все большее место занимает организация интерактивного общения между преподавателями и студентами.

Целью данного исследования является изучение особенностей организации дистанционного образования (на примере преподавания английского языка) в контексте ограничений, налагаемых пандемией COVID-19. Анкету заполнили сто двенадцать студентов, обучающихся в Университете имени Торайғырова. Результаты показали, что большинство магистрантов считают, что существующие инструкции и предоставляемые образовательные ресурсы не помогают или недостаточно помогают в развитии профессиональных компетенций. Большинство респондентов указали, что они не используют или используют недостаточно интеллектуальных ресурсов, соответствующих их уровню готовности, для повышения качества образования в контексте дистанционного обучения. Эти исследования могут быть полезны для корректировки образовательных программ для получения степени бакалавра и магистра, чтобы лучше удовлетворить потребности студентов.

Ключевые слова: COVID-19, средняя школа, преподавание, онлайн-обучение, иностранный язык, компетентность, дистанционное образование, медиакомпетентность, интеллектуальные ресурсы.

Organization of distance education (on the example of teaching English) taking into account the COVID-19 pandemic

B.B. Ospanova¹, Zh.M. Akparova²

¹Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan,

²Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

Abstract

The situation related to COVID-19 has led to the need to review the principles for selecting relevant educational content. One of the actual requirements for foreign language education at the university is the focus on developing the readiness to understand, use and evaluate media products in a foreign language. In accordance

with these requirements, the higher school teacher must be guided by the current trends in foreign language education. The pandemic has made adjustments to the process of organizing teaching, ways of organizing pedagogical interaction. In the distance educational process, an increasing place is taken by the organization of interactive communication between teachers and students.

The purpose of this research is to study the features of the organization of distance education (using the example of teaching English) in the context of the restrictions imposed by the COVID-19 pandemic. One hundred and twelve undergraduates studying at Toraighyrov University filled out the questionnaire. The results showed that the majority of undergraduates believe that the existing instructions and the educational resources provided do not help or do not help enough to develop professional competencies. The majority of respondents indicated that they do not use or do not use enough smart resources appropriate to their level of preparedness to improve the quality of education in the context of distance learning. These studies can be useful for adjusting educational programs for bachelor's and master's degrees in order to better meet the needs of students.

Keywords: COVID-19, high school, teaching, online learning, foreign language, competence, distance education, media competence, smart resources.

Редакцияға 15.09.2022 қабылданды.

МРНТИ 378.147.88

DOI 10.51889/6679.2022.25.15.012

*А.Қ.ТҰҒЫРОВА¹ *, А.И.НИЯЗБАЕВА¹, Қ.М.КЕҢЕС¹*

*¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, (Алматы, Қазақстан)
tugurova.aisulu98@gmail.com*, almagul.niyazbayeva@kaznu.kz, kenges.qayrat@gmail.com*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТЕХНИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРҒА АРНАЛҒАН ӨНДІРІСТІК ПРАКТИКАНЫ ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа

Әлемдік білім беру жүйесінде, жоғары оқу орындарында техникалық мамандықтарды даярлау өндірістік практикамен қоса жүретіні мәлім. Өндірістік практика оқу-тәрбие процесінің ажырамас бөлігі және білім алушылардың болашақ кәсіби қызметімен байланыс нысандарының бірі болып табылады. Ол политехникалық білім беруді, еңбек тәрбиесі мен кәсіптік бағдар беруді жүзеге асыруға маман даярлауда оқу-тәрбие әлеуетін едәуір күшейтеді. Сонымен қатар өндірістік практиканың студенттердің біліктілігі мен білімін тәжірибе жүзінде шыңдауға көмектесетіні де сөзсіз.

Қазақстан Республикасының аумағында студенттерді өндірістік практикадан өткізу Білім және ғылым министрлігінің «Кәсіптік практиканы ұйымдастыру мен өткізу қағидаларын және практика базалары ретінде ұйымдарды айқындау қағидаларын бекіту туралы» 2016 жылғы бұйрығына сәйкес жүргізіледі. Өндірістік практиканы өткізетін кәсіпорындар да осы бұйрыққа бағынады. Университет қабырғасында оқу барысында білім алушыларды практика жетекшілері алдын-ала даярлап, ақпараттық бағыттау жұмыстарын жүргізіп, студенттердің өндірістік орындарда дұрыс тәжірибе жинақтауын қадағалау қажет.

Мақалада Қазақстан Республикасы аумағындағы жоғары оқу орындарының өндірістік практиканы жүргізу ерекшеліктері талқыланып, шет елдік университет тәжірибелерімен салыстырылды. Сондай-ақ, практикадан өту кезеңдерін, оны жоспарлау мәселесін, өндіріс орындарының талаптарын, оларға қажет құжаттар жинағы туралы мәліметтерді зерделей келе, осы саладағы негізгі проблемалар анықталды. Туындаған мәселелерді шешу жолында міндеттер айқындалып, сол бойынша жұмыс жасалды.

Кілт сөздер: өндірістік практика, кәсіпорын, педагогикалық менеджмент, модернизация үдерісі, техникалық мамандық.

Кіріспе. Қазақстандық қоғамды дамытудың жаңа шарттары жоғары кәсіптік білім беру жүйесінің алдына жаңа басымдықтар мен міндеттер қояды. Бірінші кезектегі міндет-өзіндік ойлау стилі және қойылған міндеттерді шешуге өзіндік көзқарасы бар мамандарды даярлаудың сапалы жаңа деңгейін қалыптастыру [1]. Жоғары білім беруді мақсатты дамыту және жүйелі реформалау халықаралық білім беру стандарттарына сәйкестікті қамтамасыз етуге бағытталған білім беру процестерін ұйымдастыру мен мазмұнына жаңа тәсілдер әзірлеу қажеттілігін талап етеді [2].

Жалпы алғанда техникалық мамандықтарды дайындау келесі түрде болады:

- 1) аудиториялық сабақтар (дәріс, семинар, зертханалық жұмыс);
- 2) аудиториядан тыс орындалатын сабақтар (СӨЖ, СОӨЖ, т.б.);
- 3) оқу тәжірибесі мен кәсіптік практиканы жүргізу;
- 4) студенттердің білім деңгейін бақылау.

Аталған оқу формаларының ішіндегі жоғары оқу орындарының студенттерінің білім беру (таныстыру) тәжірибесінің мақсаты – оқу процесінде алынған теориялық білімдерді шоғырландыру және тереңдету, алғашқы дағдыларды меңгеру, іскерлік хат алмасу қабілетін меңгеру, мамандыққа сәйкес практикалық білімі мен дағдыларын меңгеру сияқты негізгі кәсіби ерекшеліктерді игеру, оқу [3]. Оқу (таныстыру) практикасының негізгі міндеті:

- 1) жоғары оқу орнының қызметінің негізгі бағыттарымен танысу;
- 2) мамандықпен және оның білім беру бағдарламасымен танысу;
- 3) болашақ мамандығы болып табылатын ұйымдардың ұйымдық-құқықтық нысанымен, құрылымымен, басқару жүйесімен жалпы танысу;
- 4) болашақ кәсіби қызметтің түрлерін, функцияларын және міндеттерін зерттеу;
- 5) іскерлік хат алмасуды және кеңсе жұмысын енгізуді үйрену;
- 6) еңбек ұжымында жұмыс дағдыларын меңгеру.

Оқу (таныстыру) практикасы жоғары

оқу орнында болашақ кәсіптік қызмет объектілері болып табылатын ұйымдарға оқу сапарларымен жүргізіледі және оқу жоспары білім беру бағдарламасының, мамандық профилінің талаптарына сәйкес жасалады.

Негізгі бөлім. Өндірістік практика және оның техникалық мамандықтарды дайындаудағы рөлі. Тек Қазақстан Республикасы аумағында ғана емес, әлемдегі білім деңгейі жоғары деген мемлекеттердің оқу бағдарламаларында да өндірістік практика техникалық мамандықтар үшін өте маңызды. “Теория және практика” дуализмі қатар жүретін ұғымды студенттік кезеңнен бастап алға тарту білім алушының кәсіби машықтануын баулиды.

Теория жүзінде алынған білімді практикада қолдануға тірек болғаннан басқа өндірістік тәжірибенің мынадай маңыздылығын атап өтуге болады [4]:

– алдымен, өндірістік практика кезінде студент әлеуметті түрде дамиды. Университет қабырғасындағы өмір – бұл шын өмірдің бір моделі ғана десек, өндіріс орнындағы жағдайлар білім алушыны коллективпен жұмыс жасау барысында өз ойын ашық білдіріп, бұйрықтарды орындауды, қойылған міндетті шешу барысында туындайтын мәселелерге жауапкершілікпен қарауды үйретеді;

– өндірістік практиканың тағы бір мүмкіндігі – болашақ маманға шикізат материалымен, дайын өніммен байланысты құжаттармен жұмыс жасап үйренуі. Сонымен қатар практика кезінде техникалық қауіпсіздік, өрт қауіпсіздігі, еңбекті қорғау сынды сұрақтар да оқу бағдарламасында студентке берілмейтін мәліметтер болып табылады.

– өндірістік практика студентке оның жұмысының оң және теріс тұстарын көруге мүмкіндік береді. Сондықтан, тәжірибеден өткен студент мамандықтан таңдау жасай алады [5].

– Оқыту сатысына байланысты өндірістік практика бірнеше түрде болуы мүмкін. Танысу – студенттері (кіші курстар) оған тікелей қатыспай, өндірістік процестің ерекшеліктерін бақылайды. Технологиялық

– өндіріске белсенді қатысу, басшының нұсқауларын дәл орындау. Диплом алды - білім беру бағдарламасын игергеннен кейін жоғары курстарда өткізіледі және диплом жазу кезеңдерінің бірі болып табылады. Практика кезеңі (әдетте екі-төрт апта) оқу уақытына кіреді және факультет деканының бұйрығымен белгіленеді. Әдетте, бакалаврлар үшінші (2 апта) және төртінші курстарда (ай), магистрлер – жылына екі рет төрт апта машықтанушы болады. Бітірушілер үшін өндірістегі тәжірибе диплом алдындағы практикаға ауысады.

Өндірістік практиканы ұйымдастырумен ЖОО айналысады. Бірінші кезеңде университеттер мен институттардың оқу-ғылыми бөлімдерінің басшылары даярлаудың барлық бағыттары мен бейіндері үшін бағдарламалар әзірлейді. Содан кейін практикадан өту туралы шарттар жасалатын базалық кәсіпорындарды іріктеу жүргізіледі. ЖОО студенттерді ұйымдар мен компанияларға таратқаннан кейін университеттің басшысы тағайындалады, ол жеке тапсырмаларды құрастыруы керек. Дайындықтың соңғы кезеңінде ректордың бұйрығымен студенттерді жіберу және практиканы өткізу мерзімі бекітіледі.

Егер студент өзі таңдаған кәсіпорында өндірістік тәжірибеден өтпек болса, онда компания оқу орнына кепілдік хатын жіберуі керек, онда ол университеттің академиялық жоспарында белгіленген мерзімде жұмыс істеуге мүмкіндік беретінін растайды. Әдетте, өндірістік практикадан жеке өту студент қабылдайтын ұйым мен университет жасасқан келісім-шартпен ресімделеді. Тәжірибе аяқталғаннан кейін бұл жағдайда сізге анықтама қажет болуы мүмкін. Кәсіпорындағы жұмысты аяқтағаннан кейін студент 5-7 күн ішінде жетекшіге практика бағдарламасында белгіленген стандарт бойынша есеп беруі керек. Әдетте тағы бір-екі аптадан кейін баяндама тыңдалады және кафедра отырысында бекітіледі. Өндірістік машықтану бағдарламасын дәлелді себеппен орындамаған студенттер қосымша мерзімдерде кәсіпорынға қайта, бірақ компаниямен келісілген жеке жоспар бойынша

жіберіледі. Құжатпен дәлелденген себепсіз тапсырмаларды орындай алмаған немесе есеп үшін сәтсіздікке ұшыраған адамдар академиялық қарызы бар деп саналады және қорытынды аттестаттауға жіберілмейді [6].

Еліміздегі өндірістік практика. Қазақстан Республикасы аумағынданы жоғары оқу орындарында өндірістік практика «Кәсіптік практиканы ұйымдастыру мен өткізу қағидаларын және практика базалары ретінде ұйымдарды айқындау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 29 қаңтардағы №107 бұйрығына сәйкес ұйымдастырылады. Бұйрық бойынша білім беру ұйымдары білім алушыларды кәсіптік практикадан өтуі үшін алдын ала айқындалған кәсіпорындарға жібереді [6]. Кәсіптік практика мерзімі, базасы білім беру ұйымының басшысымен рәсімделген соң, студентке жолдама беріледі. Өндірістік практикада білім алушылардың жұмыс күнінің ұзақтығы жасына және өндірістік жағдайларға байланысты жұмысшылардың тиісті санаттарына арналған қолданыстағы еңбек туралы заңнамаға сәйкес кәсіпорындарда (ұйымдарда) 6 академиялық сағатты құрайды. Өндірістік практика қорытындылары бойынша білім алушы кәсіптік практиканың бағдарламасын орындағаны туралы еркін нысанда жазбаша есепті, күнделік-есепті тапсырады. Білім беру ұйымдарында өндірістік практиканың жазбаша есебі кәсіпорыннан (ұйымнан) жетекшінің ұсыныстарын ескере отырып, білім беру ұйымы бағалайды. Ал өндірістік практика құрылымы бойынша мынадай кезеңдерді қамтиды: дайындық кезеңі, негізгі кезең, қорытынды кезең. Дайындық кезеңінде студенттер техникалық қауіпсіздік, есеп жазу, практика күнделігін толтыру бойынша нұсқаулықтардан өтеді, кәсіпорынның құрылымымен танысады. Екінші кезеңде кәсіпорын базасымен, өндірістік қызметімен танысып, жоспарлы технологиялық құжаттамамен, өндіріс экономикасые еңбекті ұйымдастыру нысандарымен, инженерлік-техникалық қызметтермен танысады. Бұл кезеңде студенттерге алдын ала бекітілген

қызметтер бойынша, әр студент өз міндетін атқарады. Өндіріс құралдарын пайдалану арқылы, кәсіпорында қызмет етеді. Қорытынды кезеңде студент белгілі уақыт аралығында жиналған ақпаратты өңдеп, талдау жүргізіп, практика бойынша есепті қорғауға дайындалады. Білім беру мекемесіне тиесілі құжаттарды, практикадан өту нәтижелерін тапсырады.

Зерттеу әдістері. Шет ел университеттеріндегі өндірістік практиканың ерекшеліктері. Барлық дерлік мемлекеттердегі техникалық мамандық студенттерін даярлаудағы маңызды кезеңдердің бірі – өндірістік практика. Өндірістік практиканың мақсаты бір болғанымен, әр елде оған қойылатын талап әр түрлі. Мысалы, Америка Құрама Штаттарында жүргізілетін өндірістік практиканы қарастырсақ, оның мақсаты мен бағыты бір болғанымен, жүргізілу тәртібі мен түрлерінен ерекшеленеді. Бұл ретте Америка Құрама Штаттарында университет қабырғасына арналған ақылы өндірістік практика бағдарламалары бар. Мысалы, “Career Fair”, “Federal Work-Study”, “Career Services” т.с.с., және де олкәсіпорындар университет әкімшілігі арқылы болашақ қызметкерлерді олармен әңгімелесуден өткізу нәтижесінде таңдауымен ерекшеленеді. Кемінде жылына 3 рет өткізілетін таңдау нәтижесінде, студенттер сағатына 8,5 АҚШ доллары көлемінде жалақы ала алады. Бұндай өндірістік практиканы ұйымдастыру бағдарламалары мамандардың келешекте жұмысқа тез орналасып, өндіріс орнына жылдам бейімделуге көмектеседі [8]. АҚШ-та алғашқы өндірістік тағылымдамалардың екі түрі бар. Жұмыс тәжірибесін алу үшін тағылымдама. Көбінесе практика кезеңі кейбір оқу орнында оқудың екінші немесе үшінші жылында басталады. Бұл кезең екі айдан бір толық жылға дейін созылады. Осы уақыт ішінде студент университетте алған білімдерін практикалық қолдануды күтеді.

Ал оқу деңгейі жоғары болып саналатын Голландия елінде өндірістік практика кезеңінен тыс, дәріс, семинар сабақтары өндірістік кәсіпорындарда, коммерциялық компанияларда, мемлекеттік немесе

халықаралық ұйымдарда өткізіледі. Себебі олар өз оқу процестерінде проблемалық оқыту әдісін (Problem Based Learning, PBL) қолданады. Бұл тәсіл студенттерге күрделі практикалық мәселелерді шешу арқылы жаңа білім алуға мүмкіндік береді [9].

Канадада университеттер өндірістік практиканы «co-ops» деп аталатын бағдарламалармен өткізеді. Көбінесе конкурстық негізде студенттерге практикадан өту құқығы үшін бәсекелесуге тура келеді, өйткені орындар саны шектеулі. Әдеттегі ұзақтығы төрт айды құрайтын практика жазғы демалыс кезінде немесе оқу жылы кезеңінде созылады. Кейбір практикалар төленбесе де (атап айтқанда, медиа саласы, PR агенттіктерінде), көптеген канадалық кәсіпорындар студенттерге ақы ұсынады. Студенттерге әрдайым бастауыш лауазымдар берілмейді, бірақ кейде олар орташа деңгейлі лауазымдарға ие болады.

Италияда қолданылатын Болон жүйесі барлық дерлік бакалавриат және магистратура студенттері үшін (әсіресе техникалық және экономикалық факультеттердің студенттері үшін) міндетті түрде практикадан өтуді қамтамасыз етеді. Болон процесінің мақсаты-итальяндық университеттер ұсынатын компаниялар мен білімнің (көбінесе тек теориялық) талаптары арасындағы айырмашылықты азайту. Алайда, жоғары оқу орындарының студенттері әдетте университеттерде тәжірибеден өтетіндіктен, мұндай практикалар көбінесе нақты жұмыс тәжірибесі ретінде қарастырылмайды. Осылайша, белгілі бір салада қажетті кәсіби дайындық пен әлеуетті жұмысқа орналасуға үміттенген барлық студенттер оқу орнын бітіргеннен кейін қайта тәжірибеден өтуі керек. Италияда стандартты практика кезеңі 6 ай, бірақ бұл кезең тағы алты айға созылуы мүмкін. Италияндық компанияларда тағылымдамадан өту ақылы да, ақы төленбейтін де болады. Жазбаша жұмыс жазбайтын практиканттар әдетте ақша алмайды [10].

Атақты Кембридж университетіндегі инженерия курсының талабы бойынша студенттер оқуға түсуді кейінге қалдыру неме-

се демалыс кезінде алған үшінші жылдың аяғында алты апталық өндірістік тәжірибеден өтуі керек. Өнеркәсіптегі жұмысқа орналастыру жөніндегі штаттық үйлестіруші, яғни куратор, кейінге қалдырылған талапкерлер мен студенттерге лайықты жұмысқа орналасуға (Ұлыбританияда және шетелде) және демеушілікке көмектеседі [11].

Ал көрші мемлекет Ресей университеттеріндегі талап бойынша студенттерге 4 курсқа дейін өндірістік практикадан өту керек. Практика 1-1,5 айға созылады. Студент практиканы аяқтаған соң, кәсіпорын атынан “Жеке тапсырма” қағазын толтырады, есеп береді және практикадан емтихан тапсырады. Емтиханда мынадай сұрақтар болуы мүмкін: Зерттеуде қолданылатын әдістерді таңдауды негізденің; тәжірибе жасау үшін технологиялық стек таңдауды негізденің; зерттеу жүргізілетін пәндік аймақты сипаттаңыз. Нәтижесін студент кураторы, кәсіпорын атынан бекітілген қызметкер және практика жетекшісі бағалайды. Егер кәсіпорында өтетін практикант 4 курс студенті болса, яғни дипломалды практика болса, онда уақыт та көбейеді: 16-18 жас үшін аптасына 35 сағатқа дейін; 18 жастан жоғары болса, аптасына 40 сағатқа дейін.

Зерттеу нәтижелері. *Өндірістік практика кезінде туындайтын мәселелер және оны шешу жолдары.* Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының аумағында білім беру жүйесін модернизациялау үрдісі жүріп жатыр. Модернизациялау үрдісі “құзыретті тәсіл” терминімен түсіндіріледі. Құзыретті тәсіл студентке білімді жеке емес, кешенді

түрде алуды қамтамасыз етеді. Бұл әдіс оқу үрдісінің болашақ мамандардың еңбегін ақпараттандыру, интеллектуаландыру, әлеумет-тендіруге бағытталған жаңа заманауи өндірістік талаптарға сай дамуына мүмкіндік береді.

Кәсіптік білімнің мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес, жас мамандар жалпы және кәсіби құзыреттілікке ие болуы керек, оның ішінде олар өз қызметін ұйымдастыру, кәсіби міндеттерді орындау әдістері мен тәсілдерін таңдау, олардың тиімділігі мен сапасын бағалау, әртүрлі жағдайларда шешім қабылдау, кәсіби және жеке даму міндеттерін өз бетінше анықтау, өзін-өзі тәрбиелеумен айналысу, біліктілікті арттыруды саналы түрде жоспарлау, сондай-ақ кәсіби қызметте технологиялардың жиі өзгеруі жағдайында бағдарлану. Осылайша, жаңа білім беру стандарттары білім алушыға таңдалған салада жұмыс істеу үшін негізгі кәсіби білім беру бағдарламасымен анықталған білім деңгейін игеріп қана қоймай, қажет болған жағдайда жетіспейтін білімді өз бетінше алуға үйренуге мүмкіндік береді. Дегенмен, жоғарыда аталған дағдыларды бірден меңгеруге біздің студенттер дайын емес. Оның басты себебі, теориялық дайындық пен кәсіпорындардың қоятын талаптарының арасындағы елеулі алшақтық.

Бұл алшақтықтың салдарынан болашақ мамандар оқуды аяқтаған соң жұмыссыздыққа тап болады. 2021 жылғы қорытынды статистика бойынша 18-25 жас арасындағы жұмыссыздар үлесі 73,3 мың адам болды (1-кесте) [12].

Кесте 1

Еңбек индикаторының негізгі индикаторы, 2021 ж. (жұмыссыздық көрсеткіші)

	Барлығы	Оның ішінде	
		ерлер	әйелдер
Жұмыссыз халық, мың адам	450,4	197,7	252,7
Жұмыссыздық деңгейі, пайызбен	4,9	4,1	5,6
15-28 жастағы жұмыссыздар, мың адам	73,3	30,0	43,3
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, пайызбен (15-28 жастағы)2□	3,7	2,8	4,7
Ұзақ мерзімді жұмыссыздық деңгейі, пайызбен	2,3	1,7	2,9

Демек, жоғары оқу орнын аяқтаған студенттерінің азуақыт аралығында жұмысқа ие болу кепілдігі мен мүмкіндігі төмен деңгейде. Оған басты себеп, өндірістік практикадан тек 3 рет өткен студенттен кем дегенде 1 жылдық жұмыс, ұжыммен жұмыс жасау тәжірибесін сұрап, өндірістік құралдармен жұмыс істеу біліктіліктеріне жоғары талаптар қояды. Осы сияқты талаптарға жауап бере алмайтын, тәжірибесі жоқ не тәжірибесі аз студент өз мамандығынан тыс салада жұмыс жасауға мәжбүр болады. Ал бұл проблема біздің өндірістік практиканы ұйымдастыра алмауымыздың салдарынан туындайды.

Өндірістік практика – бұл ұйымдастырушылық және әдіснамалық тұрғыдан оқу процесінің күрделі түрі, өйткені оны жүзеге асыру үшін өндіріс пен оқу орнының мүдделерін біріктіріп, оқу процесін кәсіпорындардың практикалық міндеттеріне бейімдеу қажет екенін ұмытпаған жөн.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерді талдай отыра, біз зерттеу жұмысымызда еліміздегі жоғары оқу орындарының өндірістік практиканы ұйымдастырудағы басты проблемалары:

Өндірістік практикадан өтетін студентке өндіріс орны туралы, практика кезіндегі атқаратын қызметі туралы мәліметтің жетіспеуі, яғни студенттің арнайы даярлық кезеңінен өтпеуі.

Өндірістік практикадан өту орындарының тұрақсыздығы. Бұл мезетте әр мамандық студенттеріне белгілі кәсіпорындар бекітіліп, кәсіпорын мен университет арасындағы ұзақ мерзімді келісімшарт жасалу мүмкіндігі қарастырылуы қажет.

Студенттердің бірнеше тобына бір ғана практика жетекшісінің тағайындалуы. Ал бір топ студенттерінің өзі кемінде 12-13 адамды құрайды. Практика жетекшісі студенттерге нақты мәліметтер беріп, олармен жеке жұмыс жасауға үлгере алмайды.

Студенттердің практикасына бөлінетін сағаттың аздығы. 2 немесе 4 аптада студенттер әртүрлі қызмет салаларында жұмыс істеп үлгере алмайды. Қысқа уақыттағы тәжірибе белгілі бір жұмыс орнында жұмысқа орналасу мүмкіндігін азайтады.

Өндірістік практиканы ұйымдастыратын арнайы қосымша бағдарламалардың болмауы.

Туындаған мәселелерді шешу үшін, ең алдымен, университет студенттері мен түлектерін жұмыспен қамту орталығы оқу жоспарларында қарастырылған өндірістік практиканың барлық түрлері бойынша ұйымдастырушылық жұмысты өз мойнына алуы керек. Студенттерге бағыттаушы әрі практика жетекшісін еркін таңдауға рұқсат берілуі қажет. Практиканың тиімділігін арттыру үшін практиканы басқаруды жүзеге асыратын оқытушылардың жүктеме нормативтерін қайта қарау қажет. Бұл, жоғары оқу орны және кәсіпорын тағайындаған практика жетекшілерінің өзара іс-қимылын кеңейтуге мүмкіндік береді, сондай-ақ оқытушыларға практикадан өту кезеңінде күнделікті жеке консультациялар өткізуге мүмкіндік береді. Студент факультет оқытушыларының бірімен өндірістік практика бойынша тәлімгерлік туралы келіседі. Студент онлайн-жиналыс арқылы мұғалім/тәлімгерді таңдау арқылы келісім расталады. Одан соң, студенттің мамандығына сай университетпен келісім шартқа отырған кәсіпорындардың тізімін оқытушы студентке ұсынады. Координатор әрі практика жетекшісі таңдалған кәсіпорынның айналысатын жұмысы туралы студентке ақпарат береді. Бұның барлығы өндірістік практика басталғанға дейін 1 айдан кешіктірмей жүргізілуі тиіс. Әрі қарай білім беру мекемесі мен кәсіпорын арасында келісімшарт толтырылып студент практикаға жіберіледі. Практика мерзімі аптасына 40 сағат, 3 ай уақытқа созылуы керек. Сол кезде өндірістік практика нәтижелі болады. Ал мемлекет атынан немесе кәсіпорын атынан студентке шағын шәкіртақы ретінде ақысы төленуі керек. Бұл студенттің практикадан белсенді түрде өтуге құлшынысын арттыратыны сөзсіз. Сонымен қатар студенттердің кәсіби дайындық дағдылары мен білімдерінің қалыптасу деңгейін бағалау үшін университеттің сапа менеджменті бөлімі сауалнамалар әзірлеп, практика нәтижелері бойынша студенттерге сауалнама жүргізу керек, сонымен

қатар студенттердің білімі мен дағдыларын бағалау үшін кәсіпорынның практика жетекшілерінен сауалнама жүргізуі керек [13].

Сонымен қатар Пак Ю.Н [14] мақаласында жазылғандай, өндірістік практикадан өту кезінде студенттерге кәсіпорында тағайындалған жауапты қызметкер немесе бригадир операция аралық және қорытынды бақылауды ұйымдастыруы қажет. Мұндай бақылау көп сатылы сипатта болуы тиіс: өзін-өзі бақылау, бригадирдің бақылауы, сапаны бақылау бөлімінің жұмысты бақылауы. Сондай-ақ, өндірістік жиналыстар, топтық жиналыстарға практикант студенттерді міндетті түрде қатыстыру қажет. Себебі осы сияқты жиналыстарда студенттер мен білікті жұмысшы-бригадирлер арасындағы қарым-қатынас орнатылады, көптеген жұмыстар қорытындыланады, жаңа міндеттер жоспарланып талқыланады. Бұндай әдіс студенттердің өндірістік практикадан эффективті өтуін қамтамасыз ғана етпей, олардың біліктілігін арттырады.

Жоғарыда тоқталғандай, Еуропа және АҚШ елдерінің жоғары оқу орындары аталған мәселелердің алдын алу мақсатында студенттерге университет жанынан олардың өндірістік практика кезеңіне жауапты орталықтар ашып, олардың қызметін тағайындайды. Америка Құрама Штаттарында бұрыннан келе жатқан дәстүр бойынша 900-ден астам американдық университеттер мен колледждер бірлескен оқу бағдарламаларын ұсынады. Жалпы бірлескен білім беру - бұл университеттің академиялық бағдарламалары мен кампусан тыс жұмыс тәжірибесін ұсынатын кәсіби жұмыс берушілер арасындағы

серіктестік. Кәсіпорыннан тағайындалған жетекші оқу үрдісі кезеңін бақыласа, университетте тағайындалған жетекші керісінше кәсіпорындағы жұмысыңызды қадағалайды. Осылайша екі жақ студенттің білім алуы мен жұмыс жасап, қосымша табыс табуына көмектеседі [15].

Қорытынды. Қазіргі таңда, білімді, білікті мамандарды даярлау заманауи білім беру жүйесіне сай күннен күнге дамып келе жатыр. Техникалық мамандық студенттерін даярлауда, құзыреттіліктерін арттыру мақсатында жоғары оқу орындарының өндірістік практика кезеңіне аса мән қоюда.

Ұйымдастырушылық пен әдіснамалық тұрғыдан оқу процесінің күрделі түрі өндірістік практиканы өткізу алдында университет сайлаған практика жетекшісі ақпараттық танысу сағатын жүргізіп, кәсіпорынмен, ол жерде өтетін зертханалық жұмыстармен таныстырып, студенттердің қызығушылығын арттыру керек деп санаймыз. Сонымен қатар, шетелдік университеттердегі өндірістік практикадан өту кезеңдеріне сүйене отыра, барлық туындайтын мәселелердің шешімі – дұрыс құрастырылған бағдарлама деген қорытынды жасалды. Сондықтан, жоғарыда келтірілген мәселелердің шешімдері Қазақстандық жоғары оқу орындарына арналған өндірістік практикадан өту бағдарламасын құрастырып, студенттердің болашақтағы өз мансап жолдарын құрастыруға негіз болатындай инженерлік-өндірістік даярлау әдісі бойынша студенттің жыл сайын бір кәсіпорыннан, бірақ әр түрлі қызметте өндірістік тәжірибеден өтуін қадағалау қажет деген ұсыныс білдіреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Stek K. Personality Development in Higher Education in the Era of Industry 4.0: Comparing Educational Practices and Philosophies in Industry 1.0 and Industry 4.0 // Smart Industry – Better Management.- 2022 - Vol. 28- pp. 35-50. URL: <https://doi.org/10.1108/S1877-636120220000028005>

[2] ГОСО РК 5.04.019 – 2008 Высшее образование. Основные положения. – Астана, 2008. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30203896

[3] Макрушин Р.Д. Подготовка инженеров: от базовой теории к инновационным разработкам. роль производственных методических разработок // Международный журнал экспериментального образования. – 2018. – № 8. – С. 24-29. URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11827> (дата обращения: 27.09.2022).

- [4] Майсеит Ч. Теория и практика. [Электронный ресурс]. – 2018 – URL: https://el.kz/ru/news/nauka/teoriya_i_praktika/ (Дата обращения: 15.11.2018)
- [5] Иванов О.Н., Иванова Л.Ю. Модель процесса формирования готовности студентов к реализации воспитательных возможностей // Международный журнал экспериментального образования. – 2020. – № 1. – с. 22-26 URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11943> (дата обращения: 27.09.2022).
- [6] Студенттерге арналған өндірістік тәжірибе. [Электронды ресурс]. – 2019. – URL: <https://edunews.ru/students/primenenie/praktika-dlya-studentov.html#w5>
- [7] Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 29 қаңтардағы № 107 бұйрығы [Электронды ресурс] - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013395>
- [8] Полина П.В. Опыт университетов США по организации производственной практики студентов [Электронды ресурс]- URL: <https://prezi.com/9uuhm5q0fjx5/presentation/>
- [9] A. Coelho, f. Costa, j. Costa, o. Martins The problem-based learning (pbl) applied to higher professional training course // Edulearn19 proceedings. - 2019 - pp. 5542-5547. URL: <https://library.iated.org/view/COEL-NO2019PRO>
- [10] Рубеж. Стажировки – мировой опыт. [Электронды ресурс] – URL: <https://ru-bezh.ru/journal-3/17058-stazhirovk-i-%E2%80%94-mirovoj-opyit>
- [11] Инженерия в Кембридже. [Электронды ресурс] – URL: <https://www.undergraduate.study.cam.ac.uk/courses/engineering>
- [12] Еңбек және жұмыспен қамту статистикасы (2021). Салалар бойынша ресми статистика [Электронды ресурс]- URL: www.stat.gov.kz
- [13] Дубровская Ю.А., Пихконен Л.В. Организационные принципы защиты отчетов студентами технических вузов по результатам практической подготовки // Международный журнал экспериментального образования. – 2019. – № 6. – С. 12-16. URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11915> (дата обращения: 27.09.2022).
- [14] Пак Ю.Н., Коккоз М.М., Пак Д.Ю., Солодовникова И.В., Шильникова И.О. Бакалавриат производственного направления в системе высшего образования Казахстана // Международный журнал экспериментального образования. – 2018. – № 4-2. – С. 107-112. URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11448> (дата обращения: 27.09.2022).
- [15] Goetze T. The concept of a university: theory, practice, and society // Danish Yearbook of Philosophy, - 2019 - 52 (1) - pp. 61-81. URL: <https://eprints.whiterose.ac.uk/143833/>

References

- [1] Stek K. Personality Development in Higher Education in the Era of Industry 4.0: Comparing Educational Practices and Philosophies in Industry 1.0 and Industry 4.0 // Smart Industry – Better Management.– 2022 – Vol. 28 – pp. 35-50.
- [2] GOSO RK 5.04.019 – 2008 Vysshee obrazovanie. Osnovnye polozheniia. – Astana, 2008. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30203896
- [3] Makrushin R.D. Podgotovka inzhenerov: ot bazovoi teorii k innovatsionnym razrabotkam. rol proizvodstvennykh metodicheskikh razrabotok // Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniia. – 2018. – № 8. – С. 24-29. URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11827> (data obrashcheniia: 27.09.2022).
- [4] Maiseit Ch. Teoriia i praktika. [Elektronnyi resurs]. – 2018 – URL: https://el.kz/ru/news/nauka/teoriya_i_praktika/ (Data obrashcheniia: 15.11.2018)
- [5] Ivanov O.N., Ivanova L.Iu. Model protsesssa formirovaniia gotovnosti studentov k realizatsii vospitatelnykh vozmozhnostei // Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniia. – 2020. – № 1. – с.22-26 URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11943> (data obrashcheniia: 27.09.2022).
- [6] Studentterge arналған ondiristik tazhıribe. [Elektronny resurs]. – 2019. – URL: <https://edunews.ru/students/primenenie/praktika-dlya-studentov.html#w5>
- [7] Qazaqstan Respublikasy Bılıм jane gylym ministrinın 2016 jylgy 29 qantardagy № 107 buirygy [Elektronny resurs] - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013395>

[8] Polina P.V. Opyt universitetov SShA po organizatsii proizvodstvennoi praktiki studentov [Elektronny resurs] – URL: <https://prezi.com/9uuhm5q0fjx5/presentation/>

[9] A. Coelho, f. Costa, j. Costa, o. Martins The problem-based learning (pbl) applied to higher professional training course // Edulearn19 proceedings. – 2019 – pp. 5542-5547. URL: <https://library.iated.org/view/COEL-HO2019PRO>

[10] Rubezh. Stazhirovki – mirovoi opyt. [Elektronny resurs] – URL: <https://ru-bezh.ru/journal-3/17058-stazhirovki-%E2%80%94-mirovoj-opyt>

[11] Inzheneriia v Kembridzhe. [Elektronny resurs] – URL: <https://www.undergraduate.study.cam.ac.uk/courses/engineering>

[12] Enbek zhane jumyspen qamtu statistikasy (2021). Salalar boiynsa resmi statistika [Elektronny resurs]- URL: www.stat.gov.kz

[13] Dubrovskaia Iu.A., Pikhkonen L.V. Organizatsionnye printsipy zashchity otchetov studentami tekhnicheskikh vuzov po rezultatam prakticheskoi podgotovki // Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniia. – 2019. – № 6. – S. 12-16. URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11915> (data obrashcheniia: 27.09.2022).

[14] Pak Iu.N., Kokkoz M.M., Pak D.Iu., Solodovnikova I.V., Shilnikova I.O. Bakalavriat proizvodstvennogo napravleniia v sisteme vysshego obrazovaniia Kazakhstana // Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniia. – 2018. – № 4-2. – S. 107-112. URL: <https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11448> (data obrashcheniia: 27.09.2022).

[15] Goetze T. The concept of a university: theory, practice, and society // Danish Yearbook of Philosophy, - 2019 – 52 (1) – pp. 61-81. URL: <https://eprints.whiterose.ac.uk/143833/>

Специфика проведения производственной практики для технических специальностей в республике казахстан

А.К. Тугырова¹, А.И. Ниязбаева¹, К.М. Кенес¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, (Алматы, Казахстан)

Аннотация

Как известно, подготовка технических специальностей в мировой системе образования, вузах сопровождается производственной практикой. Производственная практика является неотъемлемой частью учебно-воспитательного процесса и одной из форм связи с будущей профессиональной деятельностью обучающихся. Она значительно усиливает учебно-воспитательный потенциал в подготовке специалистов к осуществлению политехнического образования, трудового воспитания и профессиональной ориентации. Кроме того, производственная практика помогает повысить квалификацию и знания студентов на практике.

Проведение производственной практики студентов на территории Республики Казахстан проводится в соответствии с приказом Министерства образования и науки от 2016 года «Об утверждении Правил организации и проведения профессиональной практики и правил определения организаций в качестве баз практики». Предприятия, проводящие производственную практику, также подчиняются этому приказу. Во время обучения в стенах университета необходимо проводить предварительную подготовку обучающихся руководителями практики, проводить информационно-ориентированную работу, следить за приобретением студентами правильного опыта на производственных площадках.

В статье, изучив этапы прохождения производственной практики, проблеме ее планирования, требования к производственным помещениям, сведения о необходимом для них сборнике документов, выявлены основные проблемы в данной сфере. Для решения возникших проблем были определены задачи, над которыми была проделана работа.

Ключевые слова: производственная практика, предприятие, педагогический менеджмент, процесс модернизации, техническая специализация.

Specifics of conducting industrial practice for technical specialties in the republic of kazakhstan*A.K. Tugyrova,¹ A.I. Niyazbaeva¹, K.M.Kenges¹**¹Al-Farabi Kazakh National University, (Almaty, Kazakhstan)**Abstract*

As you know, in the world education system, training of technical specialties in higher educational institutions is accompanied by industrial practice. Industrial practice is an integral part of the educational process and one of the forms of communication with the future professional activity of students. It significantly strengthens the educational potential in the training of specialists for the implementation of Polytechnic Education, Labor Education and career guidance. In addition, industrial practice will undoubtedly help to improve the skills and knowledge of students in practice.

Conducting internships for students on the territory of the Republic of Kazakhstan is carried out in accordance with the order of the Ministry of Education and Science of 2016 “On approval of the Rules for the organization and conduct of professional practice and the rules for determining organizations as practice bases”. Enterprises conducting industrial practice are also subject to this order. During training at the university, it is necessary to prepare students in advance by practice managers, conduct information guidance work, and monitor the correct experience of students in production facilities.

After studying the stages of industrial practice, the issue of its planning, the requirements of production facilities, information about the set of documents required for them, the main problems in this area were identified in the article. Tasks were defined and work was carried out to solve the problems that arose.

Keywords: production practice, enterprise, pedagogical management, modernization process, technical specialty.

*Редакцияға 19.10.2022 қабылданды.**FTAMP 14.35.09**DOI 10.51889/5876.2022.38.71.019**A.A.КАЛИАСКАРОВА¹, Т.Н.ЖУНДЫБАЕВА¹**¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Алматы, Қазақстан
ainuramanovna@gmail.com, turarkhan.2011@mail.ru***МАГИСТРАНТ СТУДЕНТТЕРДІҢ АРАЛАС ОҚЫТУ (BLENDEDLEARNING)
ТЕХНОЛОГИЯСЫНА ДЕГЕН КӨЗҚАРАСЫ***Аңдатпа*

Қазақстанда аралас оқытудың мәселелері осы күнде көп айтылып, жан- жақты зерттелуде. Алайда, педагогика мамандығы бойынша оқитын магистрантстуденттердің аралас оқыту формасы туралы көзқарасы жөнінде зерттеулер жоқ, сондықтан осы зерттеу өте өзекті. Жұмыстың мақсаты аралас оқытудың мәселесін зерттей отырып, педагогикалық бағытта оқитын магистранттардың аралас оқытуға деген көзқарастарын анықтау. Жұмыстың міндеті: аралас оқытудың мәнін айқындау; аралас оқыту форматының шет ел және отандық оқуорындарындағы мәселесін анықтау; Қазақстандағы педагог магистранттардың аралас оқытуға деген көзқарасын анықтау. Авторлар өз мақсаттарына жету үшін сауалнама жүргізді. Сауалнама онлайн түрінде Google Form платформасында жүргізілді. Сауалнамаға 76 магистрант қатысты және оның нәтижесінде магистранттардың басым бөлігінің аралас оқыту технологиясымен таныс екенін, оны білетіндігін, бұл форматты қолдайтындықтары байқалды. Аралас оқыту онлайн оқыту мен дәстүрлі бет-

пе бет оқытуды қамтитын болғандықтан, магистранттардың қай бөлігін ұнататындықтары да анықталды. Барлығы дерлік онлайн бөлігін ұнатады екен. Себебі, ол магистранттардың жолға кететін уақытын үнемдейді және өз беттерімен оқуын ынталандырады. Аралас оқытудың артықшылығы да кемшілігі де онлайн бөлігінде, ал офлайн өтетін сабақтың кемшілігі тек жолға кететін уақыт. Жалпы, барлық магистранттар аралас оқыту формасын жақсы деп таниды және болашақта пәндердің барлығыосы форматта өтуін ұсынды.

Кілт сөздер: магистрант студент; білім беру; аралас оқыту; онлайн оқыту; дәстүрлі оқыту.

Кіріспе. «Қазақстан Республикасын- да білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының» негізгі мақсатының бірі білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттырып, педагогикалық білім беруді жаңғырту және цифрландыру болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін мемлекетіміз оқытудың жаңа инновациялық әдістерін енгізу, оқу бағдарламаларын жаңарту арқылы білім беру жүйесін дамыту керектігін айтады. Осы заманауи әдістердің бірі Blended learning немесе аралас оқыту болып табылады.

2020 жылдың наурыз айында коронави- рус пандемиясына байланысты Қазақстан қашықтан және онлайн оқытуға көшу ту- ралы шешім қабылдады. Пандемияға бай- ланысты университеттер мен мектептер- де оқытудың түрлі формалары ұсынылды. Сабақтар теледидар, радио арқылы, белгілі бір платформаларға видеосабақтарды енгізу, электрондық пошта қызметі сияқты және т.б. тәсілдер арқылы өткізілді.

Пандемия бәсеңдей бастағаннан кейін, қазақстандық жоғары оқу орындары ара- лас оқыту формасын қолдана баста- ды. Шет елдерде аралас оқыту форма- сы жаңа болмағандықтан, пандемия кезінде қашықтықтан оқу немесе ара- лас оқу оқытушыларға да студенттерге де көп қиындықтар әкелген жоқ. Алайда, Қазақстанның оқу орындарында бұл оқыту формасын қолдану мәселе болып табылады.

Қазақстанда аралас оқытудың мәселелері осы күнде көп айтылып, жан жақтан зерт- телуде. Алайда, магистратурада оқитын студенттердің осы оқыту формасы тура- лы көзқарасы жөнінде мәліметтер жоқ, сондықтан осы зерттеу өте өзекті.

Жұмыстың **мақсаты** аралас оқытудың мәселесін зерттей отырып, педагогикалық бағытта оқитын магистранттардың аралас оқытуға деген көзқарастарын анықтау.

Жұмыстың міндеттері:

- Аралас оқытудың мәнін айқындау;
- Аралас оқыту форматының шет ел және Қазақстан оқу орындарындағы мәселесін анықтау;
- Қазақстандағы педагог магистранттардың аралас оқытуға деген көзқарасын анықтау.

Негізгі бөлім. Аралас оқыту неме- се Blended learning жоғары оқу орында- рында көбірек қолданылуда, өйткені ол дәстүрлі және онлайн оқыту тәсілдерінің артықшылықтарын қамтиды [1]. Эдвард [2] және Ғазал [3] зерттеулерінің нәтижелері ара- лас оқыту әдісі студенттердің оқуға қатысуы мен тәжірибесін жақсартатынын көрсетті, өйткені ол студенттердің оқыту режимі мен оқу процесі туралы ақпаратқа хабардар болуына айтарлықтай әсер етеді. Аралас оқыту студенттердің оқу процесіне көбірек қатысуына және ынта- жігерін арттыруға мүмкіндік береді, олардың табандылығы мен жауапкершілігін арттырады [4]. Пун [1] аралас оқыту ХХІ ғасырда орын алатын білім берудегі үздік 10 трендтің бірі ретінде болашақта жетекші оқыту тәсілі ретінде да- муы мүмкін деген қорытындыға келді.

«Аралас оқыту» тіркесі бұрын электрон- дық оқыту әрекеттері мен сыныптағы оқытумен байланысты болды [5]. Тиісінше, аралас оқыту дәстүрлі бетпе-бет және элек- тронды оқыту парадигмасының интегра- циясы болып табылады [6]. Аралас оқыту студенттерге алгоритмдік және сындар- лы ұтымды дағдыларды қалыптастыруға, оқыту сапасын арттыруға және әлеуметтік тәртіпке қол жеткізуге көмектесетін және оқытушыларға педагогикалық мақсаттарға

жетуге көмектесетін онлайн және бетпелі оқытуды ұштастыратын нұсқаулық болып табылады [7]. Аралас оқыту әртүрлі жеткізу әдістерін, оқыту стильдерін және оқыту түрлерін біріктіруді талап етеді [8]. Аралас оқыту интеграцияланған, икемді (flexible), аралас режим (mixed mode), көп режимді (multi mode) немесе гибридті оқыту (hybrid learning) сияқты терминдермен жиі қолданылады [9]. Аралас оқыту 30 пайыз бетпелі өзара әрекеттесуді және 70 пайыз ақпараттық технологияларды біріктіру арқылы жүзеге асатын оқыту формасы [10].

Аралас оқыту студенттер мен оқытушы үшін икемді және студенттердің нәтижелерін жақсартады, студенттің өздігінен білім алуын ынталандырады, кәсіби білім алу перспективаларын арттырады, шығындарды азайтады, студенттер мен оқытушы арасындағы және студенттердің өзара байланысын арттырады [11]. Аралас оқыту студенттер мен оқытушылардың көзқарастарын ескере отырып, білімге қолжетімді онлайн және дәстүрлі оқыту арқылы үйлесімді тепе-теңдікті құруға тырысады [12]. Сондықтан, аралас оқыту маңызды педагогикалық тұжырымдама болып қала береді, өйткені оның негізгі бағыты ең тиімді оқыту мен оқу тәжірибесін қамтамасыз етуге бағытталған.

Аралас оқыту студенттердің білім деңгейі мен қызығушылығына сәйкес келетін онлайн ресурстар мен ақпаратқа қол жеткізуді ұсынады. Ол кәсіби ынтымақтастық мүмкіндіктерін ұсына отырып, оқыту шарттарын қолдайды, сонымен қатар лекторлардың уақытты меңгеруін жақсартады [13]. Аралас оқыту студенттердің жеке оқу үдерісіне деген қызығушылығын арттырады, студенттердің өз жылдамдығымен оқуын жеңілдетеді, оларға нақты өмір дағдыларын беру арқылы болашаққа ұмтылдырады және бұл студенттерге тікелей білім алуға көмектеседі. Өздерінің академиялық дағдыларын, өздігінен білім алу қабілеттерін және компьютерді жақсы қолдана алу қабілеттерін жұмысқа тұрған кезде оңай қолданады. [14]. Бейли және басқалары атап өткендей [15], аралас оқыту университет қауымдастығындағы әлеуметтік ком-

муникацияны жақсартады, студенттердің бейімділігі мен өзіндік сенімін жақсартады, оқу сапасын арттырады, оқу жағдайында сыни тұрғыдан ойлауды жақсартады және курс мазмұнын студенттерге жеткізудің жедел құралы ретінде өте жақсы технология болып табылады.

Жоғарыда жазылған анықтамаларды қорытындылай келе, біз аралас оқыту дегеніміз сабақ мазмұнын онлайн режимінде және дәстүрлі бетпелі-бетпелі түрінде жеткізу және студенттердің өз уақыттарын, оқу орнын, жолын басқару сияқты элементтерді біріктіретін педагогикалық тәсіл деуімізге болады.

И. Жанг [16] Қытай университеттеріндегі аралас оқытудың мәселесін зерттей отырып, аралас оқытудың тиімділігі оқу бағдарламасының ғылыми түрде құрастырылғанына байланысты екендігін айтты. Ол жоғары сапалы онлайн курстар мен офлайн курстарды терең интеграциялау арқылы ғана оқудың оңтайлы әсеріне қол жеткізуге болатындығын және жақсы жетістікке жету үшін аралас оқыту моделін дұрыс пайдалану керек екендігін алға тартты. Ғалымның айтуынша, аралас оқыту режимдерінің түрлері студенттердің әртүрлі оқу талаптарын қанағаттандыра алады.

Д. Керз [17] аралас оқыту процесі күрделі оқыту стратегияларын талап етеді, яғни, бетпелі-бетпелі дәрістерді, студенттердің және электрондық курстағы әрекеттерді басқарумен қатар оларды үздіксіз бақылауды қажет ететіндігін дәлелдеді. Дамиана Керзтің паймыдауынша, аралас оқыту кезінде оқу климаты мен әлеуметтік өзара әрекеттесудің маңыздылығы орасан зор. Бұл оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуі. Аралас оқыту кезінде студенттер сыныпта мұғаліммен апта сайын байланыста болса да, олардың электронды курстағы хабарламалар немесе форумдар арқылы мұғаліммен байланысуы маңызды. Сондай-ақ, олар уақытында кері байланыс күтеді, бұл оларды оқуға ынталандырады. Бұл факт мұғалімнің электронды оқыту ортасында сенімді болуы керектігін көрсетеді, ол үшін мұғалімдер АКТ ресурстарын пайдалануда құзыретті болуы керек.

М. Ашраф [18] өз зерттеуінде аралас оқытудың көптеген артықшылықтары бар екендігін көрсетеді. Олар: студенттердің оқу жетістіктері жоғары болады; танымдық белсенділік пен түсіну жақсарады; тезірек және икемді қарым- қатынас дағдылары артады; жылдам және өзара әрекеттесу дағдылары қалыптасады; техникалық дағдылар және оқушылардың мотивациясы ұлғаяды; студенттерде автономиялы, сыни және оң көзқарасты, белсенді мінез-құлық үлгілері қалыптасады; қанағаттануды, жекелендірілген оқытуды және бейімделуді ынталандырады. Ғалымның пайымдауынша, аралас оқыту студентке бағытталған оқу стильдерін енгізіп, студенттерге көбірек еркіндік, автономия, шығармашылық және түбегейлі өзгеріс әкелді.

М. Ашраф [18] аралас оқытуда көптеген кемшіліктерінің ішінде педагогикалық және нұсқаулық дизайнының болмауы жоғары оқу орындарында ең көп таралған мәселе болып табылады дейді. Басқа кемшіліктерге цифрлық сауаттылық пен оқытудың жоқтығы; студенттің дербестігі мен құзыреттілігінің болмауы; және техниканың, құрылғылардың, құралдардың және инфрақұрылымның жетіспеушілігі жатады. Сонымен қатар, оқытушылар курсты жоспарлау кезінде бірден екі түрлі рөлді ойнау қиындығына тап болады. Олар онлайн және офлайн жеткізу үшін сабақты құрастыруы керек. Курсты жобалаудың бұл түрі мұғалімдерден үлкен уақытты талап етеді. Студенттердің физикалық ортада құрдастарымен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі жеткіліксіз болуы мүмкін, бұл олардың көңілсіз және оқшаулануын тудыруы мүмкін.

А.Маароп [19] аралас оқыту кезінде оқытушыларалдындатұрғанқиындықтардың қатарында оқу жүктемесінің жоғарылауы мен уақыттың көп қажеттілігі, бағдарламаны жүргізуде педагогикалық және техникалық дағдылардың жоқтығы, бетпе-бет және онлайн оқытудың дұрыс үйлесімін табу қиындығы анықталды. Ол оқытушыларға осындай мәселелерді шешуге көмектесетін стратегиялар ретінде қызметкерлерді оқыту-

дың, қолдау көрсетудің және желі құрудың маңыздылығын анықтады.

Н. Уахаб [20] өз зерттеуінде аралас орта қазіргі жұмыс ортасы үшін құнды болып табылатын ақылға қонымды сыни ойлау дағдылары бар тәуелсіз студенттерді дайындайтынын анықтады. Аралас оқыту сонымен қатар сыныптағы кемшіліктерді, сондай-ақ оқыту мен оқудың икемділігін шешу болып табылады.

С.Е. Боброва [21] өз еңбегінде аралас оқытудың тиімді жақтары студенттерді оқытуда жеке дара әдістерді қолдануға болатындығын, оқытушымен кері байланыс пен оқу материалдарына қол жетімділік артатындығын, студенттердің өз бетімен шешім қабылдау қабілетінің артатындығын көрсетеді. Ол аралас оқытудың артықшылықтарын көрсете отырып, негізгі кемшілігі бұл оқыту форматын көп сабақтарға ұйымдастыру, яғни, сабақ кестесіне онлайн және дәстүрлі сабақтарды дұрыс қою өте қиын екендігін айтты. Сондай ақ, ол техникалық жабдықтарға байланысты қиындықтарды көрсетеді.

Э. Р.Авакованың [22] көрсетуінше, аралас оқыту форматында студенттер өзіне ыңғайлы уақытта және темпте жұмыс жасай алады, оқу процесін студенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастыруға болады, оқытушы мен студенттің әрдайым кері байланыста бола алады. Алайда, қарым- қатынас кезінде эмоционаның жетіспеушілігі, тәрбиелеу жағынан жеткіліксіздігі және оқу процесін спонтанды ұйымдастыру жағында кемшіліктер бар екенін көрсетеді.

А. Бугреева [23] аралас оқыту кезінде студенттер өздеріне ыңғайлы темпте жұмыс жасай алады, туындаған сұрақтарына оқытушыдан тез арада жауап алады, оқытушылар студенттерді тез топтастыра алады, оқыту процесі шынайы фактілерге негіздеп ұйымдастырылады, өз бетімен шешім қабылдау қабілеті дамиды. Бірақ, оқытушымен үнемі қарым-қатынас жасау қиын, оқу бағдарламасы оңай және қоғамнан оқшаулануы, топта жұмыс жасай алмау, тұйықтық оның негізгі кемшіліктері болып табылады.

Жоғарыда көрсетілгендей, аралас оқытудың артықшылықтары мен пайдасы өте көп болғанымен, кемшіліктері де бар екендігін байқадық.

Зерттеу әдіснамасы. Біз аралас оқыту мәселелерін қарастыра отырып, қазақстандық педагог магистранттардың аралас оқытумен қаншалықты таныс екендігін, осы оқыту форматында сабақтар жүргізіле ме, олар үшін аралас оқытудың қандай артықшылықтары мен кемшіліктері бар екенін және бұл форматтың оларға қаншалықты ұнайтындығын анықтау мақсатында сауалнама жүргіздік.

2022 жылдың қаңтар айында керекті ақпаратты жинау мақсатында шетелде зерттеу тәжірибелерінде кеңінен және сәтті қолданылатын онлайн-сауалнама әдісі қолданылды. Онлайн-сауалнама процесі респонденттің тікелей байланысынсыз, қашықтан өткізілді. Бұл әдісті қолдану үлкен көлемдегі ақпараттарды тез уақыт аралығында өңдеу мен талдауға, уақытты үнемдеуге мүмкіндіктер береді. Сауалнама сұрақтары Google Forms платформасында құрастырылып, таратылды. Сауалнамаға Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің «Педагогика және психология», «Психология»,

«Менеджмент», «Құқықтану» мамандықтары бойынша 1-2 курста оқитын магистрант студенттер қатысты. Олардың жалпы саны - 76.

Сауалнама екі бөлімнен тұрды. Бірінші бөлімінде магистранттардың жынысы, жасы, оқу орны, мамандығының бағыты анықталды. Екінші бөлігі келесі сұрақтардан тұрды:

1. Компьютерлік технологияларды қолданушы ретінде өзіңізді бағалаңыз. Жауаптары: төмен; орташа; жақсы; өте жақсы.

2. Сіз 'аралас оқыту' (Blended Learning) формасынмен таныссыз ба? Жауаптары: Иә; Жоқ.

3. Сіздің ойыңызша «Blended learning» (mixed/ hybrid learning) немесе «Аралас оқыту» дегеніміз не?

4. Магистратурада сабақтарыңыз қандай формада өтеді? Жауаптары: оффлайн (университет қабырғасында); тек онлайн түрінде; аралас(онлайн және сыныпта).

5. 'Аралас оқытудың' қандай артықшылықтары бар?

6. 'Аралас оқытудың' қандай кемшіліктері бар?

7. Қандай пәндерді аралас оқытқан тиімді?

8. Қандай пәндерді аралас оқытқан тиімсіз?

9. Аралас оқытудың онлайн бөлігінде қандай платформаларды қолданасыздар?

10. Аралас оқытудың қай бөлігі сізге ұнайды? Жауаптары: онлайн; офлайн.

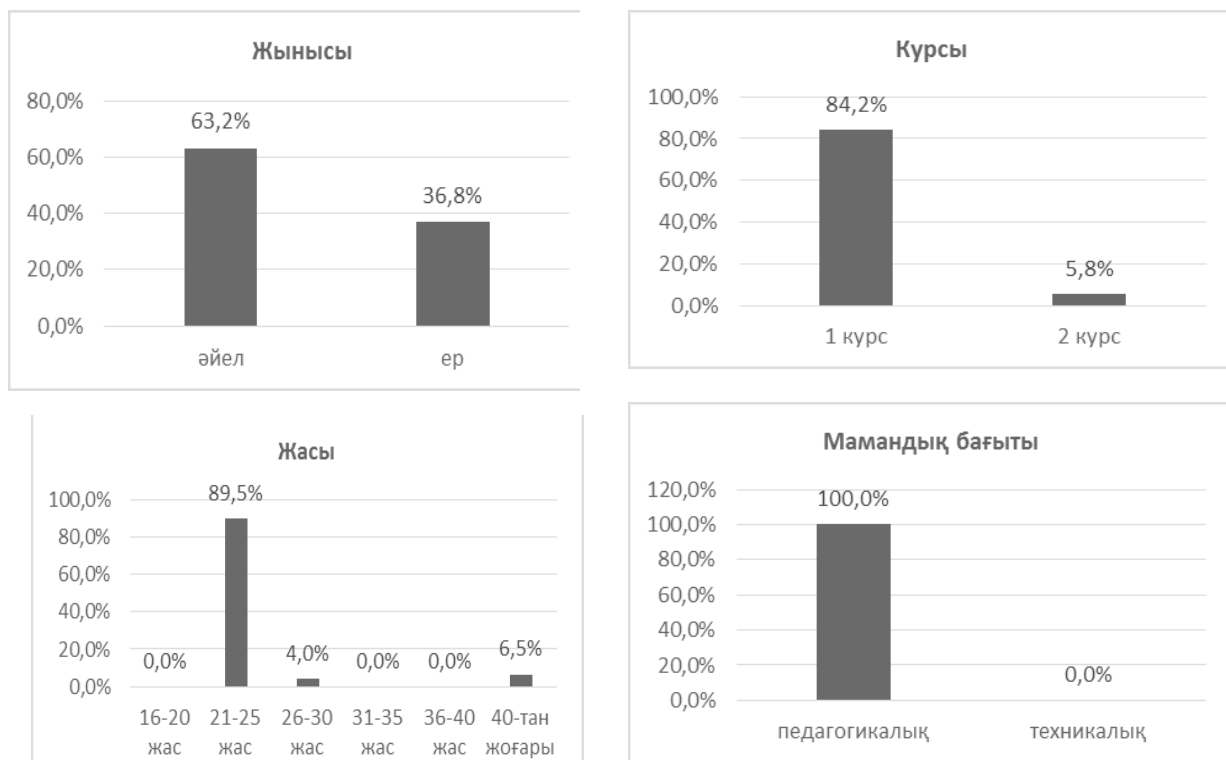
11. Не үшін оффлайн түрінде оқыту ұнайды немесе ұнамайды?

12. Не үшін онлайн оқыту ұнайды немесе ұнамайды?

13. Жалпы, аралас оқытуға деген көзқарасыңыз қандай?

Талқылау мен нәтиже. Онлайн сауалнаманың нәтижесі бойынша магистранттардың басым көпшілігі, яғни 63,2 пайызы (48 адам) әйел қауымы, ал қалған 36,8 пайызы ер едамдар (28 адам). Олардың 12-сі 2 курста, ал қалған 64 студенттер 1 курста оқиды. Біз магистратурада оқытындардың өте жас екендігін байқаймыз. Олар 21-25 жас аралығында, тек 4 адам 26-30 жаста және 4 адам 40 жастан асқан. Барлық қатысушылардың мамандығы педагогикалық бағытта. (Сурет 1)

Қатысушылардың басым көпшілігінің жас болғанына қарамастан, тек бестен бір бөлігі ғана компьютерлік технологияны өте жақсы меңгерген. Тура сондай көрсеткішті орташа меңгергендерді құрайды. Сауалнамаға қатысушы магистранттардың 56 пайызға жуығы, яғни 44 адам, компьютерлік технологияны жақсы меңгерген.

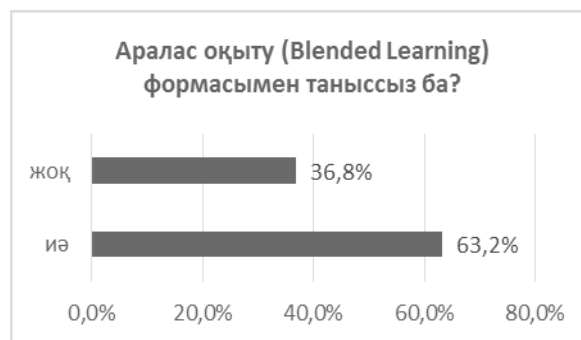

Сурет 1. Сауалнамаға қатысушылар туралы жалпы мағлұмат

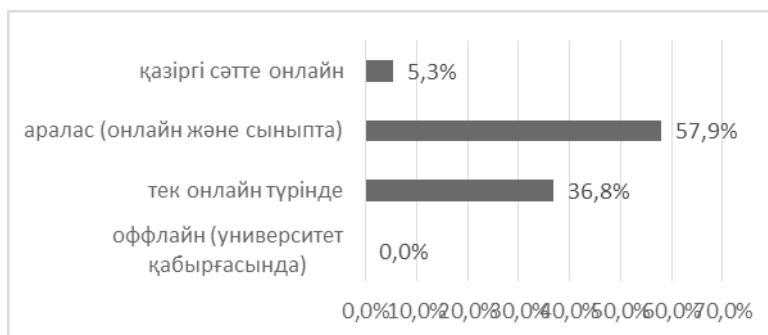
Сурет 2. Магистранттардың компьютерлік технологияларды қолданушы ретінде өздерін бағалауы

Магистранттардың жартысынан көбі ‘аралас оқыту’ (Blended Learning) формасымен таныссыз ба деген сұраққа «иә» деп жауап берді. (Сурет 3)

Сурет 3. Магистрант студенттердің аралас оқыту технологиясымен таныстығы

Қазіргі таңда, магистранттардың жартысынан көбі аралас формада және 40 пайызға жуығы тек онлайн форматта оқып жур.(Сурет 4)

Сурет 4. Магистратурадағы сабақ формасы

«Аралас оқыту» ұғымының анықтамасын ашып беруді сұрағанда біз әр түрлі жауап алдық. Студенттер «екі үш мамандық араласып оқу», «тапсырмаларды алып онлайн оқу», «оқытудың заманауи түрі» сияқты жауаптар жазса, «семинар, практика - офлайн, лекциялар - онлайн», «онлайн және офлайн оқыту», «аралас оқыту немесе өзгертілген сынып моделі студенттерді алдымен желіде өз бетінше жұмыс істеуге шақырады. Содан кейін студенттер мұғаліммен бірге тұжырымдамалар мен идеяларды талқылауға немесе практикалық жұмыстар арқылы жұмыс жасауға жиналады. Бұл модель кейбір студенттер үшін өте пайдалы болуы мүмкін», «арнайы ақпараттық технологияларды пайдаланатын электронды оқыту элементтерімен (компьютерлік графика, аудио және бейне, интерактивті элементтер) сыныпта оқытудың дәстүрлі формаларының үйлесімі» деген сияқты толық жауаптар берді. Бұдан байқағанымыз, магистранттардың басым бөлігі «аралас оқыту» терминімен таныс, алайда оны шатастыратындар да бар. Сондықтан, қазақ тілінде аралас оқыту терминін қолданған кезде оның ағылшын тіліндегі баламасы Blended Learning деген терминді бірге қолданған жөн деп санаймыз.

«Аралас оқытудың» қандай артықшылықтары бар деген ашық сұраққа сауалнамаға қатысушылар көбіне бір ғана жақсы жағын жазып, қысқаша жауап берген және көпшілігінің жауаптары ұқсас болғандықтан біз оларды топтастырдық: өте ыңғайлы, әрі тез, уақыт үнемделеді; студенттердің өз бетімен оқуын

арттырады; пәнге деген қызығушылықты тудырады; студенттердің креативті болуына көмектеседі; оқытушылардың креативті болуына көмектеседі; оқытушылар сабаққа жан-жақты дайындалады; таныс көп болады; жұмыс пен сабақты бірге алып жүруге болады. Ең көп жазылған жақсы жағы аралас оқытудың уақытты үнемдеуі мен магистранттардың өз бетімен оқуын арттыруы екен. Алайда, сабақтың не онлайн не офлайн түрде болғаны дұрыс; аралас оқыған қиын; артықшылығы жоқ; білмеймін деген жауаптар да болды. Жалпы, қатысушылардың 61-і аралас оқытудың жақсы жақтарын айтса, 7 адам не жауап беретіндерін білмейтінін және 4 адам мүлдем жақсы жақтары жоқ екендігін алға тартты.

52 магистрант аралас оқытудың кемшілігін жазған, бестен бір бөлігі, яғни 20 адам бұл оқыту әдісінің мүлдем кемшілігі жоқ деп ойлайды екен. Кемшілітер: «интернет дұрыс істемейді», «техникалық себептерге байланысты қиындықтар көп», «тұрақтылық болмайды», «сабақ шулы өтеді», «денсаулыққа зиян», «уақыт жағынан және график жағынан тиімсіз», «сабаққа дайындалуға ұзақ уақыт кетеді», «онлайн кезінде жауап беруге ыңғайсызданамын», «оқытушылар барлығымыздан сұрап үлгермейді», «оқытушылар өте баяу», «уйдегі адамдар сабақ жасауға бөгет жасайды». Ең жиі жазылған кемшілігі техникалық мәселелер мен интернет желісінің баяулығы екен.

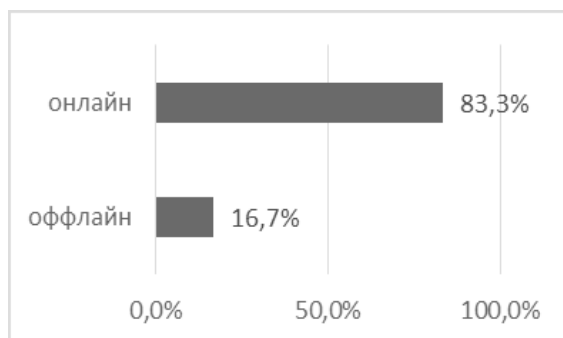
Магистранттардың 80 пайызы барлық пәндерді аралас оқыту формасында өткізуге

болатынын жазған, қалған 20 пайызы тек практикалық, теориялық бөлімі басым пәндерді, тіл үйренуге арналған пәндерді, тек лекцияларды, гуманитарлық пәндерді ғана аралас оқыту формасын қолдануға болады деп жауап жазған. Дәл осы 20 пайызы, яғни 28 адам, практикалық, техникалық пәндерде, лабораториялық, эксперименттік жұмыстар жүргізілетін сабақтарда аралас

оқыту формасы мүлдем қолданбағаны жөн деп ойлайды екен.

Сауалнамаға қатысушылардың 90 пайызы сабақта Zoom платформасын, 7 пайызы Teams, 3 пайызы Google meet қолданылатынын айтты.

Қатысушылардың 45-і аралас оқытудың онлайн бөлігін ұнатады екен. (Сурет 5)

Сурет 5. Аралас оқытудың магистранттарға ұнайтын бөлігі

Біз дәстүрлі оқыту формасының артықшылықтары мен кемшіліктерін магистранттардан білуге тырыстық. Көп магистрант бұл оқыту әдісінің жақсы жағы тек басқа адамдармен жанды қарым-қатынас жасатуында деді және барлығы дерлік оның уақыт жағынан тиімсіздігі ең басты кемшілігі екенін жазған.

Онлайн оқыту денсаулық сақтау тұрғысынан қауіпсіз, уақыт жағынан ұтымды, түрлі компьютерлік технологияларды қолданып білімді арттыру сияқты жақсы жақтары бар екенін, ал кемшілігін кейбір магистранттар сабақтардың қызықсыз өтетіндігін, оқытушылардың компьютерлік сауаттылығының төмен деп көрсетті.

Ал, аралас оқыту формасына келетін болсақ, яғни офлайн және онлайн оқыту формасының элементтерін біріктеретін технология туралы магистранттар оң көзқараста екенін байқатты. Сауалнамаға қатысушылардың 68-і, яғни 94 пайызы аралас оқыту жақсы екенін және болашақта пәндердің барлығы осы форматта өту керектігін айтты.

Қорытынды. Бұл зерттеу жұмысында аралас оқыту мәселесін зерттеген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне

анализ жасалынып, аралас оқытудың мәні айқындалады. Аралас оқыту дегеніміз сабақ мазмұнын онлайн режимінде және дәстүрлі бетпе-бет түрінде жеткізу және студенттердің өз уақыттарын, оқу орнын, жолын басқару сияқты элементтерді біріктіретін педагогикалық тәсіл. Авторлар магистратурада оқитын студенттердің аралас оқыту технологиясымен қаншалықта таныс екенін, оны қалай түсінетіндерін, артықшылықтары мен кемшіліктерін, жалпы бұл тәсілді қаншалықты қолдайтындарын анықтау мақсатында сауалнама жүргізді. Магистратурада оқитын студенттердің көпшілігі «аралас оқыту» технологиясымен таныс, бірақ оны пәнаралық оқыту немесе екі үш мамандықты араласып оқыту деп түсінетіндер де бар екен. Сондықтан, аралас оқыту терминін қолданған кезде оның ағылшын тіліндегі баламасы Blended Learning деген терминді бірге қолданған жөн деп санаймыз. Студенттер үшін аралас оқытудың жақсы жағы оның уақытты үнемдеуі мен магистранттардың өз бетімен оқуын арттыруы болса, кемшілігі техникалық мәселелер мен интернет желісінің баяулығы екен. Офлайн және онлайн оқыту формасының элементтерін біріктеретін технология ту-

ралы магистранттар оң көзқараста екенін байқатты. Студенттердің ойыншы барлық пәндерде аралас оқыту формасын қолдануға болады. Сауалнамаға қатысушылардың барлығы дерлік аралас оқыту жақсы екенін және болашақта пәндердің барлығы осы форматта өту керектігін айтты. Біз

алдыңғы уақытта аралас оқыту кезінде қандай дағдыларды онлайн бөлігінде және қайсысын офлайн бөлігінде дамытқан тиімді және нақты қандай пәндерде аралас оқыту технологиясын қолданған жөн деген сұрақтарды қарастыратын боламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Poon J. A cross-country comparison on the use of blended learning in property education //Property management. – 2014. – Т. 32. – №. 2. – С. 154-175.
- [2] Edward C.N. et al. Effect of blended learning and learners' characteristics on students' competence: An empirical evidence in learning oriental music //Education and Information Technologies. – 2018. – Т. 23. – №. 6. – С. 2587-2606.
- [3] Ghazal S., Aldowah H., Umar I. Critical factors to learning management system acceptance and satisfaction in a blended learning environment //International conference of reliable information and communication technology. – Springer, Cham, 2017. – С. 688-698.
- [4] Ismail A. O. A., Mahmood A. K., Abdelmaboud A. Factors Influencing Academic Performance of Students in Blended and Traditional Domains //International Journal of Emerging Technologies in Learning. – 2018. – Т. 13. – №. 2.
- [5] Graham, C. R., Woodfield, W., & Harrison, J. B. (2013). A framework for institutional adoption and implementation of blended learning in higher education. *The Internet and Higher Education*, 18, 4–14.
- [6] Wong L., Tatnall A., Burgess S. A framework for investigating blended learning effectiveness //Education+ Training. – 2014.
- [7] Subramaniam S. R., Muniandy B. The effect of flipped classroom on students' engagement //Technology, Knowledge and Learning. – 2019. – Т. 24. – №. 3. – С. 355-372.
- [8] Kaur M. Blended learning-its challenges and future //Procedia-social and behavioral sciences. – 2013. – Т. 93. – С. 612-617.
- [9] Moskal P., Dziuban C., Hartman J. Blended learning: A dangerous idea? //The Internet and Higher Education. – 2013. – Т. 18. – С. 15-23.
- [10] Anthony B. et al. Exploring the role of blended learning for teaching and learning effectiveness in institutions of higher learning: An empirical investigation //Education and Information Technologies. – 2019. – Т. 24. – №. 6. – С. 3433-3466.
- [11] So H. J., Brush T. A. Student perceptions of collaborative learning, social presence and satisfaction in a blended learning environment: Relationships and critical factors //Computers & education. – 2008. – Т. 51. – №. 1. – С. 318-336.
- [12] Bervell B., Umar I. N. Blended learning or face-to-face? Does Tutor anxiety prevent the adoption of Learning Management Systems for distance education in Ghana? //Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning. – 2020. – Т. 35. – №. 2. – С. 159-177.
- [13] Guillén-Gámez F. D., Mayorga-Fernández M., Álvarez-García F. J. A study on the actual use of digital competence in the practicum of education degree //Technology, Knowledge and Learning. – 2020. – Т. 25. – №. 3. – С. 667-684.
- [14] Ustunel H. H., Tokel S. T. Distributed scaffolding: Synergy in technology-enhanced learning environments //Technology, Knowledge and Learning. – 2018. – Т. 23. – №. 1. – С. 129- 160.
- [15] Bailey M. et al. The changing importance of factors influencing students' choice of studymode //Technology, Knowledge and Learning. – 2015. – Т. 20. – №. 2. – С. 169-184.

- [16] Zhang Y., Chen T. Students' choosing willingness on different types of blended courses and its influencing factors // International Conference on Computer Application and Information Security (ICCAIS 2021). – SPIE, 2022. – Т. 12260. – С. 575-584.
- [17] Keržič D. et al. Exploring critical factors of the perceived usefulness of blended learning for higher education students // PloS one. – 2019. – Т. 14. – №. 11. – С. e0223767.
- [18] Ashraf M. A., Mollah S. The pedagogical applications, prospects, and challenges of blended learning in Chinese higher education: a systematic review // Frontiers in psychology. – 2021. – С. 6212.
- [19] Ma'arop A. H., Embi M. A. Implementation of blended learning in higher learning institutions: A review of the literature // International Education Studies. – 2016. – Т. 9. – №. 3. – С. 41-52.
- [20] Wahab N. A., Othman J., Warris S. N. Blended learning in higher education: An overview // E-Academia Journal UiTM. – 2016. – Т. 5. – №. 2. – С. 115-122.
- [21] Боброва С. Е. Актуальные проблемы смешанного обучения в системе высшего образования // Мир науки, культуры, образования. – 2020. – №. 4 (83). – С. 192-194.
- [22] Авакова Э. Р. Концепция смешанного обучения (blended learning) РКИ в вузах Армении: возможности реализации и перспективы // Web of Scholar. – 2018. – Т. 3. – №. 5. – С. 25-27.
- [23] Бугреева А. С. Проблемы и перспективы внедрения смешанного обучения в систему высшего профессионального образования // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2015. – №. 3-2. – С. 67-70.

References

- [1] Poon J. A cross-country comparison on the use of blended learning in property education // Property management. – 2014. – Т. 32. – №. 2. – С. 154-175.
- [2] Edward C. N. et al. Effect of blended learning and learners' characteristics on students' competence: An empirical evidence in learning oriental music // Education and Information Technologies. – 2018. – Т. 23. – №. 6. – С. 2587-2606.
- [3] Ghazal S., Aldowah H., Umar I. Critical factors to learning management system acceptance and satisfaction in a blended learning environment // International conference of reliable information and communication technology. – Springer, Cham, 2017. – С. 688-698.
- [4] Ismail A. O. A., Mahmood A. K., Abdelmaboud A. Factors Influencing Academic Performance of Students in Blended and Traditional Domains // International Journal of Emerging Technologies in Learning. – 2018. – Т. 13. – №. 2.
- [5] Graham, C. R., Woodfield, W., & Harrison, J. B. (2013). A framework for institutional adoption and implementation of blended learning in higher education. *The Internet and Higher Education*, 18, 4–14.
- [6] Wong L., Tatnall A., Burgess S. A framework for investigating blended learning effectiveness // Education+ Training. – 2014.
- [7] Subramaniam S. R., Muniandy B. The effect of flipped classroom on students' engagement // Technology, Knowledge and Learning. – 2019. – Т. 24. – №. 3. – С. 355-372.
- [8] Kaur M. Blended learning-its challenges and future // Procedia-social and behavioral sciences. – 2013. – Т. 93. – С. 612-617.
- [9] Moskal P., Dziuban C., Hartman J. Blended learning: A dangerous idea? // The Internet and Higher Education. – 2013. – Т. 18. – С. 15-23.
- [10] Anthony B. et al. Exploring the role of blended learning for teaching and learning effectiveness in institutions of higher learning: An empirical investigation // Education and Information Technologies. – 2019. – Т. 24. – №. 6. – С. 3433-3466.

- [11] So H. J., Brush T. A. Student perceptions of collaborative learning, social presence and satisfaction in a blended learning environment: Relationships and critical factors //Computers & education. – 2008. – Т. 51. – №. 1. – С. 318-336.
- [12] Bervell B., Umar I. N. Blended learning or face-to-face? Does Tutor anxiety prevent the adoption of Learning Management Systems for distance education in Ghana? //Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning. – 2020. – Т. 35. – №. 2. – С. 159-177.
- [13] Guillén-Gámez F. D., Mayorga-Fernández M., Álvarez-García F. J. A study on the actual use of digital competence in the practicum of education degree //Technology, Knowledge and Learning. – 2020. – Т. 25. – №. 3. – С. 667-684.
- [14] Ustunel H. H., Tokel S. T. Distributed scaffolding: Synergy in technology-enhanced learning environments // Technology, Knowledge and Learning. – 2018. – Т. 23. – №. 1. – С. 129- 160.
- [15] Bailey M. et al. The changing importance of factors influencing students' choice of study mode //Technology, Knowledge and Learning. – 2015. – Т. 20. – №. 2. – С. 169-184.
- [16] Zhang Y., Chen T. Students' choosing willingness on different types of blended courses and its influencing factors //International Conference on Computer Application and Information Security (ICCAIS 2021). – SPIE, 2022. – Т. 12260. – С. 575-584.
- [17] Keržič D. et al. Exploring critical factors of the perceived usefulness of blended learning for higher education students //PloS one. – 2019. – Т. 14. – №. 11. – С. e0223767.
- [18] Ashraf M. A., Mollah S. The pedagogical applications, prospects, and challenges of blended learning in Chinese higher education: a systematic review //Frontiers in psychology. – 2021. – С. 6212.
- [19] Ma'arop A. H., Embi M. A. Implementation of blended learning in higher learning institutions: A review of the literature //International Education Studies. – 2016. – Т. 9. – №. 3. – С. 41-52.
- [20] Wahab N. A., Othman J., Warris S. N. Blended learning in higher education: An overview //E-Academia Journal UiTMT. – 2016. – Т. 5. – №. 2. – С. 115-122.
- [21] Bobrova S. E. Aktual'nye problemy smeshannogo obucheniya v sisteme vysshego obrazovaniya //Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. – 2020. – №. 4 (83). – С. 192-194.
- [22] Avakova E. R. Konceptsiya smeshannogo obucheniya (blended learning) RKI v vuzah Armenii: vozmozhnosti realizacii i perspektivy //Web of Scholar. – 2018. – Т. 3. – №. 5. – С. 25-27.
- [23] Bugreeva A. S. Problemy i perspektivy vnedreniya smeshannogo obucheniya v sistemu vysshego professional'nogo obrazovaniya //Aktual'nye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk. – 2015. – №. 3-2. – С. 67-70.

Отношение студентов магистрантов к технологии смешанного обучения (Blended Learning)

А.А. Калиаскарова¹, Т.Н. Жундыбаева¹

*¹ Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая,
(Алматы, Казахстан)*

Тема смешанного обучения в Казахстане очень актуальна и востребована на сегодняшний день. Несмотря на это, до сих пор отсутствуют исследования, которые демонстрировали бы отношение студентов магистрантов к смешанному обучению. В связи с этим особенно актуальным будет данное исследование. Цель исследования - исследуя проблему смешанного обучения, определить отношение студентов магистрантов к смешанному обучению. Задачи работы: дать определение понятию смешанное обучение, выявить проблему смешанного формата обучения в зарубежных и отечественных заведениях, определить отношение студентов магистрантов в Казахстане к смешан-

ному обучению. Для достижения цели авторы провели опрос среди студентов магистрантов. Опрос был проведен в online формате с помощью Google Form. Его участниками стали 76 магистрантов и согласно результату опроса, большинство магистрантов знакомы со смешанным обучением, знают ее и поддерживают данный формат обучения. Поскольку смешанное обучение включает в себя как online обучение, так и традиционное обучение, было даже определено какую часть предпочитают магистранты. Почти все выбрали online часть обучения, так как оно экономит время на дорогу и также поощряет самостоятельную работу магистрантов. Как преимущества, так и недостатки смешанного обучения находятся в его online части обучения, в то время как недостаток offline обучения – это время, потраченное на дорогу. В целом, все магистранты признают смешанный формат обучения удачным и предлагают в дальнейшем преподавать все предметы именно в таком формате.

Ключевые слова: магистрант студент; образование; смешанное обучение; онлайн обучение; традиционное обучение.

The attitude of master students to Blended Learning

A.A. Kaliaskarova¹, T.N. Zhundybaeva¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, (Almaty, Kazakhstan)

The topic of blended learning in Kazakhstan is very relevant and in demand today. Despite this, there are still no studies that would demonstrate the attitude of master students towards blended learning. In this regard, this study will be especially relevant. The purpose of the study is to study the problem of blended learning, to determine the attitude of master students to blended learning. Objectives of the work: to define the concept of blended learning, to identify the problem of a blended learning format in foreign and local institutions, to determine the attitude of master students in Kazakhstan to blended learning. To achieve the goal, the authors conducted a survey among undergraduate students. The survey was conducted online using a Google Form. 76 undergraduates became its participants, and according to the results of the survey, the majority of undergraduates are familiar with blended learning, know it and support this learning format. Since blended learning includes both online and traditional learning, it was even determined which part the undergraduates prefer. Almost everyone chose the online part of their studies, as it saves travel time and also encourages self-study. Both the advantages and disadvantages of blended learning are in its online part of learning, while the disadvantage of offline learning is only the time spent on the road. In general, all undergraduates recognize the blended learning format as successful and offer to teach all subjects in this format in the future.

Keywords: master students; education; blended learning; online learning; traditional education.

Редакцияға 01.10.2022 қабылданды.

Қ.Ж. УТЕЕВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан), uteeva.kundyz@mail.ru

ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМДІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Мақалада жасөспірімдерді ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу мәселелері қарастырылады. Оның мақсаты әр оқушының өркениеті ешбір елден кем болмағандығына көздерін жеткізу, адамгершіліктің биік шыңына жетелеу, әдеби сөздік қорын дамыту, салауатты өмір салтын насихаттау т.б. Сонымен қатар рухани жетілген тұлғаның бойында адамгершілік ұстанымдар да болуы тиіс: өзінің қадір-қасиетін сақтау, жауапкершілік таныту, ержүрек болу, өзін-өзі бірқалыпта ұстай білуі маңызды. Ғалымдардың пікірінше жасөспірім кезеңде сана-сезімді әртүрлі қоғам талабына сай дамытуды, сонымен қатар құндылықтарды жасөспірімдердің бойына сіңірудің жолдарын қарастырып, осы негіздегі ғылыми зерттеулерді талдау туралы өзекті мәселе қозғалған. Ұлттық мәдениетті дамытудың маңыздылығы мен тәсілдерін жалпы білім беретін мектептің тәрбиелік ортасында жасөспірімдердің өзін-өзі тануы. Жалпы білім беретін мектеп бала өміріндегі маңызды орындардың бірін алады. Мектеп күрделі әлеуметтік организм ретінде мінезді қалай көрсетеді, әр түрлі қоғамның мәселелері мен қайшылықтары. Өзінің тәрбиелік әлеуетінің арқасында мектеп белгілі бір адамның өмір сүру кеңістігіндегі бағытын анықтайды. Қазіргі қоғамның негізгі проблемаларының бірі-білім беру және білім алушылардың дамуы, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру мәселесі де қарастырылған. Жасұрпаққа адамгершілік тәрбие беру - бұл ұлттық мәдениеттің негізі болып табылады.

Түйін сөздер: жасөспірімдер; ұлттық сана-сезім; ұлттық құндылықтар; өзін-өзі тану; адамгершілік; тәрбиелік әлеуеті.

Кіріспе. Адам болмысы өте күрделі жүйе. Адам баласы материалдық және рухани өмірдің ортасында тіршілік етеді де, өзі өмір сүріп отырған қоғамның, ұжымның, ұлттың, рудың мүшесі ретінде өзіндік ақыл-парасатымен, жеке бастың өзіне тән ақыл-ой, ерік-жігер, мінез-құлқ ерекшелігімен көрінуге тырысады. Қоғам мүшелерінің барлығының мінез-құлқы бірдей болуы мүмкін емес. Әр адам өзінше жеке тұлға. Өзгермелі өмірдің түрлі соқпақтарынан жүріп өтіп, «адам» деген құрметті атқа кір келтірмей, керісінше өзінің игі істерімен көпшілікке танылып, ақыл мен парасаттылықтың, инабаттылық пен имандылықтың, мәдениеттілік пен әдептіліктің, сыйластық пен достықтың асыл үлгісі болу үшін әрбір адамның жүрегіне үлкен қайраттылық керек [1].

Адамдарды моральдық азғындықтан, сезімдік жадаулықтан құтқаратын бір күш бар. Ол – руханият. Керек десеңіз, руханият қоғамды әлеуметтік-экономикалық құлдыраудан да алып шығады. Руханият-адамның дүниетанымының кеңдігінен, жанының нәзіктігінен, санасының жоғарлығынан, әділеттілік үшін белсенділігінен, өзгелерге қайырымдылығы мен ізгі ниеттілігінен көрініс беретін оның ішкі әлемі. Адамның руханилығы жалпы адамзаттық құндылықтарды құрметтеуінен, игілікті құндылықтарды көздеуінен де көрінеді. Адамгершілік қасиеттерді қастерлейтін адам белгілі бір рухани мұраттар мен құндылықтарды ұстанады. Олардың әрекеттерінен мейірімділік, ар сақтау, ұятқа қалмауға тырысу сезіліп тұрады. Руханият адамға әдебиет, өнер, халық даналығы,

салт, мәдени дәстүрлер, ғылым, білім арқылы келеді. Рухани мәдениет адамның айналасындағы адамдармен қарым-қатынасты, қадірі, адамшылығы, ұяттылығы, тәрбиелігі, зиялылығы, қарапайымдылығы арқылы көрінеді. Рухани құндылықтар өмірге мағына береді, болашаққа жол ашады. Руханиятты қадірлейтін қоғамның ғана болашағы бар [2].

Оқушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу – бүгінгі қажетті, кезек күттірмес мәселе. Бүгінгі таңда мемлекетімізде Ұлттық білім беру жүйесін дамытудың басым бағыты адамның ішкі әлеуетін барынша ашуға бағдарланған адамгершілік-рухани білім беру жүйесі жолға қойылған. Тұлғаның физикалық, психикалық және рухани дамуында үйлесімге қол жеткізуіне мүмкіндік беретін адамгершілік-рухани-білім нақты білім беру тәжірибесінде түрлі жолдармен жүзеге асырылуда. Сонымен бірге оқу тәрбие процесінің басты міндет әрбір адамның табиғатына қаланған жалпы адамзаттық құндылықтарды ұлттық құндылықтармен ұштастыра отырып тәрбиелеу болып отыр. Рухани-адамгершілікке тәрбиелеу білім берумен ғана шектелмейді. Баланың сезіміне әсер ету арқылы ішкі жан дүниесін ояту нәтижесінде оның рухани-адамгершілік қасиеттері қалыптасады [3].

Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп, өз - өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші роль атқарады. Рухани – адамгершілік тәрбие екі жақты үрдіс. Мектеп пен ата - ананың тығыз байланысы. Бір жағынан ол үлкендердің, ата-аналардың, педагогтардың балаларға белсенді ықпалын, екінші жағынан тәрбиеленушілердің белсенділігін қамтитын қылықтарынан, сезімдері мен қарым-қатынастарынан көрінеді [4].

Кезінде еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев: «Рухани құндылық, биік

адамгершілік жоқ жерде үлкен өркениет орнату мүмкін емес» деген болатын. Ендеше, жеке тұлғаның адамды адам ете түсетін қасиетін ашып көрсету, яғни руханилығын дамыту – заман талабы. Осы орайда мектепте атқарылатын тәрбие шараларының үлесі зор. Рухани-адамгершілік бағытында тәрбие сағаттарын өткізу, кез-келген пәнді оқытуда рухани-адамгершілік құндылықтарды қосып отыру, адами құндылықтарды сыныптан тыс сабақтарда дамыту, оқу бағдарламасына арнайы сабақтар енгізу, рольдік ойындар, сырттай экскурсиялар, пікірталастар, сұхбаттар жүргізу жатады. Рухани-адамгершілік тәрбие бойынша жұмыс білім беру және тәрбиелеу процесі барысында да жүзеге асырылады. Оқушыларға рухани-адамгершілік құндылықтарды сыныптан тыс өткізілетін сабақтарда, әртүрлі тақырыптағы кештерде беруге болады [5].

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат-міндеттерінің ең бастысы – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі – келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени-ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу – біздің де қоғам алдындағы борышымыз [6].

Жеке адамның индивид қалпынан тұлға тұғырына көтерілу процесіне қоғамдағы қалыптасқан ахуал, отбасындағы этностық тәлім тәрбие, білім берген оқу ордасы, ата бабасынан мирас болып бойына сіңетін генетикалық ерекшеліктері, жоғарғы психикалық процестердің жүзеге асу ерекшеліктері әсер етеді. Ұлттық тәрбиенің өлмес негізі, рухани күші оның өмір сүру болмысынан туындаған өзіндік ұлағаты, тәжірибесінің молдығы, рухани мұрасының тереңдігі мен өнегелігінде жатыр. Қазақ қашанда ұрпағының толыққанды тұлға болып қалыптасуына атсалысып жырлары, әпсаналары, ертегілері арқылы бала кезінен ұлттық тәрбиені бойына сіңіріп отырған [7].

Қазіргі әлемдік білім беру кеңістігінде жастардың бойында әлемнің біртұтас бейнесін қалыптастыруға, көптүрлі мәдениеттерді құрметтеуге тәрбиелеуге,

руханилыққа, адамгершілікке қызығушылығын оятуға, өскелең ұрпақтың әлеуметтік белсенділігін дамытуға баса назар аударылып отыр. Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесі адамгершілік пен руханилықты дамытуға бағытталған [8].

Өткен ХХ ғасырда білім беруді ұйымдастыру «Ғылым – өндіріс – білім» атты мәдени макроүлгі аясында жүрді. Ал аяқ басқан ғасырымызда білімді ұйымдастыру «Мәдениет-білім-тарих» макроүлгі аясында болатындықтан, білім беруге деген жаңа көзқарас туды. Білім мәдениеттің бір бөлігі ретінде төрт жақты сипатта болатындығы ескерілуде. Дәлірек айтсақ, білім - құндылық, білім - жүйе, білім - үрдіс, білім - нәтиже. Осы төрт құрандыны біртұтас қарастырғанда ғана бүгінгі тарихи кезеңге сай білім мәні шығады.

Негізгі бөлім. Тәрбие – қоғамның негізгі қызметтерінің бірі, жеке адамды мақсатты, жүйелі қалыптастыру процесі, аға ұрпақтың тәжірибесін кейінгі буынға меңгертіп, олардың сана-сезімін, жағымды мінез-құлқын дамытушы. Ересек буын қоғамдытарихи өмірде жинаңталған тәжірибені, білімді жас буынға тәрбие процесі арқылы береді [9].

Тәрбие материалдық игіліктерді өндіруге қабілетті, іскер адамдарды дайындауға бағытталуы қажет. Басты өндіруші күш – жеке тұлға. Адам жүйелі түрде күрделі қатынастарға араласып, қоғамдағы қалыптасқан идеяны, саяси және моральдық көзқарастарды, сенімдерді қоғамдағы адамдардың өмір сүру тәртібін меңгереді [10].

Педагогика баланы оқыту, тәрбиелеу тәжірибелерін қорытып, тәрбие және даму үшін қажетті жағдайларды анықтайды.

Тәрбие – қоғамның тарихи әлеуметтік-экономикалық жағдайларынан туатын объективтік процесс.

Тәрбие процесінде бала өзінің дамуына қажетті жағдайларды пайдалануға тиіс. Табиғи және әлеуметтік орта оның көзқарасын дамытады.

Тәрбиенің мақсаты мен жүйесі мемлекеттің саясаты мен экономикасына тәуелді.

Тәрбие мен қоғам бір мезгілде пайда болды. Тәрбие қоғамдық құбылыс, онсыз қоғам өмірі ілгері дамымайды. Алғашқы қауымдық құрылыста ересектер балаларды еңбекке дағдыландыру үшін қауымның әдет-ғұрпын, салтын үйретті [11].

Таптық қоғамда тәрбие мақсатын анықтау қоғамның ең негізгі мақсатына айналды. Құл иеленуші қоғамдық құрылыста құлдар, өндіріс құралдары (жер, еңбек құралдары) - құл иеленушілерінің жеке меншігі болды. Тәрбиенің мақсаты құл иеленушінің мүддесіне бағындырылып, балаларды басқыншылық соғыс өнеріне тәрбиеледі.

Әрбір мемлекетте балаларға білім беру мен тәрбиені ұйымдастырудың нақтылы мәселелері мен әдістері қарастырылады. Мұғалім қандай адамды қалыптастыратынын дәл білуі керек. К.Д.Ушинский өз қызметінің айқын мақсатын көрмейтін тәрбиешіні құрылыс материалдарын бір жерге үйіп тастап, одан не алғысы келетінін білмейтін архитектормен салыстырады. Тәрбиеші жас ұрпаққа берілетін білім, іскерлік, дағдыны, тәрбиелейтін сезімді біліп, жоспарлы, мақсатты тәрбие жұмысын жүргізеді [12].

«Тәрбие – адамды қалыптастыратын және жетілдіретін үйлесімді процесс» - деп Коменский тәрбие мақсатын төмендегідей негізгі элементтерге бөлді:

- адамға барлық заттарды білгізу - «ғылыми білім»;
- заттардың және өзінің қожасы ету - «адамгершілік»;
- құдайға, заттарға құлшылық ету - «діни тәрбие»;
- тән саулығы – «дене тәрбиесі».

И.Г.Песталоцци тәрбиенің мақсаты балаға бастауыш білім, еңбек, ақыл-ой, дене тәрбиесін беріп, жан-жақты және үйлесімді дамыту деген.

Ы.Алтынсарин «өмірдің негізгі мәні – еңбек, ол адамның адамгершілік қасиетін мәртебелендіреді, өмірдің шын қадірін тек еңбексүйгіш адам ғана түсіне алады. Мәнсіз еңбек, мағынасыз бейнетқорлық адамның жігерін мұқалтады, өз еңбегінің қызығын, рақат-ләззатын көре білу – кісіліктің басты белгісі» – деген [13].

Мәтжан Мақсымұлы Тілеужанов өзінің «Қазақ тағылымы» атты монографиясында (1994) қазақ тағылымының негізгі бағыттарын атап көрсетті. Олар: ар-ождан тазалығын сақтау; ақыл-ойлы, парасатты болу; барлық әрекетінен, сөйлеген сөзінен, қарым-қатысынан, көзқарасынан ғибрат иісі аңқып тұру; ерте тұрып, кеш жату; аз сөйлеп, көп тыңдау; иманды, инабатты, қайырымды болу; жас ұрпаққа тәрбие беруден жалықпау; халық дәстүріне берікболу; оны жаңарту; әдет-ғұрыпта жоқ нерселерден аулақ болу; сегіз қырлы, бір сырлы болу; халқының рухына кір салмау; ел берекесін сақтап, оның баюына үлес қосу. Сонымен дәстүрлі педагогикада жас ұрпақты тәрбиелеудің негізгі мақсаты «жан-жақты үйлесімді дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру» – деп жазылды [14].

Қазақстан Республикасында халыққа білім, тәрбие берудің негізгі мақсаты-Қазақстанның егемендігін қамтамасыз ететін, оны бүкіл дүние жүзіне мойындататын, онымен тең қарым-қатынас жасап, Қазақстандық патриотизмді, саяси бостандықты қамтамасыз ететін нарықтың іргетасын қалап, экономикалық бостандыққа қол жеткізетін, жан-жақты дамыған адамдарды тәрбиелеу.

Мектептегі тәрбие жүйесін басқарудың тиімділігін бағалауды және талдауды мектеп қызметінің барлық бағытын үйлестіретін мектептің тәрбие ісі жөніндегі орынбасары мониторинг, бағалау және бақылау арқылы жүзеге асырады [14].

Мектептердің тәрбие жүйесінің миссиясын жүзеге асыруға бағытталған және төмендегі бағыттары басшылыққа алынуы қажет:

– Әлемдік деңгейде жиналған озық тәжірибеге негізделген қазақстандық және халықаралық құжаттамалардың деректер базасы;

– Мектептегі тәрбие жүйесінің нақты айқындалуы;

– Тәрбие тұжырымдамасына көзделген, оқушының жеке тұлғалық ерекшелігін қалыптастыру;

– Оқушының өзіндік және ғылыми-тәжірибелік қызметі;

– Шынайы мамандық таңдау және кәсіптік бағдар қызметі.

Мектептің тәрбие жүйесінің 6 блок-схемадан құрылған үлгісі төмендегі кестеде көрсетілген.

Мектептегі тәрбие жүйесінің негізгі 6 бағытын, яғни блок-сызбасын нақтыласақ:

Тәрбие жүйесін үйлестіруші басқару құрылымы:

1. Педагогикалық кеңес – сынып жетекшілерінің әдістемелік бірлестіктеріне тоқталсам тәрбие жұмысын ұйымдастыруда сынып жетекші өзінің оқушыларының инициативасына сүйену, барлық баланың деңгейін, қызығу бағыттарын, әрқайсысының дара дамуын, жеке тұлғалық қалыптасу жолын және шығармашылықпен жаңа формамен түрлендіріп өткізуі, анықтап отыруы қажет. Олай болса, сынып жетекші – мектептегі оқу-тәрбие жұмысын тікелей және негізгі ұйымдастырушы, сыныптағы тәрбие жұмысын жүзеге асыру үшін директор тағайындаған ресми тұлға. Сынып жетекшісі өз оқушыларын ұжымдық әрекетте ауызбіршілікте болуға, сыныпта дәріс беретін мұғалімдер мен тіл табыса білуге, оқушылардың ата-аналары мен байланыста бола отырып жұртшылықпен бала тәрбиесіндегі ықпалын біріктіре білетін ұйымдастырушы.

Әдістемелік бірлестіктің (ӘБ) негізгі міндеті сынып жетекшілерінің, тәрбиешілердің әдіскерлік деңгейін одан әрі арттыру, олардың шығармашылық өсуі мен кәсіби мансабына жол ашу, өзін-өзі оқыту мен өзін-өзі дамыту мүдделері үшін әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыруға жіктелік тұрғыдан қарауды жүзеге асыру болып табылады. Әдістемелік жұмыстарды жіктеу әртүрлі оқытуларды (мазмұны, көлемі, күрделілігі, формалары, әдістері мен тәсілдері бойынша) ұйымдастыру көмегімен сынып жетекшілерінің жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. ӘБ жұмысын ұйымдастыру және жоспарлау мұғалімдердің нақты сұранымдарына

сай құрылуы керек. Бұл үшін мектепте мұғалімдердің – ӘБ мәжілістеріне, семинарларының тақырыбына енгізуге болатын проблемаларының білімдік сұраныс картасы жасалуы тиіс.

Сынып жетекшілердің әдістемелік бірлестік жұмысының тиімділігін бағалауды және талдауды мектеп қызметінің барлық бағытын үйлестіретін мектептің тәрбие ісі жөніндегі орынбасары сонымен қатар бірлестік жетекшісі мониторинг, бағалау және бақылау арқылы жүзеге асырып отырады. Мектебімізде тәрбие жүйесін жүзеге асыруға бағытталған бірнеше бағыттарды басшылыққа алып сынып жетекшілер өз жұмыстарын атқарып келеді [15].

Республика, облыс, аудан көлемінде деңгейде жиналған озық тәжірибеге негізделген құжаттамалардың деректер базасы;

- Мектептегі тәрбие жүйесінің нақты айқындалуы;
- Тәрбие тұжырымдамасына көзделген, оқушының жеке тұлғалық ерекшелігін қалыптастыру;
- Оқушының өзіндік және ғылыми-тәжірибелік қызметі;
- Шынайы мамандық таңдау және кәсіптік бағдар қызметі.

2. Тәрбие саласымен айналысатын педагог-мамандар арасындағы үйлесімділікті қалыптастыру;

Сынып жетекшілер – педагог-психолог – тәлімгер – әлеуметтік педагог – мектеп аяжаны – асхана меңгерушісі – мектеп инспекторы – алғашқы әскери дайындық пәнінің мұғалімі – дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі – кітапханашы. Білім беру ұйымдарында тәрбие саласымен айналысатын мамандар арасында үйлесімділік қалыптаспай жататын фактілер жиі кездеседі. Айталық, тәлімгер 11 қыркүйек күні 8 сыныптар арасында тәрбиелік шараны ұйымдастырады, ал, 8 сыныптың жетекшілерінің жұмыс жоспарында жұмыстың бұл бағыты қамтылмаған. Сондықтан мектептегі тәрбие саласымен айналысатын тәрбие мамандарының арасында үйлесімділік болуы керек.

Жоғарыдағы көрсетілген блок-сызбадағы үйлесімділік тұрғысында тәрбие жұмысының мазмұны, бағыттары айқындалуы шарт.

Сынып жетекшісі бала тәрбиесінде тікелей рөл атқарады. Мысалы баланың өмір салтын ұстануы, өмірге көзқарасы т.б.

Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алған білімдері болашақ азаматтардың денсаулығын сақтап қалуға берік тірек болады.

Мектеп оқушыларының салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру бұл:

– Біріншіден, жеке тұлғаның өзін қоршаған жансыз және жанды табиғи ортамен жан – жақты үйлесім тауып, өз ғұмырын Отаны, елі, отбасы және өзі үшін барынша пайдалы өткізу дағдысын қалыптастыру;

– Екіншіден, салауатты өмір салты – ол денсаулықтың үйлесімді дамып, сақталуы мен орнығуын қамтамасыз ету мақсатында денсаулықты нығайтуға бағытталған іс – шараларды жүргізу [16].

Мектептегі оқушы денсаулығын сақтаумен қалыптастырудың басты мақсаты: тұлғаның психологиялық, дене – қимыл әрекеттерінің мүмкіндіктері мен жас ерекшеліктерін ескеріп, гигиеналық ұғымдарды, салауатты өмір салтының уәждамаларын, жеке бас тазалығын жете түсіндіру; Олардың мінез – құлқында белгілі гигиеналық тұрақтылықты қалыптастыру, өзіне - өзі қызмет ету, денсаулығын сақтау,

нығайту, мәдени – гигиеналық мінез – құлық дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Салауатты өмір салтының бүгінгі маңызды мәселелерінің бірі – жасөспірімдер арасындағы ішімдікке салыну десек, қазіргі зерттеулерге қарағанда, оған салынудың әлеуметтік – патологиялық дамуы мына себептерге байланысты екені белгілі болып отыр:

- әлеуметтік – экономикалық жағдай;
- отбасындағы психологиялық орта;
- жұмыссыздық, мақсатсыздық немесе шектен тыс бос уақыт, т.б.

Сондықтан балаларды жасынан салауатты өмір салтына қалыптастыруға күш салып, зиянды әдеттерден сақтандыруымыз керек. Денсаулық тәрбиесі – ортақ мәселе. Халық санының өсуі, оның сапасы, деннің саулығы мемлекет әл – ауқатының дамуына мұрындық болады. Сондықтан да Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы» деген еңбегінде соның 4 негізгі күшін атап көрсетті. Оның бірі – жер үстіндегі байлық деп отырғанымыз – адам, оның білімі мен іскерлігі, таланты мен мәдениеті, денсаулығы деген еді.

Салауатты өмір салтын қалыптастырудың негізгі бағыттары мыналар:

- жеке және қоғамдық гигиена;
- дене шынықтыру, гиподинамиямен күрес;
- организмді жаратылыс-табиғи факторлармен – су, ауа, күн жарығымен және т.б. шынғау;
- күн тәртібін тиімді пайдалану;
- дұрыс және уақтылы тамақтану;
- жұкпа аурулардың алдын алу;
- тән ауруларынан сақтандыру;
- жарақаттанудан, уланудан, т.б. сақтандыру;
- зиянды әдеттерден (темекі тарту, алкоголь, есірткілік улы заттарды) сақтандыру;
- психопрофилактика және психогигиена;
- кикілжің және денсаулық;
- экология және денсаулық.

Салауаттанудың негізгі мақсаты – әрбір жеке адамның және тұтастай қоғамның

денсаулығын қамтамасыз ету. Салауатты өмір салтын қалыптастырудың негізгі мақсаты – балалар мен жастарда жас ерекшеліктеріне, құндылық бағдарларына және имандылық – еріктілігіне сәйкес салауатты өмір салтының ұғымдарын, дағдыларын және уәждерін қалыптастыру. Лұқман Хакімнен «Өмірде байлық қымбат па, жоқ даңқ қымбат па?» деп сұраған екен. Сонда ол: «Байлықта, даңқта адам баласын бақытты ете алмайды. Біле білсеңдер, ауру ханнан дені сау қайыршы бақытты. Ал бақыт дегеніміз не? Әрбір адам өзінің күш-жігерін халқына, өз еліне, ұрпақ тәрбиесіне жұмсап, ақылды, парасатты және денсаулығы зор болса ғана бақытты», - деген екен. Қалай болғанда да ел, ұлт қамы үшін әр адамның саулығын жақсартуға, салауатты өмір орнатуға бәрімізде атсалысуымыз керек. Зиянды әдеттердің алдын алудағы маңызды бағыт – жасөспірімнің жеке адам болып қалыптасуына, оның қажеттілігінің, сұраныстарының жоғарылауына, адамзат баласының қастерлейтін мәдени құндылықтарына көзқарасын, яғни жасөспірімнің рухани денсаулығын қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Жасөспірімдер арасында алкогольге қарсы ағартушылық, тәрбиелік жұмыстар жүргізу - ішімдікке қарсы арнаулы профилактикалық тәсілге жатады. Мектептерде алкогольге қарсы тәрбие жүргізген кезде төмендегі принциптерді басшылыққа алған дұрыс:

– Мектеп оқушыларын ерте жастан алкогольге қарсы тәрбиелеп, қалыптастыру. Алкогольге жеке көзқарас 9-10 жастың өзінде қалыптаса бастайтындықтан, ішімдікке қарсы тәрбиені бастауыш сыныптардан басталғаны жөн;

– Алкогольге қарсы тәрбие мен ағартушылық бір бағытта, бірізділікпен жүруі қажет; мұнда оқушының жас мөлшеріне сәйкес қарапайым мысалдан бастап, ішімдікке байланысты қоғамға да, өзіне де келтіретін зор кесепатты түсінідіру арқылы ішімдіктің зиянын ашып беру керек;

– Ішімдікке қарсы жұмысты балалар арасында қойылған фазалар мен кезеңдерге сәйкес жоспарлау;

– Ішімдікке қарсы жүргізілген жұмыстарда оқушылардың әр түрлі жас топтарының психикалық ерекшеліктерін ескеру;

– Оқушыларды ішімдікке қарсы тәрбиелеп, қалыптастыру жұмыстары гигиеналық және әдет-ғұрыптық, эмоционалды және мазмұндық аспектерге сәйкес келуі тиіс;

– Балаларды әлеуметтік-гигиеналық пайдалы белсенділігін жоғарылату, толыққұнды демалыстар ұйымдастыру;

– Алкогольге қарсы жұмыстарды кешенді жүргізу. Педагогикалық ұжымдар мұндай жұмыстарды жанұялармен, маман дәрігерлермен, соның ішінде наркологтармен, мемлекеттік емес ұйымдармен бірлесіп жүргізгені тиімді.

Жоғарғы сынып оқушыларын алкогольге қарсы жұмыстарға белсене араластыру. Оларға ішімдікке қарсы ағарту жұмыстарын жасату. Мұндай жұмыстар жоғарғы сынып оқушыларымен қатар бастауыш сынып оқушыларына да пайдалы болады. Өйткені бастауыш сынып оқушылары өзінің ата-анасымен, мұғалімдерінен гөрі жоғарғы сынып оқушыларына көбірек сенеді.

3. Ата-аналармен жұмысты ұйымдастыру түрлері:

– Мұғалімдердің ата-аналармен ынтымақтастығы оқушылармен жүргізілетін тәрбие жұмысының табысты болуының басты кепілі болып табылады. Тәрбиеші үшін ата-аналарды педагогикалық үрдістің белсенді мүшесі ету оңай шаруа емес. Ол асқан шеберлік пен зор жауапкершілікті қажет етеді. Мұндай міндетті шешу үшін тәрбиешінің тәрбие жұмысының жоспарында оқушылардың отбасын зерттеу.

– Ата-аналардың педагогикалық сауатын көтеру. Ата-аналар комитетінің жұмысымен байланысты арттыру.

– Ата-аналармен жеке жұмыс жүргізу.

– Ата-аналарды оқушылардың оқу-тәрбие үрдісінің нәтижелерімен, барысымен жүйелі таныстыру. Мұндай маңызды істерді жүзеге асыруда тәрбиеші тәрбие жұмысының мақсатын, міндеттерін, мектептің ерекшелігін, ата-аналар құрамын, ата-ана мен

тәрбиешінің қарым-қатынасының негізгі ұстанымдарын ескеріп есепке алады.

Ата-аналармен жұмысты ұйымдастыру міндеттері:

– ата-аналарды балаларының оқу еңбегінің нәтижелері туралы хабардар етіп отыру;

– ата-аналарды балаларының оқуына көмекті дұрыс ұйымдастыруға үйрету;

– топ ұжымымен қызықты іс-шараларды ұйымдастыруға ата-аналарды қатыстыру;

– ата-аналармен тақырыптық жиналыстар оздыру;

– мектептегі ашық есік күндеріне шақырып, қатыстыру;

– ата-аналармен жеке жұмыс жүргізу;

Ата-аналармен тақырыптық жиналыс өткізіледі.

4. Мектептегі балалардың қоғамдық ұйымдарын ұйымдастыру.

Қазақстан Республикасының балалар мен жасөспірімдер ұйымдары өздерінің іс-әрекеттерін «Атамекен», «Жұлдыз» бағдарламаларын басшылыққа алып жүргізеді. «Атамекен» бағдарламасында балаларға арналған тәлім-тәрбие жұмысының бірнеше бағыттары көрсетілген. Олар:

• «Салт-дәстүр, әдет-ғұрып» қазақ және Қазақстандағы басқа халықтардың ұлттық салт-дәстүрі және әдет-ғұрыптарымен танысу. Этнографиялық жұмыс, фольклорлық материалды жөндеу.

• «Шежіре» – қазақ халқының және Қазақстанда мекендеген халықтардың тарихын, мәдениетін, дәстүрін зерттеу, тарихи мәліметтерді жинау, архитектуралық ескерткіштерді есепке алу.

• «Сөнбес жұлдыздар» – қазақтың және басқа ұлттардың ұлы ағартушыларының, батырлардың, ақындардың, ғалымдардың, саяси қайраткерлердің өмірін, қызметін және туған өлкенің тарихын зерттеу.

• «Толғау» – балалар қазақ халқының ұлттық төл мұралары, фольклорлық-этнографиялық музыка аспаптары, т.б. мұралары туралы мағлұматтар іздестіреді.

• «Наурыз» – халық мейрамдары, әдет-ғұрыптары, халық ойындарымен танысу.

• «Орта» – балалар табиғатты қорғаудағы

мәселелерге байланысты экологиялық жорықтар, саяхаттар ұйымдастырады.

• «Ардагер» – Ұлы Отан соғысы, Ауған соғысы, ұлт-азаттық қозғалыстарға қатысқан жауынгерлер туралы деректер жинап, мұражай, ескерткіш тақталар ашу.

• «Достық» – әрбір мектепте ұлттық мәдени орталықтар ашу, шетелдердегі балалармен достық байланысты дамыту. Қазақстан тарихына, мәдениетіне із қалдырған әр түрлі ұлт адамдарының өмірімен, іс-әрекетімен танысып, зерттеу.

• «Алыстағы бауырлар» – шет елдерде тұратын қазақтармен және басқа ұлт балаларымен байланыс жасау: хат жазысу, кездесу, тәжірибе алмасу, бірлесіп шаралар өткізу, т.б.

1991 жылы Қазақстан Республикасы балалар мен жасөспірімдер ұйымдары үшін Ақмола облыстық балалар ұйымының авторлық ұжымы профессор Е.А.Дмитриенконың басшылығымен «Жұлдыз» бағдарламасын жасады.

Бұл бағдарлама балалар мен жасөспірімдердің республикалық слетінде қаралып, 1991 жылы мамыр айында қабылданды. Бұл құжатта былай делінген: «Жұлдыз» бағдарламасы сенің жарқын өмір сүруіне, қиындықтарды жеңіп, нағыз достар тауып, бақытты болуына көмектеседі».

Ең бастысы – өз жұлдызыңның биік шыңына шығу тек өз қолыңда екенін ұмытпа. Ол үшін өзіңе-өзің көмектес! Бағдарламада балалардың жас ерекшелігіне байланысты 4 кезең көрсетілген:

1. Балапан» кезеңі - 5-8 жас.
2. «Балдырған» кезеңі - 9-11 жас.
3. «Жас ұлан» кезеңі - 12-14 жас.
4. «Мұрагер» кезеңі - 15-18 жас.

Осы төрт кезеңнің негізінде іс-әрекеттердің нәтижелі аяқталуына «Жұлдыз» бағдарламасындағы 7 сәуле көмектеседі. Олар:

1. «Үйелмен сәулесі» – өзің шыққан ататегіңді тануға көмектеседі.

2. «Достар» сәулесі – сенімді дос табуыңа, өзіңнің де нағыз дос болуына көмектеседі.

3. «Жер» сәулесі – туған жеріңді, Отаныңды сүйуге, халқыңның адал азаматы болуына көмектеседі.

4. «Білім мен іскерлік» сәулесі – көп біліп, көп нәрсені танып, үйренуге көмектеседі.

5. «Құштарлық» сәулесі – бос уақытыңды қызықты, пайдалы өткізуге көмектеседі.

6. «Мамандық» сәулесі – өмірде өз орныңды табуға, өзінді қызықтыратын ісінді табуға көмектеседі.

7. «Үндестік» сәулесі – әдемі, лайықты өмір сүруге көмектеседі. Әрбір сәуледе төрт кезең қайталанып отырады. Сонымен «Атамекен», «Жұлдыз» бағдарламаларының жасөспірімдердің ойын, дүниетаным қабілеттерін қалыптастыруда, инабаттылық, имандылық қасиеттерін тәрбиелеуде әсері мол.

«Кәусар бұлақ» бағдарламасы (авторы Зейнеп Ахметова) «Сөз атасы сәлем» Атабаба дәстүріндегі сәлемдесу жөн-жобалары (шаныраққа сәлемдесу, аттан түсіп сәлемдесу, қолдасып, төс қағысып амандасу).

«Ұлттық болмыс ұғымдар» Жетілік ұғым (7 ата, 7 күн, 7 шелпек, 7 қазына, т.б.)

«Қазақша жыл, ай атаулары туралы».

«Ислам діні мен байланысты ұғымдар» (ораза, айт, намаз, т.б.). «Қазақтың тыйым сөздері» (Үйді айналма, итті теппе, түзды төкпе, нанды аяқпен баспа) «Балалар батасы».

«Адамдық парыздар» – үлкенді сыйлау, туыстық туралы, туған жер, әке-ана, ата-әже.

«Еңсесі биік Аң Орда». Киіз үйлі қазақпыз. Ұлттың жиһаздар, ұлттық киім, киіз туралы (оның түрлері, қадір-қасиеті).

Мектеп басшылығы мен ұстаздар арасында және ұстаз бен шәкірт арасында адамгершілік қатынас, түсіністік, мәдениетті орта жасалады. Өміршілдік пен өктемдікке қажеттілік жойылады.

Әр жылдықтағы шәкірт саны 15-20-дан аспайды.

5. Ынтымақтастықта жұмыс жасайтын мекемелермен үйлесімділік

Аудандық, қалалық әкімдік жанындағы кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар, кәмелетке жасы толмағандар ісі жөніндегі инспекция, балалар құқығын қорғау жөніндегі департамент, педагогикалық-психологиялық

кабинет, жол полициясы, наркологиялық, са-
 лауатты өмір салтын сақтау орталықтары,
 бұқаралық ақпарат құралдары.

6. Сыртқы ықпал ететін ортамен байла-
 ныс сабақтастығы.

Мектептен тыс қоғамдық орындар, меке-
 мелер (оқушылар үйі, әуез, өнер мектептері,
 спорт мектебі, мәдениет үйі, орталық
 кітапхана және түрлі мекемелер) [18].

Назарларыңызға ұсынылған тақырыптағы
 мәселелер бойынша бүгінгі таңдағы бала
 тәрбиесіндегі патриоттық тәрбиенің алатын
 орнына ерекше мән берілді деп есептеймін.
 Мектепте тәрбиенің белгілі бір мақсаты бол-
 маса, онда жүйелі жұмыс жүргізу мүмкін
 емес. Тәрбие жүйесінің негізгі қозғаушы
 күші – класс жетекшісі және ата-ана. Бала
 өмірінде еліктеудің маңызын аша келіп
 «үлкен кісі не істесе, бала да соны істеймін
 деп талпынады», сондықтан тәрбиенің ба-
 сты мақсатының бірі – «жетіліп, өсіп келе
 жатқан баланың балдырған табиғатына
 азық беру, әуес қылған нәрсесін тәжірибе
 еткізу» деп ойлаймын.

Қорытынды. Ұлы философ Конфуций:
 «Оқымай ойлану бос әрекет» деген, яғни
 білім ғана биікке жеткізеді. Жас ұрпақты
 қазақ елінің ұлттық идеясы – Мәңгілік Ел -
 елдік санасында тәрбиелеудің мазмұны мен
 маңыздылығын түсіндіруде ұстаздың қосар
 үлесі мол.

XXI ғасыр – тәуелсіз еліміздің
 дүниежүзілік өркениетке өрлеу ғасыры. Жас
 мемлекетіміз білім саласында өзіндік бағыт-
 бағдарын айқындап, әлемдік білім кеңістігіне
 еркін шыға алады. Себебі, инновацияларды
 кеңінен қолдану-білім жүйесінің дамуына,
 білім сапасының артуына үлес қосары сөзсіз.

Еліміздің саяси, экономикалық, мәдени,
 қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай білім
 беру ұйымдарының үлкен жауапкершілікті
 сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге
 қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған
 маман дайындауға ұмтылуы, өзінің бүкіл
 қызметін осы бағытта құруы заңды құбылыс,
 себебі қоғам өзінің әлеуметтік-экономикалық
 және рухани дамуының мазмұны мен
 сипатының өзгеруіне және еңбек сапасына
 талаптың жоғарылауына байланысты өз ісін
 жетік білетін, кәсіби білімі мол мамандарды
 қажет етеді.

Болашақ ұрпақты тәрбиелеу – ұстаз ал-
 дында тұрған үлкен міндет болса, жеңіс
 атаулының бәрі өзіндік жеңуден бастала-
 ды, кездескен қиындықтарды жеңіп,
 кәсіби деңгейімізді дамытып, Тұңғыш
 Президентіміз Н.Назарбаевтың «Біздің
 міндетіміз – бәсекелестікке лайық ұрпақ
 тәрбиелеу» деген пікіріне қосыла оты-
 рып, саналы, білімді ұрпақты тәрбиелеуде
 ұстаздық рух, дана да, батыр да бас иетін
 ұлылық иесі болайық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Шалдарбекова А.Б. О современном состоянии национальной идентичности в Республике Казах-
 стан: исторический аспект // edu.e-history.kz. – 2019. – № 2(18) [Электрондық ресурс]: URL: <https://edu.e-history.kz/ru/publications/view/1167> (өтінім берілген күні: 05.06.2022).

[2] Концепция реализации национальной идеи «Мәңгілік ел» в вузах Казахстана – Алматы: КазНПУ
 имени Абая, 2015. – 22 с. [Электрондық ресурс]: URL: https://www.kaznpu.kz/docs/novosti/ins_ped_psih/conseption_mangilik_el_russian.pdf (өтінім берілген күні: 10.03.2022).

[3] Прохоров И. Ориентиры духовного развития / Казахстанская правда. – 18.03.2019 [Электрондық
 ресурс]: URL: <https://kazpravda.kz/n/orientiry-duhovnogo-razvitiya/> (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[4] Барканова О.В. Формирование национального самосознания старших дошкольников в современной
 системе образования / О.В.Барканова, Д.И.Ворошилова // Молодой ученый. – 2018. – № 20(206). – С.58-
 59 [Электрондық ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive/206/50433/> (өтінім берілген күні: 23.06.2022).

[5] Мардахаяев Л.В., Кусайнова М.А., Смагулова Н.К., Тусенова М.К. Изучение этнического самосозна-
 ния в начальной школе через национальные ценности // Вестник науки. – 2019. – № 12(21). – Т.1. – С.51-
 56 [Электрондық ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/izuchenie-etnicheskogo-samosoznaniya-v-nachalnoy-shkole-cherez-natsionalnye-tsennosti/viewer> (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[6] О принятии Концептуальных основ воспитания в условиях реализации программы «Рухани
 жаңғыру»: Приказ МОН РК. – 15.04.2019. – № 145 [Электрондық ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36534445 (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[7] Кожахметова Ж., Наурызбай З. Семья - главный институт воспитания личности // Педагогика и психология. – 2021. – № 2(47). – С.249–255: DOI: 10.51889/2021-2.2077-6861.29 [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/215> (өтінім берілген күні: 23.03.2022).

[8] Куздеубаева А., Мустапаева Т., Тобағабылова А. Нравственные ценности как основа формирования поликультурной личности // Педагогика и психология. – 2021. – № 4(49). – С.245–253: DOI: 10.51889/2021-4.2077-6861.29 [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/422> (өтінім берілген күні: 23.03.2022).

[9] Nam A. Medium of instruction and national identity. - Nazarbayev University Graduate School of Education. June, 2018. Nur-Sultan, 2018. 104 p. [Электрондық ресурс]: URL: https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/3667/MA_2018_Alexandra%20Nam.pdf?sequence=1&isAllowed=y (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[10] Nurzhayeva A.M., Aldabek N.A., Nadirova G.E., Saparbayeva N.B., Svoikin K.B. Impact of Textbook Reform on the Formation of Chinese National Identity. Integratsiya obrazovaniya = Integration of Education. 2021; 25(1):22-42. DOI: <https://doi.org/10.15507/1991-9468.102.025.202101.022-042> (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[11] Кириченко С.Н. Воспитание национального самосознания подростков в общеобразовательной школе: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01. – Майкоп, 2002. – 26 с. [Электрондық ресурс]: URL: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/vospitanie-nacionalnogo-samosoznaniya-podrostkov-v-obweobrazovatelnoj-shkole.html> (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[12] Антоненко Н.В. Концепция национального вопроса Н.П.Милюкова // Вестник ТГУ. – Вып.5 (61), 2008. – С.419-422 [Электрондық ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontseptsiya-natsionalnogo-voprosa-pn-milyukova> (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[13] Здоровье подростков и молодежи как общественная ценность Казахстана: Отчет Национального центра проблем формирования здорового образа жизни МЗ РК. – Алматы: Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ), 2009. – 52 с. [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/2471/file/Публикация%20.pdf> (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[14] Мухтарова Ш.М. Формирование национального самосознания студентов в учебно-воспитательном процессе: Автореф.дис. ... канд.пед.наук. – 2003. - 215 с. [Электрондық ресурс]: URL: http://www.nauka.kz/page.php?page_id=107&lang=1 (өтінім берілген күні: 12.03.2022).

[15] Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2012. – 352 с.

[16] Молодцова Т., Ефремова О., Шилова С., Кобышева Л. Актуальные проблемы патриотического воспитания будущих психологов образования как составной части общепрофессиональной подготовки. SHS Web of Conferences 70, 2019. С.63-68.

[17] Чандра А. Ребенок и подросток. Письмо о поведении. Университет Брауна. США. 32, 3, 2016, 128 с.

[18] Черникова Е., Сиврикова Н., Пташко Т. Неформальное образование подростков. Сеть конференций SHS. 55. 2018. 167-173 с.

References

[1] Shaldarbekova A.B. O sovremennom sostoyanii nacional'noj identichnosti v Respublike Kazahstan: istoricheskij aspekt // edu.e-history.kz. – 2019. - № 2(18) [Elektronnyk resurs]: URL: <https://edu.e-history.kz/ru/publications/view/1167> (otinin berilgen kuni: 05.06.2022).

[2] Konceptsiya realizacii nacional'noj idei «Mangilik el» v vuzah Kazahstana – Almaty: KazNPU imeni Abaya, 2015. – 22 s. [Elektronnyk resurs]: URL: https://www.kaznpu.kz/docs/novosti/ins_ped_psih/conseption_mangilik_el_russian.pdf (otinin berilgen kuni: 10.03.2022).

[3] Prohorov I. Orientiry duhovnogo razvitiya / Kazahstanskaya pravda. – 18.03.2019 [Elektronnyk resurs]: URL: <https://kazpravda.kz/n/orientiry-duhovnogo-razvitiya/> (otinin berilgen kuni: 12.03.2022).

[4] Barkanova O.V. Formirovanie nacional'nogo samosoznaniya starshih doshkol'nikov v sovremennoj sisteme obrazovaniya / O.V.Barkanova, D.I.Voroshilova // Molodoj uchenyj. - 2018. - № 20(206). - S.58-59 [Elektronnyk resurs]: URL: <https://moluch.ru/archive/206/50433/> (otinin berilgen kuni: 23.06.2022).

[5] Mardahaev L.V., Kusajnova M.A., Smagulova N.K., Tusenova M.K. Izuchenie etnicheskogo samosoznaniya v nachal'noj shkole cherez nacional'nye cennosti // Vestnik nauki. – 2019. - № 12(21). – T.1. – S.51-56 [Elektronnyk resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/izuchenie-etnicheskogo-samosoznaniya-v-nachalnoy-shkole-cherez-natsionalnye-tsennosti/viewer> (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[6] O prinyatii Konceptual'nyh osnov vospitaniya v usloviyah realizacii programmy «Ruhani zhangyru»: Prikaz MON RK. – 15.04.2019. - № 145 [Elektronnyk resurs]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36534445 (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[7] Kozhahmetova Zh., Nauryzbaj Z. Sem'ya - glavnyj institut vospitaniya lichnosti // Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 2(47). – S.249–255: DOI: 10.51889/2021-2.2077-6861.29 [Elektronnyk resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/215> (otnim berilgen kuni: 23.03.2022).

[8] Kuzdeubaeva A., Mustapaeva T., Tobagabylova A. Nравственные ценности как основа формирования поликультурной личности // Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 4(49). – S.245–253: DOI: 10.51889/2021-4.2077-6861.29 [Elektronnyk resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/422> (otnim berilgen kuni: 23.03.2022).

[9] Nam A. Medium of instruction and national identity. - Nazarbayev University Graduate School of Education. June, 2018. Nur-Sultan, 2018. 104 p. [Elektronnyk resurs]: URL: https://nur.nu.edu.kz/bitstream/handle/123456789/3667/MA_2018_Alexandra%20Nam.pdf?sequence=1&isAllowed=y (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[10] Nurzhayeva A.M., Aldabek N.A., Nadirova G.E., Saparbayeva N.B., Svoikin K.B. Impact of Textbook Reform on the Formation of Chinese National Identity. Integratsiya obrazovaniya = Integration of Education. 2021; 25(1):22-42. DOI: <https://doi.org/10.15507/1991-9468.102.025.202101.022-042> (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[11] Kirichenko S.N. Vospitanie nacional'nogo samosoznaniya podrostkov v obshcheobrazovatel'noj shkole: Dis. ... kand.ped.nauk: 13.00.01. – Majkop, 2002. – 26 s. [Elektronnyk resurs]: URL: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/vospitanie-nacionalnogo-samosoznaniya-podrostkov-v-obweobrazovatelnoj-shkole.html> (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[12] Antonenko N.V. Konceptsiya nacional'nogo voprosa N.P.Milyukova // Vestnik TGU. – Vyp.5 (61), 2008. – S.419-422 [Elektronnyk resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kontseptsiya-natsionalnogo-voprosapn-milyukova> (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[13] Zdorov'e podrostkov i molodezhi kak obshchestvennaya cennost' Kazahstana: Otchet Nacional'nogo centra problem formirovaniya zdorovogo obraza zhizni MZ RK. – Almaty: Detskij fond OON (YuNISEF), 2009. – 52 s. [Elektronnyk resurs]: URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/2471/file/Rublikaciya%20.pdf> (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[14] Muhtarova Sh.M. Formirovanie nacional'nogo samosoznaniya studentov v uchebno-vospitatel'nom processe: Avtoref.dis. ... kand.ped.nauk. – 2003. – 215 s. [Elektronnyk resurs]: URL: http://www.nauka.kz/page.php?page_id=107&lang=1 (otnim berilgen kuni: 12.03.2022).

[15] Vygotskij L.S. Myshlenie i rech'. – M.: Labirint, 2012. – 352 s.

[16] Molodcova T., Efremova O., Shilova S., Kobysheva L. Aktual'nye problemy patrioticheskogo vospitaniya budushchih psihologov obrazovaniya kak sostavnoj chasti obshcheprofessional'noj podgotovki. SHS Web of Conferences 70, 2019. S.63-68.

[17] Chandra A. Rebenok i podrostok. Pis'mo o povedenii. Universitet Brauna. SSHA. 32, 3, 2016, 128 s.

[18] Chernikova E., Sivrikova N., Ptashko T. Neformal'noe obrazovanie podrostkov. Set' konferencij SHS. 55. 2018. 167-173 s.

Важность формирования национального самосознания школьников

Қ.Ж. Утеева

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Сегодня в стенах школы проходит путь формирования эффективного национального самосознания, возвышения страны, духовного обновления нашего общества. Результат такого воспитания определяется тем, насколько искренен ученик на его творческом пути. Результаты работы ученика по патриотическому воспитанию измеряются уровнем подготовки и стремления учащихся к выполнению гражданских и патриотических обязанностей, в сочетании с личным и общественным интересом, вкладом в родной край, в процветание Родины. В творческой работе рассмотрены основные направления сферы воспитания, пути их организации, формы работы с родителями, пути привития патриотического воспитания школьнику.

Ключевые слова: подростки; национальное самосознание; национальные ценности; самосознание; мораль; воспитательный потенциал.

The Importance of Forming the National Self-Consciousness of Schoolchildren

K. Uteeva

*Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Today, the formation of an effective national consciousness within the walls of the school is a way to raise the country, spiritual renewal of our society. The result of such education is determined by how sincere the student is in his creative path. The result of the student's work on patriotic education is measured by his contribution to the prosperity of his native land, his homeland, the ability to combine personal and public interest, the teacher's motivation and readiness to fulfill his civic and patriotic duties to students. The main directions of the educational sphere, ways to organize them, types of work with parents, ways to instill patriotic education in students are considered in the creative work.

Keywords: teenagers; national identity; national values; self-awareness; morality; educational potential.

Редакция 08.09.2022 қабылданды.

МРНТИ 159.9 07

DOI 10.51889/7966.2022.96.77.027

Қ.Е. АБДУЛЛИНА^{1*}, Л.Ф. КРУПЕЛЬНИЦКАЯ²

¹ *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан),*

² *Тарас Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті (Киев, Украина)
kyrabydyl@mail.ru*, krlyuda@gmail.com*

**ҚАЗАҚ СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРІНІҢ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ЕСТУ
ҚАБІЛЕТІ НАШАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЛСЕНДІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада нашар еститін және қалыпты еститін мектеп оқушыларының киіз басу сабағы барысындағы бірлескен іс-әрекеттерінің нашар еститін оқушының жеке тұлғасының диалогтық және әлеуметтік белсенділігін дамытуға жағдай жасайтын ерекшеліктері қарастырылады. Авторлар мұндай сабақты

ұйымдастыру қиындық тудыратын жағдайларды қажет етпейтініне, яғни бұл әдіс көптеген мектептер мен түзету орталықтарына экономикалық тұрғыда қолжетімді екеніне назар аударады. Шығармашылық іс-әрекет үрдісіндегі әлеуметтік белсенділіктің мазмұндық компоненттері эксперименттік түрде негізделеді, нақты айтқанда, киіз басу сабақтары балалардың диалогтық сөйлеуін дамытуға және жалпы есту қабілеті нашар балалардың әлеуметтік бейімделуін дамытуға ықпал етеді. Есту қабілеті бұзылған балаларда диалогтық сөйлеуді қалыптастыру үрдісіндегі пәндік-практикалық оқыту сабақтарының әлеуметтік белсенділіктің негізгі дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратыны көрсетілген.

Кілтті сөздер: нашар еститін оқушылар, ұлттық киіз басу өнері, әлеуметтік белсенділік, диалогтық сөйлеу, бірлескен іс-әрекет, әлеуметтену.

Кіріспе. Қазіргі Қазақстан ұлттық өркендеу кезеңін бастан өткеруде. Жаңару үдерісі ұлттық білімге, халықтық әдет-ғұрыптарға, салт-дәстүрлерге, қазақ тіліне, сәндік-қолданбалы өнерге әсер етті, оның ішіне киіз басу өнері де кіреді.

Ұлттық қолөнердің бірі – киіз басу сан ғасырлар бойы көшпелі халықтың өмірін айқындайтын, әдіс-тәсілдері мен орындау техникасының кең базасы және берері мол даму перспективасы бар қолданбалы өнер түрі болып табылады.

Қазақ сәндік-қолданбалы өнерінің ерекшелігі, шығармашылықтың бір түрі ретінде, халық шығармашылығының әдіснамалық қағидаттары, көркемдік таным әдістері, арнайы педагогикалық жағдайлар туғызу кезінде өскелең ұрпақтың әлеуметтік белсенділігінің дамуына ықпал ететін жұмыстың жаңа тәсілдері ретінде оқыту үдерісіндегі тұжырымдамалық негіздерге тұрақты сүйенуді қажет етеді.

Ресейлік зерттеушілердің (Л.И.Аксенова, О.А.Денисова, Н.Н.Малофеев, Н.М.Назарова, М.Н.Рейт) ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалардың белсенді әлеуметтену мәселесі бойынша көзқарастарын талдау барысы, есту қабілеті бұзылған балалардың еститіндермен ауызша қарым-қатынасқа түсуі аса маңызды екенін көрсетті.

Есту қабілеті бұзылған балаларда диалогтық сөйлеуді қалыптастыру үрдісіндегі пәндік-практикалық оқыту сабақтары, әлеуметтік белсенділіктің негізгі дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратыны белгілі. Бұл тұжырым көбінесе бастауыш сынып оқушыларына қатысты, себебі бұл пән білім беру бағдарламасына енгізілген. Пәндік-практикалық оқыту сабақтарында

алынған практикалық іскерлік пен дағдылар, оқушыларды одан арғы коммуникативтік-белсенділік тәжірибесіне дайындайды. Бұл сабақтарда қазіргі сурдопедагогиканың маңызды міндеттерінің бірі – естімейтін және нашар еститін балалардың ауызша сөйлеуінің қалыптасуы жүзеге асырылады.

Зерттеушілер М.Л.Зыков [1], Е.Н.Марциновская [2], Т.В.Нестерович [3] пәндермен практикалық іс-әрекет жағдайларында қарым-қатынасты дамыту, сөйлеу дағдыларының қалыптасуы тілді қолдану қажеттілікке айналған табиғи және ынталандырылған жағдайларда жүзеге асатынын ерекше атап көрсетеді. Жасалуы көзделген бұйыммен таныстыру, жұмысқа қажетті материалдарды дайындау, алдағы орындалатын іс-әрекетті жоспарлау, ұжымдық еңбек жағдайында жұмыс істеу үрдісі, атқарылған жұмыс туралы есеп беру және тексеру – мұның бәрі ауызша қарым-қатынасқа түсудің сұранысы мен қажеттілігін тудырады.

Т.А.Власова [4], Н.М.Назарова [5], Г.Н.Пенин [6], қазіргі уақытта есту қабілеті бұзылған балаларға арналған мектептердегі арнайы білім берудің әлеуметтік-бейімделуге бағытталған мәселелері оларды белсенді еңбек әрекетіне араластыру жөніндегі мақсатталған және жүйеленген жұмысты ұйымдастыру қажет екенін анықтайды деп есептейді.

И.А.Грошенков [7], Н.Е.Фаас [8] сәндік-қолданбалы шығармашылықпен айналысу ең қызықтыратын әрекеттердің бірі болып табылатынын, сонымен қатар ол психотерапевтік және педагогикалық түзету жұмыстары үшін қолданылатынын көрсетеді. Шетелдік

мамандардың тәжірибесі (В.Оклендер, Е.М.Кulesza, М.Рottger) есту және эмоционалды-ерік бұзылыстары бар балалармен психологиялық-педагогикалық жұмыс істеу барысында сәндік-қолданбалы қызметтің алуан түрлерін қолдануға болатынын көрсетеді [9,10,11].

Біз отандық арнайы әдебиеттерді зерделеу барысында есту қабілеті бұзылған балаларға түзетушілік әсер етудің бұл әдісі іс жүзінде ұсынылмайтындығын аңғардық.

Ж.И.Намазбаева [12], Н.Б.Жиенбаева [13], К.Е.Абдуллина [14] зерттеулерінде естімейтін орта сынып оқушыларымен (5-7 сынып) киіз үй моделін жасауда киіз басуды пайдаланудың кейбір сәтті сабақтары ғана сипатталады:

Алайда, олар негіздеген:

– осы сабақтардағы әлеуметтендіру, белсенділік функциялары ерекше білім беруді қажет ететін балалардың жеке тұлғасын әлеуметтік өмірге қосу, оларды қоғамдастықтың толыққанды мүшесі ретінде қалыптастыру құралы болып табылады;

– шығармашылық қызметтің маңызды факторларының дамуына ықпал ететін эвристикалық функция: қиял, бейнелі ойлау, белгілі бір эмоционалды көңіл-күй, қазақстандық арнайы психологияның маңызды жетістігі болып табылады.

Осыған байланысты, ұлттық шығармашылықтың бірегей түрі ретінде киіз басу сабақтарының тиімділігі мен қолжетімділігі есту қабілеті бұзылған балалар және жасөспірімдермен жұмыс істейтін орталықтардың, оқу және демалыс мекемелерінің түзету бағдарламасына енгізілуі тиіс деп болжаймыз.

Осылайша, аталған зерттеу деректерін талдай келе, біз есту қабілеті бұзылған балалардың бейімделуіндегі әлеуметтік белсенділік арнайы педагогика мен психологияның аса маңызды міндеті болып табылады деген қорытындыға келеміз.

Қалыпты және қалыптан тыс баланың даму заңдылығының бірлігі принципіне сүйене отырып (Л.С.Выготский, В.И.Лубовский), киіз басу құралдары арқылы есту қабілеті нашар балалардың

белсенді сөйлеу әрекетін қалыптастыру қалыпты даму кезіндегі қарым-қатынас онтогенезінің логикасына сүйенуге тиіс деп есептейміз. Дегенмен, қорғаныс механизмдері өзара әрекеттестіктің қалыптасуына елеулі кедергі болса да, қоршаған ортаны қосымша ұйымдастыру арқылы нашар еститін оқушы қалыпты типтегі балалармен өзінің қарым-қатынас және бірлескен іс-әрекет тәжірибесін кеңейте алады, бұл оның жалпы әлеуметтік бейімделуіне оң әсер етеді [15,16].

Т.Боронскийдің, Д.Винникоттың [17,18] зерттеулері ұлттық-қолданбалы шығармашылықпен айналысу, әдетте, психофизикалық дамудың әртүрлі бұзылыстарын педагогикалық түзетуде қолданылатынын көрсетті.

Осыған байланысты, біз есту қабілеті нашар балалармен психологиялық-педагогикалық жұмыста киіз басу сабақтарын тиімді пайдалануға болады деп болжап, оны бірқатар себептермен негіздедік:

1. киіз басу сабақтары мұғалім мен оқушының бірлескен қызметі арқылы жанама түрде белсенді өзара әрекеттесуді дамытуға мүмкіндік береді;

2. киіз басу сабағы барысындағы бірлескен іс-әрекеттер өздері жайлы жағымды бейнені дамытуына жағдай жасайды, бұл нашар еститін адам тұлғасының әлеуметтік белсенділігін арттыруға ықпал етеді.

3. сабақтарды өткізу үшін аса қиын жағдайлар қажет емес, яғни бұл әдіс көптеген мектептер мен түзету орталықтары үшін экономикалық тұрғыда қолжетімді.

4. пәндік іс-әрекет үрдісінде, атап айтқанда киіз басу сабақтарында қарым-қатынасты қалыптастыру диалогтық сөйлеуді және жалпы әлеуметтік бейімделуді дамытуға ықпал етеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Диалогтық қарым-қатынас белсенділігін эмпирикалық зерттеудің әдістері мен тәсілдерін құрастыру, тақырыптың мәнін анықтауға, оның қасиеттері мен заңдылықтарын зерделеуге байланысты жүзеге асырылды. Белсенділікті диагно-

стикалау үшін біз әртүрлі әдістемелерді қолдандық. Ең тиімдісі – іс-әрекет нәтижелерін және іс-әрекетке деген көзқарасты талдауды, сауалнаманы, экспери-ментті, бақылауды, жеке тұлғаны топтық бағалауды қамтитын кешенді әдіс.

Біздің диалогтік қарым-қатынас белсенділігін зерттеудің кешенді әдістемесі бақылау, әлеуметтік-психологиялық сауалнама, пәндік-практикалық сабақтардағы және сабақтан тыс уақыттағы іс-әрекет нәтижелерін талдау, сараптамалық бағалау, табиғи экспериментті қамтыды.

Тәжірибенің бас кезеңінде біз бақылау және сынып жетекшілері мен пән мұғалімдерінен сұрақ-жауап алу әдісін қолдануды жөн көрдік (пәндік-практикалық оқыту, киіз басу сабақтары).

Есту қабілеті бұзылған 5-7 сынып оқушыларының диалогтік сөйлеуін зерттеу барысында, олардың қарым-қатынасындағы басымдығы бар мотив ситуациялық-іскерлік болатынын (М.И.Лисина бойынша), ал осы жастағы олардың еститін құрбыларының арасында ситуациялық-тұлғалық басым бола бастайтынын көрсетті.

Эксперимент «Абай облысы білім басқармасы Семей қаласы бойынша білім бөлімінің «Балалар өнер мектебі» КМҚК және Абай облысы білім басқармасының «№ 4 арнайы мектеп-интернаты» коммуналдық мемлекеттік мекемесінде жүрзілді. Эксперименттік оқытуға: 12-14 жас аралығындағы есту қабілеті нашар 21 бала; 15 еститін сыналушылар қатысты.

Оқыту экспериментінің мақсаты киіз басу сабақтарында балалардың диалогтық өзара әрекеттесуі арқылы әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру болды.

Нәтижелер және оларды талқылау. Жүргізілген эксперимент нашар еститін оқушылардың диалогтік сөйлеуінің келесі ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді.

1. Нашар еститін оқушылардың коммуникативтік мінез-құлқын талдау олардың қарым-қатынасты қажетсінетіндігін көрсетті. Алайда, әдетте, өздерінің сөйлеу ерекшеліктерін түсіне отырып, бұл балалар диалогқа түсуде көбіне пассивті позицияны ұстанды және айналасындағы еститіндерден

бастама күтті, әйтсе де, эмоционалдық жағдайларынан есту қабілеті бар адамдармен сөйлесуге оң көзқарас танытатындары байқалды.

2. Репликалық жауаптар айтылған сөздердің жалпы санының 68,6%, ал реплика-ынталандыру - 31,4% құрайды. Диалогта есту қабілеті нашар оқушылар сұрақ қоюдан гөрі көбірек жауап беруді жөн көрді, жалпы диалогтық бастамада енжар позицияны ұстанды, диалогты бастамады.

3. Есту қабілеті нашар оқушылар ауызша диалогтарда негізінен қысқа және толық емес репликаларды қолданды (әр репликада 1,3-тен 4,1-ге дейін лексикалық бірліктер).

4. Есту қабілеті нашар оқушылардың сөйлеуінде, негізінен, қысқа бір буынды сөйлемдер басым болды. Соңғыларының репликалық-жауаптарында сөйлеуді дамытуға арналған сабақтарда қалыптасқан типтік сөз тіркестері жиі кездесті.

5. Есту қабілеті нашар оқушылардың диалогтік мәлімдемелеріне ауызша репликаларды ым-ишараға алмастыру тән болды, сондай-ақ диалогтарда дактилология жиі қолданылды, бұл еститіндермен қарым-қатынасты қиындатты.

Мұғалімдер арасында жүргізілген сауалнама нәтижелерін талдау барысы, олардың оқушылары қазіргі уақытта айналасындағы есту қабілеті бар адамдармен толыққанды қарым-қатынасқа түсе алмайтынын көрсетті. Респонденттердің жартысынан сәл астамы (52,6%) болашақта олардың оқушылары еститіндермен еркін қарым-қатынасқа түсе алмайтындықтарына сенімді болды. Педагогтардың есту қабілеті нашар оқушылардың сөйлеу белсенділігін бағалау деректері 1-кестеде көрсетілген.

Респонденттердің көпшілігі, есту қабілеті бұзылған оқушылар еститін адамдармен қарым-қатынасқа түсуде белсенді емес (сұрақтарға аграмматизммен қысқа сөз тіркестерімен жауап береді, өздері сұрақ қоймайды) немесе жеткілікті түрде белсенділік танытпайды (әңгімені өздері бастамайды, бірақ қысқа сөйлемдермен жауап бере отырып, әңгімені жалғастырады, өздері сирек сұрақ қояды) деп есептейді, бұл өз кезегінде еститіндермен диалог жүргізуде қолайсыз.

Кесте 1

Есту қабілеті нашар оқушылардың еститіндермен диалогқа түсудегі сөйлеу белсенділігі туралы педагогтарға жүргізілген сауалнама нәтижесі, %

Нашар еститін оқушылардың әлеуметтік белсенділігі	Нашар еститін оқушылардың диалогтық белсенділігі	Еститін құрдастарымен
Бастамашылдық танытады/ (бұйым мен жұмыс түрін таңдау барысында)	Бастамашылдық танытады (өзі сұрақтар қояды)	20
Орындаушылық танытады (нақты нұсқауларды орындайды)	Дақтильді қолдануда белсенді/	46
Пассивті	Пассивті	33

Осы типтегі көріністердің сапалық ерекшеліктері сынып жетекшілері мен сынып мұғалімдеріне арналған сауалнамалар арқылы анықталды, бұл әртүрлі балалардағы белсенділік типінің жеке көріністерін анықтауға мүмкіндік берді (кесте 2).

Алғаш рет эксперименттік тұрғыда есту қабілеті нашар оқушылардың жеке тұлғалық белсенділігінің дамуы оның

орындаушылық пен бастамашылдық көрсеткіштеріне қарамастан, құлдырау тенденциясымен сипатталатыны анықталды. Біздің көзқарасымызша бұл оқушылардың «ішкі ұстанымын» есепке алмай, оларға сыртқы әсердің шамадан тыс болуымен байланысты, бұл тұлға белсенділігінің дамуына айтарлықтай кедергі келтіреді.

Кесте 2

Тұлғалық белсенділік типтері әртүрлі оқушылардағы өзара байланыстардың жиілігі

Балалардағы белсенділік пен рективтіліктің типтері	1	2	3	4	5
Бастамашылдар мен орындаушылар	29	59	22	38	50
Бастамашылдықтың басым болуы	21	8	11	5	0
Орындаушылықтың басым болуы	18	26	37	38	20
Әлеуметтік импульсивті	18	8	22	0	30
Әлеуметтік-пассивті	14	0	8	19	0

Әрі қарай біз есту қабілеті нашар балалардың типтерін сипаттауға көшеміз:

1-ші типі: бастамашылық пен орындаушылықтың жеткілікті деңгейін көрсететін балалар.

Осы топқа кіретін оқушылар іс-әрекетте бастамашылдық пен орындаушылық таныта алады:

– *киіз басуда:* тапсырмаларды орындаудың формалары мен түрлерін таңдауда бастамашыл, олардың қажеттілігін түсінеді, нәтижеге жетудің креативті тәсілдерін ұсына алады, тапсырмаларды орындауды белсендіреді; дербес, ынталы, істі соңына дейін қисынды жеткізеді, жауапты, жұмыстың жоғары сапасы мен нәтижелерін көрсетеді;

– *қарым-қатынаста:* бастамашыларға жатады, диалогтық бірліктердің барлық

түрлеріне сүйенеді, әңгімелесуді жүргізе алады, өзіне және басқаларға талапшыл, өзара қарым-қатынас нормаларын сақтайды.

2-ші тип: бастамашылдығы басым балалар.

Бұл сапалы бастамаларды ұсына алатын, бірақ оны әркез өз орындаушылығымен байланыстыра бермейтін мектеп оқушылары, сондай-ақ бастаманы алға қоя алатын, бірақ орындаушылықтың операциялық тараптарын жеткілікті дәрежеде меңгермеген немесе дербестігі жоқ адамдар; нәтижесінде олардың жұмысы үзіледі немесе сапалы орындалмайды.

Киіз басу үдерісінде тапсырмаларды орындауға ынта-ықыласпен қосылады, бас кезінде басқа балаларды қоса отырып, берілген жұмысқа қызығушылықпен

кіріседі, бірақ, бір мезетте олардың өз орындаушылықтары жоғары деңгейде болмайды, көбінесе бастаған ісін соңына дейін жеткізбейді; мысалы, тапсырманы орындауда басқалардан алдыда екенін білу үшін көңіл аударарды және осылайша өз жұмыстарының нәтижесіне жете алмайды; практикалық жұмыста жеткілікті дағдылар мен іскерліктерді игермеген.

Қарым-қатынаста: белсенді, бірақ көбінесе сөзі мен ісі үйлеспейді, қарым-қатынас жиілігі мақсатына жетпейді, әрдайым адамгершілік нормаларын сақтай бермейді, нәтижесінде жанжалды жағдайлар туындауы мүмкін.

3-і тип: орындаушылығы басым балалар. Бұл топқа жүктелген міндеттерді сапалы және жоғары деңгейде шешуге қабілетті, бірақ нұсқау мен беделге бағытталған бастамаларға аса ынта танытпайтын балалар кіреді.

Киіз басуда: тапсырмаларды сапалы орындайды, бірақ алдағы жұмыс жоспарын талқылауға қатыспайды (мысалы, «Киіз үй» макеті, балалардың бейнелерін қалай орналастырған қызық? Түскиіздің фонын әрлеуде қандай жүннің түсін қолдануға болады?), іс-әрекетке өз ұсыныстарын енгізбейді, алгоритм бойынша әрекет етеді.

4-і типі: әлеуметтік импульсивті балалар. Балалардың бұл санаты, бір қарағанда, жоғары белсенділікті көрсетеді, бірақ оның сапасы бағдарламалық және қоғамдық талаптарға сәйкес келмейді. Олар бастамашыл бола алады, бірақ оның құндылығы шамалы, өйткені олар шешілетін тапсырманың талаптарына толық сәйкес келмейді. Мұндай бастамашылдық негізінен айқын емес.

Орындаушылығы жағдаятпен анықталады, бұл орайда саналылық мен дербестіктің жеткіліксіздігі басым. Қалауы бар балалар, өздерінен не талап етілетінін түсінбестен іс-әрекеттерге қосылуы мүмкін, басқа іске ауысып немесе ситуациялық мотивтердің әсерінен әрекет етеді; ұжымдасып жұмыс істеуі қиынға соғады, көбіне басқаларға кедергі келтіріп, қақтығыстық жағдайларға килігеді. Орындаушылықтың басты ерекшелігі –

саналылық пен жауапкершіліктің жеткіліксіздігі, нәтиженің төмендігі.

5-ші тип: әлеуметтік пассивті балалар. Бұл типтегі балалар әлеуметтік реактивтілікті де сипаттайды, бірақ импульсивтіліктің қарама-қарсы белгісімен.

Енжар балалар, әдетте, бастамашылық көрсетпейді, әсіресе басқаларды ұйымдастыруды талап ететін әрекеттерде. Олар қалыптасқан стереотиптердің, қолжетімді үлгілердің әсерінен әрекет ете отырып, бағынышты позицияны ұстануға дағдыланған. Олар іс-әрекетке құлықсыз қосылады және оны тез доғарады, орындаудың тұрақсыздығын, төмен нәтижелілікті көрсетеді. Практикалық іс-әрекеттерде дағды мен іскерлікті нашар меңгереді, оларды үнемі ынталандырып, бастаған істерін қалай орындау керектігін түсіндіріп отыру қажет.

Біз орта мектеп жасындағы балалардың (5-7 сыныптар) тұлғалық белсенділігінің кейбір жеке-типтік ерекшеліктерін қарастырдық (кесте 3).

Нашар еститін оқушылардың бастамашыл және атқарушы екендігі анықталды. Екінші позицияға орындаушылыққа бағытталған балалар жатады.

Қорытынды. Осылайша, жүргізілген зерттеу кластарға байланысты балалардың қарастырылған типтерінің динамикасы айқын еместігін көрсетті. Елеулі динамика тек үшінші типте ғана анықталды. Бұл орындаушылықтың бастамашылдыққа қарағанда қарқындырақ дамитынын тағы да растайды. Орта мектеп жасындағы белсенділік пен реактивтіліктің әртүрлі типтерін сапалы сипаттау мектеп оқушыларына тұлғалық-бағдарланған тәсілге шығуға мүмкіндік береді және осының негізінде тұлғалық белсенділіктің басым типіне байланысты балалармен жеке іс-әрекеттің әдістерін жасауға мүмкіндік береді.

Эксперимент нәтижелері мектеп оқушыларының әлеуметтік белсенділігінің даму деңгейінің жеткіліксіздігі және оны дамыту үшін арнайы, атап айтқанда киіз басу сабақтарында жұмыс жүргізу қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

3-кесте

Нашар еститін оқушылардың диалогтік қарым-қатынас белсенділігінің көрсеткіштері арасындағы айырмашылық

Қарым-қатынас белсенділігінің көрсеткіші	Белсенделсенділік көрсеткіштері	1-ші топ Мінез 1	2-ші топ Мінез 2	Нақтылық деңгейі мінез 1 – мінез 2
	эмпатиялылық	24,2	21,4	ps < 0.05
	ынтымақтастық	26,3	20,4	ps < 0.02
	экспрессивтілік	26	19,2	ps < 0.02
	қарым-қатынасқа оңай түсуі	26,8	17,2	ps < 0.001
	бастамашылдық	27,3	15,16	ps < 0.001
	импульсивтілік	25	22,1	ps < 0.05
	қарым-қатынасқа түсу ортасының кеңдігі	27,3	16	p < s 0.001
	талғамдылық	26	19,8	ps < 0. 01
	мақсаттылық	27	17	ps < 0.001
	интерналдылық	28,8	16,2	ps < 0. 001
	қарым-қатынасқа түсу мотивациясы	28	21,8	ps < 0. 01
	нәтижелілік	25,3	16,2	ps < 0.01

Ескерту – Эксперимент нәтижелері бойынша автор құрастырған

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- [1] Зыков С.А. Школа для глухих на путях приближения к жизни. – В кн.: Обучение и воспитание глухих детей. // – 4 изд. – М., 2012. – с. 7-20.
- [2] Марциновская Е.Н. Основы предметно-практического обучения глухих школьников. – М., Педагогика, // – 6 изд. 2018. – 176с.
- [3] Нестерович Т.В. Технологии изучения уровня речевого развития учащихся старших классов с нарушениями слуха //Актуальные проблемы коррекционной педагогики и специальной психологии материалы VII Всероссийской (с международным участием) научно-практической конференции. 16–17 апреля. 2012 г. Череповец: ЧГУ. с. 169-171.
- [4] Власова Т.А. Комплексная программа реабилитации детей с нарушениями слуха /Т.А. Власова. – М.: АНО «НМЦ «СУВАГ», 2018. – 64 с.
- [5] Назарова Н.М. Основные принципы построения программ по развитию слухового восприятия слабослышащих учащихся //Совершенствование средств общения слабослышащих в условиях социализации: Мат-лы научно-практ.конференции ЛВЦ ВОГ. Л.,2019
- [6] Пенин Г.Н., Крутицкая Н.М. Методика коррекционно-развивающей работы при нарушении слуха //Г.Н. Пенин, Н.М.Крутицкая //– СПб.: Изд-во РГПУ им А.И.Герцена, 2020. 216 с.
- [7] Грошенко И.А. Изобразительная деятельность в специальной (коррекционной) школе VIII вида. Текст: учеб.пособие для студ.высш.пед. учеб.заведений /И.А.Грошенко. – М.: Академия, // –3 изд. 2018. - 208 с.
- [8] Фаас Н.Э. Формирование взаимоотношений школьников в процессе изобразительной деятельности в условиях разновозрастной группы. Автореферат дисс...канд. пед. наук.– М., 1991.
- [9] Оклендер В. Окна в мир ребенка. Руководство по детской психотерапии. – М.: Независимая фирма «Класс», 2018- 334 с.

[10] Kulesza, E. M., Huang, C. H., & Tsai, K. F. (2019). Attitudes of Taiwanese children to peers with disabilities in inclusive and noninclusive settings. ICERI2019 Proceedings (pp. 2788 – 2795). 12th International Conference of Education, Research and Innovation, 2019, Seville, Spain.

[11] Rottger E. Das Spiel mit den bildnerischen Mitteln//Band 3/Keramik- Ravensburg :Otto Maier Verlag 1999. p.120.

[12] Namazbaeva Zh.I., Ilyasov I.I., Nagibina N.L. DEVELOPMENT OF LIFE-MAKING OF MULTICULTURAL PERSONALITY OF THE XXI CENTURY Berlin-Moscow-Almaty, publishing house «Center for human development», 2020. - 322 p.

[13] Жиенбаева Н.Б. Формирование диалогической речи глухих младших школьников знаково-символическими средствами: дисс.канд. пед. наук. – Алматы, 2005

[14] Абдуллина Қ.Е., Жиенбаева Н.Б., Бірлесіп оқыту үрдісінде есту қабілеті нашар оқушылардың қарым-қатынастық белсенділігін киіз басу өнері арқылы қалыптастырудың ерекшелігі / Педагогика және психология. – 2021. – №4 (49). – 218-226 бб.

[15] Выготский, Л. С. История развития высших психических функций Текст. / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собр.соч.: в 6-ти т.-Т.3. – М: Педагогика, 2008. т. 3. – с. 5-328.

[16] Лубовский В.И. Основные проблемы ранней диагностики и коррекции нарушений развития // Учебно-методический комплекс. – М.: ФЛИНТА, 2018.

[17] Боронска Т. Коррекция сенсорного и интеллектуального развития младших школьников с нарушениями слуха: учебно-методическое пособие – М.: Детство-пресс. –2018.– 112 с.

[18] Винникотт Д.В. Эра контрпереноса: Антология психоаналитических исследований (сборник): 2015 Изд-во:Академический проект, livelib.ru: <https://www.livelib.ru/author/9723/top-donald-vuds-vinnikott?ysclid>;

[19] Akiko Sugayaa, Kunihiro Fukushima, Soshi Takaod, Impact of reading and writing skills on academic achievement among school-aged hearing-impaired children //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 126, November 2019, 109619: DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2019.109619> (өтінім берілген күні: 14.10.2022)

[20] Абдуллина К.Е., Жиенбаева Н.Б. «Есту қабілеті нашар оқушылардың әлеуметтік белсенділігін дамытудың маңыздылығы», //Сборник материалов Международной научно-практической онлайн-конференции «Интеграция теории и практики специального и инклюзивного образования» – Алматы, 2021, 110 б.

References

[1] Zykov S.A. Skola dla глуhih na putah priblijenia k jizni. – V kn.: Obuchenie i vospitanie глуhih detei. // – 4 izd. – М., 2012. – с. 7-20.

[2] Marsinovskaia E.N. Osnovy predmetno-prakticheskogo obuchenia глуhih skolnikov. – М., Pedagogika, // – 6 izd. 2018. – 176s.

[3] Nesterovich T.V. Tehnologii izuchenia urovna rechevogo razvitia uchasihsa starsih klasov s naruseniami sluha //Aktualnye problemy korekcionnoi pedagogiki i spetsialnoi psihologii materialy VII Vserossiskoi (s mejdunarodnym uchastiem) nauchno-prakticheskoi konferensii. 16–17 aprelya. 2012 g. Cherepoves: CHGU. s. 169–171.

[4] Vlasova T.A. Kompleksnaia programa reabilitatsii detei s naruseniami sluha /T.A. Vlasova. – М.: ANO «NMS «SUVAG», 2018. – 64 s.

[5] Nazarova N.M. Osnovnye prinsipy postroenia program po razvitiu sluhovogo vospriatia slaboslysasih uchasihsa //Soversenstvovanie sredstv obsenia slaboslysasih v usloviah socializatsii: Mat-ly nauchno-prakt. konferensii LVS VOG. L.,2019

[6] Penin G.N., Krutiskaia N.M. Metodika korekcionno-razvivaiusei raboty pri narusenii sluha //G.N. Penin, N.M.Krutiskaia //– SPb.: Izd-vo RGPU im A.I.Gersena, 2020. 216 s.

[7] Grosenkov I.A. Izobrazitelnaia deiatelnost v spetsialnoi (korekcionnoi) skole VIII vida. Teks: ucheb. posobie dla stud. vyss. ped. ucheb. zavedeni /I.A.Grosenkov. – М.: Akademia, // – 3 izd. 2018. – 208 s.

[8] Faas N.E. Formirovanie vzaimootnoseni skolnikov v prosese izobrazitelnoi deiatelnosti v usloviakh raznovozrastnoi gruppy. Avtoreferat diss.kand. ped. nauk – M., 1991.

[9] Oklender V. Okna v mir rebenka. Rukovodstvo po detskoj psihoterapii – M.: Nezavisimaia firma «Klas», 2018- 334 s.

[10] Kulesza, E. M., Huang, C. H., & Tsai, K. F. (2019). Attitudes of Taiwanese children to peers with disabilities in inclusive and noninclusive settings. ICERI2019 Proceedings (pp. 2788–2795). 12th International Conference of Education, Research and Innovation, 2019, Seville, Spain.

[11] Rottger E. Das Spiel mit den bildnerischen Mitteln//Band 3/Keramik- Ravensburg :Otto Maier Verlag 1999. r.120.

[12] Namazbaeva Zh.I., Ilyasov I.I., Nagibina N.L. DEVELOPMENT OF LIFE-MAKING OF MULTICULTURAL PERSONALITY OF THE XXI CENTURY Berlin-Moscow –Almaty, publishing house «Center for human development», 2020. - 322 p.

[13] Jienbaeva N.B. Formirovanie dialogicheskoi rechi gluhih mladsih skolnikov znakovno-simvolicheskimi sredstvami: diss.kand. ped. nauk – Almaty, 2005

[14] Abdullina Q.E., Jienbaeva N.B., Birlesip oqytu ürdisinde estu qabileti nasar oqusylardyn qarym-qatynastyq belsendiligin kiiz basu oneri arqyly qalyptastyrudyn erekseligı / Pedagogika jane psihologia. – 2021. – №4 (49). – 218-226 bb.

[15] Vygotski, L. S. Istoria razvitiya vyssih psihicheskikh funktsii. Teks. / L. S. Vygotski // Vygotski L. S. Sobr. soch.: v 6-ti t.-T.Z. – M: Pedagogika, 2008. t. 3. – s. 5-328.

[16] Lubovski V.I. Osnovnye problemy rannei diagnostiki i koreksii narusenii razvitiya // Uchebno-metodicheski kompleks. – M.: FLINTA, 2018.

[17] Boronska T. Koreksia sensornogo i intelektualnogo razvitiya mladsih skolnikov s naruseniami sluha: uchebno-metodicheskoe posobie /– M.: Detstvo-pres. –2018.– 112 s.

[18] Vinnikott D.V. Era kontrperenosa: Antologia psihoanaliticheskikh issledovani (sbornik): 2015 Izdvo: Akademicheskii proekt, livelib.ru: <https://www.livelib.ru/author/9723/top-donald-vuds-vinnikott?ysclid>;

[19] Akiko Sugayaa, Kunihiro Fukushima, Soshi Takaod, Impact of reading and writing skills on academic achievement among school-aged hearing-impaired children //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, otinim berilgen kunı: 14.10.2022)

[20] Abdullina K.E., Jienbaeva N.B. «Estu qabileti nasar oqusylardyn aleumettik belsendiligin damytudyn manyzdylygy», //Sbornik materialov Mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoi onlain-konferensii «Integratsia teorii i praktiki spetsialnogo i inklüzivnogo obrazovaniya» – Almaty, 2021, 110 b.

Особенности формирования социальной активности слабослышащих школьников средствами казахского декоративно-прикладного искусства

К.Е. Абдуллина^{1}, Л.Ф. Крупельницкая²*

¹ *Казахский национальный педагогический университет им. Абая
(Алматы, Казахстан),*

² *Киевский национальный университет им.Тараса Шевченко
(Киев, Украина)*

Аннотация

В статье рассматриваются особенности совместной деятельности слабослышащих и слышащих школьников в ходе занятий войлоковалянием, которые способствуют развитию диалогической и социальной активности личности слабослышащего. Авторы акцентируют внимание на том, что для проведения занятий не требуется трудно создаваемых условий, то есть этот метод является экономически доступным для большинства школ и коррекционных центров. Экспериментально обосновываются содержательные компоненты социальной активности в процессе творческой деятельности, а именно на занятиях войлоковаляния, которые способствуют развитию диалогической речи и социальной адаптации детей с нарушениями слуха в целом. Показано, что предметно-практическое обучение в процессе

формирования диалогической речи у детей с нарушениями слуха играет важную роль в формировании основных навыков социальной активности.

Ключевые слова: слабослышащие школьники, национальное искусство войлоковалание, социальная активность, диалогическая речь, совместная деятельность, социализация.

Features of the formation of social activity of hearing-impaired schoolchildren by means of kazakh decorative and applied art

K.E. Abdullina^{1}, L.F. Krupelnitskaya²*

¹*Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),*

²*Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

The article discusses the features of the joint activity of hearing-impaired and hearing schoolchildren during felting classes, which contribute to the development of dialogical and social activity of the hearing-impaired personality. The authors focus on the fact that classes do not require hard-to-create conditions, that is, this method is economically affordable for most schools and correctional centers. The substantive components of social activity in the process of creative activity are substantiated experimentally, namely in felting classes, which contribute to the development of dialogic speech and social adaptation of children with hearing impairments in general. It has been shown that subject-practical training sessions in the process of forming dialogic speech of hearing impaired children play an important role in forming the basic skills of social activity.

Key words: schoolchildren with hearing impairments, national art of felting, social activity, dialogical speech, joint activity, socialization.

Редакцияға 09.11.2022 қабылданды.

S. KUMARBEEKULY¹*, B.Sh. ABDIMANAPOV²

¹Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan,

²Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)

sanat_kv@mail.ru*, bahadur_66@mail.ru

FORMATION DIAGNOSTICS OF EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS AND ROLE OF THE SYSTEM-ACTIVITY APPROACH IN IMPROVING THE QUALITY OF GEOGRAPHICAL KNOWLEDGE OF STUDENTS

Abstract

The article discusses the role and methodology of diagnostics of previously formed educational achievements of students, which are necessary for further coordination of educational activities to achieve the educational goals. On the example of the 8th and 9th grade's geography material content, the experience of conducting experimental work with students on the diagnosis of acquired knowledge and the formation of new educational results is shown.

Modernization of Kazakhstan's school education has undergone significant transformations in recent years. The adoption of new educational standards of teaching by educational institutions and its understanding by the teaching staff is aimed at solving a number of tasks, the main task of which is the formation of a new Kazakh personality of a student who will be able to independently organize his/her further trajectory and will navigate in the modern information environment without difficulty.

Therefore, the most important aspect of the students' activities of general education institutions is their functional literacy, information, and communication competence. It is important to note that in the formation of these competencies, and in solving problems in the formation of skills and organization of independent work, which is aimed at obtaining various information, for the qualitative solution of educational tasks, clear criteria and methods of measuring educational achievements are needed.

In our opinion, one of the most effective pedagogical and didactic technologies of knowledge formation is the system-activity approach.

In this aspect, sections of geography such as physical geography, social and economic geography have versatile and most successful opportunities for activating educational activities.

The modern strategy of Kazakhstan education focuses teachers on the formation of students' subject competencies, which are based on comprehensive knowledge; practical skills and abilities; creative and activity approach; and personal responsibility.

The main emphasis in the school education system of the XXI century is directed on the intellectual and moral development of the individual, which implies the need for the formation of critical thinking, the ability to navigate in the modern information space.

Keywords: system-activity approach, problem-based learning, non-standard tasks, creative approach, personality-oriented approach, cognitive activity.

Introduction. Geography teaching is the content of which reflects the fundamentals of geographical science; it differs from other subjects by an integrated approach to the study of nature, society and the subject of their interaction; it has significant potential to achieve the goals of environmental education and education of students at all levels of school education [1]. In geography, sustainable development of territories, countries and world, global problems of mankind are considered. A significant role should be given to its methodology as a subject forming students' holistic view of the world and the processes taking place in it.

According to the time duration, diagnostic work can be long-term and short-term. The students' number in the experiment can be from 2-3 people, up to several dozens. The participants' number in the experiment depends on the goal set, the stated hypothesis and the objectives of the study [2].

Methods/Methodology. Diagnostic work carried out among students of general education institutions takes a long period and consists of a number of methods, such as observation, sampling, diagnosis, etc.

Let's look at the stages of experimental work.

In the theoretical part of the work, there is a general introduction with the pedagogical problem, the issues, that need to be clarified, are determined, their relevance for this period is displayed. The explanation of relevance involves the identification of contradictions related to a specific educational problem, which acts as a practical, or theoretical issue that requires resolution. The object and subject of the study are determined.

The methodological part of the work involves the selection of existing concepts, theoretical positions, plans, and various thoughts on the essence of the existing problem. Next, the hypothesis (assumption) of the study is determined, which in the course of the work will need to be proved or overturned. In the process of experimental diagnostic work, the most acceptable research methods are selected and the experimental work is given.

To confirm the hypothesis of the study, verifying and forming experiments are carried out, they are alternately performed. The task of the verifying experience is to determine the initial state of the pedagogical problem [3]. Previously acquired knowledge, skills and abilities of students are revealed.

At the final analytical stage, a detailed analysis of the conducted research is given. The results obtained are interpreted. On the basis of all the work being done and the results obtained, the final provisions are derived. The results of pedagogical research are given in a generalized form, and the recommendations are of a practical nature [4].

The formation and diagnosis of knowledge and skills of students is very productively car-

ried out with a system-activity approach, which makes it possible to form a creative personality of a student with an active life position, student, who is able to independently find the answer to the asked questions. It is a common fact that, the system-activity approach is based on the activation of the cognitive interest of the student's personality [5].

Let's consider an experimental work on planning and organizing work with secondary school students in the framework of studying the course "Geography of Kazakhstan" in the 9th grade. So, at the first stage, initial monitoring was carried out, which was aimed at identifying the quality of students' knowledge on the subject, the level of competence formation, and also revealed their cognitive interest.

A plan of action stages was drawn up for the experimental work. At the first stage of the experimental work, a group of students was identified. Their level of knowledge, skills and abilities were determined; control methods for conducting the experiment were selected.

At the second stage, the measuring instruments were identified, which made it possible to assess the progress of knowledge, skills, and abilities, before and after the application of the system-activity approach in the study of the course "Geography of Kazakhstan".

At the third stage, group practical work was carried out using methodological and didactic capabilities of a geographical map, etc.

At the final fourth stage, an analysis of the diagnostic results was made. Appropriate conclusions and practical recommendations were made.

Results. The experimental work was carried out during 1,5 years of study, exactly during the 8th grade and the first half of the 9th grade, the experiment took place at MSI "secondary school №20 named after Akhmet Baitursynov" of the Department of Education in the city of Ust-Kamenogorsk of the Department of Education of the East Kazakhstan region. There were 20 students in the experimental class. The academic performance was 100%, the quality of knowledge was 66%. The survey showed that the majority of students strive to acquire new

knowledge. A significant part is able to perform non-standard and creative tasks.

At the first stage of the study, knowledge and skills were monitored using geographical maps, with standard forms of control. At the beginning of the experimental work, an introductory control of knowledge on the geographical nomenclature of Kazakhstan and the tectonic structure of the territory was carried out. Tests were also used to identify theoretical knowledge of students [6;7]. The purpose of the test was to determine the level of learning by the passed

material. The test was scheduled for 7 minutes, but it took 10-12 minutes to complete. This is due to the organizational moment (the time to distribute the test and collect the results), with the peculiarities of the students (each student performed the tasks at a different speed), there were attempts to copy the answers from other students.

The test consisted of 10 questions related to the geographic map. Consider the test results (Figure 1,2).

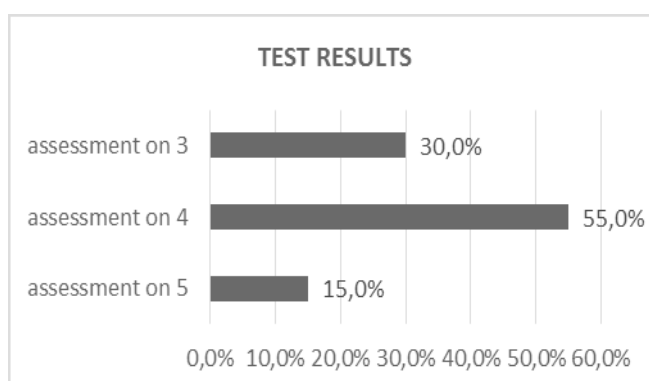

Figure 1. Test result No.1 “The revision of the 7th grade material”

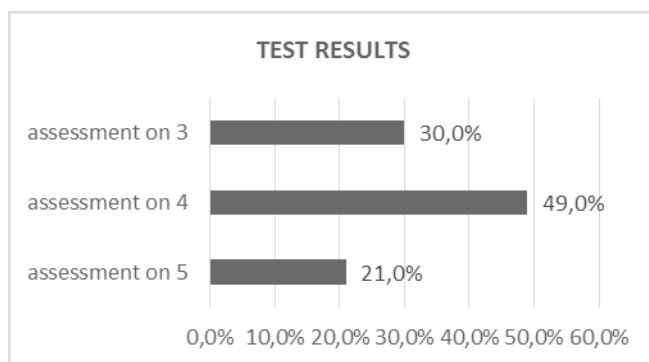

Figure 2. The test result No.2 “Checking knowledge after repeating the material for the 7th grade”

As can be seen from diagrams 1 and 2, the quality of knowledge according to the results of the test is relatively high. Basically, the rating “good” prevails. However, there are more students who received a “satisfactory” rating than those who received an “excellent” mark. This result can be explained by individual gaps in students’ knowledge or weak teaching methods when studying the topic.

Having studied the results of incoming

diagnostics, we assumed that it is necessary to use the methods of a system-activity approach on the lessons of “Geography of Kazakhstan”.

The purpose of the conducted experimental work was to create conditions for intensification of cognitive activity of students of classes 8 and 9 by introducing on the lessons such elements of the system-activity approach, as project activity, problem training, and organization of practical work [8;9;10].

To achieve this goal, a number of tasks were set, such as:

- development of lessons in accordance with the set educational goal;
- using elements of problem-based learning technology;
- application of the technology of project activity and practical work as final and intermediate works;
- creating a friendly environment that promotes the activation of cognitive activity and cognitive interest of students;
- monitor external indicators.

The implementation of the tasks set forms the students:

- interest in performing non-standard tasks;
- finding a creative approach to work;
- independently work with various sources of information;
- argumentatively prove your point of view, analyze specific situations:
- responsibility for learning;
- the need to work in a group in the process of performing creative, educational, research, problem activities.

As a result of training based on a system-activity approach, students will have the opportunity to learn:

- to carry out elementary practical research in the conditions of regular and extracurricular activities;
- apply methods of analyzing the obtained results;
- independently identify, highlight the problem, suggest ways to solve it;
- translate text information into the language of mathematics (make tables, graphs, diagrams, etc.);
- process the results in computer programs;
- create abstracts, mini-projects, presentations;
- present the results in front of classmates, a wider audience.

At the third stage of our experimental work we developed a system of lessons using the system-activity approach. These lessons correspond to the objectives of the educational system and are aimed at accelerating the education of students and developing their knowledge, skills and abilities [11].

Intermediate test tasks were also conducted using geographical maps on the topic “Geographical position of Kazakhstan”, “Features of the relief of Kazakhstan”, “Mineral resources”, “Climate of Kazakhstan. Climate-forming factors”, “Final control. Kazakhstan on the world map, relief and climate”, “Internal waters of Kazakhstan”, “Soils of Kazakhstan”, “Flora and fauna”, “Natural complexes of Kazakhstan”, “Natural resources and problems of their rational use”.

Special attention was paid to the compilation of mental maps. This skill in geography lessons includes a set of educational knowledge; visual ways of presenting them; visual and technical means of transmitting information and a set of psychological techniques for using and developing visual thinking in the learning process. This teaching was based on the principles of concentration and generalization of knowledge; algorithmization of educational and cognitive actions; humanism; a personality-oriented approach; the study of material in large blocks; the use of an indicative basis of actions, and the allocation of the main [12]. At each lesson, students had a memo before them on creating a mental map, which briefly outlined the principles and rules for its compilation. Working with the memo saved time at the lesson and made it possible to correct the error during the time.

For example, one of the works began with drawing a general scheme of the river from its source to its mouth. All types of sources were depicted on the same level: a spring, a lake, a swamp, a mountain glacier were schematically sketched. Left and right tributaries of the first and second order were noted. The types of river regime, their nutrition, and meaning were briefly recorded on the mental map. A large volume of educational material, including new terms and concepts on the mental map scheme made it possible to quickly memorize, and establish cause-and-effect relationships between such concepts as “river fall”, “river slope”, “water flow”, “river flow”, “flow of rivers”.

Google Earth [13] and Spiders [14] applications were used in the construction of the mental map in the economic geography

of Kazakhstan (9th grade, «Economy»). Individual students demonstrated their skills in the use of computer applications and found their wide application in their teaching activities in geography lessons from the perspective of a systems-action approach.

Discussion. At the lessons were used a variety of methods and techniques of diagnostics of learning achievements, as well as elements of the system-activity approach in the formation of new knowledge and skills. It was revealed that each child has his own individual mental and learning abilities, temperament, character, will, motivation, cognitive organization, experience, and desire to work.

An important factor in the implementation of the system-activity approach is the use of

new technical training tools [15]. They provide ample opportunities to improve the quality of education and mental development of students. The extensive functionality of electronic maps and electronic technologies allowed us to activate the cognitive activity of students in the classroom, apply various forms and methodological techniques of working with a geographical map, forming the most important cartographic skills and abilities. The use of all these techniques made it possible to prepare students for a more successful summative assessment for the section and quarter.

According to the results of the 8th grade and the first half of the 9th grade, the final work was carried out. The training results for the analyzed period are shown in Figure 3.

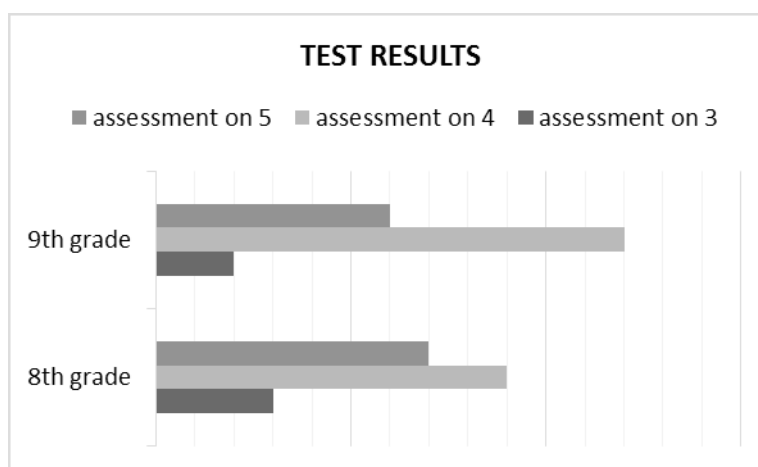

Figure 3. The results of the final control for the 8th grade and the first half of the 9th grade

The analysis of the results of training for the 8th grade and the first half of the 9th grade showed positive dynamics. Students wrote the work more successfully for the 9th grade. The number of C marks have decreased.

Conclusion. The results obtained during the experimental work allowed us to conclude about the role and expediency of using a system-activity approach when working with geographical

maps, which significantly increased the quality of students' knowledge. The use of practice-oriented practical works, problematic issues and mini-projects in the course of educational activities enabled most of the students to rise to a higher level of cognitive activity, which in turn had an impact on improving the quality of knowledge and academic performance of the class as a whole.

References

- [1] Svitnitskaya E. P. Innovatsionnoe obuchenie v prepodavanii geografii i biologii //vysshaya shkola: nauchnye issledovaniya. – 2021. – S. 21-25.
- [2] Botirova, M., & Seytaliyeva, I. (2021). Formation of the Ability of Primary School Students to Evaluate and Diagnose the Future Professional Activity of the Child. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 2(4), 68-70.

[3] Michurina E.S. Bol'shanina I.v. monitoring kak metod diagnostiki konstatiruyushchego eksperimenta po formirovaniyu opyta kommunikativnogo povedeniya studentov pedagogicheskogo vuza //Naukosfera. – 2021. – №. 5-1. – S. 54-57.

[4] Molokova A. V. i dr. Peredovoi pedagogicheskii opyt proektirovaniya obrazovatel'nogo protsessa v nachal'noi shkole //Sibirskii uchitel'. – 2021. – №. 1. – S. 5-12.

[5] Gaisin I. T., Kumarbekuly S. Izuchenie toplivnoi promyshlennosti privolzhskogo federal'nogo okruga v kurse ekonomicheskoi geografii v shkole i vuze //fiziko-matematicheskoe i estestvennonauchnoe obrazovanie: nauka i shkola. – 2021. – S. 105-109.

[6] Kalkashev S.G., Abdimanapov B. Sh. Metodicheskie osnovy kriterial'nogo otsenivaniya znaniy uchashchikhsya v kurse shkol'noi geografii //Aktual'nye nauchnye issledovaniya v sovremennom mire. – 2020. – №. 8-4. – S. 65-70. DOI: 10.34670/AR.2020.66.78.080

[7] Makarova E.A., Stepanova E. S. Testirovanie kak sredstvo otsenki sformirovannosti ekologicheskoi kompetentnosti studentov pedagogicheskogo vuza //Samarskii nauchnyi vestnik. – 2020. – T. 8. – №. 1 (30). – S. 254-259.

[8] Kumarbekuly S.I. dr. Sushchnost' sistemno-deyatelnostnogo podkhoda i kriticheskogo myshleniya v obrazovatel'nom protsesse //Pedagogika i psikhologiya. – 2021. – T. 49. – №. 4. – S. 211-218.

[9] Petrov A. Yu. Sistemno-deyatelnostnyi podkhod v professional'noi deyatelnosti obshcheobrazovatel'nykh shkol i uchrezhdenii srednego professional'nogo obrazovaniya v predmetnoi oblasti «geografiya» //Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. – 2021. – №. 2 (87). – S. 290-292.

[10] Vinokurova N. F., Cheburkov D. F., Kraeva Yu. R. Formirovanie issledovatel'skikh kompetentsii u uchashchikhsya v kontekste idei ustoichivogo razvitiya sredstvami geografo-kraevedcheskogo kruzhka // Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya. – 2019. – №. 63-1. – S. 61-64.

[11] Abdusalomovna K. S. Formation of practical competencies of schoolchildren in geography //International journal of discourse on innovation, integration and education. – 2020. – T. 1. – №. 5. – C. 384-387.

[12] Nortoshevich A. G. et al. Improving the methodology of basis of pedagogical conditions that help the formation of cartographic competence in students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – C. 545-551.

[13] Patrick Hagge. (2021) Student Perceptions of Semester-Long In-Class Virtual Reality: Effectively Using “Google Earth VR” in a Higher Education Classroom. Journal of Geography in Higher Education 45:3, pages 342-360.

[14] Chugh A. et al. Spider monkey crow optimization algorithm with deep learning for sentiment classification and information retrieval //IEEE Access. – 2021. – T. 9. – C. 24249-24262.

[15] Sanat, K., Nurbol, U., Bakhadurkhan, A., Anargul, S., Zukhra, D., & Gulfa, K. (2022). Teachers' opinions about technological pedagogical content knowledge used in geography lessons. World Journal on Educational Technology: Current Issues. 14(4), 1217-1224. <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i4.7731>

Білім алушылардың географиялық білім сапасын арттыруда оқу жетістіктерінің қалыптасу диагностикасы және жүйелік іс-әрекеттік тәсілдің рөлі

С. Құмарбекұлы^{1*}, Б.Ш. Абдимананов²

¹Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті (Өскемен, Қазақстан),

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада білім беру мақсаттарына қол жеткізу үшін білім беру қызметін одан әрі үйлестіру үшін қажет білім алушылардың бұрын қалыптасқан оқу жетістіктерін диагностикалаудың рөлі мен әдістемесі қарастырылған. 8 және 9-сынып географиясы бойынша материал мазмұнының мысалында білім алушылармен алған білімдерін диагностикалау және жаңа оқу нәтижелерін қалыптастыру бойынша эксперименттік жұмыс жүргізу тәжірибесі көрсетілген.

Қазақстандық мектептегі білім беруді жаңғырту соңғы жылдары елеулі өзгерістерге ұшырады. Білім беру мекемелерінің оқытудың жаңа білім беру стандарттарын қабылдауы және оны педагогикалық ұжымның дұрыс түсінуі бірқатар міндеттерді шешуге бағытталған, оның басты міндеті-өзінің болашақ траекториясын өз бетінше ұйымдастыра алатын және заманауи ақпараттық ортада қиындықсыз еркін бағдарлай алатын жаңа қазақстандық оқушы тұлғасын қалыптастыру.

Сондықтан білім беру мекемелеріндегі білім алушылар қызметінің маңызды аспектісі олардың функционалдық сауаттылығы мен ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігі болып табылады. Осы құзыреттерді қалыптастыру кезінде және әртүрлі ақпарат алуға бағытталған өзіндік жұмысты ұйымдастырудың біліктері мен дағдыларын қалыптастырудағы мәселелерді шешу кезінде оқу міндеттерін сапалы шешу үшін оқу жетістіктерін өлшеудің нақты критерийлері мен әдістері қажет екенін атап өткен жөн.

Біздің пікірімізше, білімді қалыптастырудың ең тиімді педагогикалық және дидактикалық технологияларының бірі жүйелік іс-әрекеттік тәсіл болып табылады.

Бұл аспектіде географияның физикалық география, әлеуметтік және экономикалық география сияқты бөлімдері білім беру қызметін жандандырудың жан-жақты және сәтті мүмкіндіктеріне ие.

Қазақстандық білім берудің заманауи стратегиясы мұғалімдерді оқушылардың жан-жақты білімге, практикалық іскерліктер мен дағдыларға, шығармашылық және әрекеттік тәсілдемеге және жеке жауапкершілікке сүйенетін пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағдарлайды.

XXI ғасырдағы мектептегі білім беру жүйесінде басты назар тұлғаның зияткерлік және адамгершілік дамуына аударылады, бұл сыни ойлауды қалыптастыру қажеттілігін, қазіргі ақпараттық кеңістікте бағдарлай білуді болжайды.

Түйінді сөздер: жүйелік іс-әрекеттік тәсіл, проблемалық оқыту, стандартты емес тапсырмалар, шығармашылық тәсіл, жеке тұлғаға бағытталған тәсіл, танымдық белсенділік.

Диагностика сформированности учебных достижений и роль системно-деятельностного подхода в повышении качества географических знаний обучающихся

С. Құмарбекұлы^{1*}, Б.Ш. Абдимананов²

¹*Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова
(Усть-Каменогорск, Казахстан),*

²*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматривается роль и методология проведения диагностики ранее сформированных учебных достижений обучающихся, которые необходимы для дальнейшей координации учебной деятельности для достижения поставленных образовательных целей. На примере содержания материала по географии 8 и 9 класса показан опыт проведения экспериментальной работы с обучающимися по диагностике усвоенных знаний и формированию новых учебных результатов.

Модернизация казахстанского школьного образования в последние годы претерпела значительные преобразования. Принятие новых образовательных стандартов обучения образовательными учреждениями и правильное его понимание педагогическим коллективом, направлена на решение ряда задач, главной задачей которого является формирование новой казахстанской личности школьника, который самостоятельно сможет организовать свою дальнейшую траекторию и без затруднений будет свободно ориентироваться в современной информационной среде.

Поэтому, важнейшим аспектом деятельности учащихся общеобразовательных учреждений, является их функциональная грамотность и информационно-коммуникативная компетентность. Важно отметить,

что при формировании этих компетенций, и при решении проблем в формировании умений и навыков организации самостоятельной работы, которая направлена на получение различной информации, для качественного решения учебных задач, необходимы четкие критерии и методы измерения учебных достижений.

По нашему мнению, одним из наиболее эффективных педагогических и дидактических технологий формирования знаний является системно-деятельностный подход.

В данном аспекте, такие разделы географии как физическая география, социальная и экономическая география обладают разносторонними и наиболее удачными возможностями для активизации учебной деятельности.

Современная стратегия казахстанского образования ориентирует педагогов на формирование учащихся предметных компетенций, которые опираются на всесторонние знания, практические умения и навыки, творческий и деятельностный подход и личную ответственность.

Основной акцент в системе школьного образования XXI века делается на интеллектуальное и нравственное развитие личности, что предполагает необходимость формирования критического мышления, умения ориентироваться в современном информационном пространстве.

Ключевые слова: системно-деятельностный подход, проблемное обучение, нестандартные задания, творческий подход, личностно-ориентированный подход, познавательная активность.

Received 20.09.2022.

FTAMP 14.25:09

DOI 10.51889/3246.2022.39.27.022

Д.Д.БАЙДАЛИЕВ¹, А.Қ.ДҮЙСЕНБАЕВ², Л.М.САХИЕВА^{1}*

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы қ., Қазақстан),*

*²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан)
Baidaliev-d@mail.ru, adk7575@mail.ru, sakhieva.leyla@mail.ru**

СЫНЫПТАН ТЫС ӨЛКЕТАНУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа

Мақала жалпы орта білім беретін мектепте сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының түрлері мен ұйымдастыру ерекшеліктеріне, оқушыларды тәрбиелеу мәселелеріне негізделіп, тұжырымдалған.

Бүгінгі барлық жалпы орта білім беретін мектептердің алдында тұрған негізгі мақсаттардың қатарына заман ағымына сай жекелеген пәндерді оқытуда инновациялық әдіс - тәсілдерді кеңінен пайдаланумен бірге сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыру, соның негізінде оқушыларды тәрбиелеу кезек күттірмес мәселелердің қатарында болып отыр. Қазіргі таңдағы бәсекелестік дәуірі тұлғаның бойында жан - жақты білім, білік, дағдылардың болуын талап етеді. Осы орайда еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін - ақ оқу - тәрбие үрдісінде туған жер, өлкетану жөнінде білім берудің қажеттілігіне байланысты мәселелер, мемлекеттік нормативтік құжаттар мен Жолдауларда айтыла бастады. Сондықтан қазіргі жаңартылған білім беру үрдісінде өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру, озық іс - тәжірибелерді пайдалану арқылы оқушыларды тәрбиелеу мәселесі жолға қойылып отыр. Осы орайда мақалада жалпы білім беретін орта мектептердегі өлкетанымдық жұмыстарды ұйымдастырудың өзектілігі мен ұстанымдары, сондай - ақ сыныптан тыс өлкетану жұмысының түрлері, оқушыларды тәрбиелеудегі мүмкіндіктері ғылыми талдаулар негізінде тұжырымдалған.

Түйін сөздер: оқу үрдісі, өлкетану, туған жер, тәрбие, білім, мұғалім, оқушылар, сыныптан тыс жұмыс.

Кіріспе. XXI ғасырдағы жанартылған білім беру жүйесін жүзеге асыруға сәйкес мұғалімдер мен оқушыларға зор жауапкершілік жүктеліп отыр. Себебі, оқушыларды заман талабына сай білім нәрімен сусындататын, мамандығын шексіз сүйетін, саналы ғұмырын бала тәрбиесіне бағыттаған құзыретті мұғалімдер болса, келесі келешегіміздің ертеңі сол мектептен білім алған, өз Отанын сүйетін, туған жерін ардақ тұтатын бүгінгі жас ұрпақ.

Елімізде соңғы жылдары қабылданған «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 15 - бабында оқушыларды жалпы адами және азаматтық құқықтары мен бостандықтарына, ата - аналары мен үлкен адамдарға, отбасы құндылықтарына, сонымен бірге ел игілігі құндылықтарына, мемлекеттік рәміздер мен заңнамаларға құрметпен қарау мәселесімен қатар отаншылдық, қоршаған ортаны аялауға тәрбиелеу мәселесі көрсетілген болатын [1].

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев 2019 жылы дәстүрлі тамыз конференциясындағы мұғалімдермен кездесуінде қазіргі жаһандану үрдісіндегі бәсекелестік жағдайында мұғалім мамандығына артылар жауапкершіліктің зор екендігін атап өтіп, осы бағыттағы дәстүр сабақтастығын жаңғырту жолында ұлттық тәрбиеге көңіл бөлу, сол арқылы ата - бабаларымыздан қалған ұлан – ғайыр территориямыздың бүтіндігін сақтау, туған жерді ардақтау мәселесін де көрсетіп берді [2].

Президентіміз наурыз мерекесіндегі елімізге еңбегі сіңген тұлғаларға мемлекеттік наградалар табыс ету рәсімінде, қазақ халқының «Ер-туған жерінде» деген қастерлі сөзін алға тарта отырып, біртұтас тарихымыздың төрінде елдік пен қаһармандықтың ерен үлгісі жатқандығын, туған жерін жаудан қорғаған батыр бабаларымыз қасық қаны қалғанша жан берісіп, бастарын бәйгеге тіккендігін, сонымен бірге қазіргі туған жердің тұтастығын сақтау баршамамыздың Отан алдындағы борышымыз екендігіне назар аударған [3].

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін оқу - тәрбие үрдісін қайта құру, дамыған елдердің ағарту ісіндегі жетістіктерін назарға алу, тиімді тұстарын енгізу мәселесі қолға алынған болатын. Соның ішінде өлкетану жұмыстары да назардан тыс қалмағанын аңғарамыз. Соңғы жылдары территориялық жағынан көршілес Ресейдің оқу - ағарту саласында өлкетану жұмыстарына аса көңіл бөлініп, оқушыларды туған жердің тарихы мен географиясы, әдебиеті мен мәдениетіне қызығушылықтарын арттыру жолында игі қадамдар жасады. Осы орайда зерттеу тақырыбымызға арқау болған «өлке», «туған жер» ұғымдары өзара сабақтас деп айтуымызға толықтай негіз бар. Сөз жоқ, оқу үрдісінде өлкетану мәліметтерін пайдалану оқушыларды тәрбиелеудің қуатты құралы болып табылады. Бұл мәселені еліміз тәуелсіздік алғанға дейін-ақ ұлт зиялылары мен ағартушылары өз еңбектеріне арқау еткен болатын.

Негізгі бөлім. Қазақстан Республикасының әлеуметтік – экономикалық даму заңдылықтарына сай жасалынып жатқан реформалармен бірге білім беру ісі мен ғылымды дамыту аясындағы білім алушылардың білім, білік, іскерлік деңгейлерін заман талабына сай арттыру мәселесіне де тың талаптар мен міндеттер қойып отырғандығы белгілі.

Жаһандық үдерістерге сай жоспарланған және алдағы уақытта жүзеге асырылуы тиіс мемлекеттік маңызды құжаттамалар мен нормативтік бағдарламаларда, үкімет пен мемлекет басшыларының Жолдаулары мен үндеулерінде оқушыларды өз Отанын сүйетін ұлтжанды, туған жерінің тарихы мен мәдениетін ардақ тұтатын азамат етіп тәрбиелеу мәселесі күн тәртібінен түскен емес. Аталмыш мәселе қазіргі таңда жаңа қырынан танылып, оқу - ағарту саласында түрлі әдіс - тәсілдер мен формалар арқылы жүзеге асырылып келеді. Осы орайда жалпы білім беретін орта мектепте өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру, оларға қойылатын әдістемелік және әдіснамалық талаптарға сай біршама ауқымды еңбектер мен мақалалар жарыққа шықты.

Өлкетану саласы қазақ даласында ерекше құндылыққа ие әрі өміршең. Ол біздің зерттеу жұмысының барысында анықталып отыр. Оқу үрдісіндегі сыныптан тыс өлкетану жұмысы бойынша оқу-әдістемелік жұмыстарының ұтымдылығын ғылыми тұжырымдау, тиімділігі мен ұйымдастыру жолдарын негіздеу педагогика саласында маңызға ие.

Әдіснамалық негіздері мен әдістері. Соңғы уақыттары оқу - тәрбие үрдісінде өлкетану жұмыстарын пайдалану мәселесінің өзектілігі, оның ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді жоспарларын жасау жолға қойылған болатын. Оған себеп 2017 жылғы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақалада Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыруды тапсырған болатын. Соның негізінде 2018-2019 оқу жылдарында бұрын тандау пәні не үйірме түрінде өткізіліп келген аталмыш жұмыстар пән ретінде жалпы білім беретін мектептердің оқу үрдісіне енгізілді. Дегенмен, осы бағдарламаны жасауда әр өлке өзіндік тарихи, географиялық, мәдени, әдеби болмыстарын ескере келе түрлі бағыттар бойынша құрастырып шықты

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақаласында, отаншылдықтың бастауы жалпы білім беретін орта мектептерде туған өлкенің тарихы мен географиясын, мәдениеті мен әдебиетін жалпы тұрмыс - тіршілігін терең танудан басталуы қажет екендігі айтылып, туған өлкенің әрбір өзені мен таулары, белдері мен өзен - көлдерінің астарында үлкен тарих жатқаны көрсетілді. Сонымен бірге, әрбір аймақта халқымыздың басына қиын - қыстау замандарда пана болған, саналы ғұмырын өлкені қорғауда сарп еткен ұлы тұлғалар бар екендігі, ал оларды бүгінгі жас жеткіншектер білуі қажет екендігі айтылған [4].

Мақаламыздың бас жағында қысқаша түсінік беріп кеткеніміздей өлкетану жұмыстары өзінің бастауын тереңнен алатындығына көз жеткіздік. Мысалға антикалық дәуір ғұламасы, түркі рухани әлемінің көшбасшыларының бірі әл-

Фараби өзінің философиялық трактатында бала дүниетанымының дұрыс дамуы үшін отбасы тәрбиесінен бөлек, айналадағы құбылыстарды терең меңгеруі тиіс екендігіне тоқтала келе, оны табандылықпен дамытудың бірден - бір жолы білім мен тәрбие арқылы қалыптасатынын жазып кеткен [5, 42-б.].

Педагогиканың даму тарихына назар аударатын болсақ, 1921 жылдары Қазақ АКСР халық ағарту бөлімінің қаулысымен жергілікті өлкеде орын тепкен оқу орындарына халықтың өткен мұраларын жинақтап, сақтау мәселелері тапсырылған болатын. Осыған орай, оқу - ағарту жұмыстарын жаңа арнаға көтеру үшін жыл сайын өлкетанымдық көрмелер ұйымдастырыла бастаған еді. Ал, 1925 жылдары әрбір мектепте өлкетану бөлмелері немесе бұрыштарын орнату туралы қаулы қабылданып, ол жұмыстарға сол мектептің балаларын барынша тарту, үйірме жұмыстарын ашу, сыныптан тыс өлкетану экскурсияларын ұйымдастыру алғаш рет қолға алынды [6, 42-б.].

1920 жылдардың екінші жартысында өлкетанудың ғылыми - педагогикалық бағыттарында қазақтың біртуар зиялылары С.Ж.Асфендияров, О.Жандосов көп еңбек сіңірген болатын. О.Жандосов қазақ даласы мен мектептеріндегі өлкетану жұмыстарының жағдайына талдаулар жасап, оны жүзеге асыру жолдарына сипаттама бере келе «Өзіңнің өлкенді таны» атты мақала жазған. Ал, ғалым С.Ж.Асфендияров болса, тұңғыш бүкіл қазақ зиялылары мен ағартушы - педагогтардың басын біріктіріп, өлкетанушылар конференциясын ұйымдастырды.

С.Асфендияров өлкетану жұмыстарының құндылығы жөнінде, болашақ жеткіншектер туған өлкесінің тарихы мен мәдениетін, әдебиеті мен жалпы адамзаттық құндылықтарды терең меңгеруі тиіс екендігін, ол үшін балабақша тәрбиешілері мен мектеп мұғалімдері, педагогтар өз жұмыстарына жауапкершілікпен қарауы қажеттілігін, ал тиімді ұйымдастырылған өлкетану жұмыстары жеткіншектерді өз отанының патриоты болуына негіз қалайтындығын жазып кеткен [6, 43-б.].

Алаш зиялысы А.Байтұрсынов бала дүниеге келгеннен кейін – ақ қоршаған ортаның ерекшеліктерін, орналасу заңдылықтарын көріп, сезінуі керек екендігін, жалпы дүниені терең түйсіну үшін ең алдымен өзі туған мекеннің құбыластарын білуі қажет деген пікірде болды [7, 224-б.].

М.Жұмабаев баланың сезім мүшелерінің дұрыс дамуы үшін ең алдымен сыртқы факторлар әсер ететінін тұжырымдады. Ғалым «Бала жүре бастағаннан табиғаттың тылсым құбылыстарымен терең таныссын. Бұлақтың аққанын, ағын судың сарынын, ағаш - теректердің желмен майысқанын, күннің шығып, батқанын тамашаласын. Сонда баланың зейіні мен ойы дамиды», – деген [7, 224-б.].

Ж.Аймауытов болса, жалпы бала туған жерді терең тануы үшін тарих сабағының рөлі ерекше екендігін тұжырымдай келе, барлық гуманитарлық пәндерді тұтастыра отырып, «Біздің Отан» атауымен оқыту тиімді екендігін жазды. Жүсіпбек Аймауытовтың пікірінше балаға тек табиғат, қоршаған орта туралы білім беріп қана қоймай, сол жерлерге апару, кітаптағы жазылғандарды көзбен көрсету бала бойындағы әсерді күшейтетінін атап көрсетті [7, 225-б.].

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін өлкетану жұмыстары негізінде мектепке дейінгі мекемелерде балалардың экологиялық түсініктерін қалыптастыру мәселесін ғалым А.Е.Манкеш зерттеу нысанына айналдырса, жалпы білім беретін орта мектептегі бастауыш сыныптарда өлкетану арқылы балалардың дүниетанымын қалыптастырудың теориясы мен әдістемесіне байланысты А.М.Текесбаеваның еңбектері жарыққа шықты. Д.Д.Байдалиев өз еңбегінде болашақ педагогтарды өлкетану жұмысына кәсіби даярлау мәселесінің теориясы мен практикасын негіздеп берген. Ал, әдеби өлкетану бойынша Қ.Т.Айтжанова, биология саласы бойынша С.Орынбеков, география саласы бойынша М.Н.Мұсабаева, туризм саласы бойынша өлкетану жұмыстарының тиімділігін А.А.Саипов және О.Б.Мазбаев өз еңбектеріне арқау еткен.

Студенттердің туристік – өлкетанымдық құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі бойынша Е.Д.Исаков, О.Б.Мазбаев, Ш.У.Лайсханов пікірінше, қазіргі таңда жалпы білім беретін орта мектептегі география пәні мұғалімдері өлкетану мен туризм бағыттарындағы тақырыптарды оқытуда деңгейлері төмен. Сонымен бірге көптеген мектептерде сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының жүзеге асырылмауынан оқушылардың өз туған жері туралы білімдері төмен [8, 32-б.].

Соңғы жылдары жоғары оқу орындарында өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру мәселесіне байланысты А.Т.Ермекбаева [9], Г.В.Шмакова [10] және т.б. жазып кеткен.

Жоғарыда аталған еңбектерді талдаулар нәтижесінде көз жеткізгеніміздей, сыныптан тыс өлкетану жұмыстарын ұйымдастыру, теориялық және практикалық мәселелеріне байланысты еңбектер әлі күнге дейін өз дәрежесінде зерттелмеген.

Нәтижелер. Зерттеу жұмысының теориялық және әдіснамалық ерекшеліктерін саралай келе, өлкетану ұғымы көп қырлы екендігіне көз жеткіземіз. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде, адамның кіндік қаны тамған туған жері немесе белгілі бір аймақтың бөлігі – «өлке», әдетте сол қала, елді -мекендерді зерттеу, танып білу - «өлкетану» деп аталатындығын жазған [11, 289-б.].

Қазақ тілінің кірме сөздер бойынша сөздігінде «Өлке» – белгілі бір аймақ, өңір немесе атырап. «Өлкетану» – сол аймақты мақсатты түрде зерттеу. Тарихшы, географ, биолог т.б. сала өкілдерінің бір аймақты зерттеуі - деген анықтаманы берген [12, 418-б.].

Біздің пікірімізше өлкетану дегеніміз жеке тұлғаның белгілі бір аймақ, туған жер туралы дүниетанымдық және ғылыми көзқарастарының жиынтығынан тұрады. Өлкені тану іс - әрекет, бағыт-бағдар барысында жүзеге асады.

Ал оқу үдісінде өлкетану тікелей мұғалімдер мен тәрбиешілердің көмегімен мақсатты жүзеге асырылатын, жеке тұлғаға туған жері, өңірді танытудағы әдіс - тәсілдері мен іс - әрекеті деп қарастырамыз.

Сонымен, сыныптан тыс өлкетану жұмыстары қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептерде мүлдем жүргізілмей келеді деген ойдан аулақпыз. Себебі сол аймақтан шыққан танымал адамдар, еңбеккерлер мен соғыс ардагерлерінің, ұлт зиялыларының мерейтойлары мен айтулы даталарына байланысты кездесу ұйымдастыру дәстүрге айналған [13, 5-б.].

Жалпы білім беретін орта мектепте жүргізілетін өлкетану жұмыстары әдетте үйірме негізінде жүзеге асады. Сыныптан тыс үйірме жұмысының негізгі мақсаты оқушылардың туған жер туралы білім, білік, іскерлік дағдыларын арттыру соның негізінде қоғамдық игіліктерге құрметпен қарауға тәрбиелеу болып табылады. Үйірме жұмысының ең басты құндылығы оқушыларды ізденіс, зерттеу жұмыстарына тарта отырып, олардың бойында адамгершілік пен Отанға деген сүйіспеншілікті, ұлттық мінез-құлық пен қоғамдық игіліктерді аялауға негіз қалайды. Сыныптан тыс өлкетанымдық үйірме жұмыстарын ұйымдастыру үшін мұғалім көп ізденуі, білімі мен білігі, іскерлік дағдылары болуы қажет.

Сыныптан тыс өлкетану жұмыстары өз кезегінде екі бағытта жүргізілуі қажет. 1. Теориялық әрекеттер. Бұл әдетте туған өлке туралы әңгімелеу, баяндамалар жасау, танымдық интеллектуалдық ойындар түрінде өзіндік ізденіс жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. 2. Практикалық іс - әрекеттер. Туған жердің мәдени орындарына, тарихи нысандарға, табиғатқа экскурсия және т.б. ұйымдастыру жұмыстары арқылы жүзеге асады.

Қазіргі кезде сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының ішінде кең тарағандары - дөңгелек үстелдер мен конференциялар. Бұл іс - шаралар көбінде жергілікті өлкеден шыққан танымал тұлғалар мен сол аумаққа еңбек сіңірген адамдардың мерейтойларына байланысты ұйымдастырылады. Дөңгелек үстелді тиімді ұйымдастыру үшін мұғалім көп еңбектенуі, жоспарлы түрде сценарийін жасауы қажет. Ең алдымен сыныптан тыс өлкетану конференциялары мен дөңгелек

үстелдер оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес болуы қажет. Жоспарлы түрде жүзеге асатын осындай сыныптан тыс өлкетану жұмыстары оқушылардың танымын арттырып, үлкендерді сыйлауға машықтанып, еңбексүйгіштік, белсенділік, патриоттық сезімдері арта түседі.

Қазіргі кезде жалпы білім беретін мектептерде сыныптан тыс өлкетану жұмыстары бойынша әдеби танымдық кештер кең таралған. Өлкетану бағытындағы осындай кештерді ұйымдастыру жоспарлы түрде жасалынған сценарийлер арқылы жүзеге асады. Осындай өлкетанымдық кештердің негізгі мақсаты ән, күй, музыка, көркем сөз түрлері арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға бағытталады. Сыныптан тыс өлкетанымдық әдеби кештердің жоспарына шағын қойылымдармен оқушылардың интеллектісін дамытуға бағытталған ойындарды қосса, ұтымдылығы арта түсер еді. Мұндай әдеби кештер әсіресе пән апталықтарында, маңызды мемлекеттік мерейтойларға байланысты ұйымдастырылып келеді.

Сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының ішінде көп жолға қойылып, жүзеге асырылып келе жатқандардың ішінде оқушылар шығармашылығы мен зерттеу жобаларының орны бөлек. Еліміздің білім беру жүйесінің қойып отырған талаптарына орай жыл сайын аудандық, облыстық, республикалық, халықаралық ғылыми жобалар байқауы ұйымдастырылып келеді. Осы орайда «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақаласындағы «Туған жер» бағдарламасын жүзеге асыруға негізделген ғылыми жобалардың ішінде арнайы өлкетану бөлімдері бар. Білім бөлімдері оқушылар арасында туған жерге байланысты үздік бейнероликтер байқауын ұйымдастыруды дәстүрге айналдырған. Туған өлке туралы осындай бағыттағы жұмыстар ең алдымен оқушылардың шығармашылығын дамытып, туған жеріне, еліне деген сүйіспеншілігін арттыратыны сөзсіз.

Мектепте сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының ішінде арнайы музейлер ұйымдастыру ісі ерекше маңызға ие. Мұндай

жұмыс тікелей мұғалімнің басшылығымен жүзеге асады. Музейде арнайы бөлімдер мен оған материалдар жинау ісіне оқушыларды көптеп тарту, олардың қызығушылығын арттырып, танымдық белсенділігін дамытады.

Оқушыларды патриоттық рухта тәрбиелеу мен адамгершілік құндылықтарын дамытуда туған жерге экскурсия ұйымдастыру жұмыстары маңызды. Мұндай сыныптан тыс өлкетану экскурсиясы оқушылардың теориялық білімін практикамен ұштастыруға таптырмас әдіс. Экскурсияны ұйымдастыру мұғалімнен зор шығармашылықты талап етеді. Мұғалім экскурсия жоспарын құру, балалардың қауіпсіздігі, табиғат объектілерімен жұмыс істеу құрылғыларын таңдау, тәжірибе жасаудағы оқушы әрекеті, материалдарды сұрыптау, сызу, өлшеу жұмыстарын бірізділікпен жүзеге асыруы қажет.

Талдау. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін білім беру орындарында өлкетану жұмыстарын ұйымдастыруға байланысты мәселелер күн тәртібінде тұрды. Себебі 1994 жылы қабылданған гуманитарлық білім туралы, 1995 жылғы Қазақстан Республикасы азаматтарының тарихи санасын қалыптастыру, 1996 жылғы мәдени-этникалық білім беру, патриоттық тәрбие беру тұжырымдамаларында өлкетану жұмыстарының оқушыларды тәрбиелеудегі құндылығы мен жүзеге асыру жолдарына байланысты мәліметтер айтылған.

2004 жылы жүзеге асырылған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасында да туған өлкенің, аймақтың тарихын жинастыру, жарыққа шығару мәселесі жазылған болатын.

2012 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы»: Жалпыға Орта Еңбек қоғамына қарай 20 қадам» атты Жолдауында жаһандық бәсекелестік дәуірінде оқу – ағарту саласына зор міндеттер жүктелетінін алға тарта отырып, мектептерде өлкетану сияқты пәндердің болмауынан жасөспірімдер қоғамдық ортаға бейімделе алмай, кейін қалып жатқанын алға тартады.

Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақаласында көрсетілген «Туған жер» курстарының оқушылардың зияткерлік, рухани-адамгершілік дамуында және бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы рөліне тоқталған [14].

Қазіргідей жаһандық үдерістер қарқын алып, нарықтық қатынастар орнаған тұста сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының оқушыларды тәрбиелеудегі маңыздылығы ерекше. Себебі, тиімді ұйымдастырылған өлкетану жұмыстары оқушылардың бойында ар - ождан, адамгершілік, еңбексүйгіштік сезімін қалыптастырады. Білім алушылар неғұрлым өлкетану жұмыстарына жақын болып, қызығушылығы артқан сайын, олардың бойында отаншылдықпен бірге оны қорғауға даяр болып, жауапкершіліктері артады. А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Әуезов сынды ұлт зиялылары өлкетануды – отантанудың бастамасы деп баға берулері тегіннен – тегін емес.

Біздің пікірімізше өлкетану және осы бағыттағы жұмыстар тек жалпы білім беретін орта мектептерде ғана емес, мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеуде, жоғары оқу орындарының оқу процесінде тиімді жүзеге асырылса ұтымдылығы арта түсер еді.

Қорытынды.

Бүгінгі таңдағы білім беру жүйесіндегі талаптарға сай оқушыға дайын теориялық білімді игертумен шектелмейді, оларды болашаққа негізделген әрі өзін - өзі дамытуға ықпал ететін қосымша шығармашылық ізденіс жұмыстарына тарту арқылы жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуды көздейді [15, 62-б.].

Қазіргі кезде жалпы білім беретін орта мектепте сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының өзіндік формалары мен әдіс – тәсілдері бар. Жекелеген пән сабақтарынан айырмашылығы сыныптан тыс өлкетану жұмыстарын ұйымдастыруға бағытталған қол жетімді әдебиеттер мен арнайы министрлік ұсынған бағдарламасы

болмайды. Сондықтан да сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының қай түрі болмасын ұйымдастыру формасына байланысты мұғалімнен зор жауапкершілік пен табандылықты, шығармашылық пен кәсіби шеберлікті талап етеді. Сыныптан тыс өлкетану жұмысын ұйымдастыру, соларқылы оқушылардың танымдық белсенділіктерін дамыту, жас ерекшеліктеріне сай тиімді әдіс - тәсілдерді пайдалану мәселесіне байланысты белгілі бір жүйесі қалыптаспаған.

Дегенмен өлке және өлкетануға байланысты, оның оқу - ағарту саласындағы қызметі мен рөліне байланысты теориялық көзқарастар ұзақ даму жолынан өткен.

Жаһандық бәсекелестік дәуірінде оқу - ағарту саласында оқушының интеллектісі мен шығармашылығын дамытуға аса көңіл бөлсе, өз елі мен жерін сүйетін, материалдық және рухани игіліктерді ардақ тұтатын тұлғаны тәрбиелеу мәселесі қай кезеңде болмасын өзектілігін жоймақ емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

[1] Бектұрғанов Ә. Педагог мәртебесі биіктейді. // Egemen Qazaqstan. 2020. - 6 қаңтар. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/217044-pedagog-martebesi-biikteydi> (өтінім берілген күн: 16.10.2022).

[2] Шотбайқызы А. Міндет - жеті түрлі ілім білетін ұрпақ тәрбиелеу // Egemen Qazaqstan. 2019. - 19 тамыз. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/206857-mindet-%E2%80%93-dgeti-turli-ilim-biletin-urpaq-tarbieleu> (өтінім берілген күн: 16.10.2022).

[3] Тоқаев Қ.К. Жаңа Қазақстан – абстракты идея емес, келешектің жарқын көрінісі // Egemen Qazaqstan. 2022. - 18 наурыз. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/307117-qasym-zhomart-toqaev-zhanha-qazaqstan-%E2%80%93-abstrakty-ideya-emes-keleshektinh-dgar> (өтінім берілген күн: 16.10.2022).

[4] Сманов Б. Рухани жаңғыру және білім беру ісі // Egemen Qazaqstan. 2018. - 19 қыркүйек. [Электрондық ресурс]: URL: <https://egemen.kz/article/174630-rukhani-dganhgyru-dgane-bilim-beru-isi> (өтінім берілген күн: 17.10.2022).

[5] Әбу Насыр әл-Фарабидің ақыл-ой пікірлері мен нақыл сөздері: жинақ // құрастырған Сандыбаев Ж.С., Палтөре Ы.М. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 233б.

[6] Байдалиев Д.Д. Өлкетану негіздері. – Тараз: ТИГУ баспасы, 2018. – 128б.

[7] Байдалиев Д.Д., Бураханова Ә.А. Жоғары сынып оқушыларының туған жерге патриоттық сезімін қалыптастырудың өзектілігі // «Жамбыл Жабаев және жаңа сынақтар дәуіріндегі ұлттық тәрбие мәселелері» атты Халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияның ғылыми мақалалар жинағы. - Алматы, 2021. – 223-225 бб.

[8] Исаков Е.Д., Мазбаев О.Б., Лайсханов Ш.У. География білім беру бағдарламасы студенттерінің туристік-өлкетану құзыреттерін қалыптастырудың теориялық негіздері // Педагогика және психология 2021. – №3 (48). – 31-38 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/222/793> (өтінім берілген күн: 18.10.2022).

[9] Ермекбаева А.Т. Педагогикалық жоғары оқу орындарында биолог-бакалаврларды пәндік және әдістемелік дайындау мазмұны құрылымындағы өлкелік компонент бД011300-Биология Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясы. – Алматы, 2018. – 148б. [Электрондық ресурс]: URL: https://kaznpu.kz/docs/doctoranti/ermekbayeva/Disser_nov.pdf (өтінім берілген күн: 18.10.2022).

[10] Шмакова Г.В. Теоретические и методологические основы краеведения: учебное пособие для вузов // Г. В. Шмакова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2022. – 116 с. [Электрондық ресурс]: URL: <https://urait.ru/bcode/508057> (өтінім берілген күн: 18.10.2022).

[11] Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2018. – 728б.

[12] Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі // құрастырған Құрманбайұлы Ш., Исақова С., Мизамхан Б. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы қоғамдық қоры, 2019. – 596б.

[13] Әлқожаева Н.Қ., Жақыпов Қ.Б., Жаңатуғанова А.Т., Қалмырзаева Ж.Ә., Нұрмұхаметова Ж.Ф., Шоразова Л.А. Өлкетану // 5-7 сыныптар – Алматы: Алматыкітап, 2018. – 216б.

[14] Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылдың 7 желтоқсанындағы №988

қаулысы. [Электрондық ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988> (өтінім берілген күн: 19.10.2022).

[15] Жұмаділов Б.Т., Абдиқаримова Г.А., Мырзалиева З.Қ. Қашықтықтан білім беруде географиялық деректерді ақпараттық коммуникация технологиясын қолдана отырып оқытудың ерекшеліктері // Педагогика және психология 2020. – №2 (43). – 62-69 бб. [Электрондық ресурс]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/45/103> (өтінім берілген күн: 18.10.2022).

References

[1] Bekturganov A. Pedagog martebesi biikteydi. // Egemen Qazaqstan. 2020. - 6 kantar. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/217044-pedagog-martebesi-biikteydi> (otinin berilgen kyn: 16.10.2022).

[2] Shotbajkyzy A. Mindet - zheti tyrli ilim biletin urpak tarbieleu // Egemen Qazaqstan. 2019. – 19 тамыз. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/206857-mindet-%E2%80%93-dgeti-turli-ilim-biletin-urpaq-tarbieleu> (otinin berilgen kyn: 16.10.2022).

[3] Tokaev K.K. Zhana Kazakstan - abstrakty ideya emes, keleshektin zharkyn korinisi // Egemen Qazaqstan. 2022. - 18 nauryz. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/307117-qasym-zhomart-toqaev-zhanha-qazaqstan-%E2%80%93-abstrakty-ideya-emes-keleshektinh-dgar> (otinin berilgen kyn: 16.10.2022).

[4] Smanov B. Ruhani zhangyru zhane bilim beru isi // Egemen Qazaqstan. 2018. - 19 kyrkyjek. [Elektronдық resurs]: URL: <https://egemen.kz/article/174630-rukhan-dganhghyru-dgane-bilim-beru-isi> (otinin berilgen kyn: 17.10.2022).

[5] Abu Nasyr al-Farabidin akyl-oj pikirleri men nakyl sozderi: zhinak // kurastyrgan Sandybaev ZH.S., Paltore Y.M. – Almaty: Kazak universiteti, 2020. – 233b.

[6] Bajdaliev D.D. Olketanu negizderi. – Taraz: TIGU baspasy, 2018. – 128b.

[7] Bajdaliev D.D., Burahanova A.A. Zhogary synyp okushylarynyn tugan zherge patriotyk sezimin kalypastyrudyn ozektiligi // «Zhambyl Zhabaev zhane zhana synaktar dauirindegi ulttyk tarbie maseleleri» atty Halykaralyk gylimi – tazhiribelik konferenciyanyn gylimi makalalar zhinagy. – Almaty, 2021. – 223-225 bb.

[8] Isakov E.D., Mazbaev O.B., Lajskhanov SH.U. Geografiya bilim beru bagdarlamasy studentterinin turistik-olketanu kuzyretterin kalypastyrudyn teoriyalik negizderi // Pedagogika zhane psihologiya 2021. – №3 (48). – 31-38 bb. [Elektronдық resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/222/793> (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).

[9] Ermekbaeva A.T. Pedagogikalyk zhogary oku oryndarynda biolog-bakalavrlardy pandik zhane adistemelik dajyndau mazmuny kurylymyndagy olkelik komponent 6D011300- Biologiya Filosofiya doktory (PhD) darezhesin alu yshin dajyndalghan dissertatsiyasy. – Almaty, 2018. – 148b. [Elektronдық resurs]: URL: https://kaznpu.kz/docs/doctoranti/ermekbaeva/Disser_nov.pdf (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).

[10] Shmakova G.V. Teoreticheskie i metodologicheskie osnovy kraevedeniya: uchebnoe posobie dlya vuzov // G. V. Shmakova. - 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Yurajt, 2022. – 116 s. [Elektronдық resurs]: URL: <https://urait.ru/bcode/508057> (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).

[11] Kaliev B. Kazak tilinin tysindirme sozdigi. – Almaty, 2018. – 728b.

[12] Kazak tilinin kirme sozder sozdigi // kurastyrgan Kurmanbajuly SH., Isakova S., Mizamhan B. – Almaty: Ulttyk audarma byurosy kogamdyk kory, 2019. – 596b.

[13] Alkozhaeva N.K., Zhakypov K.B., Zhanatuganova A.T., Kalmyrzaeva Zh.A., Nurmuhametova Zh.G., Shorazova L.A. Olketanu. // 5-7 synyp tar – Almaty: Almatykitap, 2018. – 216b.

[14] Kazakstan Respublikasynda bilim beru men gylymdy damytudyn 2020 – 2025 zhyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасы // Kazakstan Respublikasy Ykimetinin 2019 zhyldyn 7 zheltoksanyn dajy №988 kaulysy. [Elektronдық resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988> (otinin berilgen kyn: 19.10.2022).

[15] Zhumadilov B.T., Abdikarimova G.A., Myrzaliev Z.K. Kashykyktan bilim berude geografialyk derекterdi akparattyk kommunikaciya tekhnologiyasyn koldana otyryp okytudyn ereksheликteri // Pedagogika Zhane psihologiya 2020. – №2 (43). – 62-69 bb. [Elektronдық resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/issue/view/45/103> (otinin berilgen kyn: 18.10.2022).

Эффективность внеклассной краеведческой работы в воспитании учащихся*Д.Д. Байдалиев¹, А.К. Дуйсенбаев², Л.М. Сахиева¹*¹*Казахский национальный педагогический университет им.Абая (Алматы, Казахстан),*²*Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан)**Аннотация*

Статья основана и сформулирована на особенностях организации и видах внеклассной краеведческой работы в средней общеобразовательной школе, проблемах воспитания учащихся.

Среди основных задач, стоящих сегодня перед всеми средними общеобразовательными школами, одновременно с широким использованием инновационных методов и приемов в преподавании отдельных предметов в соответствии с течением времени, наиболее актуальной является организация внеклассной работы на основе воспитания учащихся. Современная эпоха конкуренции требует наличия у личности разносторонних знаний, умений, навыков. При этом уже после обретения нашей страной независимости в государственных нормативных документах и посланиях стали озвучиваться вопросы, связанные с необходимостью образования по родной земле, краеведению в учебно - воспитательном процессе. Поэтому в современном обновленном образовательном процессе ставится вопрос организации краеведческой работы, воспитания учащихся с использованием передового опыта. В связи с этим в статье сформулированы актуальность и принципы организации краеведческой работы в общеобразовательных средних школах, а также виды внеклассной краеведческой работы, возможности в воспитании учащихся на основе научного анализа.

Ключевые слова: учебный процесс, краеведение, родная земля, воспитание, образование, учитель, ученики, внеклассная работа.

The effectiveness of extracurricular local history work in the education of students*D. Baidaliyev¹, A. Duisenbayev², L. Sakhiyeva¹,*¹*Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan),*²*Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)**Abstract*

The article is based and formulated on the peculiarities of the organization and types of extracurricular local history work in a secondary school, the problems of educating students.

Among the main tasks facing all secondary schools today, along with the widespread use of innovative methods and techniques in teaching individual subjects in accordance with the passage of time, the most relevant is the organization of extracurricular activities based on the education of students. The modern era of competition requires a person to have versatile knowledge, skills and abilities. At the same time, after our country gained independence, government regulations and messages began to voice questions related to the need for education in the native land, local history in the educational process. Therefore, in the modern updated educational process, the issue of organizing local history work, educating students using best practices is raised. In this regard, the article formulates the relevance and principles of organizing local history work in secondary schools, as well as types of extracurricular local history work, opportunities for educating students on the basis of scientific analysis.

Keywords: educational process, local history, native land, upbringing, education, teacher, students, extracurricular activities.

Редакцияға 06.10.2022 қабылданды.

**Авторлар туралы мәліметтер/
Сведения об авторах/
Information about the authors**

Абдиманапов Бахадурхан Шарипович – география ғылымдарының докторы, география және экология кафедрасының профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *bahadur_66@mail*

Абдиманапов Бахадурхан Шарипович – доктор географических наук, профессор кафедры географии и экологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *bahadur_66@mail.ru*

Abdimanapov Bakhadurkhan – Doctor of Geography, Professor, Department of Geography and Ecology, Abai Kazakh National Pedagogical University, *bahadur_66@mail.ru*

Абдуллина Куралай Едиловна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kyrabdyl@mail.ru*

Абдуллина Куралай Едиловна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kyrabdyl@mail.ru*

Abdullina Kuralai – Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *kyrabdyl@mail.ru*

Абекова Айнур Жумағалиқызы – магистрант, Алматы технологиялық университеті, *institute2022-2@mail.ru*

Абекова Айнур Жумағалиқызы – магистрант, Алматинский технологический университет *institute2022-2@mail.ru*

Abekova Ainur – Master Student, Almaty Technology University *institute2022-2@mail.ru*

Айтенова Эльмира Әбдіқалиқызы – постдокторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *emma_14@mail.ru*

Айтенова Эльмира Абдиқалиевна – постдокторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *emma_14@mail.ru*

Aitenova Elmira – Abai Kazakh National Pedagogical University, *emma_14@mail.ru*

Ақжолова Актоты Толеумуратовна – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, бастауыш білім беру кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aktoty_72@mail.ru*

Ақжолова Актоты Толеумуратовна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, кафедра начального образования, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aktoty_72@mail.ru*

Akzholova Aktoty – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Primary Education, Abai Kazakh National Pedagogical University, *aktoty_72@mail.ru*

Ақпарова Жанна Муслимовна – педагогика ғылымының кандидаты, педагогика кафедрасының доценті, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті, *zhan_mus@mail.ru*

Ақпарова Жанна Муслимовна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zhan_mus@mail.ru*

Akparova Zhanna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zhan_mus@mail.ru*

Алибаева Рауан Нургалиевна – психология магистрі, лектор, С.Ж.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті, *alibaeva_r@mail.ru*

Алибаева Рауан Нургалиевна – магистр психологии, лектор, Казахский национальный медицинский университет имени С.Д.Асфендиярова, *alibaeva_r@mail.ru*

Alibaeva Rauan – Master of Psychology, Lecturer, S.D.Asfendiyarov Kazakh National Medical University, *alibaeva_r@mail.ru*

Алметов Негматжан Шадиметович – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, «Заманауи педагогика және психология» кафедрасының профессоры, М.Әуезов атындағы Оңтүстік-Қазақстан университеті, *n_almetov@mail.ru*

Алметов Негматжан Шадиметович – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры «Современная педагогика и психология», Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, *n_almetov@mail.ru*

Almetov Negmatzhan – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Modern Pedagogy and Psychology, M.Auezov South-Kazakhstan University, *n_almetov@mail.ru*

Ашинов Рауан Бауржанұлы – магистр, оқытушы, Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер Академиясы, *marjan777@yandex.ru*

Ашинов Рауан Бауржанович – магистр, преподаватель, Казахская Национальная Академия Искусств им.Т. Жургенова, *marjan777@yandex.ru*

Ashinov Rauan – Master, Lecturer, T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *marjan777@yandex.ru*

Әбдігапбарова Ұлжарқын Мүслімқызы – педагогика ғылымдарының докторы, педагогика және психология кафедрасының профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *abdigapbarova_um@mail.ru*

Абдигапбарова Ұлжарқын Муслимовна – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *abdigapbarova_um@mail.ru*

Abdigapbarova Ulzharkyn – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Pedagogy and Psychology, Abai Kazakh National Pedagogical University, *abdigapbarova_um@mail.ru*

Әбдімұса Жұлдыз Нұрланқызы – докторант, академик А.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті, *Venus2017@inbox.ru*

Абдимуса Жұлдыз Нурлановна – докторант, Университет дружбы народов имени академика А.Қуатбекова, *Venus2017@inbox.ru*

Abdimusa Zhuldyz – Doctoral Student, Academician A.Kuatbekov Peoples' Friendship University, *Venus2017@inbox.ru*

Әзімбек Айдана Батырбекқызы – докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, *aidan_1995.kz@mail.ru*

Әзімбек Айдана Батырбекқызы – докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, *aidan_1995.kz@mail.ru*

Azimbek Aidana – Doctoral Student, L.N.Gumilyov Eurasian National University, *aidan_1995.kz@mail.ru*

Байдалиев Дархан Даулетжанович – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *baidaliev-d@mail.ru*

Байдалиев Дархан Даулетжанович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *baidaliev-d@mail.ru*

Baidaliyev Darkhan – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, *baidaliev-d@mail.ru*

Байдосова Динара Қуанышқызы – педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *dkdina@mail.ru*

Байдосова Динара Куанышевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *dkdina@mail.ru*

Baidossova Dinara – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, *dkdina@mail.ru*

Баймұхамбетова Ботагөз Шәкірқызы – PhD доктор, «Педагогикалық менеджмент және білім беру» кафедрасының доценті, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, *bota_goz@mail.ru*

Баймухамбетова Ботагөз Шакировна – доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры «Педагогического менеджмента и образования», Восточно-Казахстанский университет имени С.Аманжолова, *bota_goz@mail.ru*

Baymukhambetova Botagoz – PhD Doctor, Associate Professor, Department of Pedagogical Management and Education, S.Amanzholov East Kazakhstan University, *bota_goz@mail.ru*

Баубек Арай Амангелдіқызы – магистрант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *aray12bk@gmail.com*

Баубек Арай Амангелдіқызы – магистрант, Казахский национальный женский педагогический университет, *aray12bk@gmail.com*

Baubek Arai – Master Student, Kazakh National Women’s Teacher Training University, *aray-12bk@gmail.com*

Битибаева Жазира Маратовна – PhD доктор, физика кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zhazmar@mail.ru*

Битибаева Жазира Маратовна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры физики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zhazmar@mail.ru*

Bitibayeva Zhazira – PhD Doctor, Senior Lecturer, Department of physics, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zhazmar@mail.ru*

Бобырева Марина Михайловна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, *wilwarin79@gmail.com*

Бобырева Марина Михайловна – кандидат педагогических наук, доцент, Западно-Казахстанский медицинский университет имени М.Оспанова, *wilwarin79@gmail.com*

Bobyreva Marina – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.Ospanov West Kazakhstan Medical University, *wilwarin79@gmail.com*

Болеев Талант Қалдыбекович – Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты Кәсіби даму Орталығының директоры, *talant.bolejev@ayu.edu*

Болеев Талант Қалдыбекович – Международный Таразский инновационный институт имени Ш.Муртаза Директор Центра профессионального развития, *talant.bolejev@ayu.edu*

Boleyev Talant – The director of professional development center of Taraz International Innovation institute named after Sh. Murtaza, *talant.bolejev@ayu.edu*

Боранбаева Ақтолқын Раисбекқызы – PhD доктор, мектепке дейінгі тәрбие және арнайы педагогика кафедрасының доцент м.а., Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, *aktolkyn81@mail.ru*

Боранбаева Ақтолқын Раисбекқызы – доктор PhD, и.о. доцента кафедры дошкольного воспитания и специальной педагогики, Южно-Казakhstanский государственный университет, *aktolkyn81@mail.ru*

Boranbayeva Aktolkyn – Doctor PhD, Acting associate Professor, Department of preschool education and special pedagogy, South Kazakhstan State University, *aktolkyn81@mail.ru*

Боранкулова Дина Мэлсовна – география ғылымдарының кандидаты, география және экология кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *dinaborankulova@mail.ru*

Боранкулова Дина Мэлсовна – кандидат географических наук, старший преподаватель кафедры географии и экологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *dinaborankulova@mail.ru*

Borankulova Dina – Candidate of Geographical Sciences, Senior Lecturer, Department of geography and ecology, Abai Kazakh National Pedagogical University, *dinaborankulova@mail.ru*

Борончиева Бахыт Асылбекқызы – логопед-дефектолог, «My Way» түзету орталығының директоры, *boroncievabahyt@gmail.com*

Борончиева Бахыт Асылбековна – логопед-дефектолог, директор коррекционного центра «My Way», *boroncievabahyt@gmail.com*

Boronchieva Bahyt Asylbekovna – speech therapist - correctional teacher, Director of Correctional Center “My Way”, *boroncievabahyt@gmail.com*

Бурлачук Леонид Фокич – психология ғылымдарының докторы, профессор Бүкіл украиналық психодиагностикалық қауымдастығының президенті, *oleg.burlachuk@gmail.com*

Бурлачук Леонид Фокич – доктор психологических наук, профессор, президент Всеукраинской психодиагностической ассоциации, *oleg.burlachuk@gmail.com*

Burlachuk Leonid – Doctor of Psychology, Professor, President of All-Ukrainian Psychodiagnostic Association, *oleg.burlachuk@gmail.com*

Галимжанова Маржан Анесовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, академик, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, *mgalimzhanova@mail.ru*

Галимжанова Маржан Анесовна – кандидат педагогических наук, академик, Национальная академия образования имени Ы.Алтынсарина, *mgalimzhanova@mail.ru*

Galimzhanova Marzhan – Candidate of Pedagogical Sciences, academician, I.Altynsarin National Academy of education, *mgalimzhanova@mail.ru*

Дёма Елена Владимировна – педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, *dema.a70@mail.ru*

Дёма Елена Владимировна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Западно-Казakhstanский медицинский университет имени М.Оспанова, *dema.a70@mail.ru*

Djoma Elena – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, M.Ospanov West Kazakhstan Medical University, *dema.a70@mail.ru*

Дүйсенбаев Абай Қабакбайұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика және білім беру менеджмент кафедрасының доценті, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *adk7575@mail.ru*

Дуйсенбаев Абай Кабакбаевич – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и образовательного менеджмента, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *adk7575@mail.ru*

Duisenbayev Abay – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy and Educational Management, al-Farabi Kazakh National University, *adk7575@mail.ru*

Ербол Айгерим – магистрант, Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер Академиясы, *marjan777@yandex.ru*

Ербол Айгерим – магистрант, Казахская Национальная Академия Искусств имени Т.Жургенова, *marjan777@yandex.ru*

Erbol Aigerim – Master Student, T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *marjan777@yandex.ru*

Ерженбек Булбул – PhD доктор, математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *bulbul.83@mail.ru*

Ерженбек Булбул – доктор PhD, старший преподаватель кафедры методики преподавания математики, физики и информатики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *bulbul.83@mail.ru*

Yerzhenbek Bulbul – PhD Doctor, Senior Lecturer, Department of methods of teaching mathematics, physics and computer science, Abai Kazakh National Pedagogical University, *bulbul.83@mail.ru*

Естлеуов Сагдат Амангалиевич – педагогика ғылымдарының магистры, аға оқытушы, М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, *Estleuov81@mail.ru*

Естлеуов Сагдат Амангалиевич – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Западно-Казахстанский медицинский университет имени М.Оспанова, *Estleuov81@mail.ru*

Estleuov Sagdat – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, M.Ospanov West Kazakhstan Medical University, *Estleuov81@mail.ru*

Еркебаева Сауле Жомартовна – педагогика ғылымдарының магистрі, мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *saule877@mail.ru*

Еркебаева Сауле Жомартовна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры дошкольного образования и социальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *saule877@mail.ru*

Yerkebaeva Saule – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Preschool Education and Social Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University, *saule877@mail.ru*

Есназар Асель Жаңаберженқызы – PhD доктор, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, *asel.esnazar@mail.ru*

Есназар Асель Жаңаберженқызы – доктор PhD, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, *asel.esnazar@mail.ru*

Yesnazar Assel – PhD Doctor, South Kazakhstan State Pedagogical University, *asel.esnazar@mail.ru*

Жакупова Алтынай Жұмабекқызы – PhD доктор, мектепке дейінгі білім беру және элеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *Zhakupova-84@bk.ru*

Жакупова Алтынай Жумабековна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры дошкольного образования и социальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Zhakupova-84@bk.ru*

Zhakupova Altynay – PhD Doctor, Senior Lecturer, Department of Preschool Education and Social Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University, *Zhakupova-84@bk.ru*

Жанбеков Хайролла Нышанович – доктор химических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *hairulla418@mail.ru*

Жанбеков Хайролла Нышанович – химия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *hairulla418@mail.ru*

Zhanbekov Khayrolla – Doctor of Chemical Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *hairulla418@mail.ru*

Жангужинова Меруерт Еркеновна – Phd доктор, қауымдастырылған профессор, Т.Қ.Жүргенов Қазақ ұлттық өнер академиясы, *meruyert.zhan@gmail.com*

Жангужинова Меруерт Еркеновна – доктор Phd, ассоциированный профессор, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова, *meruyert.zhan@gmail.com*

Zhanguzhinova Meruyert – PhD Doctor, Associated Professor, T.K.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *meruyert.zhan@gmail.com*

Жұмағұлова Қалампыр Әбжаппарқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, биология кафедрасының доценті, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *darmik1996@mail.ru*

Жұмағұлова Қалампыр Абжаппаровна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры биологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *darmik1996@mail.ru*

Zhumagulova Kalampyr – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Biology, Abai Kazakh National Pedagogical University, *darmik1996@mail.ru*

Жундыбаева Турархан Нурмахановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика және психология кафедрасы қауымдастырылған профессорының м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *turarkhan.2011@mail.ru*

Жундыбаева Турархан Нурмахановна – кандидат педагогических наук, и.о. ассоциированного профессора кафедры педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *turarkhan.2011@mail.ru*

Zhundybaeva Turarkhan – Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology, Abai Kazakh National Pedagogical University, *turarkhan.2011@mail.ru*

Ибадуллаева Салтанат Жарылқасынқызы – биология ғылымдарының докторы, биология, география және химия кафедрасының профессоры, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, *salt_i@mail.ru*

Ибадуллаева Салтанат Жарылқасыновна – доктор биологических наук, профессор кафедры биологии, географии и химии, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, *salt_i@mail.ru*

Ibadullaeva Saltanat – Doctor of Biological Sciences, Professor, Department of Biology, Geography and Chemistry, Korkyt Ata Kyzylorda University, salt_i@mail.ru

Исаков Ерлан Дуйсенбекович – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, erlanchik-89@mail.ru

Исаков Ерлан Дуйсенбекович – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, erlanchik-89@mail.ru

Issakov Yerlan – Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, erlanchik-89@mail.ru

Калиаскарова Айнура Амановна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, ainuramanovna@gmail.com

Калиаскарова Айнура Амановна – докторант, Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая, ainuramanovna@gmail.com

Kaliaskarova Ainur – Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, ainuramanovna@gmail.com

Каримова Разия Елеупановна – педагогика ғылымдарының магистрі, мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, raziya.1966@mail.ru

Каримова Разия Елеупановна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры дошкольного образования и социальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, raziya.1966@mail.ru

Karimova Raziya – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Preschool Education and Social Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University, raziya.1966@mail.ru

Кенес Қайрат Маратұлы – PhD доктор, жалпы және бейорганикалық химия кафедрасының аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, kenges.qayrat@gmail.com

Кенес Кайрат Маратович – доктор PhD, старший преподаватель кафедры общей и неорганической химии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, kenges.qayrat@gmail.com

Kenges Kairat – PhD Doctor, Senior Lecturer, Department of General and Inorganic Chemistry, al-Farabi Kazakh National University, kenges.qayrat@gmail.com

Колдасбаева Багила Джумабаевна – педагогика ғылымдарының магистры, аға оқытушы, М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан медицина университеті, bagila.koldasbaeva@mail.ru

Колдасбаева Багила Джумабаевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Западно-Казахстанский медицинский университет имени М.Оспанова, bagila.koldasbaeva@mail.ru

Koldasbaeva Bagila – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, M.Ospanov West Kazakhstan Medical University, bagila.koldasbaeva@mail.ru

Корнилова Татьяна Борисовна – орыс тілі және әдебиет кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, kornilova_tb@mail.ru

Корнилова Татьяна Борисовна – старший преподаватель кафедры русского языка и литературы, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, kornilova_tb@mail.ru

Kornilova Tatiana – Senior Lecturer, Department of Russian Language and Literature, Abai Kazakh National Pedagogical University, kornilova_tb@mail.ru

Косшыгулова Алия Сериковна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *alenti85@mail.ru*

Косшыгулова Алия Сериковна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *alenti85@mail.ru*

Kosshygulova Aliya – Abai Kazakh National Pedagogical University, *alenti85@mail.ru*

Кошербаева Азиза Нуралиевна – магистр, Бастауышта оқыту педагогика мен әдістемесі кафедрасының оқытушысы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, *kosherbayeva72@list.ru*

Кошербаева Азиза Нуралиевна – магистр, преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, *kosherbayeva72@list.ru*

Kosherbayeva Aziza – Master, Lecturer, Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, South Kazakhstan state pedagogical university, *kosherbayeva72@list.ru*

Кошкарова Мадина Габитовна – магистр, «Педагогика» кафедрасының аға оқытушысы, Орталық Азия Инновациялық университеті, *madina.koshkarova@bk.ru*

Кошкарова Мадина Габитовна – магистр, старший преподаватель кафедры «Педагогика», Центрально-Азиатский инновационный университет, *madina.koshkarova@bk.ru*

Koshkarova Madina – Master, Senior Lecturer, Department of pedagogy, Central Asian Innovation University, *madina.koshkarova@bk.ru*

Крупельницкая Людмила Францевна – психология ғылымдарының докторы, психодиагностика және клиникалық психология кафедрасының доценты, Т.Шевченко атындағы Киев Ұлттық университеті, *krlyuda@gmail.com*

Крупельницкая Людмила Францевна – доктор психологических наук, доцент кафедры психодиагностики и клинической психологии, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, *krlyuda@gmail.com*

Krupelnitskaya Lyudmila – Doctor of Psychology, Associate Professor of the Department of Psychodiagnostics and Clinical Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, *krlyuda@gmail.com*

Кульманова Шолпан Бурибаевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Музыка» кафедрасы, Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *kulman_sholpan@mail.ru*

Кульманова Шолпан Бурибаевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, кафедра «Музыка», *kulman_sholpan@mail.ru*

Kulmanova Sholpan – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Music, Kazakh National Women's Teacher Training University, *kulman_sholpan@mail.ru*

Құмарбекұлы Санат – докторант, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, *sanat_kv@mail.ru*

Құмарбекұлы Санат – докторант, Восточно-Казахстанский университет имени С.Аманжолова, *sanat_kv@mail.ru*

Kumarbekuly Sanat – Doctoral Student, S.Amanzholov East Kazakhstan University, *sanat_kv@mail.ru*

Лайсханов Шахислам Узакбаевич – PhD доктор, «География және экология» кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *laiskhanov@gmail.com*

Лайсханов Шахислам Узакбаевич – доктор PhD, старший преподаватель кафедры «География и экология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *laiskhanov@gmail.com*

Laiskhanov Shakhislam – PhD Doctor, Senior Lecturer, Department of Geography and Ecology, Abai Kazakh National Pedagogical University, *laiskhanov@gmail.com*

Мажинов Багдат Молдахметович – PhD доктор, қауымдастырылған профессор м.а., арнайы педагогика кафедрасының меңгерушісі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *bagdat_1969@mail.ru*

Мажинов Багдат Молдахметович – доктор Phd, и.о. ассоциированного профессора, заведующий кафедрой специальной педагогики, Казахский национальный женский педагогический университет, *bagdat_1969@mail.ru*

Mazhinov Bagdat – PhD Doctor, Acting Associate Professor, Head of the Department of Special Pedagogy, Kazakh National Women’s Teacher Training University, *bagdat_1969@mail.ru*

Мамытбаева Жанат Абдианановна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zhanat02014@mail.ru*

Мамытбаева Жанат Абдианановна – докторант, Казахский национальный педагогический университет, *zhanat02014@mail.ru*

Mamytbayeva Zhanat – Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zhanat02014@mail.ru*

Мурзалинова Алма Жакимовна – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии, Северо-Казахстанский университет имени М.Козыбаева, *m_alma60@mail.ru*

Мурзалинова Алма Жакимовна – педагогика ғылымдарының докторы, педагогика және психология кафедрасының профессоры, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, *m_alma60@mail.ru*

Murzalinova Alma – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, M.Kozybayev North Kazakhstan University, *m_alma60@mail.ru*

Мусахан Рысқұл Мырзаханқызы – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *musakhan1996r@gmail.com*

Мусахан Рысқұл Мырзаханқызы – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *musakhan1996r@gmail.com*

Musakhan Ryskul – Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *musakhan1996r@gmail.com*

Мырзалы Назира Бердыгуловна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *naziramyrzaly@gmail.com*

Мырзалы Назира Бердыгуловна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *naziramyrzaly@gmail.com*

Myrzaly Nazira – Doctoral Student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *naziramyrzaly@gmail.com*

Мырзатаева Гульмира Нуржановна – докторант, “Заманауи педагогика және психология” кафедрасы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, *gulmira_ukgu@mail.ru*
Мырзатаева Гульмира Нуржановна – докторант, кафедра «Современная педагогика и психология», Южно-Казахстанский Университет имени М.Ауэзова, *gulmira_ukgu@mail.ru*
Myrzataeva Gulmira – Doctoral Student, Department of Modern Pedagogy and Psychology, M.Auezov South Kazakhstan University, *gulmira_ukgu@mail.ru*

Ниязбаева Алмагул Иембердиевна – химия ғылымдарының кандидаты, доцент, жалпы және бейорганикалық химия кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *almagul.niyazbayeva@kaznu.kz*

Ниязбаева Алмагул Иембердиевна – кандидат химических наук, доцент, кафедра общей и неорганической химии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, *almagul.niyazbayeva@kaznu.kz*

Niyazbaeva Almagul – Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Department of general and inorganic chemistry, al-Farabi Kazakh National University, *almagul.niyazbayeva@kaznu.kz*

Оспанова Бахытжан Бегенбековна – старший преподаватель кафедры Трехязычия, Торайғыров Университет, *ospanova-22@mail.ru*

Оспанова Бахытжан Бегенбековна – Үштілділік кафедрасының аға оқытушысы, Торайғыров атындағы университеті, *ospanova-22@mail.ru*

Ospanova Bakhytzhana – Senior Lecturer, Department of Trilingualism, Toraigyrov University, *ospanova-22@mail.ru*

Рахимбердина Анаргүль Турысбековна – физика-математика ғылымдары және информатика кафедрасының аға оқытушысы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, *Anargul9161@mail.ru*

Рахимбердина Анаргүль Турысбековна – старший преподаватель кафедры физико-математических наук и информатики, Университет имени Шакарима города Семей, *Anargul9161@mail.ru*

Rakhimberdina Anargul – Senior Lecturer, Department of Physical and Mathematical Sciences and Informatics, Shakarim University of Semey, *Anargul9161@mail.ru*

Садыкова Сауле Алтынбаевна – PhD доктор, «Шетел филологиясы және аударма ісі» кафедрасының доценті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе Өңірлік Университеті, *sauleda@mail.ru*

Садыкова Сауле Алтынбаевна – доктор PhD, доцент кафедры «Иностранная филология и переводческое дело», Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, *sauleda@mail.ru*

Sadykova Saule – PhD doctor, Associate Professor, „Foreign philology and translation” Department, K.Zhubanov Aktobe Regional University, *sauleda@mail.ru*

Сайфутдинова Гульмира Сапарбековна – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, *20051984@bk.ru*

Сайфутдинова Гульмира Сапарбековна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана, *20051984@bk.ru*

Saifutdinova Gulmira – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian and Technical University, *20051984@bk.ru*

Саржанова Айнагуль Николаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Бастауыш және мектепке дейінгі білім берудің теориясы мен әдістемесі» кафедра меңгерушісі, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, tmndo@mail.ru

Саржанова Айнагуль Николаевна – кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой «Теория и методика начального и дошкольного образования», Северо-Казахстанский университет имени М.Козыбаева, tmndo@mail.ru

Sarzhanova Ainagul – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of «Theory and Methodology of Primary Pre-school teaching», M.Kozybaev North Kazakhstan University, tmndo@mail.ru

Сахиева Лейла Мамедовна – педагогика ғылымдарының магистрі, педагогика және психология кафедрасының аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, sakhieva.leyla@mail.ru

Сахиева Лейла Мамедовна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, sakhieva.leyla@mail.ru

Sakhiyeva Leila – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology, Al-Farabi Kazakh National University, sakhieva.leyla@mail.ru

Сламбекова Толкын Сламкуловна – педагогика ғылымдарының кандидаты, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессор м.а., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Tolkyn_1969@mail.ru

Сламбекова Толкын Сламкуловна – кандидат педагогических наук, и.о. профессора кафедры социальной педагогики и самопознания, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Tolkyn_1969@mail.ru

Slambekova Tolkyn – Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Professor, Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Tolkyn_1969@mail.ru

Сманова Алуа Арыстановна – PhD доктор, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасының доцент м.а., М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, alua_87.87@mail.ru

Сманова Алуа Арыстановна – доктор PhD, и.о. доцента кафедры «Дошкольное и начальное образование», Таразского регионального университета имени М.Х.Дулати, alua_87.87@mail.ru

Smanova Alua – PhD Doktor, Acting Associate Professor, Department “Preschool and primary education”, M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, alua_87.87@mail.ru

Сматова Клара Бегалиевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогикалық психология кафедрасының доценті, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, smatova_k@mail.ru

Сматова Клара Бегалиевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогической психологии, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, smatova_k@mail.ru

Smatova Klara – PhD Doctor, Associate Professor, Department of pedagogical psychology, M.H.Dulaty Taraz Regional University, smatova_k@mail.ru

Сурабалдиева Бахыт Турсыновна – педагогика ғылымдарының магистрі, «Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасының аға оқытушысы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, chukago.b@mail.ru

Сурабалдиева Бахыт Турсыновна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Дошкольное и начальное образование», Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, *chukago.b@mail.ru*

Surabaldieva Bakhyt – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department “Preschool and primary education”, M.Kh.Dulaty Taraz Regionai University, *chukago.b@mail.ru*

Сыдыкова Жайнагуль Каныевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *Zhainagtl_Sydykova@mail.ru*

Сыдыкова Жайнагуль Каныевна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры методики преподавания математики, физики и информатики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Zhainagtl_Sydykova@mail.ru*

Sydykova Zhainagul – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of methods of teaching mathematics, physics and computer science, Abai Kazakh National Pedagogical University, *Zhainagtl_Sydykova@mail.ru*

Талгатбекова Акмаржан Женисбековна – техника ғылымдарының кандидаты, доцент, Алматы Технологиялық Университеті, *institute2021-1@mail.ru*

Талгатбекова Акмаржан Женисбековна – кандидат технических наук, доцент, Алматинский Технологический Университет, *institute2021-1@mail.ru*

Talgatbekova Akmarzhan – PhD Doctor, Docent, Almaty Technological University, *institute2021-1@mail.ru*

Тауекел Самал Адильханкызы – педагогика ғылымдарының магистрі, «Музыка және хореография» кафедрасының оқытушысы, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, *tauyekel.s@mail.ru*

Тауекел Самал Адильханкызы – магистр педагогических наук, преподаватель кафедры «Музыка и хореография», Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, *tauyekel.s@mail.ru*

Tauyekel Samal – Master of Pedagogical Sciences, Lecturer, Department of Music and Choreography, K.Zhubanov Aktobe Regional University, e-mail: *tauyekel.s@mail.ru*

Тезел Шахин Фатма – PhD доктор, профессор, мектепке дейінгі білім беру бөлімі, Гази Университеті, *ftezel68@gmail.com*

Тезел Шахин Фатма – доктор PhD, профессор, отдел дошкольного образования, Университет Гази, *ftezel68@gmail.com*

Tezel Sahin Fatma – PhD Doctor, Professor, Department of Preschool Education, Gazi University, *ftezel68@gmail.com*

Төлеген Мұхтар Әділбекұлы – PhD доктор, заң ғылымдарының кандидаты, профессор, ректор, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, *mukhtar_t80@mail.ru*

Төлеген Мұхтар Адильбекович – доктор PhD, кандидат юридических наук, профессор, ректор, Восточно-казахстанский университет имени С.Аманжолова, *mukhtar_t80@mail.ru*

Tolegen Mukhtar – PhD Doctor, Candidate of Law, Professor, Rector, S.Amanzholov East Kazakhstan University, *mukhtar_t80@mail.ru*

Төлешова Улмекен Болатовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *ulmeken.toleshova@bk.ru*

Төлешова Улмекен Болатовна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры дошкольного образования и социальной педагогики, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, ulmeken.toleshova@bk.ru

Tuleshova Ulmeken – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Pre-school education and Social Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical university, ulmeken.toleshova@bk.ru

Тұғырова Айсұлу Қайратқазықызы – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, tugurova.aisulu98@gmail.com

Тугырова Айсұлу Қайратқазыевна – магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, tugurova.aisulu98@gmail.com

Tugurova Aisulu – Master Student, al-Farabi Kazakh National University tugurova.aisulu98@gmail.com

Турдалиева Шолпан Турсумбаевна – психология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, әлеуметтік психология кафедрасының меңгерушісі, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, sh.turdaliev@dulaty.kz

Турдалиева Шолпан Турсумбаевна – кандидат психологических наук, ассоциированный профессор, заведующая кафедрой социальной психологии, Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, sh.turdaliev@dulaty.kz

Turdaliyeva Sholpan – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Psychology, M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, sh.turdaliev@dulaty.kz

Тұрсыматова Оразкүл Исақызы – математика және қолданбалы механика кафедрасының аға оқытушысы, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Orazkul70@mail.ru

Турсыматова Оразкуль Исаевна – старший преподаватель кафедры математики и прикладной механики, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Orazkul70@mail.ru

Tursymatova Orazkul – Senior Lecturer, Department of Mathematics and Applied Mechanics, Korkyt Ata Kyzylorda University, Orazkul70@mail.ru

Уайдуллақызы Эльмира – PhD доктор, қауымдастырылған профессор м.а., постдокторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Elmira.Uaidullakzy1988@gmail.com

Уайдуллақызы Эльмира – доктор PhD, и.о. ассоциированного профессора, постдокторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Elmira.Uaidullakzy1988@gmail.com

Uaidullakzy Elmira – PhD Doctor, Acting Associate Professor, Postdoctoral, Abai Kazakh National Pedagogical University, Elmira.Uaidullakzy1988@gmail.com

Усенов Нурбол Ергешович – PhD доктор, «География және экология» кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, nurik_88_kaznpu@mail.ru

Усенов Нурбол Ергешович – доктор PhD, старший преподаватель кафедры «География и экология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, nurik_88_kaznpu@mail.ru

Usenov Nurbol – PhD Doctor, Senior Lecturer, Department of Geography and Ecology, Abai Kazakh National Pedagogical University, nurik_88_kaznpu@mail.ru

Утеева Кундыз Жумашовна – педагогика ғылымдарының магистрі, педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, uteeva.kundyz@mail.ru

Утеева Кундыз Жумашовна – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, uteeva.kundyz@mail.ru

Uteyeva Kundyz – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology, Abai Kazakh National Pedagogical University, uteeva.kundyz@mail.ru

Үргенішбеков Айтмағанбет Тұрсынбайұлы – техника ғылымдарының кандидаты, математика және қолданбалы механика кафедрасының доценті, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Aitmaganbet@mail.ru

Ургенишбеков Айтмағанбет Тұрсынбаевич – кандидат технических наук, доцент кафедры математики и прикладной механики, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Aitmaganbet@mail.ru

Urgenishbekov Aitmaganbet – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematics and Applied Mechanics, Korkyt Ata Kyzylorda University, Aitmaganbet@mail.ru

Хакимова Зура Адлановна – педагогика ғылымдарының магистры, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Zurka_82@mail.ru

Хакимова Зура Адлановна – магистр педагогических наук, Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, Zurka_82@mail.ru

Khakimova Zura – Master of Pedagogical Sciences, K.Zhubanov Aktobe Regional University, Zurka_82@mail.ru

Халитова Ильдана Ильдархановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, педагогика және мұғалімдерді даярлау жөніндегі ЮНЕСКО кафедрасының меңгерушісі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Idana.khalitova@abaiuniversity.edu.kz

Халитова Ильдана Ильдархановна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, заведующий кафедрой ЮНЕСКО по педагогике и подготовке учителей, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Idana.khalitova@abaiuniversity.edu.kz

Khalitova Idana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of UNESCO Chair in Education Science and Teacher Training, Abai Kazakh National Pedagogical University, Idana.khalitova@abaiuniversity.edu.kz

Шайхелисламов Раис Фалихович – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Татарстан Республикасы Педагогикалық қызметкерлердің үздіксіз біліктілігін арттыру орталығының директоры, Қазан (Еділ аймағы) федералды университеті, sh.rais24@gmail.com

Шайхелисламов Раис Фалихович – доктор экономических наук, профессор, директор Центра непрерывного повышения профессионального мастерства педабработников Республики Казахстан, Казанский (Приволжский) Федеральный университет, sh.rais24@gmail.com

Sshaykhelislamov Rais – Doctor of Economics Sciences, Professor, Director of the Center for Continuous Professional Development of Teachers of the Republic of Tatarstan, Kazan (Volga Region) Federal University, sh.rais24@gmail.com

Шубаева Галия Сабыржанқызы – медицина ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, galiya.shub@gmail.com

Шубаева Галия Сабыржановна – кандидат медицинских наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, galiya.shub@gmail.com

Shubayeva Galiya – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, galiya.shub@gmail.com

Авторлар назарына!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифті – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- ҒТАМИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
- авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
- электрондық пошта;
- жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
- мақаланың атауы (ортасында, қалың шрифті, бас әріптермен) – мақала тілінде;
- аңдатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
- түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
- мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);
- пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы бөлгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;
- References;
- аңдатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (ҒТАМИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болуы керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4- қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 1000 теңге сыртқы авторлар үшін (700 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznpu.kz электрондық пошта-сына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: Методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям журнала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

- МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
- фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
- название статьи (на 3 языках);
- аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
- ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
- текст статьи включает: введение (актуальность, научная значимость, цель исследования), основная часть (литературный обзор, методы, результаты) и заключение (выводы);
- список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
- References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 1000 тенге для сторонних авторов (700 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК KСJBKZKX.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author’s surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm. Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review. Requirements for the structural elements of the article:

- II STI (Interstate index of scientific and technical information);
- the author’s full name (in 3 languages);
- the author’s academic degree, academic rank, position (in 3 languages);
- the author’s e-mail address and telephone number;
- title of the article (in 3 languages);
- abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;
- keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;
- the text of the article includes: introduction (relevance, scientific significance, research objective), the main part (literary review, methods, results) and conclusion (conclusions); references.
- the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering; Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors’ consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors’ opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 1000 tenge per page for third-party authors, 700 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU , CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ17856000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: pedagogika@kaznpu.kz / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC “Kazpost”. Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

**МАЗМҰНЫ/
СОДЕРЖАНИЕ/
CONTENT**

**Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы/
Методология и теория педагогики и психологии/
Methodology and theory of pedagogy and psychology**

Мамытбаева Ж.А., Төлешова У.Б., Боранбаева А.Р. Педагог-тәрбиешілерді жобалап оқытуда зерттеушілік іс-әрекет ұғымының психологиялық-педагогикалық мәні.....	5
Мамытбаева Ж.А., Тулешова У.Б., Боранбаева А.Р. Психолого-педагогическая сущность понятия исследовательская деятельность при проектном обучении педагогов-воспитателей.....	5
Mamaytbaeva Zh., Tuleshova U.B., Boranbaeva A.T. Psychological and pedagogical essence of the concept of research activity in the project training of educators.....	5
Құлманова Ш.Б., Тауекел С.А. Қазақстан, Ұлыбритания және Сингапур елдерінің бастауыш мектепке арналған үлгілік оқу бағдарламаларының музыкалық білім беру мазмұнына салыстырмалы сипаттама.....	16
Кульманова Ш.Б., Тауекел С.А. Сравнительная характеристика содержания музыкального образования типовых учебных программ для начальной школы Казахстана, стран Великобритании и Сингапура.....	16
Kulmanova Sh. B., Tauekel S. A. Comparative characteristics of the content of music education of standard curricula for primary schools in Kazakhstan, the UK and Singapore.....	16
Абдимуса Ж. Н., Бурлачук Л.Ф. Психологические и мотивационные аспекты дистанционного обучения.....	32
Әbdimusa J.N., Бурлачук L.F. Қашықтан оқытудың психологиялық және мотивациялық аспектілері.....	32
Abdimusa J.N., Burlachuk L.F. Psychological and motivational aspects of distance learning.....	32

**Педагогиканың және психологияның тарихы/
История педагогики и психологии/
History of pedagogy and psychology**

Ақжолова А.Т., Сманова А.А., Сурабалдиева Б.Т., Айтенова Э.А., Уайдуллақызы Э. Германия және Қазақстандағы дуальді оқытудың дидактикалық негіздемесі.....	45
Ақжолова А.Т., Сманова А.А., Сурабалдиева Б.Т., Айтенова Э.А. Дидактическое обоснование дуального обучения в Германии и Казахстане.....	45
Akzholova A., Smanova A., Surabaldiyeva B., Aitenova E. Didactic justification of dual education in Germany and Kazakhstan.....	45
Жангужинова М.Е., Ербол А., Ашинов Р.Б., Талгатбекова А.Ж., Абекова А.Ж. Архетипы символов номадов (на примере казахского костюма).....	54
Жангужинова М.Е., Ербол А., Жұманазарова А.Е., Рысымбетов Е.Қ., Есенәлиева Д.Б. Көшпендер рәміздердің архетиптері (қазақ костюмінің мысалы бойынша).....	54
Zhanguzhinova M.Ye., Erbol A., Zhumanazarova A.E., Rysymbetov E.K., Esenalieva D.B. Archetypes of nomad symbols (by the example of the kazakh costume).....	54

Қолданбалы психология және психотерапия
Прикладная психология и психотерапия
Applied psychology and psychotherapy

- Мырзатаева Г.Н., Алметов Н.Ш.** Влияние академического эссе на развитие критического мышления будущих учителей иностранного языка.....66
Мырзатаева Г.Н., Алметов Н.Ш. Академиялық эссенің болашақ шет тілі мұғалімдерінің сыни тұрғысынан ойлауын дамытуға әсері.....66
Myrzatayeva G., Almetov N. Impact of academic essay on development of critical thinking of future foreign language teachers.....66

- Баубек А.А., Мажинов Б.М.** Психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балаларда математикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістері.....75
Баубек А.А., Мажинов Б.М. Методы формирования математических представлений у дошкольников с задержкой психического развития.....75
Baubek A.A., Mazhinov B.M. Methods of forming mathematical representations in preschoolers with mental retardation.....75

- Alibayeva R., Turdalieva Sh., Boleyev T.K.** Improving the system of preventive measures in the prevention of suicidal behavior of adolescents.....85
Әлібаева Р., Тұрдалиева Ш., Болеев Т.К. Жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқының алдын алуда профилактикалық іс-шаралар жүйесін жетілдіру.....85
Алибаева Р., Турдалиева Ш., Болеев Т.К. Совершенствование системы профилактических мероприятий в профилактике суицидального поведения подростков.....85

Білім беру саласындағы инновациялар
Инновации в образовании
Innovations in education

- Лайсханов Ш.У., Усенов Н.Е., Исаков Е.Д., Мырзалы Н.Б.** Мектеп географиясын оқытуда географиялық ақпараттық жүйелерді пайдаланудың мүмкіндіктері.....94
Лайсханов Ш.У., Усенов Н.Е., Исаков Е.Д., Мырзалы Н.Б. Возможности использования географических информационных систем при обучении школьной географии.....94
Laiskhanov Sh., Usenov N., Issakov Y., Myrzaly N. Opportunities of using geographical information systems in teaching school geography.....94

- Мусахан Р.М., Боранкулова Д.М.** Цифрлық білім беру ресурстары арқылы қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмаларды құрастырудың әдістері.....105
Мусахан Р.М., Боранкулова Д.М. Методы составления заданий для формативного оценивания через цифровые образовательные ресурсы.....105
Musakhan R.M., Borankulova D.M. Methods of drawing up tasks for formative assessment through digital educational resources.....105

- Төлеген М. Ә., Баймухамбетова Б.Ш.** Возможности использования технологии краудсорсинга как предиктора трансфессиональных компетенций у будущих специалистов.....115
Төлеген М. Ә., Баймухамбетова Б.Ш. Краудсорсинг технологиясын болашақ мамандардың трансфессионалдық күзінеттілікті болжаушы ретінде пайдалану мүмкіндіктері.....115
Tolegen M.A., Baymukhambetova B.Sh. Opportunities for using crowdsourcing technology as a predictor of transprofessional competences in future spec.....115

**Білім берудің мәселелері мен келешегі
Проблемы и перспективы образования
Problems and prospects of education**

- Бобырева М.М., Дёма Е.В., Колдасбаева Б.Д., Хакимова З.А., Естлеуов С.А.** Функциональный тренинг для повышения физической подготовленности студентов-спортсменов медицинского вуза.....123
- Бобырева М.М., Дёма Е.В., Колдасбаева Б.Д., Хакимова З.А., Естлеуов С.А.** 2021-2022 оқу жылында Марат Оспанов атындағы БҚМУ-нің спорттық жаттықтыру тобына қабылданған студенттердің жалпы дене дайындығын арттыру үшін функционалдық тренинг кешендерін қолдану.....123
- Bobyreva M., Djoma E., Koldasbaeva B., Khakimova Z., Estleuov S.** The use of functional training complexes to improve the overall physical fitness of female students enrolled in the sports sections of West Kazakhstan Marat Ospanov Medical University in 2021-2022 academic year.....123
- Шайхелисламов Р.Ф., Халитова И.И.** Возможности повышения уровня читательской грамотности учащихся.....132
- Шайхелисламов Р.Ф., Халитова И.И.** Оқушылардың оқу сауаттылығын жақсарту мүмкіндіктері.....132
- Sshaykhelislamov R.F., Khalitova I.I.** Possibilities of improving students' reading literacy....132
- Шубаева Г.С., Байдосова Д.К., Борончиева Б.А.** Дизартриясы бар бастауыш мектеп оқушыларының мимикалық моторикасының ерекшеліктері.....141
- Шубаева Г.С., Байдосова Д.К., Борончиева Б.А.** Особенности мимической моторики у младших школьников с дизартрией.....141
- Shubayeva G.S., Baydossova D.K., Boronchieva B.A.** Features of mimic motor skills in primary school children with dysarthria.....141
- Мурзалинова А.Ж., Жанбеков Х.Н., Корнилова Т.Б., Галимжанова М.А., Байдалиев Д.Д.** Аспекты деятельности педагога для профилактики и преодоления затруднений учащихся в обучении.....151
- Мурзалинова А.Ж., Жанбеков Х.Н., Корнилова Т.Б., Галимжанова М.А., Байдалиев Д.Д.** Оқушылардың оқудағы қиындықтарының алдын алу және жену үшін педагог қызметінің аспектілері.....151
- Murzalinova A., Zhanbekov H., Kornilova T., Galimzhanova M.A., Baidaliyev D.** Aspects of the teacher's activity for the prevention and overcoming of students' learning difficulties.....151
- Есназар А.Ж., Кошербаева А.Н., Кошкарлова М.Г., Уайдуллақызы Э.** Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру жолдары.....165
- Есназар А.Ж., Кошербаева А.Н., Кошкарлова М.Г.** Пути формирования речевой культуры младших школьников.....165
- Yesnazar A., Kosherbayeva A., Koshkarova M.** Ways of forming the speech culture of younger schoolchildren.....165
- Жұмағұлова Қ.Ә., Тұрсыматова О.И., Битибаева Ж.М., Ибадулаева С.Ж., Ургенишбеков А.Т.** Биологиялық білім беруде студенттердің биофизикалық ұғымдарын қалыптастыру ерекшеліктері.....173
- Жұмағұлова Қ.Ә., Тұрсыматова О.И., Битибаева Ж.М., Ибадулаева С.Ж., Ургенишбеков А.Т.** Особенности формирования биофизических понятий студентов в процессе биологического образования.....173

Zhumagulova K.A., Tursymatova O.I., Bitibaeva Zh.M., Ibadulaeva S.Zh., Urganishbekov A.T. Features of the formation of biophysical concepts of students in the process of biological education.....173

Айтенова Э.А., Әбдіғапбарова Ұ.М., Сматова К.Б., Ризаходжаева Г.А. Студенттерді мектеп-колледж-ЖОО өзара әрекеттестігінде кәсіби даярлау.....184

Айтенова Э.А., Абдигапбарова У.М., Сматова К.Б., Ризаходжаева Г.А. Профессиональная подготовка студентов во взаимодействии школа-колледж-вуз.....184

Aitenova E.A., Abdigapbarova U.M., Smatova K.B., Rizakhojayeva G.A. Professional training of students in the interaction of school-college-university.....184

Жакупова А.Ж., Еркебаева С.Ж., Каримова Р.Е., Тезел Шахин Ф. Білім берудегі геймификация: колдану мәселелері және дамыту перспективалары.....198

Жакупова А.Ж., Еркебаева С.Ж., Каримова Р.Е., Тезел Шахин Ф. Геймификация в образовании: проблемы применения и перспективы развития.....198

Zhakupova A.ZH., Yerkebaeva S.ZH., Karimova R.E., Tezel Şahin F. Gamification in education: problems of application and development prospects.....198

**Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары
Современные методики и технологии обучения
Modern methods and technologies of teaching**

Әзімбек А.Б., Сламбекова Т.С. ЖОО волонтерлық қызметті ұйымдастырудағы әлеуметтік желінің рөлі.....208

Әзімбек А.Б., Сламбекова Т.С. Роль социальной сети в организации волонтерской деятельности вуза.....208

Azimbek A.B., Slambekova T.S. The role of social networks in organizing university volunteer activities.....208

Саржанова А.Н. Обучение грамоте дошкольников на современном этапе.....217

Саржанова А.Н. Қазіргі кезеңде мектеп жасына дейінгі балаларды сауаттылыққа үйрету.....217

Sarzhanova A.N. Literacy training for preschoolers at the present stage.....217

Sydykova Zh.K., Yerzhenbek B., Rakhimberdina A.T. Problems of formation of fundamental scientific concepts.....226

Сыдықова Ж.Қ., Ерженбек Б., Рахимбердина А.Т. Іргелі ғылыми ұғымдарды қалыптастыру.....226

Сыдықова Ж.Қ., Ерженбек Б., Рахимбердина А.Т. Проблемы формирования фундаментальных научных понятий.....226

Saifutdinova G.S., Sadykova S.A. Educational options of science and research in developing the creativity of an engineering student.....235

Сайфутдинова Г.С., Садыкова С.А. Болашақ инженердің шығармашылығын қалыптастырудағы ғылыми ізденіс педагогикалық мүмкіндіктері.....235

Сайфутдинова Г.С., Садыкова С.А. Педагогические возможности научного поиска в формировании креативности будущего инженера.....235

Ақпарова Ж.М., Оспанова Б.Б. COVID-19 пандемиясын есепке ала отырып қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру (ағылшын тілін оқыту үлгісінде).....245

Оспанова Б.Б., Ақпарова Ж.М. Организация дистанционного обучения в свете пандемии COVID-19 (на примере обучения английскому языку).....245

Ospanova B.B., Akparova Zh.M. Organization of distance education (on the example of teaching English) taking into account the COVID-19 pandemic.....245

Тұғырова А.Қ., Ниязбаева А.И., Кенес Қ.М. Қазақстан Республикасында техникалық мамандықтарға арналған өндірістік практиканы жүргізу ерекшелігі.....254
Тугырова А.К., Ниязбаева А.И., Кенес К.М. Специфика проведения производственной практики для технических специальностей в Республике Казахстан.....254
Tugyrova A.K., Niyazbaeva A.I., Kenges K.M. Specifics of conducting industrial practice for technical specialties in the republic of Kazakhstan.....254

Калиаскарова А.А., Жундыбаева Т.Н. Магистрант студенттердің аралас оқыту (blended learning) технологиясына деген көзқарасы.....263
Калиаскарова А.А., Жундыбаева Т.Н. Отношение студентов магистрантов к технологии смешанного обучения (Blended Learning).....263
Kaliaskarova A.A., Zhundybaeva T.N. The attitude of master students to Blended Learning.....263

**«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер /Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»/
 Education, culture and art in the context of national idea “Mangilik El”**

Утева Қ.Ж. Ұлттық сана-сезімді мектеп оқушыларына қалыптастырудың маңыздылығы.....275
Утева Қ.Ж. Важность формирования национального самосознания школьников.....275
Uteeva K. The Importance of Forming the National Self-Consciousness of Schoolchildren.....275

Абдуллина Қ.Е., Крупельницкая Л.Ф. Қазақ сәндік қолданбалы өнерінің құралдары арқылы есту қабілеті нашар оқушылардың әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру ерекшеліктері.....286
Абдуллина К.Е., Крупельницкая Л.Ф. Особенности формирования социальной активности слабо слышащих школьников средствами казахского декоративно-прикладного искусства.....286
Abdullina K.E., Krupelnitskaya L.F. Features of the formation of social activity of hearing-impaired schoolchildren by means of kazakh decorative and applied art.....286

**Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі/
 Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство/
 Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space**

Kumarbekuly S., Abdimanapov B.Sh. Formation diagnostics of educational achievements and role of the system-activity approach in improving the quality of geographical knowledge of students....296
Құмарбекұлы С., Абдиманапов Б.Ш. Білім алушылардың географиялық білім сапасын арттыруда оқу жетістіктерінің қалыптасу диагностикасы және жүйелік іс-әрекеттік тәсілдің рөлі.....296
Құмарбекұлы С., Абдиманапов Б.Ш. Диагностика сформированности учебных достижений и роль системно-деятельностного подхода в повышении качества географических знаний обучающихся.....296

Байдалиев Д.Д., Дүйсенбаев А.Қ., Сахиева Л.М. Сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының оқушыларды тәрбиелеудегі тиімділігі.....303
Байдалиев Д.Д., Дүйсенбаев А.Қ., Сахиева Л.М. Эффективность внеклассной краеведческой работы в воспитании учащихся.....303
Baidaliyev D., Duisenbayev A., Sakhiyeva L. The effectiveness of extracurricular local history work in the education of students.....303

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР/НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала / серий Хабаршы/Вестника	ФИО редактора /замредактора / ответсекретаря	Телефоны/электронные адреса
1	2	3	4
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Билялов Дархан Нурланович Момбек Алия Ануарбековна Исалиева Сауле Темирбаевна	8 (272) 291 91 82 8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 aliya_mombek@mail.ru 87474165076 salia72@mail.ru
14 Серий Хабаршы/Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылым- дар» сериясы /Серия «Социологиче- ские и политические науки»	Абсаттаров Раушанбек Боранбаевич Куанышбаева Жазира Жайлаубековна	8 (727) 291 76 43 8 701 776 55 78 kuanysbayaeva.kz@gmail.com se- ria.sociological.political@gmail. com
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич Нурбаева Аида Мухтаровна	8 701 317 7105 bahtiyar.smanov@mail.ru 8 705 888 8848 nurbaeva.aida@bk.ru
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Корлан Кабикеновна Қиясова Бахыт Айдархановна	8 (727) 291 19 81 8 707 843 15 76 vestnikkaznpu@mail.ru
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 (727) 291 29 19 nii.psy@mail.ru 8 701 358 99 05 bakhytdastan@mail.ru
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исто- рические и социально – политиче- ские науки»	Кенжебаев Габит Капесович Оспанова Рыскуль Рамазановна	8 (727) 291 46 88 8701 743 41 07 kgabit62@mail.ru 8701 305 66 72, ablai_angel@mail.ru
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математи- ческие науки»	Бектемесов Мактағали Абдимажитович Шекербек Шырын Тилеубергеновна	maktagali@mail.ru 8 707 175 4132 sh_shirin@mail.ru
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Есте- ственно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышанович Жаксыбаева Жанар Муратовна	8 (727) 291 13 71 8 777 666 26 20 hairulla418@mail.ru 8 701 141 35 35 zhanarkaznpu@mail.ru 87772875587
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образова- ние: искусство – теория – методика»	Кожалуов Токкожа Мукажанович Ақбаева Шолпан Абильгазиевна	tokkozbagul@mail.ru 8 777 258 53 68 akbaeva_sholpan@mail.ru
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Жиенбаева Надежда Бисеновна Хаби Айгерім Абдуллинқызы	8 777 8360055 zh_nadejda@mail.ru 8 700 150 9188 habi_92.a@mail
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Жамансарин Нурлан Шукатович Исламова Арзигуль Турсуновна	8 705 184 6538 n.zhamansarin@sorbonne.kz 8 707 420 9232 vestnik_20@mail.ru
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич Абельбаева Айман Канатовна	8 (727) 291 81 16 8 701 287 01 93 adelbaeva_83@mail.ru
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Бурибаев Ермек Абильгаевич Калкаева Несибели Бакитовна	8 701 7392809 yermek-a@mail.ru 8 701 4153016 nesibeli77@mail.ru
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна Есенаман Сауле Ержановна	8 (727) 291 30 66 8701 344 30 93 ayapova07@mail. ru 8 747 3740516 saule.yessenaman@mail.ru

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ/
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АБАЯ

Мамандықтардың тізімі/ Перечень специальностей

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламалары тобы	Бейіндік пәндер	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)		
		1 бейіндік пән			
		2 бейіндік пән			
1	2	3	4	5	6
B001	Педагогика және психология	Биология	География	5B010300	Педагогика және психология
B002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Биология	География	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
B003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Биология	География	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
B004	Бастапқы әскери дайындық	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
B005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
B006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010600	Музыкалық білім
B007	Көрем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
B008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011500	Құқық және экономика негіздері
B009	Математика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
B010	Физика мұғалімдерін даярлау	Физика	Математика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика-Информатика
B011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B011100	Информатика
B012	Химия мұғалімдерін даярлау	Химия	Биология	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология

1	2	3	4	5	6
B013	Биология мұғалімдерін даярлау	Биология	Химия	5B011300	Биология
B014	География мұғалімдерін даярлау	География	Дүниежүзі тарихы	5B011600	География
				5B012900	География-Тарих
B015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерді даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011400	Тарих
				5B013000	Тарих-Дінтану
B016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Қазақ тілі	Қазақ әдебиеті	5B011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5B012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
B017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Орыс тілі	Орыс әдебиеті	5B011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5B012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
B018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5B011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
B019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Биология	География	5B012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
B020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Биология	География	5B010500	Дефектология
B024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041600	Өнертану
B028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B040900	Хореография
B029	Аудивизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B072200	Полиграфия
B030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041300	Кескіндеме
				5B041400	Графика
B031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041700	Сән өнері
				5B042100	Дизайн
B032	Философия және этика	Дүниежүзі тарихы	География	5B020100	Философия
B033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B020600	Дінтану
B034	Тарих және археология	Дүниежүзі тарихы	География	5B020300	Тарих
B035	Түркітану және шығыстану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5B021200	Түркітану
				5B020900	Шығыстану

1	2	3	4
7М03 Әлеуметтік ғылымдар		Әлеуметтік ғылымдар	
7М023	Тіл және әдебиет	6М020500	Филология
		6М020700	Аударма ісі
		6М021400	Әдебиеттану
7М031	Әлеуметтік ғылымдар	6М020400	Мәдениеттану
		6М020200	Халықаралық қатынастар
		6М050100	Әлеуметтану
		6М050200	Саясаттану
		6М050300	Психология
		6М050500	Аймақтану
7М04 Бизнес, басқару және құқық		Құқық Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	
7М041	Бизнес және басқару	6М050600	Экономика
		6М050700	Менеджмент
		6М050800	Учет және аудит
		6М050900	Қаржы
		6М051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
		6М051100	Маркетинг
7М042	Құқық	6М030100	Құқықтану
		6М030200	Халықаралық құқық
7М05 Жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика		Жаратылыстану ғылымдары	
7М051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6М060700	Биология
7М052	Қоршаған орта	6М060800	Экология
		6М060900	География
7М053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6М060400	Физика
		6М060600	Химия
7М054	Математика және статистика	6М060100	Математика
		6М060300	Механика
7М06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		Техникалық ғылымдар и технологиялар	
7М061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6М060200	Информатика
		6М070300	Ақпараттық жүйелер
7М11 Қызмет		Қызмет	
7М111	Қызмет көрсету саласы	6М090200	Туризм
		6М090600	Мәдени демалыс

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Нурмагамбетова Айсанем*

перевод «Слово редактора»
на казахский язык: *Құлданов Наурыз*
на английский язык: *Носко Артем*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 27.01.2023.
Формат 60x84^{1/8}. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
42,25 п.л. Тираж 300. Заказ № 817

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-18-65.